

केन्द्रीय पुस्तकालय

वनस्थली विद्यापीठ

श्रृंगी मसदा 234 5926

पुस्तक मसदा 335 D, 1 (05)

संवादि क्रमांक 17648

रक्तचन्दनलिप्ताङ्गं रक्तपुष्पाभ्वरान्वितम् ।
 रक्तकुम्भन्तु तत् कृत्वा स्थापयेद्दक्षिणां दिशम् ॥ १४
 ताम्रपात्रं न्यसेत् तत्र तिलस्रुग्णेन पुरितम् ।
 तस्योपरि न्यसेद्देवं ह्रिमनिष्कमयं यमम् ॥ १५
 यजेत् पुरुषसूक्तं पापं मे शस्यतामिति ।
 सामपारायणं कुर्यात् कलसे तत्र सामवित् ॥ १६
 दशांशं सर्षपैर्हुत्वा पावसान्वभिषेचने ।
 विहिते धर्मराजानमाचार्याय निवेदयेत् ॥ १७
 यमोऽपि सहिषारुढो दण्डपाणिर्भयावहः ।
 दक्षिणाशपतिर्देवो मम पापं व्यपोहतु ॥ १८
 इत्युच्चार्य विष्टव्यैर्गुमासं सङ्गतिमाचरेत् ।
 ब्रह्मगोबधयोरेषा प्रायश्चित्तेन निष्कृतिः ॥ १९
 पिष्ट्वा चेतनाह्वेनो मातृहान्यः प्रजायते ।
 नरकान्ते प्रकुर्वीति प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥ २०
 प्राजापत्यानि कुर्वीति त्रिशच्चैव विधानतः ।
 ब्रतान्ते कारयेन्नावं सौवर्णपलसम्प्रिताम् ॥ २१
 कुम्भं शौष्यमयच्चैव ताम्रपाचाणि पूर्व्ववत् ।
 निष्कहेन्ना तु कर्त्तव्यो देवः श्रौवत्सलाञ्छनः ॥ २२
 पट्टवस्त्रेण संवेष्ट्य पूजयेत् तं विधानतः ।
 नावं द्विजाय तां दद्यात् सर्व्वोपस्कारसंयुताम् ॥ २३
 वासुदेव जगन्नाथ सर्व्वभूताग्रयस्थित ।
 पातकार्णवमग्नं मां तारय प्रणतार्त्तिहृत् ॥ २४
 इत्युदीर्य्य प्रणस्याथ ब्राह्मणाय विसर्ज्जयेत् ।
 अन्धेभ्योऽपि यथाशक्ति विप्रेभ्यो दक्षिणां ददेत् ॥ २५

THE
DHARMA S'ASTRA
TEXT.

[Yajñawalkya, Harita, Ushanas, Angiras,
Vama, Atri, Samvarta, Katyayana, Vrihas-
pati, Dakṣha, Satatapa, Likhita,
Shankha, Goutama, A'pas-
tamva, Vasishtha.]

VOL. I.

EDITED AND PUBLISHED BY

MANMATHA NATH DUTT, (Shastri), M.A.,

Rector, Keshub Academy,

*Author of the English Translations of the R̥g-vidyānam, Mahā-
bhārataṃ, Śrimadbhāgavatam, Mahānirvāṇa-Tantram,
Harivaṃśa, Agni Purāṇam, Mārkandeya
Purāṇam, &c. &c.*

CALCUTTA

PRINTED BY H. C. DASS, ELYSIUM PRESS,
3, FURRIAPUR STREET

1908.

न यदा भुङ्क्ते भुङ्क्ते चाण्डालवेश्मनि ।
 सार्धं चरैद्वारि मासं कामकृतेन तु ॥ ७०
 न पतितेनैव स्पर्शं स्नानं विधीयते ।
 नैवोच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ७१
 ब्रह्महा च सुरापायी स्तेयो च गुरुतल्पगः ।
 महान्ति पातकान्याहुस्तत्सर्गं च पञ्चमः ॥ ७२
 स्नेहाद्वा यदि वा लोभाद्भयादज्ञानतोऽपि वा ।
 कुर्वन्त्यनुग्रहं ये च तत्पापं तेषु गच्छति ॥ ७३
 उच्छिष्टोच्छिष्टसंस्पृष्टो ब्राह्मणस्तु कदाचन ।
 तत्तच्छणात् कुरुते स्नानमाचमेन शुचिर्भवेत् ॥ ७४
 कुजवामनषण्डेषु गद्गदेषु जङ्घेषु च ।
 जाल्यन्धे वधिर मूके न दोषः परिवेदने ॥ ७५
 ह्योवे देशान्तरस्थे च पतिते व्रजितेऽपि वा ।
 योगशास्त्राभियुक्ते च न दोषः परिवेदने ॥ ७६
 पूरणे कूपवापीनां हृत्तच्छेदनपातने ।
 विक्रोणौत गजच्चाश्वं गोवधं तस्य निर्द्दिशेत् ॥ ७७
 पादेऽङ्गरोमवपनं द्विपादे श्लशु कीबलम् ।
 दृतीयेतु शिखावर्जं चतुर्थेऽतु शिखावपः ॥ ७८
 चाण्डालोदकसंस्पर्शं स्नानं येन विधीयते ।
 तेनैवोच्छिष्टसंस्पृष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ७९
 चाण्डालघटभाण्डस्थं यत्तोयं पिबते द्विजः ।
 तत्तच्छणात् क्षिपते, यस्तु प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ८०
 यदि नोत्क्षिप्यते तोयं शरीरे तस्य जीर्यति ।
 प्राजापत्यं न दातव्यं कच्छं सान्त्वनं चरेत् ॥ ८१

PREFACE.

IN this Volume the text of the sixteen Samhitás, *vis*, Yájnawalkya, Hárita, Ushanaś, Angiras, Yama, Atri, Samvarta, Kátyayana, Vrihaspati, Daksha, Sátátapa, Likhita, Sankha, Goutama, A'pastamva, and Vasistha is published after a careful collation. The text of the remaining three Samhitás and that of Manu will appear in the Second Volume. This division of the text is made for the convenience of the readers for the volumes will be handy enough for constant reference. We have followed the Bengal recension which is generally regarded as the most genuine and reliable and we have tried our best to make this edition as much accurate as possible. In collating the text we have consulted almost all the works that are in print as well as a few others that have not as yet seen the light of print. Our translation is based on the text published in this volume.

CALCUTTA,
3, FURRIAPUKUR STREET.
August, 1908.

}

न य त्रैलोक्याभिष्य बलिशुश्रूषया न च ।
 गृह्यो स्तुर्गमवाप्नोति यथा चातिथिपूजनात् ॥ १२
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन गृहस्थोऽतिथिमागतम् ।
 आहारशयनार्थेन विधिवत् परिपूजयेत् ॥ १३
 सायं प्रातश्च जुहुयादग्निहोत्रं यथाविधि ।
 दर्शश्च पौर्णमासश्च जुहुयाच्च तथाविधिः ॥ १४
 यज्ञैर्वा पशुबन्धैश्चातुर्मीस्यैस्तथैव च ।
 त्रैवाधिकारिकान्नेन पिवेत् साममतान्द्रतः ॥ १५
 इष्टिं वैश्वानरीं कुर्यात्तथा चाल्पधनो द्विजः ।
 न भिक्षेत धनं शूद्रात् सर्वं दद्यादभौषितम् ॥ १६
 वृत्तिस्तु न त्यजेद्विद्वानृत्विजं पूर्वमेव तु ।
 कर्मणा जन्मना शुद्धं विद्यात् परं बलीततम् ॥ १७
 एतैरेव गुणैर्युक्तं धर्माज्जितधनं तथा ।
 याजयेत्तु सदा विप्रा ग्राह्यस्तस्मात् प्रतिग्रहः ॥ १८
 इति शङ्खीये धर्मशाले पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

गृहस्थस्तु यदा पञ्चेदलीपलितमात्मनः ।
 अपत्यस्यैव चापत्यं तदारण्यं समाश्रयेत् ॥ १
 पुत्रेषु दारान् निक्षिप्य तथा वानुगतो वने ।
 अश्वीनुपचरेन्नित्यं वन्यमाहारमाहरेत् ॥ २
 यदाहारो भवेत् तेन पृजयेत् पितृदेवताः ।
 तेनैव पूजयेन्नित्यमतिथिं ससुपागतम् ॥ ३

सूचीपत्र ।

संहिता			पृष्ठ ।
वाचस्पत्य	१
वारोत	८१
उद्योग	११२
अक्षिरा	१४५
अम	१७९
अमि	१८१
संवर्त	२१५
मात्स्यायन	२३५
दृष्टकृति	२८३
दृष्ट	२८१
शातातप	३११
विहित	३३३
यज्ञ	३४१
गौतम	३७०
आपस्तम्ब	४०५
वसिष्ठ	४२५

कृतचङ्गस्य तत्स्त्रीणाञ्जानतिभोग एकेऽप्रदत्तानामधःशय्या-
सनिनो ब्रह्मचारिणः सर्वे न मार्जवेरन्न मांसं भक्षयेयुरा-
प्रदानात् । प्रथमतोऽप्यपञ्चमसप्तमनवमेष्टकक्रिया वाससाञ्च
त्यागः अन्ये त्वन्यानां दन्तजम्बादि मातापितृभ्यां तूष्णीं माता
बालदेशान्तरितप्रव्रजितासपिण्डानां सद्यःशोचं । राजाञ्च
कार्यविरोधादुन्नाह्मणस्य च स्वाध्यायानिबृहत्त्यर्थं स्वाध्याया-
निबृहत्त्यर्थम् ।

इति गौतमोऽपि धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

पञ्चदशोऽध्यायः ।

अथ आहममावस्यायां पितृभ्यो दद्यात् । पञ्चमीप्रभृति
वापरपक्षस्य यथाश्राद्धं सर्वस्मिन् वा द्रव्यदेशब्राह्मणसन्निधाने
वा कालनियमः ; शक्तितः प्रकर्षेदुगुणसंस्कारविधिरन्नस्य ।
नवावरान् भोजयेदरुजो यथोत्साहं वा ब्राह्मणान् श्रोत्रियान्
वागुरुप वयःशीलसम्पन्नान् । युवेभ्यो दानं प्रथममेके पितृवन्न च
हिन मित्रकर्म कुर्यात् । पुत्राभावे सपिण्डा मातृसपिण्डाः
शिष्याश्च दद्यात् स्तदभावे ऋत्विगाचार्याः । तिलमाषत्रौह्रियवोद-
कदानैर्मांसं पितरः प्रीणन्ति, मत्स्यहरिणरूक्षशकृन्मृगवराहमेध-
मांसैः संवत्सराणि, गव्यपयःपायसैर्द्वादशवर्षाणि, बार्हृणसेन
मांसेन कालशकच्छागलौहखड्गमांसैर्मधुमिश्रैश्चानन्यम् ।
न भोजयेत् स्तेनह्नीवपतितनास्तिकतदृष्टिबौरहाप्रेदिधि-
पुपतिपुपतिस्त्री-ग्रामयाजकाजपालोत्सृष्टाग्निमद्यपःकुचरकूट-
साक्षिप्रतिहारिकानुपपत्तिर्यस्य च कुण्डाशौ सोमत्रिकथ्य-

याज्ञवल्क्यं संहिता ।

— ० —

प्रथमोऽध्यायः ।

योगोऽक्षरं याज्ञवल्क्यं सम्पूज्य सुगवोऽब्रुवन् ।
वर्षावमेतराणां नो ब्रूहि धर्मानशेषतः ॥ १
मिथिलप्रज्ञः स योगेन्द्रः कथं ध्यात्वाऽब्रवीन्मुनीन् ।
यस्मिन् देशे खगः क्षण्यस्तास्मिन् धर्माशिवोधत ॥ २
पुराणन्यायमीमांसा धर्मशास्त्राङ्गमिश्रिताः ।
वेदाः स्नानानि विद्यानां धर्मस्य च चतुर्ह्यंश ॥ ३
मन्त्रविष्णुहारीतयाज्ञवल्क्योऽथनोऽङ्गिराः ।
यमापस्तम्बसंवर्त्ताः कात्यायनतृहस्यतौ ॥ ४
पराशरव्यासश्चकलिखिता दक्षगोतमौ ।
शातपथपो वसिष्ठश्च धर्मशास्त्रप्रयोजकाः ॥ ५
देशकाल उपायेन द्रव्यं श्रद्धासमन्वितम् ।
पात्रे प्रदीयते यत्तत् सकलं धर्मलक्षणम् ॥ ६
श्रुतिः स्मृतिः सदाचारः स्तस्य च प्रियमात्मनः ।
सम्यक् सङ्कल्पजः कामो धर्ममूलमिदं स्मृतम् ॥ ७
इत्याचारदमार्हिंसा दानं स्वाध्यायकर्म च ।
अयन्तु परमो धर्मो यद्ययोगेनात्मदर्शनम् ॥ ८

जलमष्टगवं धर्मं पङ्गवं जीवितार्थिनाम् ।
 चतुर्गवं नृशंसानां द्विगवश्च जिघांसिनाम् ॥ २३
 अतिवाचातिदोहाभ्यां नासिकाभेदने तथा ।
 नदौपर्वतसंरोधे श्रुते पाटानमाचरेत् ॥ २४
 न नारिकेलवालाभ्यां न मुञ्जेन न चर्मणा ।
 एभिर्गास्तु न वध्नोयादृवद्वा परवशा भवेत् ॥ २५
 कुशेः काशे च वध्नोयादृवद्वपमं टक्षिणामुखम् ।
 पाटलग्नान्निटापेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ २६
 व्यापन्नानां बह्वनान्तु रोधने बन्धनेऽपि च ।
 भिषङ्मिथ्योपचारे च द्विगुणं गोव्रतं चरेत् ॥ २७
 शृङ्गभङ्गस्थिभङ्गं च लाङ्गलस्य च कर्त्तने ।
 ममरात्रं पिबद्दुग्धं यावत् स्वस्था पुनर्भवेत् ॥ २८
 गामूत्रेण तु सन्निधौ यावत्कं भक्षयेद्द्वजः ।
 एतद्विमिश्रितञ्चैवमुक्तञ्चाशनसा खयम् ॥ २९
 देवद्राण्या विहारेषु कूपेष्वायतनेषु च ।
 एषु गापु विपन्नेषु प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ३०
 एका पाटात्तवहुभिर्द्वाद्वापाटिता क्वचित् ।
 पादं पाटन्तु हत्वायाश्चरेयुस्ते पृथक् पृथक् ॥ ३१
 यन्त्रणे गोश्रिकित्पार्थे सूदृगर्भविमोचने ।
 यत्नं कृते विपत्तिष्वेत् प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ३२
 मराम प्रथमे पादे द्वितीये श्लशुकर्त्तनम् ।
 तृतीये तु शिखा धार्या सशिखन्तु निपातने ॥ ३३

यान्नवल्का संज्ञिता ।

— ७ —

प्रथमोऽध्यायः ।

योगेश्वरं यान्नवल्कां सम्पूज्य मुनयोऽनुवन् ।
वर्णाचमेतराणां नो ब्रूहि धर्मानुशेषतः ॥ १
मित्रिवाप्रस्यः स योगेन्द्रः कथं आत्मानवीचनीन् ।
यस्मिन् देवे खगः कण्डस्तस्मिन् धर्माचिवोधत ॥ २
पुराणव्यासमीमांसा धर्मशास्त्राद्विमिश्रिताः ।
वेदाः स्वामाप्तिं विद्यानां धर्मेष्वपि च चतुर्ध्वज ॥ ३
मन्वत्रिचिन्मुक्षारीतयान्नवल्कायोगनोऽङ्गिराः ।
समापद्यन्वर्धवर्त्ताः आत्मायनहृदयतो ॥ ४
परामरव्यासशङ्खलिखिता दक्षगोतरी ।
शातपथयो वसिष्ठश्च धर्मशास्त्रप्रयोजकाः ॥ ५
देशकाल उपायेन द्रव्यं तदात्ममन्वितम् ।
पात्रे प्रदीयते यत्तत् सत्तत् धर्मसत्त्वचम् ॥ ६
श्रुतिः स्मृतिः सदाचारः सत्यं च प्रियमात्मनः ।
सम्यक् सहस्रव्यः कामो धर्मसूत्रमिदं धृतम् ॥ ७

१
२

रजस्रलां त्यजेत् स्पृष्टां शुना च श्वपचेन च ।
 त्रिरात्रोपोषिता भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७
 प्रथमेऽहनि षड्रात्रं द्वितीये तु द्वादन्तथा ।
 तृतीये चोपवासस्तु चतुर्थे वाङ्गदर्शनात् ॥ ८
 विवाहे वितते यज्ञे संस्कारे च कृते तथा ।
 रजस्रला भवेत् कन्या संस्कारस्तु कथम्भवेत् ॥ ९
 स्नापयित्वा तदा कन्यामन्यैर्व्यस्त्रैरलङ्कृताम् ।
 पुनः प्रत्याहुतिं हुत्वा शेषं कर्म समाचरेत् ॥ १०
 रजस्रला तु संस्पृष्टा प्लवकुक्कुटवायसैः ।
 सा त्रिरात्रोपवासेन पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ११
 उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टा कदाचित् स्त्री रजस्रला ।
 कच्छ्रेण शुध्यते विप्रस्तथा दानेन शुध्यति ॥ १२
 एकशाखासमारुढा चाण्डाली वा रजस्रला ।
 ब्राह्मणेन समं तत्र सवासः स्नानमाचरेत् ॥ १३
 रजस्रलायाः संस्पर्शः कथञ्चिज्जायते शुना ।
 रजोदिनात्तु यच्छेषस्तदुपोष्य विशुध्यति ॥ १४
 अशक्ता चोपवासे तु स्नानं पश्चात् समाचरेत् ।
 तत्राप्यशक्ता चैकेन पञ्चगव्यं पिबेत्ततः ॥ १५
 उच्छिष्टस्तु यदा विप्रः स्पृशेन्मद्यं रजस्रलाम् ।
 मद्यं स्पृष्ट्वा चरेत् कच्छ्रं तदर्हन्तु रजस्रलाम् ॥ १६
 उदक्यां सूतिकां विप्र उच्छिष्टः स्पृशते यदि ।
 कच्छ्राहन्तु चरेद्विप्र प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ १७
 चाण्डालैः श्वपचैर्वापि आत्रे यौ स्पृशते यदि ।
 शेषाद्वात् फालकृष्टेन पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १८

याज्ञवल्क्य संहिता ।

शुक्लकण्ठनालगाभिस्तु यथामन्त्रां हिजातयः ।
 शुष्मेरन् श्री च शुद्धय सक्तुस्सृष्टाभिरन्ततः ॥ २१
 स्नानमध्वैवतैश्चैर्मर्ज्जनं प्राणमंयमः ।
 सूर्यस्य चाप्युपस्थानं गायत्र्या प्रत्यहं जपः ॥ २२
 गायत्रीं शिरसा साहं जपेद्दशह्रातपुर्व्विकाम् ।
 प्रतिप्रणवमंयुक्तां चिरयं प्राणमंयमः ॥ २३
 प्राणानायस्य सम्प्रीक्ष्य ह्यवेनाध्वैवर्ज्जनं नृ ।
 जपसासोत सावित्रीं प्रत्यगा तारकोदयात् ॥ २४
 सन्ध्यां प्राक्प्रातरैवेष्ट तिष्ठे दामूर्य्यटर्ज्जनात् ।
 अग्निकार्य्यं ततः कुर्यात् सन्ध्ययोरुभयोरपि ॥ २५
 ततोऽभिवादयेद्वृक्षानमावहमिति ब्रुवन् ।
 गुरुश्चैवापुत्रपामोत रूपध्यायार्थं समाहितः ॥ २६
 आहूतचाप्यधीयीत लब्धश्चान्मै निवेदयेत् ।
 हितश्चास्याचरेचित्थं मनोवाक्कायकर्म्मभिः ॥ २७
 कृतब्राह्मोहिमेधाविगुचिकत्याणस्तुवकाः ।
 अध्याप्या धर्मातः साधुशक्त्यामज्ञानवित्तदाः ॥ २८
 दण्डाजिनोपवोगानि गच्छन्नाज्ञैव धारयेत् ।
 ब्राह्मणेषु चरैकैवमनिन्द्योष्वात्मजनय ॥ २९
 आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपसृजिताः ।
 ब्राह्मणक्षत्रियविगा भैक्षचर्या यथाक्रमम् ॥ ३०
 कृतान्निकार्य्यो भुञ्जीत वाग्यतो मुखं नुत्तया ।
 आपोयानक्रिया पूज्यं सत्कृत्वात्ममत्तुत्सयन् ॥ ३१
 ब्रह्मचर्य्यं स्थितो नैकमश्रमेद्यादनापदि ।
 ब्राह्मणः काममश्रयोऽह्नाह्ने व्रतमपोऽयन् ॥ ३२

असूयकः पिशुनश्चैव कृतघ्नी दीर्घरोषकः ।
 चलारः कर्मचाण्डाला जन्तश्चापि पञ्चमः ॥
 दीर्घवेरमसूयाञ्च अथ त्वं ब्रह्मदूषणम् ।
 पैशुन्यं निर्दयत्वञ्च जानीयाच्छूद्रलक्षणम् ॥
 किञ्चिद्देदमयं पात्रं किञ्चित् पात्रं तपामयम् ।
 पात्राणामपि तत् पात्रं शूद्रान्नं यस्य नोदरं ॥
 शूद्रान्नरसपुष्टाङ्गी ह्यधौयानोऽपि नित्यशः ।
 क्षुब्धित्वापि यजित्वापि गतिसूर्द्धां न विन्दति ॥
 शूद्रान्नोदरस्थेन यः कश्चिन्म्रियते हिजः ।
 स भवेच्छूकरो ग्राम्यस्तस्य वा जायते कुले ॥
 शूद्रान्नेन तु भुक्तेन गैशुनं योऽधिगच्छति ।
 यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा न च स्वर्गाङ्को भवेत् ॥

स्वाध्यायाद्यं योनिमित्रं प्रशान्तं

चैतन्यस्थं पापभीरुं बहुजम् ।

स्त्रोयुक्तान्नं धार्मिकं गीशख्य

व्रतैः शान्तं तादृशं पात्रमाहुः ॥

ग्रामपात्रे यथा न्यस्तं क्षीरं दधि घृतं मधु ।

विनश्येत् पात्रदौर्बल्यात्तच्च पात्रं रसाद्य ते ॥

एवं गाञ्च द्विरण्यञ्च वस्त्रमश्वं महीं तिलान् ।

अविद्वान् प्रतिगृह्णानो भस्मोभवति दारुवत् ॥

नाङ्गं नखञ्च वादित्वं कुर्यात् । न वापोऽञ्जलिना
 पिबेत् । न पादेन पाणिना वा राजानमपि हन्यात्, न जलेन
 जलम् । नेष्टकाभिः फलानि पातयेत्, न फलेन फलम् ।
 कल्पापुटको भवेत् । न स्तेच्छभाषां शिञ्जेत ।

मधुमांसाञ्चनोच्छिष्टशुक्लस्रोप्राणिर्हिंसनम् ।
 भास्करालोकनाम्नोलपरिवादांश्च वर्जयेत् ॥ ३३
 स गुरुर्यः क्रियाः कृत्वा वेदमस्मै प्रयच्छति ।
 उपनौय ददद्देदमाचार्यः स उदाहृतः ॥ ३४
 एकदेशमुपाध्याय ऋत्विग्यज्ञकृदुच्यते ।
 एते मान्या यथापूर्वमेभ्यो माता गरीयसी ॥ ३५
 प्रतिवेदं ब्रह्मचर्यं द्वादशाब्दानि पञ्च वा ।
 ग्रहणान्तिकमित्येके केशान्तश्चैव षोडशे ॥ ३६
 आ षोडशाब्दाद्द्वाविंशच्चतुर्विंशच्च वत्सरात् ।
 ब्रह्मचरविशां काल औपनायनिकः परः ॥ ३७
 अतः ऊर्ध्वं परन्त्वेते सर्वधर्मवहिष्कृताः ।
 सावित्रोपतिता ब्राह्म्या ब्राह्म्यस्तोमादृते क्रतोः ॥ ३८
 मातुर्यदग्रे जायन्ते द्वितीयं मौञ्जिवन्धनात् ।
 ब्राह्मणत्रयविंशस्तस्मादेते द्विजाः स्मृताः ॥ ३९
 यज्ञानां तपसाञ्चैव शुभानाञ्चैव कर्मणाम् ।
 वेद एव द्विजातीनां निःश्रेयसकरः परः ॥ ४०
 मधुना पयसा चैव स देवांस्तपयेद्विजः ।
 पितृंश्च मधुसर्पिभ्यामृचोऽधीते तु योऽन्वहम् ॥ ४१
 यजुंषि शक्तितोऽधीते योऽन्वहं स धृतामृतैः ।
 ग्रीणाति देवानान्ज्येन मधुना च पितृंस्थथा ॥ ४२
 स तु सोमघृतैर्देवांस्तर्पयेद्योऽन्वहं पठेत् ।
 सामानि वृषिं कुर्याच्च पितृणां मधुसर्पिणा ॥ ४३
 मेदसा तर्पयेद्देवानघर्वाङ्गिरसः पठन् ।
 पितृंश्च मधुसर्पिभ्यामन्वहं शक्तितो द्विजः ॥ ४४

देवद्रोखां विवाहेषु यज्ञेषु प्रकृतेषु च ।

काकैः खभिश्च संस्पृष्टमन्नं तत्र पिसर्जयेत् ॥

तस्मात् तदन्नमुद्धृत्य शेषं सस्कारमर्हति ।

द्रवाणां प्लावनेनैव घनानां क्षरणेन तु ॥

पाकेन सुखसंस्पृष्टं शुचिरेव हि तद्भवेत् ॥

अन्नं पर्युषितं भावदुष्टं हृत्ते खं पुनः सिद्धमासृज्यजीवपक्वाच्च,

आमन्तु दध्नादुष्टेन चाभिधारितमुपयुञ्जीतापि ह्यन्नम् ।

प्राजापत्यान् श्लोकानुदाहरन्ति ।

हृद्दत्तास्तु ये स्नेहा लवणं व्यञ्जनानि च ।

दातारं नोपतिष्ठन्ते भोक्ता भुङ्क्ते च किंस्वियम् ॥ इति

लग्नपलाशुकीसूकगृज्जनद्यां पातवृक्षनिर्वासलीहितान्नयनः

खशकाकावलोदशुद्रोच्छिष्टभोजनेषु कृच्छातिक्तच्छ इतरेऽ-

प्यन्यत्र मधुमांसफलविकर्षणस्यपश्वविषयः सन्धिनौक्षीरम-

क्तसाक्षीरं गोमहिष्यजातरामानिर्दयाहानामनामन्त्र्य नाव्युद-

कमपूष-धाना करश्च यत्तु चरकतैलपायसशकानिलशुक्तानि वर्ज-

येदन्त्याश्च क्षीरयवपिष्टवोरान् । श्वाविच्छिन्नकशशकच्छपगोधाः

पञ्चनखा नाभक्ष्याः, अनुद्राः पशूनामन्यतीदतश्च भूतस्यानां वा

वेहगवयगिशुमारनक्रकुलोरा विकृतरूपाः सर्पशीर्षाश्च, गौरवय-

श्लभाद्यानुदिष्टास्तथा घेन्वनडाह्वी मध्वी बाजसनेयने ।

खड्गो तु विवदन्त्यग्रासशूकरे च, शकुनानाञ्च विशुधिविष्कर-

जालपादाः कलविङ्गप्लवहंसचक्रवाकभासमद्गुटिष्टभाटवाभ-

नक्तक्षरा दावाघाटाश्चटकवैलातकहारितखञ्जरीटशोपकुङ्कुट-

शुकसारिजातोऽपि निन्द्याः आसाचारिणश्च ।

इति वसिष्ठे धर्माशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

याज्ञवल्क्यसंहिता ।

वाक्त्रोवाक्यं पुराणञ्च नाराञ्चसौख्यगायिकाः ।
 इतिहासांस्तथा विद्या योऽधीते शक्तितोऽन्वहम् ॥ ४५
 मांसघोरीदनमधुतर्पणं स द्विवीकसाम् ।
 करोति तृप्तिञ्च तवा पितृणां मधुसर्पिणा ॥ ४६
 ते तृप्तास्तर्पयन्त्वेनं सर्वकामफलैः शुभैः ।
 यं यं कृतमधोयेत तस्य तस्याद्भुत्यात् फलम् ॥ ४७
 विश्विस्तपूर्णद्विवीदानस्य फलमभ्युते ।
 तपसञ्च परस्त्रेहः निर्वृत्तं साध्यायज्ञानं द्विजः ॥ ४८
 नैतिको ब्रह्मचारी तु वसिदाचार्यसन्निधौ ।
 तदभावेऽस्य तनये पत्न्या वैश्वानरेऽपि वा ॥ ४९
 अनेन विधिना देहं साधयन् विजितेन्द्रियः ।
 ब्रह्मलोकमवाप्नोति न चेह जायते पुनः ॥ ५०
 गुरवे तु वरं दत्त्वा ज्ञायीत तदनुग्रहा ।
 वेदं ब्रतानि वा पारं मौत्स्यपुण्यमेव वा ॥ ५१
 अविष्णु तत्र ब्रह्मचर्यो लक्षणां स्त्रियमुदहेत् ।
 अनन्यपूर्विकां कष्टानामसपिण्डां यवोयसोम् ॥ ५२
 अरोगिणीं भ्रातृमतीससमानार्थगोचराम् ।
 पञ्चमात् सप्तमादूर्ध्वं भ्रातः पित्रस्तथा ॥ ५३
 दशपुरुषविष्वाताच्छ्रोत्रियाणां महाकुलात् ।
 स्त्रोतादपि न सञ्चारिरोपदोषसमन्वितात् ॥ ५४
 एतैरेव गुणैर्बुधैः सर्वैः शोचिष्यो वरः ।
 यज्ञात् परीक्षितः पुंस्त्वे बुवा धीमान् जनप्रियः ॥ ५५
 यदुच्यते द्विजातीनां शूद्राहारोपसंघः ।
 न तन्मम मतं यस्यात्तत्तामा जायते स्त्रियम् ॥ ५६

अनन्ताः पुत्रिणां लोकाः, नापुत्रस्य लोकोऽस्त्येति श्रुयते,
प्रजाः सन्त्वपुत्रिण इत्यपि शापः । प्रजाभिरन्वेत्स्वमृतत्वं-
स स्यासित्यपि नियमो भवति ।

पुत्रेण लोकान् जयति पौत्रेणानन्त्यमश्रुते ।

अथ पुत्रस्य पौत्रेण ब्रध्नस्याप्नोति पिष्टपमिति ॥

चेद्विणः पुत्रो जनयितुः पुत्र इति विवद्यन्ते ।

तन्नीभयघाप्युदाहरन्ति ।

यद्यन्यो गोषु ह्यपभो वत्सान् जनयते सुतान् ।

गोमिनामेव ते वत्सा मोघं स्यन्दनमोक्षणमिति ॥

अप्रसत्ता रक्षन्तु वैनं मा च चेन्ने परे दोषानि वास्यौ
जगयितुः पुत्रो भवति । सम्परायो मोघं रेतीऽङ्कुरुत तन्नु-
मेतन्निति ।

बह्वनामैकजातानामैकष्टेत् पुत्रवान् नरः ।

सर्वे ते तेन पुत्रेण पुत्रवन्त इति श्रुतिः ॥

बह्वीनां द्वादश स्त्रेव पुत्राः पुराणदृष्टाः स्वयमुत्पादितः
स्त्रेवैरे संस्कृतायां प्रथमः, तदन्तामि निपुक्ताया जेवजोऽदितौयः,
द्वितीयः पुत्रिका विज्ञायते, अन्त्रादका पुंसः पिष्टनभ्येति
प्रतिचौनं गच्छति पुत्रत्वम् । श्लोकः ।

अन्त्रादकां प्रदास्यासि तुभ्यं कन्यामनङ्गताम् ।

अस्यां यो जायते पुत्रः स मे पुत्रो भवेदिति ॥

पौनर्भवश्चतुर्थः पुनर्नृः कौमारं भर्तारमुत्सृज्यान्वैः सः
चरित्वा तस्यैव कुटुम्बमाश्रयति सा पुनर्भूमेति वा च
क्नोव पतितमुत्तं वा भर्तारमुत्सृज्यान्वं पतिं विन्दते मृते

तिस्रो वर्णानुपूर्व्येण हे तथैका यथाक्रमम् ।
 ब्राह्मणक्षत्रियविशां भार्या स्था शुद्रजन्मनः ॥ ४७ ।
 ब्राह्मो विवाह आहूय दीयते शक्तान्नहता ।
 तज्ज पुनात्युभयतः पुरुषानेकविंशतिम् ॥ ४८
 यज्ञस्थायत्वित्ते देव आदायावन्मु मोक्षयम् ।
 चतुर्हंश प्रथमज पुनात्युत्तरजश्च षट् ॥ ४९
 इत्युक्त्वा चरता धनं सक्त या देयतेऽग्निने ।
 स कायः पात्रयेत्तज्जः षट्षड् वंशान् सञ्जात्मना ॥ ५०
 आसुरो द्वित्रिणादानाश्चाश्वर्यः समयाश्वयः ।
 राक्षसो बृहद्भरणात् पैशाचं कन्याकाच्छलात् ॥ ५१
 पाण्डुर्याह्वः सत्रर्षाम् शृङ्गोयात् खल्लिया शरम् ।
 वैश्या प्रतोदमादद्यादहर्दने त्वष्टजन्मनः ॥ ५२
 पिता पितामहो भ्राता सकुल्यो जननो तथा ।
 कन्यापदः पूर्व्वनाशे ऽकृतिस्त्व परः परः ॥ ५३
 अग्रयच्छन् समप्राप्नोति भृगुश्रुत्वास्तुताहृतौ ।
 गम्यस्त्वभाव दातव्या कन्या कुर्व्यात् स्वयंवरम् ॥ ५४
 सक्तं प्रदोयते कन्या हरंस्ता चोरदण्डभाक् ॥
 दत्तामपि हरत् पूर्व्वच्छेयायेद्धर आत्रजत् ॥ ५५
 अनाख्याय ददद्दोषं दण्ड्य उत्तममाहसम् ।
 अदृष्टाश्च त्वष्टन् कन्या दूषयश्च मृषा शतम् ॥ ५६
 अक्षता वा क्षता चैव पुनर्भूः संक्षता पूषः ।
 स्वेरिणी या प्रति हित्वा सवर्णं कामतः शयेत् ॥ ५७
 अपुत्रा गुर्व्येनृजातो देवगः पुत्रकाम्यया ।
 मापण्ड्य वा सगाचो वा छुनाभ्यक्त क्षताविधात् ॥ ५८

दण्डोत्सर्गे राजैकरात्रमुपवसेत् त्रिरात्रं पुरोहितः कच्छ-
मदण्ड्यदण्डने पुरोहितस्त्रिरात्रं वा ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

अन्नादे श्रूणहा मार्षिं पतौ भार्यापचारिणी ।
गुरौ शिष्यस्तु याज्यश्च स्तेनो राजनि किल्बिषम् ॥
राजभिर्धृतदण्डास्तु कृत्वा पापानि मानवाः ।
निर्मलाः स्वर्गमायान्ति सन्तः सुकृतिनो यथा ॥
एनोराजानमृच्छत्यप्युत्सृजन्तं सकिल्बिषम् ।
तच्च न घातयेद्भ्राजा राजधर्मेण दुष्यतीति ॥
रात्रासन्येषु कार्येषु सद्यः शौचं विधीयते ।
तथा तान्यपि नित्यानि काल एवात्र कारयामि ॥
यमगौतमात्रं श्लोकमुदाहरन्ति ।
नात्र दीषोऽस्ति राज्ञां वै व्रतिनां न च मन्त्रिणाम् ।
ऐन्द्रस्थानमुपासोन ब्रह्मभूता हि ते सदेति ॥
इति वसिष्ठे धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

विंशोऽध्यायः ।

अनभिस्त्रिभुक्ते प्रायश्चित्तमपराधे सविकृतेऽप्येके ।
गुरुः कृत्वतां शास्ता राजा शास्ता दुरात्मनाम् ।
इह प्रच्छन्नपापानां शास्ता वैवस्वतो यम ॥ इति
तत्र च सूर्याभ्युदयिकः सन्नद्धस्तिष्ठेत् सार्वत्रौ च जपेदेवं
सूर्याभ्युदयिकः सन्नद्धस्तिष्ठेत् सार्वत्रौ च जपेदेवं
सूर्याभ्युदयिकः सन्नद्धस्तिष्ठेत् सार्वत्रौ च जपेदेवं
हादशरात्रं चरित्वा पुनर्निर्विशेत् । अथ दिधिपुपतिः कच्छं

याज्ञवल्क्य संहिता ।

षा गर्भमश्वान्दष्टेत् पतितस्त्वन्यथा भवेत् ।
 अनेन विधिना जातः स्रवजः स भवेत् सुतः ॥ ६८
 हृताधिकारां मन्विना पिण्डमाचोपजोविनीम् ।
 परिश्रुतामघः शय्यां वासयेद्वाभिचारिणीम् ॥ ७०
 सोमः शीघ्रं ददौ तासां गन्धर्वांश्च शुक्ला गिरम् ।
 पावकः सर्वमिधत्वं मेधा वै योषितो ह्यतः ॥ ७१
 अश्वभिवारादतो शुद्धिर्गर्भं त्वागो विधीयते ।
 गर्भभर्तृवधादौ च तथा भैरति पातके ॥ ७२
 सुरापो व्याधिता धूर्ता वस्त्रार्थप्राप्रियवदा ।
 स्त्रोप्रसूयाधिवेत्तव्या पुण्ड्रद्विषणौ तथा ॥ ७३
 अधिविद्या तु भर्तव्या मङ्गदेनाऽन्यथा भवेत् !
 यत्रातुकृष्णं दम्पत्योऽज्जिवर्गस्तत्र वर्धते ॥ ७४
 मते जीवति वा पत्नी या नान्धमुपगच्छति ।
 सैव कौत्तिमवाप्नोति मोदते चोभया सह ॥ ७५
 आशासम्पादिनीं दक्षां वीरस्त्रं प्रियवादिनीम् ।
 त्वजन् दास्यस्तृतीयांश्चमद्रव्यो भरणं स्त्रियाः ॥ ७६
 स्त्रीभिर्भर्तृवचः कार्यमेव धर्माः परः स्त्रियाः ।
 आ शुद्धेः सम्प्रतीक्षो हि महापतकदूषितः ॥ ७७
 लोकानन्त्यं दिवः प्राप्तिः पुत्रपौत्रप्रपौत्रकैः ।
 यस्मात्तस्मात् स्त्रियः सेव्या भर्तव्याश्च सुरचिताः ॥ ७८
 षोडशर्त्ननिशा, स्त्रीणां तासु गुम्मानु संविशेत् ।
 ब्रह्मचार्ये व पर्वाश्चाद्याद्यतस्तु वर्जयेत् ॥ ८८
 एव गच्छन् स्त्रियं चामा मघां मूलञ्च वर्जयेत् ।
 शस्त वन्ती सक्तं पुत्रं लक्ष्म्यं जनयेत्पुमान् ॥ ८०

याज्ञवल्क्यसंहिता ।

यथाकामौ भवेद्वापि स्त्रीषां वरमनुत्तरम् ।
 स्वन्दारनिरतश्चैव स्त्रियो रक्षा यतः स्मृताः ॥ ८१
 भन्तु भ्रातृपितृभ्रातिभ्यश्चश्वशुरदेवैः ।
 वन्धुभिश्च स्त्रियः पुण्या भूयथाच्छादनाशनैः ॥ ८२
 मयतोपस्करा दद्याद् दृष्ट्वा मयपराङ्मुखी ।
 कुल्याच्छश्रयो पादवन्दनं भर्तुं तत्परा ॥ ८३
 क्रीडां शरीरसंस्कारं समाजोत्सवदर्शनम् ।
 हास्यं परस्म्येयं यानं त्वजेत् प्रोषितभर्तुका ॥ ८४
 रक्षेत् कन्यां पिता विद्यां पतिः पुत्रास्तु वार्धके ।
 अभावे ज्ञातयस्तेषां स्वातन्त्र्यं न क्षापित् स्त्रियाः ॥ ८५
 पितृमातृसुतं भ्रातृभ्यश्चश्वशुरमातुलैः ।
 होना न स्वादिना भर्ता गर्हणीयान्यथा भवेत् ॥ ८६
 पतिप्रियङ्गिते युक्ता स्वाचारा संयतेन्द्रिया ।
 दृष्ट्वा कौर्त्तिमवाप्नोति प्रेम्ण चानुपमं सुखम् ॥ ८७
 मत्स्यामन्यां सर्वर्षायां धर्मकार्त्तिकं न कारयेत् ।
 मवणोसु विधौ धर्मं ज्येष्ठया न विनेतराः ॥ ८८
 दाहयित्वाग्निहोत्रेण स्त्रियं वृत्तवतीं पतिः ।
 आहरेद्विधिवद्धारानग्नींश्चैवाविसम्वयन् ॥ ८९
 भवर्षेभ्यः सर्वर्षासु जायन्ते वै सजातयः ।
 अग्निन्द्रेषु विवाहेषु पुत्राः सन्तानवर्जनाः ॥ ९०
 विप्राङ्गृहैर्भविक्त्रो हि चन्द्रियाणां विशः स्त्रियाम् ।
 अम्वष्टः शुद्राणां निषादो जातः पारश्वोऽपि वा ॥ ९१
 वैश्याशुद्रोस्तु राजन्यान्वाहिण्यौ सुतौ स्मृतौ ।
 वेष्ट्यान् करणः शुद्राणां विवासेव विधिः स्मृतः ॥ ९२

याज्ञवल्क्य संहिता ।

ब्राह्मणां चतुर्यात् सूतो वैश्वदेवकस्त्वया ।
 शूद्राणां चतुर्यात् सार्वधर्मवर्हिष्कृतः ॥ ८३
 चतुर्या मागधं वैश्वान्शूद्रात् चत्वारमेव तु ।
 शूद्रादायोगधं वैश्वान् ज्ञेयामास वै सुतम् ॥ ८४
 माह्व्येष करणान् रवकारः प्रजायते ।
 चतुसस्तसु विज्ञेयाः प्रतिशोभानुलोभजाः ॥ ८५
 जातुत्कर्षो युगे ज्ञेयः सप्तमे पञ्चमेऽपि वा ।
 व्यत्यये कर्मणां साम्यं पूर्ववद्योत्तराधमम् ॥ ८६
 कर्म क्षाप्ते विवाहान्नौ कुर्वीत प्रत्यहं गृह्यते ।
 दायकाश्चक्रेतेनापि श्रौतं वेदानिकान्निषु ॥ ८७
 शरीरचिन्तां निर्बर्त्तय कृतशौचविधिर्निजः ।
 प्रातःसन्ध्यामुपासीत दन्तधावनपूर्वकम् ॥ ८८
 पुत्रान्मौनं सूर्यदैवत्वान् जपेन्मन्त्रान् समाहितः ।
 वेदार्यानधिगच्छेच्च शास्त्राणि विविधानि च ॥ ८९
 उपयादीश्वरश्चैव योगश्चेन्मार्गं सिद्धये ।
 ज्ञात्वा देवान् पितॄन् चैव तर्पयेदर्थयत्तथा ॥ ९०
 वेदावर्णपुराणानि सेतिहासानि शक्तितः ।
 जपयन्प्रसिद्धार्थं विद्याद्याध्यात्मिकीञ्चयेत् ॥ ९१
 वसिकर्मस्रधाहोमस्नाध्यायातिविसृत्क्रियाः ।
 भूतपिबमरब्रह्ममनुष्णाणां महामखाः ॥ ९२
 देवैर्भयं कृतादवाप्येषाद्भूतवलिं हरेत् ।
 चक्रं भूमौ स्नात्वाकालवायसेध्वं निक्षिपेत् ॥ ९३
 चक्रं पिबमनुष्णं भ्यो देवमप्यन्वहं कलम् ।
 स्नात्वाऽप्यन्वहं कुर्वीत पचेदन्नमाजने ॥ ९४

वा तं सुवासिनो हृद्गर्भिष्वातुरकान्यकाः ।
 सम्भोत्थातिथिभृत्यांश्च दम्पत्योः श्रेष्ठभोजनम् ॥ १०३
 आयोशानिनोपरिष्ठादधस्तादश्रुता तथा ।
 अनममश्च नैव कार्यमर्धं द्विजकृणा ॥ १०४
 अतिथित्वेन वर्णंभ्यो देयं शक्न्यानुपूर्वशः ।
 अप्रणोद्योऽतिथिं सायमपि वाग्भूतणोदकैः ॥ १०५
 सत्कृत्य भिक्षवे भिक्षा दातव्या सन्नताय च ।
 भोजयेद्भागतान् काले सखिसम्बन्धिवान्धवान् ॥ १०६
 महीक्षं वा महाजं वा श्रौत्रियायोपकल्पयेत् ।
 सत्क्रियान्वासनं स्वादु भोजनं सुदृढवचः ॥ १०७
 प्रतिमंवत्सरस्वर्णाः स्नातकाचार्यपार्ष्णिवाः ।
 प्रियो विवाहश्च तथा यज्ञं प्रसृत्यजः पुनः ॥ १०८
 अध्वनो नोऽतिथिर्ज्ञेयः श्रौत्रियो वेदपारगः ।
 मान्धातेरौ मृदुहृत्स्यश्च ब्रह्मलोकमभोषतः ॥ १०९
 परपाकरुचिर्नश्न्यादनिन्यामन्वणाहते ।
 वाक्पाणिपादचापस्त्रं वर्जयेद्वातिभोजनम् ।
 अतिथिं शोचियं दक्षमासीमान्तमनुव्रजेत् ।
 अहःश्रेष्ठं सहासीत शिष्टैरिष्टैश्च वन्धुभिः ॥ ११०—११
 उपस्थं पश्चिमां सन्ध्यां दुत्वाग्नीस्तानुपास्य च ।
 भृत्यैः परिहृतो भुक्त्वा नातिदुष्टोऽयं संविशेत् ॥ ११२
 आग्ने मूकं तं उक्ताय चित्तयेदात्मनो हितम् ।
 धन्यैर्दयकामान् स्वे काले यथाशक्ति न ह्यपश्येत् ॥ ११३
 विद्याकं प्रवयावन्धुवित्तैर्द्याव्या यथाक्रमम् ।
 एतैः प्रभूतैः शूद्रोऽपि वार्द्धके मानमर्हति ॥ ११४

वृद्धभारिण्युपस्नातस्त्रोरोगिवरचक्रिणाम् ।
 पत्न्या देवो नृपस्योषां मान्यः स्नातस्तु भूपतेः ॥
 हज्याध्ययनदानानि वैश्वस्य चतुर्विधं च ।
 प्रतिग्रहोऽधिको विप्रे याजनाध्यापने तथा ॥ ११७—१८
 प्रधानं चतुर्विधं कर्म प्रजानां परिपालनम् ।
 कुर्वीदकृषिवाणिज्यं पाशुपाल्य विगः स्नातम् ॥ ११८
 शूद्रस्य द्विजगृध्रवा तयाजोवन् वणिगृभवेत् ।
 शिष्योऽर्वा विविधैर्जोर्वेदद्विजातिहितमाचरन् ॥ १२०
 भार्यारतिः शुचिर्धृत्यभर्ता श्राद्धक्रियागतः ।
 नमस्कारेण मन्त्रेण पञ्चयज्ञान् न ह्यपि न ॥ १२१
 अहिंसा सत्यमस्त्येयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 दानं दया दमः क्षान्तिः सर्वेषां धर्मसाधनम् ॥ १२२
 वयोवृद्धार्थवाग्बेद्युताभिजनकर्मणाम् ।
 आचरेत् महर्षी वृत्तिमजिह्वामशठां तथा ॥ १२३
 नैवाविंकाधिकावो यः स तु सोमं पिबेद्विजः ।
 प्राक्सौमिकीः क्रियाः कुर्याद्यस्मात्तं वार्षिकं भवेत् ॥ १२४
 प्रतिसंवत्सरं सोमः पशुः प्रत्ययनन्तथा ।
 कर्त्तव्यापयणेष्टिषु चातुर्मास्यानि चैव हि ॥
 एवामसम्भवे कुर्यादिति वैश्वानरीं द्विजः ।
 श्वीनकल्पं न कुर्वीति मति द्रव्योऽफलप्रदम् ॥ १२५—२६
 अण्डालो जायते यज्ञकरणाच्चूद्भभिचितात् ।
 यज्ञार्थं सत्यमदद्वाराः काकोऽपि वा भवेत् ॥ १२७
 कुशूलकुशीधान्यो वा वैश्विकोऽश्वस्तनोऽपि वा ।
 जीवेद्यपि शिखोऽस्त्रेण श्रेयानेषां परः परः ॥ १२८

न साध्यायविरोध्यर्थमीहेत न यतस्ततः ।
 न विरुद्धप्रसङ्गेन सन्तोषी च सदा भवेत् ॥ १२८
 राजान्तोवामियाज्येभ्यः सौदक्षिण्येन नृणां ।
 दक्षिहेतुकपाषण्डवकवृत्तीश्च वर्जयेत् ॥ १३०
 यज्ञात्स्वरधरो नीचवेशश्चाशुनष्टः शुचिः ।
 न भार्यादर्शनेऽश्रोयाच्चैकवासा न संस्मितः ॥
 न संशयं प्रपद्येत नाज्ञात्प्रियं वदेत् ।
 नाहितं नानृतञ्चेव न स्तेनः स्नातवाहूविः ॥ १३१—३२
 दाक्षायणी ब्रह्मसूची वेणुमान् सकमण्डलुः ।
 कुर्व्यात् प्रदक्षिणं देवसूत्रोविप्रवनच्छतीन् ॥ १३३
 न तु भेहेनदीच्छायावर्त्मगोष्ठान्मुभक्षसु ।
 न प्रत्यर्काम्निगोसोमसन्ध्याम्बुक्षोद्विजन्मनः ॥ १३४
 भिक्षेताकं न जम्बां स्त्रीं न च संसृष्टमैद्युनाम् ।
 न च मूषपुरीषं वा नाशुचीं राहुतारकाः ॥ १३५
 अयं मे वज्र इत्येवं सर्वमन्त्रमुदाहरयन् ।
 वर्षं तृस्त्रप्रातरो गच्छेत् स्त्रप्यात् प्रत्यक्षिरा न च ॥ १३६
 शिवनासकशक्तमूषरेतांस्त्रपु न निक्षिपेत् ।
 पादौ प्रतापयेन्नाम्नौ न चैनमभिलक्षयेत् ॥ १३७
 जलं पिबेन्नास्त्रलिना शयानं न प्रवीक्षयेत् ।
 नाचैः क्रौडैश्च धर्मघ्नेर्व्याधितैर्व्या न संविशेत् ॥ १३८
 विरुद्धं वर्जयेत् कर्म प्रेतघ्नं नदीतरम् ।
 केशभक्षतुषाङ्गारकपालेषु च संस्मितिम् ॥ १३९
 नाचचीत धयन्तीं गां नाहारेण विभेत् क्षत्रित् ॥
 न राज्ञः प्रतिगृह्णोयाज्यव्यस्योष्णास्त्रवर्त्मनः ॥ १४०

याज्ञवल्क्य संज्ञिता ।

प्रतिपद्ये मुनिचक्रिष्वजिवेद्यानराधिपाः ।
 दुष्टा दशगुहं पूर्वात् पूर्वादिते यद्योत्तरम् ॥ १४१
 अध्यायानामुपाकर्ष्य आवष्टां अवष्टेन वा ।
 हस्तोनीयविभावे वा पञ्चम्यां आवष्टस्य तु ॥ १४२
 सौरमासस्य रोहिष्यामष्टकायामयापि वा ।
 जलान्तो ऋतुसं क्रूर्यात्तदुत्सर्गविधिं वद्विः ॥ १४३
 जराहं प्रोतेष्वनध्यायः शिष्यैर्त्यग्नुकृत्वमुपु ।
 उपाकर्ष्यपि चोत्सर्गे स्त्रयाद्यान्त्रोच्ये स्मृते ॥
 सञ्ज्यामर्जितनिर्वातभूकम्पोक्त्वा निपातने ।
 समाप्य वेदं मुनिग्रन्थमारक्ष्यकमधीत्य च ॥ १४४—४५
 पञ्चदश्यां चतुर्दश्यामष्टम्यां राहुसूतके ।
 ऋतुसन्धिषु शुक्ला वा चाधिकं प्रतिपद्यद्वा च ॥ १४६
 पश्चिमपक्षे कलकुलमाज्जोरक्षाद्विमुग्रिकैः ।
 जतेऽन्तरि अक्षोराचं शक्रपाते तथोच्यते ॥ १४७
 शक्रोद्गुर्गर्भोत्कसामवाचार्त्तनिस्त्रने ।
 अमेध्ययवमूद्रान्त्वग्रयानपतितान्तिके ॥ १४८
 देशेऽशुचावाकानि च विद्युत्स्थानितसंभवे ।
 शुक्लार्द्रपाचिरभ्योऽन्तरर्षरात्रेऽतिमाकृते ॥ १४९
 पांशुवर्षे दिशां दाक्षे सन्ध्यानीहारभीतिषु ।
 धावतः पुतिगन्धे च शिष्टे व मृह्यमागते ॥ १५०
 खरीट्टयानहृदयस्थनीष्ठपेरिणरोहणे ।
 सप्तर्षिं यदनध्यायानेतांस्तात्कालिकान् विदुः ॥
 देवर्षिर्ज्ञातकाचार्यरात्रां कायां परक्षियाः ।
 नात्रामिदं कश्चिच्छीयनीदृशनादि च ॥ १५१—५२

विप्रा हि क्षत्रियान्मानो नावस्त्रेयाः कदाचन ।
 आसृत्वा श्रियमाकाहे क क्षत्रियमग्निं स्थयेत् ॥ १५९
 दूरादुच्छिष्टविष्णुचपादाभ्यामि ममृतमृजेत् ।
 श्रुतिभृत्युदितं मम्यक् नित्यमाचारमाचरेत् ॥ १६०
 गोत्राङ्गणानलाक्षानि नोच्छिष्टानि पटा मृयेत् ।
 न निन्ताताडने कुर्व्यात् सुतं शिष्यश्च ताडयेत् ॥ १६१
 कर्मणा मनसा वाचा यज्ञाहमं समाचरेत् ।
 अम्यं नोक्तिविष्टं धर्ममप्याचरेत् तु ॥ १६२
 मातृपितृतिथिभ्याजामिमम्यमिमातुलैः ।
 ब्रह्मबालातुराचार्यवेद्यमंशितवान्भवेः ॥ १६३
 ऋत्विक् पुराजितापत्यभार्यादामसनाभिभिः ।
 विवादं वर्जयित्वा तु सर्वान् लोकान्जयेदृष्ट्वौ ॥
 पञ्चपिण्डाननुदृत्य न स्त्रायत् परिवारिषु ।
 स्त्रायान्नदोदेवस्नातगन्तेप्रसवणेषु च ॥ १६८—१६९
 परमव्यामनोद्यानमृकयानानि वर्जयेत् ।
 षट्पानान्मिहोनस्य नावमद्यादनापदि ॥ १६०
 कदर्थवदचौराणां क्लीवरङ्गावतारिणाम् ।
 वणाभिमयस्वार्हं पिगणिकागणदौलिणाम् ॥ १६१
 चिकित्सकानुरक्तुदपुं खलीमत्तविद्विषाम् ।
 क्रूरोघपतितब्राह्मदाश्विकोच्छिष्टभोजिणाम् ॥ १६२
 अवीरास्त्रोत्सर्णकारस्त्रोजितधामयाजिणाम् ।
 शस्त्रविक्रयिकर्मरतुसवायम्बज्जीविणाम् ॥ १६३
 नृशंसराजरजकलतप्रवधज्जीविणाम् ।
 चेलधावसुराजौघिमहोपपतिवैश्वनाम् ॥ १६४

याज्ञवल्का संहिता ।

पिशुनामृतिनोद्यैव तथा चाक्रिकवन्दिनाम् ।
 एषामथ न भोक्तव्यं सोमविक्रियणस्तथा ॥ १६५
 अनर्चितं हवामासं केशकीटममन्वितम् ।
 शूक्तं पर्युषितोष्णं स्नानं पतितं चितम् ॥ १६६
 उदन्त्यामृष्टसङ्कुटं पर्यायाच्च वर्जयेत् ।
 गोघ्रातं शकुनोष्णं पदा मृष्टञ्च कामतः ॥ १६७
 शूदेव दामगोपालकुलमिवावसोरिणः ।
 भाण्डाद्यानापितथैव यस्यात्मानं निवेदयेत् ॥
 अथ पर्युषितं भोज्यं स्नेहात्तं चिरसंस्थितम् ।
 अस्नेहा अपिगोधूमयवगोरमविक्रियाः ॥ १६८—१६९
 सन्धिन्यनिर्हं शावत्सगोः पयः परिवर्जयेत् ।
 शौट्रमेकशफं शौणमारण्यकमथाविकम् ॥ १७०
 देवतार्थं हविः शिशुं लोहितान् ब्रह्मणास्तथा ।
 अनुपाकृतमांसानि विङ्जानि कवकानि च ॥ १७१
 क्रान्द्यादपक्षिदातुं शुकप्रत्युदटिङ्गिभान् ।
 सारसैकशफान् हंसान् सर्वांश्च ग्रामवासिनः ॥ १७२
 कोयष्टिप्लवचक्राह्वलाकावर्काविकिरान् ।
 हवाज्जसरसंयावपायसापूपशङ्कुलौः ॥ १७३
 कलविहं सकाकोलं कुरवं रज्जुदालकम् ।
 कालपादान् अश्वरोटान्नाताञ्च मृगदिजान् ॥ १७४
 चापांश्च रक्तपादांश्च सैनं वज्रमेव च ।
 मत्स्यांश्च कामतो जम्बू सोपयासस्त्र्यहं वसेत् ॥ १७५
 पलाशुं विङ्गवराहाञ्च च्छाकां शामकुङ्कुटम् ।
 लघुनं मृच्छनद्यैव जम्बा अम्बायनं चरेत् ॥ १७६

भण्णा' पञ्चनखाः सिधामोधाकच्छपशङ्काः ।
 जगद्य मत्स्वत्वपि हि सिंहतुल्यकरोहिताः ॥ १०७
 तथा पाठानराजवमशल्काश्च द्विजातिभिः ।
 घृतं नृगतं मामस्य विधिं भक्षयवर्जने ॥ १०८
 प्राणान्वये तथावाहं प्रोक्षितं द्विजकाम्यया ।
 देवान् पितॄन् ममभ्यर्च्य स्नादन् मामं न दोषभाक् ॥ १०९
 वर्णं न नरकं घोरे दिनानि पश्यरोमभिः ।
 मन्थितानि दुराचारोऽयो हस्त्यविधिना पशून् ॥ ११०
 सर्वान् कामानवाप्नोति वाजिमधफलं तथा ।
 शृङ्गेऽपि निवसन् विप्रो मुनिर्मांसस्य वर्जनात् ॥ १११
 मीनवन्मराजताक्षानामूर्ध्वापादपद्माश्रयानाम् ।
 शाकरज्जुभूनफलवामोविदलचर्मणाम् ॥
 पात्राणां चममानाश्च वारिणा शृङ्गिरेण्यते ।
 चक्रेयुक्स्वयमस्त्रे हपात्राण्युष्णेन वारिणा ॥ ११२—८१
 स्त्र्यशृपांजिनधान्यानां मूललोदूखलानसाम् ।
 प्रोक्षणं मंहतानाश्च वङ्गनार्धं व वाससाम् ॥ ११४
 तत्र न टाकृष्टास्त्रा गोवालैः फलसन्धुषाम् ।
 मार्जनं यज्ञपात्राणां पाणिना यज्ञकर्मणि ॥ ११५
 मोषेरुदकगोमूत्रैः शुभ्रत्वायिककौशिकम् ।
 सत्यफलैरंशुपटं सारिष्टैः कुतपन्तथा ॥ ११६
 मगौरसर्षपैः क्षौमं पुनःपाकान्महीमयम् ।
 कारुहस्तः शुचिः पथं भैरवं योषिभुक्षन्तथा ॥ ११७
 भूशुचिर्मार्ज्यानाह्वाहात् कालाह्नोक्षमन्तथा ।
 शेकादुल्लेखनाह्नेपादशृङ्गं मार्जनसेपनात् ॥ ११८

याज्ञवल्क्य मंहिता ।

योप्रातिष्ठे तथा कीटमक्षिकाकेशदूषितं ।
 सलिलं भस्मसुदारिं प्रक्षेप्तव्यं विग्रहये ॥ १८८
 अपुष्पोसकताम्नाणां चारास्रोदकवारिभिः ।
 भस्माङ्गिः कांस्थलौघानां शुद्धिः प्रावो द्रवस्य च ॥ १८९
 अमेध्याङ्गस्य मृतोयैः शुद्धिर्गन्धापकर्षणात् ।
 वाक्शस्तमम्बुनिर्णितमज्ञातश्च सदा शुचिः ॥ १९०
 शुचिं गोदूतिल्लक्ष्मं प्रकृतिस्थं मज्जीगतम् ।
 तथा मांसं श्लवाण्डालकृम्यादादिनिपातितम् ॥ १९१
 रश्मिरम्बो रजःकाया गौरश्चोवसुधानिलः ।
 विप्रुषो मलिकास्त्र्यं वत्सः प्रसवणे शुचिः ॥ १९२
 अजाश्वं मुखतो मेध्यं न गौर्न नरजामलाः ।
 पम्बानश्च विग्रह्यन्ति सोमसूर्यांशुमारुहैः ॥ १९३
 मुखजा विप्रुषो मेध्यास्तथाचमनविन्दवः ।
 श्वश्रु चाश्वगतं दन्तसक्तं मुक्ता ततः शुचिः ॥ १९४
 स्नात्वा पीत्वा क्षुते सुप्ते भुक्ते रथोपमर्षणे ।
 आचान्तः पुनराचामिहासो विपरिधाय च ॥ १९५
 रथ्याकर्मतोयानि स्पृष्टान्यन्धश्वश्वायमैः ।
 मारुतेनैव शुध्यन्ति पक्केष्टकचितानि च ॥ १९६
 तपस्तप्ताष्टजद्वज्रा ब्राह्मणान् वेदगुप्तये ।
 द्वात्रिंशे पिष्टदेवानां धर्मसंरक्षनाय च ॥ १९७
 सर्वस्व प्रभवो विप्राः श्रुताध्ययनशालिनः ।
 तेभ्यः क्रियापराः श्रेष्ठास्तोभ्योऽप्यध्यात्मवित्तमाः ॥ १९८
 न विद्यया केवलतया तपसा वापि पात्रता ।
 यच्च वृत्तमिमे लोभे तद्धि पात्रं प्रकीर्तितम् ॥ २००

गोभृतिजहिरण्यादि पात्रे दातव्यमर्चितम् ।
 नापात्रे विदुषा किञ्चिदात्मनः श्रेय इच्छता ॥ २०१
 विद्यातपोभ्यां क्षीनेन न तु घ्राणः प्रतिपद्यः ।
 मृच्छन् प्रदातारमधो नयत्वात्मानमेव च ॥ २०२
 दातव्य प्रत्यहं पात्रे निमित्तेषु विशेषतः ।
 यार्चितेनापि दातव्यं अवाप्तुं शक्तिः ॥ २०३
 ह्रमन्तुश्चा शक्ये रौप्येः सुशीला वस्त्रमयुता ।
 सकांक्षपात्रा दातव्या क्षीरिणी गौः सदक्षिणा ॥ २०४
 दातास्याः स्वर्गमाप्नोति वत्सराजमिमस्मृतान् ।
 कपिला चेतारयति भूयसासप्तमं कुलम् ॥ २०५
 सवत्सरा रोमतुल्यानि युगान्मुभयतोमुखीम् ।
 दातास्याः स्वर्गमाप्नोति पूर्णेन विधिना ददत् ॥ २०६
 यावद्वत्सस्य पादो ह्यौ मुखं योनौ च दृश्यते ।
 तावद्द्वौः पृथिवो ज्ञेया यावद्भ्रं न मुञ्चति ॥ २०७
 यथा कथञ्चिद्वत्सा गां धेनुं वाधेनुमेव वा ।
 अरोगामपरिक्रिष्टां दाता स्वर्गं महीयते ॥ २०८
 आन्तसंवाहनं रोगिपरिचर्या सुराश्वनम् ।
 पादशौषं हिजोष्णदृष्टमार्जनं गोप्रदानवत् ॥ २०९
 भूदौपाश्यान्मृशस्त्राश्चक्षिस्तस्यैः प्रतिश्रयान् ।
 नैवेदिकं स्वर्णधुर्यं दत्त्वा स्वर्गं महीयते ॥ २१०
 मृद्वध्याभयोपानच्छतुष्पात्पानुलेपनम् ।
 यानं वृचं प्रियं शय्यां दत्त्वात्यन्तं सुखी भवेत् ॥ २११
 सर्वदानमयं ब्रह्म प्रदानेभ्योऽधिकं यतः ।
 तददं समवाप्नोति ब्रह्मलोकमविष्णुतम् ॥ २१२

प्रतिपद्यसमर्थाऽपि नादत्ते यः प्रतिपद्यम् ।
 ये लोका दानशौलानां सतानाप्नोति पुष्कलान् ॥ २१३
 कुशाः शाकं पयो मत्स्या गन्धाः पुष्पं दधि चितिः ।
 मांसं शय्यासनं घानाः प्रस्त्राख्येयं न वारि च ॥ २१४
 अयाचिताङ्गतं धात्रमपि दुष्कृतकर्माणः ।
 अथैव कुलटापण्डपतितेभ्यस्तावा द्विषः ॥ २१५
 देवातिथ्यर्चनकृते गुरुहत्यादिदृष्टये ।
 सर्वतः प्रतिषिद्धोयादात्मवृत्तार्थमेव च ॥ २१६
 अभावस्त्राटका वृद्धिः क्षणपक्षोऽयनद्वयम् ।
 द्रव्यं ब्राह्मणसम्पत्तिर्वियुतं सूर्यसंक्रमः ॥ २१७
 व्यतौपातो गजच्छाया अक्षयं चन्द्रसूर्ययोः ।
 आह प्रतिदृष्टिर्चैव आहकालाः प्रकीर्तिताः ॥ २१८
 अग्राः सर्वेषु वेदेषु श्रोत्रियो ब्रह्मविद्भुवा ।
 वेदार्यविष्णोऽहसामा चिमधुस्त्रिभुवर्षकः ॥ २१९
 ऋत्विक्स्त्रिषोडशमाह्वयान्वाग्धुरमातुलाः ।
 ऋषिचकेतदौहृषशिश्वसम्भ्रिवाश्रवाः ॥ २२०
 कर्मनिष्ठास्तपोनिष्ठाः पञ्चाम्निब्रह्मचारिणः ।
 पित्रमाह्वयराशैव ब्राह्मणाः आहसम्पदः ॥ २२१
 रोगी क्षीनातिरिक्ताङ्गः काणः पौनर्मवस्तावा ।
 अवकोर्षी कुण्डगोलौ कुनक्षौ श्रावदन्तकः ॥ २२२
 भृत्याध्यापकः क्लोवः कन्यादूषभिश्रुतकः ।
 मित्रभुक् पिशुनः सोमविक्रयी च विनिन्दकः ॥ २२३
 माह्वपिष्टगुरुत्वागौ कुण्डाशी वृषसाम्भजः ।
 परपूर्णापतिः स्तेनः कर्मदुष्टाश्च निन्दिताः ॥ २२४

निमन्दयीत पूर्व्वेदुर्ग्राह्यानात्मवाञ्छुचिः ।
 तैद्यापि संयतैर्भावं मनोवाक्कायकर्मभिः ॥ २२५
 अपराङ्गे समभ्यर्च्य स्वागतेनागतांस्तु तान् ।
 पवित्रपाणिगच्छान्तानासनेषूपवेशयेत् ॥ २२६
 युग्मान् दैवे यथाशक्ति पित्रेऽयुग्मांस्तथैव च ।
 परिश्रिते शुचौ देशे दक्षिणाप्लवने तथा ॥ २२७
 द्वौ दैवे प्राक् त्रयः पित्रे उदगीकैकमेव वा ।
 मातामहानामप्येवं तन्त्रं वा वैश्वदेविकम् ॥ २२८
 पाणिप्रक्षालनं दत्त्वा विष्टरार्थं कुशानपि ।
 आवाहयेदनुज्ञातो विश्वेदेवा स इत्यृचा ॥ २२९
 यवेऽन्ववक्रौर्थाद्य भाजने सपवित्रके ।
 शन्नोदेत्या पयः क्षिप्वा यवोऽसीति यवांस्तथा ॥ २३०
 या दिव्या इति मन्त्रेण हस्तेष्वर्घ्यं विनिक्षिपेत् ।
 दत्त्वोदकं गन्धमाल्यं धूपं वासः सदीपकम् ॥ २३१
 तथा च्छादनदानञ्च करशीचार्थमम्बु च ।
 अपसव्यं ततः कृत्वा पितृणामप्रदक्षिणम् ।
 द्विगुणांस्तु कुशान् दत्त्वा हुशन्तस्ते त्वृचा पितॄन् ॥ २३२
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायान्तु नस्ततः ।
 यवार्थान्तु तिलैः कार्थ्याः कुर्यादर्घ्यादि पूर्व्ववत् ॥ २३३
 दत्त्वार्घ्यसंस्तवास्तो प्रां पात्रे कृत्वा विधानतः ।
 पिष्टभ्यः स्नानमसीति न्युज्जं पात्रं करोत्यधः ॥ २३४
 अग्नौ करिष्यन्नादाय पृच्छत्यन्नं घृतप्लुतम् ।
 कुरुष्वेत्यम्यनुज्ञातो हुत्वाग्नीं पिष्टयज्ञवत् ॥ २३५

हुतशेषं प्रदद्यात् भाजनेषु समाहितः ।
 यथालाभोपपत्तेषु रौप्येषु तु विशेषतः ॥ २३६
 दत्ताक्षं पृथिवीपात्रमिति पात्राभिमन्त्रणम् ।
 क्षत्वेदं विष्णुमित्यन्ते हिजाङ्गुष्ठं निवेशयेत् ॥ २३७
 सव्याहृतिकां गायत्रीं मधुवाता इति चृचम् ।
 जज्ञा ययासुखं वाच्यं भुञ्जोर्स्तौ ऽपि वाग्यताः ॥ २३८
 अन्नमिष्टं हविष्यञ्च दद्यादक्रोधनोऽत्वरः ।
 आ तमेयुस्तु पवित्राणि जज्ञा पूर्ज्यपन्तथा ॥ २३९
 अन्नमादाय तमाःस्त्र शेषं चैवानुमन्य च ।
 तदन्नं विकिरेद्भूमौ दद्याच्चापः मज्जत् मज्जत् ॥ २४०
 सर्वमन्नमूपादाय सतिनं दक्षिणामुखः ।
 उच्छिष्टमन्निधो पिण्डान् प्रदद्यात् पितृयज्ञवत् ॥ २४१
 मातामहानामप्येवं दद्यादाचमनं ततः ।
 स्वस्ति वाच्यं ततः कुर्यादक्षय्योदकमेव च ॥ २४२
 दत्त्वा तु दक्षिणां शक्त्या स्वधाकारमुदाहरेत् ।
 वाच्यतामित्यनुज्ञातः प्रकृतंभ्यः स्वधोच्यताम् ॥ २४३
 ब्रूयुरस्तु स्वधेत्येवं भूमौ सिञ्चततो जलम् ।
 विश्वदेवाश्च प्रीयन्तां विप्रैश्चोक्त इदं जपेत् ॥ २४४
 दातारो नोऽभिवर्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ।
 अहा च नो मा व्यगमद्बहु देयञ्च नोऽस्त्विति ॥ २४५
 अथञ्च नो बहु भवेदतिथींश्च लभेमहि ।
 याचितारश्च नः सन्तु मा च याचिष्य कश्चन ॥ २४६
 इत्युक्त्वा तुःप्रिया वाचः प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।
 वाजेवाजे इति प्रोतः पितृपूर्व्वं विसर्जनम् ॥ २४७

यस्मिंस्तो संसवाः पूर्वमर्घ्यपात्रे निवेष्टिताः ।
 पिष्टपात्रं तदुन्नतं कृत्वा विप्रान् विसर्जयेत् ॥ २४८
 प्रदक्षिणमनुव्रज्य मुञ्च्योत पिष्टसेवितम् ।
 ब्रह्मचारो भवेत् तान्त्तु रजनीं ब्राह्मणैः सह ॥ २४९
 एव प्रदक्षिणं कृत्वा ब्रह्मो नाम्नीमुन्नान् पितॄन् ।
 यज्ञेन दधिकर्कभूमिन्वान् पिष्टान् यवैः क्रिया ॥ २५०
 एकोहिष्टं देवहीनमकार्ष्यं कपविचकम् ।
 आवाहनाम्नीकरणरहितं ह्यपमव्यवत् ॥ २५१
 उपतिष्ठतामित्थस्यस्थानि विप्रविसर्जने ।
 अभिरम्यतामिति वदेद्भुवुस्तोऽभिरताः स्य ह ॥ २५२
 गन्धोदकतिनैर्गुह्यं कुर्यात् पात्रचतुष्टयम् ।
 अर्घ्यांश्च पिष्टपात्रेषु प्रेतपात्रं प्रसेचयेत् ॥ २५३
 ये मामाना इति दाभ्यां शेषं पूर्ववदाचरेत् ॥
 एतत्सपिण्डोकरणमकोहिष्टं स्त्रिया अपि ॥ २५४
 अर्घ्याक् सपिण्डोकरणं यस्य संवत्सराहवैत् ।
 तस्याप्यक्षं सोदकुक्षं दद्यात् संवत्सरं द्विजे ॥ २५५
 सृताहनि तु कर्तव्यं प्रतिमासन्तु वत्सरम् ।
 प्रतिमंवत्सरश्चैव आद्यमेकादशेऽहनि ॥ २५६
 पिष्टांस्तु गोऽर्जाः प्रेभ्यो दद्यादन्तौ जलेऽपि वा ।
 प्रक्षिपेत् सत्सुःविप्रेषु द्विजोऽष्ट्यष्टनमार्जयेत् ॥ २५७
 हविष्यान्वेन वै मासं पायसेन तु वत्सरम् ।
 मात्स्यहारिणकौरभ्यशाकुन्ध्यामपार्श्वतैः ॥ २५८
 ऐश्वरीरववाराङ्गशार्ङ्गां सैर्यवाक्रमम् ।
 मासहृष्या हि तथ्यन्ति दत्तैरिह पितामहाः ॥ २५९

ऋङ्गामिषं महाशक्लं मधु मुन्यन्नमेव च ।
 सोऽहामिषं महाशक्लं मांसं वाधूर्विचमस्य च ॥ २६०
 यहदाति गयात्स्यं सर्वमानस्यमुच्यते ।
 तर्षा वर्षाचयोदग्धां मघासु च न मंशयः ॥ २६१
 कन्यां कन्यावेदिनश्च पशून् मुख्यान् सुतानपि ।
 द्युतं क्षत्रिणं वानिज्यं द्विशफेकशफांस्तथा ॥ २६२
 ब्रह्मवर्षस्त्रिणः पुत्रान् स्वर्णरुप्ये सकुण्डलैः ।
 क्षातित्रेहैः सर्वकामानाप्नोति आहदः सदा ॥ २६३
 प्रतिपत्प्रस्थतिचेतान् वर्जयित्वा चतुर्हस्तीम् ।
 शस्त्रेण तु हता ये वै तंभस्त्रजं प्रदोयते ॥ २६४
 स्वर्गं ह्यपत्यमोजश्च शौर्यं चैवं वनं तथा ।
 पुत्रान् श्रेष्ठश्च सौभाग्यं सखिर्हि मुख्यतां तथा ॥ २६५
 शरीरित्वं यशो वीर्यशोकां परमां गतिम् ॥ २६६
 धनं विद्यां भिषक् सिद्धिं कुप्यं वा अप्यजाविकम् ।
 अश्वानायुश्च विधिवदयः श्राद्धं सम्पूयच्छति ॥ २६७
 क्षातिकादि भरष्यन्तं स कामानाप्नुयादिमान् ।
 आक्षिप्तः श्वधानश्च व्यपेतमदमत्स्रः ॥ २६८
 प्रीणयन्ति मनुष्याणां पितॄन् श्राद्धे न तर्पिताः ॥ २६९
 श्रायुः प्रजां धनं विद्यां स्वर्गं प्रीतिं सुखानि च ।
 प्रयच्छन्ति तथा राज्यं प्रीता नृणां पितामहाः ॥ २७०
 विनायकः कर्मविघ्नसिद्धयर्थं विनियोजितः ।
 गणानामाधिपत्ये च रुद्रेण ब्रह्मणा तथा ॥ २७१
 तेनोपसृष्टो यक्षश्च लक्ष्मणानि निबोधत ।
 स्वप्नेऽवगाहतेऽत्यर्थं जलं सुखं च पश्यति ॥ २७२

कापायवाममथैव क्रव्यादांश्चाधिरोहति ।
 पन्थजैर्गृहभरुष्टैः सहैकैवावतिष्ठते ॥ २७३
 व्रजन्तश्च तथात्मानं मन्यतेऽनुगतं परैः ।
 विमना विक्रान्नाम्भः समीदत्स्वनिमित्ततः ॥ २७४
 ततोपसृष्टा नभते न राज्यं राजनन्दनः ।
 कुमारं न च भर्तारमपत्यं न च गर्भिणी ॥ २७५
 आचार्यत्वं श्रोत्रियश्च न शिष्याऽध्ययनं तथा ।
 वशिष्ठाभं न चाप्राति क्षपिष्वेव क्षयोवनः ॥ २७६
 स्वपनं तस्य कर्त्तव्यं पूर्णैऽङ्गि विधिपूर्वकम् ।
 गौरमर्पणकल्के न मान्यं नोत्सादितस्य च ॥ २७७
 सर्वोपधिः सर्वगन्धैः प्रलिप्तशिरमस्तथा ।
 भद्रामनोपविष्टस्य स्वस्तिवाच्या द्विजाः शुभाः ॥ २७८
 अश्वस्थानादगजस्थानादग्नीकात् सङ्गमादधृतात् ।
 मृत्तिका रोचना गन्धान् गुग्गुलुश्चाप्सु निलिपत् ॥ २७९
 या आहृता एकवर्णयतुभिः कलशैर्भृदात् ।
 चर्मस्थानदुर्गं रक्ते स्थाप्य भद्रामनं तथा ॥ २८०
 सहस्राक्षं शतं धारमृषिभिः पावनं कृतम् ।
 तेन ब्रह्मभिषिञ्चामि पावमान्यः पुनन्तु ते ॥ २८१
 गगनं वरूणो राजा भगं सूर्यो बृहस्पतिः ।
 भगमन्त्रश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो ददुः ॥ २८२
 यत्ते केशेषु दौर्भाग्यं सौमन्ये यस्य भूहेनि ।
 ललाटे कर्णयोस्त्रोरापस्तद्वन्तु सर्वदा ॥ २८३
 स्नातस्य साधपं तैलं सुवेणोदुम्बरेण च ।
 लुड्याभूहेनि कुशान् सव्ये न परिमृष्ट्य च ॥ २८४

दैमित्यं मन्थितश्चेव तथा शालकटिद्वयः ।
 कुष्माण्डो राजपुत्रश्चेत्वनो स्नाहासमन्वितैः ॥ २८३
 कामभिर्वलिमन्थं नमस्कारसमन्वितैः ।
 दद्याच्चतुष्यधे शृपे कुशानास्तौर्ध्वं सन्ततः ॥ २८४
 कृताकृतांस्तृष्णुलांश्च पलसौदनमेव च ।
 मत्स्थानं पक्षांस्तथैषामान् मांसमेतावदेव तु ॥ २८५
 पुष्पं चित्रं सुगन्धश्च सुराश्च त्रिविधमपि* ।
 मूलकं परिकृतपुपांस्तथैवोच्छेदकं स्रजम् ॥ २८६
 दधन् पायसश्चेव गुडपिष्टं समोदकम् ।
 एतान् सर्वानुपाहृत्य भूमौ कृत्वा ततः शिवः† ॥ २८७
 विनायकस्य जननीमुपतिष्ठेत्ततोऽम्बिकाम् ।
 कूर्वांसर्वपुण्याणां दद्याच्च पूर्वमन्त्रलिम् ॥ २८८
 रूपं देहि यशो देहि भाग्यं भगवतिः‡ देहि मे ।
 पुत्रान् देहि धनं देहि सर्वान् कामाश्च देहि मे ॥ २८९
 ततः शुक्लाम्बरधरः शुक्लगन्धानुलेपनः ।
 ब्राह्मणान् भोजयिष्यद्यादस्त्रयुग्मं गुरोरपि ॥ २९०
 एव विनायकं पूज्य यज्ञांश्चैव विधानतः ।
 कर्श्र्मणां फलमाप्नोति त्रियमाप्नोत्वनुत्तमाम् ॥ २९१
 आदित्यस्य सदा पूजां तिलकं क्षामिनस्तथा ।
 महागणपतेश्चैव कुर्वन् सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २९२

* The Bombay text reads विविधमपि ।

† The last line of the couplet does not occur in the Bombay Edition.

‡ Another reading is भयं भवति ।

श्रीकामः शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समाचरेत् ।
 वृष्ट्यायुःपुष्टिकामो वा तथैवाभिचरन्नरौन् ॥ २८५
 सूर्यः सोमो महीपुत्रः सोमपुत्रो वृहस्पतिः ।
 शक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चेति ग्रहाः स्मृताः ॥ २८६
 ताम्रकात् स्फटिकाद्रक्तचन्दनात् स्वर्णकादुभौ ।
 रजतादयसः सीसात् कास्यात् कार्या ग्रहाः क्रमात्* ॥ २८७
 स्वर्णैर्गोव्या पटे तेषां गन्धैर्मण्डलकैऽथवा ।
 यथावर्णं प्रदेयानि वासांसि कुसुमानि च ॥ २८८
 गन्धाय वलयश्चैव धूपो देयश्च गुग्गुलुः ।
 कर्तव्या मन्त्रवन्तश्च चरवः प्रतिदैवतम् ॥ २८९
 आकृष्येन इमं देवा अग्निमूर्धा दिवः ककुत् ।
 उदुध्यस्वेति च ऋचो यथासङ्ग्रहं प्रकीर्त्तिताः ॥ २९०
 वृहस्पते अत्वर्ध्यस्तथैवान्नात् परिसृतः ।
 शन्नो देवोस्तथाकाण्डात् केतुं कृण्वन्निमाः क्रमात्† ॥ ३०१
 अर्कः पलाशः खदिरस्त्वपामार्गोऽथ पिप्पलः ।
 उदुम्बरः शमी दूर्वा कुशाश्च समिधः क्रमात् ॥ ३०२
 एकैकस्याष्टशतमष्टाविंशतिरेव वा ।
 होतव्या मधुसर्पिर्भगां दध्ना चीरेण वा युताः ॥ ३०३

* Another reading is .—

भाष्कराङ्गारकौ रक्तौ शक्नौ शक्र निशाकरौ ।

सोमपुत्रोगुरुश्चैव तावुभौ पीतकौस्मृतौ ।

कृष्णशनैश्चरं विद्यात् राहुं केतुं तथैवच ॥

† The Bombay edition reads अपि ।

‡ The Bombay reading is संयुता ।

गुडोदन पायमञ्च ऋविष्य जीरघाष्ठिकम् ।
 दध्नीदन ऋविद्युर्ण मामं चित्राचर्मव च ॥ ३०४
 दद्याद्दृषकक्रमादनद्विजंभ्यो भोजनं वृधः ।
 शक्तिता वा यथात्माभ मत्कृत्य विधिपूर्वकम् ॥ ३०५
 धेनु शङ्खस्तथानड्डान् जेमवासो जयस्तथा ।
 लक्ष्णा गौरायसं क्वाग एता वै दक्षिणाः क्रमात् ॥ ३०६
 यश्च यस्य यदा दुःस्थः स त यज्ञेन पुत्रयेत् ।
 ब्रह्मणेपां वरो दत्तं पुजिता पुत्रयिष्यथ ॥ ३०७
 यज्ञाधीना नरेन्द्राणामुच्छायाः पतनानि च ।
 भावाभावो च जगतस्तस्मात् पुज्यतमाः यज्ञाः ॥ ३०८
 मञ्जोत्माश्रुः स्थूललक्ष्यं कृतज्ञो वृद्धमवकः ।
 विनीतः सत्त्वसम्पन्नः कुलीनः सत्यवाक शशिः ॥ ३०९
 अदोर्ध्वसूत्री अतिमानक्षुद्रोऽपरुषस्तथा ।
 धार्मिकोऽव्यमनश्चैव प्राश्रुः शूरो रहस्यवित् ३१०
 स्वरन्ध्रगोसान्वीचिक्षां दण्डनीत्यां तथैव च ।
 विनीतस्त्वय वार्त्तायां त्रय्याश्चैव नराधिपः ॥ ३११
 समन्विणः प्रकुर्वीत प्रज्ञान् मौलान् स्त्रिरान् शूचीन् ।
 ते माहं चिन्तयेद्वाज्यं विप्रंणाथ ततः स्वयम् ॥ ३१२

* The Bombay text is दध्नीदनं घृताक्षं च कृसरामिष चित्रकम् ।

† Another reading is क्रमात् for तथा and अन्ता for क्रमात् ।

‡ In some texts the following sloka occurs.

यज्ञामिदमातिथ्यं कुर्व्यात् संवत्सरादपि ।
 आरोग्यवन् संपन्नो जीवेद्य शरदः शतम् ॥

पुरोहितश्च कुर्वीति देवश्चमुदितोदितम् ।
 दण्डं तोष्याच्च कुशलमथर्वाङ्गिरसे तथा ॥ ३१३
 श्रौतस्मार्त्तक्रियाहेतोर्वृणुयाद्विजस्तथा* ।
 यज्ञांश्चैव प्रकुर्वीति विधिवद्भिरिदक्षिणान् ॥ ३१४
 भोगांश्च दद्यादग्निभ्यो वसुनि विविधानि च ।
 अन्नयोऽयं निधी राज्ञां यदग्निं वृषपादितम् ॥ ३१५
 अन्तश्चमयश्चैव प्रायश्चित्तैरदूषितम् ।
 अन्धैः सकाशाद्विप्राभ्यो कृतं श्रेष्ठमिहोच्यते ॥ ३१६
 धर्मं नालम्ब्यमोहेतवः लब्धं यत्नेन पालयेत् ।
 पालितं वर्धयेन्नोभ्या हृषं पात्रेषु निक्षिपेत् ॥ ३१७
 दद्याद्भूमिं निबन्धं वा कृत्वा लेख्यञ्च कारयेत् ।
 आगामिभद्रवृत्तिपरिज्ञानाय पार्थिवः ॥ ३१८
 पटे वा ताम्रपट्टे वा स्वमुद्रोपरिचिह्नितम् ।
 अभिलेख्यात्मनो वंश्यानात्मानञ्च महौपतिः ॥ ३१९
 प्रतिग्रहपरोमाणं दानाच्छेदोपवर्णनम् ।
 स्वहस्तकालसम्पन्नं शासनं कारयेत् स्थिरम् ॥ ३२०
 रथं पशव्यमाजोऽथ जाहुर्न देशमावसेत् ।
 तत्र दुर्गाणि कुर्वीति जनकोशात्मगुप्तये ॥ ३२१
 तत्र तत्र च निष्ठातानध्वचाम् कुशलान् शुचीन् ।
 प्रकुर्यादायकर्मन्तज्यकर्मसु चोद्यतान् ॥ ३२२

* The Bombay reading is with the variation — वृणुयादेव च त्विज ।

† The Bombay text is अन्तश्चमोहेतवः ।

नातः परतरो धर्मो नृपाणा यदुपाजितम् ।
 विप्रेभ्यो दायते द्रव्यं प्रजाभ्यश्चाभयं तथा (मदा) । ३०७
 यथाहवेषु युध्यन्त भूम्यग्रमपराश्रुता ।
 अकृटेरायुधैर्व्याप्तिं ते स्वर्गं यागिनो यथा ॥ ३०८
 यदानीं क्रतुतुल्यानि चरन्ते खविनिवर्तिनाम् ।
 राजा सुकृतमादत्तेहृताना विपन्नाशिनान् ॥ ३०९
 तवाहंवादिनं क्रीडन्ति नृपेति परमहृतम् ।
 न हन्याद्विनिहृतश्च बुरिषेक्षणकाटिकम् ॥ ३१०
 कृतवत्स, समुत्थाय पश्येदायव्ययौ स्वयम् ।
 व्यवहारास्ततो दृष्ट्वा स्नात्वा भुञ्जीत कामतः ॥ ३११
 हिरण्यं व्याघृतानीत भाण्डागारेषु निक्षिपेत् ।
 पश्यन्तारास्ततो दूतान् प्रेरयेन्मन्त्रिभूयतः (सगतः) ॥ ३१२
 ततः स्वरविहारो व्याख्यान्त्रिभिर्ज्वा समागतः ।
 वलानां दशनं कृत्वा सेनान्या सह चिन्तयेत् ॥ ३१३
 सन्ध्यामुपास्य शृणुयाच्चारणां गूढभाषितम् ।
 गीतमृत्वा च भुञ्जीत पठेत् स्वाध्यायमेव च ॥ ३१४
 सविश्रित् तुर्य्यचोपेण प्रतियुध्येतद्यं च ।
 शास्त्राणि चिन्तयेद्बुद्ध्या सर्वकर्तव्यतास्तथा ॥ ३१५
 प्रथयेच्च ततश्चारान् स्त्रेषु चाग्रेषु सादरम् ।
 ऋत्विक्पुरोहिताचार्य्यैराग्योर्भिरभिनन्दितः ॥ ३१६
 दृष्ट्वा ज्योतिर्विदो वैद्यान् दद्याद्वाः काश्चनं सङ्गम् ।
 नैवेदिश्यानि च तथा आखियाणां गृह्णाणि च ॥ ३१७

* The Bombay reading is यदुपाजितम् ।

† The Bombay text reads —व्यासेत्ततः ।

राज्ञाचेषु समी क्षिण्वेज्जिह्वाः क्रोधनोऽरिषु ।
 म्याद्राजा भृत्यवर्गेषु प्रजासु च यथा पिता ॥ ३३४
 पुण्यं षड्भागमादत्ते न्यायिन परिपालयन् ।
 सर्वदानाधिकं यस्मात् प्रजानां परिपालनम् ॥ ३३५
 चाटतस्करदुर्जुतमहामाक्रमिकादिभिः ।
 पोद्यमानाः प्रजा रणेन कायस्यैव विशेषतः ॥ ३३६
 अरथमास्थाः कुर्वन्ति यत् किञ्चित् किञ्चिन् प्रजाः ।
 तस्माच्च नृपतेरहं यस्मादष्टह्यात्मसौ करान् ॥ ३३७
 ये राट्वाधिकृतास्तेषां चारैर्ज्ञात्वा विचेष्टितम् ।
 साधून् सम्यालयेद्राजा विपरीतांस्तु घातयेत् ॥ ३३८
 उत्क्रोचजीविनो द्रव्यक्षीनान् कृत्वा विवासयेत् ।
 समानदानमत्कारैः* श्रोत्रियान् वामयेत् सदा ॥ ३३९
 अन्यायेन नृपो राट्वात् स्वकार्यं योऽभिवर्धयेत् ।
 सोऽचिराद्व्यगतश्रीको नाशमेति मवान्धवः ॥ ३४०
 प्रजापोडनमन्तापममुद्धृतो कृताशनः ।
 राज्ञः कूलं त्रयं प्राणान् नादभ्या विनिवर्त्तते ॥ ३४१
 य एव धर्मा नृपतेः स्वराष्ट्रपरिपालने ।
 तमेव कर्तुं समाप्नोति परराष्ट्रं वशं नयन् ॥ ३४२
 यस्मिन् देशे य आचारो व्यवहारः कुलस्थितिः ।
 तथैव परिपाल्योऽनौ यदा वशमुपागतः ॥ ३४३
 मन्त्रमूलं यतो राज्यमतो मन्त्रं सुरक्षितम् ।
 कुर्यादयद्यान्त्रे† न विदुः कर्मणामाफलोदयात् ॥ ३४४

* The Bombay Text reads —सदानमान मत्कारा ।

† The Bombay Text reads —यथास्व ।

याज्ञवल्क्य मंजिता ।

अरिमित्रमुदामोऽनन्तरस्तत्परः परः ।
 कर्मणो मण्डनं चित्त्वं सामादित्तिरूपकम् ॥ ३४५
 उपायाः साम दानश्च भेदा दण्डस्तथैव च ।
 सम्यक् प्रयुक्ताः सिध्यन्त्युच्चैश्चरुवर्गितकागतिः ॥ ३४६
 सन्धिश्च विग्रहं यानमासनं मन्त्रयं तथा ।
 ईधीभावं गुणानेतान् यथावत् परिकल्पयेत् ॥ ३४७
 यदा शस्त्रगुणोपेत परराष्ट्रं तदा व्रजेत् ।
 परश्च कील आस्था च हृष्टवाहनपुरुषः ॥ ३४८
 देवे पुरुषकारे च कर्मसिद्धिर्लब्धवस्तिता ।
 तत्र देवमभिव्यक्तं पौरुषं पौर्व देहिकम् ॥ ३४९
 केचिदैवात् स्वभावाच्च कालात् पुरुषकारतः ।
 संयोगे केचिदिच्छन्ति फलं कुशलवृद्धयः* ॥ ३५०
 यथा ह्येकेन चक्रेण न रघव्य गतिर्भवेत् ।
 एवं पुरुषकारेण विना देवं न सिध्यति ॥ ३५१
 हिरण्यभूमिनाभेभ्यो मित्रलब्धिवरा यतः ।
 अतो यतत तत्प्राप्तौ रवेत् सत्त्वं समाहितः ॥ ३५२
 स्वाम्यमात्मौ जनो दुर्गं कोषो दण्डस्तथैव च ।
 मित्राण्येताः प्रकृतयो राज्यं समाङ्गमुच्यते ॥ ३५३
 तदवाप्य नृपो दण्डं दुर्वृत्तेषु निपातयेत् ।
 धर्मो हि दण्डकृतेषु ब्रह्मणा निर्मितः पुरः ॥ ३५४

† The following is the Bombay reading —

केचित् देवात्ऽटात् केचित् केचित् पुरुष कारतः ।
 सिध्यन्त्यर्था मनुष्याणां तेषां योनिस्तु पौरुषम् ॥

स नेतुं न्यायतोऽश्व्यो लुब्धेनाकृतवृद्धिना ।
 सत्यसन्धेन शुचिना सुसहायेन धीमता ॥ ३५५
 यथाशास्त्रं प्रयुक्तः सन् सदेवासुरमानुषम् ।
 जगदानन्दयेत् सर्वमन्यथा तु प्रकोपयेत् ॥ ३५६
 अधर्मादण्डनं^१ स्वर्गकोर्त्तिलोकधिनाशनम् ।
 सम्यक् च दण्डनं राज्ञः स्वर्गकोर्त्तिजयावहम् ॥ ३५७
 अपि भ्राता सुतोऽर्घ्यो वा शशुरो मातुलोऽपि वा ।
 नादण्ड्यो नाम राज्ञोऽस्ति धर्माद्विचलितः स्वकात् ॥ ३५८
 यो दण्ड्यान् दण्डयेद्राजा सम्यग् वध्यांश्च घातयेत् ।
 इष्टं^२ स्यात् क्रतुभिस्तैर्न सहस्रशतदक्षिणैः ॥ ३५९*
 इति सच्चिन्ध नृपति क्रतुतुल्यफलं पृथक् ।
 व्यवहारान् स्वयं पश्येत् सभ्यैः परिहृतोऽश्वहम् ॥ ३६०
 कुलानि जातीः येणोश्च गणान् जनपदांस्तथा ।
 स्वधर्माचलितान् राजा विणीय स्थापयेत् पथि ॥ ३६१
 जालसूर्यमरौचिस्त्र्यं त्सरेणुरजःस्रुतम् ।
 तेऽष्टो लिप्ता तु तास्तिस्रो राजसर्पप उच्चते ॥ ३६२
 गौरस्तु ते त्रयः पट् ते यतो मध्यस्तु ते त्रयः ।
 कृष्णलः पञ्च ते मापस्ते सुवर्णस्तु षोडश ॥ ३६३
 पलं सुवर्णाद्यत्वारः पञ्च वापि प्रकीर्त्तितम् ।
 द्वे कृष्णले रौप्यमाशौ धरणं षोडशैव ते ॥ ३६४
 शतमानंतु दशभिर्दरणैः पलमेव च ।
 निष्कः सुवर्णाद्यत्वारः कार्ष्णिकस्ताम्रिकः पणः ॥ ३६५

* The Bombay Text reads :—समाप्तवरदक्षिणैः ।

याज्ञवल्क्य मंजिता ।

साशीतिः पणमाहस्यो दण्ड उत्तमसाहसः ।
तदर्धं मध्यमः प्रोक्तस्तदर्धमधमः स्मृतः ॥ १६६
धिग्दण्डस्त्वथ वाग्दण्डो धनदण्डो वधस्तथा ।
योज्या व्यक्ताः समस्ता या अपराधवशादिम् ॥ १६७
प्रात्वापराधं देशश्च कालं वनमथापि वा ।
यवः कर्म च वित्तञ्च दण्डं दण्डो वु पातयेत् ॥ १६
इति याज्ञवल्क्ये धर्मशास्त्रे आचारो ।
नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

व्यवहारान् नृपः पश्येद्विद्विर्ब्राह्मणैः सह ।
धर्मशास्त्रानुसारेण क्रोधपोभविर्वर्जितः ॥ १
श्रुताध्ययनसम्पन्ना धर्मज्ञाः सत्यवादिनः ।
राज्ञा मभासदः कार्य्या रिपौ मित्रे च ये समाः । २
अपय्यता कार्य्यवशाद्भवहारान् नृपेण तु ।
सभ्यैः सह नियोक्तव्यो ब्राह्मणः सर्वधर्मवित् ॥ ३
रागाक्षोभाद्वयाहापि व्यत्येतादिकारिणः ।
सभ्याः पृथक्पृथग्दण्ड्या विवादाद्दिगुणं दमन् ॥ ४
स्मृत्याचारव्यापतेन मार्गेणाऽधर्षितः परैः ।
आवेदयति चेद्वाञ्छे व्यवहारपदं हि तत् ॥ ५

प्रत्वर्धिनोऽप्रतो लेख्यं यथावेदितमर्थिना ।
 ससामासतदर्शाहर्नामजात्वादि चिह्नितम् ॥ ६
 नुतार्थस्वोत्तरं लेख्यं पूर्ववादि कससिधौ ।
 ततोऽर्थो लेख्येत् सद्यः प्रतिज्ञातार्थसाधनम् ॥ ७
 तत्सिद्धौ सिद्धिमाप्नोति विपरीतमतोऽन्यथा ।
 चतुष्पाद्वक्त्रोऽयं विवादेषु पदार्थितः ॥ ८
 अभियोगमनिस्तोय्येनैतं प्रत्वभियोजयेत् ।
 अभियुक्तञ्च नान्येन नोक्तं विप्रकृतिं नयेत् ॥ ८
 कुर्यात् प्रत्वभियोगञ्च कस्यै साहसैव च ।
 उभयोः प्रतिभूर्पाङ्गः समर्थः कार्यनिर्णये ॥ १०
 निश्चये भावितो दद्यादनं राज्ञे च तत्समम् ।
 मिथ्याभियोगो द्विगुणमभियोगाह्नं हरत् ॥ ११
 साहसस्यै यपाह्वयगोमिश्रापालये स्त्रियाम् ।
 विवादयेत् सद्य एव कालोऽन्यत्रेच्छया स्मृतः ॥ १२
 देशाद्देशान्तरं याति स्त्रिणोः परिलेदि च ।
 ललाटं स्त्रियते चाप्य सुखं वैकर्णमेति च ॥ १३
 परिश्रयत् खल्वद्वाक्यो विरुद्धं बहु भावते ।
 वाक्चक्षुः पूजयति नो तथौष्ठो निर्भुजत्यपि ॥ १४
 स्वभावादिकृतिं गच्छेन् मनोवाक्वाचकर्मभिः ।
 अभियोगे च साक्ष्ये वा दुष्टः स परिकौर्तितः ॥ १५
 सन्दिग्धार्थं स्ततश्चो यः साधयेद्यच्च निष्पतेत् ।
 न चाज्ञतो वदेत् सिद्धिद्वौनो दण्ड्यश्च स्मृतः ॥ १६
 साक्षिपूजयतः सत्सु साक्षिणः पूर्ववादिनः ।
 पूर्वपक्षेऽधरौभूते भक्त्युत्तरवादिनः ॥ १७

शास्त्रवत्त्वा संहिता ।

सपञ्चवेदिवादः स्नातकं ह्रीनन्तु दापयेत् ।
 दण्डश्च सपञ्चं राष्ट्रे धनिने धनमेव च ॥ १८
 क्लृप्तं निरस्तं भूतेन व्यवहारान् मयेकृपः ।
 भूतमप्यनुपन्यस्य होयते व्यवहारतः ॥ १८
 निष्कवे क्षिप्तिवेऽनेकमेकदेशविभाषितः ।
 दाप्यः सर्वे नृपेभ्यः न चास्त्वस्वनिवेदितः ॥ २०
 क्लृप्तोर्विरोधे व्याघस्तु बलवान् व्यवहारतः ।
 अर्थशास्त्रार्तुं बलवत्तन्मशास्त्र मितिस्थितिः ॥ २१
 प्रमाचं लिखितं भुक्तिः साक्षिपद्यं तं कोर्नितम् ।
 एवामन्यतमभावे दिव्यान्यतममुच्यते ॥ २२
 सर्वेष्वेव विवादेशु बलवन्मुत्तरा क्रिया ।
 आद्यौ प्रतिग्रहे क्लीते पूर्वा तु बलवत्तदा ॥ २३
 पश्चतोऽनुवतो भूमिर्हानिविंशतिवार्षिकी ।
 परेषु भुज्यमानाया धनस्त दशवार्षिकी ॥ २४
 आधिसीमोपनिषेपजङ्गवास्तधनैर्विना ।
 तद्योपनिधिराज्यलोचोत्रियाणां धनैरपि ॥ २५
 आध्यादीनां निष्कस्तारं धनिने दापयेन्नम् ।
 दण्डश्च तत्समं राष्ट्रे शक्तव्येयमथापि वा ॥ २६
 आगमोऽन्वधिको भोगादिना पूर्वज्ञमागतात् ।
 आगमेऽपि बलं नैव भुक्तिस्तोकापि यत्र नो ॥ २७
 आगमस्तु कृतो येन सोऽभियुक्तस्तमुचरेत् ।
 न तत्सुतस्तत्सुतो वा भुक्तिस्तत्र गरीयसौ ॥ २८
 योऽभियुक्तः परेतः स्नातकस्तु रिक्त्वौ तमुचरेत् ।
 न तत्र कारणं भुक्तिरागमेन विनाशता ॥ २९

आगमेन विंशुहेन भोगः याति प्रमाणताम् ।
 अविशुद्धागमो भोगः प्रामाण्यं नैव गच्छति* ॥ ३०
 नृपोणाधिकृताः पूगाः श्रेणयोऽथ कुलानि च ।
 पूर्वं पूर्वं गुरु ज्ञेयं व्यवहारविधौ नृणाम् ॥ ३१
 बलोपाधिविनिर्वृत्तान् व्यवहारान् निवर्त्तयेत् ।
 स्त्रीनक्तमन्तरागारवह्निःशत्रुक्रतांस्तथा ॥ ३२
 मत्तोन्मत्तार्त्तव्यसनिवालभीतादियोजितः ।
 असम्बद्धकृतयैव व्यवहारो न सिध्यति ॥ ३३
 प्रनष्टाधिगतं देयं नृपेण धनिने धनम् ।
 विभावयेन्न चेज्जिज्ञैस्तत्समं दण्डमर्हति ॥ ३४
 राजा लब्धा निधिं दद्याद्विजिभ्योऽर्द्धं द्विजः पुनः ।
 विद्वानशेषमादद्यात् स सर्वस्य प्रभुर्यतः ॥ ३५
 इतरिण निधौ लब्धे राजा पष्टांशमाहरेत् ।
 अनिवेदितविज्ञातो दाप्यस्त्वं दण्डमेव च ॥ ३६
 देयं चौरहृतं द्रव्यं राज्ञा जानपदाय तु ।
 अददद्दि समाप्नोति । कल्पिषं यस्य तस्य तत् ॥ ३७

द्रव्यसाधारणव्यवहार मादृका प्रकरणम् ।

अशीतिभागो वृद्धिः स्वाम्नासि मासि सबन्धके ।
 वर्षक्रममाच्छतं द्विस्त्रिचतुःपञ्चकमन्यथा ॥ ३८
 कान्तारगास्तु दशकं सामुद्रा विंशकं शतम् ।
 दद्युर्वा स्वकृतां वृद्धिं सर्व्वं सर्व्वान्सु जातिषु ॥ ३९
 मन्ततिगु पशुस्तौणां रसस्याष्टगुणा परा ।
 वस्त्रधान्यद्विरणान्यां चतुन्विद्विगुणाः स्मृताः ॥ ४०

* This sloka does not occur in the Bombay Edition.

याज्ञवल्क्य संहिता ।

प्रपञ्चं साधयत्येवं न वाच्यो नृपतेर्भवेत् ।
 साध्यमानो नृपं गच्छन् दण्डो दाप्य च तद्धनम् ॥ ४१
 यज्ञोत्तानुक्रमादाप्यो धनिनामधमर्चिकः ।
 दत्त्वा तु ज्ञात्वाण्येव नृपतेस्तदनन्तरम् ॥ ४२
 राज्ञामधमर्चिको दाप्यः साधिताहमर्कं शतम् ।
 पञ्चकं च शतं दाप्यः प्राप्तार्थं क्षुत्तमर्चिकः ॥ ४३
 हीनजातिं परिचीयन्त्यर्थं कर्म कारयेत् ।
 ज्ञात्वा यस्तु परिचोणः शनैर्होष्यो यथोदयम् ॥ ४४
 दोग्धमानं न रक्षति प्रयुक्तं यः स्वकां धनम् ।
 मध्यस्थस्यापितं तत् स्यादर्थे न ततः परम् ॥ ४५
 अविभक्तैः कुटुम्बार्यै यदृणञ्च कृतं भवेत् ।
 दद्युस्तद्वत्किञ्चिन् प्रेते प्रोषिते वा कुटुम्बिनि ॥ ४६
 न योषित् पतिपुत्राभ्यां न पुत्रेण कृतं पिता ।
 दद्याद्वै कुटुम्बार्याञ्च पतिः स्त्रीकृतं तवा ॥ ४७
 क्षत्राकामसूतकृतं दण्डशुल्कावशिष्टकम् ।
 हृषादानं तथैवेह पुत्रो ददद्याच्च पैत्यकम् ॥ ४८
 गोपशीर्षिकशैलूषरजकव्याधयोषिताम् ।
 ऋचं दद्यात् पतिक्षेपां वस्त्रात्सृजितस्तदाश्रया ॥ ४९
 प्रतिपञ्चं क्षिया देयं पत्न्या वा सङ्गं यत् कृतम् ।
 स्वयं कृतं वा यद्वचं नाम्यत् स्त्री दातुमर्हति ॥ ५०
 पितरि प्रोषिते प्रेते व्यसनाभिभूतेऽथवा ।
 पुत्रयौ चैवैवं देयं निश्चये साविभाषितम् ॥ ५१
 ऋक्थगाह ऋचं दाप्यो योषिदुषाहस्तथैव च ।
 पुत्रोऽनन्याचितद्रव्यः पुत्रहीनश्च ऋक्थगिनः ॥ ५२

भ्रातृभ्यामथ दम्पत्योः पितुः पुत्रस्य चैव हि ।
 प्रातिभाष्यसूचं साक्षमविभक्ते न तु क्षुत्तम् ॥ ५३
 दर्शने प्रत्यये दाने प्रातिभाष्यं विधीयते ।
 आद्ये तु वितये दाप्यावितरस्व सुता अपि ॥ ५४
 दर्शनप्रतिभूर्यज्ञ सतः प्रात्ययिकोऽपि वा ।
 न तत्पुत्रा कष्टं दद्याद्द्यूर्हानाय ये स्त्रिताः ॥ ५५
 बहवः स्वर्यदि स्वांशेर्द्यूः प्रतिभुवो धनम् ।
 एकश्चाद्यावितेष्वेव धनिकस्य यथाक्वचि ॥ ५६
 प्रतिभूर्हापितो यत्र प्रकाशं धनिने धनम् ।
 द्विगुणं प्रतिदातव्यस्यैकैस्तस्य तद्विभेत् ॥ ५७
 सन्ततिः स्त्रीपश्यन्नेव धान्यं त्रिगुणमेव च ।
 वस्य चतुर्गुणं प्रोक्तं रसबाह्यगुणस्तथा ॥ ५८
 आधिः प्रचक्षेद्विगुणे धने यदि न मोक्षते ।
 काले कालकृतो नश्येत् फलभोम्बोन नश्यति ॥ ५९
 मोम्बमधिभोगे नो हृष्टिः सोपकारेऽथ ह्रापिते ।
 नष्टो देयो विनष्टश्च दैवराजकृताहते ॥ ६०
 आधिः स्त्रीकरणात् सिद्धी रक्ष्यमानोऽप्यसारताम् ।
 यातश्चेदव्य आधेयो धनभाग्वा धनी भवेत् ॥ ६१
 अत्रिबन्धककृतं सवृद्धा दापयेद्धनम् ।
 सत्त्वहारकृतं द्रव्यं द्विगुणं प्रतिदापयेत् ॥ ६२
 उपस्थितस्य भोक्तव्य आधिः स्तेनोऽन्यथा भवेत् ।
 प्रयोजकेऽसति धनं कुले न्यस्याऽधिमाप्नुयात् ॥ ६३
 तत्कालकृतमुष्णो वा तत्र तिष्ठेद्दृष्टिकः ।
 विना धारणकाद्यापि विज्ञोचौत ससाच्चिकम् ॥ ६४

यदा तु द्विगुणोभूतस्यमाधौ तदा स्रुतु ।
मोच्य साधिस्रुतपक्षे प्रविष्टे द्विगुणे घने ॥ ६५
इति ऋचादानप्रकरणम् ।

वासनस्यमनास्थाय इक्षोऽन्यास्य यदर्पितम् ।
द्रव्यं तदौपनिधिकं प्रतिदेयं तथैव तत् ॥ ६६
न दाप्योऽपहृतं तत्तु राजदैविकतत्करैः ।
भेषजं चार्गितेऽदत्ते दाप्यो दण्ड्यं तत्समम् ॥ ६७
आजीवन् स्वेच्छया दण्डो दाप्यस्तथापि सोदयम् ।
याचितां वाहितन्यासनिषेपादिष्वयं विधिः ॥ ६८
इति निषोपादिप्रकरणम् ।

तपस्विनो दानश्रीलाः क्षुशीनाः सत्वचादिनः ।
धर्मप्रधाना ऋजवः पुत्रवन्तो धनान्विताः ॥ ६९
ज्वराः सावित्रो ज्ञेयाः श्रौतस्मार्तक्रियारताः ।
ययाजाति यथावर्णं सर्वे सर्वेषु वा स्मृताः ॥ ७०
श्रोत्रियास्त्रापसा वृद्धा ये च प्रव्रजितादयः ।
असाधियस्ते वचनाकाश्च हेतोर्बुदाश्चतः ॥ ७१
क्षौद्रव्यासंक्षितवमस्तोऽक्षतामिश्रश्चकाः ।
रङ्गावतारिपायस्त्रिभूतक्षत्रिकलेन्द्रियाः ॥ ७२
पतिताश्चर्यधम्बन्विचङ्गायरिपुतस्कराः ।
सहस्रो दृष्टदोषश्च निर्हृतचेत्यसावित्रः ॥ ७३
उभयानुमतः साधौ भवत्येकोऽपि वर्गविष् ।
सर्वः साधौ संग्रहश्च सौम्यं पारुष्यं साहसे ॥ ७४

* This sloka does not occur in the Bombay Edition.

साक्षिणः श्रावयेद्वादिप्रतिवादिस्मौपमान् ।
 ये च पापकृतां लोका महापातकिनां तथा ॥ ७५
 अग्निदानाश्च ये लोका ये च स्त्रीवालघातिनाम् ।
 स तान् सर्वान् समाप्नोति यः सास्त्रमनृतं वदेत् ॥ ७६
 सुकृतं यत्त्वया किञ्चिज्ज्ञान्तरयतैः कृतम् ।
 तत् सन्धे तस्य जानीहि यं पराजयसे वृषा ॥ ७७
 अत्रुवन् हि नरः साक्ष्यमृणं स दशवन्धकम् ।
 राक्षसा सर्वं प्रदाप्यः स्वात् घट्चत्वारिंशत्तमेऽहनि ॥ ७८
 न ददाति हि यः सास्त्रं जानन्नपि नराधमः ।
 स कूटसाक्षिणां पापैस्तुल्यो दण्डेन चैव हि ॥ ७९
 द्वैधे बहूनां वचनं समेषु गुणिनास्तथा ।
 गुणिद्वैधे तु वचनं श्राद्धं ये गुणवत्तमाः ॥ ८०
 यस्मोचुः साक्षिणः सत्या प्रतिज्ञां स जयी भवेत् ।
 अन्यथावादिनो यस्य भुव स्तस्य पराजयः ॥ ८१
 उत्तेऽपि साक्षिभिः साक्ष्ये यद्यन्ये गुणवत्तमाः ।
 द्विगुणा वान्यथा ब्रूयुः कूटाः स्युः पूर्वसाक्षिण ॥ ८२
 पृथक् पृथग्दण्डनीयाः कूटकृतसाक्षिणस्तथा ।
 विवादाद्विगुणं दण्डं विवाह्यो ब्राह्मणः स्मृतः ॥ ८३
 यः सास्त्रं श्रावितोऽन्येभ्यो निष्कृते तत्तमोहतः ।
 स द्वाप्योऽष्टगुणं दण्डं ब्राह्मणन्तु विवासयेत् ॥ ८४
 वर्षिणान्तु बधो यच्च तच्च सास्त्रमनृतं वदेत् ।
 तत्पावनाय निर्वाप्यचक्रः सारस्वतो द्विजैः ॥ ८५

इति साक्षिप्रकरणम् ।

यः कश्चिदर्धं निष्ठातः स्वरूपा तु परस्परम् ।
 लेख्यन्तु साक्षिमत् कार्यं तस्मिन् धनिकपूर्वकम् ॥ ८६
 समामाप्तदर्शान्नामजातिस्वगोचकैः ।
 सन्नद्धाचारिकावोपपिठनामादिविज्ञितम् ॥ ८७
 समाप्तैर्धेयं कृणौ नाम स्वरूपा न निवेशयेत् ।
 मतं मेऽसुकपुत्रस्त यदत्रोपरिलिखितम् ॥ ८८
 साक्षिणस्त स्वरूपा न पिठनामकपूर्वकम् ।
 धनान्नमूकः साक्षी लिखेद्युरिति ते समाः ॥ ८९
 उभयाभ्यर्चितेनैतभ्यामसुकपुत्रना ।
 लिखितं ह्यमुकेनेति लेखकोऽन्ते ततो लिखेत् ॥ ९०
 विनापि साक्षिभिर्लेख्यं स्वरूपलिखितन्तु यत् ।
 तत् प्रमाणं कृतं लेख्यं क्लोपाधिक्रतादृते ॥ ९१
 कृणं लेख्यकृतं देयं पुरुषैस्त्रिभिर्भूव तु ।
 आधिस्तु भुज्यते तावदयावत्तत्र प्रदीयते ॥ ९२
 देयान्तरस्ते दुर्लेख्ये नष्टोन्मृष्टे हृतं तथा ।
 भिक्षे दग्धेऽथवा प्लिखे लेख्यमन्यत्तु कारयेत् ॥ ९३
 सन्दिग्धलेख्येऽशुभिः स्यात् स्वरूपलिखितादिभिः ।
 युक्तिप्राप्तिक्रियाचिह्नसम्बन्धागमहेतुभिः ॥ ९४
 लेख्यस्त पृष्ठेऽभिलिखेत्त्वा धनं कृणौ ।
 धनौ चोपगतं दद्यात् स्वरूपपरिविज्ञितम् ॥ ९५
 दत्तं पाठयेत्तत्र शब्दं शब्दं वाक्यं कारयेत् ।
 साक्षिमन् भवेद्यदा तदातव्यं ससाक्षिकम् ॥ ९६

इति लेख्यप्रकरणम् ।

तुलाग्रपापोविषं कोपो दिव्यानीह विशुद्धये ।
 महाभियोगे वेतानि शीर्षकस्थेऽभिमोक्तरे ॥ ८७
 रुच्या वान्यतरः कुर्यादितरो वर्त्तयेच्छिरः ।
 विनापि शीर्षकात् कुर्यान्नृपद्रोहेऽथ पातके ॥ ८८
 सचैल न्नानमाह्वय एर्योदय उधोषितम् ।
 कारयेत् सर्वदिव्यानि नृपत्राह्वयसन्निधौ ॥ ८९
 तुला स्त्रोवालहडान्मपङ्गुब्राह्मणरोगिणाम् ।
 अग्निजलं वा शूद्रस्य यवाः सप्त विपस्य च ॥ १००
 नासहस्रादरेत् फालं न विषं न तुलां तथा ।
 नृपायैवभियोगे च वहेयुः शुचयः सदा ॥ १०१
 तुलाधारणविद्वद्भिरभियुक्तस्तुलायितः ।
 प्रतिमानसमोभूतो रेखाः कृत्वावतारितः ॥ १०२
 त्वं तुले सत्यधामासि पुरा देवैर्विनिर्माता ।
 तत् सत्यं वद कल्पानि संशयान्मां विमोचय ॥ १०३
 यद्यस्मि पापकृन्नातस्ततो मां त्वमधीनय ।
 शुद्धयेद्भमयोद्धं मां तुलानित्यभिमन्त्रयेत् ॥ १०४
 करौ विमृदितत्रौहीर्लक्षयित्वा ततो न्यसेत् ।
 सप्तचाखत्य पत्राणि तावत्सूत्रेण वेष्टयेत् ॥ १०५
 तमग्ने सर्वभूतानामन्तरसि पावक ।
 साक्षिवत् पुण्यपापेभ्यो ब्रूहि सत्यं कवे मम ॥ १०६
 तस्येत्युक्तवतो लौहं पञ्चाशत्पलिकं समम् ।
 अग्निवर्णं न्यसेत् पिण्डं हस्तयोरुभयोरपि ॥ १०७
 स तमादाय सप्तैव मण्डलानि गनैर्गजेत् ।
 षोडशाङ्गुलिकं त्रेयं मण्डलं तावदन्तरम् ॥ १०८

याज्ञवल्क्य मंहिता ।

सुक्तानि' सदितत्रोहिरदम्भः शुक्तिमाप्नुयात् ।
 अन्तरा पतिते पिण्डे रुन्देन वा पुनश्चेत् ॥ १०८
 सत्वेन माभिरणस्य वरुणस्यभिशास्यकम् ।
 नाभिदन्नादकस्य गृहोत्थोऽङ्गं विभ्रतम् ॥ ११०
 समकालमिषु' मुक्तमानयेथो जषो नरः ।
 गते तस्मिन्निमग्नाङ्गं पश्येच्च' विमाप्नुयात् ॥ १११
 त्वं विषं ब्राह्मणः पुत्रं सत्यधर्मं व्यवस्थितः ।
 त्रायस्वास्मादभीशापात् सत्वेन भव मेऽसुतम् ॥ ११२
 एवमुक्त्वा विषं गार्ह' भरुयेदिस्रैलजम् ।
 यस्तु वेमैविना ज्ञोणेत्स्य गृहि' विनिर्दिशेत् ॥ ११३
 देवासुपान् समभ्यर्च्य तत्स्नानोदकमाहरत् ।
 संश्राव्य पाययेत्तस्माज्जलन्तु प्रसूतिवयम् ॥ ११४
 अर्वाक् चतुर्दशादङ्गो यस्य नो राजदेविकम् ।
 व्यसनं जायते घोरं स शुभः स्वान्नसंशयः ॥ ११५

इति दिव्यप्रकरणम् ।

विभागश्चेत् पिता कुर्यात् स्वेच्छया विभजेत् सुतान् ।
 ज्येष्ठं वा श्रेष्ठभागिनं सर्वं वा स्युः समांशिनः ॥ ११६
 यदि कुर्वात् समानंशान् पत्न्यः कार्य्याः समांशिकाः ।
 न दत्तं स्त्रीधनं याना भर्ता वा श्वशुरेण वा ॥ ११७
 शक्तस्नानोद्दमानस्य किञ्चिदङ्गा पृथक् क्रिया ।
 न्यूनाधिकविभक्तानां धर्म्याः पिलङ्गतः स्मृतः ॥ ११८
 विभजेत् सुताः पित्रोर्द्वयं मृत्युमृणं समम् ।
 मातुर्दुहितरः श्वशुरात्ताभ्य ऋतेऽन्वयः ॥ ११९

पित्रद्रव्याविरोधेन यदन्वत् स्वयमर्जितम् ।
 मैत्रमोहादिकञ्चैव दायदादानां न तद्वदेत् ॥ १२०
 क्रमादध्यागतं द्रव्यं क्लृप्तमभ्युदरेत् तु यः ।
 दायदेभ्यो न तद्दद्याद्विदया सत्त्वमेव च ॥ १२१
 यत्किञ्चित् पितरि प्रेते धनं ज्येष्ठोऽधिगच्छति ॥
 भागो यवीयसां तत्र यदि विद्यानुपालिनः ॥ १२२*
 सामान्यार्थसमुद्धानि विभागस्तु समः स्मृतः ।
 अनेकपित्रकालान्तु पित्रतो भागकल्पना ॥ १२३
 भूर्या पितामहोपात्ता निवन्धो द्रव्यमेव वा ।
 तत्र स्नात् सट्टशं स्वाभ्यं पितुः पुत्रस्य चोभयोः ॥ १२४
 विभक्तेषु सुतो जातः सर्वार्थ्यां विभागभाक् ।
 दृष्ट्याहा तद्विभागः स्वादायव्ययविशोधितात् ॥ १२५
 पित्रभ्यां यस्य यद्दत्तं तत्तत्त्वैव धनं भवेत् ।
 पितुरुर्द्धं विभजतां माताप्यंशं समं हरेत् ॥ १२६
 असंस्कृतास्तु मंस्कार्या भ्रातृभिः पूर्वसंस्कृतैः ।
 भगिन्यश्च निजादंशाहस्तांशन्तु तुरीयकम् ॥ १२७
 चतुस्त्रिदशकभागाः स्युर्वर्णशो ब्राह्मणात्मजाः ।
 शत्रुजास्त्रिदशकभागा विडुजौ तु ज्येष्ठकभागिनः ॥ १२८
 अन्योन्यापहृतं द्रव्यं विभक्ते तत्तु दृश्यते ।
 तत् पुनस्ते समैरगैर्विभजेरन्निति स्थितिः ॥ १२९
 अपुत्रेण परत्वेन नियोगोत्पादितः स्मृतः ।
 उभयोरप्यसौरिकथौ पिच्छदाता च धर्मतः ॥ १३०

* This sloka does not occur in the Bombay Edition.

शौरसो धर्मपत्नी जस्तत्समः पृथिव्यास्तुतः ।
 सेवकः सेवजातस्तु समोऽन्तेतरेण वा ॥ १३१
 गृहे प्रच्छन्न उतपक्षो गूढजस्तु सुतो मतः ।
 कानीनः कन्यकाजातो मातामहस्तुतो मतः ॥ १३२
 अचतायां चतायां वा जातः पौनर्भवस्तथा ।
 दद्यान्माता पिता वा यं स पुत्रो दत्तको भवेत् ॥ १३३
 क्रीतस्तु ताभ्यां विक्रीतः कृत्रिमस्तु स्वयंकृतः ।
 दत्तात्मा तु स्वयं दत्तो गर्भं विभ्रः सङ्कोडजः ॥ १३४
 ब्रह्महृदो गृह्यते यस्तु भौऽपविहो भवेत् सुतः ।
 पिच्छं दौऽगृह्यरक्षैषा पुर्व्वाभावे परः परः ॥ १३५
 सजातीयेष्वयं प्रोक्तस्तनवेषु मया विधिः ।
 जातोऽपि दास्यां गृह्येण कामतोऽगृह्यो भवेत् ॥ १३६
 सते पितरि कुर्म्यस्तु भ्रातरस्त्वहं भागिकम् ।
 अभावाको हरेत् सर्वं दुहितृणां सुताहते ॥ १३७
 पत्नी दुहितरश्चैव पितरौ भ्रातरस्तथा ।
 तत्सुतो गोत्रजो बन्धुः शिष्यः सन्नद्धचारिणः ॥ १३८
 एवामभावे पूर्वेष्वधनभागुत्तरोत्तरः ।
 सर्व्यातस्त्रिपुत्रश्च सर्व्ववर्णेष्वयं विधिः ॥ १३९
 धानप्रस्थयत्त्रिपुत्राचारिणास्तृणभागिनः ।
 क्रमेणाचार्य्यसन्निवृत्त्यधर्मश्चात्रे कर्तव्यमिदं ॥ १४०
 संवष्टिनस्तु संवष्टौ सोदरश्च तु सोदरः ।
 दद्यादपहरिदं जातश्च च मृतश्च च ॥ १४१
 अन्योदर्य्यस्तु संवष्टौ नान्योदर्य्य धनं हरेत् ।
 असंवष्टरपि चादद्यात् संवष्टौ नान्यमादायः ॥ १४२

क्लीबोऽथ पतितस्तज्जः पङ्कुरभ्यक्तको जङ्घः ।
 अन्धोऽचिकित्स्यरोगाद्या भर्त्तव्या स्त्रुर्निरंशकाः ॥ १४३
 शौरसाः खेवजास्तौ षां निर्दोषा भागहारिणः ।
 सुतस्थौ षां प्रभर्त्तव्या यावद्दे भर्त्तृमातृकृताः ॥ १४४
 अपुत्रा योषितस्थैषां भर्त्तव्याः माधुवृत्तयः ।
 निर्व्यास्था व्यभिचारिण्यः प्रतिकुलास्तथैव च ॥ १४५
 पिष्टमाहपतिभ्रातृदत्तमध्यम्वुपागतम् ।
 आधिवेदनिकं चैव स्त्रीधनं परिकीर्त्तितम् ॥ १४६
 वन्मुदत्तं तथा शुल्कमन्वाधेयकमेव वा ।
 अप्रजयामतीतायां बान्धवास्तद्वाप्नुयुः ॥ १४७
 अप्रज स्त्रीधनं भर्तुर्ग्राह्यादिसु चतुर्थं पि ।
 दुहितृणां प्रसूता चेत् शेषेषु पिष्टगामि तत् ॥ १४८
 दत्त्वा कन्यां हरन दण्ड्योव्ययं दद्याच्च सोदयम् ।
 मृतायां सर्वमादद्यात् परिशोधोभयव्ययम् ॥ १४९
 दुर्मिले धर्मकार्यं च व्याधौ सम्प्रतिरोधके ।
 गृहीतं स्त्रीधनं भर्ता न स्त्रिये दातुमर्हति ॥ १५०
 अधिविद्वस्त्रियै दद्यादाधिवेदनिकं समम् ।
 न दत्तं स्त्रीधनं यस्थे दत्ते त्वर्द्धं प्रकीर्त्तितम् ॥ १५१
 विभागनिष्ठे विजातिवन्मुसाण्यभिलेखितैः ।
 विभागभावना ज्ञेया गृह्यक्षेत्रे यौतकैः ॥ १५२
 इति रिक्थभागप्रकरणम् ।
 सौख्यो विवादे देवस्य सामन्ताः स्वविरादयः ।
 गोपा सौमात्रपाथा ये सर्वे च वनगोचराः ॥ १५३

याज्ञवल्क्य स्मृतिः ।

नयेयुरेते सीमानं स्वनाङ्गास्तुषदुमेः ।
 सेतुवल्ग्वीकनिष्ठास्त्रिचैत्याद्यैरुपलघिताम् ॥ १५४
 सामन्ता वा मन्नाद्यामाद्यत्वारोऽष्टौ दद्यापि वा ।
 रक्तलम्बमनाः मोमां नयेयुः क्षितिधारिणः ॥ १५५
 अतृते च पृथग्दण्डा राज्ञा मध्यमसाहसम् ।
 अभावे ज्ञाद्विज्ञानां राजा सीम्नः प्रवर्त्तकः ॥ १५६
 पारामायतनग्रामनिपानोद्यानवेश्मसु ।
 एष एव विविर्ज्ञेयो वर्षाभ्युपवृत्तादिषु ॥ १५७
 मर्यादायाः प्रभेदे तु सीमातिक्रमणे तथा ।
 चेन्नस्य हरणे दण्डा अधमोत्तममध्यमाः ॥ १५८
 न निषेधोऽल्पवाधस्तु सेतुः कल्याणकारकः ।
 परभूमिं हरन् कूपः स्वल्पचेन्नो वल्लदकः ॥ १५९
 स्वामिने योऽनिविद्यैव चेन्न सेतुं प्रवर्त्तयेत् ।
 उत्पन्नं स्वामिनो भोगस्तदभावेऽसह्यतेः ॥ १६०
 फालाहतमपि चेन्न यो न कुर्यान्न कारयेत् ।
 तत् प्रदाया लुप्यदं चेन्नमन्येन कारयेत् ॥ १६१
 इति सीमाविवादप्रकरणम् ।
 माधानष्टौ तु महिषी शस्त्रघातस्य कारिणी ।
 दण्डनीया तदर्धस्तु गौस्तदर्धमजाविक्रम् ॥ १६२
 भवयित्वोपविष्टाना यथोक्ताहिगुणो दमः ।
 सममेषां विव्रीतेऽपि खरोद्गं महोषीसमम् ॥ १६३
 यावच्छस्त्रं विनश्येत् तावत् स्वात् चेन्नृणः फलम् ।
 गोपस्थाब्धस्तु गोमी तु पूर्वोक्तं दण्डमर्हति ॥ १६४

पयि ग्रामविवोतान्ते चेत्ते दोषो न विद्यते ।

अक्रामतः कामचारे चौरवह्णमर्हति ॥ १६१

महांचोत्सृष्टपशवः सूतिकागन्तुकादयः ।

पाना येवान्तु ते मांश्चा देवराजपरिभुताः ॥ १६६

यथापितान् पशून् गोपः सायं प्रत्यर्पयेत् तथा ।

प्रमादच्छतनष्टांश्च प्रदाप्यः कृतचेतनः ॥ १६७

पानदोषविनाशि च पाले दण्डो विधीयते ।

अर्धवयोदशपणः स्वामिने द्रव्यमेव च ॥ १६८

शमिच्छया गोप्रचारो भूमिराजश्रेण वा ।

द्वित्रस्तुषैधःपुष्याणि सर्वतः समुपाहरेत् ॥ १६९

चतुःशतं परोद्धारो ग्रामचेत्त्रास्तरं भवेत् ।

हे शते खर्वटस्व स्वाचगरस्व चतुःशतम् ॥ १७०

इति स्वामिपालविवादप्रकरणम् ।

स्वं लभेतान्यविक्रीतं क्रेतुर्ह्येषोऽप्रकाशिते ।

हीनाद्रहो हीनमूल्ह्ये बेलाहीने च तस्करः ॥ १७१

नष्टापहृतमासाद्य हर्तारं शङ्खयेत्तन्म ।

देशकालातिपत्तौ च शृहीत्वा स्वयमर्पयेत् ॥ १७२

विक्रेतुर्हर्शनाच्छुक्तिः स्वामी द्रव्यं नृपो दमम् ।

क्रोता मूल्यमवाप्नोति तच्छादयस्तस्य विक्रयी ॥ १७३

आगमेनोपभोगेन नष्टं भाव्यमतोऽन्यथा ।

पञ्चवन्धो दमस्तत्र राष्ट्रे तेनाविभाविते ॥ १७४

हृतं प्रनष्टं यो द्रव्यं परहस्तादवाप्नुयात् ।

अनिवेश्य नृपे दण्ड्यः स तु वञ्चयति पशान् ॥ १७५

गौत्मिकैः खानपानैर्व्या नष्टापहतमाहतम् ।
 चत्वारि संवतसरात् स्वामी ऋते परता नृप ॥ १७६
 पणानेकशफे दद्याच्चतुर' पञ्च मानुषे ।
 महिषीदृशवा हौ हो पादं पादमजाविकं ॥ १-७
 इत्यस्वामिविक्रयप्रकरणम् ।

स्व कुटुम्बाविरोधेन देयं दारसुतादृतं ।
 मान्ये मति सर्वस्वं यथागम्यै प्रतिश्रुतम् - १७८
 प्रतिघ्नः प्रकाश' स्वात् स्वावरस्व विशेषतः ।
 देयं प्रतिश्रुतश्चैव दत्त्वा नापहरत् पुनः । १७८
 इति दत्ताप्रदानिक प्रकरणम् ।

दशैकपञ्चमसाहमामत्राहार्हमामिकम् ।
 बीजायोवाङ्मरदस्त्रीदोष्टपुंसा परीक्षणम् ॥ १८०
 अम्नो सुवर्णमक्षोणं रजतं द्विपलं शतं ।
 अष्टौ त्रपुणि मीसे च तामि पञ्चदशायधि ॥ १८१
 शतं दशपला हृदिरीणं कार्पासमोत्रिके ।
 मध्ये पञ्चपला सूत्रे सूत्रे तु त्रिपला मता ॥ १८२
 कार्मिके रोमवस्त्रे च त्रिंशद्भागचयो मतः ।
 न चयो न च द्विभिः स्वात् कौप्ये वल्कलेषु च ॥ १८३
 देशं कालञ्च भोगञ्च ज्ञात्वा नष्टे वलावलम् ।
 द्रव्याणां कुशला द्रव्ययुक्तहाव्या असंशयम् ॥ १८४
 इति क्रोतानुशयप्रकरणम् ।

वज्रादासीकृतश्चैर्विक्रीतश्चापि मुच्यते ।
 स्वामिमाद्यप्रदो भक्तस्वयागात्तन्निष्क्यादपि ॥ १८५

प्रव्रज्यावसितो राज्ञो दासचामरणान्तिकः ।

वर्णानामानुलोभ्येन दास्यं न प्रतिलोमतः ॥ १८६

कृतशिल्पोऽपि निवसेत् कृतकालं गुरोर्गृहे ।

यन्तोवासो गुरुपातभोजनस्तत्फलप्रदः ॥ १८७

इत्थंभ्युपेत्य शुश्रूषाप्रकरणम् ।

राजा कृत्वा पुरे स्थानं ब्राह्मणाञ्चास्य नन्नं तु ।

त्रैविद्यां वृत्तिमद्ब्रूयात् स्वधर्मः पात्र्यतामिति ॥ १८८

निजधर्मोविरोधेन यस्तु सामरिको भवेत् ।

सोऽपि यत्नं न संरक्ष्यो धर्मोराजकृतश्च यः ॥ १८९

गणद्वयं हरेद्वयस्तु संविदं लक्षयेच्च यः ।

सर्वस्वहरणं कृत्वा तं राष्ट्रादिप्रवासयेत् ॥ १९०

कर्त्तव्यं वचनं सर्व्वं समूहहितवादिनाम् ।

यस्तत्र विपरीतः स्वात् स दाप्यः प्रथमं दमम् ॥ १९१

समूहकार्य्ये आयातान् कृतकार्य्यान् विसर्त्तयेत् ।

स दानमानसत्कारैः पूजयित्वा महोपतिः ॥ १९२

समूहकार्य्यप्रणितो यत्नमेत तदर्पयेत् ।

एकादशगुणं दाप्यो यद्यनो नार्पयेत् स्वयम् ॥ १९३

धर्मज्ञाः शुचयोऽनुधा भवेयुः कार्य्याचस्तकाः ।

कर्त्तव्यं वचनं तेषां समूहितवादिनाम् ॥ १९४

त्र्येणिनैगमपाषाण्डिगणानामप्ययं विधिः

भेदश्चैषां नृपो रक्षेत् पूर्व्ववृत्तिश्च पालयेत् ॥ १९५

इति संविदातिक्रमप्रकरणम् ।

मृहोतवेतनः कर्म त्वजनं द्विगुणमावहेत् ।

अष्टनौतं समं दाप्यो मृत्वी रक्ष्य उपस्करः ॥ १९६

दाप्यस्तु दशमं भागं वाणिज्यपशुसस्यतः ।
 अनिशित्य भृतिं यस्तु कारयेत् स महीक्षिता ॥ १८७
 देशं कालञ्च योऽतीयात् लाभंकुर्याच्च योऽन्यथा ।
 तत्र स्यात् स्वामिनश्छन्दोऽधिकं देयं कृतेऽधिके ॥ १८८
 यो यावत् कुरुते कर्म तावत्तस्य तु वेतनम् ।
 उभयोरप्यसाध्यञ्चेत् साध्यं कुर्यादयथाश्रुतम् ॥ १८९
 अराजदैविकान्नष्टं भाण्डं दाप्यस्तु वाहकः ।
 प्रस्थानविघ्नस्तत्रैव प्रदाप्यो द्विगुणं भृतिम् ॥ २००
 प्रक्रान्ते सप्तमं भागं चतुर्थं पथि सन्त्यजन् ।
 भृतिमर्द्धपथे सर्वां प्रदाप्यस्वराजकोऽपि च ॥ २०१

इति वेतनादानप्रकरणम् ।

गृहे शतिकावृद्धेस्तु सभिकः पञ्चकं शतम् ।
 गृह्णीयाद्भूर्त्तकितवादितराद्दशकं शतम् ॥ २०२
 स सम्यक् पालितो दद्याद्रात्रे भागं यथाहृतम् ।
 जितमुद्ग्राहयेज्जेने दद्यात् सत्यं वचः क्षमौ ॥ २०३
 प्राप्ते नृपतिना भागे प्रसिद्धे धूर्त्तमण्डले ।
 जितं ससभिके स्थाने दापयेदन्यथा न तु ॥ २०४
 द्रष्टारो व्यवहाराणां साक्षिणश्च त एव हि ।
 राज्ञा सचिह्नं निर्वास्याः कूटाक्षोपधिदेविनः ॥ २०५
 द्यूतमेकमुखं कार्यं तस्करज्ञानकारणात् ।
 एष एव विधिर्ज्ञेयः प्राणिद्यूते समाहृत्ये ॥ २०६

इति द्यूतसमाहृत्याख्यं प्रकरणम् ।

सत्यासत्यान्यथास्तौत्तेर्न्यूनाङ्गेन्द्रियरोगिणाम् ।
 ज्ञेयं करोति चेद्दण्ड्यः पणानवेत्रयोदशान् । २०७

अभिमन्त्रास्त्रि भगिनीं मातरं वा तवेति च ।
 शपन्त दापयेद्वाजा पञ्चविंशतिकं दमम् ॥ २०८
 अर्होऽधमेषु द्विगुणः परस्त्रौकृतमेषु च ।
 दण्डप्रणयणं कार्यं वर्णजात्युत्तराधरैः ॥ २०९
 प्रातिलोभापवादेषु दिगुणास्त्रिगुणा दमाः ।
 वर्णानामानुलोभ्येन तस्मादर्हार्हानिनः ॥ २१०
 बाहुषोवानेवसक्चिविनाशे वाचिके दमः ।
 शल्यस्ततोऽर्धिकः पादनासाकर्णकरादिषु ॥ २११
 अशक्तस्तु वदस्त्रेवं दण्डनीयः पणान् दश ।
 यथाशक्तः प्रतिभुवं दाप्यः क्षेमाय तस्य तु ॥ २१२
 पतनीये कृतं क्षेपे दण्डो मध्यमसाहसः ।
 उपपातकयुक्ते तु पाप्यः प्रथमसाहसम् ॥ २१३
 त्रैविद्यानृपदेवानां क्षेप उत्तमसाहसः ।
 मध्यमो जातिपूगानां प्रथमो ग्रामदेशयोः ॥ २१४

इति वाक्पाकथ्यप्रकरणम् ।

अमास्तिके कृतं चिक्षैर्युक्तिभिश्चागमेन च ।
 द्रष्टव्यो व्यवहारस्तु कूटचिह्नकृतो भयात् ॥ २१५
 भस्मपटुरजःस्पर्शं दण्डो दशपणः स्मृतः ।
 अमेध्यपार्थिवनिष्ठो तस्पर्शने दिगुणस्ततः ॥ २१६
 ममेवैवं परस्त्रौषु द्विगुणस्तूत्तमेषु च ।
 त्रीनेष्वर्धदमो मीहमदादिभिरदण्डनम् ॥ २१७
 विप्रपीडाकरं वृद्धमङ्गमन्नाङ्गणस्य तु ।
 उदशूणं प्रथमो दण्डः संस्पर्शे तु तदर्धिकः ॥ २१८

ऊदगूर्णं हस्तपादे च दशविंशतिकौ दमौ ।
 परस्परन्तु सर्व्वेषां शस्ते मध्यमसाहसः ॥ २१८
 पादकैर्ग्राशुककराङ्गुलैर्नष्टेषु पणान् दश ।
 पौडाकर्षांशकावेष्टपादाध्यासे शतं दमः ॥ २२०
 शोणितेन विना दुष्णं कुर्व्वेन काष्ठादिभिर्नरः ।
 ह्यस्त्रिशतं पणान् द्वाप्यो द्विगुणं दर्शनेऽस्तृजः ॥ २२१
 करपाददन्त भङ्गे च्छेदने कर्णनासयोः ।
 मध्या दण्डो ब्रणोद्धेदे श्वतकल्पयते तथा ॥ २२२
 चेष्टाभोजनवायोधे नेत्रादि प्रतिभेदने ।
 कन्धरावाङ्मकुशाश्च भङ्गे मध्यमसाहसः ॥ २२३
 एक स्रतां बह्वनाञ्च यथोक्ताद्विगुणो दमः ।
 कलहापहृतं देयं दण्डश्च द्विगुणः स्मृतः ॥ २२४
 दुःखमुत्पादयेद्यस्तु स समुत्थानधनव्ययम् ।
 द्वाप्यो दण्डश्च यो यस्मिन् कलहे समुदाहृतः ॥ २२५
 अभिघाते तथाच्छेदे भेदे कुक्ष्यावपातने ।
 पणान् द्वाप्यः पञ्चदश विंशतिस्तद्वयं तथा ॥ २२६
 दुःखोत्पादि गृहे द्रव्यं क्षिपन् प्राणहरं तथा ।
 वाडगावः पणान् द्वाप्यो द्वितीयो मध्यमं दमन् ॥ २२७
 दुःखे च शान्तितोत्पादे शास्त्राङ्गच्छेदने तथा ।
 दण्डाः क्षुद्रपशूनाञ्च द्विपञ्चमस्तिक्रमात् ॥ २२८
 लिङ्गस्य च्छेदने श्वत्थो मध्यमो मूल्यमिव च ।
 महापशूनामिषेषु स्थानेषु द्विगुणो दमः ॥ २२९
 प्रेरोद्दिशास्त्रिणां शास्त्रास्तन्धसर्व्वविदारणे ।
 उपजोत्थद्रमाश्च विंशतिर्द्विगुणो दमः ॥ २३०

चैत्यश्मशानमोमास्तु पुण्यस्थाने सुरालये ।

जातद्रमाणां द्विगुणो दम्भो वृत्तेऽथ विमुते ॥ २३१

गुह्यगुह्यं वृत्तपलताप्रतानीषधिवीरुधाम् ।

पूर्वस्मृतादर्हदण्डः स्थानेयुक्तेषु कर्तने ॥ २३२

इति दण्डपातप्रकरणम् ।

सामान्यद्रव्यप्रसभहरणात् साहसं स्मृतम् ।

तन्मुखाद्विगुणो दण्डो निहते तु चतुर्गुणः ॥ २३३

यः साहसं कारयति स दाप्यो द्विगुणं दम्भम् ।

यच्चैवमुक्ताह दाता कारयेत् स चतुर्गुणम् ॥ २३४

अर्थाक्रोशातिक्रमलदभ्रातृभार्या प्रहारकः ।

सन्दिष्टस्याप्रदाता च समुद्रशृङ्गमेदकृत् ॥ २३५

सामन्तकुलिकादीनामपकारस्य कारकः ।

पञ्चाशत्पणिको दण्ड एवामिति विनिश्चयः ॥ २३६

स्वच्छन्दं विधवागामी विक्रुष्टे नाभिधावकः ।

अकारणे च विक्रोष्टा चण्डालश्चोत्तमान् स्पृशन् ॥ २३७

शूद्रः प्रव्रजितानाञ्च देवे पित्रे च भोजकः ।

अयुक्तं शपथं कुर्वन्मयोम्योम्यकर्मकृत् ॥ २३८

वृषजुद्रपशूनाञ्च पुंस्त्वस्य प्रतिघातकृत् ।

साधारणस्यापलापी दासौगर्भविनाशकृत् ॥ २३९

पितृपुत्रस्वस्तृभ्रातृदम्पत्याचार्यशिष्यकाः ।

पंषामपतिताम्योन्यत्यागी च शतदण्डभाक् ॥ २४०

इति साहसप्रकरणम् ।

वसानस्त्रीन् पणान् दण्डो नेजकस्तु परांशकम् ।

विक्रयावक्रयाधानयाचितेषु पणान् दण्ड ॥ २४१

पितापुत्रविराधं तु मासिणां त्रिपणो दमः ।
 अन्तरं च तयोयः स्वातस्याप्यष्टगुणो दमः ॥ २४२
 तुलाशामनमानानां कूटकुशाणकस्य च ।
 णभियं व्यवहृतां यः स दाप्यो दण्डमुत्तमम् ॥ २४३
 अकूटं कूटकं त्रूतं कूटं यथापाकूटकम् ।
 स नाणकपरोक्षौ तु दाप्य उत्तममाहुतम् ॥ २४४
 भिषङ्मिथ्याचरन् दाप्यस्त्रियं प्रथमं दमम् ।
 मानुषे मध्यमं राजमानुषेषुत्तमं दमम् ॥ २४५
 अथर्व्यं यश्च बध्नाति वन्ध्यं यश्च प्रमुञ्चति ।
 अप्रातर्व्यवहारश्च स दाप्यो दण्डमुत्तमम् ॥ २४६
 मानिनं तुलया वापि योऽंशमष्टमकं हरेत् ।
 दण्डं स दाप्यो द्विशतं तृतीयं च कल्पितम् ॥ २४७
 भेषजस्यै हलवण-गन्धधान्यगुडादिषु ।
 पण्येषु प्रक्षिपन् द्वीनं पणान् दाप्यस्तु षोडश ॥ २४८
 शृङ्गमणिमुद्रायःकाष्ठवल्कलवाससाम् ।
 अजातौ जातिकरणे विक्रयाष्टगुणो दमः ॥ २४९
 समुद्रपरिवर्तश्च सारभागडश्च कृत्रिमम् ।
 आधानं विक्रयं वापि नयतो दण्डकल्पना ॥ २५०
 भिक्षे पणं तु पञ्चाशत्पणे तु शतमुच्यते ।
 द्विपणे द्विशतो दण्डो मूल्यतृतीयं च तृतिमान् ॥ २५१
 मन्थ्यं कुर्वतामर्घ्यं सवार्धं कारुशिल्पिनाम् ।
 अघ्नस्यै क्लामं तृति वा जानतां दम उत्तमः ॥ २५२
 मन्थ्यवर्णिजा पण्यमनर्घ्यं णोपकृन्ताम् ।
 विक्रीयतामभिहितो दण्ड उत्तमसाहसः ॥ २५३

राजभिः स्थापाने योऽघ्नः प्रत्यहं तेन विक्रयः ।
 क्रयो बानिःसवस्तुस्मादणिजां लाभकृत् स्मृतः ॥ २५४
 स्वदेशपण्यं तु शतं वणिग्मृक्योत पञ्चकम् ।
 दगकं पारदेशं तु यः सव्यः क्रयविक्रयो ॥ २५५
 पण्यस्त्रोपरि संस्थाप्य व्ययं पण्यसमुद्भवम् ।
 अर्ध्याऽनुयसकृत् कार्यः क्रतुर्विक्रेतुरेव च । २५६
 मृहीतमूख्यं य' पण्यं क्रतुर्नैव प्रयच्छति ।
 मोदय तस्य दाप्योऽभौ दिग्भाम्बा दिग्गति ॥ २५७
 विक्रोतमपि विक्रयं पूज्येकैतर्व्यमृक्यति ।
 हानिखेत् क्रोददोषेण क्रतुरेव हि सा भवेत् ॥ २५८
 राजदेवोपघातेन पण्यदोष उपागते ।
 हानिर्विक्रेतुरेवासौ याचितस्वाप्रयच्छतः ॥ २५९
 अन्यद्वस्ते च विक्रोतं दृष्टं वा दृष्टवद्दृष्टि ।
 विक्रोणोति दमस्तत्र मूल्यात् तु द्विगुणो भवेत् ॥ २६०
 घयं वृद्धिं च वणिजा पण्यानामविजानता ।
 क्रोत्वा नानुशयः कार्यः कुर्वन् षड्भागदण्डभाक् ॥ २६१
 इति विक्रोयासम्प्रदानप्रकरणम् ।

समवायेन वणिजा लाभार्थं कर्षं कुर्वताम् ।
 लाभालाभौ यथाद्रव्यं यथा वा सविदा क्रतौ ॥ २६२
 प्रतिषिद्धमनादिष्टं प्रमादात्पण्यं नाशितम् ।
 स तद्वादिभ्रवाच्च रक्षितादृशमाशभाक् ॥ २६३
 अर्ध्यप्रक्षेपणादिशं भागं शुल्कं नृपो हरेत् ।
 व्यासिद्धं राजयोम्यश्च विक्रोतं राजगामि तत् ॥ २६४

मिथ्या वदन् परीमाणं शुल्कस्थानादपासरन् ।
 दाप्यस्वष्टगुणं यद्य सव्याजक्रयविक्रयी ॥ २६५
 त्रिकः स्थलजं शुल्कं गृह्णन् दाप्यः पणान् दश ।
 ब्राह्मणप्रतिवेश्यानामेतदेवानिमन्त्रणे ॥ २६६
 देशान्तरगते प्रेते द्रव्यं दायादवान्धवाः ।
 ज्ञातयो वा हरियुस्तदागतास्तैर्विना नृपः ॥ २६७
 जिह्मं त्यजेयुर्निर्लाभमशक्तोऽन्येन कारयेत् ।
 अनेन विधिराख्यात ऋत्विक्प्रककर्मिणाम् ॥ २६८
 इतिसम्भूयसमुत्थानम् ।

ग्राहकैर्गृह्यते चोरो लोप्ते णाथ पदेन वा ।
 पूर्वकर्मोपराधी च तथा चाशुद्धवासकः ॥ २६९
 अन्यऽपि शङ्कया ग्राह्या ज्ञातिनामादिनिर्ह्वये ।
 द्यूतस्त्रीपानशक्ताश्च शुष्कभिन्नमुखस्वराः ॥ २७०
 परद्रव्यगृहाणाश्च प्रच्छेकागूढचारिणः ।
 निराया व्ययवन्तश्च विनष्टद्रव्यविक्रयाः ॥ २७१
 गृहीतः शङ्कया चौर्यं नात्मानं चेद्दिशोघयेत् ।
 दापयित्वा हृतं द्रव्यं चौरदण्डेन दण्डयेत् ॥ २७२
 चौरं प्रदाप्यापहृतं घातयेद्दिविधैर्वधैः ।
 सचिह्नं ब्राह्मणं कृत्वा स्वराष्ट्रादिप्रवासयेत् ॥ २७३ .
 घातितेऽपहृते दोषो ग्रामभर्तुरनिर्गते ।
 विवौतभर्तुस्तु पथि चौरोऽर्तुरवौतके ॥ २७४
 स्वसोमि दद्याद्ग्रामस्तु पटं वा यत्र गच्छति ।
 पञ्चग्रामो वह्निःक्रोशाद्दशग्राम्यथवा पुनः ॥ २७५ .

वन्दिषाहास्तथा वाजिकुष्ठराणाञ्च हारिणः ।
 प्रमत्ताप्रतिनर्चैव शूलमारोपयेन्नरान् ॥ २०६
 उन्नेपकयन्त्रिभेदौ करसन्द'शङ्कोनकौ ।
 कार्या द्वितीयापराधे करपादैकहीनकौ ॥ २०७
 सुद्रमध्यमहाद्रव्यहरणे मारतो दमः ।
 देशकालवयःशक्ति मस्त्रिष्य दण्डकर्मणि ॥ २०८
 भक्तावकाशाम्बुदकमस्त्रापकरणव्ययान् ।
 दत्त्वा चौरस्य हस्तुर्वा जानतो दम उत्तमः ॥ २०९
 शस्तावपाते गर्भस्य पातने चोत्तम दमः ।
 उत्तमौ बाधमो वापि पुरुषस्त्रीप्रमाणे ॥ २१०
 विप्रदुष्टां स्त्रियंभुण्ण पुरुषस्त्रीमगर्भिणोम् ।
 मेतुभेदकरीक्षासु शिला वहा प्रवेशयेत् ॥ २११
 विषाम्मिटां पतिगुरुनिजापत्यप्रमापणीम् ।
 विकर्णकरनामौष्ठौ कृत्वा गोभिः प्रमापयेत् ॥ २१२
 अविज्ञातहतस्यागु कलहं मृतवान्धवा ।
 प्रष्टव्या योपितद्यास्य परपुंसि रता पूवक् ॥ २१३
 स्त्रीद्रव्यहत्तिकामो वा केन वायं गतः सह ।
 मृत्युदेशममासव' पृच्छेद्वापि जनं शनैः ॥ २१४
 सर्वस्म'नग्रामविवोतखलदाहकाः ।
 राजपत्न्याभिगामौ च दग्धव्यास्तु कटाग्निना ॥ २१५
 इति स्तेयप्रकरणम् ।
 पुमान् संयहणे ब्राह्मः केशाकेशि परस्त्रियाः ।
 मद्यो वा कामजैश्चिह्नैः प्रतिपत्तो हयोस्तथा ॥ २१६
 नोवोस्त'नप्रावरणमक्षिकेशाभिर्मर्शनम् ।

अदेशकालमन्त्राणं मन्त्रेकस्थानमेव च ॥ २८०
 स्त्रीनिषेधे शतं दद्याद्विशतन्तु दमं पुमान् ।
 प्रतिषेधे द्योर्दृष्टो यथा संपन्नने तथा ॥ २८८
 स्त्रज्जातावुत्तमो दण्ड आनुलोम्ये तु मध्यमः ।
 प्रातिनोम्ये वधः पुनः स्त्रीणां नामादिकर्त्तनम् ॥ २८९
 अन्वृता हरन् कन्यामुत्तमस्त्वन्यथाधमम् ।
 दण्ड दद्यात् सवर्णासु प्रातिनोम्ये वधः स्मृतः ॥ २९०
 सकामान्नुल्लोमान् न दोषस्त्वन्यथा दमः ।
 दूषणे तु करच्छेद उत्तमाया वधस्तथा ॥ २९१
 शत स्त्रीदूषणे दद्याद्द्वे तु मिथ्याभिर्गमिता ।
 पशून् गच्छन्त्यतं दाप्यो ह्योनास्त्रीं गाञ्च मध्यमम् ॥ २९२
 अवरूढासु दाम्नीषु भुजिष्यासु तथैव च ।
 गम्यास्त्रपिपुमान्दाप्यः पञ्चाशत्पणिकं दमम् ॥ २९३
 प्रमत्त दास्यभिगमे दण्डो दशपणः स्मृतः ।
 वङ्गनां दद्याकामासौ चतुर्विंशतिकाः पृथक् ॥ २९४
 दृष्टौतवेतना वैश्या नैच्छन्तो द्विगुणं वक्तुम् ।
 अदृष्टोर्ते समं दाप्यः पुमानप्येवमेव च ॥ २९५
 अयोनी गच्छतो योषा पुरुषं चाधि मेहतः ।
 चतुर्विंशतिकां दण्डस्तथा प्रव्रजितागमे ॥ २९६
 अन्त्याभिगमने त्वाद्वा कवच्येन प्रवामयेत् ।
 शूद्रस्तथाद्वा एव स्वादन्त्यस्त्रार्थागमे वधः ॥ २९७
 इति स्त्रीसंयज्ञप्रकरणम् ।
 उनं वाप्यधिकं वापि लिखेदयो राजशामनम् ।
 पारदारिकचौर वा मुञ्चतो दण्ड उत्तमः ॥ २९८

- यमस्येण हिजं दुष्यन् दण्ड्य उत्तमसाहसम् ।
 क्षत्रिय मध्यमं वैश्यं प्रथमं शूद्रमर्द्धकम् ॥ २८८
- कूटस्पर्णव्यवहारो विमांसस्य च विक्रयो ।
 तदङ्गहोनन्तु कर्त्तव्यो दाप्यश्चोत्तमसाहसम् ॥ ३००
- चतुष्पादकृतो दीवो नापैह्यीति प्रजल्पतः ।
 काष्ठलोष्टेषु पाषाणवाहुयुग्यकृतस्तथा ॥ ३०१
- क्षिन्नस्येन यानेन तथा भग्नयुगादिना ।
 पञ्चाक्षैवापसरता हिसने स्वाभ्यदोषभाक् ॥ ३०२
- शक्नो ह्यमोक्षयन् स्वामौ दंष्ट्रिणां शृङ्गिणां तथा ।
 प्रथमं साहसं दद्याद्विकृष्टे द्विगुणं ततः ॥ ३०३
- जारं चौरित्वभिवदन् दाप्यः पञ्चशतं दमम् ।
 उपजोष्यधनं सुखं स्तदेवाष्टगुणीकृतम् ॥ ३०४
- राज्योऽनिष्टप्रवक्तारं तस्मैवाक्रोशकारिणम् ।
 तन्मन्त्रस्य च भेत्तारं जिह्वा क्षिप्त्वा प्रवासयेत् ॥ ३०५
- मृताङ्गलम्नविक्रेतुर्गुरोस्ताडयितुस्तथा ।
 राजयानासनारोहृर्हण्ड उत्तमसाहसः ॥ ३०६
- हिनेत्रभेदिनो राजहिष्टादेशकृतस्तथा ।
 विप्रत्वेन च शूद्रस्य जीवनीऽष्टशतो दमः ॥ ३०७
- दुर्दृष्टांस्तु पुनर्दृष्ट्वा व्यवहारान् नृपेण तु ।
 मन्त्राः सजयिनो दण्ड्या विवादाद्विगुणं दमम् ॥ ३०८
- यो मन्धेताजितोऽस्मीति न्यायेनापि पराजितः ।
 तमायान्तं पुनर्जित्वा दापयेद्विगुणं दमम् ॥ ३०९

याज्ञवल्क्य संहिता ।

राज्ञान्मायेन यो दण्डो गृहीतो वरुणाय तम् ।

निवेद्य दद्याद्विप्रेभ्यः स्वयं त्रिंशद्गुणीकृतम् ॥ ३१०

इति श्रोत्याज्ञवल्क्योऽथ धर्मशास्त्रे व्यावहारो

नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

उनद्विवर्षं निष्कर्मणं कुर्यादुदकं ततः ।

आ श्मशानामनुज्ञाय इतरो ज्ञातिभिर्वृतः ॥ १

यमसूक्तं यमो गाथां जपद्विलौकिकाम्निना ।

स दम्ब्य उपेतचेदाद्विताम्नाहृतार्धवत् ॥ २

सप्तमाहशमाहापि ज्ञातयोऽभ्युपयन्वपः ।

अपनः शोशुवदघ्नर्मेन पितृदिक्षुषाः ॥ ३

एवं मातामहाचार्यप्रेतानामुदकक्रिया ।

कामादकं सखिप्रत्तास्त्रसौयम्नश्चरत्विजाम् ॥ ४

मत्तत् प्रसिञ्चन्मुदकं नामगोत्रेण वाग्यताः ।

न ब्रह्मचारिणः कुर्युरुदकं पतितास्तथा ॥ ५

पावण्यनान्विताः स्तेना भर्तृभ्यः कामगादिकाः ।

सुराग्र्य आश्रत्यागिभ्यो नाशौचोदकभाजनाः ॥ ६

क्षतोदकान् समुत्तीर्णान् श्वदुशालसंस्थितान् ।

ज्ञातानपवदेयुस्तानितिहासैः पुरातनैः ॥ ७

भानुषे कदलौस्तन्निःसारं सारमार्गचम् ।

यः करति स सङ्गदो जलवदुदकसन्निभः ॥ ८

पञ्चत्रिंशत् मन्थतः कायो यदि पञ्चत्वमागतः ।
 कर्माभिः स्वशरीरोर्यैस्तत्र का परिवेदना ॥ ८
 गन्धो वसुमतो नाशमुदधिर्वैवतानि च ।
 क्रान्तप्रस्थः कथं नाशं मर्त्यलोको न यास्वति ॥ १०
 श्लेष्माश्च वाग्ध्वैर्मृत्तां प्रेतो भुंक्ते यतोऽवशः ।
 अतो न रोदितव्यन्तु क्रियाः कार्य्याः स्वशक्तितः ॥ ११
 इति संनुत्थ गच्छेयुर्गृहं बालपुरःसराः ।
 विदश्य निम्बपत्राणि नियताहारि वैश्वनः ॥ १२
 आचम्यः स्नानादिसलिलं गोमयं गौरसर्वपातृ ।
 प्रविशेद्युः समालम्ब्य दत्त्वाश्वनि पदं यनै ॥ १३
 प्रवेशनादिक्रं कर्मा प्रेतसंस्पर्शनामपि ।
 दृष्ट्वा तं तत्कृष्णच्छुचिं परेषां स्नानसंयमात् ॥ १४
 आचार्यपित्रि पाध्यायाशिष्ये त्वापि व्रती व्रती ।
 सकटाक्षं न चाग्नौ याज्यं च तैः सह संवसेत् ॥ १५
 क्रोतलव्याशना भूमौ स्वपेयुस्तैः पृथक् पृथक् ।
 पिण्डयज्ञावृता देयं प्रेतायाज्यं दिनत्रयम् ॥ १६
 जलमेकाहमाकाशे स्थाप्यं चौरश्च सन्धये ।
 वैतानोपासनाः कार्य्याः क्रियाश्च श्रुतिदर्शनात् ॥ १७
 त्रिरात्रं दशरात्रं वा शाकमाशौचमुच्यते ।
 उनद्विवर्षमुभयोः सूतकं मातुरेव हि ॥ १८
 पित्रोस्तु सूतकं मातुस्तदष्टम्यर्शनाद् भुवम् ।
 तदहर्नं प्रदुष्यते पूर्वेषां जन्मकारणात् ॥ १९
 अन्तरा जन्ममरणे शेषाहोभिविशुध्यति ।
 गर्भस्रावे मासतुल्या निशाः शुद्धेस्तु कारणम् ॥ २०

याज्ञवल्क्य मंहिता ।

स्तनानां नृपगोविप्रैरन्वलयन्मघातिनाम् ।
 प्रोक्षितं कान्तशेषं स्वात् पूर्णं दत्त्वोदकं शुचि ॥ २१
 क्षत्रस्य हादगाहानि विप्रः पञ्चदशैव तु ।
 त्रिगृहिनानि शूद्रस्य तद्वै व्यायवर्त्तिनः ॥ २२
 चा दन्तजम्बूनः सद्य चा चूडावैशिको स्मृता ।
 त्रिरात्रमा व्रतादेशाद्गरात्रमतः परम् ॥ २३
 चङ्कस्वदन्तकन्यासु बालेषु च विप्रोधनम् ।
 गुल्फे तवाक्षे नूचानमातुलत्रोद्विगेषु च ॥ २४
 अश्विनैरमेषु पुत्रेषु भार्यास्त्रय्यगतासु च ।
 निवासराजनि प्रेते तद्वहः शुद्धिकारणम् ॥ २५
 ना द्वापेनानुगन्तव्यो न शुद्धो न द्विजः कश्चित् ।
 धनुगम्याग्निमि स्नात्वा स्पृष्ट्वाग्निं हृतभुक् शुचिः ॥ २६
 मङ्गोपतोनां नाशौचं व्रतानां विद्युता तथा ।
 गोब्राह्मणार्थं संघामि यस्य चेच्छ्रुति भूमिपः ॥ २७
 ऋत्विजां दोषितानाञ्च यज्ञियं कर्म कुर्व्यताम् ।
 सत्रिर्त्रित्तत्र द्वाचारिदाहज्जपविदां तथा ॥ २८
 दाने विवाहे यज्ञे च संघामि देशविद्वद्वै ।
 आपयद्यपि च कष्टायां सद्यः शौचं विधायते ॥ २९
 उदक्याशौचमिः क्षयात् संस्पृष्टस्तेरूपस्पृशेत् ।
 अश्लिङ्गानि जपेच्चैव सावित्रीं मनसा सज्जत् ॥ ३०
 कालोऽग्निः कर्मं वृदाशुर्मनो ज्ञानं तपो जलम् ।
 पञ्चान्तापो निराहारः सर्वोऽभौ शुद्धिहेतवः ॥ ३१
 अकार्यकारिणां दानं बेगो नद्यास्तु शुद्धिजित् ।
 शोध्यस्य सद्यः तोयञ्च सत्रासौ वै द्विजश्चनान् ॥ ३२

तपो वेदविदां क्षान्तिर्विदुषां वर्ष्मणो जलम् ।

जपः प्रच्छन्नरापाणां मनसः सत्यमुच्यते ॥ ३३

भूतात्मनस्तपोविद्ये बुद्धेर्ज्ञानं विशोधनम् ।

तेन तत्संश्लक्षणादिशुद्धिः परमा मता ॥ ३४

इत्यशौचप्रकरणम् ।

स्नात्वेण कर्मणा जोषेद्दिशां वाप्यापदि द्विजः ।

निस्तोष्ये ताम्रयात्राभ्रं पावयित्वा न्यमित् पयि ॥ ३५

धनोपलब्धौमसोममतुष्यापूपवीरुधः ।

तिलौदनरसक्षारान् दधि क्षीरं घृतं जलम् ॥ ३६

शङ्खासवमधूच्छिष्टमधुलाक्षाश्च वर्हिषः ।

सृक्षर्षापुष्पकुतपकेशतक्रविषक्षितौः ॥ ३७

कोशियनीललवणमासैकशफसौसकान् ।

शाकाह्वैषधिपिष्टाक-पशुगन्धास्तथैव च ॥ ३८

वैश्यहृत्स्वापि लोवन्धो विक्रीचीत कदाचन ।

धर्मार्थं विक्रयं नैयास्तिला धान्येन तत्समाः ॥ ३९

स्नात्वा लवणमांमानि पतनीयानि विक्रये ।

पयो दधि च मद्यञ्च ह्येनवर्षकराणि च ॥ ४०

आपहतः सन्मृष्टह्नन भुञ्जानो वा यतस्ततः ।

नालिये तेनसा विप्रो ज्वलनार्कसमो हि सः ॥ ४१

क्षपिः शिष्यं श्रुतिर्विद्या कुसीदं शकटं गिरिः ।

सेवाऽनूपो नृपो भैक्षमापन्नौ जिवनानि तु ॥ ४२

बुभुक्षितस्त्राहं स्निग्धा भान्धमन्नाह्वाहरेत् ।

प्रतिगृह्य तदाख्येयमभिवृक्तेन धर्मतः ॥ ४३

तस्य वृत्तं कुलं शीलं श्रुतमध्ययनं तपः ।

ज्ञात्वा राजा कुटुम्बञ्च धर्माणां वृत्तिं प्रकल्पयेत् ॥ ४४

इत्यापद्धर्माप्रकरणम् ।

सुतविन्ध्यपत्नीकस्तथा वानुगतो वनम् ।

धानप्रस्थो ब्रह्मचारी सार्द्धः सोपासनो व्रजेत् ॥ ४५

अफालकृष्टेजानींश्च पिष्टदेवातिथींस्तथा ।

श्रुत्यास्तु तर्पयेत् श्मश्रुजटालोमश्च दातृवान् ॥ ४६

अहो मासस्य षष्ठां वा तथा संवत्सरस्य वा ।

अथैस्य सञ्चयं कुर्यात् कृतमाश्वयुजे त्यजेत् ॥ ४७

दान्तस्त्रिषरणस्त्रायी निवृत्तश्च प्रतिग्रहात् ।

स्वाध्यायवान् दानशीलः सर्वसत्त्वहिते रतः ॥ ४८

दन्तोलूखलिकः कालपक्वाशौ वाश्मकुट्टकः ।

श्रौतं स्मार्त्तं फलस्नेहेः कर्म कुर्यात् क्रियास्तथा ॥ ४९

चान्द्रायणैर्नयेत् कालं कृच्छ्रैर्व्यावर्तयेत् मदा ।

पक्षे गते बाष्पश्रीयान्मासे वाऽहनि वा गते ॥ ५०

ष्वप्याद्भूमौ शुचौ रात्रौ दिवा सम्प्रपदैर्नयेत् ।

स्थानासनविहारैर्व्यायोगाभ्यासेन वा तथा ॥ ५१

श्रोत्रे पञ्चाग्निमध्यस्थो वर्षासु स्पर्णिलेशयः ।

आर्द्रवासास्तु हेमन्ते शक्त्या वापि तपश्चरेत् ॥ ५२

यः कण्टकैर्वितुदति चन्दनैर्यश्च लिम्पति ।

अक्रुद्धोऽपरितुष्टश्च समस्तस्य च तस्य च ॥ ५३

अग्नीन् वाप्यात्मसात् कृत्वा वृक्षावासी मिताशनः ।

वानप्रस्थो गृहेष्वेव यात्रार्थं भैक्षमाचरेत् ॥ ५४

ग्रामादाहृत्य वा ग्रामानष्टौ भुञ्जीत वाग्वतः ।
 वायूभक्षः प्रागुदीचीं गच्छेद्वा वर्षं संश्रयात् ॥ ५५
 इतिवानप्रस्थप्रकरणम् ।
 वनादगृह्णादा कृत्वेष्टिं सार्ववेदसदक्षिणाम् ।
 प्राजापत्यां तदन्ते तानम्बोनारोष्य चान्नि ॥ ५६
 षधीतवेदो जपकृत् पुत्रवानसदोऽग्निमान् ।
 शक्त्या च यज्ञलब्धोचै मनः कुर्यात्तु नान्यथा ॥ ५७
 सर्वभूतहितः शान्तस्त्रिदण्डौ सकम्बडलुः ।
 एकारामः परिब्रज्य भिक्षार्थी ग्राममाश्रयेत् ॥ ५८
 अग्रमत्तं चरेद्द्वैवं सायाह्ने नाभिलक्षितः ।
 रहिते भिक्षुकैर्षामे यात्रामात्रमलोलुपः ॥ ५९
 यतिपात्राणि ऋद्धेणुदार्ढ्यलाभुमयानि च ।
 सलिलैः शृङ्गिरेतेषां गोवालैश्चावधर्षणात् ॥ ६०
 सन्निरुध्येन्द्रियग्रामं रागहेषौ विहाय च ।
 भयं कृत्वा च भूतानाममृतौ भवति दिङ्मनः ॥ ६१
 कर्तव्याश्रयशक्तितु भिक्षुकेन विशेषतः ।
 ज्ञानोत्पत्तिनिमित्तत्वात् स्वातन्त्र्यकरणाय च ॥ ६२
 अवेक्ष्या गर्भवासश्च कर्मजा गतयस्तथा ।
 आधयो व्याधयः क्लेशा जरा रूपविपर्ययः ॥ ६३
 भवो जातिसहस्रेषु प्रियाप्रियविपर्ययः ।
 ध्यानयोगेन सम्यग्भवेत् सूक्ष्म आत्मात्मनि स्थितः ॥ ६४
 नाश्रमः कारणं धर्मं क्रियमाणो भवेद्भि सः ।
 अतो यदात्मनोऽप्यर्थं परस्त्र न तदाचरेत् ॥ ६५

यत्नमस्तु यमलोभो ङीः योचं धीर्भूतिर्हम् ।

शंयवेन्द्रिवता विद्या धर्मः स्वयं वदामृतः ॥ ६६ ॥

इति यतिप्रवरकम् ।

निःसरति यथा लोहविच्छासतात् स्फुलिङ्गकाः ।

सत्तायादात्मनस्तदात्मनः प्रसवन्ति हि ॥ ६७ ॥

तथास्मा हि स्वयं किञ्चित् कर्म किञ्चित् क्षमायतः ।

करोति किञ्चिदभ्यासायसाधनमिदमात्मनः ॥ ६८ ॥

निमित्तमथः कर्ता भोक्ता ब्रह्म युक्ती ययौ ।

अतः प्रेरणयन्तात् स जात इति नील्वरि ॥ ६९ ॥

सर्गादौ स यथाकार्यं वाहुं ज्योतिर्जलं मयौम् ।

सृजत्येकोत्तरमुपास्तृयादने भवन्ति ॥ ७० ॥

पाहुताभ्यास्ये सूर्यस्तृयादृष्टिरवौषधिः ।

तदर्थं रश्मिरेव शक्तत्वमुपपद्यते ॥ ७१ ॥

सौप्तु'स्त्योस्तु संयोगे विद्यते शक्त्योषधिः ।

यद्यथा तु स्वयं बह आदौ युगयत् प्रभुः ॥ ७२ ॥

इन्द्रियाणि मनः प्राणो ज्ञानमाहुः स्वयं इति ।

धारया प्रेरणं दुष्टः सिद्धावहार एव च ॥ ७३ ॥

प्रयत्नं वाञ्छतिर्नैवः सरदेवौ भवाम्भवौ ।

तस्मैतदात्मनं सर्वमनादेरादिमिच्छतः ॥ ७४ ॥

प्रयत्ने मासि संज्ञेऽभूतो धातुविमूर्च्छितः ।

मास्वयुर्दं द्वितीये तु तृतीयोऽष्टमिद्वैद्युतः ॥ ७५ ॥

आस्मादात्तावयं सौख्यं गन्धं श्रोत्रं यत्नादिकम् ।

धातुस्तु अर्गनं चेहं क्लृप्तं रीतिमेव च ॥ ७६ ॥

पित्तान्तु दशनं पक्वमौषाद्यं रूपं प्रकाशिताम् ।
 रसात्तु रसनं गैः त्वं स्नेहं क्लेदं समार्हवम् ॥ ७७
 भूमिर्गन्धं तथा घ्राणं गौरवं मूर्तिमेव च ।
 आत्मा गृह्णात्वजः सर्वं तृतीये स्मन्दते ततः ॥ ७८
 दोहदस्याप्रदानेन गर्भो दोषमवाप्नुयात् ।
 वैरूप्यं मरणं वापि तस्मान् कार्यं प्रियं क्षियाः ॥ ७९
 सौख्यं चतुर्थं त्वद्भानां पञ्चमे शोणितोद्भवः ।
 षष्ठे वल्लस्य वर्णस्य नखरोष्माश्च सम्भवः ॥ ८०
 मनस्येतन्ययुक्तोऽसौ नाङ्गोऽनुशिरायुतः ।
 सप्तमे चाष्टमे चैव त्वद्भासद्युतिमानपि ॥ ८१
 पुनर्दीर्घां पुनर्गर्भमोक्षस्तस्य प्रधावति ।
 अष्टमे मास्वतो गर्भो जातः प्राणैर्वियुज्यते ॥ ८२
 नवमे दशमे वापि प्रवले, सृतिमारुते ।
 निःसार्यते वाण इव यन्मच्छिद्रेण सज्जरः ॥ ८३
 तस्य षोढा शरीराणि षट् त्वचो धारयन्ति च ।
 षडङ्गानि तथास्याश्च सह षष्ट्या शतत्रयम् ॥ ८४
 रूपास्तैः सह चतुःषष्टिर्दन्ता वै विंशतिर्नखाः ।
 पाणिपादग्रन्थाकाश्च तासां स्थानचतुष्टयम् ॥ ८५
 पञ्चङ्गुलीनां दे पाण्योर्गुल्फेषु च चतुष्टयम् ।
 चत्वार्यरन्ध्रिकास्थौनि जङ्घयोस्तावदेव तु ॥ ८६
 द्वे द्वे जानुकपोलोरुफलकांससमुद्भवौ ।
 अक्षतानूपके श्रोणोफलके च विनिर्द्दिशेत् ॥ ८७
 भगा श्रेयकं तथा षष्ठे चत्वारिंशच्च पञ्च च ।
 श्रोत्रा पञ्चदशास्त्रिः स्यात्पल्लवकैर्लं तथा हनुः ॥ ८८

तच्छूले हे लनाटादिगण्डे नामा घनास्थिका ।
 पार्श्वकाः स्थानके सार्धममर्च्युद्देश द्विमसतिः ॥ ८८
 द्वी शङ्खको कपालानि चत्वारि शिरमस्तथा ।
 उरः सप्तदशास्थ्योनि पुरुषस्थास्थिसप्तहः ॥ ८९
 गन्धरूपरसस्पर्शशब्दाश्च विषयाः स्मृताः ।
 नाभिका लोचने जिह्वा त्वक्श्रोत्रश्चेन्द्रियाणि च ॥ ९०
 हृत्सौ पायुरूपस्थश्च वाक् पादौ चेति पञ्च वै ।
 कर्णौन्द्रियाणि जानीयास्तान्यैवीभयात्मकम् ॥ ९१
 नाभिरोजो गुदं शृङ्गं शोणितं शङ्खौ तथा ।
 मूर्ध्नासकण्ठहृदयं प्राणस्थायतनानि तु ॥ ९२
 वपावभावहननं नाभिः क्लोम यङ्गत् जिह्वा ।
 छुद्राब्धं वक्त्रको वक्षिः पुरौषाधानमेव च ॥ ९३
 शामाशयोऽथ हृदयं स्नुलाब्धं गुदमेव च ।
 उदरश्च गुदीकोष्ठौ विस्तारोऽयमुदाहृतः ॥ ९४
 कर्णौनिके वाक्शिकृटे शङ्खौ कर्णपुङ्खौ ।
 कर्णौ शङ्खौ भ्रुवौ दन्तवेष्टावोष्ठौ ककुब्दरे ॥ ९५
 यङ्गौ वृषवो वृक्षौ श्लेषसङ्घातौ स्तनौ ।
 उपविह्वा स्निग्धौ बाह्वौ जङ्घ्यौ च पिच्छिकाः ॥ ९६
 तानुदरं वक्षि शोणं चिबुके मालशृङ्खिके ।
 श्ववटुश्चैवमेतानि स्थानान्यथ शरीरके ॥ ९७
 अक्षिकर्णचतुष्कञ्च पञ्चस्तद्वदयानि च ।
 नवच्छिद्राणि तान्येव प्राणस्थायतनानि तु ॥ ९८
 शिराः शतानि सप्तैव नव स्नायुशतानि च ।
 धमनोर्नां शतं द्वे च पेशी पञ्चशतानि च ॥ १००

एकोनविंशत्यङ्गानि तथा नवग्रहानि च ।
 षट्पञ्चाशच्च जानीत शिरा धमनिसंज्ञिताः ॥ १०१
 द्वयोक्त्यास्तु विज्ञेयाः श्लक्ष्णकेयाः शरीरिणाम् ।
 सप्तोत्तरं मर्मग्रहं हे च सन्धिग्रहे तथा ॥ १०२
 रोमां कोट्यञ्च पञ्चाशत्तन्त्रः कोट्य एव च ।
 सप्तषष्टिस्तथा ललाः साक्षाः स्वेदाग्रनैः सह ॥ १०३
 वायवीयैर्विगण्यन्ते विभक्ताः परमाणवः ।
 ग्रन्थ्येकोऽनुवेदेयां भावनाश्चैव सस्त्रितम् ॥ १०४
 रसस्य नव विज्ञेया जलस्फाप्त्रलया दश ।
 सप्तैव तु पुरीयस्य रक्तस्याष्टौ प्रकीर्तिताः ॥ १०५
 षट् श्लेष्मा पञ्च पित्तञ्च चत्वारो मूत्रमेव च ।
 प्रसात्रयो द्वौ तु मेदो मज्जेकोऽर्हन्तु मस्तके ॥ १०६
 श्लेष्मोजसस्तावदेव रेतसस्तावदेव तु ।
 हृत्वेतदस्थिरं वर्णं यस्य मोक्षाय कृत्वन्मौ ॥ १०७
 क्लृप्तमत्तिसहस्राणि हृदयादभिनिःसृताः ।
 हृदिताहिता नाम नाशस्तासां मध्ये शशिप्रभम् ॥ १०८
 मण्डलं तस्य मध्यस्य आत्मा दोष इवाचलः ।
 स ज्ञेयस्तु विदित्वेह पुनरायतने ननु ॥ १०९
 ज्ञेयश्चारण्यकमहं यदादित्वादवासवान् ।
 योगशास्त्रञ्च मत्प्रोक्तं ज्ञेयं योगमभौक्षता ॥ ११०
 अनन्यविषय कृत्वा मनोबुद्धिस्तृतीन्द्रियम् ।
 ध्येय आत्मा स्थितो योऽसौ हृदये दोषवत् प्रभुः ॥ १११
 ११२ ग्रथाविधानेन पठन् सामगायमविष्णुतम् ।
 सावधानस्तदभ्यासात् परं ज्ञानाधिगच्छति ॥ ११२

योगवर्णकं मंहिता ।

शेषरान्तकमूर्खोऽप्यं मदकं प्रकरोन्तथा ।
 श्रीवेणकं सुराविन्दमुत्तरं मोतकानि च ॥ ११७
 ऋग्गाथाः पाणिक्ता दक्षविहितान् ब्रह्मगीतिकाः ।
 ज्ञेयमेतत्तदभ्यासकरणाश्चोत्तमश्रितम् ॥ ११८
 बीणावादनतस्वराः श्रुतिजातिविशारदः ।
 तालज्ञश्चाग्र्यासेन मोक्षमार्गे नियच्छति ॥ ११९
 गीतज्ञो यदि गीतेन नाप्नोति परमं पदम् ।
 रुद्रस्नानुवरो भूत्वा तेनैव मह्यं मोदते ॥ १२०
 अनादिरात्मा कथितस्तत्त्वादिस्तु शरीरकम् ।
 आत्मनश्च जगत् सर्वं जगतश्चात्मसम्भवः ॥ १२१
 कथमेतद्विमुञ्चामः सदेवासुरमर्त्येभ्यम् ।
 जगदद्भुतमामा च कथं तस्मिन् वदस्व नः ॥ १२२
 मोक्षजालमपाव्येह पुरुषो हृष्यते हि यः ।
 सहस्रकरपद्मेन सूर्यवर्षाः महस्रजः ॥ १२३
 स आत्मा चैव यज्ञश्च विश्वरूपः प्रजापतिः ।
 विराजः सोऽवरोपेण यज्ञत्वमुपगच्छति ॥ १२४
 यो द्रष्टुं देवतात्मागमसम्भूतो रस उत्तमः ।
 देवान् सन्तर्प्य स रभो यजमानं फलेन च ॥ १२५
 मयोज्य वाङ्मेना सोमं नीयते रश्मिभिस्ततः ।
 ऋग्यजुःसामविहितं सौरं धामोपनीयते ॥ १२६
 स्वमण्डलादसौ सूर्यः सजत्स्वस्तमुत्तमम् ।
 यज्ञश्च सर्वभूतानामश्नानशनारम्भनाम् ॥ १२७
 तंश्चादद्यात् पुनर्यज्ञं पुनरथ पुनः क्रतुः ।
 एवमेतदनाद्यन्तं चक्रं सम्परिवर्त्तते ॥ १२८

अनादिरात्मा मन्भूतिर्जिद्यते नान्तरात्मनः ।
 समवायो तु पुरुषो मोहेच्छाद्वेषकर्म्मजः ॥ १२५
 सहस्रात्मा मया यो व आदिदेव उदाहृतः ।
 सुखवाहरूपज्जाः स्युस्तस्य वर्णा यथाक्रमम् ॥ १२६
 पृथिवी पादतस्तस्य शिरसो द्यौरजायत ।
 नस्तः प्राणा दिशः श्रोत्रात् सर्गाद्वायुर्मुखाच्छिखी ॥ १२७
 मनमथन्द्रमा जातयक्षुपय दिवाकरः ।
 जघनादन्तरीक्षञ्च जगच्च सचराचरम् ॥ १२८
 यद्यत्र नु कथं ब्रह्मन् पापयोनिषु जायते ।
 ईश्वरः स कथं भावैरनिष्टैः सम्प्रयुज्यते ॥ १२९
 करणैरन्वितस्यापि पूर्वज्ञानं कथञ्चन ।
 वेत्ति सर्वगतं कस्मात् सर्वगोऽपि न वेदनाम् ॥ १३०
 अन्यपक्षिस्त्रावरतां मनोवाक्कायकर्म्मजैः ।
 दोषैः प्रयाति जैवोऽयं भवं योनिशतेषु च ॥ १३१
 श्रनन्ताय यथा भावाः शरीरेषु शरीरिणाम् ।
 रूपाण्यपि तथैवेह सर्वयोनिषु देहिनाम् ॥ १३२
 विपाकं कर्म्मणां प्रेत्य कैपाक्षिदिह जायते ।
 इह चामुत्र वे कैपां भावस्तत्र प्रयोजनम् ॥ १३३
 परद्रव्याण्यभिधायं स्तथानिष्टानि चिन्तयन् ।
 वितथाभिनिवेशौ च जायन्तेऽन्यासु योनिषु ॥ १३४
 पुरुषोऽनृतवादी च पिशुनः पुरुषस्तथा ।
 अनिवज्जप्रलापी च मृगपक्षिषु जायते ॥ १३५
 अदत्तादाननिरतः परदारोपसेवकः ।
 हिंसकयाविधानेन स्वावरेष्वभिजायते ॥ १३६

आत्मज्ञं शौचवान् दानस्तपश्चो विजितेन्द्रियः ।
 धर्मज्ञद्वेदविद्यावित् सात्त्विको देवयोनित् ॥ १३७
 अमृतकार्थैरतोऽधौर आरभ्यो विधयी च यः ।
 स राजगोमनुष्येषु हृतो जन्माधिगच्छति ॥ १३८
 निद्राशुः क्रूरकृशब्धो नास्तिको याचकस्तथा ।
 प्रमादवान् भिक्षुस्तो भवेत्तिर्य्यक्षु तामसः ॥ १३९
 रजसा तमसा चैवं समाविष्टो भ्रमश्चिह्न ।
 भावैरनिष्टैः संयुक्तः संसारं प्रतिपद्यते ॥ १४०
 मत्सिनो हि यथादर्शो रूपास्तोक्तश्च न क्षमः ।
 तथाविषकृत्तश्च आत्मज्ञानस्थ न क्षमः ॥ १४१
 कटिर्ज्वारौ यथापक्वे मधुरः सन् रसोऽपि न ।
 प्राप्यते ह्यात्मनि तथा नापक्वकरणे ज्ञप्ता ॥ १४२
 सर्वान्यायां निजैर्देहे देही विन्दति वेदनाम् ।
 यागी मुक्तश्च सर्वासां यो न चाप्नोति वेदनाम् ॥ १४३
 आकाशमेकं हि यथा घटादिषु पृथग्भवेत् ।
 तथैकैकोऽप्यनेकस्तु जलाधारेन्निर्वाणमान् ॥ १४४
 अज्ञानानिर्लतजांसि जलं भूयेति धातवः ।
 इमे लोका एव चात्मा तस्याश्च स चराचरम् ॥ १४५
 दृष्ट्वैकवक्त्रसंयोगात् कुम्भोकारो यथा घटम् ।
 करोति दृष्टवत्काष्ठे गृहं वा गृहकारकः ॥ १४६
 ईममात्रमुपादाय रूपं वा ईमकारकः ।
 निजलान्तासमायोगात् कोशं वा कोशकारकः ॥ १४७
 कारवान्धेवमादाय तासु तास्त्रिह योनिषु ।
 स्रजन्तात्मानमात्मा च सम्भूय करणानि च ॥ १४८

मद्भाभूतानि सत्त्वानि यथात्मापि तथैव हि ।
 कोऽन्यथैकेन नेत्रेण दृष्टमन्येन पश्यति ॥ १४८
 वाचं वा को विजानाति पुनः संश्रुत्य संश्रुताम् ।
 अतीतार्थस्मृतिः कस्य को वा स्मरन्त्य कारकः ॥ १५०
 जातिरूपवयोवृत्तिविद्यादिभिरहङ्कृतः ।
 शब्दादिविषयोदयोगं कर्मणा मनसा गिरा ॥ १५१
 स सन्दिग्धमतिः कर्मफलमस्ति न वेति वा ।
 विप्रुतः त्रिविधात्मानमसिद्धोऽपि हि मन्यते ॥ १५२
 मम दाराः सुतामात्या अहमेवामिति स्थितिः ।
 हिताहितेषु भावेषु विपरीतमतिः सदा ॥ १५३
 श्रेयश्चे प्रकृतौ चैव विकारे वाविशेषवान् ।
 अनाशकानलापातजलप्रपतनोद्यमौ ॥ १५४
 एवंततोऽविनीतारमा वितथाभिनिवेशवान् ।
 कर्मणा बेषमोहाभ्यामिच्छया चैव बध्यते ॥ १५५
 आचार्योपासनं वेदशास्त्रार्थेषु विवेकिता ।
 तत्कर्मणामनुष्ठानं सद्गः सद्भिर्गिरः शुभाः ॥ १५६
 स्त्रालोकालम्बविगमः सर्वभूतारमदर्शनम् ।
 त्यागः परित्यहाणाश्च जीर्णवापायधारणम् ॥ १५७
 विषयेन्द्रियमरौघस्तन्द्रासखविवर्जनम् ।
 शरीरपरिसङ्गानं प्रवृत्तिष्ववदर्शनम् ॥ १५८
 नीरजस्तमता सत्त्वशुद्धिर्निःस्पृहता शमः ।
 एतेरुपायेः संशुद्धः सत्त्वयुक्तोऽसुतो भवेत् ॥ १५९
 तत्त्वस्मृतेरुपस्थानात् सत्त्वयोगात् परित्यात् ।
 कर्मणां सच्चिदूर्वाश्च सतां योगः प्रवर्तते ॥ १६०

याज्ञवल्क्य संहिता ।

शरीरसङ्गये यस्य मनः सत्त्वस्वमीश्वरम् ।
 अविभूतमतिः सम्यक् स जातिस्मरतामियात् ॥ १६१
 यथा हि भरतो वर्णैर्वर्णयत्यात्मनस्तनुम् ।
 नानारूपाणि कुर्व्वाणस्तथातमा कर्मजास्तनूः ॥ १६२
 कालकर्मोत्पन्नबोजानां दोषेभ्यस्तुत्यैव च ।
 गर्भस्य वैकृतं दृष्टमङ्गुलीनादि जन्मतः ॥ १६३
 अङ्गुलारेण मनसा गत्या कर्मफलैश्च ।
 शरीरेण च नात्मायं मुक्तपुष्पः कथञ्चन ॥ १६४
 कर्त्ताधारश्च हयोगाद्यथा दीपस्य मस्थितिः ।
 विक्रियापि च दृष्टं वमकाले प्राग्मद्वयः ॥ १६५
 अन्तर्ना रश्मयस्तस्य दीपवद्वयः स्थितो हृदि ।
 क्षितासिताः कद्रुनीनाः कपिलाः पोतलोहिताः ॥ १६
 ऊर्ध्वमेकः क्षितस्तोषां यो भिन्वा सूर्यमण्डनम् ।
 ब्रह्मलोकमतिक्रम्य तेन जाति परां गतिम् ॥ १६७
 यदस्यान्यद्रश्मिगतसूक्ष्मैव अवस्थितम् ।
 तेन देवशरीराणि सधामानि प्रपद्यते ॥ १६८
 येऽनैकरूपाश्चाधस्ताद्रश्मयोऽस्य सुदुप्रभाः ।
 ईह कर्मोपभोगाय तेः सत्सरति सोऽवशः ॥ १६९
 वेदेः शास्त्रैः सविज्ञानैर्जन्माना मरणेन च ।
 अर्द्धा गत्या तथागत्या सत्त्वेन ह्यनृतेन च ॥ १७०
 श्रेयसा सुलङ्घ्यः स्वाभ्यां कर्मभिश्च शुभाशुभैः ।
 निमित्तशकुनज्ञानघट्टसंयोगजैः फलैः ॥ १७१
 तारानक्षत्रसङ्घारैर्नागरैः स्वप्नजैरपि ।
 आकाशपवनश्रोतिर्जलभूतिमिरैस्तथा ॥ १७२

मन्वन्तरेयुगप्राप्ता मन्थोषधिक्षौरेरपि ।
 वित्तात्मानं विद्यमानं कारणं जगतस्तथा ॥ १०३
 अहङ्कारः व्यूतिर्माधा हेवो बुद्धिः सुखं हृतिः ।
 इन्द्रियान्तरसञ्चार इच्छा धारयजीविते ॥ १०४
 स्वर्गः स्त्रपञ्च भावानां प्रेरणं मनसो गतिः ।
 निमेषचेतना यत्न आदानं पाञ्चभौतिकम् ॥ १०५
 यत एतानि दृश्यन्ते सिद्धानि परमात्मनः ।
 तस्मादस्ति परो देहादात्मा सर्वग ईश्वरः ॥ १०६
 बुद्धोन्द्रियाणि साध्यानि मनः कर्णोन्द्रियाणि च ।
 अहङ्कारश्च बुद्धिश्च पृथिव्यादीनि चैव हि ॥ १०७
 अव्यक्तामादमा वेदश्च वेदस्यास्य निगद्यते ।
 ईश्वरः सर्वं भूतस्यः सद्यसन् सदसच्च यः ॥ १०८
 सुबेरुत्पत्तिरव्यक्तात्ततोऽहङ्कारसम्भवः ।
 तस्मादादीन्यहङ्कारादेकोत्तरगुणानि च ॥ १०९
 शब्दः स्पर्शश्च रूपञ्च रसो गन्धश्च तद्गुणाः ।
 यो यस्मान्निःसृतश्चैषा स तस्मिन्नेव लीयते ॥ ११०
 यथात्मानं हजत्वात्मा तथा वः कथितो मया ।
 विपाकाग्निप्रकाराणां कर्मणामौश्वरोऽपि सन् ॥ १११
 सत्त्वं रजस्तमश्चैव गुणास्तस्यैव कीर्तिताः ।
 रजस्तमोभ्यामाविष्टश्चक्रवर्तुभ्याम्यते हि सः ॥ ११२
 अनादिरादिर्माद्यैव स एव पुरुषः परः ।
 लिङ्गेन्द्रियघातग्रहः सविकार उदाहृतः ॥ ११३
 पिष्टयानोऽजवीव्याश्च यदगस्त्यस्य चान्तदम् ।
 तेनाग्निहोषिणोऽयान्ति स्वर्गकाम दिव्यमति ॥ ११४

याज्ञवल्क्यो मंहिता ।

ये च दानपराः सम्यगष्टाभिश्च गुचैर्युताः ।
तेऽपि तेनैव मार्गेण सत्त्वव्रतपरायणाः ॥ १८५
अष्टाशीतिसहस्रानि मुनयो वृद्धमेधिनः ।
पुनरावर्तिनो वीजभूता धर्मप्रवर्तकाः ॥ १८६
समर्धिनामवीथ्यन्तर्द्वेलोकंसमान्विताः ।
तावन्त एव मुनयः सर्वारम्भविवर्जिताः ॥ १८७
तपसा ब्रह्मचर्येण सङ्गत्यागेन मेधया ।
तथैव तावत्तिष्ठन्ति यावदाभुतसंश्रवम् ॥ १८८
यतो वेदाः पुराणञ्च विष्णोपनिषदस्तादा ।
श्लोकाः सूत्राणि भाष्याणि यच्च किञ्चन वाक्यम् ॥ १
वेदानुवचनं यस्मै ब्रह्मचर्यं तपो दमः ।
अशोपवासः स्वातन्त्र्यमात्मनो ज्ञानहेतवः ॥ १८९
स ज्ञानमैर्विजिज्ञासुः समस्तैरेवमेव तु ।
द्रष्टव्यस्त्वच्च भक्त्यः श्रोतव्यश्च द्विजातिभिः ॥ १९०
य एनमेवं विन्दन्ति ते चारण्यकमान्विताः ।
उपासते द्विजा सत्त्वं अथवा परया युताः ॥ १९१
क्रमात्ते सम्भवन्त्यर्चिरहः शुक्लं तथोत्तरम् ।
अयमं देवलोकञ्च सवितारं सविद्युतम् ॥ १९२
ततस्तान् पुरुषोऽभ्येत् मानसो ब्रह्मलौकिकान् ।
करोति पुनरावृत्तिस्तेषामिह न विद्यते ॥ १९३
यस्मै तपसा दानैरेव हि स्वर्गजितो नराः ।
धूमं निशां कृच्छापचं दक्षिणायनमेव च ॥ १९४
पिष्टलोकं चन्द्रमसं वायुं हृष्टिं जलं महीम् ।
क्रमात्ते सम्भवन्तीह पुनरेव व्रजन्ति च ॥ १९५

एतदयो न विजानाति मार्गहितयमात्मवान् ;
 दन्दशूकः पतङ्गो वा भवेत् कौटोऽथवा कृमिः ॥ १८७
 ऊरुस्थोत्तानचरणः सद्ये न्यस्येतरं करम् ।
 उत्तानं किञ्चिदुदाभ्य मुखं विष्टभ्य चोरसा ॥ १८८
 निमीलिताक्षः सप्तस्थो दन्तेर्हस्तानमंस्तृणम् ।
 तालुस्थाचक्षुजिह्व संवृताक्षः सुनिश्चलः ॥ १८९
 सच्चिरुर्ध्वेन्द्रियधामं नातिनीचोच्छ्रितामनः ।
 द्विगुणं त्रिगुणं वापि प्राणायाममुपक्रमेत् ॥ २००
 ततो ध्येयः स्थितो योऽसौ हृदये दीपवत् प्रभुः ।
 धारयेत्तत्र चात्मानं धारणां धारयन् बुधः ॥ २०१
 अन्तर्धानं स्मृतिः कान्तिर्दृष्टिः श्रोत्रज्ञता तथा ।
 निजं शरीरमुत्सृज्य परकायप्रवेशणम् ॥ २०२
 अर्थानां हृन्दतः सृष्टिर्योगसिद्धेस्तु लक्षणम् ।
 सिद्धे योगे त्वजन् देहमसृज्य कल्पते ॥ २०३
 अथवाप्यभ्यसन् वेदं न्यस्तकामो वने वसन् ।
 अथाविताशो मितभुक् परां सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २०४
 न्यायागतधनस्तत्त्वस्वज्ञाननिष्ठोऽतिथिप्रियः ।
 आब्रूत सत्यवादो च गृहस्थोऽपि हि मुच्यते ॥ १०५
 इत्यध्यात्मप्रकरणम् ।
 महापातकजान् घोरान् नरकान् प्राप्य गर्हितान् ।
 कर्मचयात् प्रजायन्ते महापातकिनस्त्रिह ॥ २०६
 मृगशूकरोद्ग्राणां ब्रह्महा योनिमुच्छति ।
 खरपुक्सर्पिनानां सुरापो नात्र संशयः ॥ २०७

कृमिकोटपतङ्गत्वं स्वर्णहारी समाप्नुयात् ।
 ११ गुल्फनात्वच्च क्रमशो गुरुतत्त्वगः ॥ २०८
 ब्रह्महा चययोगी स्यान् सुरापः स्यावदन्तकः ।
 हिमहारी तु कुनक्वी दुश्शर्मा गुरुतत्त्वगः ॥ २०९
 यो येन संवसत्वेषां स तस्मिन्नेति भिजायते ।
 भववृत्तामयावो स्यात्सूको वागपहारकः ॥ २१०
 धान्यमित्रोऽतिरिक्ताङ्गः पिशुनः पुतिनामिकः ।
 तेन हृत्तैलपायो स्यात् प्रतिवक्त्रम् सचकः ॥ २११
 परस्य योषितं हृत्वा ब्रह्मस्वमपहृत्य च ।
 अरस्ये भिज्जने घोरे भवति ब्रह्मराक्षसः ॥ २१२
 हीनाज्जातौ प्रजायेत परब्रह्मपहारकः ।
 पतशाकं शिथौ हृत्वा मन्त्राञ्छृणुर्गिरिः शुभान् ॥ २१३
 सूषिको धान्यहारी स्याद्यानमुद्रं फलं कपिः ।
 जलं भूवः पयः काको गृहकारी ह्यपस्करम् ॥ २१४
 मधु दंशः पलं गृध्रो मां गोधाम्निं वकस्तथा ।
 शिखी वस्त्रं स्या रसन्तु चीरो लवणहारकः ॥ २१५
 प्रदर्शनार्थमेतन्नु मयोक्तं स्तेयकर्माणि ।
 द्रव्यप्रकारा हि यथा तथैव प्राणिजातयः ॥ २१६
 यथा कर्मफलं प्राप्य तिर्यक्तं कालपर्ययात् ।
 जायन्ते लवणभ्रष्टा दरिद्राः पुरुषाधमाः ॥ २१७
 ततो निष्कल्मषीभूताः कुले मज्जति योगिनः ।
 जायन्ते विद्ययोपेता धनधान्यसमन्विताः ॥ २१८
 विहितस्नाननुष्ठानाग्निन्दितस्य च सेवनात् ।
 अनिशहाच्चेन्द्रियाणां नरः पतनमृच्छति ॥ २१९

तस्मात्तर्ज्ज कर्त्तव्यं प्रायश्चित्तं विग्रहये ।
 एवमस्यान्तरात्मा च लोकश्चैव प्रसौदति ॥ २२०
 प्रायश्चित्तमकुर्वीणाः पापेषु निरता नराः ।
 अपश्चात्तापिनः कष्टान्नरकान् यान्ति टारुणान् ॥ २२१
 तामिस्रं लोहशङ्कुञ्च महानिरयशास्त्रली ।
 रौरवं कुट्टमलं पूतिमृत्तिकं कालसूत्रकम् ॥ २२२
 सङ्क्रातं लोहितोदञ्च भविषं मन्मतापनम् ।
 महानरककाकोलं सञ्जीवनमहापथम् ॥ २२३
 अवीचिमन्मतामिस्रं कुम्भीपाकं तथैव च ।
 असिपत्रवनश्चैव तापनश्चैकविंशकम् ॥ २२४
 महापातकजैर्घोरैरूपपातकजैस्तथा ।
 अन्विता यान्त्यवरितप्रायश्चित्ता नराधमाः ॥ २२५
 प्रायश्चित्तैरपेत्येनो यदज्ञानकृतं भवेत् ।
 कामतोयवहार्थस्तु वचनादिञ्च जायते ॥ २२६
 ब्रह्महा मथ्यः स्त्री नो गुरुतप्यग एव च ।
 ज्ञते महापातकिनो यस्य तैः सह संयसेत् ॥ २२७
 गुरुणामध्यधिषेपो वेदनिन्दा सुहृद्वधः ।
 ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयमधीतस्य च नाशनम् ॥ २२८
 निषिद्धमन्नं च जैष्ठ्यामृतकर्षं वचोऽनृतम् ।
 रजस्वलासुखास्वादः सुरापानसमानि तु ॥ २२९
 अश्वरजसनुषस्त्रीभूषितुहरणं तथा ।
 निषेपश्च च सर्वं हि सुवर्चस्तैः यस्मिन्नितम् ॥ २३०
 सखिभार्याकुमारौघ स्त्रयोनिष्वन्यजासु च ।
 समोवासु सुतस्त्रीषु गुरुतप्यसमं कृतम् ॥ २३१

पितुः स्त्रियारं मातुश्च मानुषानां सुवामपि ।
 मातुः सपत्नी भगिनीमाचार्यैतनयां तथा ॥ २३२
 आचार्यपत्नी स्वसुतां गच्छन्तु गुरुतत्त्वतः ।
 कृत्वा लिङ्गं वधस्तस्य सकामायाः स्त्रिया अपि ॥ २३३
 गोवधो ब्राह्मता स्तेयसृणानाञ्चानपक्रिया ।
 अनादितामितापण्यविक्रयः परिवेदनम् ॥ २३४
 श्रुतादध्ययनादानं श्रुतकाध्यापनं तथा ।
 पारदार्यं पारिविष्यं वाङ्मयं लवणक्रिया ॥ २३५
 श्लोशूद्रविट्पक्षवधो निन्दितार्थोपजीवनम् ।
 नास्तिक्यं व्रतलोपश्च सुतानाश्चैव विदधः ॥ २३६
 धान्यकुप्यपशुस्तेयमयाज्यानाञ्च याजनम् ।
 पिबन्मांसगुरुत्यागस्तडागारामविक्रयः । २३७
 कन्यासन्दूषणश्चैव परिवेदकयाजनम् ।
 कन्याप्रदानं तस्मैव कौटिल्यं व्रतलोपनम् ॥ २३८
 आत्मार्थं च क्रियारम्भो मद्यपस्त्रीनिषेधम् ।
 स्त्र्याध्यायान्निसृतत्यागो वाग्धवत्याम एव च ॥ २३९
 दम्भनाथं द्रुमच्छेदः स्त्रीहिंसौषधिजीवनम् ।
 हिंसायन्त्रविधानञ्च व्यसनान्यात्मविक्रयः ॥ २४०
 शूद्रप्रेष्यं ह्योनसख्यं ह्योनयोनिनिषेधम् ।
 तथैवानाचमे वासः पराञ्च परिदुष्टता ॥ २४१
 असम्प्राप्ताधिगमनमाकरं चधिकारिता ।
 भार्याया विक्रयथैवामेकैकमुपपातकम् ॥ २४२
 शिरःकपालौ ध्वजवान् भिक्षाश्री कर्णं वेदयन् ।
 नञ्चाङ्ग दादयाम्भानि मितसुकं शुचिमात्रुयात् ॥ २४३

ब्राह्मणस्य परिव्राणाद्भवां द्वादशकस्य वा ।
 तथाश्वमेधावभ्यस्नानाद्वा शुद्धिमाप्नुयात् ॥ २४४
 दीर्घतोत्रामयग्रस्तं ब्राह्मणं गामथापि वा ।
 दृष्ट्वा पथि निरातङ्गं कृत्वा वा तद्गङ्गा शुचिः ॥ २४५
 अनौय विप्रसर्व्वं हतं घातित एव वा ।
 तन्निमित्तं क्षतः शस्त्रैर्जीवन्नपि विशुध्यति ॥ २४६
 लोमभ्यः स्वाहेत्येवं हि लोमप्रभति वै तनुम् ।
 मज्जाना जुहुयाद्वापि मन्त्रैरेभिर्यथाक्रमम् ॥ २४७
 संग्रामे वा हतो लक्ष्यभृतः शुद्धिमवाप्नुयात् ।
 मृतकल्पः प्रहारात्तो जौवन्नपि विशुध्यति ॥ २४८
 अरण्ये नियतो जप्ता त्रिवै वेदस्य संहिताम् ।
 सुच्यते वा मिताशौत्वा प्रतिस्नोतःसरस्वतीम् ॥ २४९
 पात्रे धनं वा पर्याप्तं दत्त्वा शुद्धिमवाप्नुयात् ।
 आटातुच विशुद्धार्थमिष्टिवैश्वानरी स्मृता ॥ २५०
 यागस्थलत्रविङ्घाती चरेद्ब्रह्महणो व्रतम् ।
 गर्भहा च यथावर्णं तथात्रे योनिस्सूदकः ॥ २५१
 चरेद्ब्रतमहत्वापि घातार्थञ्चेत् समागतः ।
 द्विगुणं सवनस्थे तु ब्राह्मणे व्रतमादिशेत् ॥ २५२
 सुरांस्वष्टुतगोमूत्रपयसामग्निसन्निभम् ।
 सुरापोऽन्यतमं पीत्वा मरणाच्छुद्धिश्छति ॥ २५३
 बालवामा जटी वापि ब्रह्महत्याव्रतचरेत् ।
 पिण्याकं वा कणां वापि भक्षयेन्निसमा निशि ॥ २५४
 अजानात् तु सुरां पीत्वा रेतोविस्मूत्रमेव वा ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति तयो वर्णा द्विजातयः ॥ २५५

घृतिनोक्तं न मा याति ब्राह्मणी या सुरां पिबेत् ।
 इत्थेव तु शुनी शूकरी चाभिजायते ॥ २५६
 ब्राह्मणस्वर्णहारी तु राज्ञे सुपत्नमर्पयेत् ।
 स्वकर्मा ख्यापयस्तेन हतो मुक्तोऽपि वा शुचिः ॥ २५७
 अग्निविद्य नृपे शुध्वत् सुरापन्नमाचरन् ।
 आत्मतुल्यं सुवर्णं वा दद्याद्वा विप्रतुष्टिक्तम् ॥ २५८
 तप्तेऽयःशयने साहमायस्या योषिता स्वपेत् ।
 शृङ्गोत्थोत्कृत्य हवणौ नैर्ऋत्यां वोत्सृजेत्तनुम् ॥ २५९
 प्राजापत्यं चरेत् क्षुब्धं सप्ता वा गुरुतल्पगः ।
 चान्द्रायणं वा त्रयोदशमासमभ्यस्यन् वेदसंहिताम् ॥ २६०
 एभिस्तु मयसेदयो वै वत्सरं मोऽपि तत्तमसः ।
 कन्यां समूहहृदेवां सौपवासामक्षिणां ॥ २६१
 चान्द्रायणं चरेत् सर्वानवकृष्टाक्षिहन्त्य तु ।
 शूद्रोऽधिकारहोनोऽपि कालेनानेन श्रध्यति ॥ २६२
 मिथ्याभिर्गंसिनो दोषो समोभूतवादिनः ।
 मिथ्याभिर्गस्यवापञ्च समादत्ते स्रष्टा वदन् ॥ २६३
 पञ्चमर्थं पिवेद्गोघ्नो मासमासोत्त संयतः ।
 ग्राहं शयी गोऽनुगामी गोप्रदानेन श्रध्यति ॥ २६४
 क्षुब्धं वातिकृच्छ्रं चरेद्वापि भमाहितः ।
 दद्यान्निरात्रं वांगोश्च हवर्भकादशास्तु गाः ॥ २६५
 उपपातकशुद्धिः स्वादेवं चान्द्रायणेन वा ।
 पयसा वापि मासेन पराकिणाववा पुनः ॥ २६६
 ऋषभैकसहस्रा गा दद्यात् स्रष्टवश्च पुमान् ।
 नष्टहत्वात्रतं वापि वत्सरजितयं चरेत् ॥ २६७

वैश्याहाब्दं चरेदेतद्व्याप्तैकशतं गवाम् ।
 यस्मासान् शुद्रकाः श्रोतहव्याहनेर्हं शपि वा ॥ २६८
 दुर्वृत्ता ब्रह्मविद्वत्तश्शुद्रयोषाः प्रमाप्य तु ।
 हतिं धनुर्व्यस्तमविं क्रमाद्व्याहिशुद्रये ॥ २६९
 अमदुष्टां स्त्रियं हत्वा शुद्रहत्याज्रतं चरेत् ।
 अस्त्रिसतां सहस्रञ्च तथानस्त्रिमतामनः ॥ २७०
 मार्षारिगोधानकुल-मण्डूकशतत्रिंशः ।
 हत्वा ब्राह्मं पिबेत् क्षीरं क्षण्डं वा पादिकाञ्चरेत् ॥ २७१
 गजे नोल्लङ्घ्याः पञ्च शके यत्सो द्विहायनः ।
 चरात्रयेपिपु द्वयो देयं कौशे चिह्नायथः ॥ २७२
 हंसश्येनकपिकवाज्जलस्त्रलशिखिच्छिनः ।
 भाण्डं च हत्वा दद्याद्गानकव्यादङ्गु वत्सिकाम् ॥ २७३
 उरगेष्वायसो दण्डः पण्डके द्वपुष्पोसकम् ।
 कोले छतवटो देय उष्ट्रे गुप्ता हयैऽशुकम् ॥ २७४
 तित्तिरौ तु तिलद्रोणं गजादीनामशक्रुवन् ।
 दानं दातुञ्चरेत् लक्ष्मकैकस्य विशुद्धये ॥ २७५
 फलपुष्पाक्षरसज्जस्रस्रधाते छताशनम् ।
 क्रिञ्चिन् सास्त्रिवधे देयं प्रणायामस्वनस्यिके ॥ २७६
 हंसगुल्फलतावीरुच्छेदेन जप्यसृक्शतम् ।
 मादोषधिहवाच्छेदे क्षीराशी गोऽनुगो दिनम् ॥ २७७
 पुंश्चलीदानरस्त्रैर्हृष्टशोद्वादिवायसैः ।
 ऽऽश्वानं जले कृत्वा छतं प्राश्र्य विशध्वयति ॥ २७८
 यम्बेऽयरेतद्व्याम्यां स्क्रवं रेतोऽनुमन्कयेत् ।
 स्तनान्तरं भ्रुवोर्माध्वं तेनानामिकया स्मरेत् ॥ २७९

मयि तेज इति प्लायां स्वां दृष्ट्वाभ्युगतां जपेत् ।
 सावित्रीमण्वौ दृष्ट्वापन्थे चानृतऽपि च ॥ २८०
 अरकोर्णा भवेदुगत्वा ब्रह्मचारो नु योषितम् ।
 गद्भं पशुमालभ्य नैकृत्वां स विप्रध्याति ॥ २८१
 भैक्षाम्भिकार्यं त्वक्ता नु समरात्रमनातुरः ।
 कामावकोर्णं इत्याभ्यां जुह्यादाकृतिद्वयम् ॥ २८२
 उपस्थानं ततः कुर्यात् समामिच्छत्वनेन नु ।
 मधुमांसाशनं कार्यः कृच्छ्रः शेषव्रतानि च ॥ २८३
 प्रतिकृत्वं गुरोः कृत्वा प्रमाद्यैव विप्रध्याति ।
 कृच्छ्रश्च गुरुः कुर्यान्म्रियं प्रक्षितां यटि ॥ २८४
 क्रियमाणोपकारे नु कृतं विप्रं न पातकम् ।
 विपाके गोष्ठवाचाश्च भेषजाम्भिक्रियासु च ॥ २८५
 मन्त्रापापोपपापाभ्यां यांभिर्गंसेन्मृषापरम् ।
 अन्नचो मासमासीत स जापो नियतेन्द्रियः ॥ २८६
 आभिगच्छो मृषा कृच्छ्रं चरेदाम्नेयमेव वा ।
 निर्जपेक्ष पुरोडाशं वायव्यं पशुमेव च ॥ २८७
 अनिवृत्तो भ्रातृजायां गच्छं चान्द्रायणश्चरेत् ।
 त्रिरात्रान्ते कृतं प्राश्य गत्वीदृक्षां विप्रध्याति ॥ २८८
 त्रीन् कृच्छ्रानाचरेद्ब्राह्मणवाजकोऽभिचरन्नापि ।
 वेदङ्गावो यवाशब्दं त्वक्ता च शरणागतम् ॥ २८९
 गोष्ठे वसन् ब्रह्मचारो मासमेकं पयोव्रतः ।
 गायत्रीलघ्वनिरतो मुच्यतेऽसत्प्रतिघञ्जात् ॥ २९०
 प्राचायामी जले स्नात्वा क्षरयन्नीड्रयानगः ।
 नमः स्नात्वा च शुक्ता च गत्वा चैवं दिवास्त्रियम् ॥ २९१

गुरुं त्वं कृत्यं हुं कृत्यं विप्रं निर्जित्य वादतः ।
 बद्ध्वा वा वासमा चिप्रं प्रसादोपवसेहिनम् ॥ २८२
 विप्रो दण्डोद्यमे कच्छस्त्वतिक्कच्छो निपातने ।
 कच्छातिक्कच्छोऽस्य कपाते कच्छोऽभ्यन्तरशोषिते ॥ २८३
 देशं कालं वयः शक्तिं पापञ्चावेक्ष्य यज्ञतः ।
 प्रायश्चित्तं प्रकल्प्य स्वादयत्र नोक्ता च निष्कृतिः ॥ २८४
 दासीकुम्भं वहिर्धामास्त्रिनयेयुः स्ववान्धवाः ।
 पतितस्य वहिः कुर्युः सर्वकार्येषु चैव तम् ॥ २८५
 चरितव्रत आयाते निनयेरन् नवं घटम् ।
 लुगुष्मेरन् न चाप्येनं संवसेयुश्च सर्वशः ॥ २८६
 पतितानामेष एव विधिः स्त्रीणां प्रकोत्तितः ।
 वासो गृहान्तिके देयमर्बं वासः सरक्षणम् ॥ २८७
 जीवाभिगमनं गर्भपातनं भर्तृहिंसनम् ।
 विशेषपतनीयानि स्त्रीणामेतान्यपि ध्रुवम् ॥ २८८
 शरणागतवानस्त्रीहिंसकान् संवसेन्न तु ।
 चौर्णव्रतानपि सदा कृतव्रतमहितानिमान् ॥ २८९
 घटेऽपवर्जितं ज्ञातिमध्यस्थो यवसं गधाम् ।
 प्रदद्यात् प्रथमं गोभिः सत्कृतस्य हि सत्क्रिया ॥ ३००
 विस्थातदोषः कुर्वीत पर्षदोऽनुमतं व्रतम् ।
 अनभिख्यातदोषस्तु रक्षस्व व्रतमाचरेत् ॥ ३०१
 विरात्रोपोषितो जघ्ना ब्रह्महा त्वधमर्षणम् ।
 अन्तर्जन्ते विशुध्येत मां दत्त्वा च पयस्त्रिनीम् ॥ ३०२
 सोमभ्यः स्वाहित्यधवा दिवसं मारुताशनः ।
 जले स्त्रित्वाभिलुङ्ग्याच्चत्वारिंशद्दृष्टाकुतोः ॥ ३०३

त्रिरातोपोपितो भूत्वा कुष्माण्डीभिर्घृतं शुचिः ।
 सुरापः स्र्गहारी तु रुद्रजापी जले स्थितः ॥ ३०४
 महस्रगोर्पाजापी तु मुच्यते गुरुतल्पगः ।
 गौर्देया कर्मणोऽस्थान्ते पृथगेभिः पयस्विनी ॥ ३०५
 प्राणायामगतं कार्यं सर्वपापापनुत्तये ।
 उपपातकजातानामनादिष्टस्य चैव हि ॥ ३०६
 ओङ्काराभिष्टुतं सोममलिलं पावनं पिवेत् ।
 कृत्वा तु रेतोविशमूत्रप्राशनञ्च द्विजोत्तमः ॥ ३०७
 निशायां वा दिवा वापि यदज्ञानकृतं भवेत् ।
 त्रैकाल्यसन्ध्याकरणात्तत् सर्वं विप्रणश्यति ॥ ३०८
 शुक्रियारण्यकजपो गायत्र्याच विशेषतः ।
 सर्वपापहरा ह्येते रुद्रैकादशिनी तथा ॥ ३०९
 यत्र यत्र च सज्जोर्णमात्मानं मन्यते द्विजः ।
 तत्र तत्र त्रिलोहोमो गायत्र्या वाचनं तथा ॥ ३१०
 वेदाभ्यामरतं चान्तं महायज्ञक्रियारतम् ।
 न स्पृशन्तीह पापानि महापातकजान्यपि ॥ ३११
 वायुमजो दिवा तिष्ठन् रात्रिं नीत्वाप्सु सूर्यदृक् ।
 जप्ता सहस्रं गायत्र्याः शुष्येद्व्रक्षवधादृते ॥ ३१२
 ब्रह्मचर्यं दया चान्तिर्दानं सत्यमकल्कता ।
 अहिंसास्तेयमाधुर्यदमाद्येति यमाः स्मृताः ॥ ३१३
 स्नानमौनोपवासिन्या-स्वाध्यायोपस्थनिग्रहाः ।
 नियमा गुरुशुश्रूषाशौचाक्रोधाप्रसादताः ॥ ३१४
 गोमूत्रं गोमयं क्षौरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।
 जग्ध्वा परेऽहन्त्युपवसेत् क्षच्छं सान्तपनञ्जरेत् ॥ ३१५

घृथकसान्तपनद्रव्यैः षडहः सोपवासकः ।
 समार्ह्येन तु कृच्छ्रोऽयं महासान्तपनः स्मृतः ॥ ३१६
 पर्णोदुम्बरराजौ च विष्वपत्रकुशोदकैः ।
 प्रत्येकं प्रत्यहं पीतैः पर्णकृच्छ्र उदाहृतः ॥ २१७
 तप्तशीरष्ठताम्बुनामेकैकं प्रत्यहं पिबेत् ।
 एकरात्रोपवासश्च तप्तकृच्छ्र उदाहृतः ॥ ३१८
 एकभक्तेन नक्तनेन तथैवायाचितेन च ।
 उपवासेन चेकेन पादकृच्छ्रः प्रकीर्तितः ॥ ३१९
 यथाकथञ्चित्सिगुणं प्राजापत्योऽयमुच्यते ।
 अयमेवातिकृच्छ्रः स्यात् पाणिपूराश्रमोजनः ॥ ३२०
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रः पयसा दिवसानेकविंशतिम् ।
 द्वादशाहोपवासेन पराकः परिकीर्तितः ॥ ३२१
 पिष्टाकाचामतक्रामुसक्तूनां प्रतिवामरम् ।
 एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रः सौम्योऽयमुच्यते ॥ ३२२
 एषां त्रिरात्रमभ्यामादेकैकस्य यथाक्रमम् ।
 तुलापुरुष इत्येष त्रयः पाञ्चदशाहिकः ॥ ३२३
 त्रियिहदश चरेत् पिष्टान् शुक्ले शिष्यच्छसस्त्रितान् ।
 एकैकं ज्ञासयेत् कष्टे पिष्टं चान्द्रायणं चरन् ॥ ३२४
 यथाकथञ्चितं पिष्टानां चत्वारिंशच्छतद्वयम् ।
 मासिनैवोपमुञ्चीत चान्द्रायणमष्टापरम् ॥ ३२५
 कुर्यात्त्रिवक्त्रायां कृच्छ्रं चान्द्रायणं तथा ।
 पवित्राणि जपेत्पिष्टान् नायत्रश चाभिमन्त्रयेत् ॥ ३२६
 अनादिष्टेषु पापेषु शब्दिशान्द्रायणेन तु ।
 धर्मार्थे यत्ररेदेतच्चन्द्रस्यैति सलोकताम् ॥ ३२७

छिचुष्टद्वयैकानन्द सज्जनीं शिवमोक्षं प्राप्नु ।
 धेया तुल्यतुल्यस्य प्राप्ताति च समोदितः ॥ ३२८
 मुल्लैतावृषवो धर्म्यान् याज्ञवल्केन भाषितान् ।
 हृदम्पुनोद्वाक्यानं योगीन्द्रममितीक्ष्णम् ॥ ३२९
 ये हृद धारयिष्यन्ति धर्म्यास्तस्यतन्द्रिताः ।
 हृदलोके यथा प्राप्य ते यास्यन्ति त्रिपिटकम् ॥ ३३०
 विद्यार्थी प्राप्नुयाद्विद्यां धनकामो धनं तथा ।
 पातुष्वामर्शवेवायुः शैवामो गृह्णीत शिवम् ॥ ३३१
 स्त्रीवल्लभमपि भ्रातृगणः आर्षे आवयिष्यति ।
 पितृणां तस्य हस्तिः स्नातयथा नास्ति संशयः ॥ ३३२
 ज्ञाद्वापः पात्रता याति चन्द्रिषो विजयो भवेत् ।
 वैश्याऽपि धान्यधनवानस्त शास्त्रस्य धारकात् ॥ ३३३
 य इह आवयिषिष्यान् द्रिषान् सर्वेषु पर्वेषु ।
 नृक्षमेवधत्तं तज्ज तद्गवाननुग्रम्यताम् ॥ ३३४
 मुल्लैतद्व्याजवल्केऽपि प्रीताका मुनिभाषितम् ।
 एषमन्विष्यति कृपाय नमस्तस्य स्वयम्भवे ॥ ३३५
 इति त्रयोपान्नवल्कायै धर्म्यास्तं प्रावर्षितं
 नाम अतीवोद्भायः ॥ ३ ॥

हारीतसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

ये वर्षाग्रमधर्मास्मास्ते भक्ता केशवं प्रति ।
इति पूज्ये त्वया प्रोक्तं भूमिवःस्वर्दिजोरमाः ॥ १
वर्षानामाश्रमाणाञ्च धर्मान् नो ब्रूहि मत्तम ।
येन कस्तुष्यते देवो नारपिङ्गः सनातनः ॥ २

गर्गकण्ठेयः ॥

अत्राहं कथयिष्यामि पुरातनमनुक्रमम् ।
अधिभिः नह संवादं हारीतस्य महात्मनः ॥ ३
हारीतं सर्वधर्माग्रमासीनमिव पावकम् ।
प्रणिपत्वाब्रुवन् सर्वे मुनयो धर्माकाङ्क्षिणः ॥ ४
भगवन् सर्वधर्माग्र सर्वधर्माप्रवर्तक ।
वर्षानामाश्रमाणाञ्च धर्मान् नो ब्रूहि भार्गव ॥ ५
समासादयोगशास्त्रञ्च विष्णुभक्तिकरं परम् ।
एतच्चान्यञ्च भगवन् ब्रूहि नः परमो गुरुः ॥ ६
हारीतस्तानुवाचाद्य तैरेव बोद्धितो मुनिः ।
शृण्वस्तु मुनयः सर्वे धर्मान् वक्ष्यामि शास्त्रतान् ॥ ७
वर्षानामाश्रमाणाञ्च योगशास्त्रञ्च सत्तमाः ।
सम्बोध्य मुच्यते सर्व्वे जगत्संसारबन्धनात् ॥ ८
पुरा देवो जगत्स्रष्टा परमात्मा जलोपरि ।
सुव्याप मोनिपथैश्चे शयने तु त्रियया सह ॥ ९

तस्य सुप्तस्य नाभौ तु सङ्गत् पद्ममभूत् किल ।
 पद्ममध्ये ऽभवद् ब्रह्मा वेदवेदाङ्गभूषणः ॥ १०
 स चोक्तो देवदेवेन जगत् सृज पुनःपुनः ।
 सोऽपि सृष्ट्वा जगत् सर्व्यं सदेवासुरमानुषम् ॥ ११
 यज्ञसिद्धार्थमनघान् ब्राह्मणान् सुखतोऽसृजत् ।
 असृजत् क्षत्रियान् बाह्वोर्विश्वानप्यरूदेशतः ॥ १२
 शूद्रांश्च पादयोः सृष्ट्वा तीष्णवैवानुपूर्व्यंशः ।
 यथा प्रोवाच भगवान् ब्रह्मयोनिः पितामहः ॥ १३
 तद्वचः नम्रवक्ष्यामि शृणुत द्विजसत्तमाः ।
 धनं यशस्यसायुष्यं स्वर्ग्यं मोक्षफलप्रदम् ॥ १४
 ब्राह्मण्यां ब्राह्मणेनैवमुत्पन्नो ब्राह्मणः स्मृतः ।
 तस्य धर्मं प्रवक्ष्यामि तद्योग्यं देशमेव च ॥ १५
 वृष्णसारोऽसृगो यत्र स्वभावेन प्रवर्त्तते ।
 तस्मिन् देशे वसेद्धर्मः सिध्यति द्विजसत्तमाः ॥ १६
 पट्कक्षाणि निजान्धाहुर्ब्राह्मणस्य महात्मनः ।
 तैरेव सततं यस्तु वर्त्तयेत् सुखमेधते ॥ १७
 अध्यापनञ्चाध्ययनं याजनं यजनं तथा ।
 दानं प्रतिग्रहश्चेति पट्कक्षाणीति चोच्यते ॥ १८
 अध्यापनञ्च त्रिविधं धर्मार्थसुखक्षणात् ।
 शत्रुपाकरणञ्चेति त्रिविधं परिकीर्त्तितम् ॥ १९
 ण्पासन्धतन्नाभावे वृषाचारो भवेद्द्विजः ।
 या न दातव्या पुरुषेण हितैषिणा ॥ २०
 ध्यापयेच्छिष्यानयोग्यान्पि वर्जयेत् ।
 १ प्रतिगृह्णोयाद्गृहे धर्मप्रसिद्धये ॥ २१

वेदवेद्याभ्यर्चितं शुचौ देशे ममाङ्गितः ।
 धर्मशास्त्रं तथा पाठ्यं ब्राह्मणैः शुद्धमानसैः ॥ २२
 वेदवत् पठितव्यञ्च श्रोतव्यञ्च दिवा निशि ।
 ऋत्विज्ञेनाय विप्राय श्रुतिर्ज्ञेनै तथैव च ॥ २३
 दान भोजनमन्यञ्च दत्त कुलविनाशनम् ।
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन धर्मशास्त्रं पठेद्द्विज ॥ २४
 श्रुतिस्मृतौ च विप्राणां चक्षुषी देवनिर्गमे ।
 काण्वस्तचेक्या ज्ञेनो दाभ्यामन्यः प्रकीर्तितः ॥ २५
 गुरुयश्चुषणश्चैव यथान्धायमनन्दिनः ।
 मायं प्रातरुपामोत विवाहाग्निं द्विजोत्तमः ॥ २६
 सुखातस्तु प्रकुर्वति वैश्वदेवं दिने दिने ।
 अतिथीनामताञ्छक्त्या पूजयेदविचारतः ॥ २७
 अन्धानध्यायतान् विप्राण्पूजयेच्छक्तितो गृह्ये ।
 स्वदारनिरतो नित्य परदारविवर्जितः ॥ २८
 ज्ञातृहामस्तु भुञ्जीत मायं प्रातरुदारधीः ।
 सत्यवाटो जितक्रोधो नाधर्म्यं वर्त्तयेन्नतिम् ॥ २९
 स्वकर्मणि च सम्प्राप्ते प्रमादाच्च निवर्त्तते ।
 सत्यां हित्वा वदेदायं परलोकहितैषणोम् ॥ ३०
 एष धर्मः समुद्दिष्टो ब्राह्मणस्य समागतः ।
 धर्ममेव हि यः कुर्यात् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥ ३१
 इत्येव धर्मः कथित मयायं पृष्टो भवद्विषयस्त्रिधाहारी ।
 वदामि राज्ञामपि चैव धर्मान् पृथक् पृथक् बोधत
 विप्रवर्याः ॥ ३२
 इति हारीते धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

क्षत्रादीनां प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ।
 येषु प्रवृत्ता विधिना सर्वे यान्ति परां गतिम् ॥ १
 राज्यस्यः क्षत्रियस्यापि राजा धर्मैश्च पालयन् ।
 कुर्यादभ्ययनं सर्व्वग्यप्रदुयन्नात् यथाविधि ॥ २
 दद्याद्दानं हिजातिभ्यो धर्मोत्तममन्वितः ।
 स्वभार्यानिरतो निखं बड् भागार्हः सदा नृपः ॥ ३
 गोतिशालाधर्मकुशलः सन्निविशतस्त्वयित् ।
 देवब्राह्मणभक्तश्च पित्रकार्यपरस्तथा ॥ ४
 धर्मैश्च यजनं कार्य्यमधर्मपरिवर्जनम् ।
 उत्तमां गतिमाप्नोति क्षत्रियोऽप्येषमाचरन् ॥ ५
 गोरक्षां क्षत्रिवाणिज्यं कुर्यादैग्र्यो यथाविधि ।
 दानं देयं यथाशक्त्वा ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ॥ ६
 दध्ममोहविनिर्मुक्तस्तथा वागनसूयकः ।
 स्वदारनिरतो दान्तः परदारविवर्जितः ॥ ७
 सनैर्विपान् भोजयित्वा यज्ञशाले तु याजकान् ।
 यप्रभुत्वञ्च वर्त्तेत धर्मोच्चादेहपातनात् ॥ ८
 यज्ञाभ्ययनदानानि कुर्यान्नित्यमनर्द्धितः ।
 पित्रकार्यपरश्चेव नरसिंहाश्चनापरः ॥ ९
 एतदैश्वर्य्यं धर्मोऽयं स्वधर्ममनुतिष्ठति ।
 एतदाचरेत् यो हि स स्वर्गी नात्र संशयः ॥ १०
 वर्षत्रयस्य शुभ्रं कुर्याच्छुद्धः प्रयत्नतः ।
 दासवद्ब्राह्मणानाञ्च विशेषेण समाचरेत् ॥ ११

प्रदाता च कष्टं वृत्तार्थमाचरेत् ।

प्रधानेन यजेद्देवमततन्द्रितः ॥ १२

अधिकं कुर्यादर्चनं न्यायवर्तिनाम् ।

जोर्णवस्त्रस्य विप्रस्योच्छिष्टभोजनम् ।

रेषु रतिश्चैव परदारविवर्जनम् ॥ १३

कुर्यात् सदा शूद्रो मनोवाक्पायकर्मभिः ।

मानमेन्द्रमवाप्नोति नष्टपापः सुपुण्यकृत् ॥ १४

वर्णेषु धर्मा विविधा मयोक्ता

यथा तथा ब्रह्ममुखेरिताः पुरा ।

शृणुध्वमत्रात्रमधर्माणां

मयाच्यमानं क्रमशो सुनीन्द्राः ॥ १५

इति हारोत धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

उपनीतो माणवको वसिद्गुरुकुलेषु च ।

गुरो कुले प्रियं कुर्यात् कर्माणा मनसा गिरा ॥ १

ब्रह्मचर्यमधःशय्या तथा वङ्गे रूपासना ।

उदकुम्भान् गुरोर्दद्याद्गोग्रासञ्चैन्धनानि च ॥ २

कुर्यादध्ययनञ्चैव ब्रह्मचारौ यथाविधि ।

विधिं त्यक्त्वा प्रकुर्व्याणो न स्वाध्यायफलं लभेत् ॥ ३

यः कश्चित् कुरुते धर्मा विधिं हित्वा दुरात्मवान् ।

न तत्फलमवाप्नोति कुर्व्याणोऽपि विधिच्युतः ॥ ४

तन्माहद्वयतानीह चरेत् स्वाध्यायसिद्धये ।
 शोचाचारमशेषन्तु शिष्येदगुरुसन्निधौ ॥ ५
 अजिन दण्डकाष्ठञ्च मेखलाञ्चांपवोतकम् ।
 धारयेदप्रमत्तञ्च ब्रह्मचारी समाहितः ॥ ६
 सायं प्रातश्चरेत्त्रैलं भोज्याद्यं संयतेन्द्रियः ।
 आचम्य प्रयतो नित्यं न कुर्याद्भक्तधानम् ॥ ७
 कृच्छ्रापानहृच्छं व मन्त्रमाख्यादि वर्जयेत् ।
 नृत्तगौतमयालाप मैथुनञ्च विवर्जयेत् ॥ ८
 हस्तस्त्रारोहणञ्चैव सन्त्यजेत् संयतेन्द्रियः ।
 सन्ध्यापास्ति' प्रकुर्वीत ब्रह्मचारी व्रतस्थितः ॥ ९
 अभिवाद्य गुरोः पादौ सन्ध्याकर्मोपसानतः ।
 तथा यागं प्रकुर्वीत मातापित्राञ्च भक्तितः ॥ १०
 एतेषु, त्रिषु नष्टेषु नष्टाः स्त्रु' सर्वदेवताः ।
 एतेषां ग्रामर्न तिष्ठेद्ब्रह्मचारो विमत्सरः ॥ ११
 अधीत्य च गुरोर्ब्रह्मदानं वेदौ वा वेदमेव वा ।
 गुरवे दक्षिणा दद्यात् संयमौ ग्राममावसेत् ॥ १२
 यस्मैतानि सुगुमानि जिह्वापस्योदरं करः ।
 सश्राससमयं कृत्वा ब्राह्मणो ब्रह्मचर्यया ॥ १३
 तस्मिन्नेव नथित् कालमाचार्यं यावदायुषम् ।
 तदभावे च तत्पुत्रे तच्छिष्ये वायवा कुले ॥
 न विवाहो न सश्रासो नैष्टिकस्य विधीयते ॥ १४
 इमं यो विधिमाख्याय त्वजिहेहमतन्द्रितः ।
 नेह भूयोऽपि जायते ब्रह्मचारी दृढव्रतः ॥ १५

हारीतसंहिता ।

यो ब्रह्मचारी विधिना समाहित
खरेत् पृथिव्यां गुरुमेवमेव नतः ।
सम्प्राप्य विद्यामतिदुर्लभां शिवां
फलञ्च तस्याः सुलभन्तु विन्दन्ति ॥ १६
इति हारीते धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

सृष्टोतवेदाध्ययनं श्रुतशास्त्रार्थतत्त्ववित् ।
असमानार्थगोत्रा हि कन्यां सम्भ्रातृकां शुभाम् ॥ १
सर्वावयवमप्यर्णां सुवृत्तामुदहेत्तरः ।
ब्राह्मेण विधिना कुर्यात् प्रशस्तं न द्विजोत्तमः ॥ २
तथान्ये बहवः प्रोक्ता विवाहा वर्षधर्मतः ।
श्रीपासनञ्च विधिवदाहृत्य द्विजपुङ्गवाः ॥ ३
सायं प्रातश्च जूहुयात् सर्वकालमतन्द्रितः ।
स्नानं काये ततो नित्यं दन्तधावनपूर्वकम् ॥ ४
उषःकाले समुत्थाय कृतशौचो यथाविधि ।
मुखे पर्युषिते नित्यं भवत्वप्रयतो नरः ॥ ५
तस्माच्छुष्कमथार्द्रं वा भक्षयेद्दन्तकाष्ठकम् ।
करञ्चं खादिरं वापि कदम्बं कुरवं तथा ॥ ६
सप्तपर्णद्वित्रिपर्णजम्बुनिम्बं तथैव च ।
अपामार्गञ्च बिस्वश्चार्कञ्चोडुम्बरमेव च ॥ ७
एते प्रशस्ताः कथिता दन्तधावनकर्माणि ।
दन्तकाष्ठञ्च भक्ष्यञ्च समासेन प्रक्षीर्तितः ॥ ८

सर्वे कण्टकिनः पुष्पाः क्षीरिणश्च यशस्विनः ।
 अष्टाङ्गुलेन मानेन दण्डकाष्ठमिहोच्यते ।
 प्रादेशमात्रमथवा तेन दन्तान् विशोधयेत् ॥ ८
 प्रतिपत्पर्व्वषष्ठौ नवम्याश्चैव सप्तमाः ।
 दन्तानां काष्ठसंयोगाद्दृष्ट्यासप्तमं कुलम् ॥ ९
 अभावे दन्तकाष्ठानां प्रतिविहदिनेषु च ।
 अपां हादशगण्डुर्वैर्मुखशुद्धिं समाचरेत् ॥ ११
 ज्ञात्वा मन्त्रवदाचम्य पुनराचमनं चरेत् ।
 मन्त्रवत् प्रोक्ष्य चात्मानं प्रक्षिपेदुदकाञ्चलिम् ॥ १२
 चादित्येन सह प्रातर्मन्देहा नाम राक्षसाः ।
 युध्यति वरदानेन ब्रह्मणोऽभ्यक्तजन्मनः ॥ १३
 उदकाञ्चलिनितेषां गायत्र्या चाभिमन्त्रिताः ।
 निम्नानि राक्षसान् सर्वान् मन्देहाख्यान् हिजिरिताः ॥ १४
 ततः प्रयाति सविता ब्रह्मक्षैरभिरक्षितः ।
 मरौच्याश्चैर्महाभागैः सनकाद्यैश्च योगिभिः ॥ १५
 तस्मान्न लङ्घयेत् सन्ध्यां सायं प्रातः सभाहितः ।
 उक्तव्यति यो मोहान् स याति नरकं ध्रुवम् ॥ १६
 सायं मन्त्रवदाचम्य प्रोक्ष्य सूर्य्यस्य चाञ्चलिम् ।
 दत्त्वा प्रदक्षिणं कुर्यात्कलं स्फुट्टा विशुध्यति ॥ १७
 पूर्व्वं सन्ध्यां सनत्कुत्रामुपासीत यथाविधि ।
 गायत्रीमन्त्रसेत्तावदथावदादित्यदर्शनात् ॥ १८
 उपान्न पश्चिमां सन्ध्यां सादित्याश्च यथाविधि ।
 गायत्रीमन्त्रसेत्तावदथावद्वारां न पश्यति ॥ १९
 ततश्चावसथं प्राप्य कृत्वा होमं स्वयं युधः ।

सचिन्त्य पोष्यवर्गस्य भरणार्थं विचक्षणः ॥ २०
 ततः शिष्यद्वितायाय स्वाध्यायं किञ्चिदाचरेत् ।
 ईश्वरश्चैव कार्यार्थमभिगच्छेद्भुजोत्तमः ॥ २१
 कुशपुष्पेभ्यनादौनि गत्वा दूरं समाहरेत् ।
 ततो माध्वाङ्गिकं कुर्याच्छुचौ देशे मनोरमं ॥ २२
 विधिं तच्च प्रवक्ष्यामि समासात् पापनाशनम् ।
 ज्ञात्वा येन विधानेन सुच्यते सर्वैकस्त्रिधात् ॥ २३
 ज्ञानार्थे मृदमानीय शुद्धाद्यततिलैः सह ।
 सुमनाच्च ततो गच्छेन्नदीं शुद्धजनाधिकाम् ॥ २४
 नद्यान्तु विद्यमानायां न ज्ञायादन्यवारिणि ।
 न ज्ञायादल्पतोयेषु विद्यमानं वज्रदन्ते ॥ २५
 हरिहरं नदीक्षानं प्रतिस्नोतःस्नितचरेत् ।
 तङ्गागादिषु तोयेषु स्नायाच्च तदभावतः ॥ २६
 शुचिदेशं समभ्युक्ष्य स्नापयेत् सकलाम्बरम् ।
 मृत्योयेन स्नक्तं देहं लिप्सेत् प्रक्षाल्य यत्नतः ॥ २७
 भूनादिकञ्च सम्प्राप्य कुर्यादाचमनं पुनः ।
 सोऽन्तर्जलं प्रविश्याद्य वाग्यतो नियमेन हि ।
 हरिं संस्मृत्य मनसा मज्जयेच्चरुमज्जले ॥ २८
 ततस्तीरं समासाद्य आचम्यापः समन्वतः ।
 प्रोक्षयेद्वाक्यैर्मन्त्रैः पात्रमानीभिरेव च ॥ २९
 कुशापकृततोयेन प्रोक्षात्मानं प्रयत्नतः ।
 ज्योनापृथिवीति मृदगात्रे इदंविष्णुरिति द्विजाः ॥ ३०
 ततो नारायणं देवं संस्मरेत् प्रतिमज्जनम् ।
 निमज्जान्तर्जले सम्बलं क्रियते चाद्यमर्थकम् ॥ ३१

ग्रात्वास्ततिलैस्तद्वद्देवर्षिपिष्टभिः सह । *
 तर्पयित्वा जलं तस्मान्निष्पीद्य च समाहितः ॥ ३२
 जलतौरं समासाद्य तत्र शुक्ले च वाससी ।
 परिधायोत्तरोयञ्च कुर्यात् केशान् धूनयेत् ॥ ३३
 न रक्तमूल्यं वासो न नीलाञ्च प्रयच्छते ।
 मलाक्त गन्धहीनञ्च वर्जयेदम्बरं बुधः ॥ ३४
 ततः प्रक्षालयेत् पादौ क्षत्तोयेन विचक्षणः ।
 दक्षिणन्तु करं कृत्वा गोकर्णाकृतवत् पुनः ॥ ३५
 त्रिः पिवेदीक्षितं तोयमाख्यं द्विः परिमार्जयेत् ।
 पादौ शिरस्ततोऽभ्युक्ष्य त्रिभिरास्त्रमुपसृशेत् ॥ ३६
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्याञ्च चक्षुषौ समुपसृशेत् ।
 तथैव पञ्चभिर्मूर्ध्नि स्पृशेदेवं समाहितः ॥ ३७
 अनेन विधिनापम्य ब्राह्मणः शुद्धमानसः ।
 कुर्वीत दर्भपाणिस्तूदसुखः प्राप्नुव्योऽपि वा ॥ ३८
 प्राणायामत्रयं धीमान् यथान्वायमतन्द्रितः ।
 जपयन्तं ततः कुर्याद्वायव्रीं वेदमातरम् ॥ ३९
 त्रिविधो जपयज्ञः स्यात्तस्मै तत्त्वं निबोधत ।
 वाचिकश्च उपाशुश्च मानसश्च त्रिधाकृतिः ॥ ४०
 त्रयाणामपि यज्ञानां श्रेष्ठः स्यादुत्तरोत्तरः ॥ ४१
 यदुच्चनीचोच्चरितैः शब्दैः सष्टपदाक्षरैः ।
 मन्त्रमुच्चारयन् वाचा जपयज्ञस्तु वाचिकः ॥ ४२
 शनैरुच्चारयन्मन्त्रं किञ्चिदोष्ठौ प्रक्षालयेत् ।
 किञ्चिच्छ्रवणयोग्यः स्यात् स उपाशुर्जपः स्मृतः ॥ ४३

धिया पदाक्षरवेक्षा अर्थमपदाक्षरम् ।
 शब्दार्थचिन्तनाभ्यान् तदुक्तं मानसं कृतम् ॥ ४४
 जपेन देवता नित्यं स्तूयमाना प्रमोदति ।
 प्रससे त्रिपुलान् गोत्रान् प्राञ्जवन्ति मनोविषः ॥ ४५
 राक्षसाश्च पिशाचाश्च महासर्पाश्च भीषणाः ।
 जपिताक्षोपसर्पन्ति दूरादेव प्रयान्ति ते ॥ ४६
 छन्दः स्रष्ट्यादि विज्ञाय जपेन्नान्यमतन्द्रितः ।
 जपेदङ्गरहर्त्ता गायत्रीं मनसा द्विजः ॥ ४७
 महत्प्रपन्नं देवीं शतमध्यां दशावराम् ।
 गायत्रीं यो जपेन्नित्यं स न पापेन लिप्यते ॥ ४८
 अथ पुण्याक्षलिं कृत्वा भानवे चोर्षाहुवः ।
 उदुत्यश्च जपेत् स्रक्तं तच्चक्षुरिति चापरम् ॥ ४९
 प्रदक्षिणमुपाहृत्य नमस्कुर्याद्दिवाकरम् ।
 ततस्त्रीयेन देवादीनङ्गिः सन्तर्पयेद्द्विजः ॥ ५०
 स्नानवस्त्रान् निलोभा पुनराचमनं करेत् ।
 तदङ्गजनस्नेहं स्नानं दानं प्रकीर्तितम् ॥ ५१
 दर्भासीनो दर्भपाणिं ब्रह्मयज्ञविधानतः ।
 प्रासृज्यो ब्रह्मयज्ञान् कुर्व्याच्छासमन्वितः ॥ ५२
 ततोऽर्घं भानवे दद्यात्तिलपुष्पाक्षतान्वितम् ।
 उत्थाय सूर्ध्वपथ्यन्तं हंसः शुचिपदिष्टाचा ॥ ५३
 ततो देवं नमस्कृत्य गृहं गच्छेत्ततः पुनः ।
 विधिना पुरुषसूक्तं गत्वा विष्णुं समर्चयेत् ॥ ५४
 वैश्वदेवं ततः कुर्व्यादलिकर्म विधानतः ।
 गोदोहमात्रमाकाङ्क्षेदतिथिं प्रति वै गृह्ये ॥ ५५

अदृष्टपूर्वमघ्रातमतिभिं प्रातमर्चयेत् ।
 स्वागतासनदानेन प्रत्युत्थानेन चाश्वना ॥ ५६
 स्वागतेनाश्वयस्तुष्टा भवन्ति गृहमेधिनाः ।
 आसनेन तु दत्तेन प्रीतो भवति देवराट् ॥ ५७
 पादशौचेन पितरः प्रीतिमायान्ति दुर्लभाम् ।
 अन्नदानेन सुक्तेन लघ्यते हि प्रजापतिः ॥ ५८
 तस्मादतिथये कार्यं पूजनं गृहमेधिना ।
 भक्त्या च शक्तितो नित्यं विष्णोरर्चादनन्तरम् ॥ ५९
 भिक्षाश्च भिक्षवे दद्यात् परित्राद्ब्रह्मचारिणे ।
 अकल्पिताश्चमुकृत्य सव्यश्चनसमन्वितम् ॥ ६०
 अक्षते वैश्वदेवेऽपि भिक्षौ च गृहमागते ।
 उकृत्य वैश्वदेवायै भिक्षां दत्त्वा विसर्जयेत् ॥ ६१
 वैश्वदेवकृतान् दोषाञ्चकौ भिक्षुर्व्यपोहितुम् ।
 न हि भिक्षुकृतान् दोषान् वैश्वदेवो व्यपोहति ॥ ६२
 तस्मात् प्राप्ताय यतये भिक्षां दद्यात् समाहितः ।
 विष्णुरेव यतिच्छाय इति निश्चित्य भावयेत् ॥ ६३
 सुवासिनीं कुमारीञ्च भोजयित्वा नरानपि ।
 बालवृद्धांस्ततः शेषं स्वयं भुञ्जीत वा गृही ॥ ६४
 प्राङ्मुखोदङ्मुखो वापि मीनौ च मितभावकः ।
 अन्नमादौ नमस्कृत्य प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ ६५
 एवं प्राचादुर्तिं कुर्यान्नान्येण च पृथक् पृथक् ।
 ततः स्वादुकराश्च भुञ्जीत सुसमाहितः ॥ ६६
 आचम्य देवतामिष्टां संस्मरन्नुदरं स्थयेत् ।
 इतिहासपुराणाभ्यां कश्चित् कालं नयेदुदुधः ॥ ६७

ततः सन्ध्यामुपासीत वह्निर्गत्वा विधानतः ।
 कृतहोमस्तु भुञ्जीत रात्रौ चातिथिभोजनम् ॥ ६८
 सायं प्रातर्हिजातीनामग्र्यं श्रुतिचोदितम् ।
 नान्तरा भोजनं कुर्व्यादग्निहोत्रसायं विधिः ॥ ६९
 शिष्यान्ध्यापयेच्चापि अनध्याये विसर्जयेत् ।
 स्मृत्युक्तानखिलाद्यापि पुराणोक्तानपि द्विजः ॥ ७०
 महानवम्बां द्वादश्यां भरण्यामपि पर्वसु ।
 तथाचयद्वतीयायां शिष्यान् नाध्यापयेद्द्विजः ॥ ७१
 माघमासे तु सप्तम्यां रक्षाख्यायान्तु वर्जयेत् ।
 अध्यापनं समभ्यञ्जन् भानकाले च वर्जयेत् ॥ ७२
 नीयमानं शवं हृष्टा महीरूषं वा द्विजोत्तमाः ।
 न पठेदुदितं श्रुत्वा सन्ध्यायान्तु द्विजोत्तमाः ॥ ७३
 दानानि च प्रदेयानि गृह्णन्तेन द्विजोत्तमाः ।
 क्षिरस्यदानं गोदानं पृथिवीदानमेव च ॥ ७४
 एवं धर्मो गृह्णस्व सारभूत उदाहृतः ।
 य एवं श्रद्धया कुर्यात् स याति ब्रह्मणः पदम् ॥ ७५
 ज्ञानोत्कर्षश्च तस्य आचारसिंहप्रसादतः ।
 तस्मान्मुक्तिमवाप्नोति ब्राह्मणो द्विजसत्तमाः ॥ ७६
 एवं हि विप्राः कथितो मया वः
 समासतः शास्त्रतत्पर्यरागिः ।
 गृही गृह्णस्व सती हि धर्मं
 कुर्वन् प्रयत्नाहरिमिति युक्तम् ॥ ७७
 इति हारीते वर्णशाले चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि वानप्रस्थस्य सप्तमाः ।

धर्माश्रमं महाभागाः कथ्यमानं निबोधत ॥ १

गृहस्थः पुत्रपौत्रादीन् दृष्ट्वा पलितमात्मनः ।

भार्यां पुत्रेषु निक्षिप्य सद्य वा प्रविशेद्वनम् ॥ २

नक्षरोभाणि च तथा सितगात्रत्वगादि च ।

धारयन् जुहुयादग्निं वनस्थो विधिमान्निवृतः ॥ ३

धान्यैश्च वनसम्भूतैर्नैर्नैवाराक्षैरनिन्दितैः ।

शाकमूलफलैर्व्यापि कुर्यान्नित्यं प्रयत्नतः ॥ ४

त्रिकालभूतान्युक्तानि कुर्यात्तीव्रं तपस्तदा ।

पचान्ते वा समन्त्रीयान्वासान्ते वा स्वपन्नभुक् ॥ ५

यथा चतुर्थकान्ते तु भुञ्जीयादष्टमेऽथवा ।

घटे च कालेऽप्यथवा वायुभक्षोऽथवा भवेत् ॥ ६

चर्मं पश्चान्मिमध्वस्तथा वर्षे निराश्रयः ।

हेमन्ते च जले स्निग्धा नयेत् काशं तपश्चरन् ॥ ७

एवञ्च कुर्वता येन कृतबुद्धिर्यथाक्रमम् ।

अग्निं स्वात्मनि कृत्वा तु प्रब्रूयै दुस्तरां दिशम् ॥ ८

आदेहपातं वनगो मौनमास्थाय तापसः ।

अरक्षतीन्द्रियं ब्रह्मं ब्रह्मलोके महीयते ॥ ९

तपो हि यः सेवति बन्धवासः समाधिबुक्त प्रयतान्तरात्मा ।

विमुक्तपापो विमलः प्रशान्तः स याति दिव्यं पुण्यं पुराणम् ॥ १०

इति हारीते धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

श्रुतः परं प्रवक्ष्यामि चतुर्थीश्रममुत्तमम् ।
 अहया तदनुष्ठाय तिष्ठन् सुचेत वन्धनात् ॥ १
 एवं वनाश्रमे तिष्ठन् पातयश्चैव किंलिषम् ।
 चतुर्थमाश्रमं गच्छेत् सञ्जासविधिना द्विजः ॥ २
 दत्त्वा पिढभ्यो देवेभ्यः सानुषेभ्यश्च यद्वतः ।
 दत्त्वा आहं पिढभ्यश्च मानुषेभ्यस्तथात्मनः ॥ ३
 इष्टिं वैश्वानरीं कृत्वा प्राङ्मुखोदङ्मुखोऽपि वा ।
 अग्निं स्वात्मनि संरोप्य मन्त्रवित् प्रव्रजेत् पुनः ॥ ४
 ततः प्रभृति पुत्रादौ मूहालापादि वर्जयेत् ।
 बन्धुनामभयं दद्यात् सर्वभूताभयं तथा ॥ ५
 त्रिदण्डं वैणवं सम्यक् सन्ततं समपर्षकम् ।
 वेष्टितं कृष्णगोवालरज्जुमञ्जतुरङ्गुलम् ॥ ६
 शौवाथं मानसार्थं च सुनिभिः समुदाहृतम् ।
 कौपीनाच्छादनं वामः कन्यां शीतनिवारिणीम् ॥ ७
 पादुके चापि गृह्णीयात् कुर्यान्नान्यस्य संग्रहम् ।
 एतानि तस्य लिङ्गानि यतः प्रोक्तानि मर्त्यदा ॥ ८
 संगृह्य कृतमश्रामो गत्वा तीर्थमनुत्तमम् ।
 मूत्वाचस्य च विधिवद्ब्रह्मपूतेन वारिणा ॥ ९
 तर्पयित्वा तु देवांश्च मन्त्रवद्वाक्स्तरं नमेत् ।
 आत्मनः प्राङ्मुखो मौनी प्राणायामत्रयं चरेत् ॥ १०
 गायत्रौ च यथाशक्ति जप्त्वा ध्यायेत् परं पदम् ।
 स्थित्यर्थमात्मनो नित्यं भिक्षाटवमथाचरेत् ॥ ११

सायंकाले तु विप्राणां गृहास्त्यभ्यवपद्य तु ।
 सम्यग याचेच्च कवलं दक्षिणेन करेण वै ॥ १२
 पात्रं वामकरे स्थाप्य दक्षिणेन तु शेषयेत् ।
 यावताश्चेन दक्षिः स्वात्तावद्वैचं समाचरेत् ॥ १३
 ततो निवृत्त्य तत्पात्रं सखाप्याम्य च संयमी ।
 चतुर्भिर्ब्रह्मलैश्चाथ ग्राममात्रं समाहितः ॥ १४
 सञ्चल्यन्मनमयुक्तं पृथक्पात्रे नियोजयेत् ।
 सूर्यादिभूतदेवैर्बो दत्त्वा सखाया वारिणा ॥ १५
 भुञ्जीत पात्रपुटके पात्रे वावभ्यतो मृत्तिः ।
 वटकाग्रतपत्रेषु कुम्भोत्तैन्दुकपात्रके ॥ १६
 कोविदारकटस्त्रेषु न भुञ्जीयात् कदाचन ।
 मलाक्षाः सर्वं उच्यन्ते यतयः कांक्षभोजिनः ॥ १७
 कांक्षभाण्डेषु यत् पाको गृहस्थस्य तथैव च ।
 कांक्षे भोजयत' मय्यं किल्बिष प्राप्नुयात्तपोः ॥ १८
 भूक्षा पात्रे यतिनिर्त्तं चालयेन्नम्रपुष्पकम् ।
 न दुष्यते च तत्पात्रं यज्ञेषु चमसा इव ॥ १९
 अथावम्य निदिध्यास्य उपतिष्ठेत् भास्करम् ।
 जपध्यानेतिहामैत्रं दिनशेषं नयेद्बुधः ॥ २०
 ज्ञातमम्यस्ततो रात्रिं नयेद्देवगृहादिषु ।
 हृत्पुण्डरीकनिलये ध्यायेदात्मानमव्ययम् ॥ २१
 यदि धम्येरतिः शान्तः रुद्धंभूतसमो वशी ।
 प्राप्नोति परम स्थानं यत् प्राप्य न निवर्तते ॥ २२
 चिदण्डभृदयो हि पृथक् समाचरेच्छनेऽग्नेर्हस्तं

वर्हिष्पुंखाः ।

समुत्थ संसारममस्तवत्वेनात् स याति विष्णोरश्रुतात्मनः

पटम् । २३

इति हारीते धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः । ६ ।

सप्तमोऽध्यायः ।

वर्णनामाश्रमाणाञ्च कथितं धर्मनक्षत्रम् ।
 येन स्वर्गोपवगञ्च प्राप्नुवन्ति दिजातयः ॥ १
 योगशास्त्रं प्रवक्ष्यामि सङ्घे पात् सारमुत्तमम् ।
 यच्च च श्रवणादयान्ति मोक्षश्चैव सुमुखवः ॥ २
 योगाभ्यासवसेनैव नश्येयुः पातकाणि त् ।
 तस्मादयोगपरो भूत्वा ध्यायेन्नित्यं क्रियापरः । ३
 प्राणायामेन वचनं प्रत्याहारेण चेन्द्रियम् ।
 शारणाभिर्व्यंशे कृत्वा पूर्वैर्दुर्धरेण मनः ॥ ४
 एकाकारमना मन्त्रं बुधवपमनामयम् ।
 सूत्रात् सूक्ष्मतरं ध्यायेज्जगदाधारमुच्यते । ५
 आत्मानं वहिरन्तःस्थं शुद्धचामोकरप्रभम् ।
 रहस्वेज्जान्तमासीनो ध्यायेदामरथान्तिकम् ॥ ६
 यत् सर्वप्राणिहृदयं सर्वेषाञ्च हृदि स्थितम् ।
 यच्च सर्वजनैर्ज्ञेयं सोऽहमस्मीति चिन्तयेत् ॥ ७
 आत्मलाभमुच्चं यावत्तपोध्यानमुदोरितम् ।
 श्रुतिस्मृतादिकं धर्मं तद्विद्वद् न चाचरेत् ॥ ८

यथा रयोऽश्वहोनस्तु यथाश्वो रथिहीनकः ।
 एवं तपश्च विद्या च संयुतं भैषजं भवेत् ॥ ८
 यथान्नं मधुसंयुक्तं मधुरान्नेन संयुतम् ।
 उभाभ्यामपि पक्षाभ्यां यथा खे पक्षिणां गतिः ॥ १०
 तथैव ज्ञानकर्मभ्यां प्राप्यते ब्रह्मशाश्वतम् ।
 विद्यातपोभ्यां सम्पन्नो ब्राह्मणो योगतत्परः ॥ ११
 देहद्वयं विद्यायाश्च सुक्तो भवति बन्धनात् ।
 न तथा चीणदेहस्य विनाशो विद्यते क्वचित् ॥ १२
 मया ते कथितः सर्वो वर्णाश्रमविभागशः ।
 सङ्क्षेपेण द्विजश्रेष्ठा धर्मस्तेषां सनातनः ॥ १३
 श्रुत्वैवं सुनयो धर्मं स्वर्गमोक्षफलप्रदम् ।
 प्रणम्य तमृपिं जग्मुर्मुदिताः स्वं स्वमाश्रमम् ॥ १४
 मार्कण्डेयः ।
 धर्मशाल्लमिदं सर्वं हारीतमुखनिःसृतम् ।
 श्रधोत्य कुरुते धर्मं स याति परमां गतिम् ॥ १५
 ब्राह्मणस्य तु यत् कर्म कथितं बाहुजस्य च ।
 ऊरुजस्यापि यत् कर्म कथितं पादजस्य च ॥ १६
 अन्यथा वर्त्तमानस्तु सद्यः पतति जातितः ।
 यो यस्याभिहितो धर्मः स तु तस्य तथैव च ।
 तस्मात् स्वधर्मं कुर्वीत द्विजो नित्यमनापदि ॥ १७
 वर्णाद्यत्वारो राजेन्द्र चत्वारश्चापि चाश्रमाः ।
 स्वधर्मं ये तु तिष्ठन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ॥ १८
 स्वधर्मेण यथा नगां नारसिंहः प्रसीदति ।
 न तुप्यति तयान्येन कर्मणा मधुसूदनः ॥ १९

हारीतर्माहिता ।

अतः कृष्यन् निजं कर्म यथाकाशमतन्द्रितः ।

सहस्रानौकदेवेश नारसिंहश्च भास्वयम् ॥ २०

तत्पञ्चवैराग्यवलेन योगो

ध्यायेत् परं ब्रह्म सदाक्रियावान् ।

सत्त्वं सुखं हृद्यमनन्तमाद्यं

विज्ञाय देहं पदमिति विष्णोः ॥ २१

इति हारीते धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७

हारोतमंहिता ।

उशनःमंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

शोककायाश्च मुनयः शीघ्रं भागं मुनिम् ।
नत्वा परच्छुरस्त्रिण धर्मशास्त्रविनियोगम् ॥ १
ऋषीणां श्रुत्वा पुण्यमुशना धर्मतत्त्ववित् ।
धर्मार्थकामप्रोक्षाया कारणं पापनाशनम् ॥ २
सुममाधिष्ठतो युयु शृणुष्व नटनो मम ।
भागं पितरं नत्वा उशन धर्ममवबोधेत् ॥ ३
ज्ञतोपनयनो वेदानधीयत द्वितीयेन ।
गर्भाष्टमं वाष्टमे वा स्मृत्युक्तविधानतः ॥ ४
दृष्ट्वा च मेखलासूत्रं कृष्णाजिनधरो मुनिः ।
मित्राचारो गुरुहितवीक्षणमात्रो गुरोर्मुखम् ॥ ५
कार्पासमुपवीतं मन्त्रिभित् ब्रह्मणा पुरा ।
ब्राह्मणाणां त्रितत् सूत्रं शोणमाविकनेष वा ॥ ६
सदोपवीतो येन ज्ञात् सटा बह्वर्गिणो दिजः ।
अन्यथा यत्कृतं वासः कार्पासं वा कषायकम् ।
तदेव परिधानोयं शुक्लमच्छिद्रमुत्तमम् ॥ ७
उत्तरोयं समाख्यातं वामःकृष्णाजिनं शुभम् ।
अभावे भव्यजिनं रौरवं वा विधीयते ॥ ८
उपवीतं वामबाहुमध्यबाहुमन्वितम् ।
उपवीतो भवेन्नित्यं निवीतं कण्ठलम्बनम् ॥ ९
सव्यबाहुं समुद्धृत्य दक्षिणेन हृतां द्विजाः ।
प्राचीनावीतमित्युक्तं पित्रे कर्मणि धारयेत् ॥ १०

अम्यगारै गवांगोष्ठे ह्योमे जप्ये तथैव च ।

स्वाध्यायभाजने नित्य ब्राह्मणानाञ्च संविधौ ॥ ११

उपामने गुरुणाञ्च मन्थयोरुभयोरपि ।

उपवीतौ भवेद्विष्णुं विधिरिष सनातनः ॥ १२

मौञ्जो विवृतममा शुक्ला कार्य्या विप्रस्य मेखला ।

सुखाभावे कुशानादुसंख्यैर्नैकेन वा त्रिभिः ॥ १३

धारयेद्विल्वशालाग्र दण्डं केशान्तर्गं द्विजः ।

यद्वाप्यहजं वाय सौम्यं तुषणमेवच ॥ १४

मायं प्रातर्हिजः सन्ध्यामुपासीत समाहितः ।

कामालाभाद्वयान्मोहात्कदा न पतितो भवेत् ॥ १५

अग्निजाय्यं ततः कुर्यात् भायं प्रातः प्रमस्रधीः ।

ज्ञात्वा मन्तयेद्येहैवानृषोन् पिब्यगणास्तथा ॥ १६

देवाभ्यर्चोऽततः कुर्यात् पुण्यैः पत्रेण चाम्बुभिः ।

अभिवादनशीलः स्वास्त्रित्वां हृदेषु धर्मतः ॥ १७

अमावहम्भो नामिति सम्यक् प्रणतिपूर्वकम् ।

आयुरारग्यवान् वित्तं द्रव्याद्यपरिर्वाज्यतः । १८

आयुष्मान् भव सौम्यंति वाच्यो विप्राभिवादाने ।

अकारशास्त्र नाम्नोऽन्ते वाच्यः पूर्वार्धरस्ततः । १८

यो न वैत्यभिवादस्य द्विजः प्रत्यभिवादनम् ।

नाभिवाद्यः स विदुषा यथा शूद्रस्तथैव सः । २०

मन्त्र्यन पाणिना कार्यसुपसग्रहणं गुरोः ।

मन्वेन मन्त्रः स्रष्टव्यो दक्षिणेन तु दक्षिणम् ॥ २१

श्रौतिकं वैदिकं वापि तत्राध्यात्मिकमेव वा ।

आददीत यतो ज्ञानं तत्पूर्वमभिवादयेत् ॥ २२

उशनःसंहिता ।

नोदकं धारयेद्भैक्षं पृथ्वाणि समिधस्तथा ।
 एवं विधानि चान्यानि न देवार्थेषु किञ्चन ॥ २३
 ब्राह्मण कुशलं पृच्छन् तद्विद्याश्चाप्यनामयम् ।
 वैश्य क्षेमं समागम्य शूद्रमारोग्यमेव च ॥ २४
 उपाध्यायः पिता ज्येष्ठो भ्राता चैव महीपतिः ।
 मातुलश्चश्वशुरभ्रातृमातामहपितामही ।
 श्वशुराश्च पित्र्यश्च सप्तैते पितरः स्मृताः ॥ २५
 माता मातामहीःगुर्वी पित्रमाह्वयमादयः ।
 श्वश्रु पितामही ज्येष्ठा ज्ञानव्या गुरवः स्त्रियः ॥ २६
 इत्युक्त्वा गुरवः सर्वं माहृत पित्रतस्तथा ।
 अनुवर्त्तनमतेषा मनोवाक्कायकर्माभिः ॥ २७
 गुरुं दृष्ट्वा समुत्तिष्ठे दम्भिवाद्य कृताञ्जलिः ।
 न तैरूपविशेत् सार्धं विवदेत्यर्थकारणम् ॥ २८
 जीवितार्थमपि हेधं गुरुभिर्नैव भाषणम् ।
 उदितोऽपि गुणैरन्यैर्गुरुदेवी पतत्यधः ॥ २९
 गुरुणामपि सर्वेषां पृथ्वाः पञ्च विशेषतः ।
 तेषामाद्यास्तयः श्रेष्ठास्तं षां माता सुपूजिता ॥ ३०
 यो हि वासयति दिवा येन सद्योपदिश्यते ।
 ज्येष्ठो भ्राता च भर्त्ता च पञ्च ते गुरवस्तथा ॥ ३१
 आत्मनः सर्वयज्ञेन प्राणत्यागेन वा पुनः ।
 पूजनीयाः प्रयज्ञेन पश्येते भूतिमिच्छता ॥ ३२
 यावत् पिता च माता च द्वावेतौ निर्बिकारणम् ।
 तावत्सर्वं परित्यज्य पुत्रः स्नातृत्परायणः ॥ ३३

पिता माता च सुप्रीतो स्वातां पुत्रगुणैर्यदि ।
 स पुत्र सकलं कर्म प्राप्नुयात् तेन कर्मणा ॥ ३४
 नास्ति मातृसम देव नास्ति पितृसमो गुरुः ।
 तयोः प्रत्युपकारोऽपि न हि कश्चन विद्यते ॥ ३५
 तयोर्निश्च प्रियं कुर्यात् कर्मणा मनसा मिरा ।
 न ताभ्यामननुज्ञातो धर्ममेक समाचरेत् ॥ ३६
 वर्जयित्वा मुक्तिफलं निश्चयैर्मितिकं तथा ।
 धर्ममार समुद्दिष्टः प्रत्यानन्दफलप्रदः ॥ ३७
 मस्यगोचारवक्तार विमृष्टस्तदनुज्ञया ।
 शिष्यो विद्याफल भुङ्क्ते प्रेत्य चापद्यते दिवि ॥ ३८
 यो भ्रातर पितृसमं ज्येष्ठं मूढोऽवमन्यते ।
 तेन दोषेण संप्रेत्य निरयं संप्रयच्छति ॥ ३९
 पुंसाञ्चात्मनिवेशेन पुत्र्यो भर्ता च सम्प्रतः ।
 यानि दातरि लोकेऽस्मिन्नुपकारोऽपि गौरवम् ॥ ४०
 ये नरा भर्तृपिण्डाद्य स्वान् प्राणान् मस्यजन्ति हि ।
 तेषामिव पराज्जोकानुवाच भगवान् ऋगुः ॥ ४१
 मातुलांश्च पितृव्यांश्च श्वशुरानृत्विजान् गुरुन् ।
 असावहमिति ब्रूयात् प्रत्युत्थाय यवौघसः ॥ ४२
 अवाच्यो दौक्षितो नाम्ना यवौयानपि यो भवेत् ।
 भोऽशब्दपूर्वकश्चैनमभिभाषेत धर्मवित् ॥ ४३
 अभिवाद्याश्च पूर्वन्तु शिरसावघ्रशर्म च ।
 ब्राह्मणचत्त्रियाद्यैश्च श्रीकामैः सादरं सदा ॥ ४४
 नाभिवाद्यास्तु विप्राणां चत्त्रियाद्याः कथञ्चन ।
 ज्ञानकर्मगुणोपेता यद्यप्येते बहुश्रुताः ॥ ४५

पिता माता च सुप्रीतौ स्यातां पुत्रगुणैर्यदि ।
 स पुत्रः सकलं कर्म प्राप्नुयात् तेन कर्मणा ॥ ३४*
 नास्ति मातृसमं दैवं नास्ति पितृसमो गुरुः ।
 तयोः प्रत्युपकारोऽपि न हि कश्चन विद्यते ॥ ३५
 तयोर्नित्यं प्रियं कुर्यात् कर्मणा मनसा गिरा ।
 न ताभ्यामननुज्ञातो धर्ममेकं समाचरेत् ॥ ३६
 वर्जयित्वा मुक्तिफलं नित्यनैमित्तिकं तथा ।
 धर्मसारः समुद्दिष्टः प्रेत्यानन्दफलप्रदः ॥ ३७
 नम्यगाचारवक्तारं विस्मृष्टस्तदनुज्ञया ।
 शिष्यो विद्याफलं भुङ्क्ते प्रेत्य चापद्यते दिवि ॥ ३८
 यो भ्रातरं पितृसमं ज्येष्ठं मूढोऽवमन्यते ।
 तेन दोषेण संप्रेत्य निरयं संप्रयच्छति ॥ ३९
 पुंसाञ्चात्मनिवेशेण पूज्यो भर्ता च सम्मतः ।
 यानि दातरि लोकेऽस्मिन्नुपकारोऽपि गौरवम् ॥ ४०
 ये नरा भर्तृपिण्डाद्ये स्वान् प्राणान् सन्धयन्ति हि ।
 तेषामेव परांलोकानुवाच भगवान् भृगुः ॥ ४१
 मातुलांश्च पितृव्यांश्च श्वशुरानृत्विजान् गुरुन् ।
 असावहमिति ब्रूयात् प्रत्युत्थाय यवौयसः ॥ ४२
 अवाच्यो दीक्षितो नान्ना यवीयानपि यो भवेत् ।
 भोःशब्दपूर्वकञ्चैनमभिभाषेत धर्मवित् ॥ ४३
 अभिवाद्याश्च पूर्वन्तु शिरसावधशर्म च ।
 ब्राह्मणक्षत्रियाद्यैश्च त्रीकामैः सादरं सदा ॥ ४४
 नाभिवाद्यास्तु विप्राणां क्षत्रियाद्याः कथञ्चन ।
 ज्ञानकर्मगुणोपेता यद्यप्येते बहुश्रुताः ॥ ४५

समाहृत्य तु तद्भेदं यावदर्थमिहाज्ञया ।
 भुञ्जीत प्रयतो नित्यं वाग्यतो नान्यमानसः ॥ ५८
 भैक्षेण वर्त्तयेन्नित्यं कामनाशोर्भवेद्व्रती ।
 भैक्षेण व्रतिनो वृत्तिरूपवाससमा स्मृता ॥ ५९
 पूजयेदशनं नित्यमद्यादन्नमकुत्सयन् ।
 दृष्ट्वा हृद्येत् प्रसीदेच्च प्रतिनन्देच्च सर्व्वतः ॥ ६०
 अनारोग्यमनायुष्यमस्वर्ग्यं कुत्सभोजनम् ।
 अपुण्यं लोकविदिष्टं तस्मात् तत् परिवर्ज्येत् ॥ ६१
 प्राङ्मुखोऽन्नानि भुञ्जीत दक्षिणमुख एव वा ।
 नाद्यादुदङ्मुखी नित्यं विधिपूर्व्वं सनातनं ॥ ६२
 प्रक्षाल्य पाणिपादौ च भुञ्जानो दिरूपसृशेत् ।
 गृचौ देशे समामौनोभुक्तान्ते दिरूपसृशेत् ॥ ६३
 मण्डलं पूर्व्वतः कृत्वा तत्र स्थाप्याथ भोजयेत् ।
 स्वप्राणाहुतिपर्य्यन्तं मौनमेवं विधीयते ॥ ६४
 इत्यौशनसस्मृतौ प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

भुक्त्वा पीत्वा च स्नात्वा च तथा रथ्योपमर्षणे ।
 ओष्ठावलीमकौ सृष्ट्वा वामो विपरिधाय च ॥ १
 रितोमूत्रपुरीषाणामुत्सर्गेणान्यभाषणे ।
 तथा चाध्ययनारम्भे कामश्वासागमे तथा ॥ २
 चत्वरं वा श्मशानं वा समागम्य द्विजोत्तमः ।
 मन्त्र्ययोरुभयोस्तद्वदाचान्ते चाचमेत् पुनः ॥ ३

चण्डालस्त्रेच्छमशामे स्तोशुद्रोच्छिष्टभाषणे ।
 उच्छिष्ट पुरुषं स्पृष्ट्वा भोज्यं वापि तथाविधम् ॥ ४
 अशुपाते तथाचामे अनृतस्य तथैव च ।
 भोजनान्ते मन्थयोः स्नात्वा पोत्वा मूलपुरोषयो ॥ ५
 आचान्तोऽप्याचमेत् स्पृष्ट्वा सकृत् सकृदथान्यतः ।
 अस्नर्गवामघानश्चे स्पृष्ट्वा प्रयत एव वा ॥ ६
 लृणामथाश्रमनः स्पर्शं नीवीं विपरिधाय च ।
 उपस्पृशेज्जनं शुद्धं तृणं वा भूमिमेव वा ।
 केशानाश्चासनः स्पर्शं वाममां ज्ञानितस्य च ॥ ७
 अशुष्णाभिरफेनाभिरदृष्टाभिश्च सव्यशः ।
 शौचेष्णु, सुस्नमासीनं प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः ॥ ८
 शिरः प्रावृत्य कर्णं वा मुक्तकच्छशिखोऽपि वा ।
 अलत्वा पादयोः शौचमाचान्तोऽप्यशुचिभवेत् ॥ ९
 सोपानोको जलस्थो वा नोष्णोषोवाचर्मदुबुधः ।
 न चैव वषधाराभिर्न तिष्ठन् न घृतोदकैः ॥ १०
 नैकहस्तापितजनैर्विना शुद्धेण वा पुनः ।
 न पादुक्कामनस्यो वा वज्जिर्जानुरथापि वा ॥ ११
 न जम्बुन् न हम्बन् प्रेक्षमाणश्च प्रह्व एव वा ।
 नावीलमात्माद्विभ्रान्ताद्विषफेनादथापि वा ॥ १२
 शुद्राशुचिकरेर्मृतेनेजाराभिस्तथैव च ।
 न चेवाङ्गनिभिः शब्दमकुर्वन् नान्यमानसः ॥ १३
 न वणेरसदृष्टाभिर्नचैव प्रदरोदकैः ।
 न प्राणिजनिताभिर्व्या न वहिः कालमेव वा ॥ १४

हृद्दामिः प्रयते विप्रः कणाभिः चक्षियः शुचि ।
 प्राशिताभिस्तथा वैश्वः स्त्री शूद्रः स्पर्शनन्ततः ॥ १५
 अङ्गुष्ठसूनान्तरतो रेखायां ब्रह्म उच्यते ।
 अन्तराङ्गुष्ठदेशिन्योः पितृणां तौर्धर्मसूतमम् ॥ १६
 कनिष्ठो मूलतः पश्चात्प्राज्ञापत्यं प्रचक्षते ।
 अङ्गुल्यधे स्मृतं देव तथैवाधं प्रकीर्त्तितम् ॥ १७
 मूले स्नाह्वेवमाधं स्नादाम्नेय मध्यतः स्मृतम् ।
 तदेवं सौमिकं तौर्धर्मतत्त्वात्वा न मुञ्चति ॥ १८
 ब्राह्मेणैव तु तौर्धर्मं द्विजो नित्यमुपस्पृशेत् ।
 कायेन वा दैवतेन न तु पित्रेण वा द्विजाः ॥ १९
 त्रि प्राश्रीयादपः पूर्वं ब्राह्मणः प्रयतः स्मृतः ।
 संवृत्ताङ्गुष्ठसूलेन मुखं वै समुपस्पृशेत् ॥ २०
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्यान्तु स्पृशेन्न तद्वयं ततः ।
 तर्ज्जन्यङ्गुष्ठयोगेन स्पृशेन्नामापुटं ततः ॥ २१
 कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन यवणे समुपस्पृशेत् ।
 सर्वांसामथ योगेन हृदयन्तु तलेन वा ॥ २२
 संस्पृशेद्दे शिरस्तद्वदङ्गुष्ठे नाथवा इयम् ।
 त्रिः प्राश्रीयादेवमेव प्रीतास्तेनास्य देवताः ॥ २३
 ब्रह्माविष्णुमहेशश्च मश्ववन्धनुशुश्रुमः ।
 गङ्गा च यमुना चैव प्रीयते परिमार्ज्जनात् ॥ २४
 प्रसंस्पर्शांशोचनयोः प्रीयते शशिभास्करौ ।
 नामस्तौ चैव प्रीयते स्पृष्टे नासापुटद्वये ॥ २५
 कर्णयोः स्पृष्टयोस्तद्वत् प्रीयते चानलानिलौ ।
 संस्पृष्टे हृदये चास्यः प्रीयन्ते सर्वदेवताः ॥ २६

मूर्ध्नि संस्पर्शनादेव प्रीतस्तु पुरुषो भवेत् ।
 नोच्छिष्टं कुर्वन्ते मृत्खाविप्रदाऽङ्गं नयन्ति याः ॥ १७
 अन्तवहन्तमन्त्रिभिराश्रयः शिष्टं च भवेत् ।
 अश्रुन्ति विन्दवः पादौ य आचामयतः परम् ॥ १८
 भूमिगास्तु समा ज्ञेयाः न तैरप्रयतो भवेत् ।
 मधुपर्कं च सोमे च ताम्बूलस्य च भक्षणे ॥ २०
 फलमूलेषुदण्डे च न दीपः उग्रनाश्रवीत् ।
 प्रक्षरवायपानेषु यदुच्छिष्टो भवेद्विजः ॥ २०
 भूमा निलिप्य तद्व्यवसाचस्य प्रोजयेत् यत् ।
 तैजसं वै समादाय भवेदुच्छेयनात्ततः ॥ २१
 अनिधाय च तद्व्यवसाचान्तः श्रुतिताम्रियात् ।
 वल्गादीना विकल्पत्वात् स्रुद्धा चेदेवमेव हि ॥ २२
 चारभ्यानुदके रात्रौ चोरो वाय्वाकुलै पथि ।
 कृत्वा सूत्रपुरीषं वा द्रव्यहस्तेन दुञ्चति ॥ २३
 निधाय दक्षिणे कर्णे ब्रह्मसूत्रमुदङ्मुखः ।
 अथ कुर्यात् शक्रसूत्रे रात्रौ विद्वत्क्षणमुखः ॥ २४
 अन्तर्हाय मर्द्दी काष्ठैः पर्णैर्लोद्वलणेन वा ।
 प्रतिघोनशिराः कुर्यात् शक्रसूत्रविमर्जने ॥ २५
 क्रायाकूपनदोगोष्ठे चेत्याश्वः पथि भक्षस्तु ।
 अम्बो चैव ब्रह्मशानि च विष्णुर्त्रे न समाचरेत् ॥ २६
 न गोमये न कुक्ष्ये वा न गोष्ठे नैव शादले ।
 न तिष्ठन् वा न निर्व्वाम्ना न च पर्व्वतमस्तके ॥ २७
 न लीणदेवायतने न वल्गौके कदाचन ।
 न सप्तस्त्रेषु गर्तेषु न च गच्छन् समाचरेत् ॥ २८

तृषाङ्गारकपालेषु राजमार्गे तथैव च ।
 न चेन्न न विले चापि न तोर्यं च चतुष्पथे ॥ ३८
 नोद्यानापममोपे वा नोषरे न पराशुचौ ।
 न मोपानत्कपादथ च्छत्रौ वानान्तरीक्षके ॥ ४०
 न चैवाभिमुखे स्नाणा गुरुब्राह्मणयोगेवाम् ।
 न देवदेवान्ययोनापामपि कदाचन ॥ ४१
 नदौज्योतीषि वोक्षित्वा तद्वाङ्माभिमुखोऽपि वा ।
 प्रत्यादित्य प्रत्यनिन प्रतिमोमं तथैव च ॥ ४२
 आहृत्य स्रक्तिका कुर्याद्धुपगन्धापकर्षणम् ।
 कुर्यादतन्द्रितः शौचं विशद्वैरुहृतोदकैः ॥ ४३
 नाहर्षिभक्तिका विप्रः पायुना न च कर्हमात् ।
 न मार्गस्रोपराद्दृशाच्छौचशिष्टां परस्व च ॥ ४४
 न देवायतनात् कुद्यादद्यामात्र तु कदाचन ।
 उपसृष्टेक्षता नित्यं पुष्पाङ्गेन विधानतः ॥ ४५
 भारव्याहृतिगायत्र्या वर्णनामिरणैः क्रमात् ।
 तन्मन्त्रित पिबेद्यस्तु मन्त्राचमनमोरितम् ॥ ४६
 गायत्र्याचमनेनाथ श्रुत्याचमनमोरितम् ॥ ४७
 इत्युशनसस्मृतौ द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

एवं देहादिभिर्युक्तः शौचाचारसमन्वितः ।
 आहृत्याध्ययनं कुर्याद्दीचमाणो गुरोमुखम् ॥ १

नित्यसुद्यतपाणिष्व सन्ध्याचारसमन्वितः ।
 आस्यतामिति चोक्तः सन्नासोताभिमुखं गुरोः ॥ २
 प्रतिश्रवणसम्भाषे शयाणो न समाचरेत् ।
 आसौनो न च भुञ्जानो न तिष्ठन् परान्मुखः ॥ ३
 नौचं शय्यासनञ्चास्य सर्व्वदा गुरुसन्निधौ ।
 गुरोस्तु चक्षुर्विप्रये न यथेच्छासनो भवेत् ॥ ४
 नोदाहरेदस्य नाम परोक्षमपि केवलम् ।
 न चैवास्यानुकुर्वीत गतिभाषणचेष्टितम् ॥ ५
 गुरोर्यत्र परोवादो निन्दा वापि प्रवर्त्तते ।
 कर्णौ तत्र पिधातव्यौ गन्तव्यं परितोऽन्यतः ॥ ६
 दूरस्था नार्चयेदेनं न क्रुद्धो नान्तिके स्त्रियाः ।
 न चैवास्योत्तरं ब्रूयान्न तेनासीत सन्निधौ ॥ ७
 उदकुम्भं कुशान् पुष्पं समिधोऽप्याहरेत् सदा ।
 मार्जनं लेपनं नित्यमङ्गानां वै समाचरेत् ॥ ८
 नास्य निर्माल्यशयनं पादुकोपानहावपि ।
 आक्रामेदासनं तस्य च्छायामपि कदाचन ॥ ९
 दन्तकाष्ठादिकं लब्ध्वा न चास्य विनिवेदयेत् ।
 अनापृच्छ्य न गन्तव्यं न त्वप्रियहिते रतः ॥ १०
 न पादौ स्थापयेदस्य सन्निधाने कदाचन ।
 जृम्भितं हसितञ्चैव क्षवकं प्रावरं तथा ॥ ११
 वर्ज्जयेत् सन्निधौ नित्यं नखस्फोटनमेव च ।
 यथाकालमधीयीत यावन्न विमना गुरुः ॥ १२
 आसने शयने याने न च तिष्ठेत् कदाचन ।
 धावन्तमनुधावेत गच्छन्तमनुगच्छति ॥ १३

मज्जीद्वयानप्रासादप्रस्तार शकटेषु च ।
 आसीत् गुरुणा सार्धं शिलाफलनसेषु च ॥ १४
 जितेन्द्रियः ज्ञात् सततं वय्यात्माक्रोधनः शुचिः ।
 प्रयुञ्जोत् सदा वाच मधुरां हितभाषिणीम् ॥ १५
 गन्धमाखरसं कन्धां स्पर्शप्राणिविहितसमम् ।
 अन्धकृष्णस्त्रलोपानच्छत्रधारणमेव च ॥ १६
 कामं क्रोधं भयं निद्रां गीतवादित्रनर्तनम् ।
 द्यूतं जनपरोवादं स्त्रीप्रेक्षासापन तथा ॥ १७
 परोपतापपैशुन्यं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ।
 उदकुम्भं सुमनसो गोमल्लन्धत्तिकान् कुशान् ॥ १८
 आह्वरैर्दृष्यावदर्शान् भैक्षश्चाह्वरह्वरेत् ।
 तथैव लवणं सव्यं भक्षणं पर्युषितं न यत् ॥ १९
 अनन्यदर्शी सततं भवेद्गोतादिनिःशृङ्गः ।
 नादशेषेव बोधेत् न चरेद्दन्तधावनम् ॥ २०
 एकान्तमशुचिः खोभिः शूद्राद्यैरभिभाषणम् ।
 गुरुच्छिष्टं भेषजायं न प्रभूञ्जोत् कामनः ॥ २१
 मलापकर्षणं स्नानं नाचरेद् वै कदाचन ।
 न चातिच्छटो गुरुणा स्नानं गुरुनभिवादयेत् ॥ २२
 विद्यागुरुत्वे तदेव नित्यवृत्तिः स्वयोनियु ।
 प्रतिषेधत्सु वा धर्म्यं हितञ्चोपदिशत्स्वयम् ॥ २३
 श्रेयःसु गुरुवद्गुणितिलमेवं समाचरेत् ।
 गुरुप्रज्ञोषु पुत्रेषु गुरोर्धैव स्तवन्मुहुः ॥ २४
 बालाः समानजन्मा वा शिष्यो वा यज्ञकार्यसु ।
 अन्धपयन् गुरुसुतो गुरुवन्मानमर्हति ॥ २५

उशनःसंहिता ।

छत्त्रादनं वै गात्राणां स्नानञ्चोच्छिष्टभोजने ।
 न कुर्याद्गुरुपुत्रस्य पादयोः शौचमेव च ॥ २६
 गुरुवत् प्रतिपूज्याश्च सवर्णा गुरुर्योदितः ।
 असवर्णान्तु सम्युज्याः प्रत्युत्तानाभिवादनैः ॥ २७
 अभ्यञ्जनं स्नापनञ्च गात्रात्सादनमेव च ।
 गुरुपत्न्या न कार्य्याणि कस्यानाञ्च प्रसाधनम् ॥ २८
 गुरुपत्नी च युवतो नाभिवायेद् " : दयोः ।
 कुर्वीत वन्दनं भूम्यामसावहमिति ब्रुवन् ॥ २९
 विपश्च पादपङ्कजमन्वहञ्चाभिवादनम् ।
 गुरुदारेषु कुर्वीत सदा धर्ममनुष्मरन् ॥ ३०
 मातृश्वसा मातुलानां शत्रून्चापि पिण्डप्लवा ।
 सम्पूज्या गुरुपत्नी च समस्ता गुरुभार्या च । ३१
 मातृभार्यापसंभ्राष्ट्रा ज्ञातिसम्बन्धियोषितः ।
 पितुर्भगिन्या मातुश्च जायायाश्च स्वसर्थेयि ॥ ३२
 मातृवद्वृत्तिमातिष्ठेन्माता तभ्यो गरीयसी ।
 एषमाचारसम्यक्मात्रवक्तुं सदाहृतम् ॥ ३३
 वेदं धन्वा पुराणञ्च तत्रा तत्त्वानि नित्ययः ।
 संवत्सरोषति शिष्ये गुरुर्ज्ञानं विनिर्दिशेत् ॥ ३४
 हरति दुष्कृतं तस्य शिष्यस्य वत्सरे गुरुः ।
 आचार्य्यपुत्रं शत्रून्पुत्रानदो धार्मिकः शशिः ॥ ३५
 चासः शक्तोऽर्थदः साधुः सोऽध्याप्या दश धर्मतः ।
 छतत्रश्च तयाद्रोही मेधावी शुभलचरः ॥ ३६
 प्राप्य विप्रोऽप्यविधिवत् षडध्याप्या द्विजोत्तमैः ।
 एतेषु ब्रह्मक्षी दानमन्यत्र न यवीदितम् ॥ ३७

अचम्य मयतो नित्यमधीयीत उदस्तुखः ।
 उऽसंख्यं तत्पादौ वीचमानौ गुरोर्मुखम् ॥ ३८
 अधोऽधो भो इति त्रयाद्विरामोऽस्तिति वाचयेत् ।
 प्राकृशेषु समाभीनः पवित्रैरवपावितः ॥ ३९
 प्राणायामैस्त्रिभिः पूर्वं तथाचोद्धारमर्हति ।
 ब्राह्मणः प्रणवं कुर्यादन्तं च विधिवद्विज्रः ॥ ४०
 कुर्यादध्ययनं नित्यं ब्रह्मा वलिकृतस्थितिः ।
 सर्वेषामिव भूतानां वेदश्चक्षुः सनातनः ॥ ४१
 अधोर्तं विधिवन्नित्यं ब्रह्मणा चार्तवर्तऽन्वया ।
 योऽधीयोत ऋचो नित्यं क्षीराहुत्या स देवताः ॥ ४२
 प्रोणाति तर्पयन्त्येन कामैस्तृप्ताः सदैव हि ।
 यजुर्वेदोऽधीने सततं दध्ना प्रोणाति देवताः ॥ ४३
 सामान्यधीर्तं प्रोणाति हृताहुतिभिः स्तवम् ।
 अथर्ववेदोऽङ्गिरसो नित्यमध्यात् प्रोणाति देवताः ॥ ४४
 धर्मोद्गात्राणि पुराणानि मीमांसैस्तृप्यन् सुरान् ।
 अपां समीपे नियतो नैत्यक् विधिमाश्रितः ॥ ४५
 गायत्रोमप्यधीयीत गत्वारण्य समाहितः ।
 सहस्रपरमां देवीं शतमध्या दशापराम् ॥ ४६
 गायत्रो वे जपन्निख्यं जपन्त्रिं प्रकीर्तितः ।
 गायत्रोऽत्रैव वेदाश्च तुलया तुलयन् प्रभुः ॥ ४७
 एकतस्तुरो वेदान् गायत्रोश्च तथैकतः ।
 आहारमादितः कृत्वा व्याहृतोस्तदनन्तरम् ॥ ४८
 ततोऽधीयोत एकारं श्रिया परमयान्वितः ।
 अध्यापयेत् एकारं गायत्रोपरया श्रिया ॥ ४९

पूराकल्पे समुत्पन्ना भृभ्रं व स्वर्गनामतः ।
 महाव्याहृतयस्तिष्ठ सर्वशुभनिवर्तकाः ॥ ५०
 प्रधानं पुरुषः कालो ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा ।
 मत्स्यं रजस्तमस्तिष्ठः काला व्याहृतयस्तथा ॥ ५१
 ओङ्कारस्तत् परं ब्रह्म गायत्री स्वाप्तदण्डरम् ।
 एवं मन्त्रा महायोगमाप्तात्सार उदाहृतः ॥ ५२
 योऽधोनेऽहन्व हन्तेता गायत्री वेदमातरम् ।
 विद्यायार्थं ब्रह्मचारी न याति परमा गतिम् ॥ ५३
 न गायत्री परं जप्यमेतद्विज्ञानमुच्यते ।
 श्रावणश्च तु मामस्य पौर्णमास्या द्वितीया ॥ ५४
 आषाढा प्रौष्ठपद्या वा वेदोपक्रमण क्षृतम् ।
 उत्कृष्टं धामनगरं मामान् विप्रोऽर्हपण्डमान् ॥ ५५
 अधोयीत शुची देशे ब्रह्मचारी समाहितः ।
 पुष्पे तु कन्दमां कुर्याद्विहृतमर्जनं द्विजाः ॥ ५६
 माघे वा मामि मन्मासे पूर्वोक्ते प्रथमेऽहनि ।
 कन्दार्वसूक्ष्मधीयीत शुक्लपत्रे तु वै द्विजाः ॥ ५७
 वेदाङ्गानि पुराणं वा कृष्णपत्रे तु मानवः ।
 हमान्नित्यमनध्यायानधीयानो विसर्जयेत् ॥ ५८
 अध्यापनञ्च कुर्वाणः अध्येष्वपि यत्नतः ।
 कर्णश्रवेऽनिले शचौ दिवा पांशुसमूहने ॥ ५९
 विद्युत्स्तनितवर्षासु महोत्कानाञ्च पातने ।
 आकालिकमनध्यायमेतेष्वेव प्रजापतिः ॥ ६०
 एतांस्तुभ्युदितान् विद्याद्वयदा प्रादुष्कृतान्निषु ।
 तदा विद्यादनध्यायमनृतौ चाभ्यदर्शने ॥ ६१

निर्घाति वातचलने ज्योतिषाश्चापसर्पणे ।
 एतानाकालिकान् विद्यादनध्यायानृतावपि ॥ ६९
 प्रादुष्कृतैस्त्वग्निषु च विद्युत्सूतनितनिस्त्रिने ।
 मद्या हि स्यादनध्यायमनृतौ मुनिरब्रवीत् ॥ ६९
 नित्यानध्याय एव स्यादध्यामेषु नगरेषु च ।
 कर्मनेपुण्यकामानां पूतिगन्धे च निवृत्तयः ॥ ७०
 अन्त्यानां सङ्गते ग्रामे वृषलस्य च सन्निधौ ।
 अन्धध्यायो ह्यवमाने समवाये जनस्य च ॥ ७१
 उदके मध्वराग्रौ च विशमूत्रे च विसर्जयेत् ।
 छच्छिष्टयाहभुक् चैव मनसा न विचिन्तयेत् ॥ ७२
 प्रतिगृह्य द्विजो विद्यानिर्कोटिस्थ केतनम् ।
 ब्रह्म न कीर्तयेद् ब्रह्म राज्ञो राज्ञोश्च सूतके ॥ ७३
 यावदेकानुदिष्टस्य सेपो गन्धश्च तिष्ठति ।
 विप्रस्य विदुषो देहे तावद् ब्रह्म न कीर्तयेत् ॥ ७४
 शयानः प्रोदपादश्च कृत्वा वै वावसङ्घिकाम् ।
 नाधीयौतामिषं जग्ध्वा सूतकाश्चाद्यमेव च ॥ ७५
 नीहारेर्ध्वाण्यब्देष्ट सन्ध्ययोरुभयोरपि ।
 अमावस्यां चतुर्दश्यां पौर्णमास्यष्टमौषु च ॥ ७६
 उपाकर्मणि चोत्सर्गे चिरात्त्रं अपणं स्मृतम् ।
 अष्टकासु न कुर्वीत वृत्तन्तासु न रात्रिषु ॥ ७७
 मार्गशीर्षे तथा पौषे माघे मासि तथैव च ।
 तिस्रोऽष्टकाः समाख्याताः कृष्णपक्षे च सूरिभिः ॥ ७८
 श्रेष्ठातकस्य च्छायायां शास्त्रार्थमधुक्कस्य च ।
 कदाचिदपि नाज्येयं क्रोविदारकपितृयोः ॥ ७९

क्षमानविद्योऽनुवृत्ते तथा सन्नद्धाचारिणि ।
 आचार्यं संस्मृते वापि विराज सपत्नं मृतम् ॥ ७४
 द्विदृशतेषु विप्राणामनध्यायाः प्रकीर्तिताः ।
 द्विमन्त्रि राक्षसाभ्यां च तन्माह्वानं विवर्जयेत् ॥ ७५
 नैत्यके नास्तेनध्यायः सन्ध्यापानने एव च ।
 उपाकर्मणि कर्मान्ते ह्यस्मिन्नेव चैव हि ॥ ७६
 एकाहमसवेकं वा यज्ञं सामाद्यवा पुनः ।
 अष्टकाया स्तुतौवीत मारुते चापि वापदि ॥ ७७
 अनयायो नचाङ्गु नैतिहामपुराणया ।
 न धर्मयास्तेष्वन्येषु पक्षेऽन्यतानि वज्रयेत् ॥ ७८
 एव धर्मः समासेन कीर्तितो ब्रह्मचारिणः ।
 ब्राह्मणमिहितः पृथ्वमृषीणा भावितात्मनाम् ॥ ७९
 योऽन्यत्र कुरुते यत्नमनधीत्य शुक्तिं हिजः ।
 स वै मूढो न सन्ध्यायो वेदवाङ्मो द्विजातिभिः ॥ ८०
 न वेदपाठमात्रे च सन्तुष्टो वै द्विजोत्तमः ।
 पाठमात्रावसानस्तु पट्टे गौरिष सीदति ॥ ८१
 योऽधीत्य विधिवदेदं वेदान्तं न विचारयेत् ।
 स सान्धयः शूद्रकल्पः स पाप्य न प्रपद्यते ॥ ८२
 यदि सात्वन्तिकं वामं कर्तुमिच्छति वै गुरोः ।
 युक्तः परिवरेदेनमा शरीरविमोक्षणात् ॥ ८३
 गत्वा वनं वा विधिवज्जुहुयाज्जातवेदसम् ।
 अधीवीत सदा नित्यं ब्रह्मविद्या समाहितः ॥ ८४
 सावित्रीं शतकृद्ग्रीवं वेदानाञ्च विशेषतः ।
 अभ्यसेत् सततं वेदं भस्त्राख्यानपरायणः ॥ ८५

वेद वेदो तथा वेदान् वेदान् वै चतुरो हिजा ।
 अधीत्य विधिगम्यार्थं ततः स्त्रियादुद्दिजोत्तमः ॥ ८६
 वेदादित स्वक कर्म नित्यं कुर्यादतन्द्रितः ।
 अकुर्वीतः पतत्वाशु निरयानतिभौषणान् ॥ ८७
 अभ्यसन् प्रयतो वेद महायज्ञान् न ह्यपश्यत् ।
 कुर्याद् गृह्याणि कर्माणि सन्ध्यापामनमेव च ॥ ८८
 नित्यं स्वाध्यायशीलं स्वाशित्यं यज्ञोपवीतकः ।
 जलवादी जितक्रोधो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ८९
 सन्ध्यास्नानरतो नित्यं ब्रह्मयज्ञपरायणः ।
 अन्नसुया मृदुहन्ति गृहस्थोऽप्यतिवर्त्तते ॥ ९०
 यः स्वयं नियतो भूत्वा धर्मपाठं पठेद्द्विजः ।
 अध्यापयेच्छात्रेयदा ब्रह्मलोकं मङ्गीयते ॥ ९१
 प्रातः कृत्य समाप्याथ वैश्वदेवपुरःसरम् ।
 मध्याह्ने भोजयेद्दिप्रान् मध्यगभृतात्मभावनः ॥ ९२
 प्राक्कृत्वा भुञ्जीत सूर्याभिमुखं पव वा ।
 आसीनस्त्रासने शुद्धे भूमौ पादौ निधापयेत् ॥ ९३
 आयुष्यं प्राक्कृत्वा भुङ्क्ते यशस्व दक्षिणामुखः ।
 शिथिलप्रत्यङ्गश्चो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते उदङ्गुखः ॥ ९४
 पश्चात् स भोजनं कुर्याद्भूमौ वा तन्निधापयेत् ।
 उपवासेन तत्तत्प्रमित्वेवमुशनाव्रवीत् ॥ ९५
 उपनिष्य शुचौ देशे पादौ प्रस्थाप्य वै करौ ।
 आचान्तोऽक्रोधनो नक्तं पश्चात्तु भोजनश्चरेत् ॥ ९६
 इत्तं व्याहृतिभिस्त्वन्न परिधायोदकेन तु ।
 परिषेचनमन्त्रेण परिषिञ्च्य ततः परम् ॥ ९७

चित्रगुप्तवर्तिं दत्त्वा तदन्नं परिपिच्य च ।
 अमृतोपस्तरणमसोत्थापोग्रनक्रियां चरेत् ॥ ८८
 स्वाहाप्रणवमंभुक्तं प्राणायत्वाहुतिं ततः ।
 अपानायाहुतिं कृत्वा व्यानाय तदवन्तरम् ॥ ८९
 उदानाद्य ततः कुर्व्यात् समानायिति पञ्चमम् ।
 बिभ्राय तत्त्वमेतेषां जुहुयादात्मनि हिजः ॥ ९०
 श्रेयसकं यथाकामं भुञ्जीत व्यञ्जनेयुतम् ।
 आत्मा तन्मानसं देवमात्मानं वै प्रजापतिम् ॥ ९१
 अमृतोपिधानमसौत्सुपरिष्टादपः पिबेत् ।
 आचान्तः पुनराचामेदयं गौरिति मन्त्रतः ॥ ९२
 त्रिपदां वा त्रिराहन्त्य सर्वपापप्रणाशनौम् ।
 प्राधान्यं प्रन्विरसौत्थालमेदृ दयं ततः ॥ ९३
 आचम्याङ्गुष्ठमानीय पादाङ्गुष्ठेन दक्षिणम् ।
 निःस्त्रावयेत्तज्जलमूहुं हस्तः समाहितः ॥ ९४
 कृत्वानुमन्त्रणं कुर्व्यात् स्वधायामिति मन्त्रतः ।
 प्रोक्षयेत् स्वमात्मानं यो जपेद्ब्रह्मणेति च ॥ ९५
 सर्व्वधामेव यागानामात्मयागः परः स्मृतः ।
 अथ आहममावस्थाप्राप्तं काव्ये द्विजोत्तमैः ॥ ९६
 पिष्कान्माहाय्यैक आहं शीघ्रे राजनि प्रसूते ।
 अपराङ्गे द्विजातीनां प्रगल्भेनामिषेण तु ॥ ९७
 प्रतिपत्प्रवृत्तिर्हन्त्यास्तिवयः कृष्णपक्षके ।
 चतुर्दशीं बर्ज्जयित्वा पञ्चमीं दृष्टत्तरोत्तराम् ॥ ९८
 अमावस्याष्टकास्त्रिंशः पौर्णमास्यादिषु त्रिषु ।
 तिस्रसाप्यष्टकाः पुष्पा मासि पञ्चदशी तथा ॥ ९९

१२

त्रयोदशी मघा कृष्णा वर्षासु च विशेषतः ।
 नैमित्तिकन्तु कर्त्तव्यं दिवसे चन्द्रसूर्ययोः ॥ ११०
 बालकानाञ्च मरणे नारकौ द्वात्ततोऽन्यथा ।
 काव्यानि चैव आदाणि शस्यन्ते ग्रहणादिषु ॥ १११
 अयने विषुवे चैव व्यतीपाते त्वनन्तवान् ।
 संज्ञान्ध्यामक्षयं आद्यं तथा जन्मादिगेष्वपि ॥ ११२
 नक्षत्रतिथिवारेषु कार्यं काम्यं विशेषतः ।
 स्वर्गन्तु लभते कृत्वा कृत्तिवासु द्विजोत्तमाः ॥ ११३
 द्रव्यव्राह्मणसम्पत्तौ न कालं नियमं ततः ।
 कर्मराम्भेषु सर्वेषु कुर्यादभ्युदयं ततः ॥ ११४
 पुत्रजन्मादिषु आद्यं पार्वणं पार्वणं स्मृतम् ।
 अहन्यहनि नित्यं स्यात् काम्यं नैमित्तिकं पुनः ॥ ११५
 मन्त्रिकृष्टमतिक्रम्य योचियं यः प्रयच्छति ।
 स तेन कर्मणा पापौ दहत्यासप्तमं कुलम् ॥ ११६
 यदि स्यादधिको विप्रः शैलविद्यादिभिः स्त्रियम् ।
 तस्मै यत्नेन दातव्यमतिक्रम्यापिसन्निधिम् ॥ ११७
 अपूपञ्च हिरण्यञ्च गामश्वं पृथिवीं तिलान् ।
 अविहान् प्रतिगृह्णानो भस्मौभवति काष्ठवत् ॥ ११८
 या समारोहणं कुर्यात् भर्तृचित्यां पतिव्रता ।
 तन्मृताहनि सम्प्राप्ते पृथक् पिण्डं नियोजयेत् ॥ ११९
 धर्मपिण्डोदकं आद्यं पार्वणं नग्नसंज्ञकम् ।
 अस्त्रिसञ्चयनं कर्म दगाहभवनं तथा ॥ १२०
 ओहं दगाहमुत्कर्षे शेषस्य यदि वा भवेत् ।
 पिण्डोदकं नवथाहं पुनः कार्यं यथाविधि ॥ १२१

यद्यस्थिसञ्चयं कर्म दशाहमूर्द्धभाग् भवेत् ।
 नष्टे वापहंतोऽस्थीनि दाहयेद्यदि वा पुनः ॥ १२२
 कुर्यादहरहः श्राद्धं प्रमोतपितृको द्विजः ।
 साग्निकोऽनग्निको वापि तीर्थेऽथेवं विशेषतः ॥ १२३
 उत्तानं वा विवर्त्तं वा पितृपात्रं यदा भवेत् ।
 अभोज्यं तद्भवेदन्नं ऋद्धैः पितृगणैश्च तैः ॥ १२४
 अन्नहीनं क्रियाहीनं मन्त्रहीनन्तु यद्भवेत् ।
 सर्वमच्छिद्रमित्युक्त्वा ततो यत्नेन भोजयेत् ॥ १२५
 एकोद्दिष्टन्तु विज्ञेयं वृद्धिश्राद्धन्तु पार्व्वणम् ।
 एतत् पञ्चविधं श्राद्धं भृगुपुत्रेण सूचितम् ॥ १२६
 यात्रायां षष्ठमाख्यातं तत् प्रयत्नेन पावनम् ।
 शुद्धये सप्तमं श्राद्धं ब्रह्मणा परिकीर्तितम् ॥ १२७
 दैविकञ्चाष्टमं श्राद्धं यत् कृत्वा मुच्यते भयात् ।
 सन्ध्यारात्रौ न कर्त्तव्यमहोरात्रमदर्शनात् ॥ १२८
 देशानान्तु विशेषेण भवेत् पुण्यमनन्तकम् ॥ १२९
 गयायामक्षयं श्राद्धं प्रयागे मरणादिषु ।
 गायन्ति गाथां ते सर्वे कौत्संयन्ति मनीषिणः ॥ १३०
 एष्टव्या वहवः पुत्राः शौलवन्तो गुणान्विताः ।
 तेषान्तु समवेतानां श्येकोऽपि गयां नृजेत् ॥ १३१
 गयां प्राच्यानुदङ्गेण यदि श्राद्धं समाचरेत् ।
 तारिताः पितरस्ते न स्र गतिं परदां गतिम् ॥ १३२
 वाराहपर्व्वते चैव गयां चैव विशेषतः ।
 एवमादिष्वतीर्थेषु पुण्यं पितरस्तदा ॥ १३३

ग्रीहिभिश्च यवैर्ग्रावैरङ्गिर्भूतफलैश्च वा ।
 श्यामाकोश्च तु वै शकैर्ग्रावैश्च प्रियङ्गुभिः ॥ १३७
 गोधूमेश्च तिलैर्गुहैर्ग्रावैः प्रोक्षयते फितृन् ।
 मृष्टान् फलरसानिष्ठान् मृदुकान् शस्त्रदाहिमान् ॥ १३८
 विदार्याश्च करच्छाश्च त्राहकाले प्रदापयेत् ।
 लाजान् मधुयुतान् दद्याद्दध्ना शर्करया सह ॥ १३९
 दद्याच्छ्राद्धे प्रयत्नेन शृङ्गां अजयकैर्हृत्कान् ।
 द्वौ मासौ मत्स्यमासेन त्रिमासान् हारिणेन च ॥ १४०
 शीरभ्रेणाथ चतुरः शकुनेनेह पञ्च तु ।
 षष्ण्मासान्ष्टापमासेन रौरवेण नवैव तु ॥ १४१
 दशमासांस्तु दृष्यन्ति वराह महिषामिषैः ।
 शशोर्ण्डकयोर्मैम्यमासानेऽष्टादशैव तु ॥ १४२
 संवत्सरान्तु गव्येन पयसा पायसेन च ।
 बाह्वीणिमस्य मासेन दत्तिद्वादशवार्षिकी ॥ १४३
 कालशार्कं महाशस्त्रां खगलोद्दामिष मधु ।
 अन्नान्तेव कल्पन्ते मूलान्धानि सर्वशः ॥ १४४
 तत्त्वा लद्धा स्वयं वाय सतानाहृत्य वै क्षिजः ।
 दद्याच्छ्राद्धे प्रयत्नेन दत्तस्याप्ययमुत्थते ॥ १४५
 पिप्पलीकमुकश्वेव तथा चैव मसूरकम् ।
 कश्मलानातुवार्त्ताकान् मन्त्रेण सारसं तथा ॥ १४६
 कूटश्च भद्रसूतश्च तण्डूलीयकमेव च ।
 राजमाषांस्तथा शीरं महिषश्च विवर्जयेत् ॥ १४७

कोदवान् कोविदारांश्च खलपाक्वामरीश्वरा ।
वर्जयेत् सर्वयज्ञेन त्राहकाले द्विजोत्तमः ॥ १४५
इत्यौघनसङ्गतौ तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

स्नात्वा यद्योक्तं सन्तर्प्य पिबदेवानृषींस्तथा ।
पिण्डान्वाहार्थकं त्राहं कुर्यात् मौम्यमनाः शुचिः ॥ १
पूर्वमेव निरीसेत ब्राह्मणान् वेदपारमान् ।
तौय तद्व्यकथ्यानां प्रदाने चातिथिः स्मृतः ॥ २
ये मौमयान्निरता धर्मज्ञाः सत्त्ववादिनः ।
व्रतिनो नियमस्नाश्च चतुर्कासाभियाभिनः ॥ ३
पश्चाम्निरम्यधीयानो यस्तुर्व्वेदविदोऽपि च ।
वह्वस्तु सुपर्वाश्च त्रिमधुर्व्व्याश्च वा भवेत् ॥ ४
त्रिपर्वाचिकेतश्चन्दो वै श्वेत्तसामगणोऽपि वा ।
अथर्व्वग्निरसोऽश्वेत कङ्गाध्यायी विशेषतः ॥ ५
अग्निहोत्रपरो विद्वान् पापविद्ध वडङ्गवित् ।
गुरुदेवाग्निपूजायु प्रसक्तो ज्ञानतत्परः ॥ ६
अहिंसापरता निम्बमप्रतिघाह्यस्तथा ।
सन्निधौ दाननिरता ब्राह्मणाः पक्वक्षिपायनाः ॥ ७
असमानप्रवरता असंगोचास्तथैव च ।
असम्बन्धश्च विज्ञेयो ब्राह्मणः पक्वक्षिपायनः ॥ ८
मोजयेद्योगिनं पूज्यं तत्त्वज्ञानरतं परम् ।
असामे नैष्ठिकं दानतनुपङ्कजार्चकान् वा ॥ ९

तदलाभे गृहस्थान्तु मुमुक्षुं सकृवर्जितं ।
 सर्वालाभसाधकं वा गृहस्थं न विभोजयेत् ॥ १०
 प्रकृतेर्गुणतत्त्वज्ञं योऽन्नातो ह यतिं भवेत् ।
 फल वेदविदां तस्य सहस्रादतिरिच्यते ॥ ११
 तस्माद्यज्ञे न योगिन्द्रमौल्यरञ्जानतत्परम् ।
 भोजयेद्व्यक्त्येषु अलाभादिह च हिजान् ॥ १२
 यद्य वै प्रथमः कल्पः प्रदाने हव्यकव्ययोः ।
 अनुकल्पस्य च श्रेयस्तदा सद्भिरनुष्कृतः ॥ १३
 मातामह मातुलश्च स्वजेयं श्वशुरं गुरुम् ।
 दौहित्रं त्रिवुधं सर्वमस्मिकत्वाच्च भोजयेत् ॥ १४
 न आहो भोजयेन्मित्रं धनैः कर्त्योऽस्य संग्रहः ।
 पैशाचदक्षिणाहौनैर्धर्मासुत्र फलसम्पदः ॥ १५
 काम्यं आहोऽहंयेन्मित्रं नाभिरुपमपित्वरिम् ।
 हिवता हि हविर्भुक्तं भवति प्रेत्य निष्फलम् ॥ १६
 तद्यानु च हविर्हृत्वा न दाता लभते फलम् ।
 यावतो यसते पिण्डान् हव्यकव्येषु मन्त्रवित् ॥ १७
 ततो हि यसते प्रेत्य दीप्तान् शुक्लानघोमुखान् ।
 अथ विद्यानुकूले हि युक्ताश्च स हताशवा ॥ १८
 यज्ञेते भूञ्जते हव्यं तद्भवेदासुरं हिजाः ।
 यद्य वेदश्च वेदी च विष्किञ्चेत त्रिपूरुषम् ॥ १९
 स वै दुर्वाङ्मणो ज्ञेयः आह्लादो न कदापि ॥ २०
 शूद्रप्रेष्यो हतो राज्ञो हथलो ग्रामयाजकः ॥ २०
 वधवन्धोपजीवो च बह्वेते ब्रह्मचम्बवः ।
 दत्त्वा तु वेदानन्वये पतिताश्चनुरत्रवीत् ॥ २१

वेदविक्रयिष्येते आडाटिषु विगर्हिताः ।
 अतिविक्रयिणो यत्र परपुत्र्याः समुद्रगाः ॥ २२
 अमभानान् याजयन्ति पतितास्तु प्रकीर्तिताः ।
 अमस्तुताध्यापका ये भृतकान् पाठयन्ति ये ॥ २३
 गजोद्योत तथा वेदान् भृतकास्तु प्रकीर्तिताः ।
 वृत्रशामणकनिर्गदाः पशुरात्रविटोजिनाः ॥ २४
 कापानिकाः पाशुपताः पाषण्डाश्चैव तद्दिधाः ।
 यस्याश्रन्ति हवींषं ते दुरात्मानस्तु तामसाः ॥ २५
 न तस्य मङ्गवेच्छाहं प्रेत्यापि हि अफलप्रदाः ।
 अनान्यमी यो द्विजः स्वादाश्रमौ स्वाश्रिरर्थकः ॥ २६
 मिथ्याश्रम्या च विप्रेन्द्रा विज्ञेयाः पङ्क्तिदूषकाः ।
 दुश्कर्मा कुलघ्नी कुली शिखी च श्वाश्रदन्तकः ॥ २७
 क्रूरो वाणिजकश्चैव स्तेनः क्लीबोऽथ नास्तिकः ।
 मद्यपी वृषलोसक्तो वीरहा दिधियपतिः ॥ २८
 आगारदाहो कुण्डागौ सोमविक्रयिणो द्विजाः ।
 परिवेत्ता तथा हिंस्रः परिविस्तिर्निराकृतिः ॥ २९
 पौनर्भवः कुलोदी च तथा नक्षत्रदमकः ।
 गौतवादिक्रमीलक्ष व्याधितः काण एव च ॥ ३०
 ह्रीनाङ्गुवातिरिक्ताङ्गो ह्यवकीर्णो तथैव च ।
 कन्धाद्रोहो कुण्डगोलो अभिशस्त्रीऽथ देवसः ॥ ३१
 मित्रभुक् पिशुनश्चैव निस्त्रं नार्थो निष्ठान्तनः ।
 मातापितृशुक्रत्यागो दारत्यागौ तथैव च ॥ ३२
 अनपत्यः कूटघातो पाषको रोगजीवकः ।
 समुद्रयायी क्षतहा रथासमयभेदकः ॥ ३३

वेदनिन्दारतसैव देवनिन्दारतस्थावा ।
 द्विजनिन्दारतसैव ते वर्ज्याः आहन्मर्षसु ॥ २४
 क्षतघ्नः पिशुनः क्रूरो नास्तिको वेदनिन्दकः ।
 मित्रघ्न पारदार्यघ्न मित्र्यापण्डितदूषकः ॥ २५
 षड्नाम किमुक्तेन विहितान्येष कुर्वते ।
 निन्दितान्याचरन्ते ते वर्ज्याः आहं प्रयत्नतः ॥ २६
 इत्योग्रनसम्मतौ चतुर्विंशध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

गोमयेनोदकैः पूर्वं शोधयित्वा समाहितः ।
 सन्निपात्य द्विजान् सर्वान् साधुभिः सन्निमन्त्रयेत् ॥ १
 यो भविष्यति मे आहं पूर्वेष्टुरभिवन्धति ।
 असम्भवे परेष्टुर्वा यथोक्तैश्चैर्युतम् ॥ २
 तस्य ते पितरः श्रुत्वा आहन्काले उपस्थिते ।
 अन्धोऽन्धमनसा ध्यात्वा सम्यतन्ति मनोऽन्धवाः ॥ ३
 ब्राह्मणान्ते समायान्ति पितरो ह्यन्तरिक्षगाः ।
 वायुभूताश्च तिष्ठन्ति सुक्ता यान्ति परां गतिम् ॥ ४
 आसन्मिताश्च ये विप्राः आहन्काले उपस्थिते ।
 वसेरन् नियताः सर्वे ब्रह्मचर्यपरायणाः ॥ ५
 अक्रोधनोऽलरो यत्र सत्यवादी समाहितः ।
 भयमैव नमज्जान् आहन्मन्त्रार्थेऽप्यपम् ॥ ६

आसन्नितो ब्राह्मणो वै योऽन्वसौ कुरुते क्षयम् ।
 आसन्नयिषा यो मोहादन्व वा मन्वयेद् द्विजः ।
 स तस्मादधिकः पापौ विहाकोटौ हि जायते ॥ ७
 आद्ये निमग्नितो विप्रो मेधुनं योऽधिकप्लवति ।
 ब्रह्महत्यामवाप्नोति तिर्य्यग्योनिसु जायते ॥ ८
 निमग्नितश्च यो किमो ह्याध्वानं याति दुर्नितिः ।
 भवन्ति पितरस्तस्य तस्यासं पांशुभोजनाः ॥ ९
 निमग्नितश्च याः आद्ये प्रकुर्यात् क्षयश्च द्विजः ।
 भवन्ति तस्य तस्यासं पितरो मसभोजनाः ॥ १०
 तस्यान्निमग्नितः आद्ये निवताया भवेद् द्विजः ।
 असभोजनः शौचपटः क्षत्तां चैव जितेन्द्रियः ॥ ११
 शोभते दक्षिणां गत्वा दिशं दर्शं समाहितः ।
 समूत्सायाहरेदारि दक्षिणायां सुनिर्गन्ता ॥ १२
 दक्षिणाप्रवर्धं सिग्धं विभक्तशुभलक्षयम् ।
 श्रुचिर्देवं विविक्तश्च गोमयेनोपसेपयेत् ॥ १३
 वदीतीरिषु तीर्थेषु क्षमून्मौ गिरिसानुषु ।
 विविज्जेषु च तुष्यन्ति दत्तेन पितरस्तथा ॥ १४
 परस्मा भूमिभागे तु पितृणां वैश्वं निर्व्वपेत् ।
 क्षामित्वात् स विद्वन्मेत मोहादयत् क्रियते नरैः ॥ १५
 क्षट्याः पर्व्वताः पुष्पास्तोषाभ्यायतनानि च ।
 सर्वाण्यस्त्राभिकाम्याहुर्न हि येषु परिग्रहाः ॥ १६
 तिलांशवकिरीतल सर्व्वं तो वगयेद् द्विजः ।
 क्षसुरोपहतं सर्व्वं तिलैः शुभंस्वलेन वा ॥ १७

ततोऽत्रं बहुसंस्कारं नैकव्यञ्जनमव्ययम् ।
 चोष्णं पेयं ससृक्षं यथाशक्तापकल्पयेत् ॥ १८
 ततो निवृत्ते मध्याह्ने सुप्तलोभनखान् द्विजान् ।
 अभिगम्य यथामार्गं प्रयच्छेदन्तधावनम् ॥ १९
 तैलमभ्यञ्जनं स्नानं स्नानौयश्च पृथग्विधम् ।
 पात्रे रौद्रस्वरैर्दद्याद्देवदेवतु पूर्वकम् ॥ २०
 तत्र स्नात्वा निवृत्तेभ्यः प्रत्युत्थानकृताञ्जलिः ।
 पाद्यमाचमनीयश्च सम्यग्यच्छेदयथाक्रमम् ॥ २१
 ये चात्र विवक्षेरन् वै विप्राः पूर्व्वे निमन्त्रिताः ।
 प्राक्षुस्त्रान्धासनान्धेषां सदर्भोपहितानि च ॥ २२
 दक्षिणायैकदर्भाणि प्रोक्षितानि तिलोदकैः ।
 तेषुपवेशयेदेतान् ब्राह्मणान् देवकल्पकान् ।
 आस्त्रतामिति सङ्कल्प्य त्वासौरंस्ते पृथक् पृथक् ॥ २३
 द्वौ देवौ प्राक्षुस्त्रौ पित्रो ब्रह्मणोदङ्गुस्त्रास्तथा ।
 एकैकं वा भवेत्तत्र एवं मातामहेष्वपि ॥ २४
 सत्क्रियां देशकालौ च शौचं ब्राह्मणसम्पदम् ।
 पञ्चैतान् विस्तरोऽन्ति तस्मान्नेहेत विस्तरम् ॥ २५
 अथवा भोजयेदेकं ब्राह्मणं वैदपारगम् ।
 श्रुतिशीलादिसम्पन्नमलक्षणविवर्जितम् ॥ २६
 प्रशस्तपात्रे चाद्यन्तु सर्व्वं स्नात् प्रयतात्मनः ।
 देवतायतने चास्मै त्रिलोकात् सम्प्रवर्त्तते ॥ २७
 प्राप्तेदम्नौ तदद्यन्तु दद्याच्च ब्रह्मचारिणे ।
 भिक्षुको ब्रह्मचारौ वा भोगनार्थमुपस्थितः ॥ २८

उपविष्टेषु यच्छाद्धे कामन्तमपि भोजयेत् ।
 अतिथिर्यत्र नाश्राति न तच्छाद्धं प्रशस्यते ॥ २८
 तस्मात् प्रयत्नात्तौर्धेषु पूज्या अतिथयो द्विजैः ।
 अतीर्थ्य रमते आद्धे मुञ्चते ये द्विजातयः ॥ ३०
 काकयोनिं ब्रजन्येते दत्त्वा चैव न संशयः ।
 हीनाङ्गः पतितः कुष्ठो वणिक् पुकसनासिकः ॥ ३१
 कुक्कुटः शूकरखानो वर्ज्याः आद्धेषु दूरतः ।
 वीभत्समशुचिं स्नेच्छं न स्पृशेच्च रजस्वलाम् ॥ ३२
 नीलकाषायवसनं पाषण्डांश्च विवर्जयेत् ।
 यत् तत्र क्रियते कर्म पैतृकं ब्राह्मणान् प्रति ॥ ३३
 तत् सर्वमेव कर्त्तव्यं वैश्यदेवस्य पूजनम् ।
 यथोपविष्टान् सर्वान्स्तानलङ्घ्यद्विभूषणैः ॥ ३४
 या दिव्या इति मन्त्रेण हस्ते त्वर्घ्यं विनिक्षेपत् ।
 प्रदद्याद् गन्धमाल्यानि धूपादौनि च शक्तितः ॥ ३५
 अपसव्यं ततः कृत्वा पितॄणां दक्षिणामुखः ।
 आवाहनं ततः कुर्यादुशन्तस्वेत्यृचा बुधः ॥ ३६
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायान्तु नस्ततः ।
 शन्नोदेव्युदकं पात्रे तिलोऽसौति तिलांस्तथा ॥ ३७
 क्षिप्वा चार्घ्यं तथा पूर्व्वं दत्त्वा हस्तेषु वै पुनः ।
 संस्त्रवांश्च ततः सर्वान् पात्रीकुर्यात् समाहितः ॥ ३८
 पिष्टभिः सममेतेन ह्यर्घ्यपात्रं निधाय च ।
 अग्नौ करिष्ये त्वादाय पृच्छेदन्नं घृतप्लुतम् ॥ ३९
 कुरुष्वेति ह्यनुज्ञातो जुहुयादुपवीतवत् ।
 यज्ञोपवीतिना होमः कर्त्तव्यः कुशपाणिना ॥ ४० ॥

प्राचीनावीतकः पित्रां वैश्वदेवन्तु होमयेत् ।
 दक्षिणं पातयेज्जानुं देवान् परिचरंस्तदा ॥ ४१
 सोमाय वै पिष्टमते स्वधा नम इति ब्रुवन् ।
 अग्नये कव्यवाहनाय स्वधेति जुहुयात्ततः ॥ ४२
 अग्न्यभावे तु विप्रस्य पाणाविवोपपादयेत् ।
 मद्वादेवान्तिके वाय गोष्ठे वा सुसमाहितः ॥ ४३
 ततस्तौरभ्यनुज्ञातः कृत्वा देवप्रदक्षिणम् ।
 गोमयेनोपलिप्योर्व्व्यां जुह्यात् स्वस्य च दैवतम् ॥ ४४
 भण्डनं चतुरस्रं वा दक्षिणञ्चोन्नतं शुभम् ।
 विरुद्धिखेत् तस्य मध्यं दर्भेणैकेन चैव हि ॥ ४५
 ततः संस्तीर्य्य तत्स्थाने दर्भान् वै दक्षिणायकान् ।
 त्रौन्ःपिण्डान्निर्व्वपेत्तत्र हविःशेषान् समाहितः ॥ ४६
 दाप्य पिण्डांस्ततस्तत्र निरुज्याह्नेपभागिनाम् ।
 तेषु दर्भेष्वथाचम्य तिराचम्य शनैरसून् ॥ ४७
 उदकं निनयेच्छेषं शनैः पिण्डान्तिके पुनः ।
 अवचिष्यावह्न्यात्तान् पिण्डान् यथा समाहितः ॥ ४८
 अथ पिण्डावग्निष्टान्नं विधिना भोजयेद् द्विजम् ।
 पड़प्यत्र नमस्कुर्यात् पितॄन् देवांश्च धर्मवित् ॥ ४९
 त्याज्यभोजनकाले तु दीपो यदि विनश्यति ।
 पुनरन्नं न भोक्तव्यं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ५०
 मापानपूपान् विविधान् दद्यात् सरसपायसम् ।
 सूपयाकफलानिष्टान् पयो दधि घृतं मधु ॥ ५१
 अन्नञ्चैव यथादासं विविधं भक्ष्यपेयकम् ।
 यदिष्टं द्विजेन्द्राणां ततत् सर्व्वं गिविदयेत् ॥ ५२

धान्यास्तिलाश्च विविधाः शकैरा विविधास्तथा ।
 उष्णमन्नं द्विजातिभ्यो दातव्यं श्रेय इच्छता ॥ ५३
 अमृतं फलभूनेभ्यः पानकैश्चैव च ।
 नाश्रूणि पातयेज्जातु न कुप्यान्नामृतं वदेत् ॥ ५४
 न पादेन शृंगेदन्नं न चैनमवधूनयेत् ।
 क्रोधेनैव च यद्दत्तं यद् दत्तं त्वरया पुनः ॥ ५५
 यातुधाना विलुप्यन्ति यच्च पापोपपादितम् ।
 स्त्रिजगत्तो न तिष्ठेत् सखिधौ तु द्विजस्यनाम् ॥ ५६
 न च पश्येत् काकादीन् पक्षिणस्तु न वारयेत् ।
 तद्रूपाः पितरस्तत्र समायान्ति बुभुक्षुः ॥ ५७
 न दद्यात्तत्र हस्तेन प्रत्यक्षलवणं तथा ।
 न चायसेन पात्रेण न चैवाश्वहया पुनः ॥ ५८
 काष्ठेनैव तु पात्रेण तथा त्वौदुम्बरेण च ।
 उत्तमाधिपतां याति खड्गेन तु विधेयतः ॥ ५९
 पात्रे तु चन्दये यो वै श्राद्धे भोजयति पितॄन् ।
 स याति नरकं घोरं भोक्ता चैव पुरोधसः ॥ ६०
 न पङ्क्त्या विषमं दद्याच्च याचेत न वादयेत् ।
 याचितादपि चात्मानं नरकं याति भीषणम् ॥ ६१
 भुञ्जीत वाग्यतः पृष्टो न ब्रूयात् प्रकृतान् गुणान् ।
 तावच्च पितरोऽश्रन्ति यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥ ६२
 नाग्रासनोपविष्टस्तु भुञ्जीत प्रथमं दिजः ।
 बह्वर्नां पश्यतां सोऽन्नं पङ्क्त्या हरति किस्विषम् ॥ ६३
 न किञ्चिद्वर्जयेच्छ्राद्धे नियुक्तस्तु दिजोत्तमः ।
 न माघं प्रतिषेधेत न चान्यस्यान्नमौचयेत् ॥ ६४

यो नाश्रयति द्विजो माघं निमुक्तः पिष्टकर्मणि ।
 स प्रेत्य पशुतां याति सन्धवानेकविंशतिम् ॥ ६५
 स्वाध्याय आवयेदेषां धर्मशास्त्राणि ७५ हि ।
 इतिहासपुराणानि आहकस्यान् सुशोभनात् ५ ६६
 ततोऽन्यमुत्सृजेदभुक्तेष्वप्यतो । वेक्षिरेदभुवि ।
 घृष्टा स्त्रदितमित्येवं तप्तानाचामयेत्ततः ॥ ६७
 आचान्ताननुजानीयादभि भो रम्यतामिति ।
 स्वाधस्त्विति च तं ब्रूयर्ब्राह्मणास्तदनन्तम् ॥ ६८
 ततो भुक्तवता तेषामन्नशेषन्तु वेदयेत् ।
 यथा ब्रूयात्तथा कुर्यादनुज्ञातस्तु तैर्द्विजैः ॥ ६९
 पित्रे स्त्रदितमित्येव वाच्यं गोष्ठेषु स्मृतम् ।
 सम्यक्कमित्याभ्युदये देवे क्वचितमित्यपि ॥ ७०
 विष्टण्य ब्राह्मणांस्तान् वै देवपूर्व्यन्तु वाग्यतः ।
 दक्षिणां दिशमाकाङ्क्षन् याचतेऽदो वरान् पितॄन् ॥ ७१
 दातारो नोऽभिवर्हन्ति वेदाः सन्ततिरेव च ।
 अहा च नो मा खगमद्भुदेयश्च नोऽस्त्विति ॥ ७२
 पिष्टास्तु भोज्यं विप्रेभ्यो दद्यादन्नौ जलेऽपि वा ।
 प्रक्षिपेत् सत्सु विप्रेषु द्विजोच्छिष्टं न मात्वेदत् ॥ ७३
 मध्यमं तं ततः पिष्टं दद्यात् पत्न्यै सुतार्थकः ।
 प्रक्षाल्य हस्तावाचम्य ज्ञातिशेषेषु भोजयेत् ॥ ७४
 ज्ञातिष्वपि च तुष्टेषु स्नानं स्नानं भोजयेत्ततः ।
 पश्चात् स्वयञ्च पत्नीभिः शेषमन्नं समाचरेत् ॥ ७५
 नोदीचेत तदुच्छिष्टं यावद्यास्त्रां गतो रविः ।
 ब्रह्मचर्यां चरेत्तान्मु दम्पती रजनौन्तु ताम् ॥ ७६

दत्त्वा आहं ततो भुक्त्वा सर्वतः यस्तु मेधनम् ।
 महद्भूरीवमासाद्य कोटयोनिं व्रजेत् पुनः ॥ ७७
 श्विरकाधनं ग्रान्तं मन्त्रवादी ममाहितः ।
 स्वाध्यायश्च तथा ध्यानं कर्त्ता भोक्ता विवर्जयेत् ॥ ७८
 आहं दत्त्वा पर आहं भुञ्जते धि हिज दयः ।
 महापातकिना तुल्या यान्ति ते नरकान् व्रजन् ॥ ७९
 एष बाधमिहितः सम्यक् आहकल्पः सनातनः ।
 आहं निवर्त्तयन्निवृत्त्यमुदामोनां न तत्त्वतः ॥ ८०
 अहं निवर्त्तयन्निवृत्त्यमुदामोनां न तत्त्वतः ।
 आहं आहं हिजः कुर्याद्दृष्टयन्तु मदेव हि ॥ ८१
 आहं आहं हिजः कुर्याद्दिधिजः अहयान्वितः ।
 तेनाम्नाकरणं कुर्यात् पिष्टांस्तैरेव निवर्त्तयेत् ॥ ८२
 या हि तदिधिना कुर्याच्छाहं मयतमानसः ।
 व्यप्रेतकतुषो नित्यं यात्यसौ वैष्णवं पदम् ॥ ८३
 तस्मात् सर्वं प्रयत्नेन आहं कुर्याद्दिजोत्तमः ।
 आराधितो भवेदौघस्तेन सम्यक् सनातनः ॥ ८४
 अपि मूलफलैर्वापि प्रकुर्याद्दिधनो हिजः ।
 तिनोदकैस्तपयित्वा पितृन् द्यात्वा दिजोत्तमः ॥ ८५
 न जीवत्पिष्टको दद्याद्भोमान् वा विधेयेत ।
 तेषाञ्चापि समादद्यात्तपाश्चैकं प्रचक्षते ॥ ८६
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 यो यश्च स्त्रियते तस्मै देयं नान्यथा तेन तु ॥ ८७
 भोजयेद्वापि जीवन्तं यथाकामन्तु भक्तितः ।
 न जीवन्मतिश्रव्यं ददाति अयते श्रुतिः ॥ ८८

द्यामुच्चायणको दद्याद्दीजहेतुस्तथाहि सः ।
 रिक्तया भार्यया दद्यान्नियोगोत्पादितो यदि ॥ ८८
 अनियुक्तः सुतो यस्तु शुक्रतो जायते त्विह ।
 प्रदद्याद्दीजिने पिण्डं चेन्निषे तु तदन्वया ॥ ८९
 द्वौ पिण्डौ निर्व्वपेत्ताभ्यां चेन्निषे बीजिने तथा ।
 कौत्सयेदथवैकस्मिन् बीजिन् चेन्निषे ततः ॥ ९०
 सृतेऽह्नि तु कर्त्तव्यमेकोद्दिष्टविधानतः ।
 अग्नौ च त्वनिरोचायः काश्यं कामयते पुनः ॥ ९१
 पूर्व्वोद्दिष्टं चैव कर्त्तव्यं यादमभ्युदयार्थिना ।
 देवं तत् सर्व्वमेवं स्नात्तवै कार्या वधिः क्रिया ॥ ९२
 दर्भाच्च परितः स्नाय्यास्तदा स भोजयेद्द्विजान् ।
 नान्दीमुखाच्च पितरः प्रीयन्तामिति वाचयेत् ॥ ९३
 मातृयादन्तु पूर्व्वं स्नात् पितृणां तदनन्तरम् ।
 ततो मातामहानाञ्च वृद्धौ यादन्नयं स्मृतम् ॥ ९४
 देवपूर्व्वं प्रदद्याद् वै न कुर्यादप्रदक्षिणम् ॥ ९५
 प्राङ्मुखो निर्व्वपेत् पिण्डानुपवीतौ समाहितः ।
 स्थण्डिलेषु विचित्रेषु प्रतिमासु द्विजातिषु ॥ ९६
 पुण्येषु पेशे नैवेद्यैर्भूषणैरपि पूज्य च ।
 पूजयित्वा मातृगणं कुर्याच्छ्राद्धत्रयं बुधः ॥ ९७
 अकृत्वा मातृयागञ्च यः श्राद्धं परिवेषयेत् ।
 तस्य क्रोधसमाविष्टा हिंसामिच्छन्ति मातरः ॥ ९८
 इत्यौशनसस्मृतौ पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठौऽध्यायः ।

दशाहं प्रादुराशौचं सपिण्डेषु विपाञ्चतः ।
 मृतेऽथवाथ जातेषु ब्राह्मणानां द्विजोत्तमा ॥ १
 नित्यानि नैव कर्माणि कास्यानि च विशेषतः ।
 न कुर्यादहितं किञ्चित् स्वाध्यायं मनसापि च ॥ २
 शुचिरक्रोधनस्वन्यान् कालेऽग्नौ भोजयेद्विजान् ।
 शुष्कोन्नैन फलैर्वीपि पितरं जुहुयात्तथा ॥ ३
 न स्पृशेयुरिमानन्ये न भूतेभ्य समाचरेत् ।
 सूतके तु सपिण्डानां संस्पर्शं नैव दुष्यात् ।
 सूतके सूतकाञ्चैव वर्जयित्वा मृतौ पुनः ॥ ४
 अधीयानस्तथा यज्वा वेदविज्ञापि या भवेत् ।
 चतुर्थे पञ्चमे वाङ्गि संप्यर्शः कथितो दुधैः ॥ ५
 स्पृश्यास्तु सर्व्व एवैते स्नानात्तु दशमेऽर्हनि ।
 दशाहं निर्गुणं प्रोक्तमशौचं दासनिर्गुणे ॥ ६
 एवं द्वित्रिगुणैर्युक्तं चतुस्रेकदिने शुचिः ॥ ७
 दशाहात्तु परं सम्यगधीयीत जुहोति च ।
 चतुर्थे तस्य संस्पर्शं मनुराह प्रजापतिः ॥ ८
 क्रियाच्चौनस्य मूर्खस्य महारोगिण एव च ।
 ये एषां मरणस्याहुर्मरणान्तमशौचकम् ॥ ९
 त्रिरात्रं दशरात्रं वा ब्राह्मणानामशौचकम् ।
 प्राक्संस्कारात्रिरात्रं स्याद्दशरात्रमतः परम् ॥ १०
 जन्मद्विवर्षं प्रेते मातापित्रोस्तदिष्यते ।
 त्रिरात्रेण शुचिस्वन्यो यदिहात्यन्तनिर्गुणः ॥ ११

अदन्तजातमरणे मातापित्रोस्तदिच्छते ।
 जातदन्ते चिरात् स्नाहन्तः स्नाद् यत्र निर्णयः ॥ १२
 अथ दन्तजन्मनः सद्यः अथ चौलादेकरात्रकम् ।
 त्रिरात्रमोपनयनाद्दशरात्रमुदाहृतम् ॥ १३
 जातमात्रस्य वा तस्य यदि स्वाश्वरणं पितुः ।
 मातुश्च सूतकं तत् स्नात् पितास्त्रासृष्ट्य एव हि ॥ १४
 सद्यःशौचं सपिण्डानां कर्तव्यं मोदरस्य तु ।
 उर्ध्वं दशाहादेकाहं सोदरो यदि निर्गुणः ॥ १५
 अथोर्ध्वं दन्तजस्य स्नात् सपिण्डानामथौचकम् ।
 एकरात्रं निर्गुणानाञ्चौलादूर्ध्वं त्रिरात्रकम् ॥ १६
 अदन्तजातमरणं सञ्चयेद्यदि सत्तमाः ।
 एकरात्रं सपिण्डानां यदि चात्यन्तनिर्गुणः ॥ १७
 अन्तादेशां सपिण्डानां गर्भस्त्रावाञ्च पाततः ।
 गर्भञ्चुतावहोरात्रं सपिण्डात्यन्तनिर्गुणे ॥ १८
 यथेष्टाचरणाज्ज्ञातौ त्रिरात्रादिति निर्णयः ।
 सूतके यदि सूतिश्च मरणे वा गतिर्भवेत् ॥ १९
 शेषेणैव भवेच्छुद्धिरङ्गःशेषे द्विरात्रकम् ।
 मरणोत्पत्तियोनि तु मरणेन समाप्यते ॥ २०
 अथउद्धिमदाशौचमुद्धे चैत् तेन शुध्यति ।
 देशान्तरगतः श्रुत्वा सूतकं श्रावमेव वा ॥ २१
 तावदप्रयतोऽस्येव यावच्छेषः समाप्यते ।
 अतीते सूतके प्रोक्तं सपिण्डानां त्रिरात्रकम् ॥ २२
 तथैव मरणे स्नानसूद्धे संवत्सराद्व्रतो ।
 वेदांश्च यस्त्वप्रीयानो न भवेद्व्रतिकाशितः ॥ २३

सद्यःशौचं भवेत्तस्य सर्वावस्थासु सर्व्वदा ।
 स्त्रीणामसंस्कृतानान्तु प्रदानात् परतः पितुः ॥ २४
 सपिण्डानां त्रिरात्रं स्यात् संस्कारो भर्तुरेव च ।
 अहस्त्वदत्तकन्यानामशौचं मरणे स्मृतम् ॥ २५
 द्विवर्षजन्ममरणे सद्यःशौचमुदाहृतम् ।
 आदन्तात् सोदरः सद्य आ चौलादेकरात्रकम् ॥ २६
 आप्रदानात् त्रिरात्रं स्याद्दशमन्तु ततः परम् ।
 मातामहानां मरणे त्रिरात्रं स्यादशौचकम् ॥ २७
 एकोदराणां विज्ञेयं सूतके चैतदेव हि ।
 पक्षिणी योनिसम्बन्धे बान्धवेषु तथैव च ॥ २८
 एकरात्रं समुद्दिष्टं गुरौ सब्रह्मचारिणि ।
 प्रेते राजनि सद्यस्तु यस्य स्याद्विषये स्थितः ॥ २९
 गृहे मृतासु दत्तासु कन्यकासु त्र्यहं पितुः ।
 परपूर्वासु भार्यासु पुत्रेषु कुलजेषु च ॥ ३०
 त्रिरात्रं स्यात्तथाचार्य्ये भार्यासु प्रत्यगासु च ।
 आचार्य्यपुत्रपत्न्योश्च अहोरात्रमुदाहृतम् ॥ ३१
 एकरात्रमुपाध्याये तथैव श्रोत्रियेषु च ।
 एकरात्रं सपिण्डेषु स्वगृहे संस्थितेषु च ॥ ३२
 त्रिरात्रं श्वश्रूमरणे श्वशुरे च तथैव च ।
 सद्यःशौचं समुद्दिष्टं सगोत्रे संस्थिते सति ॥ ३३
 शुध्येद्द्विजो दशाहेन द्वादशाहेन भूपतिः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुध्यति ॥ ३४
 क्षत्रविट्शूद्रदायादा ये स्युर्व्विप्रस्य सेवकाः ।
 तेषामशेषं विप्रस्य दशाह्वाच्छुद्धिरिष्यते ॥ ३५

राजन्यवैश्यावप्येवं क्षीनवर्णासु योनिषु ।
 षड्रात्रं वा तिरात्रं वाप्येकरात्रक्रमेण हि ॥ ३६
 वैश्यः क्षत्रियविप्राणां शूद्रेष्वग्रीचमेव तु ।
 अर्हमासेऽथ षड्रात्रं तिरात्रं द्विजपुङ्गवाः ॥ ३७
 शूद्रक्षत्रियविप्राणां वैश्येष्वग्रीचमिष्यते ।
 षड्रात्रं द्वादशाहस्य विप्राणां वैश्यशूद्रयोः ।
 अग्रीचं क्षत्रिये प्रोक्तं क्रमेण द्विजपुङ्गवाः ॥ ३८
 शूद्रविदक्षत्रियाणाम्नां ब्राह्मणे संस्थिते यदि ।
 एकरात्रेण शुद्धिः स्नादित्वाह कमलोद्भवः ॥ ३९
 अमपिच्छं द्विजप्रेतं विप्रो निःसृज्य बन्धुयत् ।
 अशित्वा च सज्जोषित्वा दशरात्रेण शुध्यति ॥ ४०
 यदि निर्हृहति क्षिप्रं प्रलोभाज्ज्ञानमानसः ।
 दशरात्रेन द्विजः शुध्येद् द्वादशाहनेन भूमिपः ॥ ४१
 अर्हमासेन वैश्यस्तु शूद्रो मासेन शुध्यति ।
 षड्रात्रेणायवा सप्ततिरात्रेणायवा पुनः ॥ ४२
 अनाद्यश्चैव निर्लभ्यं ब्राह्मणं धनवर्जितम् ।
 स्नात्वा मन्वाश्रयं तु हृतं शुध्यन्ति ब्राह्मणादयः ॥ ४३
 अपरचेत् परं वर्षमपरच्चापरो यदि ।
 अग्रीचे मंसृजेत् स्नेहात् तदाशुभेन शुध्यति ।
 एकाहान् क्षत्रिये शुद्धिर्विद्येतु अदराहं सति ॥ ४४
 शूद्रेषु च त्राहं प्रोक्तं प्राणायामशतं पुनः ।
 अनस्थिसंस्थिते शूद्रे रौति चेद् ब्राह्मणः स्वकैः ॥ ४५
 तिरात्रं स्नात्वाग्रीचमेकाहं क्षत्रवैश्ययोः ।
 अन्यथा चैव सज्जोतिर्ब्राह्मणे ज्ञानमेव च ॥ ४६

जनाभ्यमस्मिन् विप्रे ब्राह्मणे रीति चेत्तदा ।
 ज्ञानेनैव भवेच्छुद्धि मचेनेन न संशयः ॥ ४७
 यस्तौ महात्मा कुर्याच्च यानादीनि तु चेन्न हि ।
 ब्राह्मणे वापरे वापि दृग्भावेन विग्रह्यति ॥ ४८
 यस्तयामक्षममिति स तु देवोऽपि ज्ञातः ।
 नदागोचनिर्गतेषु ज्ञानं कृत्वा विग्रह्यति ॥ ४९
 यावन्नटकममिति दुर्भिक्षाभिहतो नरः ।
 तावत्कृत्वात्यमुद्धिः प्यात् प्रायश्चित्तं ततश्चरेत् ॥ ५०
 दाहाद्यगौचं कर्त्तव्यं हिजानामस्मिन्हात्रिणाम् ।
 मयिष्ठानाम्नु मरणं मरणादितरेषु च ॥ ५१
 मयिष्ठता च पुरुषे मममे विनिवर्त्तते ।
 समानोदकभावस्तु जन्मान्मोरवेदने ॥ ५२
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 सौपभाजस्तु यथात्मा सापिपद्यं सामपोरुषम् ॥ ५३
 ऊर्ध्वानाक्षैव सापिपद्यमाह देवः प्रजापतिः ।
 ये चैकाजता वज्रो भिक्षयोगय एव च ॥ ५४
 भिक्षवर्जस्तु सापिपद्यं भवेत्तेषां त्रिपुरुषम् ।
 कारवः शिल्पिनो वैद्यदामोदामस्तथैव च ॥ ५५
 राजानो राजभृत्याश्च सद्यःश्रीषाः प्रकीर्त्तिताः ।
 दातारो नियमो चैव ब्रह्मविद् ब्रह्मचारिणो ॥ ५६
 सत्रिणो व्रतिनस्त्यागन् सद्यःश्रीचमुदाहृतम् ।
 राजा चैवाभिविक्तश्च प्राचसत्रिच एव च ॥ ५७
 दक्षं विवाहकाले च देवयामे तथैव च ।
 सद्यःश्रीचं समाख्यातं दुर्भिक्षे बाष्पपङ्कजे ॥ ५८

विषाद्युपहतानाञ्च विद्युता पार्थिवैर्हिजैः ।

सद्यःशौचं समाख्यातं सर्पादिमरणेऽपि च ॥ ५८

अस्मिन्मरूपपतने विषौघात्पराशने ।

गोब्राह्मणान्ते मन्त्रस्ते सद्यः शौचं विधीयते ॥ ५९

नैष्ठिकानां वनस्थानां यतोनां ब्रह्मचारिणाम् ।

नाशौचं विद्यते सद्धिः पतितं च तथाभूते ॥ ६०

इत्योशनसस्मृतौ षष्ठोऽध्यायः ॥ ६

सप्तमोऽध्यायः ।

पाततानां न दाहः स्वात्रान्येष्टिर्नास्त्रिसन्ध्यः ।

न चान्धुपातपिण्डे च कार्यं श्राद्धादिकं क्वचित् ॥ १

व्यापादयेत्तथात्मानं स्वयं योऽस्मिन्विषादिभिः ।

दहति तस्य नाशौचं न च स्वादुदकादिकम् ॥ २

अथ कश्चित् प्रमादेन म्रियतेऽस्मिन्विषादिभिः ।

तस्याशौचं विधातव्यं कार्यश्चैवोदकादिकम् ॥ ३

जाते कुमारे तदहः श्राद्धं कुर्यात् प्रतिपदम् ।

सुवर्णधान्यगोवासस्त्रिलाञ्च गुडसर्पिणः ॥ ४

फलानौस्तुञ्च शाकञ्च लवणं काष्ठमेव च ।

तोयं दधि घृतं तैलमौषधं चोरमेव च ॥ ५

आशौचिनो गृह्णाद् श्राद्धं शृङ्गाश्चैव नित्यशः ।

आहिताग्निर्गन्धार्घ्यं दग्धव्यं त्रिभिरग्निभिः ॥ ६

अनाहिताग्निर्गृह्णेण लौकिकेनेतरैर्हिजैः ।

देहाभावात् पलाशेन कृत्वा प्रतिज्ञातिं पुनः ॥ ७

दातुः क्वाच्यो गवाध्यायं सपिण्डेः चउमन्विनेः ।
 गजत् प्रमिष्य दृढं नानमोलेण वागयतः ॥ ८
 दमाजं वाच्योः सार्धं सत्वं ये मद्रोऽनमः ।
 पिण्डं प्रतिदिनं ददुः नायं प्रातयेद्यामिधि ॥ ९
 प्रेताय च मृगदारि चतुरी भोजयेद्विज्ञान् ।
 दिनाधिपतिं कर्त्तव्यं चरुक्षयो नवाच्योः ॥ १०
 सर्वस्वीं मृदयनं प्रातिपद्य भवेत्तथा ।
 द्विपुष्पं भोजयेद्विज्ञानयुक्तान् च त्वा मृगोन् ॥ ११
 पञ्चमे नयमे नैव तथेयेकादमेऽपि ।
 चतुष्मान् भोजयेद्विज्ञान् नवाच्योऽपि तदिदः ॥ १२
 एकादमेऽपि कुर्यात् प्रेतमुदित्य भाषतः ।
 द्वादमे नाय कर्त्तव्यमग्निदैव्यवाचनं ॥ १३
 एतं पवि र्मन्तं वा पिण्डमात्रं तथैव च ।
 एवं मृतोऽपि कर्त्तव्यं प्रतिमामन्तु वनमरम् ॥ १४
 सपिण्डो हरणं प्रोक्तं पूर्णं नं त्वमरे पुनः ।
 कुर्यात्पुनरपि पाद्यानि पेनादीनां द्विजोत्तमाः ॥ १५
 प्रेतायं पिष्टपात्रेषु पात्रमासिचयेत् ततः ।
 ये ममाना इति दास्यां पिण्डानप्येवमेव हि ॥ १६
 सपिण्डोऽक्षरणव्याजं देवपुष्पं विधीयते ।
 पितृनायाजयेत् तत्र पुनः प्रतप्य निर्जिगीत् ॥ १७
 ये सपिण्डोऽकृताः प्रेता न तेषां प्यात् पुनः कृत्तया ।
 यस्तु कुर्यात्पुनः सपिण्डं पिष्टदा त्वमिजायते ॥ १८
 मृतं पितरि ये पुत्रः पिण्डमर्घ्यं समाविशेत् ।
 दद्यान्नात्र मोदकुम्भं प्रत्यहं प्रेतधर्मतः ॥ १९

पाव्येष्व विधानेन सांवत्सरिकमिच्छते ।
 प्रतिमंवत्सरं कायं विधरेष सनातनः ॥ २०
 मातापित्राः सुतेः कायं पिबडदनादि किञ्चन ।
 पत्नी कुर्यात् सुताभावे पद्मभावे तु सोदरः ॥ २१
 एष वः कथितः सम्यग्गृहस्थानां यथाविधि ।
 स्त्रियाश्च भर्तृगुरुषा ऽर्थां नाम्ना दृष्टव्यते ॥ २२
 यः स्वधर्मपरो नित्यमोक्षरार्पितमानसः ।
 प्राप्नोति परमं स्वानं यदुक्तं वेदसम्मतम् ॥ २३
 इत्युद्यनसम्मतौ सप्तमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

ब्रह्मज्ञा मर्त्येण स्ते नो गुरुतत्त्वग एव च ।
 महापातकिनस्त्वेते यः स तैः सङ्ग संवसेत् ॥ १
 संवत्सरेण पतति संसरे कुरुते तु यः ।
 यो हि श्रय्यासने नित्यं वसन् वै पतितो भवेत् ॥ २
 याजनं योनिसम्बन्धं तथैवाध्ययनं द्विजः ।
 कृत्वा सद्यः पतेलुज्जानात् सङ्गभोजनमेव च ॥ ३
 अविज्ञायापि यो मोहात् कुर्यादध्ययनं द्विजः ।
 संवत्सरेण पतति सङ्गाध्ययनमेव च ॥ ४
 ब्रह्मज्ञा द्वादशान्दानि कुटीं कृत्वा बने वसेत् ।
 भेषजात्मविशुद्धाय कृत्वा शयशिरोध्वजम् ॥ ५
 ब्राह्मणावसथान् सर्वान् देवागाराणि वर्जयेत् ।
 विनिन्दा च स्त्रमात्मानं ब्राह्मणञ्च स्वयं करेत् ॥ ६

दौष्टः कार्यो यथाभावं सपिण्डैः नृहयाम्बितैः ।
 सप्तत् प्रसिधे दुदन्त नामगोत्रेण वान्यतः ॥ ८
 दमाहं यान्यैः सार्धं सर्वे वैवाह्यवासः ।
 पिण्डं प्रतिदिनं दद्याुः सार्धं प्रातर्वाविधि ॥ ९
 प्रेताय च षट्पदार्धं चतुरो भोजवेदिमान् ।
 द्वितीयेऽहनि कर्त्तव्यं पुरकर्म सवाग्यैः ॥ १०
 सर्वैरर्क्षी सञ्चरन् प्रातिरेव भवेत्तवा ।
 त्रिपूर्व्यं भोजवेदिमान्नुम्मान् नृहवा यथौ ॥ ११
 पञ्चमे नवमे चैव तस्यैवादयेऽहनि ।
 ऋतुम्मान् भोजवेदिमान् नवेवाहन्तु तद्विदुः ॥ १२
 एकादयेऽङ्गि कुर्वन्ति प्रेतसुहृन्म भायतः ।
 द्वादये वाय कर्त्तव्यमग्निदैस्त्वयवाहनि ॥ १३
 एनं पवित्रमेकं वा पिण्डमात्रं तथैव च ।
 एव ख्येऽङ्गि कर्त्तव्यं प्रतिमासम्पु वनसरम् ॥ १४
 सपिण्डोत्तरार्धं श्रोत्रं पूर्वं संवत्सरं पुनः ।
 कुर्याच्चत्वारि पात्राणि प्रेतादीनां द्विजोत्तमाः ॥ १५
 प्रेतायै पिण्डपात्रे पु पात्रमासेचयेत् नतः ।
 ये समाना इति क्षाम्या पिण्डान्येवमेव हि ॥ १६
 सपिण्डोत्तरार्धं दैवपूर्वं विधीयते ।
 चित्तुनावाहयेत् तत्र पुनः प्रेतञ्च निर्दिशेत् ॥ १७
 ये सपिण्डोक्तताः प्रेता न नैवाप्यात् पृथक्क्रिया ।
 यस्तु कुर्यात्पृथक्पिण्डं विद्वद्वा त्रिभिर्वायते ॥ १८
 यतः पितरि वै पुनः पिण्डशब्दं समाविधेत् ।
 दद्यात्पात्रं सोदकुम्भं प्रत्यहं प्रेतवर्धतः ॥ १९

शमनाहापि मोक्षाद्वा ततः स्तेयादिमुच्यते ।
 अशमित्वा च तं राजा स्तेयस्याप्नोति क्लिष्टवम् ॥ १९
 तपसा द्रुतमन्यस्य सुवर्णस्तोयजं फलम् ।
 चौरवासा द्विजोऽरण्ये मञ्चरेद्व्रह्मणो व्रतम् ॥ २०
 स्नाताश्वमेधावष्टये पूतः स्नादधवा द्विजः ।
 प्रदद्याच्चाय विप्रेभ्यः स्नात्कृत्य हिरण्यकम् ॥ २१
 चरेद्वा वत्सरं कृत्यं ब्रह्मचर्यपरायणः ।
 ब्राह्मणः स्वर्णहारी च तत्पापक्षापनुसये ॥ २२
 गुरुभार्यां समाकृष्ट ब्राह्मणः काममोहितः ।
 उपगूढेत् स्त्रिय तमां काम्यां कालायसोक्तताम् ॥ २३
 स्वयं वा शिञ्जद्वयणे उत्कृताध्यायवाञ्छली ।
 आतिष्ठे ह्येषामाशामानिपातमजिह्वतः ॥ २४
 गुर्व्येवं वाहतः शुद्धे चरेद्वा ब्रह्मणो व्रतम् ।
 शाखां कर्कटकापेता परिष्वज्याथ वत्सरे ॥ २५
 अधःशयीत नियता मुच्यते गुरुतत्पगः ।
 कण्ठश्चाप्यं चरेद्विप्रचौरवासाः समाव्रतः ॥ २६
 अश्वमेधावष्टयके स्नात्वा मुच्येद्विजोत्तमः ।
 कासेऽष्टमे वा भुञ्जानो ब्रह्मचारी सदाव्रतः ॥ २७
 स्नानासनार्थं विचरेदधनोऽप्युपयव्रतः ।
 अधःशायी त्रिभिर्वर्षैस्ततः शुभ्येत पातकात् ॥ २८
 चान्द्रायणानि वा कुर्यात् पञ्चचत्वारि वा पुनः ॥ २९
 पतितैः सम्प्रयुक्तानामयं गच्छति निष्कृतिम् ।
 पतितेन तु ऋषये स्नामेन कुरुते द्विजः ॥ ३०

सज्जन पापापनोटाश्च तस्मैव व्रतमाचरेत् ।
 तमल्लच्छ चरेद्वाय सवनमरमनन्दिनः ॥ ३१
 यावन्मासिकेऽथ समग्रे प्रायश्चित्ताद्वैमाचरेत् ।
 एभि एतेरथो जज्ञि महापातकिनो मलम् ॥ ३२
 पुण्यनोयाभिगमनात् पृथिव्यामथ निष्कृतिः ।
 ब्रह्महत्या सुरापान स्तयं गुह्यं जनागमम् ॥ ३३
 कृत्वा चैव महापाप ब्राह्मणः काममोहितः ।
 कुर्यादलग्नविप्रः पुण्यनोधि समाहितः ॥ ३४
 जज्ञे वा प्रविशेदग्नीं ध्यात्वा देव कपर्दिनम् ।
 न ज्ञान्या निष्कृतिर्दृष्टा मुनिभिः कर्मवेदिभिः ॥ ३५
 • इत्युग्रनमस्कृतावष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः ।

गत्वा दुहितरं विप्रं स्वभारं वा स्त्रियामपि ।
 प्रविशेज्जलनदीम् मतिपर्वमिति स्थितिः ॥ १
 मातृत्वमां मातृत्वानो तथैव च पित्रत्वम् ।
 भागिन्यो समारुह्य कुर्यात् कृष्णादिपुष्पकम् ॥ २
 चान्द्रायणानि चत्वारि पञ्च वा सुसमाहितः ।
 ऐतुष्वस्ययी गत्वा तु स्त्रिययां मातुरेव च ॥ ३
 मातृत्वस्य सूता वापि गत्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 भार्यामखी समारुह्य गत्वा श्यालीं तथैव च ॥ ४
 अहोरात्रोपितो भूत्वा तमल्लच्छं समाचरेत् ।
 उदक्कागमने विप्रस्त्रिराचेष विद्युष्यति ॥ ५

क्षत्तीमैद्युनमासाद्य चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 पराकेणायवा शुद्धिरित्याह भगवानजः ॥ ६
 मण्डुकं नकुलं काकं विड् वराहञ्च मूषिकम् ।
 श्वानं हत्वा द्विजः कुर्यात् षोडशाख्यसहस्रव्रतम् ।
 पयः पिबेत् त्रिरात्रन्तु श्वानं हत्वा त्वतन्द्रितः ॥ ७
 साज्जरिञ्चाथ नकुलं योजनं वाऽध्वनो व्रजेत् ।
 कृच्छ्रं द्वादशमात्रन्तु कुर्यादश्ववधे द्विजः ॥ ८
 अथ कृष्णायमीं दद्यात् सर्पं हत्वा द्विजोत्तमः ।
 बलाकं रङ्गवच्चैव मुषिकं कृतलम्भकम् ॥ ९
 वराहन्तु तिलद्रोणं तिलाटञ्चैव तित्तिरिम् ।
 शुक्रं द्विहायनं वत्सं क्रोञ्चं हत्वा त्रिहायणम् ॥ १०
 हत्वा हंसं बलाकञ्च वकटिष्ठिभमेव च ।
 जानरञ्चैव भासञ्च स्वयं वा ब्राह्मणाय गाम् ॥ ११
 क्रव्यादांस्तु मृगान् हत्वा धेनुं दद्यात् पयस्विनीम् ।
 अक्रव्यादां वत्सतरसुष्ट्रं हत्वा तु कृष्णलम् ॥ १२
 किञ्चिदेव तु विप्राय दद्यादस्थिमतां वधे ।
 अनस्थाञ्चैव हिंसायां प्राणायामेन शुध्यति ॥ १३
 फलदानान्तु वृक्षाणां छेदनादाहिकं शतम् ।
 शुक्लवल्लीलतानाञ्च वीरूधां फलमेव च ॥ १४
 पुष्पागमानाञ्च तथा घृतप्राशो विशोधनम् ।
 चान्द्रायणं पराकञ्च कुर्याद् हत्वा प्रसादतः ॥ १५
 मतिपूर्वं वधे चास्याः प्रायश्चित्तं न विद्यते ।
 मनुष्याणाञ्च हरणं स्त्रीणां हत्वा गृहस्य च ॥ १६

बापोकूपजलानि च शृण्वन्नाम्नाययेन तु ।
 दृष्ट्यानामन्यमाराचा स्तं य कृत्वाऽन्यवैश्रमः ॥ १७
 चरेत् सान्तपनं कच्छ चरित्वात्मविशुद्धये ।
 धान्यादिधनवैर्ये च पञ्चगव्यविशोधनम् ॥ १८
 हलकाष्ठदुग्धानाञ्च पुष्पाणाञ्च फलस्य च ।
 सेनचर्मामिष्याणाञ्च त्रिरात्रं व्यादभोजनम् ॥ १९
 मणिप्रवालरत्नानां सुवचनैरञ्जनम् च ।
 अथ काष्ठोपनानाञ्च द्वादशाहमभोजनम् । २०
 एतदेव व्रतं कुर्याद् द्विशकैकशकस्य च ।
 पक्षिणामोषधीनाञ्च हरिणापि चरन् पयः ॥ २१
 न भामाना जलानान्तु टैवे चान्द्रायणं चरेत् ।
 उपोष्य द्वादशाहन्तु कुक्ष्याच्छैर्जुह्याद्दृष्टम् ॥ २२
 नकुलीनूकमाञ्जारं जग्धा सान्तपनं चरेत् ।
 खान जग्धाथ लक्ष्मणं शुभसेधै च शुध्यति ॥ २३
 प्रकुर्याच्चैव संस्कारं पूर्वमेवैव विधानतः ।
 शतलक्षं वलाकञ्च हंसकारण्डवं तथा ॥ २४
 चक्रवाकञ्च जग्धा च द्वादशाहमभोजनम् ।
 कपोतं टिट्थिभ भासं शुक्लं सारसमेव च ॥ २५
 जलूका जालपादञ्च जग्धा स्नेतद्व्रतचरेत् ।
 शिशुमारं तथा मार्वं मत्स्यं मांसं तथैव च ॥ २६
 जग्धा चैव वराहञ्च एतदेव व्रतचरेत् ।
 कीकिलचैव मत्स्याद मच्छूकं भुजगं तथा ॥ २७
 गोमूत्रयावकाहारेभ्योऽसिमेकेन शुध्यति ।
 शलेचराञ्च जलघान् यातुधानविपाटितान् ॥ २८

रक्तपादांस्तथा जग्ध्वा समाहृषेतदाचरेत् ।
 श्वतस्मां हृषा चैवमात्मार्यं वा यथाज्ञतम् ॥ २८ *
 भुक्ता समाचरे देतत्तत्पापस्यापनुत्तये ।
 कपोतं कुञ्जरं शिथूँ कुक्षुटे रजकां तथा ॥ २९
 प्राजापत्यं चरेज्जग्ध्वा तथा कुञ्जीरमेव च ।
 पलायणं लशुनश्चैव भुक्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३०
 वार्ताकुं तपहृन्तोयश्च प्राजापत्येन शुध्यति ।
 अश्वमेधं तद्योपेतं तप्तकच्छे च शुध्यति ॥ ३१
 प्राजापत्येन शुद्धिः स्यात् मनुष्य शशमण्ये ।
 अलावुं गृध्रनश्चैव भुक्ताप्येतद्भ्रतं चरेत् ॥ ३२
 उदुम्बरश्च कामिन तप्तकच्छे च शुध्यति ।
 हृषा कसरसंघावं पायमापूयश्चकूलीम् ॥ ३३
 भुक्ता चैवं व्रतं तत्र चिरात्रेण विशुध्यति ।
 पीत्वा क्षीराक्षरपयानि ब्रह्मचारी विशेषतः ॥ ३४
 गोमूत्रयावकाहारो मासार्धेन विशुध्यति ।
 अनिर्हंशया गोः क्षीरं माद्विधं वार्षमेव च ॥ ३५
 गर्भिण्या वा विवत्सायाः पीत्वा दुग्धमिदं चरेत् ।
 एतेषाञ्च विकाराणि पीत्वा मोहेन वा पुनः ॥ ३६
 गोमूत्रयावकाहारः सप्तरात्रे च शुध्यति ।
 भुक्ता चैव नवरात्रं सूतके श्वतकेऽथवा ॥ ३७
 चान्द्रायणेन शुध्येत ब्राह्मणस्तु समाहितः ।
 यस्य यङ्गयते नित्यं न यस्यायं न ज्ञीयते ॥ ३८
 चान्द्रायणं चरेत् सम्यक् तस्माच्चप्राशने द्विजः ।
 अभोज्यानास्तु सर्वेषां भुक्ता चाक्षसुपस्त्रतम् ॥ ३९

अस्थस्यात्ययिनोऽन्नञ्च तप्तकृच्छ्रमुदाहृतम् ।
 चाण्डालान्नं द्विजो भुक्त्वा सम्यक्चान्द्रायणं चरेत् ॥ ४१
 अज्ञानात् प्राश्य विण्मूत्रं सुरासंस्पर्शमेव च ।
 पुनः संस्कारमहन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥ ४२
 क्रव्यादानां पक्षिणाञ्च प्राश्य मूत्रपुरीषकम् ।
 महासान्तपनं कुर्यात्तेषां मोहाद्विजातयः ॥ ४३
 भासमण्डुककुङ्कुर वायसे कृच्छ्रमाचरेत् ।
 प्राजापत्येन शुध्येत ब्राह्मणः क्लिष्टभोजनात् ॥ ४४
 क्षत्रियस्तप्तकृच्छ्रं स्याद्वैश्यश्चैव त्रिकृच्छ्रकम् ।
 सुराभाण्डोदकं वापि पीत्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ४५
 शुनोच्छिष्टं द्विजो भुक्त्वा त्रिरात्रेण विशुध्यति ।
 गोमूत्रयावकाहारः पोतशेषञ्च वा पयः ॥ ४६
 आपो मूत्रपुरीषाद्यैरुपेताः प्राशयेद्यदि ।
 तदा सान्तपनं कुर्यात् तं कायविशोधनम् ॥ ४७
 चाण्डालकूपभाण्डेषु यदज्ञानं पिवेज्जलम् ।
 चरेत् सान्तपनं कृच्छ्रं ब्राह्मणः पापशोधनम् ॥ ४८
 चाण्डालेन च संस्पृष्टं पीत्वा वारि द्विजोत्तमः ।
 त्रिरात्रेण विशुध्येत पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४९
 महापातकसंस्पर्शं भुक्त्वा स्नात्वा द्विजोत्तमः ।
 बुद्धिपूर्व्वन्तु भूदात्मा तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ ५०
 अन्यजातिविवाहे च स महापातको भवेत् ।
 तस्य पातकिसंमर्गात् पातकित्वमवाप्नुयात् ॥ ५१
 चतुर्विंशतिकृच्छ्रं स्याद्विवाहे त्वन्यकन्यया ।
 संसर्गस्य तदर्थं स्यात् प्रायश्चित्तं सुते न हि ॥ ५२

दृष्ट्वा महापातकिनं चण्डालं वा राजसलाम् ।
 प्रमादाद्भोजनं कृत्वा त्रिरात्रेण विशुध्यति ॥ ५३
 मृनाद्रां यदि भुञ्जीत अहोरात्रेण शुध्यति ।
 पृथ्वीपूर्वन्तु कृच्छ्रेण भगवानाह पञ्चजः ॥ ५४
 शृङ्गं पथ्युषितादीनि गन्धादिप्रतिदूषितम् ।
 भुक्त्वापयाम कुर्वीत शरैरिष्टं पुनःपुनः ।
 अज्ञानाद् भुक्तिशुद्धयर्मज्ञानस्य विशेषतः ॥ ५५
 भूत्वाना यजनं कृत्वा परैषामन्यकर्माणि ।
 अभिचारमनर्हञ्च त्रिभिः कृच्छ्रैर्विशुध्यति ॥ ५६
 ब्राह्मणाभिहतानाञ्च कृत्वा दाहादिकं द्विजः ।
 गोमूत्रवायकाहारः प्राजापत्येन शुध्यति ॥ ५७
 तैलाभ्यंगः प्रभाते च कुर्यान्मृगपुरोषके ।
 अहोरात्रेण शुध्येत श्मश्रुकर्माणि मेषुने ॥ ५८
 एकाहैति विवाहान्मि परिभाष्य द्विजोत्तमः ।
 त्रिरात्रेण विशुध्येत त्रिरात्रात् षडहं पुनः ॥ ५९
 दद्याद्दे द्वादद्याद्दे वा परिहास्य प्रमादतः ।
 कृच्छ्रचान्द्रायणं कुर्यात् तत्पापस्यापनुत्तये ॥ ६०
 पतितद्रव्यमादाय तदुत्सर्गेण शुध्यति ।
 शरैश्च विधिना कृच्छ्रमिच्छाह भगवान् प्रभुः ॥ ६१
 अनाशकनिष्ठत्वा तु प्रव्रज्योपासिता तथा ।
 आचरेत् त्रयोणि कृच्छ्राणि त्रयोणि चान्द्रायणानि च ॥ ६२
 पुनश्च जातकर्मादिसंस्कारैः संस्कृता द्विजाः ।
 शृङ्गा यस्तद्व्रतं सम्भक्त्वा शरैर्युधैर्दुग्धिनः ॥ ६३

अनुपासितमिन्धुस्तु तद्व्यापकवशेन च ।
 अहयाश्वन् संयतमना रात्रौ चेद्रात्रिमेव हि ॥ ६४
 अकृत्वा समिदाधानं शुचिः स्नात्वा समाहितः ।
 गायत्र्यष्टसहस्रस्य जपं कृत्वा विशुध्यति ॥ ६५
 उपासौत न चेत् मन्थ्यां गृहस्थोऽपि प्रमादतः ।
 स्नातकव्रतलोभ्यन्तु कृत्वा चोपवसेद्धिनम् ॥ ६६
 सवत्सरश्चरेत् कृच्छ्रं अनुच्छन्दे द्विजोत्तमः ।
 चान्द्रायणं चरेद्वृत्त्या गोप्रदानेन शुध्यति ॥ ६७
 नास्ति क्वाद्यदि कुर्वीति प्राजापत्यं चरेद्द्विजः ।
 देवद्रोहं गुरुद्रोहं तप्तकच्छ्रेण शुध्यति ॥ ६८
 उद्रयानं ममारुह्य खरयानञ्च कामतः ।
 त्रिरात्रेण विशुध्येत नग्नां न प्रविशेज्जलम् ॥ ६९
 षष्ठान्नकालमासं वा मंहिताजपमेव वा ।
 होमाच्च शाकलान्नित्यमपत्यानां विशोधनम् ॥ ७०
 नीलं रक्तं वसित्वा तु ब्राह्मणो वस्त्रमेव हि ।
 अहोरात्रोषितः स्नातः पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७१
 वेदधर्मपुराणाञ्च चण्डालस्य च भाषणम् ।
 चान्द्रायणेन शुद्धिः स्नानं ह्यन्या तस्य निष्कृतिः ॥ ७२
 उद्वन्धनादिनिहतं संसृष्ट्य ब्राह्मणः क्वचित् ।
 चान्द्रायणेन शुद्धः स्यात् प्राजापत्येन वा पुनः ॥ ७३
 उच्छिष्टो यदि नाचान्तश्चण्डालादौ न सृशेद्द्विजः ।
 उच्छिष्टस्तत्र कुर्वीत प्राजापत्यं विशुद्ध्ये ॥ ७४
 चण्डालसूतिकशवांस्तथा नारीं रजस्वलाम् ।
 स्पृष्ट्वा स्नायाद्विशुद्ध्यथ तत्स्पृष्टान् पतितांस्तथा ॥ ७५

चण्डालसूतिकशयैः संस्पृष्टं अशयेदयदि ।

प्रमादात् स्नात चाचम्य जपं कृत्वा विशुध्यति ॥ ७६

अस्पृष्टस्पर्शनं कृत्वा स्नात्वा शुद्धेद्विजोत्तमः ।

आचामेत विशुद्धार्थं प्राङ् देवः पितामहः ॥ ७७

भुञ्जानस्य तु विप्रस्य कदाचित् ज्वते शुद्धम् ।

कृत्वा शीघ्रं ततः स्नात्वा उपोष्य जुहुयाद् वृत्तम् ॥ ७८

चाण्डालस्तु शयं स्पृष्ट्वा कच्छं कुर्याद्विजोत्तमः ।

दृष्ट्वा नभःस्थं नक्षत्रमहोरात्रं च शुध्यति ॥ ७९

सुराः स्पृष्ट्वा द्विजः कुर्यात् प्राणायामत्रयं श्रुतिः ।

पलाण्डुं लशुनञ्चैव वृत्तं प्राश्य विशुध्यति ॥ ८०

ब्राह्मणस्तु शुना दष्टस्त्राहं सायं पयः पिबेत् ।

नामैर्कूर्मुंश्च दष्टस्त्र तदेव त्रिगुणं भवेत् ॥ ८१

स्नादेतस्त्रिगुणं वाङ्मोमूर्ध्नि स्नात्तु चतुर्गुणम् ।

भ्रात्वा जपेत्तु गायत्रीं श्रमिर्दष्टो द्विजोत्तमः ॥ ८२

पञ्चयज्ञानकृत्वा तु यो भुङ्क्ते प्रत्यहं गृही ।

अनातुरश्च निधनः कच्छार्द्धेन विशुध्यति ॥ ८३

अद्विताग्नेरुपस्थानं यः कुर्याच्च तु पर्वणि ।

कृतौ गच्छेच्च भार्यायां सोऽपि कच्छार्द्धमाचरेत् ॥ ८४

विनाद्विरस्य वा कुर्याच्छारोरं सन्निवेश्य तु ।

सचैको जलमाहुत्य गामालंभ्य विशुध्यति ॥ ८५

गायत्राष्टमहसस्तु त्र्यहसोपवसेदगृही ।

अनुगच्छेच्च यः शूद्रं प्रेतभूतं द्विजोत्तमः ॥ ८६

गायत्राष्टमहसस्तु जपं कुर्यान्नदोषं च ।

कृत्वातु ग्रपथं विप्रो विप्रस्य वधसयुते ॥ ८७

मृपैव यावक्कात्रेण कुर्याच्चान्द्रायणं व्रतम् ।
 पङ्क्तौ विषमदानञ्च कृत्वा कच्छ्रेण शुध्यति ॥ ८८
 ह्यायां श्रवपाकस्यारुह्य मृत्वा सम्प्राशयेद् दृतम् ।
 रक्षेदादित्यमशुचिर्दृष्ट्वाग्नीन्द्रजमेव च ॥ ८९
 मानुषास्थि च संस्पृष्ट्वा स्नानमेव विशुध्यति ।
 कृत्वाप्यध्ययनं विप्रचरेद्भिचानुवत्सरम् ॥ ९०
 कृतघ्नो ब्राह्मणगृहे पञ्चसंवत्सरं व्रतौ ।
 हुङ्कारं ब्राह्मणस्योक्त्वा त्वङ्कारन्तु गरीयसः ॥ ९१
 मृत्वाचस्य ततः शेषं प्रणिपत्य प्रसादयेत् ।
 ताडयित्वा तृणेनैव कण्ठे बद्ध्वा च वाससा ॥ ९२
 विनादे परिनिर्जित्य प्रणिपत्य प्रसादयेत् ।
 श्रवगूर्यं चरेत् कच्छ्रमतिकच्छ्रं निपातने ॥ ९३
 कच्छ्रातिकच्छ्रं कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितम् ।
 गुरोराक्रोशने चैव कच्छ्रं कुर्याद्विशोधनम् ॥ ९४
 एकरात्रं हिरात्रं वा तत्पापस्यापनुत्तये ।
 दैवपीणामभिसुखं छीवनाक्रोशनाकृते ॥ ९५
 उलूकादिजनुर्जित्वा दातव्यञ्च हिरण्यकम् ।
 देव्योद्यानेषु यः कुर्यान्मृत्रोच्चारं शकृद्विजः ॥ ९६
 हिन्याच्छिन्नन्तु शुद्धार्थं चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ।
 देवतायतने भूवं कृत्वा द्रोहाद्विजोत्तमः ॥ ९७
 शिश्रस्योत्कृन्तनं कृत्वा चान्द्रायणमथाचरेत् ।
 देवतानामृषीणाञ्च वेदानाञ्चैव कुत्सनम् ॥ ९८
 कृत्वा सम्यक्प्रकुर्वीत प्राजापत्यं द्विजोत्तमः ।
 तैस्तु सम्भाषणं कृत्वा मृत्वा देवान् समर्चयेत् ॥ ९९

स्तो यदा बालभावेन महापापं करोति हि ।

प्रायश्चित्तं च तस्यास्यात् पित्रा तद्व्रतचारिणौम् ॥ १००

उद्वेदभिरूपां तामन्यथा पतितस्तु सः ।

अपि राजन्यकवधे वार्षिकब्राह्मणव्रतम् ।

तस्यान्ते ह्यपभैकेण सहस्रं गोदानमाचरेत् ॥ १०१

सर्वं हत्वा माषमात्रं दद्यात् सुवर्णं रजततान्त्रपु-
सोसकांस्थायसामद्भिरेव मृतम्रायुक्ताभस्तेजसाञ्चोच्छि-
ष्टानां भस्मगाद्भिः प्रक्षालनं कनकरजतमणिशङ्खगुक्त-
पद्मानां वज्रविटलरज्जुचर्मणाञ्चाद्भिः शौचमिति ॥

अपि चण्डालश्चपचस्पृष्टे वा यिगमूत्र एव च ।

त्रिरात्रेण विगृहिः स्याद्भुक्ताच्छिष्टः पङ्काचरेत् ॥ १०२

पिता मातामहा यस्य अग्रजो वाथ कस्यचित् ।

तपोऽद्विहोत्रमन्त्रेषु न दोषः परिवेदनं ॥ १०३

अमावस्यायां यो ब्रह्माणं समुद्दिश्य पितामहम् ।

ब्राह्मणीं स्त्रीं समभ्यर्च्य मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १०४

अमावास्या तिथिं प्राप्य यममाराधयेद्भवम् ।

ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १०५

क्षणाष्टम्या महादेव तथा क्षणवतुर्दृश्याम् ।

सम्पूज्य ब्राह्मणसुत्रैः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १०६

त्रयादृश्यां तथा रात्रौ सापहारं त्रिलोचनम् ।

दृष्ट्वैव प्रथमे यामे मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १०७

सर्वत्र दानग्रहणे मुच्यते सोमयागतः ।

शान्त्या च दक्षिणां गृह्णन् द्विरण्य-प्रतिमामपि ॥ १०८

मथुतेनैव गायत्र्या मुच्यते सर्वपातकैः ॥ १०९

इत्यौशनसस्मृतौ नवमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अतुपासितसिन्धुस्तु तद्व्यापकवशेन च ।
 अथवाग्रं संयतमना राज्ञो चेद्वाजिनिव हि ॥ ६४
 पात्रत्वा समिदाधानं शुचिः क्षाला समाहितः ।
 गायत्र्याष्टपदस्यैव वपं कृत्वा विमुञ्चति ॥ ६५
 उवाचोत्तमं चेत् सन्ध्यां यद्व्योऽपि प्रमादतः ।
 स्नातवन्नतलोचनस्तु क्षाला चोपवसेद्दिनम् ॥ ६६
 सवत्सरं चरेत् तच्छ्रेष्ठं धेनुचन्द्रे द्विजोत्तम ।
 चान्द्रायणं चरेद्गृहस्था गोपदानेन शुच्यति ॥ ६७
 नास्ति क्वाद्यदि कुर्वति प्राजापत्यं चरेद्दिनः ।
 ऐवद्रीहं शुद्धद्रव्यं तत्र त्र्यम्बकं शुच्यति ॥ ६८
 उद्यमानं समाकृष्टं खरयागच्छ कामनः ।
 त्रिरात्रं च विमुञ्चेत् नमो न प्रविशेत्सलम् ॥ ६९
 एष्टावकालमात्रं वा संहितावपमेव वा ।
 होमाश्च शालसाग्निव्यग्रपत्न्यां विशेषतः ॥ ७०
 नीलं रक्तं वसिला तु मासाधो वक्ष्येव हि ।
 अहोरात्रोक्तिः स्नातः पञ्चगव्येन शुच्यति ॥ ७१
 वेष्टधर्मपुराणाश्च चण्डालस्तत्र भावयन् ।
 चान्द्रायणेन शुचिः क्षालं स्नाना तत्र निष्कृतिः ॥ ७२
 उद्यमानादिभिस्तु चैवैव प्राजापत्यः क्षपित् ।
 चान्द्रायणेन शुचः स्नात् प्राजापत्येन वा पुनः ॥ ७३
 उच्छिष्टो यदि नाचान्नचण्डालादौ नु स्मरेद्दिनः ।
 उच्छिष्टस्तत्र कुर्वति प्राजापत्यं विमुञ्चति ॥ ७४
 चण्डालस्तुतिक्रमवास्तथा नारीं रजसवान् ।
 क्षुष्टा क्षायादिभ्यश्चैव तत्क्षुष्टान् पतितान्श्च वा ॥ ७५

अनुच्छिद्ये न सख्युष्टो म्रान येन विधीयते ।
 तेनेवोच्छिद्यसंस्मृष्टः प्राजापत्य समाचरेत् ॥ ११
 अत उर्ध्वं प्रवण्णामि नौलीवस्त्रस्य वै विधिम् ।
 स्त्रोणा क्रीडार्थसयोगे शयनोये न दृश्यति ॥ १२
 पासने विक्रये चैव तद्वृत्तंरूपजीवने ।
 पतितस्तु भवेद्विप्रश्चिभिः कृच्छ्रैर्व्यपोहति ॥ १३
 स्नान दानं जपो होमः स्वाध्यायः पिष्टतर्पणम् ।
 वृथा तस्य मज्जायज्ञा नौलीवस्त्रस्य धारणात् ॥ १४
 नौलीरक्तं यदा वस्त्रमज्ञानेन तु धारयेत् ।
 अज्ञो रात्रौषितो भूत्वा, पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १५
 नौलीदारु यदा भिन्द्यादुन्नाह्मण्य वे प्रमादतः ।
 शोषितं दृश्यते यत्र द्विजचान्द्रायणं चरेत् ॥ १६
 नौलीवृक्षेण पल्लन्तु अक्षमश्नाति चेदुद्दिजः ।
 आहारवसन कृत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १७
 भक्षन् प्रमादतो नौलीं द्विजातिस्त्वममाहितः ।
 त्रिषु वर्णेषु सामान्य चान्द्रायणमिति स्थितिम् ॥ १८
 नौलीरक्तेन वस्त्रेण यदव्यमुपनीयते ।
 गोपतिष्ठति दातार भोक्ता भुङ्क्ते तु किंस्विद्यम् ॥ १९
 नौलीरक्तेन वस्त्रेण यत् पाके अर्पितं भवेत् ।
 तेन भुङ्क्तेन विप्राणा दिनमेकमभोजनम् ॥ २०
 अत भर्त्तरि या नारो नौलीवस्त्रं प्रधारयेत् ।
 भर्त्ता तु नरकं याति सा नारो तदनन्तरम् ॥ २१
 नौल्या चोपहृते स्त्रे च यस्त्वं यत्तु प्ररोहति ।
 अमोक्षं तद्विजातीनां भुङ्क्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ २२

देवद्वीक्षां वृषोत्सर्गेऽयज्ञे दाने तथैव च ।
 अत्र स्थानं न कर्त्तव्यं दूषिता च वसुन्धरा ॥ २३
 वापिता यत्र नीली स्यात्तावद्भूम्यशुचिर्भवेत् ।
 यावद्वादशवर्षाणि अत ऊर्ध्वं शुचिर्भवेत् ॥ २४
 भोजने चैव पाने च तथा चौषधभेषजैः ।
 एवं म्रियन्ते या गावः पादमेकं समाचरेत् ॥ २५
 घण्टाभरणदोषेण यत्र गौर्विनिपौष्यते ।
 चरेद्वहे व्रतं तेषां भूषणार्थं हि तत् कृतम् ॥ २६
 दमने दामने रोधे अवघाते च वैकृते ।
 गवा प्रभवता यातैः पादानं व्रतमाचरेत् ॥ २७
 अङ्गुष्ठपर्व्वमात्रस्तु बाहुमात्रः प्रमाणतः ।
 सपल्लवश्च साग्रश्च दण्ड इत्यभिधीयते ॥ २८
 दण्डादुक्तादयदन्येन पुरुषा प्रहरन्ति गाम् ।
 द्विगुणं गोव्रतं तेषां प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ २९
 शृङ्गभङ्गे त्वस्थिभङ्गे चर्मनिर्मोचने तथा ।
 'दशरात्रं चरेत् कच्छ्रं' यावत् स्वस्थो भवेत्तदा ॥ ३०
 गोमूत्रेण च सम्मिश्रं यावक्क्षोपजायते ।
 त्रतदेव हितं कच्छ्रमिदमाङ्गिरसं मतम् ॥ ३१
 असमर्थस्य बालस्य पिता वा यदि वा गुरुः ।
 यमुद्दिश्य चरेद्धर्मं पापं तस्य न विद्यते ॥ ३२
 अशौतिर्यस्य वर्षाणि बाली बान्धूनघोडशः ।
 प्रायश्चित्तादिमर्हन्ति स्त्रिया रोगिण एव च ॥ ३३
 मूर्च्छिते पतिते चापि गवि यष्टिप्रहारिते ।
 गायत्र्यष्टसहस्रन्त प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ ३४

मूत्रा रजस्रला चैव चतुर्थेऽङ्गि विशुध्यति ।
 कुर्याद्रजसि निवृत्तेऽनिवृत्ते न कथञ्चन ॥ ३५
 शोणेण यद्रजः स्त्रीणामत्वर्थं हि प्रवर्त्तते ।
 अशुच्यस्ता न तेन स्युस्तासां वैकारिकं हि तत् ॥ ३६
 साध्याचारा न तावत् स्याद्रजो यावत् प्रवर्त्तते ।
 हृत्ते रजसि गम्या स्त्री गृहकर्मणि चैन्द्रिये ॥ ३७
 अथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनौ ।
 तृतीये रजको प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ ३८
 रजस्रला यदा स्मृष्टा शुना शूद्रेण चैव हि ।
 उपोष्य रजनौमेकां पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ३९
 द्वावेतावशुबौ स्यातां दम्पती शयनं गतौ ।
 अयनादुत्थिता नारी शुचिः स्यदशुचिः पुमान् ॥ ४०
 गण्डुपं पादशौचञ्च न कुर्यात् कांस्रभाजने ।
 भस्मना शुध्यते कांस्यं ताम्रमस्त्रेन शुध्यति ॥ ४१
 रजसा शुध्यते नारी नदी वेगेन शुध्यति ।
 भूमौ निचिप्य षण्मासमत्यन्तोपहतं शुचि ॥ ४२
 शवाघ्रातानि कांस्यानि शूद्रोच्छिष्टानि घानि तु ।
 भस्मना दशभिः शुध्येत् काकिनोपहृते तथा ॥ ४३
 शौचं मीवर्णरौप्याख्यां वायुनार्केन्दुरश्मिभिः ॥ ४४
 रितःस्पष्टं शवस्पृष्टमाविकञ्च न दुष्यति ।
 अङ्गिर्मृदा च तन्मात्रं प्रक्षाल्य च विशुध्यति ॥ ४५
 शुष्कमन्नमविप्रास्य भुक्त्वा सप्ताहमृच्छति ।
 अन्नं व्यञ्जनसंयुक्तमर्द्धमासेन जीर्यति ॥ ४६

ययो दधि च मासेन पायसासेन घृतं तथा ।
 तैलं संवत्सरेणैव कीष्टे जीर्यति वा न वा ॥ ४७
 यो भुङ्क्ते हि च शूद्रान्नं मासमेकं निरन्तरम् ।
 इह जन्मनि शूद्रत्वं मृतः श्वो चाभिजायते ॥ ४८
 शूद्रान्नं शूद्रसम्पर्कः शूद्रेण च सहासेनम् ।
 शूद्रात्ज्ञानागमः कश्चिज्ज्वलन्तमपि पातयेत् ॥ ४९
 अपणामे तु शूद्रोऽपि स्वस्तिं यो वदति द्विजः ।
 शूद्रोऽपि नरकं याति ब्राह्मणोऽपि तथैव च ॥ ५०
 दशाहाच्छुध्यते विप्रो द्वादशाहेन भूमिपः ।
 पाक्षिकं वैश्यं एवाह शूद्रो मासेन शुध्यति ॥ ५१
 अग्निहोत्रो च यो विप्रः शूद्रान्नश्चैव भाजयेत् ।
 पञ्च तस्य प्रणश्यन्ति आत्मा वेदास्त्रयोऽग्नेयः ॥ ५२
 शूद्रान्नेन तु भुङ्क्तेन यो द्विजो जनयेत् सुतान् ।
 यस्यान्नं तस्य ते पुत्रा अन्नाच्छुक्रं प्रवर्तते ॥ ५३
 शूद्रेण स्पष्टमुच्छिष्टं प्रमोदादथ पाणिना ।
 तदुद्विजिभ्यो न दातव्यमापस्तम्बीऽन्नवोचुनिः ॥ ५४
 ब्राह्मणस्य सदा भुङ्क्ते क्षत्रियस्य च पर्वसु ।
 वैश्यस्यापत्सु सुज्जौत न शूद्रस्यापि कदाचन ॥ ५५
 ब्राह्मणान्ने दरिद्रत्वं क्षत्रियान्ने पशुस्तथा ।
 वैश्यान्नेन तु शूद्रत्वं शूद्रान्ने नरकं भुवम् ॥ ५६
 अमृतं ब्राह्मणस्यान्नं क्षत्रियान्नं पयः स्मृतम् ।
 वैश्यस्य चान्नमेवान्नं शूद्रान्नं रुधिरं भुवम् ॥ ५७
 दुष्कृतं हि मनुष्याणामन्नमाश्रित्य तिष्ठति ।
 यो यस्यान्नं समश्नाति स तस्याश्नाति किल्बिषम् ॥ ५८

सूतकेषु यदा विप्रो ब्रह्मचारो जितेन्द्रियः ।
 पिवेत् पानौयमज्ञानाद्भुङ्क्ते भूक्तमथापि वा ॥ ५८
 उत्तोर्याचम्य उदकमवतोर्य्य उपेसृजेत् ।
 एवं हि समुदाचारो वरूणिनाभिमन्वितः ॥ ५९
 श्रम्यगारे नवां गोष्ठे देवब्राह्मणसन्निधौ ।
 आहारे जगदाले च पादुक्कानां विसर्ज्जणम् ॥ ६०
 पादुकासनमारुढो गेहात् पञ्चगृहं व्रजेत् ।
 छिद्रयेत्तस्य पादौ तु धाम्निदां पृथिवीपतिः ॥ ६१
 अग्निहोत्रौ तपस्वो च श्रोत्रियो वेदपारगः ।
 एते वै पादुकेर्यान्ति शेषान् दण्डेन ताडयेत् ॥ ६२
 जन्म प्रभृति संस्कारे बालस्यान्नस्य भोजने ।
 अर्सापिण्डं न भोक्तव्यं श्मशानान्ते विशिषतः ॥ ६३
 याचकांश्च न वश्याद्वर्मापि सूतकभोजनम् ।
 नारो प्रथमगर्भेषु भुङ्क्ता चान्द्रायणं चरेत् ॥ ६४
 अन्यदत्ता तु या कन्या पुनरन्यस्य दौयते ।
 तस्याद्यान्नं न भोक्तव्यं पुनर्भूः सा प्रगौयते ॥ ६५
 पूर्व्वञ्च स्त्राविता यद्य गर्भो यद्याप्यसंस्कृतः ।
 द्वितीये गर्भसंस्कारस्तेन शुद्धिर्विधीयते ॥ ६६
 राजाद्येह शभिर्ग्रासैर्यावत् तिष्ठति गुर्व्विणी ।
 तावद्वा विधातव्या पुनरन्यो विधीयते ॥ ६७
 भर्तृग्रासनमुज्जह्य या च स्त्री विप्रवर्त्तते ।
 तस्याद्यन्नं न भोक्तव्यं विज्ञया कामचारिणौ ॥ ६८
 अनपत्या तु या नारो नाशूयात्तदुद्वेष्टि वै ।
 अथ भुङ्क्ते तु यो मोहात् पूयसं नरकं व्रजेत् ॥ ७०

स्त्रिया धनन्तु यो मोहादुपजीवन्ति वाम्भवाः ।

स्त्रिया यानानि वासांसि ते पापा यान्त्यधोगतिम् ॥ ७१

राजानं हरते तेजः शूद्रानं ब्रह्मवर्षसम् ।

सूतकेषु च यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलम् ॥ ७२

बभ्रमहिता ।

वचानो ह्यस्य धर्मस्य प्रायश्चित्ताभिधायकम् ॥
 वनूनामपि वचानां धर्मग्रन्थं प्रवर्तते ॥ १
 जलाम्बुहन्मन्त्राणां प्रवर्णनान्नन्यथा ।
 विषप्रपतनप्रायश्चित्ताद्यातन्त्राद्य ये ॥ २
 मर्त्यं ते प्रत्यक्षमिता मर्त्यलोकाय विष्कृताः ।
 चान्द्रायणेन शुद्धानि तमस्तच्छुद्धयेन वा ॥ ३
 अभयवमिताः पापा येवानप्रस्थान्नाश्रुताः ।
 इन्दुदयेन शुद्धानि दत्त्वा धेनू तथा वृषम् ॥ ४
 योत्राद्यावहनं दग्ध्वा मृतमुहन्मनसः ।
 पाशं तद्धैव कृत्वा तु तमस्तच्छुद्धं समाचरेत् ॥ ५
 क्षमिभिर्जनसम्भूतैर्मृष्टिकाश्चोपधातितः ।
 क्षुद्राश्चैव सम्यक्कुर्वीत शक्त्वा दद्यात् दक्षिणाम् ॥ ६
 ज्ञानेनैव मन्त्रद्वारे पुण्यशोचितमन्त्रदे ।
 क्षमिभुक्तवने मौञ्जीहोमेन च विशुध्यति ॥ ७
 यः क्षत्रियस्तथा वैश्यः शूद्रश्चाप्यनुलोमजः ।
 ज्ञात्वाभुङ्क्ते विशेषेण चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥ ८
 कुक्षटाच्छप्रमाणान्नु वासश्च परिकल्पयेत् ।
 चन्द्यवाह्यारदीयेषु न च तन्त्रं विशुध्यति ॥ ९

एकैकं वर्षयेच्छुके कृष्णपत्रे च क्रामयेत् ।
 अमावस्यां न भुञ्जीत एष चान्द्रायणो विधिः ॥ १०
 सुरान्ध्रमथ्यानेन गोमांसभक्षणे कृते ।
 तप्तकच्छुं चरेद्विप्रस्तत्पापस्तु प्रणश्यति ॥ ११
 प्रायश्चित्ते ह्युपक्रान्ते कर्त्ता यदि विपश्यते ।
 पूतस्तदङ्गवेवापि इहलोके परच च ॥ १२
 यावदेकः पृथग् व्यक्तः प्रायश्चित्ते न शुध्यति ।
 अपरास्ते न च स्मृश्यास्तेऽपि सर्वे त्रिगर्हिताः ॥ १३
 अभोण्याद्याप्रतिघात्या असम्प्राज्या विवाहिनः ।
 पूयन्तेऽनुव्रते चौर्ये सर्वे ते ऋक्षसभामिनः ॥ १४
 छानेकादशवर्षस्य पञ्चवर्षात् परस्य च ।
 प्रायश्चित्तश्चरेद्भ्राता पिता अन्योऽपि बान्धवः ॥ १५
 अतो बालतरुःपि नापराधो न पातकम् ।
 राजदण्डो न तस्मास्ति प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ १६
 अशीतियस्य वर्षाणि बालो वायूनपोडशः ।
 प्रायश्चित्ताहंमर्हन्ति स्त्रियो रोगिण एव च ॥ १७
 अस्तं गतो यदा सूर्यबान्धालरजकक्षियः ।
 सस्रष्टास्तु तदा कैचिऽप्रायश्चित्तं कथञ्चवेत् ॥ १८
 जातरूपं सुवर्णं च दिवानीतञ्च यज्वलम् ।
 तेन स्नात्वा च पीत्वा च सर्वे ते शुचयः स्मृताः ॥ १९
 दासनापितगोपालकुलमित्राः शैरिणः ।
 एते शूद्रेषु भोण्यान्वा यद्यात्मानं निवेदयेत् ॥ २०
 अन्नं शूद्रस्य भोण्यं वा ये भुञ्जन्वतुषा नराः ।
 प्रायश्चित्तं तदा प्राप्तं चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥ २१

चङ्गिरःसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

गृहाग्नेषु धर्मेषु वर्षानामनुपूर्व्ययः ।
 प्रायश्चित्तविधिं दृष्ट्वा अङ्गिरा मुनिरब्रवीत् ॥ १
 अन्त्यानामपि सिद्धान्तं भक्षयित्वा द्विजातयः ।
 चाद्रं जप्त्वा तदर्हन्तु ब्रह्मचर्यायां विदुः ॥ २
 रजकचर्मकारच नटो वरुण एव च ।
 जैवसंभेदमिदं सप्तैते चान्वेष्यान् क्षताः ॥ ३
 अन्वेष्यान् शृङ्गे लोथं भाण्डे पर्व्वयितश्च यत् ।
 प्रायश्चित्तं यदा पीतं तदैव हि समाचरेत् ॥ ४
 चाण्डालास्तृणमाण्डानि त्वष्ट्रानामात् पितृते यदि ।
 प्रायश्चित्तं कार्यं तेषां वर्षे वर्षे विधीयते ॥ ५
 चरेत् सान्तापनं विप्रः प्राजापत्यन्तु भूमिपः ।
 तदर्हन्तु चरैर्हैमः पादं शूद्रेषु दापयेत् ॥ ६
 अज्ञानात् पितृते तोयं ब्राह्मणस्त्वन्वजानिषु ।
 चाश्वीराश्वीयितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७
 विप्रो विशेषेण संशयं लब्ध्वाष्ट्रेण कदाचन ।
 आचारान् एव शुध्येत चङ्गिरा मुनिरब्रवीत् ॥ ८
 वैश्वेन तु यदा कृष्टः क्षमा शूद्रेण वा हितः ।
 उपोष्य रजनीमिका पञ्चमव्येन शुध्यति ॥ ९

एतास्त्रियोजयेद्वयस्तु हव्ये कव्ये च शर्वाणि ।
 निराशाः पितरस्तत्र यान्ति देवा महर्षिभिः ॥ ३७
 अये माहिविकं दृष्ट्वा मध्ये तु हवसौपतिम् ।
 अन्ते वारुणिकं दृष्ट्वा निराशाः पितरो गताः ॥ ३८
 महिवीक्ष्यन्ते भार्या या चैव व्यभिचारिणी ।
 तान् दोषान् असते वस्तु स वै माहिविकः स्मृतः ॥ ३९
 समाच्यन्तु समुद्रतः महाध्वं यः प्रयच्छति ।
 स वै वारुणिको आसन्नप्राणादिषु गर्हितः ॥ ४०
 यावदुर्णं भवत्यत्र खल्वनुज्ज्वलति वाग्मयताः ।
 अत्रन्ति पिरस्तावद्व्यवसाता हविर्गुणाः ॥ ४१
 हविर्गुणा न वक्तव्याः पितरो यत्र तर्पिताः ।
 पिष्टमिस्त्रर्पितैः पश्चादन्नस्य शोभनं हविः ॥ ४२
 सावतो असते पासान् हव्यकव्येषु मन्त्रवित् ।
 तावतो असते पिच्छान् शरीरैः प्रप्राणः पिता ॥ ४३
 क्षुच्छिष्टाक्षिष्टसंस्तुतः क्षुन्ना शूरेण वा द्विजः ।
 उपान् रजनौमिकां पञ्चमयेन शुभ्रति ॥ ४४
 अनुच्छिष्टेन संस्तुते ज्ञानमात्रं विधौयते ।
 तिनैवीक्ष्ण्डसंस्तुतः प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ४५
 यावद्विप्रा न पूज्यन्ते सम्भोजनद्विरण्यकैः ।
 तावद्यौघं प्रतश्चापि तत्पापं न प्रचक्षते ॥ ४६
 यद्वटितं काकवसाकाचिह्नैरभिधक्षितन्तु भवेच्छरीरम् ।
 गात्रे सुखे च प्रविशेच्च सम्यक् ज्ञानेन सेवोपहतञ्च
 शुचिः ॥ ४७

ऊर्द्धं नामैः करौ मुक्ताः यदङ्गमुपहन्यते ।
 ऊर्द्धं स्नानसधःशौचं तन्मात्रेणैव शुध्यति ॥ ४५
 अभक्ष्याणामपेयानामलेह्यानाञ्च भक्षणे ।
 रेतोमूत्रपुरौषाणां प्रायश्चित्तं कथम्भवेत् ॥ ४६
 पक्षोदुम्बरविल्वाश्च कुशाश्वत्थपलाशकाः ।
 रत्नेषां तु दक्षं पोत्वा षड्रात्रेणैव शुध्यति ॥ ४७
 यः प्रत्यवसितो विप्रः प्रव्रज्याग्निर्निरापदि ।
 अनाहिताग्निर्वृत्तेत गृहित्वञ्च चिकीर्षति ॥ ४८
 आचरेत्क्षौणि कृच्छ्राणि चरेच्चान्द्रायणानि च ।
 जातकर्मादिभिः प्रोक्तैः पुनःसंस्कारमर्हति ॥ ४९
 तूलिका उपधानानि पुष्पं रक्ताम्बराणि च ।
 शोषयित्वा प्रतापेण प्रोक्षयित्वा शुचिर्भवेत् ॥ ५०
 देशं कालं तथात्मानं द्रव्यं द्रव्यप्रयोजनम् ।
 उपपत्तिमवस्थाञ्च ज्ञात्वा धर्म्मं समाचरेत् ॥ ५१
 रथ्याकर्ममतोयाणि नावायसदृणानि च ।
 मारुताकेण शुध्यन्ति पक्षेष्टकचितानि च ॥ ५२
 आतुरे स्नानसम्प्राप्ते दशकत्वोह्यनातुरः ।
 स्नात्वा स्नात्वा सृशेत् तन्तु ततः श्रद्धेत आतुरः ॥ ५३
 रजकश्चर्मकारश्च नटो वरूडः ।
 कैवर्त्तमेदभिल्लाश्च सप्तैते चान्ते स्मृताः ॥ ५४
 एषां गत्वा तु योषां वै तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ ५५
 स्त्रीणां रजस्त्रलायान्तु सृष्टासृष्टि यदा भवेत् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तासां वर्णं वर्णं विधौयते ॥ ५६

स्पृष्टा रजस्वलां यान्ति सगोमाञ्च सभक्तृकाम् ।
 कामादकामातो वापि स्नात्वा कालेन शुध्यति ॥ ५७
 स्पृष्टा रजस्वलान्द्योन्ध ब्राह्मणो शूद्रजा तथा ।
 कृच्छ्रेण शुध्यते पूर्वा शूद्रा पादेन शुध्यति ॥ ५८
 स्पृष्टा रजस्वलान्द्योन्ध क्षत्रिया शूद्रजा तथा ।
 पादहीनं चरेत् पूर्वा पादाह्वेन तथोत्तरा ॥ ५९
 स्पृष्टा रजस्वलान्द्योन्ध वैश्यजा शूद्रजा तथा ।
 कृच्छ्रपाद चरेत् पूर्वा तदर्हन्तु तथोत्तरा ॥ ६०
 स्पृष्टा रजस्वला चैव श्राजजम्बूकरासभैः ।
 तावत् तिष्ठे विराड्वारा स्नात्वा कालेन शुध्यति ॥ ६१
 स्नष्टा रजस्वला कैश्चिच्छालेररजस्वला ।
 प्राजापत्येन कृच्छ्रेण प्राणायामशतेन च ॥ ६२
 विप्रः स्मृतो निशाद्याञ्च उदका पतितेन च ।
 दिवानौतेन तोयेन स्नापयेच्चान्निसन्धिषी ॥ ६३
 दिवाकर्कशिसंस्तुष्टं रात्रौ नक्षत्ररश्मिभिः ।
 सन्ध्योभयोश्च सन्ध्यायाः पवित्रं सर्वदा जलम् ॥ ६४
 आपः करनक्षस्पृष्टाः पवित्राचमने द्विजः ।
 सुरा पिवति सुव्यक्तं यमस्य वचनं यथा ॥ ६५
 स्नातवाप्योद्वावा कूपे पाषाणैः शस्त्रघातनैः ।
 यष्टा तु घातने चैव मृत्पिण्डे गोकुलेन च ॥ ६६
 रोधने बन्धने चैव स्नापिते पुष्कले तथा ।
 काष्ठे वनस्पती रोधसङ्घटे रज्जुवस्त्रयोः ॥ ६७
 एतत्ते कथितं नित्यं प्रमादस्थानमुत्तमम् ।
 यत्र यत्र मता गावः प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ६८

यमसंहिता ।

टाड्या घातने कृच्छ्रं पाषाणेर्दिगुचं भवेत् ।
 चरेत्कृच्छ्रन्तु खानेष्वां पादकृच्छ्रन्तु पादपे ॥ ६८
 यन्मघाते त्रिकृच्छ्राणि यद्विघाते द्वयं चरेत् ॥ ७०
 कृच्छ्रं च वस्त्राघातेऽपि गोभ्रयति विमुञ्चति ।
 यो वलयति गोमन्त्रे नदीकान्तारमन्त्रिकं ॥ ७१
 गोमात्रि प्रथमे पादे द्वितीये स्मृत्यु वापयेत् ।
 तृतीये तु शिखा धार्या चतुर्थे मशिक्ष वपेत् ॥ ७२
 न स्त्रीणां वपनं कुर्यात् न च मा गामनुव्रजेत् ।
 न च राज्ञो वसेम्दाढं न कुर्याद्द्विदिकी मुनिम् ॥ ७३
 नर्त्यान् केशान् समुहन्त्य ऋदयेद्भुनिदयम् ।
 एवमेव तु नारीणां शिरसो वपनं स्मृतम् ॥ ७४
 मृतकेन तु ज्ञातेन उभयोः सूतकं भवेत् ।
 पातकेन तु क्षिप्तेन नास्ति सूतकित्वा भवेत् ॥ ७५
 चत्वारि चतुर्ध्यानि सम्प्राकासे विवर्जयेत् ।
 आहारं मैथुनं निद्रां स्नाध्यायश्च चतुर्थकम् ॥ ७६
 आहाराज्जायते व्याधिः क्रूरगर्भश्च मैथुनम् ।
 निद्रो ज्वरो निवर्तन्ते स्नाध्याये मरणं भवम् ॥ ७७
 अश्वानान्तु द्विजवेष्ट वर्यानां द्वितकाम्यया ।
 मया प्रोक्तमिदं शास्त्रं सावधानोऽवधारय ॥ ७८

अत्रिमहिता ।

इतास्मिहोत्रमासीनमत्रि वेदविदां वरम् ।
मव्यशास्त्रविधिज्ञातव्यविभिन्न नमस्कृतम् ॥ १
नमस्कृत्य च ते सर्वे इदं वचनमब्रुवन् ।
हिनाग्रं मव्येनोकानां भगवन् कथयस्व न ॥ २
अत्रिरुवाच ।

वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञा यस्या वृष्ट्यस्तु संशयम् ।
तत् सर्वं मव्यवक्ष्यामि यथादृष्टं यथानुमतम् ॥ ३
सर्व्वेतोशीत्युपमृश्य सर्व्वान् देवान् प्रणम्य च ।
जप्त्वा तु सर्व्वसूक्तानि सर्व्वशास्त्रानुसारतः ॥ ४
सर्व्वपापहृत् नित्यं सर्व्वसंशयनाशनम् ।
चतुर्णामपि वर्णानामत्रि शास्त्रमवक्ष्ययत् ॥ ५
ये च पापकृतो लोके ये चान्ये धर्मोदयकाः ।
सर्व्वे पापैः प्रमुच्यन्ते नृत्वेदं शास्त्रमुत्तमम् ॥ ६
तस्मादिदं वेदविद्विरध्ये तव्यं प्रयत्नतः ।
शिव्येभ्यश्च प्रवक्तव्यं सदुक्तसंभ्यश्च धर्मातः ॥ ७
अकुर्वीते ह्यमदुक्तं जडं शुद्धे शठे हिजे ।
एतव्ये व न दातव्यमिदं शास्त्रं द्विजोत्तमैः ॥ ८
एकमप्यक्षरं यस्तु गुरुः शिव्ये निवेदयेत् ।
पृथिव्या नास्ति तदद्रव्यं यद्वत्त्वा ज्ञातुमी भवेत् ॥ ९

एकाक्षरं प्रदातारं यो गुरुं नाभिमन्यते ।

शुनां योनिगतं गत्वा चाङ्गालेष्वपि जायते ॥ १०

वेदं गृहीत्वा यः कश्चिच्छास्त्रेष्वेवावमन्यते ।

स सद्यः पशुतां याति सन्भवानेकविंशतिम् ॥ ११

स्नानि कर्माणि कुर्वाणा दूरे सन्तोऽपि मानवाः ।

प्रिया भवन्ति लोकस्य स्ने स्ने कर्मस्यवस्थिताः ॥ १२

कर्म विप्रस्य यजनं दानमध्ययनं तपः ।

प्रतिपद्योऽध्यापनञ्च याजनञ्चेति वृत्तयः ॥ १३

अत्रियस्त्रापि यजनं दानमध्ययनं तपः ।

शब्दोपजीवनं भूतरक्षणञ्चेति वृत्तयः ॥ १४

दानमध्ययनं वापि यजनञ्चेति वै विप्रः ।

वार्त्ता शूद्रस्य शूद्रूषा द्विजानां काककर्म च ॥ १५

मयेव धर्मोऽभिहितः संस्मिता यच्च वर्चिनः ।

बहुमानमिह प्राप्य प्रयान्ति परमां गतिम् ॥ १६

ये त्वत्कारः स्वधर्मस्य परधर्मो व्यवस्थिताः ।

तेषां शास्त्रिकरो राज्ञा स्वर्गलोके महीयते ॥ १७

आत्मीये संस्मृतो धर्मो शूद्रोऽपि स्वर्गमश्नुते ।

परधर्मो भवेत्प्राण्यः सुखपा परदारवत् ॥ १८

बभ्यो राज्ञा स वै शूद्रो जपद्योमपरञ्च यः ।

ततो राष्ट्रस्य हन्तासौ यथा वज्रेण वै जलम् ॥ १९

प्रतिपद्योऽध्यापनञ्च तथाऽविक्रयेविक्रयः ।

याज्यं क्षतुर्भिरप्येतैः सन्नविट्पतनं स्मृतम् ॥ २०

सद्यः पतति मांसेन साक्षया लवणेषु च ।

जगहेन शूद्रो भवति ब्राह्मणः, चीरविक्रयात् ॥ २१

अवलाङ्गनीयानां यत्र भैरवराक्षसाः ।
 तं याम दण्डयेद्वाजा चीरभक्तप्रद वधैः ॥ २२
 विद्वद्भोग्यमविद्वानो येषु राक्षसु भुञ्जते ।
 तेष्वनादृष्टमिच्छन्ति महदा जायते भयम् ॥ २३
 ब्राह्मणान् वेदविदुषः सर्वशास्त्रविशारदान् ।
 न च वधेति यज्ज्ञेयां यत्रेतान् पूजयेत्तृपः ॥ २४
 ययो नोकाश्रयो वेदा आश्रमाश्च त्रयोऽभ्यस्य ।
 एतथा रक्षणार्थाय संश्रुता ब्राह्मणाः पुरा ॥ २५
 उभे मन्त्रे समाधाय मौनं कुर्वन्ति ये द्विजाः ।
 दिव्यवर्षमहर्षाणि स्वर्गलोके भव्यीयते ॥ २६
 य एवं कुरुते राजा गुणदोषपरीक्षणम् ।
 ययः स्वर्गं नृपत्वञ्च पुनः कोपं संवृष्येत् ॥ २७

दुष्टस्य दण्डः सुजनस्य पूजा
 न्यायेन कावचं च सम्प्रवृद्धिः ।

अपचपातोऽर्थिषु राक्षसाः

पक्षैव यज्ञाः कथिता नृपाणाम् ॥ २८

यत् प्रजापालने पुष्पं प्राप्नुवन्तोऽहं पार्थिवः ।
 न तु कतुमहर्षेण प्राप्नुवन्ति द्विजोत्तमाः ॥ २९
 अस्मां देवसातानां ऋतेषु च सरःसु च ।
 उद्धृत्य चतुरः पिण्डान् पारके स्नानमाचरेत् ॥ ३०
 वसाशुकमष्टहमस्त्रा मूलाविट्कर्णौवह्मनश्चाः ।
 ओं क्षास्त्रिदूषिकाः खेदो दादयेते नृपां मत्ताः ॥ ३१
 यथा यथा क्रमेणैव शक्तिरुक्ता मनीषिभिः ।
 शृङ्गारिभिश्च पूज्येवासुत्तरेष्वानु वारिषा ॥ ३२

शौचमङ्गलानायासा अनसूयास्य, ह्य दमः ।
 लक्षणाणि च विप्रस्य तथा दानं दयापि च ॥ ३३
 न गुणान् गुणिनो हन्ति स्तौति चान्यान् गुणानपि
 न हसेच्चान्यदोषांश्च सानसूया प्रकीर्त्तिता ॥ ३४
 अभक्ष्यपरिहारश्च संसर्गश्चाप्यनिन्दितैः ।
 आचारेषु व्यवस्थानं शौचमित्यभिधीयते ॥ ३५
 प्रशस्ताचरणं नित्यमप्रशस्तविवर्जनम् ।
 एतच्च मङ्गलं प्रोक्तमृषिभिर्धर्मादर्शिभिः ॥ ३६
 शरीरं षोडशते येन शुभेन त्वशुभेन वा ।
 अत्यन्तं तन्न कुर्वीत अनायासः स उच्यते ॥ ३७
 यथोत्पन्नेन कर्त्तव्यः सन्तोषः सर्व्ववस्तुषु ।
 ज स्पृहेत् परदारेषु सास्य, ह्य परिकीर्त्तिता ॥ ३८
 बाह्यमाध्यात्मिकं वापि दुःखमुत्पाद्यतेऽपरैः ।
 न कुप्यति न चाहन्ति दम इत्यभिधीयते ॥ ३९
 अहन्यहनि दातव्यमदीनेनान्तरात्मना ।
 स्तोकादपि प्रयत्नेन दानमित्यभिधीयते ॥ ४०
 परस्मिन् वस्तुवर्गे वा मित्रे द्वेष्ये रिपौ तथा ।
 आत्मवद्दर्शितव्यं हि दयैष परिकीर्त्तिता ॥ ४१
 यद्यैतैर्लक्षणेयुक्तो गृहस्थोऽपि भवेद्द्विजः ।
 स गच्छति परं स्थानं जायते नेह वै पुनः ॥ ४२
 अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाञ्चैव पालनम् ।
 आतिथ्यं वैश्वदेवश्च (अ) इष्टमित्यभिधीयते ॥ ४३
 बापौकूपतडागादिदेवतायतनानि च ।
 अन्नप्रदानमारामाः पूर्व्वमित्यभिधीयते ॥ ४४

३६ पूते प्रकर्त्तव्यं ब्राह्मणेन प्रयत्नतः ।
 ३७ न लभते स्वर्गं पूतेन मोक्षमाप्नुयात् ॥ ४५
 ३८ पूते द्विजातीनां सामान्यौ धर्मसाधनौ ।
 अधिकारी भवेच्छूद्रः पूते धर्म्यं न वैदिकं ॥ ४६
 यमान् सेवेत सततं न नित्यं नियमान् बुधः ।
 यमान् पतत्यकुर्व्वाणो नियमान् कीवलान् भजन् ॥ ४७
 आनृशंसं जमा सत्यमहिंसा दानमार्जवम् ।
 प्रीतिः प्रसादो माधुर्यं माद्वैवञ्च यमा दश ॥ ४८
 शौचमिज्या तपो दानं स्वाध्यायोपस्थनिग्रहः ।
 व्रतमौनोपवासाश्च स्नानञ्च नियमा दश ॥ ४९
 प्रतिकृतिं कुशमयीं तीर्थवारिषु मज्जयेत् ।
 यमुद्दिश्य निमज्जेत अष्टभागं लभेत सः ॥ ५०
 मातरं पितरं वापि भ्रातरं सुहृदं गुरुम् ।
 यमुद्दिश्य निमज्जेत द्वादशांशफलं लभेत् ॥ ५१
 अपुत्रेणैव कर्त्तव्यः पुत्र-प्रतिनिधिः सदा ।
 पिण्डोदकक्रियाहेतोर्यस्मात् तस्मात् प्रयत्नतः ॥ ५२
 पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्च जीवतो सुखम् ।
 ऋणमस्मिन् संनयति अमृतत्वञ्च गच्छति ॥ ५३
 जातमात्रेण पुत्रेण पितृणामनृणी पिता ।
 तर्दङ्गं शब्दिमाप्नोति नरकात्तायते हि सः ॥ ५४
 पृष्टव्या बहव पुत्रा यदेकोऽपि गयां व्रजेत् ।
 यजते चाश्वमेधञ्च नौलं वा ह्यपसुत्सृजेत् ॥ ५५
 क्वाङ्गन्ति पितरः सर्वे नरकान्तरभीगवः ।
 गयां यास्यति यः पुत्रः स नस्त्राता भविष्यति ॥ ५६

फलातीर्थं नरः स्नात्वा दृष्ट्वा देवं गदाधरम् ।
 गदाशौधं पदाक्रम्य मुच्यते ब्रह्मावतारः ॥ ५७
 महानदोमुपस्थं श्रुत् तर्पयेत् पिबदेवताः ।
 अक्षयान् लभते लोकान् कुलञ्चैव समुद्धरेत् ॥ ५८
 शङ्खास्त्रानि समुत्पन्ने भक्ष्यभोगविवर्जिते ।
 आहारशुद्धिं वक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ॥ ५९
 अक्षारलवण भैक्षं पिबेद्ब्राह्मीं सुवर्चसम् ।
 त्रिरात्रं शङ्खपुष्पी वा ब्राह्मणः पयसा सह ॥ ६०
 मधुभाष्पादह्वितः कश्चिदन्नानात् पिबते जलम् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तस्य मुच्यते केन कभीचा ॥ ६१
 पलाशविष्णुपत्राणि कुशान् पद्मान्शुद्धुस्वरम् ।
 क्षासयिता पिबेदापस्त्रिरात्रं चैव शृणुति ॥ ६२
 साय प्रातस्तु यः सम्भ्या प्रसादाद्विक्रमेत् सकृत् ।
 गायत्र्यास्तु सहस्रं हि जपेत् स्नात्वा समाहितः ॥ ६३
 शोकाक्रान्तोऽथ वा आन्तः स्थितः क्षानजपाद्विहः ।
 ब्रह्मकूचं चरेद्ब्रह्मणा दानं दत्त्वा विशुध्यति ॥ ६४
 गवां शृङ्गोदके स्नात्वा महानद्युपसङ्गमे ।
 समुद्रदर्शनैव व्यासदष्टः शुचिर्भवेत् ॥ ६५
 हवस्त्रानशृगालैस्तु यदि दृष्टव्यं ब्राह्मणः
 हिरण्योदकसंमिश्रं घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ ६६
 ब्राह्मणो तु शूना दष्टा जम्बुकेन हृत्केण वा ।
 उदितं ग्रहनक्षत्रं दृष्ट्वा सद्यः शुचिर्भवेत् ॥ ६७
 सत्रतश्च शूना दष्टस्त्रिरात्रमुपवासयेत् ।
 सष्ट्रं यावत् प्राश्य त्रयैवं समापयेत् ॥ ६८

मोहात् प्रमादात् संलोभाद्व्रतभङ्गान्तुःकारयेत् ।
 त्विराचे चैव शुध्यते पुनरेव व्रतो भवेत् ॥ ६८
 ब्राह्मणाक्षं यदुच्छिष्टमग्रात्त्वज्ञानतो द्विजः ।
 दिनद्वयान्तु गायत्र्या जपं कृत्वा विशुध्यति ॥ ७०
 क्षत्रियाक्षं यदुच्छिष्टमग्रात्त्वज्ञानतो द्विजः ।
 त्विराचे भवेच्छुद्धिर्यथा क्षत्रं तथा विशि ॥ ७१
 क्षत्रियाक्षं तथा भुक्त्वा स्त्रीशुद्धोच्छिष्टमेव वा ।
 षण्ण्वा मांसमभक्षान्तु मत्तराक्षं यवान् पिबेत् ॥ ७२
 शुना चैव तु मसृष्टस्तस्य स्नानं विधीयते ।
 तदुच्छिष्टान्तु मन्त्राग्न्य घवसासान् कच्छुमाचरेत् ॥ ७३
 अक्षय्येन संस्पृष्टः स्नानं तेन विधीयते ।
 तस्य चोच्छिष्टमग्नौ यात् पक्ष्मासान् कच्छुमाचरेत् ॥ ७४
 अघ्नानात् प्राश्य विश्वं च सुरासस्पृष्टमेव च ।
 पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयो वर्णा द्विजातयः ॥ ७५
 वपनं मेखला दण्डो भैक्षार्थव्रतानि च ।
 निवर्त्तन्ते द्विजातीनां पुनः संस्कारकर्मणि ॥ ७६
 शृङ्गाक्षिं प्रवक्ष्यामि " तः स्वयवद्रूपिताम् ।
 प्रायोर्ण्यं मृक्षयं भाण्डं सिद्धमक्षं तथैव च ॥ ७७
 शृङ्गाक्षिं तत्सन्ने गोमयेनोपलेपयेत् ।
 गोमयेनोपलिप्याथ श्लागेनाप्रापयेत् पुनः ॥ ७८
 ब्राह्मेभ्यस्तु पूतान्तुः शिरसा कुशवारिभिः ।
 तैरैवाभ्युक्ष्य तद्देशं शुध्यते नात्र संशयः ॥ ७९
 राज्ञास्थेः क्षपचेर्वापि बलाद्विचाञ्चितो द्विजः ।
 पुनः कुर्वीत संस्कारं पचात् कच्छुमयश्चरेत् ॥ ८०

शुना चैव तु संस्पृष्टस्तस्य स्नानं विधीयते ।
 तदुच्छिष्टन्तु संप्राश्य यत्नेन, कृच्छ्रमाचरेत् ॥ ८१
 अतः परं प्रवक्ष्यामि सूतकस्य विनिर्णयम् ।
 प्रायश्चित्तं पुनश्चैव, कथयिष्याम्यतः परम् ॥ ८२
 एकाहाच्छुध्यते विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः ।
 त्र्यह्रात् केवलवेदस्तु निर्गुणो दशभिर्दिनैः ॥ ८३
 ब्रतिनः शास्त्रपूतस्य आहिताग्नेस्तथैव च ।
 रात्रस्तु सूतकं नास्ति यस्य चेच्छति ब्राह्मणः ॥ ८४
 ब्राह्मणो दशरात्रेण द्वादशाहेन भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुध्यति ॥ ८५
 सपिण्डानान्तु सर्वेषां गोत्रजः साप्तपौरुषः ।
 पिण्डाद्योदकदानञ्च शावाशौचं तथानुगम् ॥ ८६
 चतुर्थे दशरात्रं स्यात् पड़हः पञ्चमे तथा ।
 षष्ठे चैव त्रिरात्रं स्यात् सप्तमे द्व्यहमेव वा ॥ ८७
 अष्टमे दिनमेकान्तु नवमे प्रहरद्वयम् ।
 दशमे स्नानमात्रेण सूतके तु शुचिर्भवेत् ॥ ८८
 मृतसूतके टासोनां पद्मौनाञ्चानुलोमिनाम् ।
 स्नामितुल्यं भवेच्छौचं मृतं, स्नामिनि यौनिकम् ॥ ८९
 श्वस्पर्शदृष्टतीयस्तु सचेलः स्नानमाचरेत् ।
 चतुर्थे सप्तभैक्षं स्यादेष शावविधिः स्मृतः ॥ ९०
 एकत्र संस्तृतानान्तु मादृशमेकभोजिनाम् ।
 स्नामितुल्यं भवेच्छौचं विभक्तानां पृथक्, पृथक् ॥ ९१
 उद्ग्रीवौरमवोचोरं यच्चात्रं मृतसूतके ।
 पाचकान्नं नवयाजं भुक्त्वा चान्द्रायणञ्चरेत् ॥ ९२

श्रुतिमंडिता ।

सूतकाक्षमधर्माय यस्तु प्राप्नोति मानवः ।
 चिरात्रमुपवाम' स्यादेकरात्र' जले वसेत् ॥ ८३
 महायज्ञविज्ञानस्तु न कुर्यात्पुनजस्रानि ।
 क्षीम तत्र प्रकुर्वीति शुष्काखेन फलेन वा ॥ ८४
 शानस्वस्तदशास्त्रे तु पञ्चत्वं यद्वि गच्छति ।
 मद्य एव विग्रहि स्याच्च प्रेत नैव सूतकम् ॥ ८५
 जनचूडस्तु कुर्वीति उदकं पिण्डमेव च ।
 स्वधाकारं प्रकुर्वीति नामोच्चारणमेव च ॥ ८६
 त्रय्यचारा यतिसंबन्धे मन्त्रे पूर्वजनं तथा ।
 यज्ञं विशाहकाले च मद्यं शौचं विधीयते ॥ ८७
 विवाहात्सवयज्ञेषु चन्तरास्त्रसूतके ।
 पूर्वमहस्त्रितायेष्व न दोषयात्रिरव्रवीत् ॥ ८८
 सूतसजननादूह सूतकादौ विधीयते ।
 अशनाचमनाच्छुद्धिः सूतिकाश्च न सस्येत् ॥ ८९
 पञ्चमिहनि विज्ञेयः संस्मर्यः क्षत्रियस्य तु ।
 सप्तमिहनि वैश्यस्य विज्ञेय स्मरणं बुधैः ॥ ९०
 दशमिहनि शूद्रस्य कर्त्तव्य स्मरणं बुधैः ।
 मासिनैवाक्षयुद्धि' स्यात् सूतके सूतके तथा ॥ ९१
 व्याधितस्य कटव्यस्य ऋणयस्तस्य सर्वदा ।
 क्रियाहीनस्य मूर्खस्य स्त्रोत्रितस्य विशेषतः ॥ ९२
 व्यसनामक्तचित्तस्य पराधीनस्य निवृत्तः ।
 स्वाध्यायव्रतहीनस्य सततं सूतकं भवेत् ॥ ९३
 द्वे कृच्छ्रे परिविसेस्तु कान्धायाः कृच्छ्रमेव च ।
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रं दातुः स्यादेतुः मान्तर्यनं स्मृतम् ॥ ९४

कुलवामनसन्धेयु गृह्णितेऽथ जडेषु च ।
 जाल्पव्यवधिरे मूके न दोषः परिवेदने ॥ १०५
 ह्योषे देयान्तरस्ये च-पतिते व्रजिवेऽपि वा ।
 योगशास्त्राभियुक्ते च न दोषः परिवेदने ॥ १०६
 पिता पितामहो यश्च अग्रजो वापि कश्चनचित् ।
 नान्निहोत्राधिकारोऽस्ति न दोषः परिवेदने ॥ १०७
 भार्यामरणपक्षे वा देशान्तरगतेऽपि वा ।
 अधिकारो भवेत् तत्र तथा पातकसंयुते ॥ १०८
 ज्येष्ठो भ्राता यदा तिष्ठेद्दाधानं नैव कारयेत् ।
 अनुज्ञातस्तु कुर्वीत शङ्कस्य वचनं यथा ॥ १०९
 नाम्न्यः परिविन्दन्ति न वेदा न तर्पांसि च ।
 न च आहं कनिष्ठो वै विना चेवाभ्यनुज्ञया ॥ ११०
 तस्मादप्ये सदा कुर्याच्छ्रुतिस्मृत्यदितश्च यत् ।
 नित्यनैमित्तिकं काम्यं यच्च स्मरंश्च साधनम् ॥ १११
 एकैकं वर्हयेन्नित्यं शुक्ले कृष्णे च ज्ञासयेत् ।
 अमावास्यां न भुञ्जीत एव चान्द्रायणो विधिः ॥
 इत्येतत् कथितं पूर्वैर्महापातकजान्त्रयि ॥ ११२
 वेदाभ्यासरतं ज्ञातं महायज्ञक्रियापरम् ।
 न सृशन्तीह पापानि महापातकजान्त्रयि ॥ ११३
 वायुभक्षो दिवा तिष्ठेद्द्रामिषैवाणु सूर्यहृक् ।
 जज्ञा सहस्रं गायत्र्याः शुद्धिर्ब्रह्मवाहते ॥ ११४
 पद्मोदुम्बरविस्वैश्च कुशोऽश्वत्थपलाययोः ।
 एतेषामुदकं पीत्वा पर्णकृच्छ्रान्तदुष्यते ॥ ११५

पञ्चगव्यञ्च गोक्षीरदधिभूतसकदष्टतम् ।
 जम्बू परेऽङ्गुपवसेदेव मान्तपनी विधिः ॥ ११६
 दृढकमान्तपनेद्रव्यैः षडङ्गः सोपवासकः ।
 मसाङ्गेन तु कृच्छ्रोऽयं महासान्तपनं स्मृतम् ॥ ११७
 ब्राह्म मायं ब्राह्म प्रातस्त्राहं भुङ्क्ते त्वयाचितम् ।
 ब्राह्मं परञ्च नाश्रीयात् प्राजापत्यो विधिः स्मृतः ॥ ११८
 भायन्तु द्वादश घासाः प्रातः पञ्चदश स्मृताः ।
 अयाचितं चतुर्विधं परेऽङ्गानयनं स्मृतम् ॥ ११९
 एकैकं ग्राममश्रीयात् ब्राह्मणि ब्राह्मि पूज्यवत् ।
 ब्राह्मं परञ्च नाश्रीयादतिकृच्छ्रं तदुच्यते ॥ १२०
 कुङ्कुटाण्डप्रमाणं स्नादयावद्यस्य सुखं विधेत् ।
 एतदग्रासं विजानीयाच्छुद्धयं कायशीघ्रम् ॥ १२१
 ब्राह्ममुष्णं पिबेदापस्त्राहमुष्णं पिबेत् पयः ।
 अहमुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥ १२२
 षट्पलानि पिबेदापस्त्रिपलान्तु पयः पिबेत् ।
 पलमेकान्तु वै सर्पिस्तप्तकृच्छ्रं विधीयते ॥ १२३
 दद्यात् त्रिदिनं भुङ्क्ते ब्राह्मं भुङ्क्ते च सर्पिषा ।
 शीघ्रं तु ब्राह्मं भुङ्क्ते वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥ १२४
 त्रिपलं दधिक्षीरेण पलमेकान्तु सपिषा ।
 एतदेव व्रतं पुण्यं वैदिकं कृच्छ्रमुच्यते ॥ १२५
 एकभुङ्क्तेन नक्त्रेण तवेवायाचितेन च ।
 उपवासिनं चैकेन पादकृच्छ्रः प्रकीर्तितः ॥ १२६
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रः पयसा दिवसानेकाविंशतिम् ।
 द्वादशाङ्गीपवासेन पराकः परिकीर्तितः ॥ १२७

पिण्याकटधिगक्तूनां यासद्य प्रतिवासरम् ।
 एकैकमुपवामः स्यात् सौम्यकृच्छ्रः प्रकौर्त्तितः ॥ १२८
 एषां त्रिरात्रमभ्यासादेकैकस्य यथाक्रमम् ।
 तुलापुरुष इत्येष ज्ञेयः पञ्चदशाहिकः ॥ १२९
 कपिलागोस्तु दुग्धायाः धारोष्णं यत् पयः पिबेत् ।
 एष व्यासकृतः कृच्छ्रः श्वपाकमपि शोध्येत् ॥ १३०
 निशायां भोजनञ्चैव तत्ज्ञेयं नक्तमेष तु ।
 अनादिष्टेषु पापेषु चन्द्रायणमथोदितम् ॥ १३१
 अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्टैर्द्विगुणदक्षिणैः ।
 यत् फलं समवाप्नोति तथा कृच्छ्रैस्तपोधन ॥ १३२
 वेदाभ्यासरतः क्षान्तो धर्मशास्त्राख्यवैचयेत् ।
 शौचाचारसमायुक्तो गृहस्थोऽपि हि मुच्यते ॥ १३३
 उक्तमेतदक्षिणातीनां महर्षे श्रूयतामिति ।
 अतः परं प्रवक्ष्यामि स्त्रीशूद्रपतनानि च ॥ १३४
 जपस्तपस्तौर्ययात्रा व्रतज्या मन्त्रसाधनम् ।
 देवताराधनञ्चैव स्त्रीशूद्रपतनानि पट् ॥ १३५
 जीवद्भर्त्तरि या नारी उपोष्य व्रतचारिणी ।
 आयुष्यं हरते भर्तुः सा नारी नरकं व्रजेत् ॥ १३६
 तीर्थस्नानार्थिनौ नारी पतिपादोदकं पिबेत् ।
 शङ्करस्यापि विष्णोर्वा प्रयाति परमं पदम् ॥ १३७
 जीवद्भर्त्तरि वामाङ्गो मृते वापि सदक्षिणः ।
 आद्ये यज्ञे विवाहे च पत्नौ दक्षिणतः सदा ॥ १३८
 सीमः शौचं ददौ तासां गन्धर्व्वाद्य तथाङ्गिराः ।
 पावकः सर्वमध्यञ्च मेध्यं वै योषितां सदा ॥ १३९

जन्मना ब्राह्मणो ज्ञेयः संस्कारैर्द्विज उच्यते ।
 दिव्यया याति विप्रत्वं श्रोत्रयस्त्रिभिरेव च ॥ १४०
 वेदशास्त्राण्यधीते यः शास्त्रार्थञ्च निषेवते ।
 तदामौ वेदवित् प्रोक्तो वचनं तस्य पावनम् ॥ १४१
 एकोऽपि वेदविद्वर्म्मं यं व्यवस्येद्विजोत्तमः ।
 स ज्ञेयः परमा धर्म्मा नाज्ञानामयुतायुतैः ॥ १४२
 पावका इव दौष्यन्त जपहामैर्द्विजोत्तमाः ।
 प्रतिग्रहेण नश्यन्ति धारिणा इव पावकः ॥ १४३
 लान् प्रतिग्रहजान् दोषान् प्राणायामैर्द्विजोत्तमाः ।
 उत्सादयन्ति विहांसो वायुर्मेघानिवाम्बरं ॥ १४४
 भुक्त्वाचम्य यदा विप्र आद्रुपाणिस्तु तिष्ठति ।
 लक्ष्मोर्वल यशस्तेज इत् कृत्वा प्रहीयते ॥ १४५
 यस्तु भोजनशालायां भोज्यं उपसृजेत् ।
 तस्यान्नं नैव भोक्तव्यं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ १४६
 पात्रापरिस्त्रितं पात्र यः संखाप्य उपसृजेत् ।
 तस्यान्नं नैव भोक्तव्यं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ १४७
 हस्तं प्रक्षाल्य यस्त्वापः पिवेदुभुक्त्वा द्विजोत्तमः ।
 तदन्नमसुरैर्भुक्तं निराशाः पितरो गताः ॥ १४८
 नास्ति वेदात् परं शास्त्रं नास्ति भ्रातुः परो गुरुः ।
 नास्ति दानात् परं मित्रमिह लोके परत्र च ।
 अपात्रे ह्यपि यदन्नं दत्तं तद्वत्त्वासप्तमं कुलस ॥ १४९
 हव्यं देवा न गृह्णन्ति कव्यञ्च पितरस्तथा ।
 आयसेन तु पात्रेण यदन्नमुपदोयते ।
 अन्नं विष्टासमं भोक्तुर्दाता च नरकं तज्जेत् ॥ १५०

इतरेण तु पात्रेण दीयमानं विचक्षणः ।
 न दद्यादामहस्तेन पायसेन कटाचन ॥ १५१
 मृन्मयेषु च पात्रेषु यः खाद्रे भोजयेत् पितृन् ।
 अन्नदाता च भ्राता च तावेव नरकं व्रजेत् ॥ १५२
 प्रभावे मृन्मये दद्यादनुज्ञातस्तु तैर्हिजैः ।
 तेषां वचः प्रमाणं स्याद्वृत्तञ्चानुमेव च ॥ १५३
 सौवर्णायमतान्त्रेषु कांस्यरौप्यमयेषु च ।
 भिक्षादात्तुन धन्योऽस्ति भिक्षुर्भुङ्क्ते तु किंश्चिदम् ॥ १५४
 न च कांस्येषु भुञ्जीयादापद्यपि कटाचन ।
 पलाशे यतयोऽग्रन्तिं गृहस्थः कांस्यभाजने ॥ १५५
 कांस्यकस्य च यत् पापं गृहस्थस्य तथैव च ।
 कांस्यभाजो यतिश्चैव प्राप्नुयात् किंश्चिदं तयोः ॥ १५६
 सौवर्णायमतान्त्रेषु कांस्यरौप्यमयेषु च ।
 भुञ्जन् भिक्षुर्न दुष्तेत दुष्टे चैव परिगृह्यते ॥ १५७
 यदि गृहस्थे जलं दद्याद्भिक्षां दद्यात् पुनर्जलम् ।
 तद्वै च मेरुणा तुल्यं तज्जलं सागरोपमम् ॥ १५८
 चरेन्नाभुङ्करीं वृत्तिमपि स्नेहकुलादपि ।
 हृत्ताच्च नैव भोक्तव्यं वृत्तस्यति कुलादपि ॥ १५९
 अनापदि चरिदयस्तु सिद्धं भैक्षं गृहे वसन् ।
 दशरात्रं पिवेद्वज्रमापस्तु वराहमेव च ॥ १६०
 गोमूत्रेण तु सम्मिश्रं यावत् छूतपाचितम् ।
 एतद्वज्रमिति प्रोक्तं भगवानत्रिरव्रवीत् ॥ १६१
 ब्रह्मचारी यतिश्चैव विद्यार्थी गुरुपोषकः ।
 अश्वगः क्षोण्डवृत्तिश्च वडोते भिक्षुका स्मृताः ॥ १६२

पण्मासान् कामयेन्नर्त्त्यो गर्भिणीमेव च स्त्रियम् ।
 आदन्तजननादूर्ध्वमेवं धर्म्मा विधौयते ॥ १६३
 ब्रह्महा प्रथमश्चैव द्वितीयं गुरुतल्पगः ।
 तृतीयन्तु सुरापोऽयं चतुर्थं स्तेयमुच्यते ।
 पापानाञ्चैव संसर्गः पञ्चमं पातकं महत् ॥ १६४
 एषामेव विशुद्धार्थं चरेद्दर्षाण्यनुक्रमात् ।
 त्रोणिकच्छ्राव्यकामयेद्ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ १६५
 अर्धन्तु ब्रह्महत्यायाः क्षत्रियेषु विधौयते ।
 षड्भागो द्वादशश्चैव विटशूद्रयोस्तथा भवेत् ॥ १६६
 त्रोन् मासान् नक्तमश्रीयाद्भूमौ शयनमेव च ।
 स्त्रीघातः शुध्यतेऽप्येवं चरेत् कृच्छ्राब्दमेव च ॥ १६७
 रजकः शैलुपश्चैव वेणुकर्म्मोपजीवनः ।
 एतेषां यस्तु भुङ्क्ते वै द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥ १६८
 सर्वान्यजानां गमने भोजने सम्प्रवेशने ।
 पराकेण विशुद्धिः स्याद्भगवानतिरव्रवीत् ॥ १६९
 चाण्डालभाण्डे यत्तोयं पौत्वा चैव द्विजोत्तमः ।
 गोमूत्रयावकाहारः सप्तत्रिंशदन्यपि ॥ १७०
 संस्पृष्टं यस्तु पक्वान्नमन्यजैर्वाप्युदक्यया ।
 अन्नानादन्नाह्मणोऽश्लीयात् प्राजापत्यार्द्धमाचरेत् ॥ १७१
 चाण्डालान्नं यदा भुङ्क्ते चातुर्वर्णस्य निष्कृतिः ।
 चान्द्रायणं चरेद्विप्रः क्षत्रः सान्तपनं चरेत् ॥ १७२
 षड्रात्रमाचरेद्दैत्यः पञ्चगव्यं तथैव च ।
 त्रिरात्रमाचरेच्छूद्रो दानं दत्त्वा विशुध्यति ॥ १७३

ब्राह्मणो वृक्षमारुढ्याण्डालो मूलमसृशः ।
 फलान्वत्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १७४
 ब्राह्मणान् समनुज्ञाप्य सवासः स्नानमाचरेत् ।
 नक्तभोजो भवेद्विप्रो घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ १७५
 एकवृक्षमारुढ्याण्डालो ब्राह्मणस्तथा ।
 फलान्वत्ति स्थितं, तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १७६
 ब्राह्मणान् समनुज्ञाप्य सवामाः स्नानमाचरेत् ।
 अहोरात्रोपिता भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १७७
 एकशाखाममारुढ्याण्डालो ब्राह्मणो यदा ।
 फलान्वत्ति स्थितं तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १७८
 त्रिरात्रोपिपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १७९
 स्त्रिया जले च्छस्य सप्तर्क्षाच्छुद्धिः सान्तपने तथा ।
 तप्तजलं पुनः घृत्वा शुद्धिरेषाभिधीयते ॥ १८०
 संवर्त्तत यदा भार्यां गत्वा जले च्छस्य सङ्गताम् ।
 सचेलं स्नानमादाय घृतस्य प्राशनेन च ॥ १८१
 स्नात्वा नद्यदकैश्चैव घृतं प्राश्य विशुध्यति ।
 संशुद्धीतामपत्यार्थमन्यैरपि तथा पुनः ॥ १८२
 चाण्डालजले च्छिष्यपचक्रपालव्रतधारिणः ।
 अकामतः स्त्रियो गत्वा पराकेन विशुध्यति ॥ १८३
 कामतस्तु प्रसूता वा तत्समो नात्र संशयः ।
 स एव पुरुष स्तत्र गर्भो भूत्वा प्रजायते ॥ १८४
 तैलाभ्यक्तो घृताभ्यक्तो विष्णून् कुरुते द्विजः ।
 तैलाभ्यक्तो घृताभ्यक्तचाण्डालं स्पृशते द्विजः ।
 अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १८५

केशकीटनखस्रायुःस्थिकण्टकमेव च ।
 स्पृष्ट्वा नद्युदके मूत्वा घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ १८६
 मत्स्यास्थिजम्बुकास्थौनि नखशुक्तिकपर्हिकाः ।
 स्पृष्ट्वा मूत्वा हेमतप्तघृतं पीत्वा विशुध्यति ॥ १८७
 गोकुले कन्दुशालायां तैलचक्रेक्षुचक्रयोः ।
 अमीमांस्यानि शौचानि स्त्रीणाञ्च व्याधितस्य च ॥ १८८
 न स्त्री दूष्यति जारेण ब्राह्मणोऽवेदकर्मणा ।
 नापो मूत्रपुरीषाभ्यां नाग्निर्दहति कर्मणा ॥ १८९
 पूर्वं स्त्रियः शुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्व्ववज्जिभिः ।
 भुञ्जते मानवाः पद्यान्न ता दुष्यन्ति कर्हिचित् ॥ १९०
 असवर्णेस्तु यो गर्भः स्त्रीणां योनौ निषेव्यते ।
 अशुद्धा सा भवेन्नारी यावद्गर्भं न मुञ्चति ॥ १९१
 विमुक्ते तु ततः शल्ये रजस्यापि प्रदृश्यते ।
 तदा सा शुध्यते नारी विमलं काञ्चनं यथा ॥ १९२
 स्वयं विप्रतिपन्ना या यदि वा विप्रतारिता ।
 वलान्नारी प्रभुक्ता वा चौरभुक्ता तथापि वा ॥ १९३
 न त्याज्या दूषिता नारी न कामोऽस्या विधोयते ।
 ऋतुकाल उपासीत पुण्यकालेन शुध्यति ॥ १९४
 रजकश्चर्मकारश्च नटो वरूड एव च ।
 कैवर्त्तमेदभिह्लाश्च सप्तैते चान्यजाः स्मृताः ॥ १९५
 एषां गत्वा स्त्रियो मोहाद्भुक्ता च प्रतिगृह्य च ।
 कच्छाब्दमाचरेज्ज्ञानादज्ञानादैन्दवद्वयम् ॥ १९६
 सकृद्भुक्ता तु या नारी स्नेच्छैर्व्या पापकर्मभिः ।
 प्राजापत्येन शुध्येत ऋतुप्रसवणेन तु ॥ १९७

बलादृता स्त्रयं वापि परप्रतारिता यदि ।
 सकृद्भक्ता तु याः नारी प्राजापत्येन शुध्यति ॥ १८८
 प्रारब्धदीर्घतपसां नागेणां यद्रजो भवेत् ।
 न तेन तद्व्रतं तासां विनश्यति कदाचन ॥ १८९
 मद्यसंस्पृष्टकुम्भेषु यत्तोयं पिबति द्विजः ।
 कच्छपादेन शुध्येत पुनः संस्कारमर्हति ॥ २००
 अन्त्यजस्य तु ये वृक्षा बहुपुष्पफलोपगाः ।
 उपभोग्यास्तु ते सर्व्वे पुष्पेषु च फलेषु च ॥ २०१
 चाण्डालेन तु संस्पृष्टं यत्तोयं पिबति द्विजः ।
 कच्छपादेन शुध्येत आपस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ २०२
 ज्ञेष्मोपानहविष्म तस्त्वीरजोम द्यमेव च ।
 एभिः सन्दुपितं कूपे तोयं पीत्वा कथं विधिः ॥ २०३
 एकं द्वयं त्रयञ्चैव द्विजातीनां विशोधनम् ।
 प्रायश्चित्तं पुनश्चैव नक्तं शूद्रस्य टापयेत् ॥ २०४
 सद्यो वान्ते सचेलन्तु विप्रन्तु स्नानमारित् ।
 पर्य्युषिते त्वहंरात्रमतिरिक्ते दिनत्रयम् ॥ २०५
 शिरःकण्ठोरूपादांश्च सुरया यस्तु लिप्यते ।
 दशपट्व्रितयैकाहं चरेदेवमनुक्रमात् ॥ २०६

अत्राप्युदाहरन्ति ।

प्रमादान्मद्यमसुरां सकृत् पीत्वा द्विजोत्तमः ।
 गोमूत्रयावकाहारो दशरात्रेण शुध्यति ॥ २०७
 मद्यपस्य निपादस्य यस्तु भुङ्क्ते द्विजोत्तमः ।
 देवान् भुञ्जते तत् न पिबन्ति हविर्जलम् ॥ २०८

चितिभ्रष्टा तु या नारौ ऋतुभ्रष्टा च व्याधितः ।
 प्राजापत्ये न शुध्येत ब्रह्मणान् भोजयेद्दश ॥ २०८
 ये प्रत्यवसिता विप्राः प्रव्रज्याग्निजलादितः ।
 अनाशकान्निवर्त्तन्तं चिकोर्पन्ति गृहस्थितिम् ॥ २१०
 धारयेत्त्रोणिं कृच्छ्राणि चान्द्रायणमथापि वा ।
 जातकर्मादिकं प्रोक्तं पुनः संस्कारमहंति ॥ २११
 नाशोचं नोदकं नाशु नोपवादानुकम्पने ।
 ब्रह्मदण्डहतानान्तु न कार्यं कटधारणम् ॥ २१२
 स्नेहं कृत्वा भयादिभ्यो यस्त्वेतानि समाचरेत् ।
 गोमूत्रयावकाहारः कृच्छ्रमेकं विशोधनम् ॥ २१३
 वृद्धः शौचमृतैर्लुप्तः प्रत्याख्यातभिषक् क्रियः ।
 आत्मानं घातयेद्यस्तु भृग्वग्न्यनशनाम्बुभिः ॥ २१४
 तस्य त्रिरात्रमाशौचं द्वितीये त्वस्थिसञ्चयम् ।
 तृतीये तुदकं कृत्वा चतुर्थे त्राडमाचरेत् ॥ २१५
 यस्यैकापि गृहे नास्ति धेनुर्वत्सानुचारिणी ।
 मङ्गलानि कुतस्तस्य कुतस्तस्य तमः क्षयः ॥ २१६
 प्रतिदोहातिवाहाभ्यां नासिकाभेदनेन वा ।
 नदीपर्वतसंरोधमृते पादोनमाचरेत् ॥ २१७
 अष्टागवं धर्महलं षड्गव व्यावहारिकम् ।
 चतुर्गवं नृशंसानां द्विगव्यं गववध्यक्तम् ॥ २१८
 द्विगव्यं वाहयेत् पादं मध्याह्ने चतुर्गवम् ।
 षड्गवन्तु त्रिपादोक्तं पूर्णाहस्त्वष्टभिः स्मृतः ॥ २१९
 काष्ठलोष्टशिलात् गोघ्नः कृच्छ्रं सास्तपनंचरेत् ।
 प्राजापात्यं चरेन्मत्सा अतिकृच्छ्रन्तु आयसैः ॥ २२०

प्रायश्चित्ते ततश्चौर्णे कुर्याद् ब्राह्मणभोजनम् ।

अनडुत्संहितां गाञ्च दद्याद्विषाय दक्षिणाम् ॥ २२१

शरभाद्ग्रहयान्नाशान् सिंहाद्याहूँलगर्हभान् ।

हत्वा च शूद्रहत्यायाः प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ २२२

मार्जारिगोधानकुल मण्डूकांश्च पतत्रिणः ।

हत्वा त्रग्रहं पिबेत् चोर कच्छं वा पादिकं चरेत् ॥ २२३

चाण्डालस्य च ससृष्टं विण्मूत्रसृष्टमेव वा ।

त्रिरात्रेण विशुद्धिः स्यादभुक्तोच्छिष्टं तथाचरेत् ॥ २२४

वापीकूपतडागानां दूषितानाञ्च शोधनम् ।

उद्धरेदुघटशतं पूण पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २२५

अस्त्रिचर्मामिक्तेषु खरश्चानादिदूषिते ।

उद्धरेदुदकं सर्व्वं शोधनं परिमार्जनम् ॥ २२६

गोटोद्धने चर्मपुटे च तोयं

यन्त्राकरे कारुकशिर्षिहस्तौ

स्तोचालवृद्धाचरितानि यान्य-

प्रत्यक्षदृष्टानि शुचीनि तानि ॥ २२७

प्राकाररोधं विषमप्रदेशे

सेनानिवेशे भवनस्य दाहे ।

आरव्ययज्ञेषु संहोतृसवेषु

तथैव दोषा न विकल्पनीयाः ॥ २२८

प्रपास्त्ररण्ये घटके च कूपे

द्राण्यां जलं कोशविनिर्गतञ्च ।

श्वपाकचण्डालपरिश्रहे तु

पीत्वा जलं पञ्चगव्येन शुद्धिः ॥ २२९

रेतोविण्मूत्रसंस्पृष्टं कौपं यदि जलं पिबेत् ।
 त्रिरात्रेणैव शुद्धिः स्यात् कुम्भे सान्तपनं तथा ॥ २३०
 क्षिन्नभिन्नशवं यत् स्यादज्ञानादुदकं पिबेत् ।
 प्रायश्चित्तं चरेत् पीत्वा तप्तलक्ष्णं द्विजोत्तमः ॥ २३१
 उष्ट्रोक्षोर खरीक्षोरं मानुषोक्षीरमेव च ।
 प्रायश्चित्तं चरेत् पीत्वा तप्तलक्ष्णं द्विजोत्तमः ॥ २३२
 वर्णवाह्येन संस्पृष्ट उच्छिष्टस्तु द्विजोत्तमः ।
 पञ्चरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २३३
 शुचि गोदमिक्षित्तोयं प्रकृतिस्थं महीगतम् ।
 चर्मभाग्डैस्तु धाराभिस्तथा यन्त्रोद्धृतं जलम् ॥ २३४
 चण्डालेन तु संस्पृष्टः ज्ञानमेव विधीयते ।
 उच्छिष्टस्तु च संस्पृष्टस्त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ २३५
 आकराहृतवस्तूनि नाशुचौनि कदाचन ।
 आकराः शुचयः सर्वे वर्जयित्वा सुराकरम् ॥ २३६
 भ्रष्टाभ्रष्टयवाद्यैव तथैव चणकाः स्मृताः ।
 खर्जूरश्चैव कर्पूरमन्यदभ्रष्टतरं शुचि ॥ २३७
 अमौमांस्यानि शौचानि स्त्रीभिराचरितानि च ।
 अदुष्टाः सततं धारा वातोद्धूताश्च रेणवः ॥ २३८
 पङ्कनामेव लग्नानामेव श्वेदशुचिर्भवेत् ।
 अशौचमेकमात्रस्य नेतरिषां कथञ्चन ॥ २३९
 एकपङ्क्त्यपविष्टानां भोजनेषु पृथक् पृथक् ।
 यद्येको लभते नौलीं सर्वं तेऽशुचयः स्मृताः ॥ २४०
 यस्य पटे पट्सूत्रे नौली रक्तो हि दृश्यते ।
 त्रिरात्रं तस्य दातव्यं शेषाद्यैकोपवासिनः ॥ २४१

आदित्येऽस्मिन् रात्रावस्यशं स्यते यदि ।
 भगवन् केन शुद्धिः स्यात् ततो ब्रूहि तपोधन ॥ २४२
 आदित्येऽस्मिन् रात्रौ स्यशन् नीतं दिवा जलम् ।
 तेनेव सर्वशुद्धिः स्याच्छ्वस्यष्टन्तु वर्जयेत् ॥ २४३
 देयकात् वयः शान्तं पापघ्नावेक्षयेत् ततः ।
 प्रार्थयन् प्रकल्प्य स्यादयस्य चोक्ता न निष्कृतिः ॥ २४४
 देवयत्नाविवाहेषु यज्ञप्रकरणेषु च ।
 उत्सवेषु च सर्वेषु सृष्टासृष्टिर्न विद्यते ॥ २४५
 आरनालं तथा क्षीरं कन्दुकं दधि शुक्लवः ।
 स्नेहपक्वञ्च तक्रञ्च शूद्रश्चापि न दुष्यति ॥ २४६
 आर्द्रमांसं घृतं तैलं स्नेहाच्च फलसम्भवाः ।
 अन्यमाण्डस्थिता एते निष्क्रान्ताः शुद्धिमाप्नुयुः ॥ २४७
 अजानात् पिवते तोयं ब्राह्मणं शूद्रजातिषु ।
 अहोरात्राघिनं खात्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २४८
 आहिताग्निस्तु यो विप्रो महापातकवान् भवेत् ।
 अक्षुः प्रक्षिप्य पात्राणि पश्चादग्निं विनिर्दिशेत् ॥ २४९
 योऽगृहीत्वा विवाहाग्निं गृहस्थ इति मन्यते ।
 अक्ष तस्य न भोज्यं ह्यथापाकं हि स स्मृतः ॥ २५०
 ह्यथापाकस्य भुञ्जानः प्रार्थयन् चरेद्दुहितः ।
 प्राधान्यं विराचन् घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ २५१
 वेदिके लौकिके वापि हुतोच्छिष्टे जले स्थितौ ।
 वैश्वदेवं प्रकुर्वीत पञ्चसूत्रापनुत्तये ॥ २५२
 कनौयान् गुणवान् श्रेष्ठः श्रेष्ठश्चैर्गुणो भवेत् ।
 पुत्रं पाणिं गृहोत्वा च गृह्णामि भारयेद्वरुणः ॥ २५३

ज्येष्ठयेदृदि निर्होयी यज्ञोयादन्मिमयतः ।
 नित्यं नित्यं भवेत्तस्य ब्रह्महत्या न संशयः ॥ २५४
 महापातकमसृष्टः स्नानमेव विधोयते ।
 संस्पृष्टस्य यदा सुदृक्ते स्नानमेव विधोयते ॥ २५५
 पतितैः सङ्गं संसर्गं मामार्हं माममेव वा ।
 सोमूखयावकाशरो मामार्हं न विगृह्यति ॥ २५६
 कृच्छ्राहं पतितम्येव सकृदभुक्ता द्विजोत्तमः ।
 अविज्ञानाच्च तद्भुक्ता कृच्छ्रं मानपन चरेत् ॥ २५७
 पतिताश्च यदाभुक्तं भुक्तं चाण्डालवेष्मनि ।
 मामार्हन्तु पिवेद्द्वारि इति शातातपोऽब्रवीत् ॥ २५८
 गौर्ब्राह्मणहतानाच्च पतितानां तर्ह्येव च ।
 अग्निना न च संस्कारः शङ्कस्य वचनं यथा ॥ २५९
 यथाष्कालो द्विजो गच्छेत् कथञ्चित् काममोहितः ।
 त्रिभिः कृच्छ्रैर्विगृह्येत पात्रापत्यानुपूर्वगः ॥ २६०
 पतिताश्चात्रमादाय भुक्ता वा ब्राह्मणो यदि ।
 ज्ञत्वा तस्य समुत्सर्गमतिकृच्छ्रं विनिर्दिशेत् ॥ २६१
 अन्यत्रस्थाच्छवे जितं काष्ठलोद्भूतानि च ।
 न स्पृशेन्नृतयोच्छिष्टमहोरात्रं समाचरेत् २६२
 चाण्डालं पतितं स्वेच्छ मयभाण्डं वज्रस्यनाम् ।
 द्विजः स्पृष्ट्वा न भुञ्जीत भुञ्जानो यदि संस्पृशेत् ॥ २६३
 अतः परं न भुञ्जीत त्वज्जात्रं स्नानमाचरेत् ।
 ब्राह्मणैः समनुज्ञातस्त्रिरात्रमुपवासयेत् ॥
 सद्यतं यावत् प्राश्य व्रतशेषं समापयेत् ॥ २६४

भुञ्जानं संस्पृशेद्यस्तु वायस कुक्षुटं तथा ।
 त्रिरात्रे चैव शुद्धिः स्नादघोष्कृष्टस्नहेन तु ॥ २४३
 आरुढो नैष्ठिके धर्मो यस्तु प्रच्यवति पुनः ।
 चान्द्रायणं चरेन्नासमिति शान्तातपोऽब्रवीत् ॥ २४४
 पशुवेष्टाभिगमने प्राजापत्यं विधेयते ।
 गवां गमे मनुषोक्तं व्रतं चान्द्रायणं चरेत् ॥ २४५
 अमानुषीषु गोवर्जसुटक्कायामयोनिषु ।
 रेतः सिक्ता जले चैव कृच्छ्रं सान्त्वनं चरेत् ॥ २४६
 छदकां स्तुतिकां वापि चम्वजा स्मृ शते यदि ।
 द्विरात्रे चैव शुद्धिः स्नादिधिरेव पुरातनः ॥ २४७
 संसर्गं यदि मच्छेदुक्त्वा वा तथाम्वजैः ।
 प्रायश्चित्ती स विज्ञेयः पूर्व्यं ज्ञानं समाचरेत् ॥ २४८
 एकरात्रं चरेन्मूत्रो पुरीषे तु दिनत्रयम् ।
 दिनत्रयं तथा पाने म्रैद्युने पञ्च सप्त वा ॥ २४९
 भोजने तु प्रसक्तानां प्राजापत्यं विधेयते ।
 दन्तकाष्ठे त्वज्जोरात्रमेष शौचविधिः स्मृतः ॥ २५०
 रजस्सला यदा स्मृष्टा स्नानचच्छालवायसैः ।
 निराहारा भवेत्तावत् स्नात्वा कालेन शुध्यति ॥ २५१
 रजस्सला यदा स्मृष्टा उद्गजम्बुकशूकरैः ।
 पञ्चरात्रं निराहारा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २५२
 स्मृष्टा रजस्सलान्येन्य ब्राह्मण्या ब्राह्मणौ च या ।
 एकरात्रं निराहारा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २५३
 स्मृष्टा रजस्सलान्येन्य ब्राह्मण्या क्षत्रियौ च या ।
 त्रिरात्रेण विशुद्धिः स्नादघासस्य वचनं यथा ॥ २५४

स्मृष्टा रजस्वलान्येन्यं ब्राह्मण्या वैश्यसम्भवा ।
 चतुरात्रं निराहारा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ २७७
 स्मृष्टा रजस्वलान्येन्यं ब्राह्मण्या शूद्रसम्भवा ।
 षड्रात्रेण विशुद्धिः स्यादब्राह्मणी कामकारतः ॥ २७८
 अकामतश्चरेदहं ब्राह्मणी सर्वतः स्मृशेत् ।
 चतुर्णामपि वर्णानां शुद्धिरेषा प्रकौर्त्तिता ॥ २७९
 उच्छिष्टेन तु संस्मृष्टो ब्राह्मणो ब्राह्मणेन यः ।
 भोजने मूत्रचारे च शङ्खस्य वचनं यथा ॥ २८०
 स्नानं ब्राह्मणसंस्पर्शं जपहोमौ तु चित्रिये ।
 वैश्ये नक्तञ्च कुर्वीत शूद्रे चैव उपोषणम् ॥ २८१
 चर्मको रजको वैश्यो धीवरो नटकस्तथा ।
 एतान् स्मृष्ट्वा द्विजो मोहादाचामेत् प्रयतोऽपि सन् ॥ २८२
 एतैः स्मृष्टो द्विजो नित्यमेकरात्रं पयः पिबेत् ।
 उच्छिष्टैस्तैस्त्रिरात्रं स्यादष्टतं प्राश्य विशुध्यति ॥ २८३
 यस्तुच्छायां श्वपाकस्य ब्राह्मणस्तधिगच्छति ।
 स च स्नानं प्रकुर्वीत घृतं प्राश्य विशुध्यति ॥ २८४
 अभिशस्तो द्विजोऽरण्ये ब्रह्महत्याव्रतं चरेत् ।
 मासोपवासं कुर्वीत चान्द्रायणमथापि वा ॥ २८५
 वृथामिथोपयोगिनं भ्रूणहत्याव्रतं चरेत् ।
 अब्रम्हो द्वादशाहेन पराकेणैव शुध्यति ॥ २८६
 शठञ्च ब्राह्मणं हत्वा शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 निर्गुणं सगुणो हत्वा पराकव्रतमाचरेत् ॥ २८७
 उपपातकसंयुक्तो मानवो म्रियते यदि ।
 तस्य संस्कारकर्त्ता च प्राजापत्यद्वयं चरेत् ॥ २८८

प्रभुस्त्रागोऽतिसखेहं कदाचित् स्यूयते द्विजः ।
 त्विरात्रमाचरेत्तैर्निम्ने ह्यमुपवासयेत् ॥ २८८
 विङ्गलकाकाद्युच्छिष्टं जम्बू मदनकुलस्य च ।
 केशकीटावपणञ्च पिबेद्ब्राह्मीं सुवर्चसम् ॥ २८९
 उड्गयानं समारूढा खरयानञ्च कामतः ।
 कृत्वा च विप्रो दिग्भासाः प्राणायामेन शुष्यति ॥ २९०
 सव्याङ्गतिं सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सङ्ग ।
 त्रिपटेद्वा यतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥ २९१
 शक्रद्विगुणगोमूत्रं सर्पिर्दद्याच्चतुर्गुणम् ।
 क्षीरमष्टगुणं देयं पञ्चगव्ये तथा दधि ॥ २९२
 पञ्चगव्यं पिबेच्छूद्रो ब्राह्मणस्तु सुरां पिबेत् ।
 उभो तौ तुल्यदोषौ च वसतो नरके विरम् ॥ २९३
 अजा गावो महिषश्च अमेध्यं भक्षयन्ति याः ।
 दुग्धं हव्यं च कव्यं च गोमयं न क्लिपयेत् ॥ २९४
 ऊनस्तनीमधिकां वा या चान्या स्नानपायिनौ ।
 तासां दुग्धं न ह्येतव्यं दूतश्चैवाहुतं भवेत् ॥ २९५
 ब्राह्मोदने च सोमे च सोमन्तोक्षयने तथा ।
 जातत्राहे नवत्राहे भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ २९६
 राजार्थं हरते तेजः शूद्रार्थं ब्रह्मवर्चसम् ।
 स्वसुतावश्च यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलम् ॥ २९७
 स्वसुता अपजाता च नाश्रीयात्तदुदृष्टे पिता ।
 अश्वं भुङ्क्ते तु मायया पूयं स नरकं व्रजेत् ॥ २९८
 अधीत्य चतुरो वेदान् सर्वथास्त्रार्थतत्त्ववित् ।
 नरेन्द्रभवने भुक्त्वा विष्ठायां जायते कृमिः ॥ ३००

नवश्राद्धे त्रिपक्षे च षण्मासे मासिकेऽव्दिके ।
 पतन्ति पितरस्तस्य यो भुङ्क्ते, नापदि द्विजः ॥ ३०१
 चान्द्रायणं नवश्राद्धे पराको मासिके तथा ।
 त्रिपक्षे चातिक्लृष्टं स्यात् षण्मासे क्लृष्टमेव च ।
 आव्दिके पादक्लृष्टं स्यादेकाहः पुनराव्दिके ॥ ३०२
 ब्रह्मचर्यमनाधाय मासश्राद्धेषु सर्व्वसु ।
 द्वादशाहे त्रिपक्षेऽव्दे यस्तु भुङ्क्ते द्विजोत्तमः ।
 पतन्ति पितरस्तस्य ब्रह्मलोके गता अपि ॥ ३०३
 एकादशाहेऽहोरात्रं भुक्त्वा सञ्चयने द्वादहम् ।
 उपोष्य विधिवद्विप्रः कुष्माण्डं जुहुयादष्टतम् ॥ ३०४
 पक्षे वा यदि वा मासे यस्य नाश्रन्ति वै द्विजाः ।
 भुक्त्वा दुरात्मनस्तस्य द्विजश्चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३०५
 यन्न वेदध्वनिध्वान्तं न च गोभिरलङ्घ्यतम् ।
 यन्न बालैः परिवृतं श्मशानमिव तदगृहम् ॥ ३०६
 हांस्येऽपि बहवो यत्र विनाधर्मं वदन्ति हि ।
 विनापि धर्मशास्त्रेण स धर्मः पावनः स्मृतः ॥ ३०७
 हीनवर्णे च यः कुर्यादज्ञानादभिवादनम् ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्व्वीत घृतं प्राश्य त्रिशुध्यति ॥ ३०८
 समुत्पन्ने द्विजः स्नाने भुङ्क्ते वापि पिवेद्यदि ।
 गाव्रतः स हसन्तु जपेत् स्नात्वा समाहितः ॥ ३०९
 अङ्गुल्या दन्तकाष्ठञ्च प्रत्यक्षं लवणं तथा ।
 मृत्तिकाभक्षणञ्चैव तुल्यं गोमांसभक्षणम् ॥ ३१०
 दिवा कपित्थच्छायायां रात्रौ दधि शमीषु च ।
 कार्पासं दन्तकाष्ठञ्च विष्णोरपि हरेर्च्छ्रयम् ॥ ३११

सूर्यवातनखाग्राम्बु स्नानवस्त्रघटोदकम् ।
 मार्जनौरेणुकेशाम्बु हन्ति पुण्यं दिवाहृतम् ॥ ३१२
 मार्जनौरजकेशाम्बु देवतायतनोद्भवम् ।
 तेनावगुण्ठितो यस्तु गङ्गाश्वः पुन एव सः ॥ ३१३
 श्रुत्तिकाः सप्त न ग्राह्या वल्मीके मूपिकस्थले ।
 अन्तर्जले श्मशानान्त वृक्षमूले सुरालये ।
 वृषभैश्च तथात्खाते अयस्कामैः सदा वृधैः ॥ ३१४
 शुचौ देशे तु संग्राह्या कर्कराश्रविर्वाज्जिता ॥ ३१५
 पुरोपे मैथुने होमे प्रसावे दन्तधावने ।
 स्नानभोजनजप्येषु सदा मौनं समाचरेत् ॥ ३१६
 यस्तु संवत्सरं पूर्णं सुङ्क्ते मौनेन सर्व्वदा ।
 युगकोटिमहस्रेषु स्वर्गलोके महीयते ॥ ३१७
 स्नानं दानं जपं होमं भोजनं देवतार्चनम् ।
 प्रौढपादो न कुर्व्वीत स्वाध्यायं पिबतर्पणम् ॥ ३१८
 सर्व्वस्वमपि यो यद्यात् पातयित्वा द्विजोत्तमम् ।
 नाशयित्वा तु तत् सर्व्वं भ्रूणहत्याफलं लभेत् ॥ ३१९
 अद्वयोद्वाहसंक्रान्तौ स्त्रीणाञ्च प्रसवे तथा ।
 दानं नैमित्तिकं ज्ञेयं रात्रौ चापि प्रशस्यते ॥ ३२०
 क्षीमजं वाय कार्पासं पट्टसूत्रमथापि वा ।
 यज्ञोपवीतं यो दद्याद्वस्त्रदानफलं लभेत् ॥ ३२१
 कांस्यस्य भाजनं दद्यादृष्टतपूर्णं सुशोभनम् ।
 तथा भक्त्या विधानेन अग्निष्टोमफलं लभेत् ॥ ३२२
 आह्निकाले तु यो दद्याच्छोभनौ च उपानहौ ।
 स गच्छन्नन्यमार्गेऽपि अन्नदानफलं लभेत् ॥ ३२३

तैलपात्रन्तु यो दद्यात् सम्पूर्णन्तु समाहितः ।
 स गच्छति ध्रुवं स्वर्गं नरो नाख्यत्र संशयः ॥ ३२४
 दुर्भिक्षे अन्नदाता च सुभिक्षे च हिरण्यदः ।
 पानौयदस्तरण्ये च स्वर्गलोके महीयते ॥ ३२५
 यावदर्द्धप्रसूता गौस्तावत् सा पृथिवी स्मृता ।
 पृथिवी तेन दत्ता स्यादौदृशीं गां ददाति यः ॥ ३२६
 तेनाग्नयो हुताः सम्यक् पितरस्तेन तर्पिताः ।
 देवाश्च पूजिताः सर्व्वे यो ददाति गवाह्निकम् ॥ ३२७
 जन्मप्रभृति यत् पापं मातृकं पैतृकं तथा ।
 तत् सर्व्वं नश्यति क्षिप्रं वस्त्रदानान्न संशयः ॥ ३२८
 कृष्णाजिनञ्च यो दद्यात् सर्व्वोपस्करसंयुतम् ।
 उद्धरेन्नरकस्थानात् कुलान्येकोत्तरं शतम् ॥ ३२९
 आदित्यो वरूणो विष्णुर्ब्रह्मा सोमो हुताशनः ।
 शूलपाणिस्तु भगवानभिनन्दन्ति भूमिदम् ॥ ३३०
 बालुकानां कृता राशिर्यावत् सप्तर्षिमण्डलम् ।
 गते वर्षे शते चैव पलमेकंविशीर्य्यति ॥ ३३१
 क्षयो न दृश्यते तस्य कन्यादानेन चैव हि ।
 आतुरे प्राणदाता च त्रीणि दानफलानि च ॥ ३३२
 सर्व्वेषामेव दानानां विद्यादानं ततोऽधिकम् ।
 पुत्रादिस्वजने दद्याद्विप्राय च न कैतवे ।
 सकामः स्वर्गमाप्नोति निष्कामो मोक्षमाप्नुयात् ॥ ३३३
 ब्राह्मणे वेदविदुषि सर्व्वशास्त्रविशारदे ।
 मातृपितृपरे चैव ऋतुकालाभिगामिनि ॥ ३३४
 शीलचारित्रसम्पूर्णं प्रातःस्नानपरायणे ।

तस्यैव दीयते दानं यदीच्छेच्छेयं ध्यात्मनः ॥ ३३५
 सन्त्यज्य विदुषो विप्रानन्धेभ्योऽपि प्रदीयते ।
 तत् कार्यं नैव कर्त्तव्यं न दृष्टं न श्रुतं मया ॥ ३३६
 अतः परं प्रवक्ष्यामि श्राद्धकर्माणि ये द्विजाः ।
 पितृणामन्तयं दानं दत्तं येषान्तु निष्फलम् ॥ ३३७
 न ह्येनाङ्गो न रोगी च श्रुतिस्मृतिविवर्जितः ।
 नित्यश्चादृतवादी च तांस्तु श्राद्धे न भोजयेत् ॥ ३३८
 हिंसारतश्च कपट उपगुह्य श्रुतश्च यः ।
 किङ्करं कपिलं काणं शिखिणं रोगिणं यथा ॥ ३३९
 दुष्कर्मिणं शीर्षकेशं पाण्डुरोमं जटाधरम् ।
 भारवाहकमुग्रश्च हिमायुं लघलीपतिम् ॥ ३४०
 भेदकारी भवेच्चैव बहुषोडाकरोऽपि वा ।
 ह्येनातिरिक्तगात्रो वा तमप्यपनयेत्तथा ॥ ३४१
 बहुभक्तो दोनमुखो मत्सरो क्रूरबुद्धिमान् ।
 एतेषां नैव दातव्यं कदाचिद्द्वै प्रतिग्रहः ॥ ३४२
 अथ चेन्नन्धविदुश्रुतः शारीरैः पण्डितदूषणः ।
 अदूष्यं तं यमः प्राह पण्डितपावन एव सः ॥ ३४३
 श्रुतिः स्मृतिश्च विप्राणां नयने द्वे प्रकीर्तिते ।
 काणः स्त्र्यादेकह्येनोऽपि द्वाभ्यामन्धः प्रकीर्तितः ॥ ३४४
 न श्रुतिर्न स्मृतिर्यस्य न शीलं न कुलं यतः ।
 तस्य श्राद्धं न दातव्यं त्वन्धकस्त्रिरत्रवीत् ॥ ३४५
 तस्माद्देवेन शास्त्रेण ब्राह्मण्यं ब्राह्मणस्य तु ।
 न चैकेनैव वेदेन भगवानत्रिरत्रवीत् ॥ ३४६
 योगक्षैर्लोचनैर्युक्तः पादाग्रश्च प्रयच्छति ।

लौकिकज्ञैश्च शास्त्रोक्तं पश्येच्चैवाधरोत्तरम् ।
 वेदेष ऋषिभिर्गीतं दृष्टिमान् शास्त्रवेदवित् ॥ ३४७
 व्रतिनश्च कुलोन्नश्च युतिस्मृतिरतं मदा ।
 तादृश भोजयेच्छास्त्रे पितृणामक्षयं भवेत् ॥ ३४८
 यावच्च प्रसते ग्रामान् पितृणा दीप्ततेजसाम् ।
 पिता पितामहश्चैव तटैव प्रपितामहः ॥ ३४९
 नरकम्या विमुच्यन्ते भव यान्ति त्रिपिष्टपम् ।
 तस्मादग्र परीक्षेन आह्वकास्ते प्रयत्नतः ॥ ३५०
 न निज्यपति य आहं प्रमीतपितृको द्विजः ।
 इन्दुक्षये मामि मामि प्रायश्चित्ता भवेत्तु मः ॥ ३५१
 सूर्यं कन्यामृतं कुर्याच्छास्त्रं यो न गृह्णात्यमी ।
 धनं पुत्राः कुलं तस्य पितृनिष्ठासपीडया ॥ ३५२
 कन्यामते सवितरि पितरो यान्ति सत्सुतान् ।
 शून्या प्रेतपुरी सर्वा यावद्दृष्टिकदर्शनम् ॥ ३५३
 ततो वृद्धिक्कसम्याप्ते निराशाः पितरो गताः ।
 पुनः स्वभवनं यान्ति श्रापं दत्त्वा सुदारुणम् ।
 पुत्रं वा भ्रातरं वापि दौहित्रं पौत्रकं तथा ॥ ३५४
 पिष्टकार्थं प्रसक्ता ये ते यान्ति परमां गतिम् ॥ ३५५
 यथा निर्भन्यनादग्निः सर्व्वकाष्ठेषु तिष्ठति ।
 तथा स दृश्यते भर्माच्छाब्दानाच्च संशयः ॥ ३५६
 सर्व्वशास्त्रार्थगमनं सर्व्वतीर्थविगाहनम् ।
 सर्व्वयज्ञफलं विन्द्याच्छाब्दानाच्च संशयः ॥ ३५७
 महापातकसंयुक्तो यो युक्तस्योपपातकैः ।
 घनैर्मृतो यथा भानू राहुमुक्त्व चन्द्रमाः ॥ ३५८

सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वतापं विलङ्घयेत् ।
 सर्वसौख्यं स्वयं प्राप्तः आश्चर्यानाम् संग्रहः ॥ ३५८
 सर्वेषामेव दानानां आश्चर्यानां विशिष्यते ।
 मेरुतुल्ये कृते पापे आश्चर्यानां विशेषनम् ।
 आश्चर्यं कृत्वा तु मर्त्या वै स्वर्गलोके महीयते ॥ ३५९
 अमृतं ज्ञानाण्यश्नात् चक्षियात् पयः स्मृतम् ।
 वैश्वस्य चाक्षमेवाश्च शूद्राश्च क्षधिरं भवेत् ॥ ३६०
 एतत् सर्वं मया ख्यातं आहं काले समुत्थिते ।
 वैश्वदेवे च ज्ञोमे च देवताभ्यर्चने जपे ॥ ३६१
 अमृतं तेन विप्राक्षस्य यजुःसामसंस्कृतम् ।
 व्यवहारानुपूर्व्येण धर्म्येण वलिभिर्जितम् ।
 अत्रियाश्च पयस्तेन विशोऽन्नं पशुपालनात् ॥ ३६२
 देवो मुनिर्हजो राजा वैश्वः शूद्रो निषादकः ।
 पशुस्तेऽपि चाण्डालो विप्रा दशविधाः स्मृताः ॥ ३६३
 सन्ध्या स्नानं जप ज्ञोमं देवतानित्यपूजनम् ।
 अतिथिं वैश्वदेवस्य देवताभ्यर्चना उच्यते ॥ ३६४
 शाके पत्रे फले मूले वनवासे सदा रतः ।
 निरतोऽह्वरहः आहं स विप्रो मुनिरुच्यते ॥ ३६५
 वेदान्तं पठते नित्यं सर्वसङ्गं परित्यजेत् ।
 साङ्ख्ययोगविचारस्थः स विप्रो द्विज उच्यते ॥ ३६६
 अस्त्राहताश्च धन्वानः संग्रामे सर्वसमृद्धे ।
 आरम्भे निर्जिता येन स विप्रः क्षत्र उच्यते ॥ ३६७
 क्षत्रिकर्म्मरतो यश्च गवाक्षं प्रतिपालकः ।
 वाणिज्यव्यवसायश्च स विप्रो वैश्व उच्यते ॥ ३६८

साक्षालवणमग्निश्चकुसुमचौरसर्पिषाम् ।
 विक्रेता मधुमांसानां न विप्रः शूद्र उच्यते ॥ ३७०
 चौरश्च तस्करश्चैव सूचको दंशकस्तथा ।
 मत्स्यमासे मदालुब्धो विप्रो निषाद उच्यते ॥ ३७१
 ब्रह्मतत्त्वं न जानाति ब्रह्मसूत्रेण गर्हितः ।
 तेनैव स च पापेन विप्रः पशुरुदाहृतः ॥ ३७२
 बापौकूपतङ्गागानामारामस्य सरःसु च ।
 निःशङ्क रोधकश्चैव स विप्रो ह्येच्छे उच्यते ॥ ३७३
 क्रियाहोबध सूक्ष्मं सर्वधर्मविवर्जितः ।
 निर्दयः सर्वभूतेषु विप्रश्चाण्डाल उच्यते ॥ ३७४
 वेदेर्विहीनाश्च पठन्ति शास्त्र
 शास्त्रेण हीनाश्च पुराणपाठाः ।
 पुराणहीनाः कृषिणो भवन्ति
 भ्रष्टास्ततो भागवता भवन्ति ॥ ३७५
 ज्योतिर्विन्दो ह्यधर्माश्चः कौरपौराणपाठकाः ।
 आद्ये यज्ञे मन्त्रादाने वरणीयाः कदाच न ॥ ३७६
 आद्यश्च पितरं चोरं दानश्चैव तु निष्कलम् ।
 यज्ञे च फलहानिः स्वात्तस्मात्तान् परिवर्जयेत् ॥ ३७७ ॥
 धार्मिकश्चित्रकारश्च वैद्यो न चित्रपाठकः ।
 चतुर्विंशति न पूज्यन्ते हृहस्यतिसमा यदि ॥ ३७८
 भागधो माधुरश्चैव कापटः कौटकामलौ ।
 पञ्च विप्रा न पूज्यन्ते हृहस्यतिसमा यदि ॥ ३७९
 क्रयक्रीता च या कन्या पत्नी सा न विधीयते ।
 तस्मां जाताः सुतास्तोषां पित्र्यपिण्डं न विद्यते ॥ ३८०

अष्टशष्ठागतो नीरं पाणिना पिवते द्विजः ।
 सुरापानेन तत्तुल्यं तुल्यं गोमांसभक्षणम् ॥ ३८१
 कर्तुं जङ्घेयु विप्रेषु प्रचास्य चरणद्वयम् ।
 तावच्चस्त्रालरूपेण यावद्भङ्गां न मज्जति ॥ ३८२
 दीपशय्यासनच्छाया कार्पासं दन्तधावनम् ।
 अजारिणु सृष्टांश्चैव शक्रस्यापि श्रियं हरेत् ॥ ३८३
 षट्पादशगुणं कूपं कूपादशगुणं तटम् ।
 तटादशगुणं नद्यां गङ्गासङ्क्रान्ता न विद्यते ॥ ३८४
 स्रवदयद्ब्रह्माण्डं तीर्थं सर्वस्य चत्विधं तथा ।
 वापीकूपे तु वैश्वस्य शीतं भास्त्रोदकं तथा ॥ ३८५
 तीर्थस्नानं महादानं यच्चान्यत्तिलतर्पणम् ।
 अष्टमेकं न कुर्वीत महागुरुनिपाततः ॥ ३८६
 गङ्गा गवा त्वमावस्था हृदित्राणे अयेऽहनि ।
 मघापिण्डप्रदानं स्नादनञ्च परिवर्जयेत् ॥ ३८७
 घृतं वा यदि वा तैलं पयो वा यदि वा दधि ।
 चत्वारो ह्यष्टसस्यान् घृतं नैव तु वर्जयेत् ॥ ३८८
 शुत्वैतानृषयो धर्मान् भाषितानत्रिणा स्वयम् ।
 इदमूचुर्माहात्मनः सर्वे ते धर्मानिहिताः ॥ ३८९
 या इदं चारयिष्यन्ति धर्मशास्त्रमतद्धिताः ।
 इह लोके यशः प्राप्य ते यास्यन्ति त्रिपिष्टपम् ॥ ३९०
 विद्यार्यी लभते विद्यां धनकामो धनानि च ।
 आयुष्कामस्तथैवायुः श्रीकामो महतीं श्रियम् ॥ ३९१
 इति श्रीअत्रिर्महर्षिस्मृतः समाप्ता ॥ १ ॥

संवत्सर्महिता ।

संवत्सर्मेकमाधीनमात्मविद्यापरायणम् ।
ऋषयस्तु समागम्य पप्रच्छर्धर्मोकाङ्क्षिणः ॥ १
भगवन् श्रोतुमिच्छाम' श्रेयस्कर्मो हिजोत्तम ।
यथावदर्थमाचख्य'गभाशुभविवेचनम् ॥ २
शामदेवादय' मर्थं तमपृच्छन् मङ्गौजमम् ।
तानब्रवीच्छनोन् मर्त्यान् प्रोतात्मा श्रुयतामिति ॥ ३
अभावादयत्र विचरेत् कृष्णशारः सदा खगः ।
धर्मोदयः स विज्ञेयो हिजाना धर्मसाधनम् ॥ ४
उपनीतः सदा विप्रो गुरोस्तु हितमाचरेत् ।
स्रग् शस्त्रमधुमासानि ब्रह्मचारी विवर्जयेत् ॥ ५
सन्ध्यां प्रातः मनश्चक्षुषामुपासीत यथाविधि ।
सादित्वां पश्चिमां सन्ध्यामर्द्धास्तमितभास्करे ॥ ६
तिष्ठन् पूर्वा जपं कुर्याद्ब्रह्मचारी समाहितः ।
शामौनः पश्चिमां सन्ध्या जपं कुर्यादतन्द्रितः ॥ ७
अग्निकाण्डे ततः कुर्यात्तु धावी तदनन्तरम् ।
ततोऽधीयीत वेदस्तु वोचमाणो गुरोर्मुखम् ॥ ८
प्रणवं प्राक् प्रयुञ्जीत व्याहृतिं तदनन्तरम् ।
मायत्रोच्चानुपूर्वेण ततो वेदं समारभेत् ॥ ९
हृष्टी सुसंयती कार्यो जानुभ्यामुपरिस्थितौ ।
गुरोरनुमतं कुर्यात् पठन् नाम्नामतिर्भवेत् ॥ १०

मायं प्रातस्तु भिक्षेत ब्रह्मचारी सदा व्रती ।
 निवेद्य गुरुवेऽश्रीयताम् प्राप्नुवन्ती वाग् यतः शुचिः ॥ ११
 मायं प्रातर्दिजातीनामशनं श्रुतिचोदितम् ।
 नान्तरा भोजनं कुर्यादन्विहोव्रतमो विधिः ॥ १२
 अचम्येव तु भुञ्जीत भुक्त्वा चोपसृशेद्दिजम् ।
 अनाचान्तस्तु योऽश्रीयताम् प्रायश्चित्तोयते तु सः ॥ १३
 अनाचान्तः पिबेद्यस्तु योऽपि वा भक्षयेद्दिजः ।
 गायत्र्याष्टमहस्तु जप कृत्वा विशुध्यति ॥ १४
 अकृत्वा पादशौचस्तु तिष्ठन् मुक्तश्चिह्नोऽपि वा ।
 विना यज्ञोपवीतेन आचान्तोऽयामुचिर्दिजः ॥ १५
 आचामेद्वन्नाश्रुतोर्यन सोपवीतो ह्युदङ्मुखः ।
 उपवीतो द्विजो नित्यं प्राप्नुवन्ती वाग् यतः शुचिः ॥ १६
 जले जलस्य आचामेत् खानाचान्तो वद्विः शुचिः ।
 वह्निश्चमस्य आचान्त एवं गृह्णन्वाश्रुयात् ॥ १७
 आमग्निरवश्चनादस्तो पादावद्विर्विशोधयेत् ।
 अशब्दाभिरनुष्णाभिः स्ववर्णैरसगन्धिभिः ॥ १८
 हृम्दताभिरफेनाभिस्त्रिस्तुतुर्वाहिराचमेत् ।
 परिसृज्य हिरास्यस्तु द्वादशाङ्गानि च स्पृशेत् ॥ १९
 स्नात्वा पीत्वा तथा भुक्त्वा स्पृष्ट्वा चैव द्विजोत्तमाः ।
 अनेन विधिना विप्र आचान्तः शुचितामियात् ॥ २०
 शूद्रः शुध्यति हृष्टेन वैश्वो दन्तेषु वारिभिः ।
 कण्ठागतैः क्षत्रियस्तु आचान्तः शुचितामियात् ॥ २१
 आमनारुदपादस्य कृतावसक्थिक्वत्तथा ।
 आरुदपादको वापि न शुध्यति कदाचन ॥ २२

उपामोत न चेत् सञ्ज्ञासम्बन्धकार्यं न वा कृतम् ।
 गायत्राष्टमहसन्तु जपेत् स्नात्वा समाहितः ॥ २३
 सूतकाश्च नवत्याह मामिकाश्च तथैव च ।
 ब्रह्मचारो तु योऽद्यायात् भिराल्लेखैव श्रद्ध्यति ॥ २४
 ब्रह्मचारो तु वा गच्छत् स्त्रियं कामप्रणोदितः ।
 प्राजापत्यं चरेत् कृच्छ्रमथैकं सुयन्वितः ॥ २५
 ब्रह्मचारो तु योऽद्यायात्तदधुमाम कथञ्चन ।
 प्राजापत्यन्तु कृत्वासौ मोक्षोऽस्मिन् श्रद्ध्यति ॥ २६
 निर्वपेष्ट पुराडाश ब्रह्मचारो च पर्वणि ।
 मन्त्र शःकनङ्गामान्तेरन्वायाज्यश्च क्षीमयेत् ॥ २७
 ब्रह्मचारो तु य स्कन्देत् कामतः शक्रमःकन ।
 अथकारिन्नत कुर्यात् स्नात्वा शब्देदकामतः ॥ २८
 भिक्षाटनमतः कृत्वा स्वस्यो ह्येकात्मनः श्रुतिः ।
 अस्नात्वा चैव यो भुङ्क्ते गायत्राष्टशतं जपेत् ॥ २९
 शूद्रहस्तेन योऽद्यायात् पानोयं वा पिबेत् क्वचित् ।
 अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन श्रद्ध्यति ॥ ३०
 शृङ्खपर्युषितोऽपिष्ट भुङ्क्ताश्च वेगदूषितम् ।
 अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन श्रद्ध्यति ॥ ३१
 शूद्राणां भाजने भुङ्क्ता भुङ्क्ता वा भिक्षभाजने ।
 अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन श्रद्ध्यति ॥ ३२
 दिवा स्त्रियति यः स्नानो ब्रह्मचारो कथञ्चन ।
 स्नात्वा सूर्य्यं समम्यन्ते गायत्राष्टशतं जपेत् ॥ ३३
 एष धर्मः समाख्यातः प्रथमाश्चमवासिनाम् ।
 एवं संवर्तमानस्तु प्राप्नोति परमा गतिम् ॥ ३४

अथ द्विजोऽभ्यनुष्ठातः संवत्सर्गं श्रियमुपदेष्टुम् ।
 कुले महति सन्ध्यां लक्ष्मणेन समन्विताम् ॥ ३५
 ब्राह्मणेन विवाहेन शीलरूपगुणान्विताम् ।
 पञ्चयज्ञविधानञ्च कुर्यादहरहर्द्विजः ॥ ३६
 माहायेत कचिद्विप्रः श्रेयस्कामः कदाचन ।
 हानिं तच्छ त्रु कुर्वीत मदा मरणजन्मनोः ॥ ३७
 विप्रो दशाहमासीत दानाध्ययनवर्जितः ।
 क्षत्रियो द्वादशाहेन वैश्यः पञ्चदशैव तु ।
 शूद्रः शुभ्रति मासेन संवत्सर्वचर्चनं यथा ॥ ३८
 प्रेतश्च तु जलं देयं ज्ञात्वा च गोत्रजैर्वर्जितः ।
 प्रथमेऽङ्किं तृतीये च सप्तमे नवमे तथा ॥ ३९
 चतुर्थं सप्तमं कुर्यात् सव्यं क्षु गोत्रजेः सह ।
 ततः सप्तयनादूर्ध्वमङ्कस्यार्थं विधेयते ॥ ४०
 चतुर्थेऽहनि विप्रश्च षष्ठे वै क्षत्रियश्च च ।
 षष्ठमे दशमे चैव क्षत्र्यं ज्ञादैश्वशूद्रयोः ॥ ४१
 ज्ञातस्त्राणं विधिर्दृष्ट एव एव मनोविभिः ।
 दशरात्रे च शुभ्रान्ति वैश्यदेवविबर्जिताः ॥ ४२
 पुत्रे जाते पितुः भूतं सचेलन्तु विधेयते ।
 माता शुभ्र द्वादशेन ज्ञातश्च क्षत्र्यं पितुः ॥ ४३
 होमस्तत्र तु कर्तव्यः शुष्काग्नेन फलेन च ।
 पञ्चयज्ञविधानन्तु न कार्यं सत्यज्ञाननोः ॥ ४४
 दशाहान्तु परं सम्यग्बिप्रोऽधोयौत धर्मवित् ।
 दानञ्च विधिना देयमशुभान्तकरं शुभम् ॥ ४५

वदयदिद्वतमं लोके यथापि दयितं गृह्णे ।

तत्तद्गुणवत् देयं तदेवावयमिच्छता ॥ ४६

नानाविधानि द्रव्याणि धान्यानि सुवर्जानि च ।

समुद्रजानि रत्नानि नरो विगतकल्मषः ।

दत्त्वा विप्राय महते प्राप्नोति महतीं त्रियम् ॥ ४७

गन्धमाभरणं माण्यं यः प्रयच्छति धनं वित् ।

स सुगन्धः सदा हृद्यो यच्च तत्प्रापजयते ॥ ४८

श्राद्धियाय कुलोनाय त्वर्चिने च विशेषतः ।

यद्दानं दीयते भक्त्या तद्भवेत् महत् फलम् ॥ ४९

आङ्गय शीलमम्यजं श्रुतेनाभिज्ञेन च ।

शुचिर्बलिं प्रमृष्ट्वा प्राञ्चो हव्यकण्डेषु पृजयेत् ॥ ५०

नानाविधानि द्रव्याणि रत्नवन्तोषितानि च ।

त्रेयस्काभेन देयानि स्वर्गमवयमिच्छता ॥ ५१

वस्त्रदाता सुवेशः स्नाद्दीप्यदो रूपमिव हि ।

हिरण्यदो महत्त्वाद्युर्लभेत् तेजश्च मानवः ॥ ५२

भूताभयप्रदानेन सर्वं कामानवाप्नुयात् ।

दीर्घमायुश्च लभते सुखी चैव तथा भवेत् ॥ ५३

धान्योदकप्रदायी च सर्पिर्हः सुखमुत्तरे ।

अनङ्गुलं त्वलङ्कारं दत्त्वा प्राप्नोति तत्फलम् ॥ ५४

फलभूतानि विप्राय शाकानि विविधानि च ।

सुरभोक्षि च पुण्याणि दत्त्वा प्राञ्चः स जायते ॥ ५५

ताम्बूलचैव यो दद्याद्भक्ष्याणिभ्यो विचक्षणः ।

मित्रावौ शुभगः प्राञ्चो दर्शनौयश्च जायते ॥ ५६

पादुकोपानहो षष्ठं शयनाभ्यासनानि च ।
 विविधानि च यानानि दत्त्वा दिव्यगतिर्भवेत् ॥ ५७
 दद्याच्च शिशिरे त्वम्बिं बहुकाष्ठं प्रयत्नतः ।
 कायान्निदोमिं प्राञ्चत्वं रूपसौभाग्यमाप्नुयात् ॥ ५८
 शीषध मृद्धमाहारं रोगिण्या रोगशान्तये ।
 दत्त्वा स्नाद्गोमरहितः सुराः दीर्घायुर्वै च ॥ ५९
 इन्धनानि च यो दद्यादग्निभ्यः शिशिरागमे ।
 नित्यं जयति सधामि त्रिधा युक्तस्तु दीप्यते ॥ ६०
 अलङ्कृत्य तु यः कन्यां वराय महशाय वै ।
 ब्राह्मणेण विवाहेन दद्यात् ताम् सुपूजिताम् ॥ ६१
 स कन्यायाः प्रदानेन श्रेयो विन्दति पुष्कलम् ।
 साधुवादं लभेत् सद्भिः कौन्तिं प्राप्नोति पुष्कलाम् ॥ ६२
 ज्योतिष्टोमादिमन्त्राणां शतं शतगुणैकतम् ।
 प्राप्नोति पुरुषो दत्त्वा षोडशः सन्तानम् ॥ ६३
 अलङ्कृत्य पिता कन्यां भूषणाच्छादनामनैः ।
 दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूजितस्तु सुरादिषु ॥ ६४
 रोमदर्शः सम्प्राप्तं सोमो भुङ्क्तेऽय कन्यकाम् ।
 राजा दृष्ट्वा तु गन्धर्वः कुक्षौ दृष्ट्वा तु पावकः ॥ ६५
 अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा तु रोहिणी ।
 दशवर्षा भवत् कन्या शत ऊर्ध्वं राजसूता ॥ ६६
 माता चैव पिता चैव ज्येष्ठो भ्राता तथैव च ।
 त्रयस्ते नरकं यान्ति दृष्ट्वा कन्यां राजसूताम् ॥ ६७
 तस्माद्विवाहयेत् कन्यां यावन्नर्तुमती भवेत् ।
 विवाहोऽष्टमवर्षायाः कन्यायास्तु प्रशस्यते ॥ ६८

तैलमास्तरश्च प्राञ्च पादाभ्यङ्गं ददाति यः ।
 प्रष्टुष्टमानसो शोके सुखो चैव सदा भवेत् ॥ ६८
 अलङ्कारो च यो दद्यात् कौलमीर्यं संयुतो ।
 अलङ्कारं यथाशक्त्वा पूर्व्वं ह्यौ शुभमवस्थौ ॥ ७०
 सर्व्वपापविमुक्तात्मा सर्व्वकाममन्वितः ।
 वर्षाणि वमति स्वर्गं रोममङ्गाप्रमाद्यतः ॥ ७१
 धेनुश्च यो ह्रिजे दद्यादलङ्कारं पयस्विनीम् ।
 काश्यपस्तादिभिर्युक्तां स्वर्गलोके महीयते ॥ ७२
 भूमिं शस्त्रवतीं वैष्णवं ब्राह्मणे वेदपारमे ।
 गां दत्त्वाहप्रसूताञ्च स्वर्गलोके महीयते ॥ ७३

अम्बेरपत्न्यं प्रथमं सुवध

भुर्व्वंशवौ सूर्य्यसुताश्च गावः ।

लोकाश्चयस्यैव भवन्ति दत्ता

यः काञ्चनं गच्छ महीञ्च दद्यात् ॥ ७४

यावन्ति शस्यमूनानि पारोप्याणि च सर्व्वशः ।

नरस्तावन्ति वर्षाणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ७५

सर्व्वकामिव दानानामेकजन्मानुगं फलम् ।

चाटकचित्तिगौरीणां सप्तजन्मानुगं फलम् ॥ ७६

यो ददाति स्वर्गरोष्यैर्हंसशङ्खीमरोगिणीम् ।

सवत्स्रं वामसा बोतां सुशीलो गां पयस्विनीम् ॥ ७७

तस्यां यावन्ति रोमाणि सवत्स्रायां दिवं गतः ।

ताकदर्व्वसहस्राणि स नरो ब्रह्मणोऽग्निके ॥ ७८

यो ददाति वस्त्रोवहं मुक्तो न विधिना शुभम् ।

अश्वङ्गं गोप्रदानेन फलद्वयमुत्तमं फलम् ॥ ७९

जलदस्य तिमितुषां विदुषां सर्व्वं वस्तुषु ।
 अक्षदः सुखमाप्नोति सुदृढः सर्व्वं वस्तुषु ॥ ८०
 सर्व्वं धामिव दानानामक्षदानं परं हृतम् ।
 सर्व्वं धामिव जन्तूनां यतस्तज्जीवितं फलम् ॥ ८१
 यस्मादक्षात् प्रजाः सर्वाः कल्ये कल्योऽसृजत् प्रभुः ।
 तस्मादक्षात् परं दानं न भूतं न भविष्यति ॥ ८२
 अक्षदानात् परं दानं विद्यते न हि किञ्चन ।
 अक्षान्नूतानि जायन्ते जीवन्ति च न संशयः ॥ ८३
 मृत्तिका गोशङ्खर्भानुपवीतं यथोत्तरम् ।
 दत्त्वा गुणाश्चाकिप्राश्च कुले मङ्गति जायते ॥ ८४
 सुखशासञ्च यो दद्यादन्तर्धानमेव च ।
 अक्षिगन्धसमायुक्तो वाक्पटुः स सदा भवेत् ॥ ८५
 पादशौचम् यो दद्यात्तथा च मुदलिङ्गयोः ।
 यः प्रयच्छति विप्राय शुद्धतुष्टिः सदा भवेत् ॥ ८६
 शौचधं पण्यमाहारं चैव ह्यभ्यङ्गं प्रतिश्रवम् ।
 यः प्रयच्छति रोगिभ्यः सर्व्वं व्याधिविर्ज्जितः ॥ ८७
 गुडमिन्दुरसश्चैव स्वर्णं वस्त्रनानि च ।
 सुरभौषि च पानानि दत्त्वाऽन्तस्तुष्टौ भवेत् ॥ ८८
 दानैश्च विविधैः सम्यक् पुण्यमेतदुदाहृतम् ।
 विद्यादानेन पुण्येन ब्रह्मलोके मञ्जीयते ॥ ८९
 अन्धोऽन्धावपदा विप्रो अन्धोऽन्धप्रतिपूजकाः ।
 अन्धोऽन्धं प्रतिगृह्णन्ति तारयन्ति तरन्ति च ॥ ९०
 दानान्येतानि देयानि ह्यन्यानि च विशेषतः ।
 दौनाम्बकपथादिभ्यः त्रेयस्कामेन धौमता ॥ ९१

अष्टाचारियतिभ्यश्च वपनं यस्तु कारयेत् ।
 नखकर्मादिकश्चैव चक्षुष्यान् जायते नरः ॥ ८२
 देवागारे द्विजातीनां दोषं दद्याच्चतुर्वर्धे ।
 मेधाविज्ञानसम्पन्नश्चक्षुष्यान् जायते नरः ॥ ८३
 नित्ये नेमिस्तिके काम्ये तिनान् दत्त्वा तु शक्तिनः ।
 प्रजावान् पशुमात्रैव धनवान् जायते नरः ॥ ८४
 यो ददात्वर्थितो विप्रो यत्तु सम्प्रतिपादिते ।
 लवकाङ्गादिकश्चैव गोप्रदानसमं भवेत् ॥ ८५
 कृत्वा शास्त्राणि कर्माणि स्वभार्यापौषणे नरः ।
 ऋतुकालाभिमामो ऋत्वात् प्राप्नोति परमा गरिम् ॥ ८६
 उचितैव शृङ्गे विप्रो द्वितीयादायमा परम् ।
 वल्लोपनिर्गतमङ्गुलसूतयन्तु समाश्रयेत् ॥ ८७
 गच्छदेव वनं प्राञ्चः स्वभार्या सहचारिणाम् ।
 षडङ्गोत्वा चास्त्रिहोत्रञ्च होम तत्र न कृपयेत् ॥ ८८
 कुर्व्याच्चैव पुरोडाशं वन्द्येर्गोप्येयं धाविधि ।
 भिक्षाञ्च भिक्षवे दद्याच्छाकम्बुकफलानि च ॥ ८९
 कुर्व्यादभ्ययनं नित्यमग्निहोत्रपरायणः ।
 इष्टि पाश्यायणोयाञ्च प्रकुर्व्यात् प्रतिपर्वसु ॥ ९०
 उचितैव वने सम्यग्निधिष्ठः सर्ववस्तुषु ।
 चतुर्थमाश्रम गच्छद्भुतहोमो जितेन्द्रियः ॥ ९१
 आग्निमात्मनि संस्थाप्य द्विजः प्रव्रजितो भवेत् ।
 वेदाभ्यासरतो नित्यमात्मविद्यापरायणः ॥ ९२
 षष्ठो भिक्षाः समादाय स मुनिः सप्त पञ्च वा ।
 अग्निः प्रजापत्यं तत्सर्वं भुञ्जीतच समाहितः ॥ ९३

अरखे निर्जने विप्रः पुनरासीत भुक्तवान् ॥
 एकाकी शिखश्चित्त्वं मनोवाक्यामयतः ॥ १०४
 अत्युच्च नाभिनन्देत जीवितं वा कथञ्चन ।
 कान्तमेव प्रतोलेत यावतायुः समाप्यते ॥ १०५
 ससेव्य चाश्रमानेतान् जितक्रोधो जितेन्द्रियः ।
 ब्रह्मलोकमवाप्नोति वेदशास्त्रार्थविद्वजः ॥ १०६
 आश्रमेषु च सर्वेषु ज्ञातः प्रासङ्गिको विधिः ।
 अथाभिवक्षे पापानां प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥ १०७
 ब्रह्मघ्नस्य सुरापय स्तेयो च गुरुतल्पगः ।
 महापातकिनस्त्वेते तत्संयोगौ च पञ्चमः ॥ १०८
 ब्रह्मघ्नस्तु वन गच्छेत् वल्कवासो जटो ध्वजौ ।
 वन्यान्धव फलान्यश्वान् सख्यकामविवर्जितः ॥ १०९
 भिक्षार्थी च अरेदयः स वन्यैर्यदि न जीवति ।
 चातुर्वर्ण्यं चरेद्देवं खट्वाङ्गो भवेत् पुमान् ॥ ११०
 भैक्षश्च समादाय वन गच्छेत् ततः पुनः ।
 वनवासो मयापञ्च सदाकालमतन्वितः ॥ १११
 अथऽप्यश्वव तत्पापं ब्रह्मघ्नः पापज्ज्वरः ।
 अनेन तु विधानेन द्वादशाब्दव्रतं चरेत् ॥ ११२
 सन्नियमैर्न्द्रियग्रामं सर्वभृताङ्गिते रतः ।
 ब्रह्महत्यापनोदाय ततो मुच्येत क्लृप्तिपात् ॥ ११३
 अतः परं सुरापञ्च प्रवक्ष्यामि विनिष्कृतिम् ।
 श्रोतुमिच्छत भो विप्रा वेदशास्त्रानुरूपिकाम् ॥ ११४
 गौडौ पैटौ तथा माध्वौ विज्ञेया त्रिविधा सुरा ।
 यथैवेका तथा सर्वान् न पातव्या द्विजैः सदा ॥ ११५

सुरापस्तु सुरां तमां विवेत्तत्पापमोक्षकः ।
 गोभूवमन्निवर्णश्च गोमय वा तथाविधम् ॥ ११६
 छतश्चैव सूतमञ्च चोरं वापि तथाविधम् ।
 वत्सर वा कषानश्नन् सर्वकामविश्रान्तः ॥ ११७
 चान्द्रायणानि वा शीनि सुरापो व्रतमाचरेत् ।
 मुच्यते तेन पापेन प्रायश्चित्ते कृते सति ॥
 एवं शुद्धिः सुरापस्य भवेदिति न शयः ।
 मयभाण्डोदकं पोत्वा पूनः सस्कारमर्हति ॥
 स्तन्यं कृत्वा सुगन्धं राक्षे शमेत मानवः ।
 ततो मुयनमाढाय स्ननं हन्यात्ततो नृपः ॥ ११८—२०
 यदि जीवति स स्ननेस्ततः स्तेयात् प्रमुच्यते ।
 धरण्ये चौरवामा वा चरेद् ब्रह्महृणो व्रतम् ॥ १२१
 समालिङ्गेत् स्त्रियं वापि दोसां कृत्वायमा कृतम् ।
 एवं शुद्धिः कृता स्तेये संवत्सर्वचनं यथा ॥ १२२
 गुरुतस्ये शयानस्तु तस्ये स्त्रियादयोमये ।
 चान्द्रायणानि वा कुर्याच्चत्वारि त्रयोषि वा द्विजः ।
 ततो विमुच्यते पापात् प्रायश्चित्ते कृते सति ॥ १२३
 एभिः सम्पत्कमायाति यः कश्चित् पापमोक्षितः ।
 घण्टासादधिकं वापि पूर्वोक्तं व्रतमाचरेत् ॥ १२४
 मङ्गापातकिसंयोगे ब्रह्महत्यादिभिर्नरैः ।
 तत्पापस्य विगुह्यथे तस्य तस्य व्रतं चरेत् ॥ १२५
 अत्रियस्य वर्धं कृत्वा त्रिभिः कृच्छ्रेर्विशुध्यति ।
 कुर्याच्चैवानुपपिच त्रीणि कृष्णाणि संयतः ॥ १२६

वैश्वानरास्तु मर्यातः कथञ्चित् काममोहितः ।

कथञ्चित्कृच्छ्रं कुर्वीत स नरो वैश्वघातकः ॥ १२७

कुर्याच्छुद्धवर्धं प्राप्तस्तप्तकृच्छ्रं यथाविधि ॥ १२८

गान्धर्व्यातः प्रवक्ष्यामि निष्कृतिं तत्त्वतः पुमान् ।

गोघ्नं कुर्वीत मत्स्यानं गोहं मोक्षपसंस्थिते ॥ १२९

तत्रैव च तगायो व्याध्यासार्हं संयतेन्द्रियः ।

शुक्रयावकपिच्छाकपयोदधि मज्जकर ॥ १३०

एतानि क्रमतोऽश्वोयादृहिजस्तु पापमोक्षकः ।

शुष्यते सार्द्धमासेन नष्टसोमविवर्जितः ॥ १३१

स्नानं चित्तव्यवस्था गवामनुगमः ॥ १३२

एतत् समाहितः कुर्यात्करा विगतमत्सरः ॥ १३३

सावित्रीञ्च जपेन्नित्यं पवित्राणि चः शक्तिः ।

तत्तद्योर्णव्रतं कुर्याद्विप्राणा भोजनं परम् ॥ १३४

भुक्तवत्सु च विप्रसु नाञ्च दद्यात् सदक्षिणाम् ॥ १३५

व्यापादितेषु बहुषु यन्त्रेण राधनेऽपि वा ।

द्विगुणं गोघ्नतं तस्य प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ १३६

एका चेद्वहुभिः कौशिकैवाद्यापादिता कश्चित् ।

पादं पादस्तु ज्ञानायाचरेगुस्ते पृथक् एवक् ॥ १३७

यन्त्रेण गोचिकित्सार्थं भूदगर्भविमोचने ।

यदि तत्र विपत्तिः स्नात स पापेन लिप्यते ॥ १३८

निशावन्मनिरूपेषु सर्पव्याघ्रहतेषु च ।

अग्निविघ्ननिपातेन प्रायश्चित्तं न विध्यते ॥

प्रायश्चित्तस्य पादस्तु रौधेषु व्रतमाचरेत् ।

श्वो पादो यन्त्रेण चैव पादोनं कुङ्कने तथा ॥ १३९—१८

पाषाणैर्लङ्घ्ये ऽच्छेद्यः । शस्त्रादिभिर्नरः ।
 निपातने चरेत् सत्यं प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥
 मशश्च तुरगं हत्वा । महिषोद्वहपिं तथा ।
 एषु कुर्वीति सर्वेषु सप्तरात्रमभोजनम् ॥ १४०—४१
 व्याघ्रं खानं तथा सिंहभृशं शूकरमेव च ।
 एतान् हत्वा दिवः क्षण्ये ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ॥ १४२
 सर्वान्पिमेव जातौनां भृशानां वनचारिणाम् ।
 त्रिरात्रोपोषितस्तिष्ठे ज्येष्ठां वै जातवेदसम् ॥ १४३
 चंसं क्वाकं वलाकञ्च पारावतमद्यापि वा ।
 सारमं चामभासञ्च हत्वा त्रिदिवसं क्षिपेत् ॥ १४४
 चक्रवाकं तथा क्रौञ्चं सारिकाशुकतिलिरिम् ।
 श्लेनश्चभ्रातुलुकञ्च कपोतकमद्यापि वा ॥ १४५
 टिट्ठिभं जालपादञ्च कोकिनं कुङ्कुटं तथा ।
 एव पक्षिषु सर्वेषु दिनमेकमभोजनम् ॥ १४६
 मण्डूकैश्च हत्वा च सर्पमाज्जीरन्मूषिकम् ।
 त्रिरात्रोपोषितस्तिष्ठेत् कुर्व्याद् ब्राह्मणभोजनम् ॥ १४७
 अनस्रोन् ब्राह्मणो हत्वा प्राणायामेन शुध्यति ।
 अस्त्रिमतो वधे विप्रः किञ्चिद्दद्याच्चक्षुषः ॥ १४८
 चाण्डालीं यो द्विजो गच्छेत् कथञ्चित् काममोहितः ।
 त्रिभिः क्षण्ये विशुध्येत प्राजापात्वानुपूर्वकैः ॥ १४९
 पुण्डरीकमनं कृत्वा कामतोऽकामतोऽपि वा ।
 क्षण्ये चान्द्रायणं तस्य यावनं परमं कृतम् ॥ १५०
 नटीं शैलूषिकींश्चैव रजकीं वैष्णवींविनीम् ।
 गत्वा चान्द्रायणं कुर्व्यात्तथा चर्मापजीविनीम् ॥ १५१

चित्रियामव वैश्या वा गच्छेद्वयः काममोजितः ।
 तस्य मान्दपनं कृच्छ्रं भवेत् पापापमोदकम् ॥ १५२
 शुद्धोन्तु ब्राह्मणो गत्वा मानं मानार्हमेव वा ।
 गोमूत्रयावकाहारो मासार्जनं विगृह्यति ॥ १५३
 विप्रसु ब्राह्मणीं गत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ।
 क्षत्रिया क्षत्रियो गत्वा तदेव व्रतमाचरेत् ॥ १५४
 नरो गोगमनं कृत्वा कुर्यान्वायुयुग्मं व्रतम् ॥ १५५
 गुरोर्दुहितर गत्वा स्वमारं पितुर्वै च ।
 तस्या दहितरश्चैव चरेन्वायुयुग्मं व्रतम् ॥ १५६
 मातुलानीं मनाभिश्च मातुलस्यात्मजां क्षुषाम् ।
 एता गत्वा स्त्रियो मोहात् पराकेष विगृह्यति ॥ १५७
 पित्रव्यदारगमनं भ्रातृभार्यागमे तथा ।
 गुरुन्यत्रत कुर्यात् तस्यान्या निष्कृतिर्न च ॥ १५८
 पित्रदारान् समारुह्य मातृवर्जं नराधमः ।
 भगिनीं मातुलसुतां स्वमारश्चान्यमातृजाम् ।
 एतास्त्रिषु स्त्रियो गत्वा तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् ॥ १५९
 मातर योऽधिगच्छेच्च सुता वा पुरुषाधमः ।
 भगिनोश्च निजां गत्वा निष्कृतिर्नीं विधीयते ॥ १६०
 कुमारोगमनं चैव व्रतमेतत् समादिशेत् ।
 पण्वेश्याभिगमने प्राजापत्यं विधीयते ॥ १६१
 भार्यामस्त्रीं कुमारोश्च स्त्र्यू वा श्यानिकां तथा ।
 नियमस्या व्रतस्याश्च योऽभिगच्छेत् स्त्रियं द्विजः ।
 स कुर्यात् प्राक्तनं कृच्छ्रं धेनुं दद्यात् पयस्त्रिनौम् ॥ १६२

रजस्तलाश्च यो गच्छेद्भूमिणीं पतितां तथा ।
 तस्य पापविशुद्धार्थमतिक्लृप्त्वं विधीयते ॥ १६१
 वैश्राष्ट्रं ब्राह्मणो गत्वा कृच्छ्रं मेकं समाचरेत् ।
 एवं शुद्धिं समाख्याता संवत्स्रं वर्षो यथा ॥ १६४
 ब्राह्मणो ब्राह्मणीं गत्वा कृच्छ्रं चैकेन श्रुयति ॥ १६५
 कथञ्चित् ब्राह्मणीं गत्वा क्षत्रियो वैश्र एव च ।
 गोमूत्रयावकाहारी मासेनैकेन श्रुयति ॥ १६६
 ब्राह्मणो शूद्रसम्पर्के कथञ्चित्, ससुपागते ।
 कृच्छ्रं चान्द्रायणं कुर्यात्, पावनं परमं स्मृतम् ॥ १६७
 चाण्डालं पुण्ड्रसञ्चैव श्रवणकं पतितं तथा ।
 एतान् श्रेष्ठस्त्रियो गत्वा कुर्याच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १६८
 अतः परञ्च दुष्टानां निष्कृतिं श्योतुमर्ह्यम् ।
 सप्तस्रं दुर्मतिः कश्चिदपत्नार्यं स्त्रियं व्रजेत् ।
 स कुर्यात् कृच्छ्रमथान्तः पश्चात्सं तदनन्तरम् ॥ १६९
 विषाम्निश्यामश्वलाश्लोषामिव विनिर्हिंसेत् ।
 श्लोषां तथाङ्गचरणे गच्छाभिगमनेषु च ।
 पतितेषु तथेतेषु प्रायश्चित्तविधिः स्मृतः ॥ १७०
 नृणां विप्रतिपत्तौ च पावनः प्रेतराणाञ्च ॥ १७१
 गोभिर्विप्रहृते चैव तथा चैवात्मघातिनि ।
 नाशुप्रपातर्न काख्ये सङ्घिः श्रेयोऽनुकाङ्क्षिभिः ॥ १७२
 एषामन्यतमं प्रेतं यो वहेत् तदङ्गैस्तथैव ।
 तथोदकक्रियां कृत्वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १७३
 तच्छयं केवलं सृष्ट्वा वस्त्रं वा केवलं यदि ।
 पूर्वं कृच्छ्रापहारी आदेकाहचपथं तथा ॥ १७४

महापातकिनाश्चैव तथा चैवाकघातिनाम् ।
 उदकं पिच्छदानञ्च आहश्चैव तु यत् क्षतम् ।
 गोपातिष्ठति तत् सख्यं राक्षसैर्विप्रलुप्यते ॥ १०५
 चाण्डालैस्तु हता ये च जलदंद्भिसरोरुपैः ।
 आहमेवां न कर्तव्यं ब्रह्मदण्डहताश्च ये ॥ १०६
 क्षत्वा मूत्रं पुरीषं वा भुक्तोऽपि स्तब्धस्तथा द्विजः ।
 आदिस्त्वष्टो जपेद्देव्याः सहस्रं ज्ञानपूर्वकम् ॥ १०७
 चाण्डालं पतितं स्तब्धं शशमन्त्रजमेव च ।
 उदक्यां सूतिकां नारीं सवासाः स्नानमाचरेत् ॥ १०८
 असृग्नां संसृग्नेद्यस्तु स्नानं तेन विधीयते ।
 ऊर्ध्वमाचमनं प्रोक्तं द्रव्याणां प्रोक्षणं तथा ॥ १०९
 चाण्डालाद्यैस्तु संसृष्ट उच्छिष्टश्च द्विजोत्तमः ।
 गोमूत्रयावकाहारः वङ्गरात्रेण विशुध्यति ॥ ११०
 शुभा पुण्यवती स्तब्धा पुण्यवत्स्थान्यया तथा ।
 शिवाणां हान्युपवसेत् स्नाता शुभेदुस्तथागतात् ॥ १११
 चाण्डालभाण्डसंस्पर्शं पीत्वा कूपगतं जलम् ।
 गोमूत्रयावकाहारस्त्रिरात्रेण विशुध्यति ॥ ११२
 अम्यजैः स्वीकृते तीर्थे तद्वागेषु नदीषु च ।
 शुध्यति पञ्चमयेन पीत्वा तोयमकामतः ॥ ११३
 सुराघटाप्रपातोऽयं पीत्वाकाशजनं तथा ।
 अहोरात्रोन्नितो भूत्वा पञ्चमयं पिबेद्द्विजः ॥ ११४
 कूपे विष्णुचसंस्पृष्टे प्राञ्ज्य चापो द्विजातयः ।
 चिराजे च विशुध्यति कुम्भे साग्नपत्रं क्षतम् ॥ ११५

वापोक्षुपतङ्गागानां दूषितानां विप्रोचनम् ।
 अर्पां घटशतोद्धारः पञ्चगव्यं निक्षिपेत् ॥ १८३
 आविकैकशफोद्घोषां क्षीरं प्राश्य विजोत्तमः ।
 तस्य शुद्धिविधानाय त्रिरात्रं यावत् पियेत् ॥ १८७
 क्षीरक्षीरमाजिकं पीत्वा सन्निध्याद्यैव गोः पयः ।
 तस्य शुद्धिस्त्रिरात्रेण विङ्मन्त्राणाञ्च मन्त्रेण ॥ १८८
 विष्णुर्ब्रह्मणे चैव प्राजापत्यं समाचरेत् ।
 ब्रह्माकोष्ण्डगोष्ण्डभस्त्रेण तु त्रात्रं द्विजः ॥ १८९
 विङ्गलमूषिकोष्ण्डे पञ्चगव्यं पिबेद्द्विजः ।
 शूद्राण्यष्टं तथा भुक्त्वा त्रिरात्रं येन शुध्यति ॥ १९०
 पलाण्डुलशुनं जम्भा तथैव ग्रामकुक्कुटम् ।
 कृत्वाकं विङ्गवराहञ्च चरेच्चान्द्रायणं द्विजः ॥ १९१
 मानवः श्वशरोद्घोषां कपेर्गोमायुकङ्कयोः ।
 प्राश्य मूत्रं पुरोचं वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ॥ १९२
 अथ पशुपितं भुक्त्वा केयकौटैरुपद्रुतम् ।
 पतितैः प्रेक्षितं वापि पञ्चगव्यं पिबेद्द्विजः ॥ १९३
 अथ्यजाभाजने भुक्त्वा शुद्धव्याभाजनेऽपि वा ।
 गोमूत्रयावत्काहारी मासार्धेन विशुध्यति ॥ १९४
 गोमांसं मानुषञ्चैव शुनो हस्तात् समाहितम् ।
 अभक्षमेतत् सर्वान् भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ १९५
 चाण्डालस्य करे विप्रः श्वपाके पुच्छेऽपि वा ।
 गोमूत्रयावत्काहारी मासार्धेन विशुध्यति ॥ १९६
 पतितेन सुसम्पर्के मासं मासार्धमेव वा ।
 गोमूत्रयावत्काहारी मासार्धेन विशुध्यति ॥ १९७

यत्र यत्र च सङ्कीर्णमात्मानं मन्यते द्विजः ।
 तत्रकार्यस्थितैर्होमो गायत्र्यावर्त्तनं तथा ॥ १८८
 एष एव मया प्रोक्तः प्रायश्चित्तविधिः शुभः ।
 अनादिष्टेषु पापेषु प्रायश्चित्तं तथोच्यते ॥ १८९
 दानैर्होमेजपेर्निवृत्तं प्राणायामैर्दिजोत्तमः ॥
 पातकेभ्यः प्रमुच्येत वेदाभ्यासाच्च संशयः ॥ २००
 सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानं तथैव च ।
 नाशयन्त्याशु पापानि ह्यम्यजन्मज्ञानमपि ॥ २०१
 तिलधेनुञ्च यो दद्यात् संयताय द्विजस्यने ।
 ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ २०२
 माघमासे तु सम्प्राप्ते पौर्णमास्यामुपोषितः ।
 ब्राह्मणेभ्यस्तिलान् दत्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २०३
 उपवासो नरो भूत्वा पौर्णमास्याञ्च कार्त्तिके ।
 हिरण्यं वस्त्रमथ वा दत्त्वा मुच्येत दुष्कृतैः ॥ २०४
 अमावास्या द्वादशी च संक्रान्तिश्च विशेषतः ।
 एताः प्रशस्तास्तृणयो भानुवारस्तथैव च ॥ २०५
 अत्र ज्ञानं जपो होमो ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ।
 उपवासस्तथा दानमेकैकं पाष्यन्धरम् ॥ २०६
 स्नातः शुचिर्धौतवासाः शुद्धात्मा विजितेन्द्रियः ।
 सात्त्विकं भावमाश्रित्य दानं दद्याद्विचक्षणः ॥ २०७
 समव्याहृतिभिर्होमो द्विजैः कार्यो हितात्मभिः ।
 उपपातकसिद्धार्थं सहस्रपरिसङ्ख्याया ॥ २०८
 महापातकसंयुक्तो लघुहोमं सदा द्विजः ।
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो नायत्राद्येव जायनात् ॥ २०९

अभ्यसेत् महापुष्पां गायत्रीं वेदमातरम् ।
 मत्वारण्ये नदीतीरे सर्वपापविशुद्धये ॥ २१०
 स्नात्वा च विधिवत्तद्व प्राणानाश्रम्य वाग्यतः ।
 प्राणायामैश्चिभिः पूतो गायत्रीन्तु जपेद्विजः ॥ २११
 अक्लिबवासाः स्वलगः शुचौ देशे समाहितः ।
 पवित्रपाणिराचान्तो गायत्र्या जपम्मारभेत् ॥ २१२
 ऐहिकामुष्मिकं लोके पापं सर्वं विमोचतः ।
 पञ्चरात्रेण गायत्रीं जपमानो व्यपोहति ॥ २१३
 गायत्र्यास्तु परं नास्ति शोधनं पापकर्मणाम् ॥ २१४
 महाव्याहृतिमयुक्तां प्राणायामेन संयुताम् ।
 गायत्रीं प्रजपन् विप्रः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २१५
 ब्रह्मचारी मिताहारः सर्वभृतश्चित्ते रतः ।
 गायत्र्या लक्षजप्येन सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २१६
 अयाज्ययाजनं कृत्वा भुक्त्वा चात्र विमर्शितम् ।
 गायत्र्याष्टसहस्रन्तु जपं कृत्वा विमुच्यते ॥ २१७
 अहन्त्यहनि योऽधीते गायत्रीं वै द्विजोत्तमः ।
 मासेन मुच्यते पापादुरगः कञ्चुकादृयथा ॥ २१८
 गायत्रीं यः सदा विप्रो जपते नियतः शुचिः ।
 स याति परमं स्थानं वायुभूतः स्वमूर्त्तिमान् ॥ २१९
 प्रणवेन तु संयुक्ता व्याहृतीः सप्त नित्यशः ।
 गायत्रीं शिरसा सार्धं मनसा त्रिः पठेद्विजः ॥ २२०
 निमृष्टं चात्मनः प्राणान् प्राणायामो विधीयते ।
 प्राणायामचयं कुर्यान्नित्यमेव समाहितः ॥ २२१

मानसं वाचिकं पापं कायेनैव तु यत् कृतम् ।
 तत् सर्वं नश्यते तूष्णे प्राणायामद्वये कृते ॥ २२२
 ऋग्वेदमभ्यसेद्व्यस्तु यजुःशाखामथापि वा ।
 सामानि सरस्वत्यानि सर्व्वं पापैः प्रमुच्यते ॥ २२३
 पावमानीं तथा कृत्स्नं पौरुषं सूक्तमेव च ।
 जज्ञा पापैः प्रमुच्येत पित्राञ्च मधुच्छन्दसम् ॥ २२४
 मयङ्गलं ब्राह्मणं रुद्रसूक्तोक्ताञ्च बृहत्कथाः ।
 सामदेव्यं बृहत्साम जज्ञा पापैः प्रमुच्यते ॥ २२५
 चान्द्रायणन्तु सर्व्वेषां पापानां पावनं परम् ।
 कृत्वा शुद्धिमवाप्नोति परमं स्थानमेव च ॥ २२६
 धर्मशास्त्रमिदं पुण्यं संवत्सेन तु भाषितम् ।
 अधीत्य ब्राह्मणो गच्छेद्वज्रह्मणः सद्यः शान्तम् ॥ २२७

काव्यायनसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

अथातो गोभिलोक्तानामन्येषाञ्चैव कर्मणाम् ।
अस्मद्वानां विधिं सम्प्रदर्शयिष्ये प्रदीपवत् ॥ १
त्रिवृद्दूतवत् कार्यं तन्तुवयमधोवृतम् ।
त्रिवृत्तश्चोपवीतं स्नात् तस्मैको ग्रन्थिरिष्यते ॥ २
पृष्ठवशे च नाभ्याश्च हृतं यद्विन्दते कटिम् ।
तद्वार्यमुपवीत स्नात्वातो लम्ब न चाच्छ्रितम् ॥ ३
सदोपवीतिना भाव्य सदा वद्वशिखेन च ।
विशिखो व्युपवीतश्च यत् करोति न तत्कृतम् ॥ ४
त्रिःप्राश्नापो द्विरुन्मूल्य मुखमेतान्युपसृशेत् ।
आस्त्रनासाक्षिकर्णाय नाभिवक्षःशिरोऽसकान् ॥ ५
संहताभिस्त्र्यङ्गुलिभिरास्त्रमेवमुपसृशेत् ।
अङ्गुष्ठे न प्रदेयिष्यान्नात्राचक्षैवमुपसृशेत् ।
अङ्गुष्ठानामिकाभ्याश्च चक्षुः श्रोत्रं पुनःपुनः ॥ ६
कनिष्ठाङ्गुष्ठयोर्नाभिं हृदयन्तु तलेन वै ।
सर्वाभिस्तु शिरः पदाङ्गाङ्ग चायेन संसृशेत् ॥ ७
यत्रोपदिश्यते कर्म कर्तुरङ्गं न तुष्यते ।
दक्षिणस्तत्र विज्ञेयः कर्मणा पारगः करः ॥ ८
यत्र दिङ्निगमो न स्नाज्जपहोमादिकर्मसु ।
तिस्रस्तत्र दिग्गः प्रोक्ता ऐन्द्रोऽथौग्यापराजिताः ॥ ९

तिष्ठन्नासौनः प्रहो वा नियमो यत्र नेद्वयः ।
 तदासौनेन कर्त्तव्यं न प्रद्वेष्टेन तिष्ठता ॥ १०
 गौरी पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया ।
 देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः ॥ ११
 धृतिः पुष्टिस्तथा तुष्टिरामदेवतया सह ।
 गणेशनाधिका ह्येता वृद्धौ पूज्यास्तुर्ह ॥ १२
 कर्मादिषु तु सर्वेषु मातरः सगणाधियाः ।
 पूजनोयाः प्रयत्नेन पूजिताः पूजयन्ति ताः ॥ १३
 प्रतिमासु च शुभ्रासु लिखित्वा वा पटादिषु ।
 अपि वाचतपुच्छेषु नैवेद्येषु पुयस्विधैः ॥ १४
 कुक्षालम्बां वसोर्धरां सप्तधारां हृतेन तु ।
 कारयेत् पञ्चधारां वा नातिनीचां नचोच्छ्रिताम् ॥ १५
 आयुष्यानि च शान्त्यर्थे जप्त्वा तत्र समाहितः ।
 षड्भ्यः पितृभ्यस्तदनु भक्त्या आहमपक्रमेत् ॥ १६
 अनिष्टा तु पितॄन् आह न कुर्यात् कर्म वैदिकम्
 तथापि मातॄन् पूर्व्यं पूजनोयाः प्रयत्नतः ॥ १७
 वमिष्ठोक्तो विधिः कृत्स्नो द्रष्टव्योऽत्र नरामिषः ।
 अतः परं प्रवक्ष्यामि विशेष इह यो भवेत् ॥ १८

इति प्रथमस्कन्धः ।

द्वितीयः खण्डः ।

प्रातरामन्वितान् विमान् युग्मानुभयतस्तथा ।
 उपवेश्य कुशान् दद्यादनुनेव हि पाणिना ॥ १
 हरिता यन्त्रिया दर्भा यौतका पाकयन्त्रियाः ।
 ममूना पिष्टदैवत्याः कण्वाया वैश्वदेविकाः ॥ २
 हरिता वै मपिञ्जलाः शुष्काः स्निग्धा समाहिताः ।
 रत्निमात्राः प्रमाणेन पिष्टतीर्थेन संस्तृताः ॥ ३
 पिण्डाद्ये ये स्तृता दर्भास्तपेयाश्च तथैव च ।
 धृतैः कृते च विष्मूढे स्वागस्तेषां विधेयते ॥ ४
 दक्षिणं पातयेज्जानु देवान् परिचरन् सदा ।
 पातयेदितरज्जानु पितॄन् परिचरन्नपि ॥ ५
 निपातो नहि सव्यस्य जानुनो विद्यते क्वचित् ।
 सदा परिचरेद्वक्त्रा पितॄन्पृथक् देववत् ॥ ६
 पिष्टभ्य इति दक्षेण उपवेश्य कुशेषु तान् ।
 गोजनामभिरामन्त्रा पितॄन्पृथक् प्रदापयेत् ॥ ७
 मात्राप्रसव्यकरणं न पित्रां द्वीष्टमिष्यते ।
 पात्राणां पुरणादीनि देवेभ्ये हि कारयेत् ॥ ८
 ज्येष्ठोत्तरकरान् युग्मान् कराशेषपवित्रकान् ।
 ज्ञत्वाप्ये सम्प्रदातव्यं नैकैकस्मात् दीयते ॥ ९
 धनमगर्भं साधं कौशं दिदलमेव च ।
 प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं यत्तु कुत्रचित् ॥ १०
 एतदेव हि पिञ्जला लक्ष्यं समुदाहृतम् ।
 आन्यस्त्रोत्पवनाद्ये यत्तदप्येतावदेव तु ॥ ११

एतत् प्रामाण्यमेवैकै कौशीमेवार्द्रमञ्जरीम् ।
 शुष्कां वा शीर्षकृत्तुमां पिच्छलीं परिचक्षते ॥ १२
 पित्र्यमन्वानुद्वयं आत्मालम्बेऽधमे क्षये ।
 अधोवायुसमुत्सर्गे ग्रहासेऽनृतभाषणे ॥ १३
 माज्जिस्त्रूपकक्षयं आकुष्टे क्रोधसम्भवे ।
 निमित्तेषु सर्वत्र कर्म कुर्वन्वपः स्थितम् ॥ १४
 इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

तृतीयः खण्डः ।

अक्रिया त्रिविधा प्रोक्ता विद्वद्भिः कर्मकारिणाम् ।
 अक्रिया च परोक्ता च तृतीया चायथाक्रिया ॥ १
 स्वशास्त्रान्नयमुत्सृज्य परशास्त्रान्नयञ्च यः ।
 कर्त्तुमिच्छति दुर्बोधा मोघं तत्तस्य चेष्टितम् ॥ २
 यन्नास्मात् स्वशास्त्रायां परोक्तमविरोधि च ।
 विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्निहोत्रादिकर्मणम् ॥ ३
 प्रवृत्तमन्यथा कुर्याद् यदि मोहात् कथञ्चन ।
 यतस्तदन्यथाभूतं तत एव समापयेत् ॥ ४
 समामे यदि जानौयाभ्यैतदयथाकृतम् ।
 तावदेव पुनः कुर्यान्नावृत्तिः सर्वकर्मणः ॥ ५
 प्रधानस्याक्रिया यत्र साङ्गं तत् क्रियते पुनः ।
 तदङ्गस्याक्रियायाञ्च नावृत्तिर्नैव तत्क्रिया ॥ ६
 मधुमच्चिति यस्तत्र त्रिजपोऽशितुमिच्छताम् ।
 गायत्र्यनन्तरं सोऽत्र मधुमन्नाविवर्जितः ॥ ७

न चास्यत्सु जपेदन्न कदाचित् पिष्टसंहिताम् ।
 अन्ध एव जपं कर्तव्यः सोमसामादिकः शुभः ॥ ८
 यस्तत्र प्रकरोऽन्धश्च तिलवद् यववत्तथा ।
 उच्छिष्टसन्निधौ सोऽन्ध इमेषु विपरीतकः ॥ ९
 सम्यक्मिति तृप्ताः स्य प्रश्रव्यानि विधीयते ।
 सुसम्पन्नमिति प्रोक्ते शेषमन्नं निवेदयेत् ॥ १०
 प्रागपेक्ष्य दर्भेषु आद्यसामान्तरं पूर्ववत् ।
 अपः क्षिपेन्मूलदेशेऽवनेजिह्वेति पात्रतः ॥ ११
 द्वितीयश्च तृतीयश्च मध्यदेशाग्रदेशयोः ।
 मातामहप्रभृतींस्तोनितरानेष वामतः ॥ १२
 सर्वेन्द्रादन्नमुद्धृत्य व्यञ्जननैरुपसिध्य च ।
 संयोज्य यवकर्कशुदधिभिः प्राञ्चुखस्ततः ॥ १३
 अवनेजनवत् पिष्टान् दत्त्वा विश्वप्रमाणकान् ।
 तत्पात्रचालनेनाव पुनरप्यवनेजयेत् ॥ १४
 इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

चतुर्थः खण्डः ।

उत्तरोत्तरदानेन पिष्टानामुत्तरोत्तरः ।
 भवेदन्नवाधराणामघरश्चाहकर्मणि ॥ १
 तष्ठाच्छाब्देषु सर्वेषु बुद्धिमत्स्मितरेषु च ।
 मूलमध्याग्रदेशेषु ईषत्सक्ताश्च निर्व्विण्णैः ॥ २
 गन्धादौलिक्षिपेत्तथो तत आचामयेद्बिह्वान् ।
 अन्धब्राह्मण एव स्नादयवादिरहितो विधिः ॥ ३

दक्षिणाग्नवने देशे दक्षिणामिमुखस्य च ।
 दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु एषोऽन्ध्रविधिः स्मृतः ॥ ४
 अथाग्रभूमिमसिञ्चेत् सुसम्प्रोक्षितमस्त्विति ।
 शिवा आपः सन्त्विति च युग्मानेवोदकेन च ॥ ५
 सोमनस्त्रमस्त्विति च पुण्यदानमनन्तरम् ।
 अक्षतश्चारिष्ट्यास्त्वित्यक्षतान् प्रतिपादयेत् ॥ ६
 अक्षय्योदकदानन्तु अर्घ्यदानवदिष्यते ।
 षष्ठैव नित्यं तत्कुर्याच्च चतुर्थी कदाचन ॥ ७
 अर्घ्याऽक्षय्योदके चैव पिण्डदानेऽवनेजने ।
 तन्मस्य तु निवृत्तिः स्नात् स्नधावाचन एव च ॥ ८
 प्रार्थनासु प्रतिप्रोक्ते सर्वस्वेव द्विजोत्तमैः ।
 पवित्रानार्हितान् पिण्डान् सिञ्चेदुत्तानपात्रकृत् ॥ ९
 युग्मानेव स्नस्ति वाच्यमङ्गुष्ठाद्यपङ्गं सदा ।
 कृत्वा धैर्यस्य विप्रस्य प्रणम्यानुव्रजेत् ततः ॥ १०
 एष आहविधिः कृत्स्न उक्तः संक्षेपतो मया ।
 ये विन्दन्ति न मुञ्चन्ति आहकर्मसु ते क्वचित् ॥ ११
 इदं शास्त्रञ्च गुह्यञ्च परिसङ्ग्रहानमेव च ।
 वसिष्ठोक्तञ्च यो वेद स आह वेद नेतरः ॥ १२
 इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

पञ्चमः खण्डः ।

असकृत् तानि कर्माणि क्रियेत् कर्मकारिभिः ।
 प्रतिप्रयोगं जैताः श्रुत्वातरः श्राद्धमेव च ॥ १
 आधानहोमयोश्चैव वेष्टयेव तथैव च ।
 बलिधर्माणि द्रव्यं च पौर्णमासे तथैव च ॥ २
 नवयज्ञे च यज्ञज्ञा वटस्थेव मनोविषः ।
 एकमेव भवेच्छ्राद्धमेतेषु न पृथक् पृथक् ॥ ३
 नाष्टकाद्यु भवेच्छ्राद्धं न श्राद्धं श्राद्धमिष्यते ।
 न शोचन्ती जातकर्म प्रोवितागतकर्मासु ॥ ४
 विवाहादिः कर्मगणो य उक्तो
 नर्भाधानं शुश्रुम यज्ञ चान्ते ।
 विवाहादावेकमेवात्र कुर्यात्
 श्राद्धं नादौ कर्मणः कर्मणः स्मृतम् ॥ ५
 प्रदोषे श्राद्धमेकं श्राद्धोनिष्कृमप्रवेशयोः ।
 न श्राद्धं दुष्यते कर्त्तुं प्रथमे पुष्टिकर्मणि ॥ ६
 जलाभियोगादिषु तु वटसु कुर्यात् पृथक् पृथक् ।
 प्रतिप्रयोगमप्येवानादावेकम् कारयेत् ॥ ७
 हस्तपद्मचन्द्रपद्मस्तव्यं परिविन्दतोः ।
 सूर्येन्दोः कर्मणो ये तु तयोः श्राद्धं न विद्यते ॥ ८
 न दद्याद्यज्ञिके चैव विषवदष्टकर्माणि ।
 क्षमिदष्टचिक्षिप्सायां नैव शेषेषु विद्यते ॥ ९
 नक्षत्राः क्रियमायेषु मातृभ्यः पूजनं सकृत् ।
 सप्तदेव भवेच्छ्राद्धमादौ न पृथगादिषु ॥ १०

यत्र यत्र भवेच्छाब्दं तत्र तत्र च मातरः ।
 भ्रामङ्गिकमिदं प्रोक्तमतः प्रकृतमुच्यते ॥ ११
 इति पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

षष्ठः खण्डः ।

आधानकाला ये पोक्तास्तथा यथाभियोगयः ।
 तदाश्रयाऽग्निमादद्यादग्निमानयजो यदि ॥ १
 दाराधिगमनाधाने यः कुर्यादपजायिमः ।
 परिवेत्ता स विघ्नेयः परिवित्तिस्तु पूर्व्वजः ॥ २
 परिवित्तिपरिवेत्तारौ नरकं गच्छतो ध्रुवम् ।
 अपि चोर्षं प्रायश्चित्तौ पादोनफलभागिनौ ॥ ३
 देशान्तरस्वत्तोषैकहवयानसहोदरान् ।
 वैश्याभिसक्तपतितशूद्रतृण्यतिरोगिणः ॥ ४
 जडभूक्तान्धवधिरकुञ्जगमनकुण्ठकान् ।
 अतिष्ठहानभ्याख्यांश्च क्षपिसक्तान् नृपस्य च ॥ ५
 धनवृद्धिपसक्तांश्च कामतः कारिणस्तथा ।
 कुलटोन्नासचौगांश्च परिविन्दन् न दुष्यति ॥ ६
 धनवार्द्धधिकं राजसेवकं कथेकं तथा ।
 प्रोषितश्च प्रतोचेत वर्धयमपि त्वरन् ॥ ७
 प्रोषितं यद्यशुखानमब्दादूर्ध्वं समाचरेत् ।
 आगते तु पुनस्तस्मिन् पार्दं तच्छुद्ध्ये चरेत् ॥ ८
 लक्षणे प्रागुगतयास्तु प्रमाणां द्वादशाङ्गुलम् ।
 तन्मूलसक्ता योदोचो तस्या एतन्नवोत्तरम् ॥ ९

उदग्गतायाः संलम्बा शेषा प्रादेशमाश्रिताः ।
 सतस्रःकुलास्तृणा कुशेनेव समुत्थिते ॥ १०
 मानक्रियायामुक्तायामनुक्ता मानकर्त्तरि ।
 मानकद्वयजमानः प्लादिद्वयमिव निखय ॥ ११
 पुष्पमेवादधीताम्बं म र्हि मर्त्यैः प्रशस्यते ।
 अनहुकत्वं यत्तस्य कास्यैस्तुषीयते शमां ॥ १२
 यच्च दत्ता भवेत् कन्या वाचा सत्येन केनचित् ।
 मोऽस्या समिधमाधाप्यवाधोतेव नान्यथा ॥ १३
 अनट्टेव तू सा कन्या पञ्चत्व यदि गच्छति ।
 न तथा व्रतत्वापांऽप्य तेनैवान्धा समुद्वृत् ॥ १४
 अथ चेह सभेनान्धा याचमानोऽपि कन्यकाम् ।
 तमन्विमावसात् कृत्वा विप्र प्लादुत्तरायमां ॥ १५
 इति वृत्तः खण्डः ॥ ६ ॥

सप्तमः खण्डः ।

अश्वत्थो यः शमोगर्भं प्रशस्तार्त्विममुद्धर ।
 तस्य धा प्राप्नुय्वा शाखा वादोचो बोर्येवापि वर ॥ १
 अरणिस्तस्ययो प्रोक्ता तस्यैवोत्तराणिः ।
 शारवहारवं चतस्रोविंशो च प्रशस्यते ॥ २
 संसक्तस्मूलो यः शम्याः स शमोगर्भे उच्यते ।
 अलामे त्वशमोगर्भादुद्धरेदविचम्बितः ॥
 चतुर्विंशतिरङ्गुष्ठदैर्घ्यं षडपि पार्थिवम् ।
 चलार उच्छ्रये मानमरुहोः परिकोत्तितम् ॥ ४

अष्टाङ्गुलः प्रमन्यः स्वाच्चक्षुः स्वाहादशाङ्गुलम् ।
 शोबिलौ द्वादशेव स्वादेतन्मन्यमन्यम् ॥ ५
 अङ्गुलः षष्ठमानस्तु यत्र यत्रोपदिश्यते ।
 तत्र तत्र हृत्पृथ्व्यन्विभिमिनुयात् सदा ॥ ६
 गोवालेः शण्णसिन्धैस्त्रिहस्तसमकालकम् ।
 व्यामप्रमाणं नेत्रं स्वात् प्रमन्यस्तेन पावकः ॥ ७
 मूर्ध्नाधिकर्णवन्नाभि कन्धरा चापि पञ्चमौ ।
 अङ्गुलमात्रास्तेतानि द्वाङ्गुलं वक्ष्यते ॥ ८
 अङ्गुलमात्रं हृदयं द्वाङ्गुलमुदरं स्मृतम् ।
 एकाङ्गुला कटिर्ज्या द्वौ वस्त्रि द्वौ च गुह्यकम् ॥ ९
 कक्षं जङ्घं च पादौ च चतुष्पदेकैर्यथाक्रमम् ।
 शरणावयवा स्तेनैर्याज्ञकेः परिकौर्त्तितः ॥ १०
 यत्तद्गुह्यमिति प्रोक्तं देवयोनिस्तु शोचते ।
 अस्मा यो जायते वस्त्रिः स कल्याणकदुच्यते ॥ ११
 अन्येन ये तु मयन्ति ते रोगभयमाप्नुवुः ।
 प्रथमे मन्थने त्वेव नियमो नोत्तरेषु च ॥ १२
 उत्तरारणिनिष्यन्नः प्रमन्यः स्रव्यंदा भवेत् ।
 योनिशङ्करदोषेण युज्यते ह्यन्यमन्यकत् ॥ १३
 आर्द्रां सद्यविरा चैव चूर्णाङ्गो पाटिता तथा ।
 न हिता वज्रमानानामरविशोत्तरारणिः ॥ १४

इति सप्तमः खण्डः ॥ ७

अष्टमः खण्डः ।

परिधायाहृतं वासः ग्राहन् च यथाविधि ।
 विश्रयात् प्राप्नुष्यो यन्वमाहता वक्ष्यमाणया ॥ १
 चक्रवर्त्ते प्रमत्तार्थं गार्ढं कृत्वा विचक्षणः ।
 कृत्वोत्तराधामरणिं तद्वृक्षमुपरि न्यसेत् ॥ २
 चक्राधःकौलकाधन्यामोविलीमुदयधाम् ।
 विष्टम्भाधारयेद्यन्त्रं निष्कम्पं प्रयतः शक्तिः ॥ ३
 त्रिरुद्रेष्टाय नेत्रेण चक्रं पद्मोदतांशुकाः ।
 पूर्वं मय क्वरण्यास्थाः प्राच्याम्नेः स्वादयवाप्नुतिः ॥ ४
 नैकयापि विना कार्यमाधानं भार्यया द्विजैः ।
 अकृतं तद्विज्ञानीयात् सर्वान्वाचारमस्ति यत् ॥ ५
 वर्चं ज्यैष्ठेयं वज्रीभिः सर्वार्थभिन्नं जन्मतः ।
 कार्यमस्तिश्रुतेराभिः साधोभिर्मयनं पुनः ॥ ६
 ततः शक्ततरा पश्चादासामन्यतरापि वा ।
 उपेतानां वान्यतमा मयू दम्नि निकामतः ॥ ७
 नात्र शूद्रीं प्रयुञ्जीत न द्रोहद्वेषकारिणीम् ।
 न चेवाग्रतस्त्वां नान्यपुंसा व सङ्ग सङ्गताम् ॥ ८
 जातञ्च लक्ष्यं कृत्वा तं प्रचीय समिध्व च ।
 आधाय समिधश्चैव ब्राह्मणश्चोपवेशयेत् ॥ ९
 ततः पृथार्द्धतिं कृत्वा सर्वमन्त्रसमन्विताम् ।
 मां दद्यादयन्नवास्त्वन्ते ब्रह्मणे वाससौ तथा ॥ १०
 होमपात्रमनादग्ने द्रवद्रव्ये सुवः क्षतः ।
 पात्रिरेवेतरस्मिन्सु सुचैवाव तु हवते ॥ ११

खादिरो वाय पाताशो द्विवितस्तिः स्मृतः ।
 स्मृत्वाहुमात्रा विज्ञेया उक्तस्तु प्रथमस्तयोः ॥ १२
 स्मृवापे प्राचवत् खातं द्वाङ्गुष्ठपरिमण्डलस्थलम् ।
 जुङ्क्ताः शरावत्खातं सनिर्व्याहं षडङ्गुलं कुर्यात् ॥ १३
 तेषां प्राच्यकुशैः कार्यं सम्यगार्गो जुह्यता ।
 प्रतापनञ्च निमाना प्रचाक्षोच्येन वारिषा ॥ १४
 प्राञ्च प्राच्यसुहम्बेरुह्यं समोपतः ।
 तत्तवामाटयेद्द्रव्यं यद्यथा विनिबुध्यते ॥ १५
 आच्यं हव्यमनादेशे जुहोतिषु विधीयते ।
 मन्त्रस्य देवतायाञ्च प्रजापतिरिति स्थितिः ॥ १६
 नाङ्गुष्ठादधिका पाञ्चा समित् स्मृततया ज्ञाचत् ।
 न विबुक्षा त्वचा चैव न सकौटा न पाटिता ॥ १७
 प्रादेशाधिका नोना तथा न खादिशाखिका ।
 न सम्युर्वा न निर्वीर्या होमेषु च विज्ञानता ॥ १८
 प्रादेशद्वयमिषास्य प्रमाणं परिकीर्तितम् ।
 एवंविधाः स्युरेवैव समिधः सर्व्वकर्मासु ॥ १९
 समिधोऽष्टादशेष्टास्य प्रवदन्ति मनौषिणः ।
 दशै च पोर्णमासे च क्रियासम्यासु विंशतिः ॥ २०
 समिदादिषु होमेषु मन्त्रदेवत्ववर्जिता ।
 पुरस्तादोपरिष्ठासु होमनार्थं समिद्विद्वत् ॥ २१
 इषोऽप्येषाधर्माचार्यैर्विब्राहुतिषु स्मृतः ।
 यत्र चास्य निवृत्तिः स्यात् तत् स्रष्टौकरवास्याहम् ॥ २२
 षडङ्गुलमसमित्तन्त्रसोऽथन्त्रास्थेषु कर्मासु ।
 येषाञ्चैतदप्युक्तं तेषु तत्सदृशेषु च ॥ २३

अथभङ्गादिविपदि जनहोमादिकर्मणि ।

भोमादिति सञ्चासु नैतेष्वपि विधोयते ॥ २४

इति अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

नवमः खण्डः ।

सूर्योऽस्तगौतमग्रामे षटत्रिंशद्भिः सदाहुनेः ।

प्रादुष्कारमस्त्रोनां प्रातर्भासाच्च दशनात् ॥ १

हस्तादूर्ध्वं रविर्गोविन्दिरि हित्वा न गच्छति ।

तावद्वोमविधिः पुण्यो नात्येकदितहोमिनाम् ॥ २

यावत् सम्यक्कन भाष्यन्ते नमस्तृणादि मर्ज्यतः ।

न च लोहितमापेति तावत् मायश्च हयते ॥ ३

रजोभौहारधूमाभ्रवृक्षाद्यान्तरिते रणे ।

मन्त्र्यामृद्भिश्च लुब्धयाहुतमस्य न लुप्यते ॥ ४

न कुर्यात् क्षिप्रहोमेषु द्विजः परिसमूहनम् ।

विरुपायश्च न जपेत् प्रवदश्च विवर्जयेत् ॥ ५

पर्युत्थयश्च मर्ज्यत कर्त्तव्यमादितेऽग्निति ।

अन्ते च वामदेवस्य गानं कुर्याद्वचस्त्रिधा ॥ ६

अहोमकेष्वपि भवेद्यद्योक्तं चन्द्रदर्शनम् ।

वामदेव्यं गणेशान्ते वक्ष्यन्ते वैश्वदेविके ॥ ७

यान्यधः, रथान्तानि न तेषु स्मरणं भवेत् ।

एककार्यार्थसाधत्वात् परितो नपि वर्जयेत् ॥

वर्हिः पर्युत्थयश्चैव वामदेव्यतपस्तावा ।

कत्वाहुतिषु सञ्चासु त्रिकमेतच्च विद्यते ॥ ८

हविष्येषु यथा सुखास्तदनु त्रोचयः स्मृताः ।
 भाषकोद्वगौरादि सर्वालाभेऽपि वर्जयेत् ॥ १०
 पाच्याहतिर्द्वादशपर्व्यंपूरिका
 कांसादिना चेत् स्त्रुवमात्रपावका ।
 दैवेन तीर्थेन च ब्रूयते हविः
 अङ्गारिणि अर्चिषि तच्च पावके ॥ ११
 योऽनर्चिषि शुद्धोत्पन्नो अङ्गारिणि च मानवः ।
 मन्दान्मिरामयावी च दरिद्रश्च स जायते ॥ १२
 तच्चात् समिद्धे होतव्यं नाद्यमिद्धे कदाचन ।
 भारीम्यभिच्छोरायुश्च त्रियमात्यन्तिकीभ्यराम् ॥ १३
 होतव्ये च हुते चैव पाणिशूर्पस्त्रादाकृभिः ।
 न कुर्यादग्निधमनं कुर्याद्वा व्यघ्रनादिना ॥ १४
 सुखेनैके धमन्मग्निं मुखाद्देदोऽध्यजायत ।
 नाम्निं सुखेनेति च यज्ञोक्तिके योजयन्ति तत् ॥ १५
 इति नवमः खण्डः ॥ ८ ॥

दशमः खण्डः ।

यथाहनि तथा प्रातर्निर्त्वं आयादनातुरः ।
 दन्तान् प्रचाक्ष नद्यादौ गृहे चैत्तदमन्त्रवत् ॥ १
 नारदाद्युक्तवाचे यदष्टाङ्गसमपाटितम् ।
 सत्त्वं दन्तकाष्ठं स्नात् तदग्रेण प्रधाषयेत् ॥ २
 चत्वार्य नेत्रे प्रचाक्ष हविर्भूत्वा समाहितः ।
 परिजप्य च मन्त्राणि भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥ ३

आयुर्वलं यशो वर्चं प्रजाः पशून् वसूनि च ।
 ब्रह्म प्रज्ञाञ्च मेधाञ्च त्वन्नो धेहि वनस्पते ॥ ४
 यय्य हयं श्रावणादि सर्वा नद्यो रजस्वलाः ।
 तासु स्नानं न कुर्वीत वर्जयित्वा समुद्रगाः ॥ ५
 धनुःसहस्राण्यथौ तु गतिर्यासां न विद्यते ।
 न ता नदोश्च वहा गर्त्तास्ताः परिकौत्तिताः ॥ ६
 उपाकर्म्मणि चात्मर्गे प्रेतस्नाने तथैव च ।
 चन्द्रसूर्यग्रहे चैव रजोदोषो न विद्यते ॥ ७
 वेदाश्छन्दांसि सर्वाणि ब्रह्माद्याश्च दिवौकसः ।
 जलार्थिनोऽथ पितरो मरोच्चाद्यास्तथर्षयः ॥ ८
 उपाकर्म्मणि चोत्मर्गे स्नानार्थं ब्रह्मवादिनः ।
 यियासूननुगच्छन्ति सन्तुष्टाः स्वशरीरेणः ॥ ९
 समागमस्तु यत्रैषां यत्र हत्यादयो मलाः ।
 नृनं सर्वं क्षयं यान्ति किभूतैकं नदौरजः ॥ १०
 ऋषोणां सिच्यमानानामन्तरालं समाश्रितः ।
 सम्पिबेद् यः शरीरेण पर्यन्मूक्तजलच्छटाः ॥ ११
 विद्यादौन् ब्राह्मणः कामान् वरादौन् कन्याका ध्रुवम् ।
 आमुष्मिकानपि सुखान्याप्नुयात् स न संशयः ॥ १२
 अशुच्यशुचिना दत्तमाममन्तर्जलादिना ।
 अग्निर्गतदशाहास्तु प्रेता रक्षांसि भुञ्जते ॥ १३
 स्वर्धन्यम्भः समानि स्युः सर्वाण्यम्भांसि भूतले ।
 कूपस्थान्यपि सोमार्कग्रहणे नात्र संशयः ॥ १४

इति दशमः खण्डः ॥ १०

इति कर्मप्रदौषपरिशिष्टे कात्यायनविरचिते प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥

एकादशः खण्डः ।

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि सम्बोधासनकं विधिम् ।
 अनर्हं कर्माणां विप्रः सम्बोधाहीनो यतः स्मृतः ॥ १
 सव्ये पाणौ कुशान् कृत्वा कुर्यादाचमनक्रियाम् ।
 ऋक्षाः प्रवरणीयाः स्युः कुशा दीर्घास्तु वर्ज्यः ॥ २
 दर्भाः पवित्रमित्युक्तमतः सव्यादि कर्माणि ।
 सव्यः सोपग्रहः कार्यो दक्षिणः सपवित्रकः ॥ ३
 रघवेद्वारिणात्मानं परिचिष्य समन्ततः ।
 शिरसो मार्जनं कुर्यात् कुशैः सोदकविन्दुभिः ॥ ४
 प्रणवो भूर्भुव स्वस्व सावित्री च तृतीयका ।
 अथैवत्यं चतुश्चैव चतुर्थमिति मार्जनम् ॥ ५
 भूराद्यास्तिस्र एवेता महाव्याहृतयोऽव्ययाः ।
 महर्जनस्तपः सत्यं गायत्रो च शिरस्तथा ॥ ६
 आपज्यानोरनोमृत ब्रह्मभूर्भुवः स्वरिति शिरः ।
 प्रतोपतोक प्रणवमूक्षारयेदन्ते च शिरसः ॥ ७
 एता एतां सहासेन तथैभिर्हृशभिः सह ।
 त्रिजपेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥ ८
 करेणोद्धृत्य सज्जितं प्राणमासज्य तत्र च ।
 जपेदनायतासुब्बा त्रिः सक्तदाघमर्षनम् ॥ ९
 उष्यायाकं प्रतिप्रोह्य त्रिकेणाश्वलिनाश्वसः ।
 उच्चित्रमृगद्वयेनाथ चोदतिष्ठेदनन्तरम् ॥ १०
 सम्बोधायेऽप्युपस्थानमेतदाहुर्मनोविषः ।
 मध्ये तत्र उपर्यस्य विभ्राडादौष्ण्या जपेत् ॥ ११

तदभंमन्त्रपाणिं च्या एकपाटाद्वैपाटपि ।
 कुर्यात् कृतान्निम्नोपि ऊर्ध्ववाहुरथापि वा ॥ १२
 यत्र स्वात् कृच्छ्रभयस्त्वं श्रेयसोऽपि मनीषिणः ।
 भयस्त्वं भुवते तत्र कृच्छ्राच्छ्रेयो द्वावाप्यते ॥ १३
 तिष्ठेद्दृढयनात् पूर्वा मध्यमासपि शक्तिनः ।
 चानातोऽङ्गमाह्वान्त्वं मन्त्र्यां पूर्वैश्चिकं जपन् ॥ १४
 एतत् मन्त्रराचयं प्रोक्तं ब्राह्मण्यं यत्र तिष्ठति ।
 यच्च नास्त्वादरस्तत्र न स ब्राह्मण उच्यते ॥ १५
 मन्त्रालोपाच्च चकितः खानधीनश्च यः सदा ।
 तं दोषा नोपमपन्ति गरुजन्तमिषोरगाः ॥ १६
 वेदमादित्य चारभ्य शक्तितोऽङ्गरुजं पेतु ।
 उपतिष्ठेत्ततो रुद्रं मन्वाहा यदिकाञ्चपात् ॥ १७
 इति एकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

द्वादशः खण्डः ।

अथाङ्गिस्तर्पयेद्देवान् सतिन्नाभिः पितृनपि ।
 नमोऽन्ते तर्पयामोति आदावामिति च भुवन् ॥ १
 ब्रह्माणं विष्णुं रुद्रं प्रजापतिं वेदान् देवाश्चन्द्राश्चरषीन्
 राणानाथीन् गन्धर्वानितरान् मामं संवत्सरं सावयवं
 ऽवोऽक्षरषी वेदानुगान् नागान् सागरान् पर्वतान् सरितो
 देव्यान् मनुष्यानितरान् मनुष्यान् यक्षान् रक्षांसि सुपर्णान्
 शशाचान् धृषिवीमोषधोः पशून् वनस्पतीन् भूतधामं चतु-
 र्भूमिस्तुपवौत्स्य प्राचोनावीती यमं यमपुरुषान् कव्यवाङ्-
 ऽलं सोमं यममर्थमणमग्निष्वात्तान् सोमपीथान् वर्हिषदोऽथ

स्वान् पितृन् सकृत् सकृन्मातामहांश्चेति प्रतिपुरुषमभ्यषेलेष्ट
भ्रातृश्वशुरपितृव्यमातुनांश्च पितृवंश-मातृवंशौ ये चान्ये मत्त
उदकमहंस्ति तांस्तपयामौख्यमवमानाञ्चलिरथ श्लोकाः ॥ २

ह्याया यथेच्छेच्छरदातपात्तः

पयः पिपासुः क्षुधितोऽलमन्नम् ।

बालो जननीं जननो च बालं

योषित् पुमानं पुरुषश्च योषाम् ॥ ३

तथा सर्वाणि भूतानि स्त्रावराणि चराणि च ।

विप्रादुदकमिच्छन्ति सर्वाभ्युदयकृद्भिः सः ॥ ४

तस्मात् सदेव कर्त्तव्यमकुर्वन् महतेनसा ।

सुव्यते ब्राह्मणः कुर्वन् शिश्नमेतद्विभर्त्ति हि ॥ ५

अल्पत्वाद्दोमकालश्च बहुत्वात् स्नानकर्म्मणः ।

प्रातर्न ननुयात् स्नानं होमलोपो हि गर्हितः ॥ ६

इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

त्रयोदशः खण्डः ।

पञ्चानामथ सचाषां महतासुच्यते विधिः ।

येरिद्धा सततं विप्रः प्राप्नुयात् सन्न शाश्वतम् ॥ १

देवभूतपितृब्रह्म-मनुष्याणामनुकमात् ।

महःसन्नाधि जानीयात् त एवेह महामन्त्राः ॥ २

अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तपश्चम् ।

होमो देवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥ ३

श्राद्धं वा पित्र्यञ्च स्वात् पित्रो बन्धिरथापि वा ।
 यच्च श्रुतिज्ञप प्राक्ता ब्रह्मयज्ञः स वोच्यते ॥ ४
 स चाव्याक् तपेणात् कार्य्य पञ्चाहा प्रातराहुतः ।
 वैश्वदेवावमानं वा नाग्यतर्जो निमित्तकात् ॥ ५
 अनेकमाश्रयेद्दिपं पित्र्यञ्चार्थमिहये ।
 अद्वैतं नास्ति चेदन्वो भोक्ता भोज्यमथापि वा ॥ ६
 अप्युद्वेग्य यथाशक्त्वा किञ्चिदन्नं यथाविधि ।
 पित्र्यभ्योऽथ मनुष्येभ्यो दद्यादह्नह्नहिजः ॥ ७
 पित्र्यभ्य इदमित्यङ्गा स्वधाकारमुदारीयेत् ।
 हन्तकार मनुष्य भ्यस्तदह्नं निनयेदप ॥ ८
 मुनिभिर्दिशानमुक्तं विप्राणा मर्त्तुवाग्मिनां नित्यम्
 अह्नि च तथा तस्मिन्वा माह्नप्रहरयामास्त ॥ ९
 मायं प्रातर्व्यंशदेवः कर्त्तव्यो बन्धितम्यं च ।
 अनश्रुतापि सततमन्यथा कल्पोपो भवेत् ॥ १०
 अमुष्मै नम इत्येवं बन्धितानं विधीयते ।
 बन्धितानप्रदानार्थं नमस्कारः कृतो यतः ॥ ११
 स्वाहाकारवधट्कारनमस्कारा दिवौकसाम् ।
 स्वधाकारः पितृणाञ्च हन्तकारो नृणां कृतः ॥ १२
 स्वधाकारेण निनयेत् पित्र्यं बन्धिततः सदा ।
 तदर्थं नमस्कारं कुर्वीते नात मौतमः ॥ १३
 नावराह्णायत्तयोभवन्ति महाभाक्कारित्ववचप्रभावात् ।
 एकत्र चेद्विक्रष्टा भवन्तीतरैतर संसत्ताश्च ॥ १४
 इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

चतुर्दशः खण्डः ।

अथ तद्विन्वासो हृदिपिष्ठानिवोत्तरांश्चतूरो वक्ष्यन् निद-
ध्यात् पृथिव्यै वायवे विश्वेभ्यो देवेभ्यः प्रजापतय इति सम्यक्त
एतेषामेकैकमङ्गं ओषधिवनस्यातिभ्य आकाशाय कामायेत्ये-
तेषामपि मन्त्रं च इन्द्राय वासुकये ब्रह्मण इत्येतेषामपि रक्षो-
जनेभ्य इति सर्व्वेषां दक्षिणतः पितृभ्य इति चतुर्दश नित्यं
आलप्यप्रभृतयः काम्याः सर्व्वेषामुभयतोऽङ्गिः परिवेकः पिच्छ-
वच्च पश्चिमा प्रतिपत्तिः ॥ १

न आतां काम्यसामान्ये लुप्तोतिवलिर्कर्मणोः ।

पूर्व्वं नित्यविशेषोक्तं लुप्तोतिवलिर्कर्मणोः ॥ २

काममन्त्रे भवेयातां न तु मध्ये कदाचन ।

नैकस्मिन् कर्मणि ततो कर्मोपपत्तायते यतः ॥ ३

अम्बादिर्गोतमाद्युक्तो होमः शाकल एव च ।

अनाहुताम्बेरप्येव युज्यते बलिभिः सह ॥ ४

सृष्ट्वापो वीक्षमाणोऽग्निं कृताञ्जलिपुटस्ततः ।

वामदेव्यजपात् पूर्व्वं प्रार्थयेदद्रविणोदयम् ॥ ५

आरोम्यमायुरेष्टार्थं धीर्दृतिः शं बलं यशः ।

ओजोवर्धः पशून् वीर्य्यं ब्रह्म ब्रह्मण्यमेव च ॥ ६

सौभाग्यं कर्मसिद्धिञ्च कुलज्यैष्ठं सुकर्तृताम् ।

सर्व्वमेतत् सर्व्वसाधिन् द्रविणोदरिरौदधिः ॥ ७

न ब्रह्मयज्ञादधिकोऽस्ति यज्ञो

न तत्प्रदानात् परमस्ति दानम् ।

सर्व्वं तद्व्यासः कृतवः सदाना

नान्तो दृष्टः कैचिदस्ति द्विकथं ॥ ८

अथः पठन् मधुपय कुम्भाभिस्तर्पयेत् सुरान् ।
 छुनास्तनोत्र कुम्भाभियेजृष्यपि पठन् मटा ॥ ८
 सामान्यः पठन् सामष्टनकुम्भाभिरन्वहम् ।
 सैष्ट कुम्भाभिरपि च अथर्वाङ्गिरसः पठन् ॥ १०
 सामचीरोटनमधुकुम्भाभिस्तर्पयेत् पठन् ।
 वाकावाक्यं पुराणानि इतिहासानि चान्वहम् ॥ ११
 ऋगादानीमन्यनमसेतयो शक्तितोऽन्वहम् ।
 पठन् मध्वान्यकुम्भाभिः पितृनापि च तर्पयेत् ॥ १२
 ते तृमास्तर्पयन्त्येनं जीवन्तं प्रेतमेव च ।
 कामचारो च भवति मर्त्येषु सुरमन्त्रसु ॥ १३
 गुर्वर्घ्येना न त स्पर्शेत् पङ्क्तिश्चैव पुनाति मः ।
 यं यं क्रतुश्च पठति फलभाक् तस्य तस्य च ॥ १४
 वसुपूर्णा वसुमतो विहीनफलमाप्नुयात् ।
 ब्रह्मयज्ञादपि ब्रह्म दानमेवातिरिच्यते ॥ १५
 इति चतुर्होमः खण्डः ॥ १४ ॥

पञ्चदशः खण्डः ।

ब्रह्मणो दक्षिणा देया यत्र या परिकीर्तिता ।
 कर्माम्नेऽनुष्मन्नापि पूर्णपात्रादिका भवेत् ॥ १
 यावता बहुभोक्तृस्तु तृप्तिः पूर्णेन विद्यते ।
 नावराहस्यतः कुर्यात् पूर्णपात्रमिति स्मृतिः ॥ २
 विदध्याद्द्वौलमन्यचेद्विषयाश्चैवरी भवेत् ।
 अयचेदुभयं कुर्यादन्वयै प्रतिपादयेत् ॥ ३

कुलत्विजमधीयानं सन्निकृष्टं तथा गुरुम् ।
 नातिक्रामेत् मदा दितुमन् य इच्छेदात्मनो हितम् ॥ ४
 अहमस्मै ददामोति ऽथमाभाष्य दीयते ।
 नैतावष्टुष्टा ददतः पात्रेऽपि फलमस्ति हि ॥ ५
 दूरस्थाभ्यामपि ह्यभ्यां प्रदाय मनसा वरम् ।
 इतरैश्चस्ततो देयादेव दानविधिः परः ॥ ६
 सन्निकृष्टमधीयानं ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत् ।
 यद्ददाति तमुजङ्ग्य ततः स्तेयेन युज्यते ॥ ७
 यस्तु त्वेकस्यैव मूर्खो दूरस्थश्च गुणान्वितः ।
 गुणान्विताय दातव्य नास्ति मुखे व्यतिक्रमः ॥ ८
 ब्राह्मणाभिमक्रमो नान्ति विप्रे वेदविज्ज्ञाते ।
 ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य न हि भस्मानि ज्ञयते ॥ ९
 चाज्यस्थालौ च कर्त्तव्या तैजसद्रव्यसम्भवा ।
 महीमयो वा कर्त्तव्या सर्वांश्चाज्याहुतौ च ॥ १०
 चाज्यस्थाला प्रमाथन्तु यथाकामन्तु कारयेत् ।
 सुहृदामव्रणा भद्रामाज्यस्थालीं प्रचक्षते ॥ ११
 तिर्थगूर्धं समिन्धाया दृढा नातिवृद्धशुष्की ।
 शृङ्गयौहु, म्वरौ वापि चरुस्थाली प्रशस्यते ॥ १२
 स्वशाखोक्तिः प्रसुखिनी ह्यदग्धोऽकाठिनः शुभः ।
 न चातिशिशिलः पाच्यो न चरुवारसस्तथा ॥ १३
 इक्ष्वाजातोयमिन्धाईप्रमाणं मेघचं भवेत् ।
 तृताक्षाङ्गुष्ठपुष्पमवदानक्रियाचमम् ॥ १४
 एषैव दर्बी यस्तत्र विशेषस्तमहं ब्रुवे ।
 दर्बी दण्डुलपुष्पया तुरोयोऽनन्तमेघचम् ॥ १५

मुवत्तोलूखले वाचं स्थायते बृहदे तथा ।
 इच्छाप्रमाणे भवतः शूर्पे वैश्वमेव च ॥ १३
 दक्षिणं वामतो वाङ्मात्माभिमुखमेव च ।
 करं करणं कुर्वीत करणेन्यच्च कर्मणः ॥ १७
 कृत्वाम्बुभिमुखौ पाणौ स्वस्नानसौ सुसंयतो ।
 प्रदक्षिणं तथामौनः कुर्यात् परिसमूहनम् ॥ १८
 बाहुमात्राः परिचयं ऋजवः सत्वचोऽत्रयाः ।
 द्वयो भवन्ति शीर्षाया एकेषाम् चतुर्ह्यग्रम् ॥ १९
 प्रागन्नावभितः पश्चादुदगममथापरम् ।
 न्यसेत् पश्चिमम्यच्छेदुदगमः स पूर्वतः ॥ २०
 यथोक्तवस्त्रसम्पत्तौ प्राज्ञां तदनुकारि यत् ।
 यवानामिव गोधमा ब्रौह्मणामिव ग्रासयः ॥ २१
 इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

षोडशः खण्डः ।

पिण्डान्वाहार्यकं याचं शीघ्रे राजनि शक्यते ।
 वासरणं तृतीयंशे नातिसम्भासमीपतः ॥ १
 यदा चतुर्ह्यग्नौयामं तुरीयमनुपूरयेत् ।
 अमावास्यां शीघ्रमाथा तदैव याचमिच्छते ॥ २
 यदुक्तं यद्वस्त्रेव दर्शनं नेति चन्द्रमाः ।
 आनयापेक्षया ज्ञेयं शीघ्रे राजनि चेत्तपि ॥ ३
 यद्योक्तं दृश्यमानेऽपि तच्चतुर्ह्यग्नौपेक्षया ।
 अमावास्यां प्रतीचेत तदन्ते वापि निर्वपेत् ॥ ४

अष्टमेऽथै चतुर्दश्याः क्षीणो भवति चन्द्रमाः ।
 अमावास्याष्टमाशे च पुनः किल भवेदणः ॥ ५
 आषट्हायस्यमावास्या तथा ज्यैष्ठ्या या भवेत् ।
 विशेषमाभ्यां ब्रूवतो चन्द्रवारविदो जनाः ॥ ६
 अचेन्द्राक्षे पक्षरेऽवतिष्ठते, चतुर्थभागो न कलावशिष्टः ।
 तदन्त एव जयमति उत्तममेषं ज्यातिशकविदो वदन्ति ॥ ७
 यस्मिन्मध्ये द्वादशेऽक्षयस्यस्तस्मिन्सूतौयया
 परिदृष्ट्वा नोपजायते ।

एवं चारं चन्द्रमसो विदित्वा

क्षीणे तस्मिन्पराक्षे च दद्यात् ॥ ८

समिन्ध्या च चतुर्दश्या अमावस्या भवेत् क्षचित् ।
 खर्व्वितं तां विदुः केचिद्गताध्वामिति चापरे ॥ ९
 वर्षमानाममावास्या समेष्वेदपरेऽहनि ।
 यामाक्षोनधिकान वापि पिष्टयज्ञस्ततो भवेत् ॥ १०
 पचादावेव कुर्व्वीत सदा पचादिकं चरुम् ।
 पूर्व्वाह्ने एव कुर्व्वन्ति विष्टेऽप्यन्धे मणौषिणः ॥ ११
 स्त्रपितुः पिष्टकत्वेषु ह्यधिकारो न विद्यते ।
 न जीवन्तमतिक्रम्य किञ्चिद्दद्यादिति श्रुतिः ॥ १२
 पितामहे भ्रियति चः पितुः प्रेतस्य निर्व्वपेत् ।
 पितुस्तस्य च हतस्य जौवेष्टेत् प्रपितामहः ॥ १३
 पितुः पितुः पितुश्चैव तस्यापि पितुरेव च ।
 कुर्यात् पिण्डवयं यस्या संस्थितः प्रपितामहः ॥ १४
 जीवन्तमपि दद्याद्वा प्रेतायात्रोदके द्विजः ।
 पितुः पिष्टव्या वा दद्यात् स्त्रपितेत्सपरा श्रुतिः ॥ १५

पितामहः पितुः पश्चात् पञ्चत्वं यदि गच्छति ।
 पौत्रेणैकादशाह्वादि कर्त्तव्यं त्राहषाडयम् ॥ १६
 जैतत् पौत्रेण कर्त्तव्यं पञ्चवाचं पितामहम् ।
 पितुः सपिण्डं न कृत्वा कुर्यात् त्रामानुमामिकम् ॥ १७
 असंस्कृतो न संस्क्रुय्यां पूर्वां पञ्चप्रपौत्रकम् ।
 पितरं तत्र संस्क्रुय्यादिति कात्यायनोऽब्रवीत् ॥ १८
 पापिष्ठमति शुद्धं न शुद्धं पापोकृतापि वा ।
 पितामहेन पितरं संस्क्रुय्यादिति निश्चयः ॥ १९
 ब्राह्मणादिहते ताते पतिने सङ्गवर्जिते ।
 व्युत्क्रमाच्च स्मृते देयं येभ्य एव ददात्त्वमी ॥ २०
 मातुः सपिण्डोक्तं पितामह्या सङ्घातितम् ।
 यथोक्तैव कल्पेन पुत्रिकाया न चेत् स्मृतं ॥ २१
 न योषिद्व्यं पृथग्दद्यादवमानदिनाहृतं ।
 स्वभर्तृपिण्डमात्राभ्यस्तृप्तिरामा यतः स्मृता ॥ २२
 मातुः प्रथमतः पिण्डं निर्व्वपेत् पुत्रिकासुतम् ।
 द्वितीयस्तु पितुस्तथास्तृतीयस्तु पितुः पितुः ॥ २३
 इति षोडशं खण्डं ॥ १६ ॥

सप्तदशः खण्डः ।

पुरतो याजनः कर्षः सा पूर्वा परिकीर्त्तितः ।
 मध्यमा दक्षिणेनास्त्रास्तदक्षिणत उत्तमा ॥ १
 वायुमिदिक्षु स्वात्मास्ताः कार्य्याः सार्धैः कुलान्तराः ।
 तीष्णान्ता यन्मध्याय मध्यं नाव इवोत्कीरितम् ॥ २

शङ्खश्चादिरः कार्यो रजतेन विभूषितः ।
 शङ्खखेवोपवेष्टव्य इति शङ्खः ॥ १
 शम्भ्याशायैः कुशैः कार्यं कर्षूणा स्तरणं घनैः ।
 दक्षिणान्तं तदधोस्तु पितृयज्ञे परिहरेत् ॥ ४
 तगरं सुरभिं श्रेयं चन्दनादिं विलेपनम् ।
 सोवोरास्त्रममृत्युक्तं पिच्छलौनां यदस्त्रनम् ॥ ५
 स्तस्तरं सर्वमासाद्य यथावदुपपुच्छते ।
 देवपूर्व्यं ततः श्राद्धमत्वरः शुचिरारभेत् ॥ ६
 चासनाद्यध्वं पर्यन्तं वसिष्ठेन यथेरितम् ।
 कृत्वा कर्माद्य पात्रेषु कृत्वा दद्यात्तिलोदकम् ॥ ७
 तूर्णीं प्रथमयो दद्यात् मन्त्रेण तु तिलोदकम् ।
 गन्धोदकञ्च दातव्यं सन्निकर्षक्रमेण तु ॥ ८
 चाक्षरेण तु पात्रेण यस्तु दद्यात् तिलोदकम् ।
 पितरस्तस्य नाश्रयति दयं वर्षाणि पञ्च व ॥ ९
 कुलालचक्रनिष्पन्नमासुरं मृत्पात्रं स्मृतम् ।
 तदेव हस्तघटितं स्नात्वादिं दैविकं भवेत् ॥ १०
 गन्धान् ब्राह्मणसात् कृत्वा पुष्पास्पर्शभणानि च ।
 धूपधूपानुपूर्व्येण श्रम्यो कुर्यादगन्तरम् ॥ ११
 श्रम्योक्तरणहोमञ्च कर्त्तव्यं उपवोतिना ।
 प्रासुखेनैव देवेभ्यो लुहोतोति श्रुतिः श्रुतेः ॥ १२
 अपसव्येन वा कार्यो दक्षिणाभिमुखेन च ।
 निहृष्य हविरन्वक्षा श्रम्यो न हि ज्ञयते ॥ १३
 स्नात्वा कुर्यात्तवात्रान्ते न चैव लुह्याद्विः ।
 स्नात्वाकारेण हुत्वाग्नीं पश्चात्तन्त्रं समापयेत् ॥ १४

कात्यायनसंहिता ।

पित्रो यः पङ्क्तिमूर्धन्यस्तस्य पाशावनस्मिमान् ।
 ब्रुत्वा मन्त्रवदन्येषां तृष्णीं पात्रेषु निक्षिपेत् ॥ १५
 न कुर्याद्दोममन्त्राणां वृषगादिषु कुत्रचित् ।
 अन्येषाञ्चाविलङ्घानां काशेनाचमनादिना ॥ १६
 सव्येन पात्रिनेत्वेव यदन्नं समुदीरितम् ।
 परिधृष्टमात्रं तत् सव्येणादिशति त्रितम् ॥ १७
 पिच्छत्वाद्यभिमंष्ट्रं दक्षिणेनेतरात् करात् ।
 अन्वारभ्य च सव्येन कुर्यादुन्न खनादिकम् ॥ १८
 यावदर्थमुपादाय वृषिषोऽर्भकमर्भकम् ।
 चकृषा स्रजं सन्नोय पिच्छान् दातुमुपक्रमेत् ॥ १९
 पितुरुत्तरकर्षं श्रेष्ठमग्ने मध्यमञ्च तु ।
 दक्षिणे तत्पितुश्चेव पिच्छान् पर्षाणि निर्व्यपेत् ॥ २०
 वाममावर्त्तनं केचिदुदगन्तं प्रवक्षते ।
 सर्वं गोतमशाण्डिको शाण्डिकायम एव च ॥ २१
 चातुल्यं प्राणमायस्यं पितृन् ध्यायन् ववार्चतः ।
 जपस्तेनैव चातुल्यं ततः प्राणं प्रमोचयेत् ॥ २२
 शाकञ्च फालानाष्टम्यां स्नयं पञ्जरपि वा पचेत् ।
 यस्तु शाकादिको होमः कार्योऽपूपाटकाहतः ॥ २३
 चान्वष्टक्यं मध्यमायामिति गोभिलगोतमौ ।
 वार्कैश्चण्डिच सर्वान्धु कौत्सो मेनेऽहकासु च ॥ २४
 खालोपाकं पशुस्थाने कुर्याद्वयस्यनुक्षितम् ।
 उपयेत्तं सर्वत्सायास्तकृष्णा गोः पयस्कृतु ॥ २५
 इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

अष्टादशः खण्डः ।

सायमादि प्रातरन्तमेकं कर्म प्रचक्षते ।
 दर्शान्त पौर्णमासाद्यमेकमेव मनोविषः ॥ १
 ऊर्ध्वं पूर्णाहुतेष्टं पौर्णमासाऽपि वायिमः ।
 यथायानि स होतव्यं स एवादिदिति युतिः ॥ २
 ऊर्ध्वं पूर्णाहुते कुर्यात् सायं होमादनन्तरम् ।
 वसुदेवन्तु पाकान्तं बलिकर्त्तव्यमन्वितम् ॥ ३
 ब्राह्मणान् भाजयेत् पश्चादभिरूपान् श्वश्रुतः ।
 यत्रमानस्तताऽश्रायादिति कात्यायनोऽब्रवीत् ॥ ४
 वैवाहिकेऽग्नौ कुर्वीत साय प्रातस्वतन्द्रितः ।
 अतुर्थीकर्म कृत्वेतदेतच्छ्राव्यायनेर्मतम् ॥ ५
 ऊर्ध्वं पूर्णाहुतिः प्रातर्हुत्वा तां सायमाहुतिम् ।
 प्रातर्होमस्तदैव आदेव एवोत्तरो विधिः ॥ ६
 पौर्णमाश्वत्यये हव्य होता वा यदहभयेत् ।
 तदहर्जुहुयादेवममावास्यात्ययेऽपि च ॥ ७
 अङ्गयमानेऽप्यश्वं शक्येत् कालं समाहितः ।
 सम्पन्नं तु यथा तच्च ह्वयेत् तदिहोच्यते ॥ ८
 आहुताः परिसङ्क्राय पात्रे कृत्वाहुतौः सकृत् ।
 मन्त्रेण विधिवद्ब्रुत्वाधिकमिवापरा अपि ॥ ९
 यच्च व्याहृतिमिर्द्धिमः प्रायश्चित्तात्मको भवेत् ।
 अतस्त्रयस्त्र विघ्नेयाः स्त्रीपाविषहृणो यथा ॥ १०
 अपि वाज्रातमित्येषा प्राजापत्यापि बाहुतिः ।
 होतव्या ब्रह्मिकल्पोऽयं प्रायश्चित्तविधिः स्मृतः ॥ ११

यद्याग्निरग्निनात्येन मन्धवेदाहितः कश्चित् ।
 अग्नये विधिचय इति जुहुयाद्वा ह्युताहुतिम् ॥ १२
 अग्नयेऽपसुमते चैव जुहुयाद्द्वेभ्युतेन चैत् ।
 अग्नये शुचये चैव जुहुयाद्देह्, रग्निना ॥ १३
 यद्वादाह्मिनाग्निस्तु यदृष्यः स्वाप्तवान् द्विजेः ।
 दावाग्निना च संमर्गे हृदयं यदि तप्यते ॥ १४
 द्विभूतो यदि संसृज्जेत संसृष्टमुपशामयेत् ।
 अमसृष्टं जागरयेद्द्विरग्नयेऽवमुक्तवान् ॥ १५
 न स्वेऽभ्यावन्मृदोमः प्याग्नौकां समिदाहुतिम् ।
 स्वगर्भसत्क्रियार्थांश्च यावन्नामौ प्रजायते ॥ १६
 अग्निस्तु नामवेयादौ होमे सर्वत्र लौकिकः ।
 न हि पित्रा समानौतः पुत्रस्य भवति कश्चित् ॥ १७
 यस्याभ्यावन्मृदोमः स्नात् स वैश्वानरदेवतम् ।
 चरुं निरुप्य जुहुयात् प्रायश्चित्तन्तु तस्य तत् ॥ १८
 परेषाम्नी हुते स्नार्थं परस्याम्नी हुते स्नयम् ।
 पित्र्यप्रातये चैव वैश्वदेवद्वयस्य च ॥ १९
 अग्निहोत्रवयस्येन नवाक्षप्राशने तथा ।
 भोजने पतिताश्च चरुर्वैश्वानरो भवेत् ॥ २०
 स्त्रपितृभ्यः पिता दद्यात् सुतसंस्कारकर्मैस्तु ।
 पिष्टानोद्दहनात्तेषां तस्याभावे तु तत्कृमात् ॥ २१
 भूतप्रवाचने पत्नी यद्यसविहिता भवेत् ।
 रजोरोमाटिना तत्र कर्षं कुर्वन्ति याज्ञिकाः ॥ २२
 मृदानसेऽर्चं या कुर्यात् सर्वर्षां तां प्रवाचयेत् ।
 प्रवाचाद्यपि वा कुर्यात् कात्यायनवचो यथा ॥ २३

यज्ञवास्तुनि मुद्याश्च स्वयमे दर्भवटौ तथा ।
दर्भसङ्क्रान्ता न विहिता विष्टरास्तरेषु च ॥ २४
इत्यष्टादशः खण्डः ॥ १८ ॥

एकोनविंशः खण्डः ।

निक्षिप्यामि स्तुटारेषु परिकल्प्यत्विजं तथा ।
प्रवसेत् कार्यवान् विप्रो तृथैव नचिरं ज्ञासित् ॥ १
मनसा नैत्तिकं कर्म प्रवसन्नप्यतन्द्रितः ।
सपविश्य शुचिः सर्वं यथाकाशमनुद्वेत् ॥ २
पद्मरा चाप्यवियोगिन्या शुश्रूषोऽस्मिन्निनीतया ।
सौभाग्यवित्तवैधव्यकामया भर्तृभक्तया ॥ ३
या वा स्नाहोरसूरासाम्राजसम्पादिनौ प्रिया ।
दद्यात् प्रियंवदा शुद्धा ताम्रं विनियोजयेत् ॥ ४
विनेकेन न कर्मणात् यथाज्यैष्ठं क्षयश्रितः ।
विभज्य सङ्गं वा कुर्व्यं यथाज्ञानं शास्त्रवत् ॥ ५
स्त्रीणां सौभाग्यतो जैष्ठं विद्ययैव द्विजश्रुताम् ।
न हि स्वात्मा न तपसा भर्ता तुल्यति योषितान् ॥ ६
भर्तुर्ग्रादेशवर्त्तन्त्या यथोमा बहुभिन्नैः ।
अग्निश्च तोषितोऽसुखं सा स्त्री सौभाग्यमाप्नुयात् ॥ ७
विनयावनतापि स्त्री भर्तुर्या दुर्भगा भवेत् ।
असुखोमान्निभर्तृशामवन्नातिः क्लृता तथा ॥ ८
श्रोत्रियं सुभगां गाश्च अग्निमन्त्रिचिन्ति तथा ।
प्रातरुत्थाय यः पश्चेदापद्मः स प्रसुष्यते ॥ ९

आपिष्ठं दुर्भगामस्थं नम्यसुतुक्तनासिकम् ।
 प्रातश्चत्वाय यः पश्येत् स कलेरुपयुज्यते ॥ १०
 पतिसुखद्वय मोहात् खो किं न किं नरकं व्रजेत् ।
 कृष्णानुष्यतां प्राप्य किं किं दुःखं न विन्दति ॥ ११
 पतशुश्रूषयेव स्त्रो कान् न लोकान् समश्रुते ।
 दिव पुनरिहायाता सुखानामस्युधिर्भवेत् ॥ १२
 सदारोऽन्यान् पुनर्हरान् कथञ्चित् कारणात्तरात् ।
 य इच्छेदस्मिन् कर्तुं क्व होमोऽस्य विधीयते ॥ १३
 स्त्रोऽस्मावेव भवेद्दोमो लौकिके न कदाचन ।
 न ह्याहितान्तेः स्व कर्म लौकिकेऽस्त्रौ विधीयते ॥ १४
 षड्भुक्तिकमन्येन जुहुयाद्भुवदर्शनात् ।
 न ह्यात्मनोऽर्थे स्त्रात् तावदयावत् परिणीयते ॥ १५
 पुरस्तात् त्रिविकल्पं यत् प्रायश्चित्तमुदाहृतम् ।
 तत् षड्भुक्तिकं शिष्टैर्यज्ञविद्धि प्रकीर्तितम् ॥ १६
 इत्येकोनविंशः खण्डः ॥ १८ ॥
 इति काव्यायनविरचिते कर्मप्रदीपे द्वितीयः प्रपाठकः ॥

विंशः खण्डः ।

असमश्नु दम्यत्योर्हीतव्यं नर्त्विगादिना ।
 द्वयोरप्यसमर्चं हि भवेत् तमनर्थकम् ॥ १
 विहायार्त्नं सभास्येत् सोमामदुग्धं गच्छति ।
 होमकाव्याख्ये तस्मै पुनराधानमिष्यते ॥ २

अरुण्यो' जयनाशान्निदाह्वस्मिन्समाहितः ।
 पालयेदुपशान्तोऽस्मिन् पुनराधानमिच्छते ॥ ३
 ज्येष्ठा चेद्वह्मार्थेऽस्मिन् अतिचारेण गच्छति ।
 पुनराधानमथैक इच्छन्ति न तु गोतमः ॥ ५
 दाहयित्वाग्निभिर्भार्या मृद्वीं पूर्वमस्त्रिताम् ।
 पात्रं चाद्याग्निमादध्यत् क्रतुदाराऽविलम्बितः ॥ ४
 एवंवृत्तां सवर्णां स्त्रीं द्विजातिः पूर्वमारिणौम् ।
 दाहयित्वाग्निहोत्रेण यज्ञपात्रैश्च धर्मावित् ॥ ६
 द्वितीयाश्चैव यः पत्नीं दहेद्देवानिक्ताग्निभिः ।
 ज्योत्स्ना प्रथमायान्तु ब्रह्मघ्नेन समं हि ततः ॥ ७
 मृतायान्तु द्वितीयाया योऽग्निहोत्रं समुत्सृजेत् ।
 ब्रह्मोज्झत विजानीयाद्यद्य कामात् समुत्सृजेत् ॥ ८
 मृतायामपि भार्याया वेदिकाग्निं न हि त्यजेत् ।
 उपाधिनापि तत्कर्म यावज्जोवं समापयेत् ॥ ९
 रामोऽपि कृत्वा मौवर्णा सौता पत्नीं यशस्विनौम् ।
 ईजे यज्ञैर्व्यह्विषे सह स्नातुभिरप्युतः ॥ १०
 या दहेदग्निहोत्रेण स्वेन भार्या कथञ्चन ।
 स स्त्रीं सम्पद्यते तेन भार्या वास्य पुमान् भवेत् ॥ ११
 भार्या मरणमापन्ना देशान्तरगतापि वा ।
 अधिकारी भवेत् पुत्रो महापातकिनि द्विजे ॥ १२
 मान्या चेन्स्त्रियते पूर्व भार्या पतिविमानिता ।
 द्रोचि जन्मानि सा पुंस्त्वं पुरुषः स्त्रीत्वमर्हति ॥ १३
 पूर्वैव योनिः पूर्वोक्तत् पुनराधानकर्मणि ।
 विशेषोऽचाम्युपस्थानमाज्याहुत्युत्कं तथा ॥ १४

कृत्वा व्याहृतिहोमान्तमुपतिष्ठेत पावकम् ।
 अध्यायः केवलाभ्येयः कस्तोजामिरमानसः ॥ १५
 अग्निमीडे अम्न चायः ॥ अम्न चायाहि योतये ।
 तिस्रः ऽग्निर्होतिरित्यग्निं दूतमग्ने मृडेति च ॥ १६
 इत्यष्टावाहुतोऽहुत्वा यथाविध्यन्पुष्पशः ।
 पूर्णाहुत्यादिकं सर्वमन्यात् पूर्व्ववदाचरेत् ॥ १७
 अरण्योरन्यमप्यङ्गं यावत् तिष्ठति पूर्व्वयोः ।
 न तावत् पुनराधानमन्यारण्योर्विधीयते ॥ १८
 बिष्टं सुक् सुव न्यन्नं प्रत्यक्स्थानमुदर्शयि ।
 प्रत्यगथञ्च मुचनं प्रहरेज्जातवेदमि ॥ १९
 इति विंशः खण्डः ॥ २० ॥

एकविंशः खण्डः ।

अयं होमासमर्थश्च समीपमुपमर्षणम् ।
 तत्राप्यसक्तश्च सतः शयनाच्चोपवेशनम् ॥ १
 हुताया सायमाहुत्यां दुर्ज्वलयेदग्नौ भवेत् ।
 प्रातर्होमस्तदेव स्वाज्जीवेत्तेषु पुनर्न वा । २
 दुर्ज्वलं स्थापयित्वा तु शब्दचैलाभिसंस्तुतम् ।
 दक्षिणाशिरसं भूमौ बर्हिषत्वा निवेशयेत् ॥ ३
 हृतेनाभक्तमाप्लव्य सबलमुपवौतिनम् ।
 चन्दनोवितसर्ष्पाङ्गं सुमनोमिविं भूषितम् ॥ ४
 हिरण्यकलाम्बुजं चित्रं च्छिद्रेषु सप्तशु ।
 मुखेऽथपिधायैनं निर्हरेयुः सुतादयः ॥ ५

आसपात्रेऽवमादाय प्रेतमग्निपुरःसरम् ।
 एकोऽनुगच्छेत् तस्माद्विभवं पथ्यत्सृजेद्भुवि ॥ ६ -
 अर्धमादहनं प्राप्त आसीनो दक्षिणामुखः ।
 सर्वं जान्वाच्च शनकैः सतिसः पिण्डदानवत् ॥ ७
 अथ पुत्रादिरात्र त्व कुर्याद्वाक्चयं महत् ।
 भूपदेशे शुचौ देशे पश्चाच्चित्वादिक्षणे ॥ ८
 तत्रोत्तानं निपात्येनं दक्षिणागिरसं मुखे ।
 आञ्चपूर्णां सुवं दद्याद्दक्षिणायां नसि सुवम् ॥ ९
 पादयोरधरां प्राचीमरथौसुरसीतराम् ।
 पार्श्वयोः शूर्पचमसे सव्यदक्षिणयोः क्रमात् ॥ १०
 मूषलेन सहान्युत्तमन्तर्याकूटूखलम् ।
 चथौ विलीकमत्रैवमन्युनयनो विभीः ॥ ११
 अपसव्येन क्षत्वेतहागयतः पिबदिसुखः ।
 अथाग्निं सव्यजान्वक्तो दद्याद्दक्षिणतः शनैः ॥ १२
 अस्त्रास्त्रमधिजातोऽसि त्वदयं जायता पुनः ।
 असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहृति ययुरौरयन् ॥ १३
 एवं गृहपतिर्हन्वः सन् त्ररति दुष्कृतम् ।
 यथेनं दाहयेत् सोऽपि प्रजां प्राप्नोत्वनिन्दिताम् ॥ १४
 यथा स्वायुधष्टक् पात्रो ह्यरण्यान्यपि निर्भयः ।
 अतिक्रम्यात्मनोऽभौष्टं स्थानमिष्टञ्च विन्दति ॥ १५
 एवमेवोऽस्मिमान् यज्ञपात्रायुधविभूषितः ।
 लोकानन्यानतिक्रम्य एवं ब्रह्मैव विन्दति ॥ १६
 इत्येकविंशः खण्डः ॥ २१ ॥

द्वाविंशः खण्डः ।

अद्यानवेत्तमेत्यापः सर्वे एव श्रवण्यम् ।
 स्नात्वा सचैनमाचम्य दधुरध्वाढकं क्षले । १
 गोत्रनामानुरादान्ते तपेयामोत्थनन्तरम् ।
 दक्षिणाद्यान् कुशान् कृत्वा मतिनन्तु पृथक् पृथक् ॥ २
 एव कृतोदकान् सम्यक् सर्वान् शादनमस्थितान् ।
 चाङ्गत्वं पुनराचान्तान् वर्देयुस्तोऽनुयायिन ॥ ३
 मा शोकं कुकृतानित्त्वं सर्वं स्मिन् प्राणधर्म्यणि ।
 धर्मं कुकृतं ब्रह्मं न यो व मङ्गं गमिष्यति ॥ ४
 मानुषे कदलीस्तम्भे निःसारं सारमागेशम् ।
 यः करोति न मन्मूढो जलवद्दुन्दभर्षभिः ॥ ५
 गन्धो वसुमतो नाशमुदधिर्ह्वयतानि च ।
 केन प्रस्य कथं नाशं मर्त्तलोको न यास्यति ॥ ६
 पञ्चधा म स्मृतः जायते यदि पञ्चत्वमागतः ।
 कर्माभिः स्वशरीरोऽस्येस्तत्र का परिवेदना ॥ ७
 सर्वे चयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः ।
 मयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं हि जीवितम् ॥ ८
 स्नेहान् वाञ्छवैर्मुक्तं प्रेतो भुङ्क्ते यतोऽवशः ।
 यतो न रोदितव्यं हि क्रियाः कार्याः प्रयत्नतः ॥ ९
 एवमुक्ता व्रजेयुस्ते गृह्णाक्षुपुःसराः ।
 क्षान्तास्मिन्त्यर्शनाज्वाशैः शुष्येयुरितरे कृतैः ॥ १०
 इति द्वाविंशः खण्डः ॥ २२ ॥

तयोवशः खण्डः ।

एवमेवाहिताग्नेस्तु पाचन्यासादिकं भवेत् ।
 कृष्णाजिनादिकसात्र विशेषः सूत्रचोदितः ॥ १
 विदेशमरणेऽस्त्रौनि ह्याहृत्याभ्यज्य मर्पिषा ।
 दाहयेदूर्ध्वयाच्छाद्य पात्रन्यासादि पूर्व्ववत् ॥ २
 अस्त्रामन्त्राग्ने पणानि सकलान्युक्त्याहुता ।
 भस्मयेदस्त्रिमङ्गरानि ततः प्रभृति सूतकम् ॥ ३
 महापातकमयुक्तो दैवात् श्वादाग्निमान् यदि ।
 पुत्रादिः पानयेदग्नि युक्त चा-दोषसंशयात् ॥ ४
 प्रायश्चित्तं न कुर्यादयं कुर्वन् वा स्मरति यदि ।
 ऋद्धं निर्व्वापयेच्छौतमपस्त्रस्येत् सपरिच्छेदम् ॥ ५
 सादयेदुभयं वापुः ह्यङ्गरोऽग्निरभवद् यतः ।
 पात्राणि दद्याद्विप्राय दहेदपस्त्रेव वा क्षिपेत् ॥ ६
 अत्रयैवाहुता नारो दग्धव्या वा व्यवस्थिता ।
 अग्निप्रदानमन्त्रोऽस्या न प्रयोज्य इति स्थितिः ॥ ७
 अग्निनेत्रं दहेद्धार्या सतम्बः पतिता न चेत् ।
 तदुत्तरेण पात्राणि दाहयेत् पृथगन्तिके ॥ ८
 अपरेद्युस्तृतीये वा अस्त्रा सध्वयनं भवेत् ।
 यस्तत्र विधिरादिष्ट ऋषिभिः सोऽधुनोच्यते ॥ ९
 श्रान्त पूर्व्ववत् कृत्वा गव्येन पयसा ततः ।
 सिद्धेदस्त्रौनि सर्वाणि प्राचीनावीत्यभाषयन् ॥ १०
 शमोपलाशशाखाभ्यामुद्धृत्योद्धृत्य भस्मनः ।
 आज्येनाभ्यज्य गव्येन सेचयेद्गन्धवारिणा ॥ ११

सत्पात्रमप्युट कृत्वा सूत्रेण परिवेष्ट्य च ।
 श्वभ्य खात्वा शुचौ भूमौ निखनेहृत्त्रिषामुखः ॥ १२
 पुरयित्वावटं पङ्क्तिपिण्डशैवालसंयुतम् ।
 दृष्ट्वोपरि सम शेषं कुर्यात् पूर्वार्द्धकर्माणां ॥ १३
 एवमेशासृजोत्तान्मे प्रेतस्य विधिरिष्यते ।
 स्त्रोषामिबान्मिदान आदद्यातोऽनुक्तमुच्यते ॥ १४
 इति त्रयोविंशः खण्डः ॥ २३ ॥

चतुर्विंशः खण्डः ।

सूतके कर्माणां त्यागः श्रद्धादोनां विधीयते ।
 होमः श्रौते तु कर्तव्यः शृङ्गाक्षेनापि वा फलैः ॥ १
 अकृतं हावयेत् श्राद्धं तदभावे कृताकृतम् ।
 कृतं वा हावयेदक्षमक्षरभविधानतः ॥ २
 कृतमोदनशृङ्गादि तण्डुलादि कृताकृतम् ।
 श्रौद्धादि चाकृतं प्रोक्तमिति हृष्यं त्रिधा बुधैः ॥ ३
 सूतके च प्रवासेषु चाशक्तौ श्राद्धमोजये ।
 एवमादिनिमित्तेषु हावयेदिति योजयेत् ॥ ४
 न त्यजेत् सूतके कर्म ब्रह्मचारौ स्वर्गं कश्चित् ।
 न दीक्षणात् परं यज्ञे न क्षुष्टादि तपसरन् ॥ ५
 पितर्यपि स्मृते नेषां दोषो भवति कश्चिच्चिन् ।
 अथोचं कर्माणोऽन्ते ज्ञात् व्रतं वा ब्रह्मचारिणः ॥ ६
 श्राद्धमग्निमतः कार्यं दाहादेकादशेऽहनि ।
 प्रत्यान्दिकन्तु कुर्वीत प्रमीताहनि सर्वदा ॥ ७

द्वादश प्रतिमास्त्रानि पादां चास्त्रासिके तथा ।
 सपिण्डोक्तरणस्यैव एतद्वै त्राष्टयोदशम् ॥ ८
 एकाहेन तु वन्धासा यदा स्मुरपि वा चिमिः ।
 न्यूनाः संवत्त्रस्यैव स्त्रातां चास्त्रासिके तदा ॥ ८
 यानि पञ्चदशास्त्रानि अपुत्रस्येतराणि तु ।
 एकस्त्रिचङ्गि देयानि सपुत्रस्यैव सर्वदा ॥ १०
 न योषायाः पतिदंष्ट्रादपुत्रया अपि क्वचित् ।
 न पुत्रस्य पिता दद्याच्चानुत्रस्य तथाप्यजः ॥ ११
 एवादशेऽङ्गिनिर्व्वर्त्तय शर्वाग्दर्गादयथाविधि ।
 प्रकुर्व्वीतामिमान् पुत्रो मातापित्रोः सपिण्डताम् ॥ १२
 सपिण्डकरणादूर्ध्वं न दद्यात् प्रतिमासिकम् ।
 एकोद्विष्टेन विधिना दद्यादित्याह गौतमः ॥ १३
 कर्षसमन्वितं मुक्ता यथाद्यं त्राष्टयोदशम् ।
 प्रत्याब्दिकञ्च शेषेषु पिण्डाः स्त्रः वडिति स्थितिः ॥ १४
 अर्घ्येऽस्योदके चैव पिण्डदानेऽवने जने ।
 तस्य च तु निवृत्तिः स्त्रात् स्त्रधावाचन एव च ॥ १५
 ब्रह्मदण्डादियुक्तानां येषां नास्त्वन्विसत्क्रिया ।
 त्राष्टादिसत्क्रियाभाजो न भवन्तोऽह ते क्वचित् ॥ १६
 इति चतुर्विंशः खण्डः ॥ २४

पञ्चविंशः खण्डः ।

अन्तःस्त्रियेऽग्न इत्येत [पञ्चकं लाघवार्थिभिः ।
 पठ्यते तत्प्रयोगे स्यान्नन्त्राणामेव विंशतिः ॥ १
 अलः स्थाने वायुचन्द्रमूर्याबहुवदूह्य च ।
 समस्य पञ्चमौसूत्रे चतुश्चतुरिति श्रुतः ॥ २
 प्रथमे पञ्चके पापो लक्षौरिति पदं भवेत् ।
 अपि पञ्चसु मन्त्रे इति यज्ञविदो विदुः ॥ ३
 द्वितीये तु पतिघ्नोऽस्यादपुत्रेति तृतीयके ।
 चतुर्थे त्वयसश्चेति इदं भावति त्रिंशकम् ॥ ४
 धृतिहोमे न प्रयुज्याद्दानामसु तथाष्टसु ।
 चतुर्थ्यामघ्न इत्यनघ्नोनामसु हि ह्यते ॥ ५
 लताग्रपल्लवो गूढः शुद्धेति परिकौच्यते ।
 पतिव्रता व्रतवती ब्रह्मवन्धुस्तथाश्रुतः ॥ ६
 धलाटु नौलमित्युक्तं ग्रन्थः स्तवक उच्यते ।
 कर्पाणिकाभितः केशा मूर्ध्नि पश्चात् कपुच्छलम् ॥ ७
 श्वाविच्छन्नाका शल्लो तथा वीरतरः शरः ।
 तिततण्डुलैर्मयं हः कषरः सोऽभिधेयते ॥ ८
 नामधेये सुनिवसुपिशाचाबहुवत् सदा ।
 यक्षाश्च पितरो देवा यष्टव्यास्तिथिदेवताः ॥ ९
 आग्नेयाद्येऽथ सर्पाद्ये विशाखाद्ये तथैव च ।
 आषाढाद्ये धनिष्ठाद्ये अश्विन्याद्ये तथैव च ॥ १०
 इन्द्रान्येतानि बहुवदृक्षाणा जुहुयात् सदा ।
 इन्द्र इयं द्विव क्षेपमवशिष्टान्यथैकवत् ॥ ११

देवता अपि ज्ञयन्ते बहुवत् संप्रवक्ष्यः ।
 देवाश्च पितरश्चैव द्विषन्नभ्राष्ट्रिनौ सदा ॥ १२
 ब्रह्मचारी समादिष्टो गुरुणा व्रतकर्मणि ।
 वादमोमिति वा ब्रूयात् तथा चैवानुपासयेत् ॥ १३
 सशस्त्रं वपनं कार्यमास्त्रानादन्नह्मचारिणा ।
 आशरौरविमोक्षाय ब्रह्मचर्यं न चेद्भवेत् ॥ १४
 न ग्राह्यात्सादनं कुर्यादनापदि कदाचन ।
 जलकोटामनङ्कारान् व्रतो दण्ड इवाभवेत् ॥ १५
 देवतानां विपर्यासे शुद्धोतिषु कथं भवेत् ।
 सर्वं प्रायश्चित्तं कृत्वा क्रमेण शुद्धयात् पुनः ॥ १६
 सस्कारो अतिपत्येरन् स्वकालश्चेत् कथञ्चन ।
 कुत्वेतदेव कर्मव्या ये तूपनयनादधः ॥ १७
 अनिष्टा नवयज्ञेन नवाक्षं योऽप्यकामतः ।
 वैश्वानरश्चक्षुस्तस्मै प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ १८
 इति पञ्चविंशः खण्डः ॥ २५ ॥

षड्विंशः खण्डः ।

चक्रं समसनीयो यस्तथा गीयन्नकर्मणि ।
 ह्यभोत्सर्जने चैव अश्वयज्ञे तथैव च ॥ १
 आवष्ण्यां वा प्रदोषे यो कृष्यारब्धे तथैव च ।
 अथमेतेषु निर्ज्वापाः कथञ्चैव शुद्धोतयः ॥ २
 देवतासङ्गाया आह्वा निर्व्विपास्तु पृथक् पृथक् ।
 तूर्णान् द्विरेव शृङ्गोयाहोमवापि पृथक् पृथक् ॥ ३

यावता होमनिर्वृत्तिर्भवद्वा यत्र कोत्तिता ।
 शेषश्चैव भवेत् किञ्चित् तावन्तं निर्व्वपेच्चरुम् ॥ ४
 चरौ समशनीये तु पितृयज्ञे चरौ तथा ।
 होतव्यं मेक्षणेनान्य उपस्तीर्णाभिधारितम् ॥ ५
 कालः कात्यायनेनोक्तो विधिश्चैव समासतः ।
 वृषोत्सर्गे यतो नोऽत्र गोभिलेन तु भाषितः ॥ ६
 पारिभाषिक एव स्यात् कालोऽङ्गोवाजियज्ञयोः ।
 अन्यस्मादुपदेशात्तु प्रस्तरारोहणस्य च ॥ ७
 अथवा मार्गपाल्येऽङ्गि कालो गोयज्ञकर्मणः ।
 नौराजनेऽङ्गि वाखानामितितन्वान्तरे विधिः ॥ ८
 शरद्वसन्तयोः केचिन्नवयज्ञं प्रचक्षते ।
 धान्यपाकवशादन्ये श्यामाको वनिनः स्मृतः ॥ ९
 आश्वयुज्यां तथा कृत्वां वास्तुकर्मणि याज्ञिकाः ।
 यज्ञार्थतत्त्ववेत्तारो होममेवं प्रचक्षते ॥ १०
 हे पञ्च हे क्रमेणैता हविराहुतयः स्मृताः ।
 शेषा आज्येन होतव्या इति कात्यायनोऽब्रवीत् ॥ ११
 पयो यदान्यसंयुक्तं तत् पृषातकमुच्यते ।
 दध्येके तदुपासाद्य कर्त्तव्यः पायसश्चरुः ॥ १२
 ग्रीहयः शालयो मुद्गा गोधूमाः सूर्यपास्तिलाः ।
 यवाश्चौषधयः सप्त विपदं घ्नन्ति धारिताः ॥ १३
 संस्काराः पुरुषस्यैते स्मर्यन्ते गोतमादिभिः ।
 अतोऽष्टकादयः कार्य्याः सर्व्वे कालाक्रमोदिताः ॥ १४
 सक्तदप्यष्टकादीनि कुर्यात् कर्मणि यो द्विजः ।
 स पङ्क्तिपावनो भूत्वा लोकान् प्रैति घृतशुभ्रतः ॥ १५

एकान्तमपि कर्मस्यो योऽग्निशत्रुवकः शक्तिः ।
 नयत्यत्र तदेवास्त्रं शताक्षं दिवि जायते ॥ १६
 यस्त्वाध्यायान्निमाशास्त्रं देवादोऽग्निरिष्टवान् ।
 गिर कर्त्तामिरादौना स विज्ञेयो निराकृतिः ॥ १७
 इति षड्विंशः खण्डः ।

सप्तविंशः खण्डः ।

यच्छाहं कर्मणामादौ वा चान्ते दक्षिणा भवेत् ॥
 अमावास्या-द्वितीयं यदन्वाहार्यं तदुच्यते ॥ १
 एकमाध्यखर्वाक्षं बु न च्यात परस्मूदनम् ।
 नोटयामादनश्चैव क्षिपन्तोमा द्वि तं मता ॥ २
 अभावे त्रौहयवयोर्ब्रह्मा वा पयसापि वा ।
 तदभापे यवाम्बा वा जुहुयाददत्तेन वा ॥ ३
 रौद्रन्तु राक्षसं पित्रामासुरश्चाभिचारिकम् ।
 लज्जा मर्त्यं स्पृशेदाप चाक्षभ्यात्मनमेव च ॥ ४
 यजनौयेऽस्त्रिं सोमसेहारुण्यां दिशि दृश्यते ।
 तत्र व्याहृतिभिर्हृत्वा दण्डं दद्याद्भुजगतये ॥ ५
 लवणं मधु मासश्च क्षाराग्रो येन ह्रियते ।
 जपशप्तेन भुञ्जीत नोदरात्रौ न किञ्चन ॥ ६
 स्वकाले सायमाहुत्य अपामो होतुहव्यशो ।
 प्राक्प्रातराहुते कालं प्रायश्चित्ते कुतं सति ॥ ७
 प्राक्मायमाहुते प्रातर्होमकालानतिक्रम ।
 प्राकपौर्णमासाहर्ज्यं प्राग्दर्शादितरस्य तु ॥ ८

वैश्वदेवे त्वतिक्रान्ते अहोरात्रमभोजनम् ।
 प्रायश्चित्तमथोद्भुत्वा पुनः सन्तनुयादव्रतम् ॥ ९
 होमद्वयात्यये दर्शपौर्णमासात्यये तथा ।
 पुनरेवाग्निमादध्यादिति भागवशासनम् ॥ १०
 अमृतचो मानवो ज्ञेय एणः क्षणमृगः स्मृतः ।
 रुरुगौरिमृगः प्रोक्तमृगरः शल उच्यते ॥ ११
 केशान्तिको ब्राह्मणस्य दण्डः कार्यः प्रमाणतः ।
 ललाटसन्निभो राज्ञः स्यात्तु नासान्तिको विशः ॥ १२
 ऋजवस्तो तु सर्वे स्वरव्रणाः सौम्यदर्शनाः ।
 अनुद्गेगकरा नृणां सत्वचोऽनग्निदूषिताः ॥ १३
 गौर्विशिष्टतया विप्रैर्वैदेव्यपि निगद्यते ।
 न ततोऽन्यद्वरं यस्मात्तस्माद्गौर्व्वर उच्यते ॥ १४
 येषां व्रतानामन्तेषु दक्षिणा न विधौयते ।
 वरस्तत्र भवेद्दानमपि वाच्छादयेद्गुरुम् ॥ १५
 अस्थानोच्छ्रामश्चेदघोषणाध्यापनादिकम् ।
 प्रमादिकं श्रुतौ यत् स्यादुयातयामत्वकारि तत् ॥ १६
 प्रत्यब्दं यदुपाकर्म सोत्सर्गं विधिवद्भिजैः ।
 क्रियते च्छन्दसां तेन पुनराध्यायनं भवेत् ॥ १७
 अयातयामैश्चन्दोभिर्यत् कर्म क्रियते द्विजैः ।
 क्रीडमानमपि सदा तत्तेषां सिद्धिकारकम् ॥ १८
 गायत्रीञ्च सगायत्रां बार्हस्पत्यमिति त्रिकम् ।
 शिष्येभ्योऽनूच्य विधिवदुपाकुर्यात्ततः श्रुतिम् ॥ १९
 छन्दसामेकविंशानां संहितायां यथाक्रमम् ।
 तच्छन्दस्त्वाभिरेवर्गभिराद्याभिर्हीम इष्यते ॥ २०

पर्यभिषेव गानेषु ब्राह्मणेवुत्तरादिभिः ।
 अङ्गेषु चर्चामन्त्रेषु इति घटिर्जुहोतयः ॥ २१
 इति सप्तविंशः खण्डः ॥ २७

अष्टाविंशः खण्डः ।

अक्षतास्तु यथा प्रोक्ता अष्टा धाना अन्वन्ति ते ।
 अष्टास्तु त्रीहयो साजा घटः स्वाश्लिषक उच्यते ॥ १
 नाधीयोत रक्ष्णानि सोत्तराणि विवक्ष्यतः ।
 न चापनिषदस्यैव वृषमासान् दक्षिणायनान् ॥ २
 उपाङ्गत्वोदगयने ततोऽधीयोत धर्मावित् ।
 उत्सर्गस्यैक एवेवा तैश्चां प्रौढपदोऽपि वा ॥ ३
 अजातव्यञ्जना लोन्वी न तया सङ्ग सविशित् ।
 अयुगू काकवभ्याया जाता तां न विवाहयेत् ॥ ४
 संसक्तपदविन्यासस्त्रिपदः प्रक्रमः कृतः ।
 अक्षत्तं कर्मणि सर्वज्ञ त्रीते त्वद्वयुचोदितः ॥ ५
 यस्यां दिशि बलि दद्यात्तामिवाभिमूर्खो बलिम् ।
 अवक्ककर्मणि भवेकप्रश्नकर्म न सर्वदा ॥ ६
 बलिशेषस्य हवनमग्निप्रचयनं तथा ।
 प्रत्यह न भवेयातासुप्तकान्तु भवेत् सदा ॥ ७
 वृषातकप्रेषणयोगवक्ष्य हविषस्तथा ।
 शिष्टस्य प्रायने मन्त्रस्तत्र सर्वोऽधिकारिणः ॥ ८
 ब्राह्मणानामसाक्षिष्ये स्त्रियमेव वृषातकम् ।
 अवेचेहविष्ये श्रेष्ठं नवयज्ञोऽपि भक्षयेत् ॥ ९

शैकेला वदरीशाखा कलवत्यभिधीयते ।
 धनाविसिकताशङ्काः स्मृता जातुशिलास्तु ताः ॥ १०
 भट्टो विभेष्टो मणिकः गिलानाशे तथैव च ।
 तदैवाहृत्य संस्कार्यो नापेक्षेदाग्रहायणौम् ॥ ११
 अदणकर्म तुमन्वेत् कथञ्चित् सूतकादिना ।
 आग्रहायणिकं कुर्याद्वलिवर्जमशेषतः ॥ १२
 ऊर्द्धं स्वस्तरशायी स्यान्मासमर्द्धमथापि वा ।
 सप्तरात्रं त्रिरात्रं वा एकां वा सद्य एव वा ॥ १३
 नोर्द्धं मन्त्रप्रयोगः स्यान्नाग्न्यागारं नियम्यते ।
 नाहतास्तरणञ्चेव न पार्श्वेऽपि दक्षिणम् ॥ १४
 एदंवेदाग्रहायण्यामाहत्तावपि कर्मणः ।
 कुम्भो मन्त्रवदासिञ्चेत् प्रतिकुम्भमृचं पठेत् ॥ १५
 अल्पानां यो विघातः स्यात् स बाधो बहुभिः स्मृतः ।
 प्राणसंमित इत्यादिवासिष्ठं बाधितं यथा ॥ १६
 विरोधो यत्र वाक्यानां प्रमाणं तत्र भूयनाम् ।
 तुल्यप्रमाणकत्वे तु न्याय एवं प्रकौत्तितः ॥ १७
 त्रैयम्बकं करतलमपूपा मण्डकाः स्मृताः ।
 पालाशा गोलकाश्चैव लोहचूर्णञ्च चौवरम् ॥ १८
 स्पृशन्ननामिकाग्रेण क्वचिदालोकयन्नपि ।
 अनुमन्त्रणीयं सर्व्वं च सदैवमनुमन्त्रयेत् ॥ १९

इत्यष्टाविंशः खण्डः ॥ २८ ॥

एकोनविंशः खण्डः ।

चालत्तुर्दर्मकृत्तुर्न सर्वत्र स्तोत्रसां पशोः ।
 तूष्णीमिच्छाक्रमेण स्यादसार्थं पार्श्वद्वारुणो ॥ १
 सप्त तावन्मूढेन्यानि तथा स्तुतचतुष्टयम् ।
 नाभिः श्राणरपानञ्च गोमूत्रासि चतुर्दश ॥ २
 क्षुरो मांसवदानार्धः कृत्स्ना गिष्टकदावृता ।
 वसामादाय क्षुब्धयात् तत्र मन्त्र समापयेत् ॥ ३
 हृत्क्षिप्त्वा क्रोडमस्थोनि यत्नहृत्कौ गुदं स्तनाः ।
 श्राणिस्तम्भसटापार्श्वं पञ्चङ्गानि प्रचक्षते ॥ ४
 एकादशानामङ्गानामवदानानि सङ्ग्रया ।
 पार्श्वस्य हृत्कसत्राय द्वित्वादाहुस्तुर्दश ॥ ५
 चरितार्था श्रुतिः कार्य्या यस्मादप्यनुकल्पशः ।
 अतोऽष्टैर्न होमः स्याच्छागपक्षे चरावपि ॥ ६
 अवदानानि यावन्ति क्रियेरन् प्राप्तये पशोः ।
 तावतः पायनान् पिण्डान् पञ्चभावेऽपि कारयेत् ॥ ७
 उहनव्यञ्जनार्थं तु पञ्चभावेऽपि पायसम् ।
 सद्रवं अपयेत् तद्वदन्वष्टक्येऽपि कर्मणि ॥ ८
 प्राधान्यं पिण्डदानस्य केचिदाहुर्मनौषिणः ।
 गयोटौ पिण्डमात्रस्य दोयमानत्वदर्शनात् ॥ ९
 भोजनस्य प्रधानत्वं वदन्यन्ये महर्षयः ।
 ब्राह्मणस्य परीक्षायां महायज्ञप्रदर्शनात् ॥ १०
 आमयाहविधानस्य दिना पिण्डैः क्रियाविधिः ।
 तदालम्ब्य प्यनध्यायविधानश्रवणादपि ॥ ११

विद्वन्मृतसुपादाय ममाप्येतद्दृदि स्थितम् ।
 प्रधानमुभयोर्यस्मात् तस्मादेष समुच्चयः ॥ १२
 प्राचीनावौतिना कार्यं पित्रेऽपि प्रोक्षणं पशोः ।
 दक्षिणोद्वांसं नान्तश्च चरोर्निर्व्वपणादिकम् ॥ १३
 सन्नयश्चावदानानां प्रधानार्थो न हीतरः ।
 प्रधानं हवनञ्चैव शेषं प्रकृतिवद्भवेत् ॥ १४
 ह्रीपमुन्नतमाख्यातं शादा चैवेष्टकाः स्मृताः ।
 कौलिनं सजलं प्रोक्तं दूरस्थातोदको मरुः ॥ १५
 दारगवाक्षस्तम्भैः कर्दमभित्यन्तकोणवैधैश्च ।
 नेष्टं वास्तुद्वारं विद्वमनाक्रान्तमार्यैश्च ॥ १६
 वशङ्कमाविति ब्रौह्मोऽब्धश्चेति यवांस्तथा ।
 अमावित्यत्र नामोक्ताजुहुयात् क्षिप्रहोमवत् ॥ १७
 साक्षतं सुमनोमुक्तमुदकं दधिसंयुतम् ।
 अर्घ्यं दधिमधुभ्याश्च मधुपर्को विधीयते ॥ १८
 कांस्येनैवार्हणोयस्य निनयेदर्घ्यं मञ्जुलौ ।
 कांस्यापिधानं कांस्यस्थं मधुपर्कं समर्पये ॥ १९
 इत्येकोनत्रिंशः खण्डः ॥ २९
 इति कात्यायनविरचिते कर्मप्रदीपे तृतीयः प्रपाठकः ॥

वृहस्पतिसंहिता ।

इन्द्राः क्षतुशतं राजा समामवरदक्षिणम् ।
 भगवान् वासिष्ठाः श्रेष्ठः पर्यवृष्ट्वा वृहस्पतिम् ॥ १
 भगवन् केन दानेन सर्व्वतः सुखमेधते ।
 यद्दत्तं यन्महावर्षं तन्मे ब्रूहि महातपः ॥ २
 एवमिन्द्रेण पृष्टोऽसौ देवदेवपुरोहितः ।
 वाचस्पतिर्महाप्राज्ञो वृहस्पतिरुवाच ह ॥ ३
 सुवर्णदानं गोदानं भूमिदानञ्च वाचव ।
 एतत् प्रयच्छमानस्तु सर्व्वपापे प्रमुच्यते ॥ ४
 सुवर्णं रत्नतं वस्त्रं मणिरत्नञ्च वाचव ।
 सर्व्वमेव भवेद्दत्तं वसुधां यः प्रयच्छति ॥ ५
 फालाकृष्टां मर्द्धीं दत्त्वा सवोजां शम्भुशालिनीम् ।
 यावत् सूर्य्यकरा लोकास्त्यावत् स्वर्गे मज्जयते ॥ ६
 यत्किञ्चित् कुरुते पापं पुरुषो हतिर्कथितः ।
 अपि गोचर्यमात्रेण भूमिदानेन शृध्यति ॥ ७
 दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डानि वर्त्तनम् ।
 दश तान्येव विस्तारा गावर्ष्यैतन्महाफलम् ॥ ८
 सप्तथ गीसहस्रञ्च यत्र तिष्ठत्यतन्द्रितम् ।
 बालवत्सप्रसूतानां तद्गोचर्यं इति क्षतम् ॥ ९
 विप्राय दद्याच्च शुभान्विताय तपोनिबुद्धाय जितेन्द्रियाय ।
 यावन्मही तिष्ठति सागरान्ता तावत् फलं तस्य भवेदनन्तम् ॥

यथा बीजानि रोहन्ति प्रकीर्णानि महीतले ।
 एवं पुण्याः प्ररोहन्ति भूमिदानममाङ्गिताः ॥ ११
 यथाशु पतितः सद्यस्तेलविन्दुः प्रसर्पति ।
 एवं भूमिज्जतं दानं शस्ते शस्ते प्ररोहति ॥ १२
 अन्नदाः 'सुखिनो नित्यं वक्षदस्यैव रूपवान् ।
 स नरः सर्वदा भुपो यो ददाति वस्तुन्वराम् ॥ १३
 यथा गौर्भरति वस्त्रं क्षीरमुत्सृज्य क्षीरिणी ।
 एवं दत्ता सङ्गृह्यन्ते भूमिर्भरति भूमिदम् ॥ १४
 शङ्खं भद्रासनं कुत्र चरन्त्यावरवारणाः ।
 भूमिदानस्य पुण्यानि फलं स्वर्गः पुरन्दर ॥ १५
 आदित्यो वरुणो विश्वरुद्रश्चा सोमो हुताशनः ।
 शूनपाणिश्च भगवानभिनन्दति भूमिदम् ॥ १६
 आस्फोटयन्ति पितरः प्रहर्षयन्ति पितामहा ।
 भूमिदाता कुले जातः स नन्नाता भविष्यति ॥ १७
 त्रीन्पञ्चाङ्गरतिदानानि गावः पृथ्वी सरस्वती ।
 तारयन्ति हि दातारं सर्वान् पापादभयम् ॥ १८
 प्राहता वक्षदा यान्ति नन्ना यान्ति त्ववक्षदाः ।
 तस्मा यान्त्यन्नदातारः क्षुधिता यान्त्यन्नदाः ॥ १९
 काङ्क्षन्ति पितरः सर्वे नरकाद्वयभीरवः ।
 गया यो याच्यति पुत्रः स नन्नाता भविष्यति ॥ २०
 एष्टव्या वज्रवः पुत्राः यथेकोऽपि गयां व्रजेत् ।
 यजेत वाग्धमेधेन नौलं वा त्रयमुत्प्रेजेत् ॥ २१
 लोहितो यस्तु वर्णेन पुच्छाये यस्तु पाण्डुरः ।
 श्वेतः क्षुरविषाणाभ्यां स नौलो ह्यथ उच्यते ॥ २२

नीलः पाण्डुरन्ताङ्गुलस्तृणमुद्धरते तु यः ।
 दृष्टिर्व्येसहस्राणि पितरस्तेन तर्पिता ॥ २३
 यच्च शृङ्गगत पद्मं कुन्तान्तिष्ठति चोद्धतम् ।
 पितरस्तस्य गच्छन्ति सोमलोका शुभाद्युतिम् । २४
 दृष्ट्वा यदोर्हि सोपस्य नृगस्य नहुवस्य च ।
 अन्येषाञ्च नरेन्द्राणां पुनरन्या भविष्यति ॥ २५
 बहुभिर्जसुधा दत्ता राजभिः सगरादिभिः ।
 यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलम् ॥ २६
 यभ्यु ब्रह्मणः स्तोत्रो वा यस्तु वे पित्र्यजातकः ।
 गवा शतसहस्राणां हन्ता भवति दुष्कृती ॥ २७
 ह्यदत्ता परदत्ता वा यो हरेण वसुन्धराम् ।
 ह्यविष्ठायां क्रिमिर्भूत्वा पित्र्यभिः सङ्ग पश्यते ॥ २८
 चाक्षेप्ता वानुमन्ता च तमेव नरकं व्रजन् ॥ २९
 भूमिदो भूमिहर्ता च नापर पुण्यपापयाः ।
 जह्नुर्धो वावतिष्ठेत यावदाभूतमङ्गवम् ॥ ३०
 अग्नेरपत्यं प्रथमं हिरण्यं भूर्वेणावो सूर्यस्तथा गायः ।
 लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः काश्चनं
 गाञ्च महीञ्च दद्यात् ॥ ३१
 बड़योनिमहस्राणां योजनानां वसुन्धराम् ।
 स्ततो दत्ता तु सर्व्वत्र सर्व्वकामप्रदायिनी ॥ ३२
 भूमिं यः प्रतिशृङ्गाति भूमिं यस्तु प्रयच्छति ।
 उभो तौ पुण्यकर्माश्चौ निवत स्वर्गगामिनौ ॥ ३३
 सर्व्वेषामेव दानानामेकलब्धानुगं फलम् ।
 ज्ञातकजितिगौरीणां सप्तलब्धानुगं फलम् ॥ ३४

यो न हिंसादहं ज्ञात्वा भूतपामं चतुर्भिर्धम् ।
 तस्य देहादियुक्तस्य भयं नास्ति कदाचन ॥ ३५
 अन्यायेन हृता भूमिर्येनैरपहारिता ।
 हरतो हारयन्तव हन्युस्ते ममं कुलम् ॥ ३६
 हरते हरयेदयस्तु मन्दबुद्धिस्तमोहतः ।
 स, वधो वारुणैः वागैस्त्रिगुण्योनिषु जायते ॥ ३७
 अशुभिः पतितैस्तेषां दानानामपकौत्सनम् ।
 ब्राह्मणस्य हृते चेत्ते हृतं त्रिपुरुषं कुलम् ॥ ३८
 वापोकूपसहस्रेण अश्वमेधशतेन च ।
 गवां काटिप्रदानेन भूमिहर्ता न शृण्वति ॥ ३९
 गामेकां क्षर्णमेकं वा भूमेरप्यर्हमङ्गलम् ।
 रुन्ध्वरकमायाति यावदाभूतसङ्गवम् ॥ ४०
 अर्होङ्गलस्य सीमायाः हरणेन प्रणश्यति ।
 गोवीर्यो ग्रामरथाश्च श्लशानं गोकुलं तथा ॥ ४१
 सम्योष्य नरकं याति यावदाभूतसङ्गवम् ।
 ज्वरे निर्जले स्थाने प्रास्तां शस्त्रं विसर्जयेत् ॥ ४२
 जलाधारश्च कर्त्तव्यो व्यासस्य वचनं यथा ।
 पञ्च कन्यानृते हन्ति दश हन्ति मवानृते ॥ ४३
 शतमखानृते हन्ति सहस्रं पुरुषानृते ।
 हन्ति जातानजातांश्च हिरण्यार्थेऽनृतं वदेत् ॥ ४४
 सर्वं भूम्यनृते हन्ति मास्य भूम्यनृतं वदीः ।
 ब्रह्मस्ते मा'रतिं कुर्याः प्राणैः कष्टगतैरपि ॥ ४५
 अनौषधमभेधजः विषमं तद्वसाजलम् ।
 न विषं विषमिन्त्याहुर्ब्रह्मर्क्षं विषमुच्यते ॥ ४६

हृदयतिर्वाहता ।

विषमैकाकिनं हन्ति ब्रह्मणः पुत्रपोषकम् ।
 औदय्येष्टः समवर्षश्च विषयं जरायवम् ॥ ४०
 ब्रह्मणं विषु लेकेषु क पुमान् जरायवति ।
 मन्वुप्रहरणं विषा राजानं शस्त्रपाचयः ॥ ४८
 शस्त्रमेकाकिनं हन्ति विप्रमन्वुः कुलधरम् ।
 मन्वुप्रहरणं विप्रायकप्रहरणो हरिः ॥ ४८
 अक्षात् तोत्रतरो मन्वुस्तथादिपं न कोपयेत् ।
 अग्निदग्धः पराहन्ति सूर्यदग्धास्तथैव च ॥ ५०
 मन्वुदग्धः विप्राणामङ्गो न परोहति ।
 अग्निहं हति तेजसा सूर्या दहति रश्मिभिः ॥ ५१
 राजा दहति दण्डेन विषा दहति मन्वुना ।
 ब्रह्मस्त्रेण तु यत् सौम्यं देवस्त्रेण तु या रतिः ॥ ५२
 तद्धनं कुलनाशाय भवत्यात्मविनाशकम् ।
 ब्रह्मणं ब्रह्महत्या च दरिद्रश्च च यजनम् ॥ ५३
 गुरुमित्रहिरण्ये च स्वर्गस्त्रमपि पौड्येत् ।
 ब्रह्मस्त्रेण तु यच्छिद्रं तच्छिद्रं न परोहति ॥ ५४
 प्रच्छादयति तच्छिद्रमन्वत्र तु विषर्पति ।
 ब्रह्मस्त्रेण तु पुष्टानि साधनानि बलानि च ॥ ५५
 संश्रामे तानि लीयन्ते सिकतास्तु यथोदकम् ।
 औचिषाय कुलीनाय दरिद्राय च वासव ॥ ५६
 सन्तुष्टाय विनीताय सर्वभूतहिताय च ।
 वेदाभ्यासस्तपो ज्ञानमिन्द्रियाणाञ्च संयमः ॥ ५७
 ईदृश्याय सुरवेष्ट यदत्तं हि तदक्षयम् ।
 आमपात्रे यथा श्वस्यं चौरं दधि घृतं मधु ॥ ५८

विनश्येत् पात्रदीर्घं व्यात् तच्च पात्रं विनश्यति ।
 एव गात्रं धिरप्यस्य वज्रमर्धं महीं तिलान् ॥ ५८
 अविद्वान् प्रतिगृह्णाति भस्मीभवति काष्ठवत् ।
 यस्य चैव गृहे मूर्ध्नि दूरे चापि बहुश्रुतः ॥ ६०
 बहुश्रुताय दातव्यं नास्ति मूर्ध्ने व्यातिक्रमः ।
 कुलं तारयते धीरः सप्त सप्त च वासव ॥ ६१
 यस्तटाकं नवं कुर्यात् पुराणं चापि स्नानयेत् ।
 स सर्वं कुलमुत्तुङ्ग स्वर्गं लोके मज्जोयते ॥ ६२
 बाणिकूपतङ्कानि उद्यानोपवनानि च ।
 पुनःसंस्मारकर्त्ता च लभते मौलिकं फलम् ॥ ६३
 निदाघकाले पानीयं यच्च तिष्ठति वासव ।
 स दुर्गे विषम कृत्स्नं न कदाचिदवाप्नुयात् ॥ ६४
 एकादन्तु स्थितं तायं पृथिव्या राजसत्तम ।
 कुलानि तारयेत् तस्य सप्त सप्त पराप्यपि ॥ ६५
 दीपालोकप्रदानेन वपुष्मान् स भवेन्नरः ।
 प्रोचषीद्यप्रदानेन क्षतिं मेधाश्च विन्दति ॥ ६६
 कृत्वापि पापकर्म्याणि यो दद्यादन्नमर्शने ।
 ब्राह्मणाय विशेषेण न स पापेन लिप्यते ॥ ६७
 भूमिर्गावस्तथा दारः प्रसन्नं ह्रियते यदा ।
 न चावेदयते यस्तु तमाहुर्महाघातकम् ॥ ६८
 निवेदितस्तु राजा वै ब्राह्मणैर्मन्युषीङ्गितैः ।
 तं न तारयते यस्तु तमाहुर्महाघातकम् ॥ ६९
 उपस्थिते विवाहे च यन्ने दाने च वासव ।
 माहात्म्यलति विघ्नं यः स मृतो जायते क्षमिः ॥ ७०

धने फलति दानेन जौवितं जौवरक्षणात् ।
 कृपमैश्वर्यमारोग्यमहिंसाफलमश्नुते ॥ ७१
 फलमूलाश्रयात् पूज्यं स्वर्गं स्वस्तेन लभ्यते ।
 प्रायोपवेशनाद्राज्यं सर्वत्र सुखमश्नुते ॥ ७२
 गवाद्यशक्रदौक्षायाः स्वर्गगामी तृणाशनः ।
 स्त्रियस्त्रिवणस्त्रायौ वायुं पीत्वा क्रतुं लभेत् ॥ ७३
 नित्यस्त्रायौ भजेदकं सन्ध्ये द्वे च जपन् द्विजः ।
 न तत् साधयते राज्यं नाकपृष्ठमनाशके ॥ ७४
 अग्निप्रवेशे नियतं ब्रह्मलोके महौयते ।
 रत्नानां प्रतिसंहारे पशून् पुत्रांश्च विन्दति ॥ ७५
 नाके चिरं स वसते उपवासो च ये भवेत् ।
 सततञ्चैकशायौ यः स लभेदोप्सतां गतिम् ॥ ७६
 वीरासनं वीरशय्यां वीरस्थानमुपाश्रितः ।
 अक्षयास्तस्य लाकाः स्युः सर्व्वकामगमास्तथा ॥ ७७
 उपवासञ्च दौक्षाञ्च अभिषेकञ्च वासव ।
 कृत्वा द्वादश वर्षाणि वीरस्थानाद्वि शिष्यते ॥ ७८
 अधौत्य सर्व्ववेदान् वै सद्यो दुःखात्प्रमुच्यते ।
 पावनं चरते धर्मं स्वर्गं लोके महौयते ॥ ७९
 बृहस्पतिमतं पुण्यं ये पठन्ति द्विजातयः ।
 चत्वारि तेषां वर्द्धन्ते आयुर्विद्या यशो बलम् ॥ ८०
 इति बृहस्पतिसंहिता ।

दशसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

सर्वधर्मोऽसंतुष्टः सर्ववैदविदा वरः ।
यारग, सर्वविद्यानां दृष्टो नाम प्रजापतिः ॥ १
सत्पत्ति, प्रलयश्चैव स्थिति, संहार एव च ।
आत्मा चाक्षनि तिष्ठेत् आत्मा ब्रह्मण्यवस्थितः ॥ २
ब्रह्मचारी षट्दशस्य वानप्रस्थो यतिस्तथा ।
एतेष्वानु द्वितीयाय दशः श्राम्यमकल्पयत् ॥ ३
जातमात्र शिशुस्तावद्व्यावदष्टौ ममा वयः ।
स हि गर्भममो ज्ञेयो व्यक्तिसाधप्रदर्शितः ॥ ४
भक्ष्याभक्षे तथा पिये वाचावाक्चे तथा नृते ।
तस्मिन् कासे न दोषोऽस्ति स यावत्सोपनीयते ॥ ५
उपनीतस्तु दोषोऽस्ति क्रियमाद्यैर्निर्गर्हितैः ।
अप्राप्तव्यवहारोऽसौ यावत् षोडशवार्षिकः ॥ ६
स्त्रोकरोति यदा वैद चरेद्देवतानि च ।
ब्रह्मचारी भवेत् तावदूर्ध्वं स्नातो भवेद्व्यहो ॥ ७
द्विविधो ब्रह्मचारी तु स्मृतः प्राक्के समीपिभिः ।
उपकुर्वाणकस्त्राद्यो द्वितीयो नैष्ठिकः स्मृतः ॥ ८
यो षट्शत्रुममास्याय ब्रह्मचारी भवेत् पुनः ।
न यतिर्न वनस्थश्च सर्वान्धमविबर्जितः ॥ ९
अनाश्रमी न तिष्ठेत्तु दिनमेकमपि विजः ।
आश्रमेण विना तिष्ठन् प्रायश्चित्तोयते हि सः ॥ १०

जपे होमे तथा दाने स्वाध्याये चरतेस्तु यः ।
 नासौ तत्फलम प्राप्तिं कुर्वाणोऽप्यायमात्रतः ।
 ब्रथाणामानुलोम्यं हि प्रातिलोम्यं न विद्यते ॥ ११
 प्रातिलाभ्येन यो याति न तस्मात् पापकृत्तमः ।
 मेखलाजिनदण्डेन ब्रह्मचारी तु लक्ष्यते ॥ १२
 गृहस्थो देवयज्ञाद्यैर्नखनाम्ना वनाश्रितः ।
 ब्रिदण्डेन यतिश्चैव लक्षणानि पृथक् पृथक् ॥ १३
 यस्येतल्लक्षणं नास्ति प्रायश्चित्तौ न आश्रमौ ।
 उक्तकर्म्मक्रमेणोक्ता न कान्तो मुनिभिः स्मृतः ॥ १४
 द्विजानान्तु द्वितीयार्थे दक्षस्तु स्वयमब्रवीत् ॥ १५
 इति दाक्षेधर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

प्रातस्तुत्याय कर्त्तव्यं गृहधनेन दिने दिने ।
 तत् सर्वं सम्यक्स्वार्थं द्विजानामुपकारकम् ॥ १
 लट्ठास्तत्रयं यावन्न विषं क्षणिको भवेत् ।
 नित्यनेमित्तिकैर्भुक्तः काम्येष्टान्धेरगर्हितः ॥ २
 यः स्वकर्म्म परित्यज्य यदन्यत्र कुरुते द्विजः ।
 अज्ञानादयदि वा माहात् स तेन पतितो भवेत् ॥ ३
 दिवसस्यायभागे तु कर्त्तव्यं तस्मात्पटिश्यते ।
 द्वितीये च तृतीये च चतुर्थे पञ्चमे तथा ॥ ४
 षष्ठे च सप्तमे चैव अष्टमे च पृथक् पृथक् ।
 विभागेष्वेषु यत् कर्म्म तत् प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥ ५

उच्यते न मन्त्रात् गोच क्त्वा यथावेत् ।
 नत खान प्रकुर्वीत दन्तधावनपुण्य कम् ॥ ६
 अन्तर्गतमन्त्रिन काया नवन्त्रिद्वयमन्त्रितः ।
 खवन्ध टिवाः राज्ञा प्रात खान वशोधनम् ॥ ७
 क्रियाणि च प्रमुमन्त्र इन्द्रियाणि स्वरानि च ।
 अङ्गानि समता दानि उत्तमान्यधमै मङ् ॥ ८
 नानास्वदसमाकाणं शयनादस्थित पुमान् ।
 अस्मात्वा नाचरेत् कस्य जपकोमाटि किञ्चन ॥ ९
 प्रातःकालाय या विष प्रातःस्वायो भवेत् मदा ।
 ममस्तत्राज्ञं पार्थ त्रिभुवर्षं ख्येयं हति ॥ १०
 उपसृष्टमि यत् खान मन्त्रायामुदितं रवौ ।
 प्रात्रापत्यन नतन्त्रं मङ्गप्रातःकालाशनम् ॥ ११
 प्रातः खान प्रशमन्ति दृष्टादृष्टकर हि नत् ।
 मन्त्रमहेति पुनात्वा प्रातः स्नाया जपादिकम् ॥ १२
 खानादनन्तरं तावदपश्यतेनमृच्यते ।
 अनेन तु विधानेन आचान्तः शर्वनामियात् ॥ १३
 प्रसाध्य पादौ हस्तौ च त्रि पिबदम्बु वीजितम् ।
 मंहत्वाङ्गुलीन द्वि प्रशुज्वातनो मुखम् ॥ १४
 मङ्गलं निश्चाम्, पुण्यं मास्वमेवमुपसृष्टम् ।
 नतः पादौ ममभ्युज्ज अङ्गानि समुपसृष्टम् ॥ १५
 अङ्गुष्ठन प्रदेशिन्या ह्याथ पञ्चादनन्तरम् ।
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्याश्च चक्षुःश्रोत्रं पुनः पुनः ॥ १६
 कनिष्ठाङ्गुष्ठया नाभिं हृदयश्च तलेन वै ।
 सर्वाभिस्तु शिरः पञ्चादाङ्ग वायेष संसृष्टम् ॥ १७

सन्ध्यायाश्च प्रभाते च मध्याह्ने च ततः पुनः ।
 सन्ध्यां नोपासते यस्तु ब्राह्मणो हि विशिषतः ।
 स जीवन्नेव शुद्धः स्नात्वा ततः स्ना चैव जायते ॥ १८
 सन्ध्याहो नोऽयुचिर्नित्यमनर्थः सर्वकर्मसु ।
 यदन्यत् कुरुते कर्म न तच्छ फलमश्नुते ॥ १९
 सन्ध्याकर्मवसाने तु स्वयं होमो विधीयते ।
 स्वयं होमे फलं यत् तदन्वेन न जायते ॥ २०
 ऋत्विक्पुत्रो गुरुर्भ्राता भागिन्योऽथ विटपतिः ।
 एभिरेव हुतं यत् तद्भुतं स्वयमेव हि ॥ २१
 देवकार्यं ततः कृत्वा गुरुमङ्गलबोधयन् ।
 देवकार्याणि पूर्वाह्ने मनुष्याणाञ्च मध्यमे ॥ २२
 पितृणामपराह्णे च कार्याख्येतानि यज्ञतः ॥ २३
 पौर्व्याह्निकन्तु यत् कर्म यदि तत् सायमाचरेत् ।
 न तच्छ फलमाप्नोति वन्ध्यास्त्रौमेधुन यथा ॥ २४
 दिवसस्त्रायभागे तु सर्वमेतद्विधीयते ।
 द्वितीये च तवा भामे वेदाभ्यासो विधीयते ॥ २५
 वेदाभ्यासो हि विप्राणां परमं तप उच्यते ।
 ब्रह्मयज्ञः स विज्ञेयः षडङ्गसहितस्तु सः ॥ २६
 वेदस्मोकरणं पूर्व्वं विचारोऽभ्यसनं जपः ।
 ततो दानञ्च शिखेभ्यो वेदाभ्यासो हि पञ्चधा ॥ २७
 समित् पुष्पकुशादीनां स कालः समुदाहृतः ।
 द्वितीये चैव भामे तु प्योष्यवर्गसंसाधनम् ॥ २८
 पिता माता गुरुर्भ्राता प्रजा दीनाः समाश्रिताः ।
 चम्पायतोऽतिथिश्चाग्न्यः पोष्यवर्ग उदाहृतः ॥ २९

दृष्टमेहिता ।

ज्ञानिविभूजनं श्रीचक्रानामयं समाश्रितः ।
 चन्द्राभ्यधनयुक्ताश्च पांचवक्त्रं उदाहृत ॥ ३०
 अरक्तं पांचवक्त्रं पश्यन्तं स्वर्गसाधनम् ।
 नरकं पीडने चास्त्रं तस्मादुपलब्धं न भवेत् ॥ ३१
 मार्गभोक्तृकमन्त्राद्यं कर्त्तव्यं विधीयते ।
 ज्ञानविद्वज्जपेत्पदान्मन्त्रं नरकं वर्जितम् ॥ ३२
 न जीवति य एवैकां बहुभिर्द्योपजीवते ।
 जीवन्तां ज्ञानकाशान्ते य चास्त्रं पश्यति ॥ ३३
 यद्वैद्यं जीवन्ते कश्चित् कुटुम्बाद्यं तथा परा ।
 चास्त्रार्थं ज्ञायते न शक्नोति त्वांदरेणापि दुःखितः ॥ ३४
 होनानामयविशिष्टेभ्यो दातव्यं भूतिमिच्छता ।
 अदत्तदाना जायन्ते परमाभ्यापजीविनः ॥ ३५
 अहंदाति विशिष्टेभ्यो यज्जहाति दिने दिने ।
 तत्तु विलम्बं मन्ये शेषं कस्यापि रक्षति ।
 अतुल्यं च तथा भागे ज्ञानायं यदमाहरेत् ॥ ३६
 तिलपुष्पकुशादीनि ज्ञानचाक्रत्रिमे जले ।
 निम्बं नैमिलिकं चाप्यं त्रिविधं ज्ञानमृष्यते ॥ ३७
 तेषां मध्ये तु यन्निम्बं तत् पुनर्भिद्यते चिदा ।
 मलापहरणं पञ्चाक्षरं तत् जले स्मृतम् ॥ ३८
 सन्ध्याज्ञानमुभाभ्याश्च ज्ञानभेदाः प्रकीर्त्तिताः ।
 मार्जनं कर्ममध्ये तु प्राचाद्यामो यतस्ततः ॥ ३९
 उपस्थानं ततः पश्चात् सावित्र्या जप उच्यते ।
 सविता देवता यस्मा सुखमन्त्रिष्विषा क्षितः ॥ ४०

विष्णामित्र ऋषिर्ब्रह्मो गायत्री सा विशिष्यते ।
 पञ्चमे च तथा भागे संविभागो यथाहृतः ॥ ४१
 पिष्टदेवमनुष्यास्त्र्यं कौटानाञ्चोपदिश्यते ।
 देवैर्येव मनुष्यैश्च तिर्यग्भिक्षोपजीव्यते ॥ ४२
 गृहस्थः प्रत्यहं यस्मात्तस्माज्ज्येष्ठः श्रमो गृह्यते ।
 त्रयाणामाश्रमाणान्ते गृहस्था योनिरुप्यते ॥ ४३
 तेनैव सोदमानेन सीदन्तोहेतरे त्रयः ।
 मूनप्राणो भवेत् स्तब्धः स्तब्धाच्छाखाः सपत्न्याः ॥ ४४
 मूलैर्नैव विनष्टेन सर्वमेतद्दिनश्रुति ।
 तस्मात् सर्वं प्रयत्नेन रक्षितव्यो गृहस्थश्रमो ॥ ४५
 राज्ञा चान्येस्त्रिभिः पूज्या माननीयश्च सर्वदा ।
 गृहस्थीऽपि क्षियायुक्ता न गृहेण गृहस्थश्रमो ॥ ४६
 न चैव पुत्रदारिण्यं स्वकर्म्मपरिवर्जितः ।
 अस्त्रात्वा चाप्यहुत्वा चाजह्रादत्त्वा च मानवः ॥ ४७
 देवादीनामृणो भूत्वा नरकं प्रतिपद्यते ।
 एक एव हि भुङ्क्तेऽन्नमपरोऽन्नेन भुज्यते ॥ ४८
 न भुज्यते स एवैको यो भुङ्क्तेऽन्नं स साक्षिणः ।
 विभागशो लो यो नित्यं चमायुक्तो दयापरः ॥ ४९
 देवतातिथिभक्तश्च गृहस्थः स तु धार्मिकः ।
 दया सत्त्वा चमा यज्ञा प्रज्ञा योगः कृतज्ञता ॥ ५०
 एते यस्मै गुणाः सन्ति स गृहो मुख्य उच्यते ।
 संविभागं ततः कृत्वा गृहस्थः श्रेयभुग्भवेत् ॥ ५१
 भुक्ता तु सुखमास्थाय तदन्नं परिषामयेत् ।
 इति हासपुराणायोः षष्ठ्यं सप्तमं नयेत् ॥ ५२

अष्टमे लोकयात्रा तु बहिः सम्या ततः पुनः ।
 होमो भोजनकक्षैव यच्चान्यदृष्टहृत्कृत्यकम् ॥ ५३
 कृत्वा चैवं ततः पश्चात् स्वाध्यायं किञ्चिदाहरेत् ।
 प्रदोषपश्चिमौ यामौ वेदाभ्यासेन तौ नयेत् ॥ ५४
 यामहयं शयानो हि ब्रह्मभूयाय कल्पते ।
 नैमित्तिकाणि कास्यानि निपतन्ति यथा यथा ॥ ५५
 तथा तथैव कार्याणि न कालस्तु विधीयते ।
 अस्मिन्नेव प्रयुञ्जानो ह्यस्मिन्नेव तु लीयते ॥ ५६
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन कर्त्तव्यं सुखमिच्छता ।
 सर्वं न मध्यमौ यामौ हुतशेषं हविष्यत् ॥ ५७
 सुञ्जानश्च शयानश्च ब्राह्मणो नावसौदति ॥ ५८
 इति दाक्षे धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

सुधा नव गृहस्थस्य शब्दयामि नवैव तु ।
 तथैव नव कर्माणि विकर्माणि तथा नव ॥ १
 प्रच्छन्नानि नवान्यानि प्रकाश्यानि तथा नव ।
 सफलानि नवान्यानि निष्फलानि नवैव तु ॥ २
 अदेयानि नवान्यानि वस्तुजातानि सर्वदा ।
 नवका नव निर्दिष्टा गृहस्थोन्नतिकारकाः ॥ ३
 सुधावस्तूनि वक्ष्यामि विशिष्टे गृहसागते ।
 मनश्चक्षुर्मुखं वाक्यं सौम्यं दद्याच्चतुष्टयम् ॥ ४

अथानमिहामर्कं पृच्छानापप्रियान्वितः ।
 जपासनमनुव्रज्या कार्यं ख्यतानि यत्नतः ॥ ५
 रुद्रहानानि चान्यानि भूमिरापस्तृणानि च ।
 पादशौचं तथाभ्यङ्गमाश्रयः शयनं तथा ॥ ६
 किञ्चिच्छात्रं यथाशक्ति नाप्यानशून् गृह्णेत् ।
 मृत्पानश्चार्चनं देयमेतान्यपि सदा गृह्णेत् ॥ ७
 सन्ध्यां स्नानं जपां नामः स्वाध्यायो देवतार्चनम् ।
 वैष्णवं तत्रातिथ्यमुत्तमापि ज्ञातः ॥ ८
 पिष्टदेवमनुष्याणां दीनानाथतपस्विनाम् ।
 मातापितृगुरूणाञ्च सर्वभागो यथार्हतः ॥ ९
 एतानि नव कर्माणि विकर्माणि तथा पुनः ।
 अनृतं पारदार्यञ्च तथाभक्षयः भक्षणम् ॥ १०
 अगम्यागमनापेक्षपानं स्तेयञ्च चरसनम् ।
 अश्वीतकर्माचरणं मित्रधर्मवर्जितम् ॥ ११
 नवैतानि विकर्माणि तान् भव्याणि वर्जयेत् ।
 आयुर्जितं गृहच्छिष्टं मन्त्रमैष्टुनभेदजम् ॥ १२
 तथा दानाधमानौ च नव गोष्ठानि यत्नतः ।
 आरोग्यमृण्युद्विष्टं दानाध्ययनविक्रया ॥ १३
 कल्याणानं हृषीकेशगो रक्षःपापमकुत्सनम् ।
 प्रकाशानि नवैतानि गृहस्थान्निमित्ततया ॥ १४
 मातापित्रोर्गुरौ मित्रे विनोते चोपकारिणि ।
 दीनानाथविशिष्टेभ्यो दत्तन्तु सफलं भवेत् ॥ १५
 धूर्तं बन्दिनि मन्दे च कुर्वेद्ये कितवे शठे ।
 आटुचारणचौरिभ्यो दत्तं भवति निष्फलम् ॥ १६

सामान्यं याजितं न्याम आधिहाराय तद्धनम् ।
 क्रमायातश्च निक्षेप मन्त्रेऽन्वये मतिः ॥ १७
 आपत्क्षयि न देयानि नव वस्तूनि सर्वदा ।
 यो ददाति न मूढात्मा प्रायश्चित्तीयते नरः ॥ १८
 लघनवक्त्रेभ्यस्तारमनुष्ठानपरं मरम् ।
 इह लोके परे च श्रोत्रं स्वर्गस्थश्च न मुक्तिः ॥ १९
 यथेवात्मा परस्तद्वद्व्यः सुखमिच्छता ।
 सुखं तु खानि तुल्यानि यथात्मनि तथा परे ॥ २०
 सुखं वा यदि वा दुःखं यत् किञ्चित् क्रियते परे ।
 ततस्तत् पुनः पश्चात् सव्यं मात्मनि जायते ॥ २१
 न क्लेशेन विना द्रव्यं द्रव्यहाने कुतः क्रिया ।
 क्रियाहीने न धर्मः स्वाधर्महाने कुतः सुखम् ॥ २२
 सुखं वाञ्छन्ति सर्वे हि तच्च धर्ममनुव्रजम् ।
 तस्माद्धर्मः सदा कार्यः सर्ववर्णः प्रयत्नतः ॥ २३
 न्यायागतेन द्रव्येण कर्तव्यं पारलौकिकम् ।
 दानञ्च विधिना देयं काले पात्रे गुणान्विते ॥ २४
 समद्विगुणसाहसमानस्यञ्च यथाक्रमम् ।
 दाने फलविशेषः श्राद्धिमायां तावदेव तु ॥ २५
 सममन्त्राणां दानं द्विगुणं ब्राह्मणब्रुवे ।
 सप्तद्विगुणमाचार्यं त्वनन्तं वेदपारमे ॥ २६
 विधिहीने तथा पात्रे यो ददाति प्रतिग्रहम् ।
 न केवलं तद्दिनश्रेष्ठेषामप्यस्य न श्रुतिः ॥ २७
 व्यसनप्रतिकाराय कुटुम्बार्थञ्च याचते ।
 एवमन्विष्टं दातव्यमन्यथा न फलं भवेत् ॥ २८

मातापित्रिविहोनन्तु संस्कारोद्वहनादिभिः ।
 यः स्नापयति तच्छेदं पुच्छमङ्गना न विद्यते ॥ २८
 न तच्छ्रेयाऽस्मिन्नोत्रेण नार्गमष्टाभिन लभ्यते ।
 यच्छ्रेयः प्राप्यते पुंसां विप्रेण स्नापितेन तु ॥ ३०
 यद्वयदिष्टतमं लोके यच्चापि दयितं गृहे ।
 तत्तद्वयुषवते देयं तद्देशात्तयमिच्छता ॥ ३१
 इति दावे धर्मशास्त्रे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ १

चतुर्थोऽध्यायः ।

पद्मोमूर्धं गृहे पुंसां यदि च्छन्दोऽनुवर्त्तनी ।
 गृह्णात्यमसमं नास्ति यदि भार्यः वशानुया ॥ १
 तथा धर्मोद्येकमाना त्रिवर्गफलमश्नुते ।
 प्राकाम्यवर्त्तमाना तु क्षेहाच्च तु निवारिता ॥ २
 श्ववध्वा सा भवेत् पश्चाद्वयथा व्याधिरूपेक्षितः ।
 अनुकूलः न वाग्दुष्टः दत्ता माध्वौ प्रयवदा ॥ ३
 आत्मगुता स्नातिभक्ता देवता सा न मानुषो ॥ ४
 अनुकूलकलत्रो यस्तस्य स्वर्ग इवैव हि ।
 प्रतिफलकलत्रस्य नरको नास्ति समयः ॥ ५
 स्वर्गेऽपि दुष्टेभ्यो जेतदनुरागः परस्परम् ।
 रक्त एका विरक्ताऽन्यः शस्त्रान् कष्टतरं तु किम् ॥ ६
 गृहवासः सुखार्थाय पद्मामूर्धं गृहे सुखम् ।
 सा पद्मो या विनोता स्नाच्चित्तज्ञा यशवर्त्तनी ॥ ७

दुःखा ह्येषा सदा स्थिता चित्तभेदः परस्परम् ।
 प्रतिपक्षकलत्रञ्च द्विदोरस्य विशेषतः ॥ ८
 यावत् सर्वा जलौकेव भुवणाच्छादनाग्नेः ।
 सुभूयापि जला नित्यं पुरुषं ह्यपकरोति ॥ ९
 जलोक्ता रक्तमादत्ते केवल मा तपस्विनौ ।
 इतश्च न धर्मं वित्तं मानं वीर्यं वल सुखम् ॥ १०
 मयद्वा बालभावे तु यौवने विमुखौ भवेत् ।
 मृत्यवन्मन्यते यथादृष्टव्यभावे स्त्रकं पतिम् ॥ ११
 अनुकूला न वाग्दुष्टा दक्षा साध्वो पतिव्रता ।
 अभिरव मुण्डैर्युक्ता स्त्रीरव स्त्रो न संशयः ॥ १२
 या हृष्टमनसा नित्यं ज्ञानमानविचक्षया ।
 भर्तुः प्रीतिकरो नित्यं सा भार्या क्षीनरा जरा ॥ १३
 शिष्यो भार्या शिशुर्भाता पुत्रो दासः समाश्रितः ।
 यस्मैतानि विनीतानि तस्य स्त्रांके हि वीरवम् ॥ १४
 प्रथमा धर्मपत्नी च द्वितीया रतिवर्द्धनी ।
 तृतीय फल तत्र नादृष्टसुपजायते ॥ १५
 धर्मपत्नी समाख्याता निर्दोषा यदि सा भवेत् ।
 दास्ये सति न दोषः स्यादस्या भार्या गुणान्विता ॥ १६
 अदुष्टापतिता भार्या यौवने यः परित्यजेत् ।
 स जीवनान्ते स्त्रोत्वञ्च वन्द्यत्वञ्च समाप्नुयात् ॥ १७
 दरिद्रं व्याधितश्चैव भर्तारं यावमन्यते ।
 शुनौ शत्रो च भक्तौ जायते सा पुन पुनः ॥ १८
 हतं भर्तारं या नारो समारोहेदुताशनम् ।
 सा भवेत्तु शुभाचारा स्वर्गलोके मच्चर्यते ॥ १९

व्यालघाहो यथा व्यालं बलादुद्धरते विलात् ।

तथा सा पतिसुदृक् तेनैव सङ्ग मोदते ॥ २० ॥

इति दाचे धर्माशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

उक्तं शौचमगौचञ्च कार्यं त्वाज्य मनीषिभिः ।

विशेषाद्यैः तथाः किञ्चिद्विद्वद्भिरिति काव्यया ॥ १ ॥

शौचे यत्नः सदा कार्यः शौचमूलो द्विजः स्मृतः ।

शौचाचारविहीनस्य समस्ता निष्फलाः क्रियाः ॥

शौचञ्च द्विविधं मोक्षं बाह्यमाभ्यन्तरं तथा ।

सृज्यमान्धां स्मृतं बाह्यं भावशुद्धिस्तथान्तरम् ॥ ३ ॥

अशौचादि वर्जं बाह्यं तस्मादाभ्यन्तरं चरम् ।

समाख्याञ्च शुचियेषु मं शुचिर्नेतरः शुचि ॥ ४ ॥

एका निम्ने गुदे तिस्रो दश वामकरे तथा ।

उभयोः सप्त दातव्याः सृदास्त्रिंशस्तु पादयोः ॥ ५ ॥

सृष्टस्त्र्यशौचमाख्यातं त्रिपल्येषु यथाक्रमम् ।

द्विगुणं त्रिगुणञ्चैव चतुर्थस्य चतुर्गुणम् ॥ ६ ॥

अर्धप्रसूतिमात्रन्तु प्रथमा स्मृतिका स्मृता ।

द्वितीया च तृतीया च तदर्थं परिकीर्तिता ॥ ७ ॥

निम्नेऽप्यत्र समाख्याता त्रिपल्यीं पूर्यते यथा ।

एतच्छौचं सृष्टस्याना द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ॥ ८ ॥

त्रिगुणन्तु वनस्थानां यतीनाञ्च चतुर्गुणम् ।

दातव्यमुदकं तावच्छुद्धमात्रं यथा भवेत् ॥ ९ ॥

दत्तमहिता ।

अटा जलेन शुद्धिः स्यात् क्लेशो न घनव्ययः ।
 यच्च शौचेऽपि शैशिव्यं चित्तं तस्य परीक्षितम् ॥ १०
 एतदेव दिवा शौचः रात्रौ चान्यद्विधीयते ।
 अन्यदापत्सु विपाशामन्यदेव ह्यनापदि ॥ ११
 कैवाटिनस्य शौचस्य रात्रौ चर्दं विधीयते ।
 तदर्द्धमातुरस्यावृष्टवगायमर्द्धमध्वनि ॥ १२
 न्युनाधिकं न कर्त्तव्यं शौचे शुद्धिमभोषता ।
 प्रायश्चित्तं न युज्यत विहितानि क्लमे क्लते ॥ १३
 इति टाणे धर्मशास्त्रे पञ्चमाऽध्यायः ॥ ५

षष्ठोऽध्यायः ।

सूतकान्तु प्रवक्ष्यामि जन्ममृत्युसमुद्भवम् ।
 यावज्जीवं द्वितीयन्तु यथावदनुपूर्वशः ॥ १
 सद्यःशौचं तथैकाहं द्वित्रिचतुरहस्याया ।
 दशाहो द्वादशाहश्च पक्षो मासस्तथैव च ॥ २
 भरण्यान्तं तथा चान्यद्द्व्यपलन्तु सूतके ।
 उपन्यस्तक्रमैव वक्ष्याम्यहमशेषतः ॥ ३
 चत्वार्यतो विज्ञानाति वेदमङ्गैः समन्वितम् ।
 सकलां सरवस्त्रश्च क्रियावाञ्छेयं सूतकी ॥ ४
 राजर्त्विग्यौचितानाञ्च जाले देशान्तरे तथा ।
 प्रतिनां सत्रिणाञ्चैव सद्यःशौचं विधीयते ॥ ५
 एकाहस्तु समाख्यातो योऽग्निवेदसमन्वितः ।
 होमि होमतरे चैव द्वित्रिचतुरहस्याया ॥ ६

जातिविप्रो दशाडेन द्वादशाडेन भूमिपः ।
 वैश्यः पञ्चदशाडेन शूद्रो मासेन शुध्यति ॥ ७
 अस्त्रात्वा चाप्यङ्गुत्वा च भुङ्क्तोऽदत्त्वा च यः पुनः ।
 एवंविधस्य सर्वस्य सूतकं समुदाहृतम् ॥ ८
 व्याधितस्य कदर्यस्य क्षणघ्नस्तस्य सर्वदा ।
 क्रियाहीनस्य सूर्तस्य स्त्रोजितस्य विशेषतः ॥ ९
 ध्यमानमक्तचित्तस्य पराधीनस्य नित्यशः ।
 अस्त्रात्यागविहीनस्य भस्मान्तं सूतकं भवेत् ॥ १०
 न सूतकं कटाचित् स्वादुयावज्जीवन्तु सूतकम् ।
 एव गुणविशेषेण सूतकं समुदाहृतम् ॥ ११
 सूतके सूतके चैव तथा च सूतसूतके ।
 एतत्संहतशौचानां सूतशौचेन शुध्यति ॥ १२
 दानं प्रतिघ्नो ह्योमः स्नाध्यायश्च निवर्त्तते ।
 दशाहात् परं शौचं विप्रोऽहंति च धर्मवित् ॥ १३
 दानञ्च विधिना देयमशुभात्तारकं हि तत् ।
 सूतकान्ते सूतो यस्तु सूतकान्ते च सूतकम् ॥ १४
 एतत् संहतशौचानां पूर्वशौचेन शुध्यति ।
 उभयत्र दशाहानि कुलस्नानं न भुज्यते ॥ १५
 चतुर्थेऽहनि कर्त्तव्यमस्त्रिसप्तयनं दिवैः ।
 ततः सप्तयनादूर्ध्वमष्टस्यर्शो विधीयते ॥ १६
 चर्चानामानुजौम्येन स्त्रोषामेका यदा पतिः ।
 दशष्टपाहमेकाहः प्रसवे सूतकं भवेत् ॥ १७
 यज्ञकाले विवाहे च देशभङ्गे तथैव च ।
 ह्यमाने तवास्त्री च नाशौचं सूतसूतके ॥ १८

दक्षसंहिता ।

सुखकाले त्विदं सर्वमशौचं परिकीर्तितम् ।
आपहतस्य सर्वस्य सूतके न तु सूतकम् ॥ १८
इति दाक्षे बर्माशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६

सप्तमोऽध्यायः ।

साक्षां वशीकृतो येन येन चात्मा वशीकृतः ।
हृन्दिचार्यो जितो येन तं योगं प्रब्रवीम्यहम् ॥ १
प्राच्यामस्तथा ध्यानं प्रत्याहारस्तु धारणा ।
तर्कश्चैव समाधिश्च षडङ्गो योग उच्यते ॥ २
नारदस्यैवनादयोगो नामैकग्रन्थचिन्तनात् ।
ब्रतैर्यज्ञैस्तपोभिश्च न योगः कश्चिद्वेत् ॥ ३
न च पञ्चाशनादयोगो न नासाधनिरीक्षणात् ।
न च शास्त्रातिरिक्तेन शीघ्रेण स भवेत् कश्चित् ॥ ४
न मौनमन्त्रकुड्मैरनेकैः सुकृतैस्तथा ।
शौक्याचाविदुस्तस्य योगो भवति कश्चिन्तित् ॥ ५
अभियोगात्तथाभ्यासात्तस्मिन्नेव तु निश्चयात् ।
पुनःपुनश्च निर्वेदादयोगः सिध्यति नान्यथा ॥ ६
आत्मचिन्ताविनोदेन शीघ्रकौटुम्बिकेन च ।
सर्वभूतसमत्वेन योगः सिध्यति नान्यथा ॥ ७
यस्यात्मनिरतो निरुत्साहकौटुम्बिकैश्च व ।
आत्मनिष्ठश्च सततमात्मन्येव स्मभावतः ॥ ८
रतश्चैव स्वयं तुष्टः सन्तुष्टो नान्यमानसः ।
आत्मन्येव सुखमोऽसौ योगस्तस्य प्रसिध्यति ॥ ९

सुप्तोऽपि योगबुद्धः स्वात्माद्यथापि विशेषतः ।
 वैदृक्चेष्टः स्मृतः श्रेष्ठो गरिष्ठो ब्रह्मवादिनाम् ॥ १०
 यथात्मशक्तिरेकेषाद्वितीया नैव पश्यति ।
 ब्रह्मोभूय स एवं त्रि दत्तपल उदाहृतः ॥ ११
 विषयासक्तचित्तं हि यतिर्भावं न विन्दति ।
 यत्नेन विषयासक्तिं तस्माद्योगो विवर्जयेत् ॥ १२
 विषयेन्द्रियसयोगं केचिद्योगं वदन्ति हि ।
 अधर्मी धर्मरूपेण गृहीतस्तैरपण्डितैः ॥ १३
 मनसयात्मनश्चैव सयोगश्च तथापरे ।
 सक्तानामधिका ह्यने केवलं योगवञ्चिताः ॥ १४
 हृत्तिष्ठोन मनः कृत्वा चैव त्रं परमात्मनि ।
 एकोक्त्य विमुच्येत योगोऽयं मुख्य उच्यते ॥ १५
 कदाप्यमाहविशेष लज्जाशङ्कादिचेतसः ।
 व्यापारास्तु समाख्यातास्तान् जित्वा वशमानयेत् ॥ १६
 कुटुम्बैः पञ्चभिर्षाभ्यः पञ्चस्तत्र महत्तरः ।
 दंवासुरमनुष्यैस्तु न जेतुं नैव शक्यते ॥ १७
 बलेन परराष्ट्रानि मृज्जन् शूरस्तु नोच्यते ।
 जिता येनेन्द्रियग्रामः स शूरः कथ्यते दुधेः ॥ १८
 ब्राह्मर्षिणां सर्वाणि कृत्वा चाभिसुखानि वै ।
 सर्व्वशैवेन्द्रियग्रामं मनसात्मनि योजयेत् ॥ १९
 सर्व्वभावविनिर्मुक्तः चैव त्रं ब्रह्मणि ऋसेत् ।
 एतन्नान्यच्च योगश्च शेषाः स्तु ब्रह्मविस्ताराः ॥ २०
 त्वज्जा विषयभागाश्च मनो निचलता गतम् ।
 आत्मशक्तिसवरूपेण समाधिः परिकीर्तितः ॥ २१

दशसंहिता ।

चतुर्णां सचिकर्षेण यदं यत्तदशास्त्रतम् ।
 यद्योस्तु सचिकर्षेण शास्त्रतं ध्रुवमस्यम् ॥ २२
 यथाहि सर्व्वलोकस्य तदस्मोति विद्वद्भ्यते ।
 कथ्यमानं तथान्यस्य हृदये नावतिष्ठते ॥ २३
 सप्तवेद्यं हि तद्वद्वद्वा कुमारौ मैथुनं यथा ।
 अयोगो नैव जानाति जानोन्मो हि यथा घटम् ॥ २४
 निम्बाध्वजनशोलस्य सप्तवेद्यं हि तद्वद्वत् ।
 तत् सूक्ष्मत्वादिर्होश्च परं ब्रह्म समातनम् ॥ २५
 बुधश्चाभरणं भावं मनसालोचनं यथा ।
 मन्यते स्त्री च सूर्यश्च तदेव बहु मन्यते ॥ २६
 सख्योत्कटाः सुराद्यापि विषयेषु वशीकृताः ।
 प्रमादिभिः क्षुद्रमस्वैर्यानुषैरत्र का कथा ॥ २७
 तस्मात् सक्तकथायेषु कर्त्तव्यं दण्डधारणम् ।
 इतरस्तु न शक्नोति विषयैरभिभूयते ॥ २८
 न स्मिरं षण्मप्येकमुदकं; हि ययोर्मिभिः ।
 याताहृतं तथाऽचित्तं तस्मात् तस्य न विध्यसेत् ॥ २९
 त्रिदण्डपदेशेन जीवन्ति बहुवो नराः ।
 यो हि ब्रह्म न जानाति न त्रिदण्डार्हं एव सः ॥ ३०
 ब्रह्मचर्य्यं सदा रचेद्व्रथा मैथुनं पूषण् ।
 स्मरणं कीर्त्तनं केलिः प्रेषणं गुह्यभाषणम् ॥ ३१
 सङ्कल्पोऽध्यवसायश्च क्रियानिष्पत्तिरेव च ।
 एतन्मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति मनोविषः ॥ ३२
 न ध्यातव्यं न वक्तव्यं, न कर्त्तव्यं कदाचन ।
 एतेः सर्व्वेः सुसम्पन्नो यतिर्भवति नेतरः ॥ ३३

पारिवर्त्यं गृहीत्वा च यो धर्मो नावतिष्ठति ।
 अपदेनाह्वयित्वा तं राजाऽशौचं प्रवासयेत् ॥ १४
 एको भिक्षुर्यथोक्तस्तु द्वौ चैव भिक्षुनं स्मृतम् ।
 चयो ग्रामस्तथा ख्यातं कर्तुं नगरायते ॥ १५
 नगरं हि न कर्त्तव्यं ग्रामो वा भिक्षुनं तथा ।
 एतन्नयं प्रकुर्वीषः स्वधर्माच्चरते यतिः ॥ १६
 राजवात्तादि तेषाम्नु भिक्षावात्ता परस्परम् ।
 ज्ञेयैषैष्यन्मातृसख्ये सन्निकर्षादसंशयम् ॥ १७
 लाभपूजानिमित्तं हि व्याख्यानं शिष्यसंघः ।
 एते चान्ये च बहवः प्रपन्नाः कुतपस्विनाम् ॥ १८
 ध्यानं शौचं तथा भिक्षा नित्यमेवान्त्यौकता ।
 भिक्षोश्चत्वारि कर्माणि पञ्चमो लोपपद्यते ॥ १९
 तपोजपैः कर्मभूतो व्याधितोऽवसथावहः ।
 ब्रह्मो गृह्यगृहीतश्च यस्यान्यो विकसीन्द्रियः ॥ २०
 नौरुजश्च युवा चैव भिक्षुर्नावसथावहः ।
 स दूषयति तत् स्थानं पशून् पौडयतीति च ॥ २१
 नौरुजश्च युवा चैव ब्रह्मचर्यादिनश्यति ।
 ब्रह्मचर्याविनष्टस्तु कुलश्चैव तु नाशयेत् ॥ २२
 वसन्नावसथे भिक्षुर्नैयुनं यदि सेवते ।
 तस्यावसथनायश्च मूलान्यपि निवृत्तयति ॥ २३
 आश्रमे तु यतिर्यश्च मूर्खत्तमपि विप्रमेत् ।
 किं तस्यान्येन धर्मोऽथ कृतकृत्योऽभिजायते ॥ २४
 सञ्चितं यद्गृहस्थेन पापमामरणात्मिकम् ।
 स निर्हन्ति तत् सर्वमेकरात्रोपितो यतिः ॥ २५

योगाश्रमपरिव्रजानां यस्तु भोजयने यतिम् ।
 निखिलं भोजितं तेन त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ४६
 यस्मिन् देशे वसेद्योगी ध्यानयोगविचक्षणः ।
 सोऽपि देशो भवेत् पूतः किं पुनस्तत्र बान्धवाः ॥ ४७
 हेतुश्चैव तथाहेतं हेताहेत तथैव च ।
 न हेतं नापि चाहेतमितो तत् परमार्थिकम् ॥ ४८
 नाहं नैवान्यसम्बन्धो जगद्भावेण भावितः ।
 ईदृशायामवस्थायामवाप्यं परमं पदम् ॥ ४९
 हेतुपदे समाख्याये अहेते तु व्यवस्थिताः ।
 अहेतिनां प्रवक्ष्यामि यथा चर्याः सुनिश्चिताः ॥ ५०
 तत्रात्मव्यतिरेकेण द्वितीयं यदि पश्यति ।
 ततः शास्त्राधोयन्ते श्रयन्ते अन्यसङ्ख्याः ॥ ५१
 दशशास्त्रं यथा प्रोक्तमग्नेवाश्रममुत्तमम् ।
 अधोयन्ते तु ये विप्राश्चेत्याख्यमरलोक्तताम् ॥ ५२
 इदन्तु यः पठेद्भक्त्या शृणुयादधर्मोऽपि वा ।
 स पुनर्पोषयमान् कौर्त्तिञ्च समवाप्नुयात् ॥ ५३
 आवयित्वा त्विदं शास्त्रं श्राद्धकालेऽपि वा द्विजः ।
 अक्षयं भवति श्राद्धं पित्रभ्यर्चोपजायते ॥ ५४
 इति दावे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

शातातपमंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तविहीनानां महापातकिनां नृणाम् ।
नरकान्ते भवेत्तस्य चिह्नं ह्येतत्परोरिणाम् ॥ १
प्रतिब्रज्य भवेत्तेषां चिह्नं तत्पापसूचितम् ।
प्रायश्चित्ते कृते याति पश्चात्तापवतां पुनः ॥ २
महापातकजं चिह्नं सप्तब्रज्यनि जायते ।
उपवापोद्भवं तच्च बोधिं पापममुद्भवम् ॥ ३
दुष्कर्मजाः, नृणां, रोगा यान्ति चापक्रमैः शमम् ।
अपैः सुराङ्गनेर्हर्मिर्दानैस्तोषा शमो भवेत् ॥ ४
पूर्वजन्मकृतं पापं नरकस्य परिचये ।
बाधते व्याधिद्विषं तस्य जघ्नादिभिः शमः ॥ ५
कुष्ठस्य राजयक्ष्मा च प्रमिष्टो ग्रहणी तथा ।
भूयस्तृष्णाश्मरोकासा अतिसारभगन्दरौ ॥ ६
दुष्टव्रणं गण्डमाला पक्षाघातोऽपि नाशनम् ।
हृत्प्लेवमादयो रोगा महापापोद्भवाः क्षुताः ॥ ७
जलादर यकृतं प्लोहा यूलरोगव्रणानि च ।
श्लासाजोर्ध्वरश्मिर्हर्मममोहमलप्रहाः ॥ ८
रक्तार्क्षुद्विसर्पद्व्या उपवापोद्भवा गदाः ।
दण्डापतानकाश्चित्र वधुः कम्पविचर्चिकाः ॥ ९
बन्धौ कपुष्करौकाद्याः, रोगाः पापसमुद्भवाः ।
अश्वधाद्याः, नद्याः रागा अतिपापाद्भवन्ति हि ॥ १०

अथे च बहरो रोगाऽन्त्यायन्ते पापसङ्कराः ।
 उच्यन्ते च निदानानि प्रायश्चित्तानि वै क्षमात् ॥ ११
 महापापेषु सर्वं क्षात् तदर्हमुपपातके ।
 दद्यात् पापेषु यथांशं कर्त्तुं व्याधिवलावलम् ॥ १२
 अथ साधारणं तेषु गोदानादिषु कथ्यते ।
 गोदाने वत्सयुक्ता गौः सुशीला च पयस्विनी ॥ १३
 वृषदाने शुभाऽनङ्गान् शृङ्गान्म्वरमकाञ्चनः ।
 निवर्त्तनानि भूदाने दद्याद्वाहिजातये ॥ १४
 दद्याच्चस्तेन दण्डेन त्रिशङ्खं निवर्त्तनम् ।
 दद्यात्तान्येव गाचर्मै दत्त्वा स्वर्गे महीयते ॥ १५
 सुवर्णशतनिष्कन्तु तदर्हं प्रमाणातः ।
 अश्वदाने स्रुद्वाक्षमर्षं सोपस्करं दिशेत् ॥ १६
 महर्षौ माहिषे दाने दद्यात् स्वर्णयुधान्विताम् ।
 दद्याद्दत्तं महादाने सुवर्णफलसंयुतम् ॥ १७
 लक्षसङ्क्रार्चणं पुष्पं प्रदद्याद्देवतार्चने ।
 दद्याद्द्विजसङ्ख्याय मिष्टान्नं द्विजभोजने ॥ १८
 रुद्रं जपेन्नवपुष्पैः पूजयित्वा च ताम्बकम् ।
 एकादश जपेद्गुदान् दद्यांशं शुभं गुणैर्वृतैः ॥ १९
 भुत्वाभिषेचनं कुर्यान्मन्त्रैर्वर्णदेवतैः ।
 शान्तिके गणशान्तिसु ग्रहशान्तिकपूर्वकम् ॥ २०
 धान्यदाने शुभं धान्यं स्वर्णरौप्यद्विमतं क्षतम् ।
 वस्त्रदाने पटवस्त्रद्वयं कर्पूरसंयुतम् ॥ २१
 दद्याच्छाष्टचतुर उपवेश्य द्विजान् शुभान् ।
 विधाय वेणुवीं पूजां सङ्कल्प्य निजकाम्यया ॥ २२

धेनुं दद्याद् द्विजातिभ्यो दक्षिणाञ्चापि शक्तिः ।
 अलङ्कृत्य यथाशक्ति वस्त्रालङ्करणैर्द्विजान् ॥ २३
 याचेद्दण्डप्रमाणेन प्रायश्चित्तं यथोदितम् ।
 तेषामनुज्ञया कृत्वा प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥ २४
 पुनस्तान् परिपूर्णार्थानर्चयेद्विधिवद्द्विजान् ।
 सन्तुष्टा ब्राह्मणा दध्युरनुज्ञां व्रतकारिण्ये ॥ २५
 जपच्छिद्रं तपश्छिद्रं यच्छिद्रं यज्ञकर्मणि ।
 सर्वं भवति निर्च्छिद्रं यस्य चेच्छन्ति ब्राह्मणाः ॥ २६
 ब्राह्मणा दानि भाषन्ते मान्यन्ते तानि देवताः ।
 सर्वदेवमया विप्रा न तदचनमन्यथा ॥ २७
 उपवासो व्रतश्चैव स्थानं तीर्थफलं तपः ।
 विप्रैः सम्पादितं सर्वं सम्पन्नं तस्य तत्फलम् ॥ २८
 सम्पन्नमिति यद्वाक्यं वर्तन्ते क्षितिदेवताः ।
 प्रणम्य शिरसा धार्य्यर्माग्निष्टोमफलं लभेत् ॥ २९
 ब्राह्मणा जङ्गमं तीर्थं निर्जलं सार्वकामिकम् ।
 तेषां वाक्योदकेनैव शुध्यन्ति मलिना जनाः ॥ ३०
 तेभ्योऽनुज्ञामभिप्राप्य प्रगृह्य च तथाशिषः ।
 भोजयित्वा द्विजान् शक्त्या भुञ्जीत सह वन्धुभिः ॥ ३१
 इति शातातपौये कर्मविपाके प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

ब्रह्महा नरकस्यान्ते पाण्डुकुष्ठौ प्रजायते ।
 प्रायश्चित्तं प्रकुर्वीत स तत्पातकशान्तये ॥ १

चत्वारः कलसाः कार्यः पञ्चरत्नसमन्विताः ।
 पञ्चपल्लवमयुक्ताः सितवस्त्रेण संयुताः ॥ ९
 पञ्चस्नानादिस्तद्युक्तास्तोर्धादकस्तूपूरिताः ।
 कषायपञ्चकोपेता नानाविधफलान्विताः ॥ १०
 सर्वोषधिसमायुक्ताः स्याध्याः प्रतिदिनं द्विजैः ।
 रौप्यमष्टदलं पद्मं मध्यकुम्भोपरि न्यस्येत् ॥ ११
 तस्योपरि न्यसेद्देव ब्रह्माण्डचतुर्मुखम् ।
 पलाहोर्ध्वप्रमाणेन सुवर्णेन विनिर्मितम् ॥ १२
 अर्धेत् पुरुषसूक्तेन त्रिकालं प्रतिवासरम् ।
 यजमानः शुभैर्गन्धैः पुष्पैर्धूपैर्यथाविधि ॥ १३
 पूर्वोदिकुम्भेषु ततो ब्राह्मणा ब्रह्मचारिणः ।
 पठेयुः स्वस्त्ववेदास्ते ऋग्वेदप्रभृतीन् यनैः ॥ १४
 दशयिनस्ततो ह्यसौ ग्रहशान्तिपुरःसरम् ।
 मध्यकुम्भे विधानार्थः घृताक्तैस्त्रिजलैर्मभिः ॥ १५
 द्वादशार्जमिदं कस्य समाप्य दिजपुङ्गवः ।
 तत्र पठेत् यजमानमभिषिञ्चेद्यथाविधि ॥ १६
 ततो दद्याद्यथाशक्तिं गोभूहेमतिलादिकम् ।
 ब्राह्मणेभ्यस्तथा देवमाचार्य्याय निवेदयेत् ॥ १७
 आदित्या वसवो रुद्रा विश्वदेवा मरुद्गणाः ।
 प्रीता सर्वे व्यपोहन्तु मम पाप मुदारुणम् ॥ १८
 इत्युदोर्ध्वं मुदुर्भक्त्या तमाचार्य्यं समापयेत् ।
 एवं विधाने विहिते श्वेतकुष्ठौ विशुध्यति ॥ १९
 कुष्ठौ गोवधकारी स्वाश्वरकान्तोऽस्य निष्कृतिः ।
 स्वापयेद् वडमेकन्तु पूर्वोक्तद्रव्यसंयुतम् ॥ २०

सस्रघातो तु बधिरा नरकान्ते ब्रूयायते ।
 मूर्खा भ्रातृवधे चैव तप्त्यर्थं निष्कृतिः श्रुता ॥ २६
 सऽपि पापविशुद्धये चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ।
 व्रतान्तं पुस्तकं दद्यात् सुवर्णफलसंयुतम् ॥ २७
 इमं मन्त्रं समुच्चार्य ब्राह्मणीं तां विभर्त्सयेत् ।
 सरस्वति जगन्मातः शब्दब्रह्माधिदेवते ॥ २८
 दुष्कर्मकरणात् पाप पाहि मा परमेश्वरि ।
 बालघातो च पुरुषो ह्यतवत्स्रः प्रजायते ॥ २९
 ब्राह्मणोदाहृतश्चैव कर्त्तव्यं तेन शुद्धये ।
 अथ च हरियंशश्च कर्त्तव्यश्च यथाविधि ॥ ३०
 महाकद्रुजपञ्चैव कारयेच्च यथाविधि ।
 घड्डैकादशे कद्रु कद्रुः सामभिधौयते ॥ ३१
 कद्रुश्चाष्टैकादशमिर्गोहाकद्रुः प्रकीर्त्तितः ।
 एकादशमिरेतेस्तु शतिकद्रुश्च कथ्यते ॥ ३२
 लुङ्गुयाश्च दशाश्विन दूर्ज्यायुतसङ्ख्याया ।
 शकटशः स्वर्णनिष्काः प्रदातव्याः सदृशिषाः ॥ ३३
 पलान्येकादश तथा दद्याद्दिव्यानुसारतः ।
 शम्भोऽपि यथाशक्ति दिग्भ्यां दक्षिणादिशेत् ॥ ३४
 स्नापयेद्दम्पती पञ्चाक्षन्मैत्र्यरूपदेवतैः ।
 आचार्याय प्रदेयाणि वस्त्रालङ्कारणानि च ॥ ३५
 गोवहा पुरुषः कुठ्ठी निम्बेश्वरोपजायते ।
 स च पापविशुद्धये प्राजापत्यशतश्वरेत् ॥ ३६
 व्रतान्ते मेदिनीं दत्त्वा शृणुयादथ भारतम् ।
 खौहन्ता चातिशारौ आदम्बत्मान् रोपयेद्दश ॥ ३७

दद्याच्च शर्कराधेनं भोजयेच्च शतं द्विजान् ।
 राजहा चयरोगी स्यादेषा तस्य च निष्कृतिः ॥ ३८
 गोभूहिरण्यमिष्टाञ्जलवस्त्रप्रदानतः ।
 घृतधेनुप्रदानेन तिलधेनुप्रदानतः ॥ ३९
 इत्यादिना क्रमेणैव चयरोगः प्रशाम्यति ।
 रक्ताव्वुदौ वैश्यहन्ता जायते स च मानवः ॥ ४०
 प्राजापत्यानि चत्वारि सप्त धान्यानि चोत्सृजेत् ।
 दण्डापतानकयुतः शूद्रहन्ता भवेन्नरः ॥ ४१
 प्राजापत्यं सक्तञ्चैवं दद्याद्धेनुं सदक्षिणाम् ।
 कारुणाञ्च वधे चैव रूक्षभाषः प्रजायते ॥ ४२
 तेन तत्पापशुद्ध्यर्थं दातव्यो वृषभः सितः ।
 सर्वकार्येष्वसिद्धार्थो गजघाती भवेन्नरः ॥ ४३
 प्रासादं कारयित्वा तु गणेशप्रतिमां न्यस्येत् ।
 गणनाथस्य मन्त्रन्तु मन्त्रो लक्षमितं जपेत् ॥ ४४
 कुलस्थशाकैः पूषेच्च गणशान्तिपुरःसरम् ।
 उष्ट्रे विनिहते चैव जायते विष्णुतस्त्ररः ॥ ४५
 स तत्पापविशुद्ध्यर्थं दद्यात् कर्पूरकां पलम् ।
 अश्वे विनिहते चैव वक्रतुण्डः प्रजायते ॥ ४६
 शतं पलानि दद्याच्च चन्दनान्यधनुत्तये ।
 महिषौघातने चैव कृष्णगुल्फः प्रजायते ॥ ४७
 खरे विनिहते चैव खररोमा प्रजायते ।
 निष्वात्रयस्य प्रकृतिं सम्प्रदद्याद्धिरण्ययीम् ॥ ४८
 तरुणौ निहते चैव जायते काकरेक्षणः ।
 दद्याद्रत्नमयीं धेनुं स तत्पातकशान्तये ॥ ४९

शूकरे निहते चैव दन्तुरो जायते नरः ।
 स दद्यात्तु विशुद्धार्थं हृतकुम्भं सदक्षिणम् ॥ ५४
 हरिणे निहते खञ्जः शृगाले तु विपादकः ।
 अश्वस्तेन प्रदातव्यः सौवर्ण्यपलनिर्मितः ॥ ५५
 अजाभिघातने चैव अघिकाङ्क्षः प्रजायते ।
 अजा तेन प्रदातव्या विशिष्टवस्त्रमंयुता ॥ ५६
 उरभ्ने निहते चैव पाण्डुरोगः प्रजायते ।
 कस्तुरिकापलं दद्याद्ब्राह्मणाय विशुद्धये ॥ ५७
 माज्जारे निहते चैव पीतपाणिः प्रजायते ।
 पारावत ससौवर्णं प्रदद्याद्विष्कमाचकम् ॥ ५८
 शुकसारिकयोर्घाते नरः खल्लितवाग्भवेत् ।
 सख्खास्त्रपुस्तकं दद्यात् स विप्राय सदक्षिणम् ॥ ५९
 बकघातो दीर्घनसोऽद्याहा धवलप्रभाम् ।
 काकघातो कर्णहीनो दद्याद्दामसितप्रभाम् ॥ ६०
 हिंसाया निष्कृतिरियं ब्राह्मणे ममुदाहृता ।
 तदर्हाङ्गप्रमाणेन सत्रियादिव्यनुकृता ॥ ६१
 इति शातातपौये कर्मविपाके हिंसाप्रायश्चित्तविधिर्नाम
 द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

चरापः श्वावदन्तः श्वात् प्राजापत्यान्तरं तथा ।
 शर्करावाक्कुलाः सप्त दद्यात् पापविशुद्धये ॥ १

क्षपित्वा तु महारूढं दशांशं जुहुयात्तिलैः ।
 ततोऽभिषेकः कर्त्तव्यो मन्त्रैर्व्वरुणदेवतेः ॥ २
 मद्यपो रक्तपित्ती स्यात् स दद्यात् सर्पिषो घटम् ।
 मधुनोऽर्घघटञ्चैव सहिरण्यं विशुद्धये ॥ ३
 अभक्ष्यभक्षणे चैव जायते क्लमिलोदरः ।
 यथावत्तेन शुद्धार्थमुपोष्य भौक्षपञ्चकम् ॥ ४
 उदक्या बौक्षितं भुक्त्वा जायते क्लमिलोदरः ।
 गोसूत्रयावकाहारस्त्रिरात्रेणैव शुध्यति ॥ ५
 भुक्त्वा चास्पृश्य संस्पृष्टं जायते क्लमिलोदरः ।
 त्रिरात्रं समुपोष्याथ स तत्पापात् प्रमुच्यते ॥ ६
 परान्नविन्नकरणादजौर्णमभिजायते ।
 लवहोमं स कुर्व्वीत प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥ ७
 मन्दोदराग्निर्भवति सति द्रव्ये कदन्नदः ।
 प्राजापत्यत्रयं कुर्य्याद्भोजयेच्च शतं द्विजान् ॥ ८
 विषदः स्याच्छर्द्दि रोगी दद्याद्दशपयस्त्रिणीः ।
 मार्गहा पादरोगी स्यात् सोऽश्नदानं समाचरेत् ॥ ९
 पिशुनो नरकस्थान्ते जायते श्वासकासवान् ।
 घृतं तेन प्रदातव्यं सहस्रपलसम्भितम् ॥ १०
 धूर्त्तोऽपस्माररोगी स्यात् स तत्पापविशुद्धये ।
 ब्रह्मकूर्चमयीं धेनुं दद्याद्वाच्यं सदक्षिणाम् ॥ ११
 शूलो परोपतापेन जायते तत्प्रमोचने ।
 सोऽन्नदानं प्रकुर्व्वीत तथा रूढं जपेन्नरः ॥ १२
 दावाग्निदायकश्चैव रक्तातिसारवान् भवेत् ।
 तैनोदपानं कर्त्तव्यं रोपणीयस्तथा वटः ॥ १३

सुरालये जले वापि शक्नुमूढं करोति यः ।
 गुदरोगो भवेत् तस्य पापवपः सुदारुणः ॥ १४
 मासं सुरार्चनेनेव गोदानद्वितयेन तु ।
 प्राजापत्येन चैकेन शक्यन्ति गुदजा रुजः ॥ १५
 गभेषातनजा रोगा यस्तुष्टो हज्जोदराः ।
 तेषां प्रशमनार्थाय प्रायश्चित्तमिदं कृतम् ॥ १६
 एतेषु दद्याद्द्विप्राय जलधनुं विधानतः ।
 सुवर्णवप्यताम्राणां पलत्रयसमन्विताम् ॥ १७
 प्रतिमाभङ्गकारो च सप्रतिष्ठः प्रजायते ।
 संवत्सरचयं सिद्धे दम्बत्यं प्रतिवासरम् ॥ १८
 सदा हयेत् तमम्बत्यं स्वयच्छोक्तविधानतः ।
 तत्र संस्थापयेद्देवं विघ्नराजं सुपूजितम् ॥ १९
 दुष्टबादो ह्यधिकतः स्यात् स वै दद्याद्द्विजातये ।
 हव्यं पलद्वयं दुग्धं घटद्वयसमन्वितम् ॥ २०
 खक्रोटः परनिन्दिवान् धेनुं दद्यात् सकाञ्चनाम् ।
 परोपहासकृत्काचः स गां दद्यात् समौक्तताम् ॥ २१
 सभायां पक्षपाती च जायते पक्षघातवान् ।
 निष्कवयमितं हेम स दद्यात् सत्यवर्तिनाम् ॥ २२
 इति शातातपीये कर्माविपाके प्रकौर्णप्रायश्चित्तं नाम
 तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

कुलघ्नो नरकस्यान्ते जायते विप्रहिमहृत् ।
 स तु स्वर्णशतं दद्यात् कृत्वा चान्द्रायणत्रयम् ॥ १
 शौण्डिखरो ताञ्जवौरो नरकान्ते प्रजायते ।
 प्राजापत्यं स कृत्वा त्र तास्रं पलशतं दिशेत् ॥ २
 कांक्षहारो च भवति पुण्डरीकसमन्वितः ।
 कांक्षं पलशतं दद्यादलङ्कृत्य द्विजातये ॥ ३
 रौतिहृत् पिङ्गलाक्षः स्यादुपोथ हरिवासरम् ।
 रौतिं पलशतं दद्यादलङ्कृत्य द्विजं शुभम् ॥ ४
 सुक्ताहारो च पुरुषो जायते पिङ्गसूर्ध्वजः ।
 सुक्ताफलशतं दद्यादुपोथ स विधानतः ॥ ५
 व्रपुहारो च पुरुषा जायते नेत्ररोगवान् ।
 उपोथ दिवसं सोऽपि दद्यात् पलशतं व्रपु ॥ ६
 सोसहारो च पुरुषो जायते शौर्ध्वरोगवान् ।
 उपोथ दिवसं दद्यादष्टतधेनुं विधानतः ॥ ७
 दुग्धहारो च पुरुषो जायते बहुसूत्रकः ।
 स दद्याद्दुग्धधेनुञ्च ब्राह्मणाय यथाविधि ॥ ८
 दधिचौर्येण पुरुषो जायते मदवान् यतः ।
 दधिधेनुः प्रदातव्या तेन विप्राय शुद्धये ॥ ९
 मधुचौरस्तु पुरुषो जायते नेत्ररोगवान् ।
 स दद्यान्मधुधेनुञ्च समुपोथ द्विजातये ॥ १०
 इक्षार्जिकारहारो च भवेदुदरगुल्मवान् ।
 गुडधेनुः प्रदातव्या तेन तद्दोषशान्तये ॥ ११

लोहहारो च पुरुषः कर्बुराजः प्रजायते ।
 लाहं पलशं दद्यादुपोष्य स तु वासरम् ॥ १२
 ैत गोरसु पुरुषा भवेत् कण्ठादिपौडितः ।
 ऽपाय्य स तु विप्राय दद्यात् तेलघटद्वयम् ॥ १३
 यामासहरणाद्यैव दन्तहोनः प्रजायते ।
 स दद्यादग्निनो ह्येभनिष्कहयविनिर्मितौ ॥ १४
 पक्षाक्षहरणाद्यैव जिह्वारोगः प्रजायते ।
 गायत्र्याः स जपेक्षत्तं दशाय जुहुयात् तिलैः ॥ १५
 फलहारो च पुरुषो जायते ब्रह्मिणाङ्गुलिः ।
 नानाफलानामयुतं स दद्याच्च द्विजश्वने ॥ १६
 ताम्बूलहरणाद्यैव श्लेष्मैः स सम्प्रजायते ।
 सदसिष्णं प्रदद्याच्च विद्रुमस्य दयं वरम् ॥ १७
 शकहारो च पुरुषो जायते नीललोचनः ।
 त्राक्षराय प्रदद्यादे महाभौलमण्डपम् ॥ १८
 कन्दमूलस्य हरणात् कृष्णपाणिः प्रजायते ।
 देवतायतनं कार्यमुद्यानं तेन शक्तितम् ॥ १९
 सौगन्धिकस्य हरणाद्दुर्गन्धः प्रजायते ।
 स लक्ष्मिक पद्माना जुहुयाज्जातवेदसि ॥ २०
 दारुहारो च पुरुषः स्निग्धपाणिः प्रजायते ।
 स दद्याद्विदुषे शुद्धो काश्मोरजपलद्वयम् ॥ २१
 विद्य-पुस्तकहारो च किल मूकः प्रजायते ।
 न्यायेतिहासं दद्यात् स ब्रह्मणाय सदसिष्णम् ॥ २२
 वल्लहारो भवेत् कुष्ठो मन्त्रदद्यात् प्रजापतिम् ।
 ह्येभनिष्कमित्तवै वल्लयुग्मं द्विजातये ॥ २३

ऊर्णाहारौ लोमशः स्यात् स दद्यात् कम्बलान्वितम् ।

स्वर्णनिष्कमितं हेमवक्त्रिन्दद्याद्विजातये ॥ २४

पट्टसूत्रस्य हरणान्निर्लोमा जायते नरः ।

तेन धेनुः प्रदातव्या विशुद्धप्रथं द्विजन्मने ॥ २५

औषधस्यापहरणे सूर्यावर्तः प्रजायते ।

सूर्यायार्घ्यः प्रदातव्योऽसासं देयश्च काञ्चनम् ॥ २६

रक्तवस्त्रप्रवालादिहारौ स्याद्रक्तधातवान् ।

सवस्त्रां महिषीं दद्यान्मणिरागसमन्विताम् ॥ २७

विप्ररक्षापहारौ चाप्यनपत्यः प्रजायते ।

तेन कार्यं विशुद्धप्रथं महारुद्रजपादिकम् ॥ २८

मृतवत्सोदितः सर्व्वी बिधिरत्र विधौयते ।

दशांशहोमः कर्त्तव्यः पलाशेन यथाविधि ॥ २९

देवस्त्रहरणाच्चैव जायते विविधो ज्वरः ।

ज्वरो महोज्वरश्चैव रौद्रो वैष्णव एव च ॥ ३०

ज्वरे रौद्रं जपेत् कर्णेऽसहारुद्रं महाज्वरे ।

अतिरौद्रं जपेद्गौत्रे वैष्णवे तद्वयं जपेत् ॥ ३१

नानाविधद्रव्यचौरो जायते ग्रहणीयुतः ।

तेन न्नोदकवस्त्राणि हेम देयश्च शक्तितः ॥ ३२

इति शातातपौये कर्मविपाके स्तेयप्रायश्चित्तं नाम

चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

मातृगामी भवेद्यन्तु लिङ्गं तस्य विनश्यति ।
 चाण्डालीगमने चैव ह्योनकोपः प्रजायते ॥ १
 तस्य प्रतिक्रियां कर्तुं कुम्भमुत्तरतो न्यसेत् ।
 क्षणवस्त्रसमाच्छन्नं क्षणमाख्यविभूषितम् ॥ २
 तस्योपरि न्यसेद्देवं कांस्यपात्रे धनेश्वरम् ।
 सुवर्णनिष्कषट्केन निर्मितं नरवाहनम् ॥ ३
 यजेत् पुरुषसूक्तेन धनदं विश्वरूपिणम् ।
 अथर्ववेदविधिप्रो ह्याथर्वणं समाचरेत् ॥ ४
 सुवर्णपुत्रिकां कृत्वा निष्कविंशतिसङ्ख्याया ।
 दद्याद्विप्राय सम्पुञ्च निष्पापोऽहमिति ब्रुवन् ॥ ५
 धनौनामधिपो देवः शङ्करश्च प्रियः सखा ।
 सौम्याशाधिपतिः सौमान् मम पापं व्यपोहतु ॥ ६
 इमं मन्त्रं समुच्चार्य आचार्याय यथाविधि ।
 दद्याद्देवं ह्योनकोपे लिङ्गनाथे विशुद्धये ॥ ७
 गुरुजायाभिगमनान्सूत्रजच्छः प्रजायते ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्य्या शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ ८
 स्थापयेत् कुम्भमेकान्तु पश्चिमायां शुभे दिने ।
 नौलवस्त्रसमाच्छन्नं नौलमाख्यविभूषितम् ॥ ९
 तस्योपरि न्यसेद्देवं ताम्रपात्रे प्रचेतसम् ।
 सुवर्णनिष्कषट्केन निर्मितं यादृशान्यतिम् ॥ १०
 यजेत् पुरुषसूक्तेन वरुणं विश्वरूपिणम् ।
 सामविद्ब्राह्मणस्तत्र सामवेदं समाचरेत् ॥ ११

सुवर्णपुत्रिकां कृत्वा निष्कषिंशतिसङ्ग्रया ।
 दद्याद्विप्राय सम्पूज्य निष्पापोऽहमिति ब्रुवन् ॥ १२
 यादमासधिपो देवो विश्वेष्वासपि पावनः ।
 संसाराख्यौ कार्यधारो वरुणः पावणोऽस्तु मे ॥ १३
 इमं सन्तं समुच्चार्य आचार्याय यथाविधि ।
 दद्याद्देवमलङ्कृत्य सूतलङ्कृतप्रजायते ॥ १४
 स्वसुतागमने चैव रत्नकुण्डं प्रजायते ।
 भगिनीगमने चैव पीतकुण्डं प्रजायते ॥ १५
 तस्य प्रतिक्रियां कर्तुं पूर्वतः कलसं न्वसेत् ।
 पीतवस्त्रसमाच्छन्नं पीतमाख्यविभूषितम् ॥ १६
 तस्योपरि न्यसेत् स्वर्णपात्रे देवं सुरेश्वरम् ।
 सुवर्णनिष्कषट्केन निर्मितं वज्रधारिणम् ॥ १७
 यजेत् पुरुषत्वेन वासवं विश्वरूपिणम् ।
 यजुर्वेदं तत्र साम ऋग्वेदञ्च समाचरेत् ॥ १८
 सुवर्णपुत्रिकां कृत्वा सुवर्णदशकेन तु ।
 दद्याद्विप्राय सम्पूज्य निष्पापोऽहमिति ब्रुवन् ॥ १९
 देवानामधिपो देवा वज्रौ विष्णुनिकेतनः ।
 शतयज्ञः सहस्राक्षः पापं मम निहन्तु ॥ २०
 इमं सन्तं समुच्चार्य आचार्याय यथाविधि ।
 दद्याद्देवं सहस्राक्षं न पापस्यापनुत्तये ॥ २१
 भ्रातृभार्याभिगमनाद्गन्तुकुण्डं प्रजायते ।
 स्ववधुगमने चैव क्षत्रकुण्डं प्रजायते ॥ २२
 तेन कार्यं विशुद्धं प्रागुक्तमर्हति हि ।
 दशांशहोमः सर्वत्र कृतास्तैः क्रियते तिस्रैः ॥ २३

यदगम्याभिगमनाज्जायते भ्रुवमच्छकम् ।
 कृत्वा लोहमयीं धेनुं तिलवृद्धिप्रमाणातः ॥ २४
 कार्पासभारसंयुक्तां कांक्षदोह्यां सवत्सिकाम्
 दद्याद्विप्राय विधिवदिदं मन्त्रमुदीरयेत् ।
 सुरभौ वैष्णवी माता मम पापं व्यपीडतु ॥ २५
 तपस्विनीसङ्क्रमणे जायते चाश्वरीगदः ।
 स तु पापविशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ २६
 दद्याद्विप्राय विदुषे मधुधेनुं यशोदितम् ।
 तिनदोषगतश्चैव हिरण्येन समन्वितम् ॥ २७
 पिष्टस्त्रस्रभिगमनाहृत्पिशांगव्रणी भवेत् ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्यः अजादानेन शक्तितः ॥ २८
 मातुलान्यान्तु गमने पृष्ठकुञ्जः प्रजायते ।
 कृष्णाजिनप्रदानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ २९
 मातृत्वस्रभिगमने वामाङ्गे व्रणवान् भवेत् ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्यः सम्यग्दानप्रदानतः ॥ ३०
 मृतभार्याभिगमने मृतभार्यः प्रजायते ।
 तत्पातकविशुद्ध्यर्थं द्विजमेकं विवाहयेत् ॥ ३१
 सगोचरोप्रसङ्गेन जायते च भगन्दरः ।
 तेनापि निष्कृतिः कार्यः मङ्गिणीदानयज्ञतः ॥ ३२
 तपस्विनीप्रसङ्गेन प्रमेही जायते नरः ।
 भासं, रुद्रजपः कार्यः दद्याच्छक्या च काश्चनम् ॥ ३३
 दीक्षितस्त्रीप्रसङ्गेन जायते दुष्टरज्जुदृक् ।
 स पातकविशुद्ध्यर्थं प्राजापत्यहयं चरेत् ॥ ३४

खजातिजायागमने जायते हृदयव्रणौ ।
 तत्पापस्य विशुद्धार्थं प्राजापत्यद्वयं चरेत् ॥ ३५
 पशुयोनौ च गमने मूत्राघातः प्रजायते ।
 तिलपात्रद्वयञ्चैव दद्यादात्मविशुद्धये ॥ ३६
 अश्वयोनौ च गमनाद् गुदस्तम्भ प्रजायते ।
 सहस्रकमलस्नानं मासं कुर्यात् शिवस्य च ॥ ३७
 एते दोषा नराणां स्युर्नरकान्ते न संशयः ।
 स्त्रोणामपि भवन्त्येते तत्तत्पुरुषसङ्गमात् ॥ ३८
 इति शातातपौये कर्मविपाकेऽगम्यागमनप्रायश्चित्तं
 नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

अश्वशूकरशृङ्गद्विद्रुमादिशकटेन च ।
 भृग्वग्निदाहशस्त्राश्लविषोद्वन्धनजैर्मृताः ॥ १
 व्याघ्राहिगजभूपालचौरवैरिहकाहताः ।
 काष्ठशल्म्यमृता ये च शौचसंस्कारवर्जिताः ॥ २
 विसृचिकान्नकवलदवातीसारतो मृताः ।
 शार्कान्यादिग्रहैर्मृता विद्युत्पातहताश्च ये ॥ ३
 अस्पृश्या अपवित्राश्च पतिताः पुत्रवर्जिताः ।
 पञ्चत्रिंशत् प्रकारैश्च नाप्नुवन्ति गतिं मृताः ॥ ४
 पितृव्याः पिण्डभाजः स्युस्तयो लेपभुजस्तथा ।
 ततो नान्दीमुखाः प्रोक्तास्तयोऽप्यशुमुखास्तथः ॥ ५

द्वादशैते पितृगणास्तर्पिताः सन्ततिप्रदाः ।
 गतिद्वेष्टाः सुतादौनां सन्ततिं नाशयन्ति ते ॥ ६
 दश व्याघ्रादिनिहता गर्भे विघ्नन्त्यमौ क्रमात् ।
 द्वादशाद्यादिनिहता प्राक्प्रान्ति च बालकम् ॥ ७
 विषादिनिहता भ्रान्ति दशसु द्वादशस्यैव ।
 वर्षेकवासकं कुर्याद्वनपत्योऽनपत्यताम् ॥ ८
 व्याघ्रेण हन्यते यस्तुः कुमारौगमनेन च ।
 विषदद्येव सर्पेण गजेन नृपदुष्टकृत् ॥ ९
 राज्ञा राजकुमारघ्नश्चौरैश्च पशुहिंसकः ।
 वैरिणा मित्रभेदौ च वक्त्रवृत्तिर्वृक्षेण तु ॥ १०
 गुरुघातौ च शय्यायां मत्सरो शौचवर्जितः ।
 द्रोहो संस्काररहितः शुना निक्षेपहारकः ॥ ११
 नरो विहन्यतेऽरण्ये शूकरेण च पाशिकः ।
 क्रिमिभिः कृत्तवासाश्च क्षमिणा च निहन्तः ॥ १२
 शृङ्गिणा शङ्खरद्रोहो शकटेन च सूचकः ।
 भृगुणा मेदिनौचौरा बालिना यज्ञहर्निहकृत् ॥ १३
 दवेन दक्षिणाचौरः शस्त्रेण श्रुतिनिन्दकः ।
 अश्वना द्विजनिन्दाकृद्दिषेण कुर्मातिप्रदः ॥ १४
 उद्वन्धनेन हिंस्रः स्यात् सेतुभेदो जलेन तु ।
 क्रिमिणा राजदन्तहृदतोसारिणः लौहहृत् ॥ १५
 शाकिन्याद्येव स्त्रियते सदर्पकार्यकारकः ।
 अनध्यायेऽप्यधोयानो स्त्रियते विद्युता तथा ॥ १६
 असृशस्यशंसङ्गो च वस्तुमायित्व शास्त्रहृत् ।
 पतितो मद्विक्रैताजपत्यो द्विजवस्त्रहृत् ॥ १७

अथ तेषां क्रमेणैव प्रायश्चित्तं विधयते ।
 कारयेन्निष्कमाचन्तु पुरुषं प्रेतरूपिणम् ॥ १८
 चतुर्भुजं दण्डदण्डं मण्डिवासनमस्थितम् ।
 पिष्टैः कृष्णतिलैः कुर्यात् पिच्छं प्रस्वप्रमाद्यतः ॥ १९
 मध्वाण्यशर्करायुक्तं स्वर्णकुण्डलमयुतम् ।
 अक्षान्मूलं कलमं पञ्चपल्लवसयुतम् ॥ २०
 कण्ठावस्त्रममाच्छ्रजं सर्व्वोपधिममन्वितम् ।
 तन्मोपरि न्यसेदेष पात्रं चान्यफलैर्युतम् ॥ २१
 मत्तधान्यन्तु मफलं तत्र तत् मफलं न्यसेत् ।
 कुम्भापरि च विन्यष्ट्य पुत्रयेत् प्रेतरूपिणम् ॥ २२
 कुर्यात् पुरुषसूक्तेन प्रत्यङ्गं दग्धतर्पणम् ।
 यदङ्गुष्ठं जपेद्गुह्यं कलसे तत्र वेदविन् ॥ २३
 यमसूक्तेन कुर्व्वीत यमपुत्रादिकं तथा ।
 गायत्र्याद्यैव कान्तव्या जपे स्वात्मविग्रहये ॥ २४
 यज्ञशान्तिपूर्य्यञ्च दशांशं जुहुयात् तिलैः ।
 अज्जातनामगोत्राय प्रेताय मत्तिलोदकम् ॥ २५
 प्रदद्यात् पित्रतीर्थेन पिच्छं मन्त्रमुदीरयेत् ।
 इमं तिलमयं पिच्छं मधुमर्पि.समन्वितम् ॥ २६
 ददामि तस्यै.प्रेताय यः पौंड्रा कुर्वते मम ।
 सज्जलान् कण्ठाकलसोऽस्तनपात्रसमन्वितान् ॥ २७
 द्वादश.प्रेतमुद्दिश्य दद्यादेकञ्च विष्णवे ।
 ततोऽभिषिञ्चदाचार्य्यो दम्यतीकलसोदकैः ॥ २८
 शुचिर्व्वर.युधधरां सम्मैर्व्वैरुच्यतेवतैः ।
 यजमानस्ततो दद्यादाचार्य्याय सदाशिवाम् ॥ २९

ततो नारायणवलिः कर्तव्यः शास्त्रनिश्चयात् ।
 एष साधारणविधिरगतीनामुदाहृतः ॥ ३०
 विशेषस्तु पुनश्चैवो व्याघ्रादिनिहतैष्वपि ।
 व्याघ्रेण निहते प्रेते परकन्यां विवाहयेत् ॥ ३१
 सपदशे नागबलिर्ह्येव सर्वेषु काश्चनम् ।
 चतुर्निष्कमितं ह्येकमजं दद्याद्भजेते ॥ ३२
 राज्ञा विनिहते दद्यात् पुण्ड्रवन्तु हिरण्यमयम् ।
 क्षीरेण निहते धेनुं वैरिणा निहते हवम् ॥ ३३
 हस्तेन निहते दद्याद्वयवाम्बुजं च काश्चनम् ।
 शय्याभ्युते प्रदातव्या शय्या तूलोत्तमन्विता ॥ ३४
 निष्कमात्रसुवर्णस्य विष्णुना समर्पिता ।
 शीघ्रहोने मृते चैव द्विनिष्कसुवर्णं हरिम् ॥ ३५
 संस्कारहोने च मृते कुमारस्य विवाहयेत् ।
 मृना हते च निक्षेपं स्थापयेच्चलशक्तिनः ॥ ३६
 शूकरेण हते दद्याद्भद्रं दक्षिणान्वितम् ।
 कर्माभिस्य मृते दद्याद्वाधमाद्यं हिजातये ॥ ३७
 शृङ्गिणा च हते दद्याद्द्वयधर्मं वस्त्रसयुतम् ।
 शकटेन मृते दद्यादश्वं सोपस्कारान्वितम् ॥ ३८
 श्वगुणैः मृते चैव प्रदद्याद्वाग्यपञ्चतम् ।
 श्याम्बुना निहते दद्यादुपानहं क्षयशक्तिनः ॥ ३९
 दधेन निहते चैव कर्त्तव्या सदने सभा ।
 शस्त्रेण निहते दद्याद्वाहिनीं दक्षिणान्विताम् ॥ ४०
 अश्विना निहते दद्यात् सवत्सा मा पयस्विनीम् ।
 विशेषेण च मृते दद्याद्भेदिनीं चैवसयुताम् ॥ ४१

छद्मभनमृते चापि प्रदद्याद्वा पयस्स्वनीम् ।
 मते जलेन वक्ष्यं हेम दद्याच्चिन्त्यकम् ॥ ४२
 हृत्तं हृत्तदते दद्यात् सौवर्णं स्वर्णसंयुतम् ।
 अतोमारमृते लक्ष माविभ्याः संहतो जपेत् ॥ ४३
 आकित्यादिमृते चैवं जपेद्भुद्र यक्षोचनम् ।
 विद्युत्पातेन निहते विद्यादानं समाचरेत् ॥ ४४
 अश्वर्षं च मृते कार्थं वेदपारायणं तदा ।
 सच्छास्त्रपुस्तकं दद्यादान्तर्माश्रित्य मस्थिते ॥ ४५
 पातित्वम मृते कुर्यात् प्राजापत्यानि षाडश ।
 मृते चापत्यरहितं कृच्छ्राया नवतिष्ठरेत् ॥ ४६
 निष्कृत्यमृतस्वर्णं दद्यादश्वं हृदाहते ।
 कपिना निहते दद्यात् कापि कमर्कानिमित्तम् ॥ ४७
 विसृष्टिकामृते स्नाद् भोजयेच्च शतं द्विजाम् ।
 तिलधेनुः प्रदातव्या कण्ठेऽश्वकबले मृते ॥ ४८
 केशरोममृते चापि अष्टौ कृच्छ्रान् समाचरेत् ।
 एव कृते विधानेन विट्प्रादौर्देहिकम् ॥ ४९
 ततः प्रेतत्वनिर्मुक्ताः पितरस्तर्पितास्तथा ।
 दधुः पुत्राश्च पौत्राश्च आयुरारोग्यममृतः ॥ ५०
 इति शातातपप्रोक्तो विपाकः कर्मशामयम् ।
 शिष्याय शरभङ्गाय विनयात् परिदृश्यते ॥ ५१
 इति शातातपयोगे कर्मविपाकेऽयमतिप्रायश्चित्तं नाम
 षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

लिवितमंहिता ।

इष्टापूर्णां कर्त्तव्यां ब्राह्मणेन प्रयत्नतः ।
 इष्टेन लभते स्वर्गं पूर्त्तं मोक्षमवाप्नुयात् ॥ १
 एकाहमपि कर्त्तव्यं भूमिहमुदकं शुभम् ।
 कुलानि तारयेत् मम यत्र गौर्विद्वजः भवेत् २
 भूमिदानेन ये लाक्षा गोदानेन च कौ.प. ।
 तन्नाकान् प्राप्नुयात्स्वर्गः पादपानां प्ररापण ३
 बापीकूपतडागानि देवतायतनानि च ।
 पतिताम्बुद्धरेद्यस्तु स पूर्त्तफलमश्नुते ४
 अग्निहोत्रं तपः सत्य वेदानाञ्चैव पावनम्
 आतिथ्यं वैश्वदेवञ्च इहमित्यभिधीयते ५
 इष्टापूर्त्तं द्विजातीनां सामान्यां धर्मो उच्यते
 अधिकारो भवेच्छुद्धः पूर्त्तं धर्मो न वैदिकः ६
 यावदस्मि मनुष्यस्य गङ्गातोयेषु तिष्ठति ।
 तावदप्यसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ७
 देवतानां पितृणाञ्च जले दद्याज्जलाञ्जलिम् ।
 असंख्यतस्तानाञ्च जले दद्याज्जलाञ्जलिम् ८
 एकादशाङ्गि प्रेतस्य यज्ज चोत्सृज्यते हवः ।
 सुच्यते प्रेतलोकात् पितृलोकं स गच्छति ९
 एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्यप्येको गया व्रजेत् ।
 यजेत वाग्धमेधेन नीलं वा उपसुतञ्जयेत् १०

वाराणस्यां प्रविष्टस्तु कदाचिन्निष्क्रमेदयदि ।
 हसन्ति तस्य भूतानि अन्योऽन्यं करताडनैः ॥ ११
 गयाशिरे, तु यत्किञ्चिन्नाम्ना पिण्डन्तु निर्व्वपेत् ।
 नरकस्थो दिवं याति, स्वर्गस्थो मोक्षमाप्नुयात् ॥ १२
 आत्मनो वा परस्यापि गयाक्षेत्रे यतस्ततः ।
 यन्नाम्ना पातयेत् पिण्डं तं नयेद्ब्रह्मा शाश्वतम् ॥ १३
 लोहितो यस्तु वर्णेन शङ्खवर्णखुरस्तथा ।
 लाङ्गुलशिरसोश्चैव स वै नौलवृषः स्मृतः ॥ १४
 नवआङ्गं त्रिपक्षे च द्वादशस्त्रेव मासिकम् ।
 षण्मासौ चाब्दिकश्चैव आद्यान्येतानि षोडश ॥ १५
 यस्यैतानि न कुर्व्वीत एकोद्दिष्टानि षोडश ।
 पिशाचत्वं स्थिरं तस्य दत्तैः आदशतैरपि ॥ १६
 सपिण्डौकरणादूर्ध्वं प्रतिसंवत्सरं द्विजः ।
 मातापित्रोः पृथक्कुर्यादेकौद्दिष्टं मृतेऽहनि ॥ १७
 वर्षे वर्षे तु कर्त्तव्यं मातापित्रोस्तु सन्ततम् ।
 अद्वैतं भोजयेच्छ्राद्धं पिण्डमेकन्तु निर्व्वपेत् ॥ १८
 संक्रान्तावुपरागे च पर्व्वण्यपि महालये ।
 निर्व्व्याप्यास्तु त्रयः पिण्डा एकतस्तु जयेऽहनि ॥ १९
 एकोद्दिष्टं परित्यज्य पार्व्वण्यं कुरुते द्विजः ।
 अकृतं तद्विजानीयात् स नाम पितृघातकः ॥ २०
 अमावस्यां जयो यस्य पितृपक्षेऽथवा यदि ।
 सपिण्डौकरणादूर्ध्वं तस्यांक्तः पार्व्वण्यो विधिः ॥ २१
 त्रिदण्डग्रहणादेव प्रेतत्वं नैव जायते ।
 अहन्येकादशे प्राप्ते पार्व्वण्यन्तु विधीयते ॥ २२

यच्च संवत्परादव्याक् मपिण्डीकरणं कृतम् ।
 प्रत्यङ् तत्प्रादकुम्भं दद्यात् संवत्सरं द्विजः ॥ २३
 पन्था चेत्तेन कर्तव्यं मपिण्डीकरणं स्त्रियाः ।
 पितामहापि तन्मन्त्रिन् मन्त्रवन्तु जयेऽहनि ॥ २४
 तन्मा मन्त्रां प्रकल्पेच्च तन्मा श्रद्धांति निश्चितम् ॥ २५
 विवाहे चैव निर्वर्त्तं चतुर्थेऽहनि रात्रिषु ।
 एकत्वं सा मता भर्तुं पिण्डे ग्राह्ये च सुतके ॥ २६
 ज्योतिषादुभयार्थे नारी उद्याजात् सप्तमे पदे ।
 भर्तृग्राह्ये कर्त्तव्यं दानं पिण्डोदकक्रिया ॥ २७
 द्विमातुं पिण्डदानान्तु पिण्डे पिण्डे द्विनामतः ।
 यन्मा देयाश्चयः पिण्डा एवं दाना न मुञ्चति ॥ २८
 अथ चेन्मन्त्रविद्वत्तु शःरोरैः पङ्क्तिद्वयैः ।
 अदोष तत् यमः प्राङ् पङ्क्तिप्रावन एव सः ॥ २९
 अन्मौक्यशेषान्तु पिण्डपात्रे प्रदापयेत् ।
 प्रतिपाद्य पितृणाञ्च न दद्याद्द्वैतदैविके ॥ ३०
 अन्मन्त्रको यदा विपः आहं करोति पार्ष्णम् ।
 तत्र मातामहानाञ्च कर्त्तव्यमभयं सदा ॥ ३१
 अपृथा ये स्त्रियाः क्वचित् पुरुषा वा स्त्रियोऽपि वा ।
 तन्म एव प्रदातव्यमेकः।।दृष्टं न पार्ष्णम् ॥ ३२
 यस्मिन् रात्रिगते सुख्ये विपतिः आह्वितश्चनः ।
 तस्मिन्निहनि कर्त्तव्यं दानं पिण्डोदकक्रिया ॥ ३३
 यवपुष्पामिषैकादि कर्त्तव्यमधिकेन तु ।
 अधिमासि तु पूर्व आह्वानं संवत्परादपि ॥ ३४

स एव हेयोद्दिष्टस्य येन केन तु कर्मणा ।
 अभिधानान्तरं कार्यं तत्रैवाहःकृतं भवेत् ॥ ३३
 आलाम्नी पचते अन्नं लौकिकेनापि नित्यम् ।
 यस्मिन्नेव पचेदन्नं तस्मिन् होमो विधीयते ॥ ३४
 वैदिके लौकिके वापि नित्यं दुत्वा ह्यतन्द्रितः ।
 वैदिके स्वर्गमाप्नोति लौकिके हन्ति किंस्वयम् ॥ ३५
 अन्नो व्यावृत्तिभिः पूर्वं दुत्वा मन्त्रैस्तु याकलैः ।
 संविभायन्तु भूतैर्व्यस्ततोऽश्रोयादर्नाम्नमान् ॥ ३८
 चच्छवयन्तु नोत्तिष्ठेदयावद्विप्रविसर्जनम् ।
 ततो गृह्णन्तं कुर्यादिति धर्मो व्यवस्थितः ॥ ३९
 दर्भाः कृष्णाजिन मन्त्रा ब्राह्मणश्च विशेषतः ।
 नैते निर्मात्यतां यान्ति योक्तव्यास्ते पुनः पुनः ॥ ४०
 पानमाचमनं कुर्यात् कुशपाणिः सदा द्विवः ।
 भुक्ता नोच्छिष्टतां याति एष एव विधिः सदा ॥ ४१
 पानं आचमने चैव तर्पणे दैविके मदा ।
 कुशहस्ता न दुष्येत यथा पाणिस्तथा कुशः ॥ ४२
 वामपाणौ कुशान् कृत्वा दक्षिणेन उपस्पृशेत् ।
 बिनाचमन्ति ये मूढा रुधिरपाचमन्ति ते ॥ ४३
 नीवौमध्येषु ये दर्भा ब्रह्मसूत्रेषु ये कृताः ।
 पथिव्यास्तान् विजानीयादयथा कायस्तथा कुशाः ॥ ४४
 पिण्डैः कृतास्तु ये दर्भा यैः कृतं पिण्डतर्पणम् ।
 मूत्राच्छिष्टपुरोषश्च तथा त्वागो विधीयते ॥ ४५
 दैवपूर्वं तु यच्छ्राद्धमदेवञ्चापि यज्ञवेत् ।
 ब्रह्मचारी भवेत् तत्र कुर्याच्छ्राद्धं पितृकाम् ॥ ४६

लिखितसंहिता ।

मातुः आहन्तु पूर्वं पितृणां तदनन्तरम् ।
 ततो मातामहानाञ्च वृद्धौ आहन्तव्यं स्मृतम् ॥ १७
 ऋतुर्दक्षो वसुः सभ्यः कालकामो धुरिलोचनौ ।
 पुरुरवामादृवाञ्च विश्वेदेवाः प्रकीर्त्तिताः ॥ १८
 आगच्छन्तु महाभागा विश्वेदेवा महाबलाः ।
 ये यत्र विहिताः आहो सावधाना भवन्तु ते ॥ १९
 इष्टिआहो ऋतुर्दक्षो वसुः सभ्यश्च दैविके ।
 कालः कामोऽग्निकार्येषु चम्बरे धुरिलोचनौ ।
 पुरुरवामादृवाञ्च पार्श्वेषु निवोन्नयेत् ॥ २०
 यस्मात्सु न वेदभ्राता न विज्ञायेत वा पिता ।
 नोपयच्छेत्ता प्राञ्चः पुत्रिकाकर्मशङ्कया ॥ २१
 अन्नाद्यकां प्रदास्यामि तुभ्यं कन्यामलङ्कृतम् ।
 अन्ना यो जायते पुत्रः स मे पुत्रो भविष्यति ॥ २२
 मातुः प्रथमतः पिच्छं निर्व्वपेत् पुत्रिकासुतः ।
 द्वितीयन्तु पितृस्त्र्यस्यासृतीयं तत्पितुः पितुः ॥ २३
 चक्षुषेभु च पात्रेभु आहो यो भोजयेत् पितृन् ।
 अन्नदाता पुरोधाञ्च भोज्जा च नरकं व्रजेत् ॥ २४
 अलामि अन्नयं दद्यादनुज्ञातस्तु तेर्द्विजैः ।
 हृतेन प्रोक्षणं कार्यं शूद्रः पात्रं पवित्रकम् ॥ २५
 आहं कृत्वा परत्राहो यस्तु भुञ्जीत विज्ञतः ।
 पतन्ति पितरस्तान् तुमपिच्छीदकक्रियाः ॥ २६
 आहं दत्त्वा च भुञ्जा च अघ्नानं योऽधिगच्छति ।
 भवन्ति पितरस्तान् तन्नाशं पांशुभोजनाः ॥ २७

पुनर्भोजनमध्वानं भारध्ययनमैशुनम् ।
 दानं प्रतिग्रहं होमं श्राद्धं कृत्वाष्ट वर्जयेत् ॥ ५८
 अध्वगामौ भवेदश्वः पुनर्भोज्जा च वायसः ।
 कर्मकृज्जायते दासः स्त्रीगमने च शूकरः ॥ ५९
 दशकृत्वः पिवेदापः सावितरा चाभिमन्त्रिताः ।
 ततः सन्ध्यामुपासीत शुध्येत तदनन्तरम् ॥ ६०
 श्राद्धवासास्तु यत् कुर्याद्विर्जानु च यत्कृतम् ।
 सर्वं तन्निष्फलं कुर्याज्जपहोमप्रतिग्रहम् ॥ ६१
 चान्द्रायणं नवश्राद्धे पराको मामिके तथा ।
 पक्षत्रये तु कृच्छ्रं स्यात् परमासे कृच्छ्रमेव च ॥ ६२
 जनाविके त्रिरात्रं स्यादेकाहः पुनराविके ।
 शवि मासन्तु मुक्ता वा पादकृच्छ्रं विधीयते ॥ ६३
 सर्पविप्रहतानाञ्च शृङ्गिर्दंष्ट्रिसरीसृपैः ।
 आत्मनख्यागिनाञ्चैव श्राद्धमेपां न कारयेत् ॥ ६४
 गोभिर्हतं तथोद्वहं ब्राह्मणेन तृप्तातितम् ।
 तं स्पृशन्ति च ये विप्राः गोऽजाश्चाय भवन्ति ते ॥ ६५
 अग्निदाता तथा चाग्नेः पाशच्छेदकराश्च ये ।
 तप्तकृच्छ्रेण शुद्ध्यन्ति मनुराह प्रजापतिः ॥ ६६
 त्राहसुष्णं पिवेदापस्त्यहसुष्णं पयः पिवेत् ।
 त्राहसुष्णं घृतं पीत्वा वायुभक्षो दिनत्रयम् ॥ ६७
 गोभूडिरण्यहरणे स्त्रोणां क्षेत्रगृहस्य च ।
 यमुद्दिश्य त्यजेत् प्राणांस्तन्नाहुर्लक्षघातकम् ॥ ६८
 उद्यताः सह धावन्ते यद्येको धर्म्मघातकः ।
 सर्वे ते शुद्धिंश्चान्तिं स एको ब्रह्मघातकः ॥ ६९

चरेत् सान्तपनं विदः प्राज्जापत्यन्तु चतुर्विधः ।
 तदर्थेन्तु चरेद्देशः पादं शूद्रे तु दापयेत् ॥ ८२
 रजस्त्रसा यदा स्पृष्टा शुना शूकरवायसैः ।
 उपोष्य रजनौमेकां पशुगव्येन शुष्यति ॥ ८३
 पश्वानतः स्नातमात्रमा नामेन्तु विशिष्यतः ।
 अत ऊर्ध्वं त्रिरात्रं स्नात्तदीयस्पर्शने मतम् ॥ ८४
 बालश्चैव दशाङ्गे तु पश्वत्वं यदि गच्छति ।
 सद्य एव विशुष्येत नाशौचं नोदकक्रिया ॥ ८५
 शावसूतक उत्पन्ने सूतकन्तु सदा भवेत् ।
 शावेन शुष्यते सूतिर्न सूतिः शावशोधिनौ ॥ ८६
 वष्टेन शुद्धतैकाहं पश्वमे द्वाहमेव तु ।
 चतुर्यं सतरात्रं स्नात् त्रिपुल्लवे दशमेऽहनि ॥ ८७
 मरणारब्धमाशौचं मंयोगो यच्च नाम्निभिः ।
 आ दाहान्तश्च विज्ञेयं यच्च वैतानिको विधिः ॥ ८८
 आभ्रमांसं घृतं चोद्रे खेदाच्च फलसम्भवाः ।
 अन्यभाण्डस्थिता ह्येते निष्क्रान्ताः शुचयः स्मृताः ॥ ८९
 मार्व्जनौ रजसासक्तो स्नानवस्त्रघटोदके ।
 नवाश्वसि तवा चैव हन्ति पुष्पं दिवाकृतम् ॥ ९०
 दिवा कपित्थप्लवायायां रात्रौ दक्षिणं शङ्खुषु ।
 धात्रीफलैषु सव्यं च पल्लवोर्ध्वं सते सदा ॥ ९१
 यत्र यत्र च सङ्क्षीर्णमाभानं मम्यते द्विजः ।
 तत्र तत्र तिलैर्होमं गायत्र्यष्टयतं जपेत् ॥ ९२

शङ्खसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

स्वयम्भुवे नमस्तस्य सृष्टिसंहारकारिणे ।
चातुर्वर्ण्यद्वितायाय शङ्खः शास्त्रमयाकरोत् ॥ १
यजनं ब्राह्मणं दानं तथैवाध्यापनक्रियाम् ।
प्रतिपक्षस्थाध्ययनं विप्रः कर्माणि कारयेत् ॥ २
दानमध्ययनञ्चैव यजनञ्च यथाविधि ।
अत्रियञ्च तु वैश्यञ्च कर्म्येदं परिकीर्तितम् ॥ ३
अत्रियञ्च विशेषेण प्रजानां परिपालनम् ।
क्षत्रिगोरक्षवाणिज्यं वैश्यञ्च परीकौर्तितम् ॥ ४
शूद्रञ्च हिजगुन्धूषा सर्व्वं शिल्पानि चाप्यथ ।
अमा सत्त्वं दमः शौचं सर्व्वेषामविशेषतः ॥ ५
ब्राह्मणाः अत्रियाः वैश्याश्चर्यो वर्णा हिजातयः ।
तेषां जन्म द्वितीयन्तु विज्ञेयं मौञ्जिवन्धनम् ॥ ६
आचार्य्यस्तु पिता ग्राह्यः सावित्री जननी तथा ।
ब्रह्मचरविशाखैव मौञ्जिवन्धनजन्मानि ॥ ७
विप्राः शूद्रसमास्तावद्विज्ञेयास्तु विचक्षणेः ।
यावदेते न जायन्ते हिजा ज्ञेयास्तु तत्परम् ॥ ८
इति शङ्खौथे कर्माग्राह्ये प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

गर्भस्य स्फुटताज्ञाने निषेकः परिकीर्तितः ।
 ततस्तु स्फुटनात् कार्यं भवनन्तु विचक्षणैः ॥ १
 अथौचे तु व्यतिक्रान्ते नामकस्य विधीयते ।
 नामधेयस्य कर्तव्यं वर्णनाच्च समाक्षरम् ॥ २
 मातृस्य ब्राह्मणस्योक्तं चतुर्विधं बलान्वितम् ।
 वैश्यस्य धनसंयुक्तं शूद्रस्य तु जुगुप्सितम् ॥ ३
 शर्मान्तं ब्राह्मणस्योक्तं वर्मान्तं चतुर्विधं च ।
 धनान्तश्चैव वैश्यस्य दासान्तं वान्तजन्मनः ॥ ४
 चतुर्थे मासि कर्तव्यमादित्यस्य प्रदर्शनम् ।
 षष्ठेऽन्नप्राशनं मासि बुद्ध्या कार्या यथाकुलम् ॥ ५
 गर्भाष्टमेऽष्ट कर्तव्यं ब्राह्मणस्योपनायनम् ।
 -जन्मदिनादभिरात्रा गर्भान्तं द्वादशे विंशति ॥ ६
 षोडशाब्दस्तु विप्रस्य द्वाविंश चतुर्विधं तु ।
 विंशतिः सप्ततुष्टिका च वैश्यस्य परिकीर्तिता ॥ ७
 नाभिभाषेत सावित्रीमतं कर्तुं निवर्तयेत् ॥ ८
 विज्ञातव्याः स्त्रियो, प्यते यथाकालमसंस्कृताः ।
 सावित्रीपतिता ब्राह्माः सर्वधर्मवद्विस्कृताः ॥ ९
 मौख्यवन्धा द्विजान्तु क्रमाश्लोको प्रकीर्तिता ।
 मार्गं वैद्यः प्रवास्तानि चर्माणि ब्रह्मचारिणाम् ॥ १०
 पर्णपिप्पलविल्वाणां क्रमाहण्डाः प्रकीर्तिताः ।
 कर्षकेशललाटेस्तु तुल्याः प्रोक्ताः क्रमेण तु ॥ ११

श्रवणाः सत्त्वः सर्वं नास्मिदग्धास्तथैव च ।

यज्ञापवोत कार्पासलोमाणां यथाक्रमम् ॥ १२

आदिमध्यावसानेषु भवच्छ्रद्धापक्षितम् ।

भैक्षश्च चरणं प्राक्तं वर्णेनामनुपूर्वशः ॥ १३

इति गङ्गाये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

उत्तमोय गुरुः शिष्यं वेदमस्मै प्रयच्छति ।

भूतकाध्यापको यस्तु, उपाध्यायः स उच्यते ॥ १

प्रयतः कथमुत्थाय स्नातो द्रुतद्रुताशनः ।

कुर्वति प्रयतो भुत्वा गुरुणामभिवादनम् ॥ २

अनुज्ञातश्च गुरुणा ततोऽध्ययनमाचरेत् ।

कृत्वा ब्रह्माञ्जलिं पश्यन् गुरोर्वदनमानतः ॥ ३

ब्रह्मावसाने प्रारभ्ये प्रणवश्च प्रकीर्त्तयेत् ।

अनध्यायेष्वध्ययनं वर्जयेच्च प्रयत्नतः ॥ ४

चतुर्दशीं पञ्चदशामष्टमीं राक्षसूतकम् ।

उत्सवापात मर्द्दकम्पमशौचं ग्रामविप्रवम् ॥ ५

इन्द्रप्रयागं सुरतं च न सङ्गतनिस्त्रयम् ।

वाद्यकान्ताङ्गलं दुहमनध्यायं विवर्जयेत् ॥ ६

नाधो योताभिमुक्तोऽपि प्रयत्नाच्च च वेगतः ।

देवायतनवस्त्रोक्तप्रशान्तिशिवमन्त्रिधौ ॥ ७

भैक्षचर्यान्तथा कुर्याद् ब्राह्मणेषु यथाविधि ।

गुरुणा चाभ्यनुज्ञातः प्राश्नोयात् प्राङ्मुखः शुचिः ॥ ८

हितं प्रियं गुणैः कुर्यादङ्गुलैर्विवर्जितः ॥ ८
 उपार्श्वं पश्चिमां सन्ध्यां पूजयित्वा हुताशनम् ।
 अभिवाद्य गुरुं पश्चाद् गुरोर्वचनकञ्चवेत् ॥ १०
 गुरोः पूर्वं समुत्तिष्ठेच्छयीत चरमं तथा ॥ ११
 मधुमांसास्ननं यावत् गौतमं नृत्वं च वर्जयेत् ।
 हिंसापवादवादांश्च स्त्रीकौलाद्यविशेषतः ॥ १२
 भिक्षुलामागिनं दण्डं धारयेच्च प्रयत्नतः ।
 अथःशायो भवेन्नित्यं ब्रह्मचारी समाहितः ॥ १३
 एवं कान्त्यनु कुर्वीत वेदस्त्रीकरणं बुधः ।
 गुरवे च धनं दत्त्वा स्नायाच्च तदनन्तरम् ॥ १४
 इति शङ्खीये धर्मशास्त्रे छतोर्योऽध्यायः ॥ १ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

विन्देत विधिवद्भार्यामसमानार्थगोत्रजान् ।
 स्नातः पञ्चमौष्ठापि पितृतप्तवच सप्तमौम् ॥ १
 ब्राह्मो दैवस्तथैवार्थः पाजापत्यस्तथासुरः ।
 गान्धर्वो राक्षसश्चैव दैशाचश्चाष्टमोऽधमः ॥ २
 एते धर्म्यास्तु चत्वारः पूर्वा विप्रैः प्रकीर्तिताः ।
 गान्धर्वो राक्षसश्चैव क्षत्रियश्च प्रयच्छते ॥ ३
 अप्रार्थितः प्रयत्नेन ब्राह्मस्तु परिकीर्तितः ।
 यज्ञेषु ऋत्विगे दैवमादायार्थस्तु गोहवम् ॥ ४
 प्रार्थितावप्रदानेन प्राजपत्यः प्रकीर्तितः ।
 आसुरो द्रविणादानाद्गान्धर्वः समयाक्षिप्तः ॥ ५

राक्षसी युद्धरथात् पैशावः कन्यकाभ्यसात् ।
 तिस्रस्तु भार्या विप्रस्य द्वे भार्य्ये, चतुरस्रस्तु ॥ ६
 एकेव भार्या वैश्यस्य तथा शूद्रस्य कौर्त्तिता ।
 ब्राह्मणो क्षत्रिया वैश्या ब्राह्मणस्य प्रकौर्त्तिताः ॥ ७
 क्षत्रिया चैव वैश्या च क्षत्रियस्य विधीयते ।
 वैश्यैव भार्या वैश्यस्य, शूद्रा, शूद्रस्य कौर्त्तिता ॥ ८
 आपद्यपि न कर्त्तव्या शूद्रा भार्या द्विजस्यना ।
 अस्यां तस्य प्रसूतस्य निष्कृतिर्न विधीयते ॥ ९
 तपस्वी यज्ञशौचश्च सर्व्वं धर्म्मोद्धतां वरः ।
 भुवं शूद्रत्वमाप्नोति शूद्रत्वाच्च ज्योदये ॥ १०
 नीयते तु सपिच्छत्वं येषां आर्चं कुक्षोज्ज्वलम् ।
 सर्व्वं शूद्रत्वमावाप्ति यदि क्षर्गजितास्तु ते ॥ ११
 सपिच्छोत्तरणं कार्य्यं कुक्षजस्य तथा ध्रुवम् ।
 आर्चं द्वादशकं कृत्वा आर्चं प्राप्ते ज्योदये ॥ १२
 सपिच्छोत्तरणं नार्हं न च शूद्रस्त्यवार्हति ।
 तस्मात् सर्व्वं प्रयत्नेन शूद्रभार्यां विवर्ज्येत् ॥ १३
 पाचिषाद्वाः सवर्णास्तु गृह्णीयात् क्षत्रिया शरम् ।
 वैश्या प्रतोदमादद्याद्दत्ते तु द्विजस्यनः ॥ १४
 सा भार्या या वहेद्विजं सा भार्या या पतिव्रता ।
 सा भार्या या पतिप्राप्ता सा भार्या या प्राजावती ॥ १५
 कालनीया सदा भार्या ताडनीया तस्यैव च ।
 आक्षिता ताडिता चैव स्त्री श्रीर्मवति नाश्वसा ॥ १६
 इति शङ्खोत्तरधर्म्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

पञ्चमूना गृहस्थस्य चुल्लो पेण्णपस्करः ।
 कण्डूनी चोदकुम्भश्च तस्य पापस्य शान्तये ॥ १
 पञ्चयज्ञविधानञ्च गृही नित्यं न हापयेत् ।
 पञ्चयज्ञविधानेन तत्पापं तस्य नश्वति ॥ २
 देवयज्ञो भृतयज्ञः पित्रयज्ञस्तथैव च ।
 ब्रह्मयज्ञो नृत्ययज्ञश्च पञ्चयज्ञाः प्रकीर्त्तिताः ॥ ३
 होमो देवो वस्त्रिभौतः पित्राः पिण्डक्रिया स्मृतः ।
 स्वाध्याया ब्रह्मयज्ञश्च नृत्यज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥ ४
 वानप्रस्थो ब्रह्मचारौ यतिश्चैव तया द्विजः ।
 गृहस्थस्य प्रसादेन जीवन्तेते यथाविधि ॥ ५
 गृहस्थ एव यजते गृहस्थस्तप्यते तपः ।
 दाता चैव गृहस्थः स्नात् तस्माच्छ्रेष्ठो गृहाश्रमी ॥ ६
 यथा भर्त्ता प्रभुः स्त्रीणां वर्णाणां ब्राह्मणो यथा ।
 अतिथिस्तद्वदेवास्य गृहस्थस्य प्रभुः स्मृतः ॥ ७
 न व्रतैर्नोपवासैर्न धर्मेण विविधेन च ।
 नारौ स्वर्गमवाप्नोति प्राप्नोति पतिपूजनात् ॥ ८
 न स्नानेन न हंसेन नैवाग्निपरितपेणात् ।
 ब्रह्मचारौ दिवं याति स याति गुरुपूजनात् ॥ ९
 नाग्निशुश्रूषया चान्या स्नानेन विविधेन च ।
 वानप्रस्था दिवं याति यथा भोजनवर्जनात् ॥ १०
 न भैक्षैर्न च मौनेन शूरागाराश्रयेन च ।
 नै मिद्धिमवाप्नोति यथा मैथुनवर्जनात् ॥ ११

य माऽह व चाग्नीयादष्टौ वासान् समाहितः ।
 स्वाध्यायश्च सदा कुर्यात्प्रताप विश्वास्तया ॥ ४
 तपसा शोधयेन्नित्यं स्वकश्चैव कलेवरम् ।
 आर्द्रवासान् हुंमन्तो षोडशे पञ्चतपास्तया ॥ ५
 प्रातृष्याकाशयायो ज्वालातायो च सदा भवेत् ।
 चतुर्थकालिको वा ज्वात् ज्वाश्च षष्ठक एव च ॥ ६
 ज्वाष्ट्रै र्वापि नयेत् कालं ब्रह्मचर्य्यश्च पासयेत् ।
 एव नौत्वा वने कालं द्विजो ब्रह्मचर्य्यमौ भवेत् ॥ ७
 इति शङ्खोये धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

ज्वालेहि विधिवत् पश्चात् सर्व्ववेदसदृश्विषम् ।
 आकन्यम्नोन् समारोप्य द्विजो ब्राह्मन्ममो भवेत् ॥ १
 विधूने न्यस्त उपले व्यङ्गारे भुक्तवर्ज्जने ।
 अतीते पादमम्पतिः नित्यं भिक्षा यतिवरेत् ॥ २
 न व्ययेत तथालाभे यथासत्त्वेन वसयेत् ।
 न पाचयेन्नयेकाहं नाग्नीयात् कश्चिद्व्यष्टेः ॥ ३
 स्वभ्यालानुपाचाधि यतौनान्तु विनिर्दिशेत् ।
 तेवाऽसम्पत्तं वा षष्णुर्विरहित्वेन प्रकीर्त्तिता ॥ ४
 कोपोनाच्छादनं वासो विश्वयादसश्चरन् ।
 शून्यागारनिकेतः आदयत्त सायंष्टब्धो मुनिः ॥ ५
 दृष्टिपूतः श्वेत् पादं वक्षःपूर्त्तं जलं पिबेत् ॥ ६
 शत्वपूतं वदेदश्वं मनःपूतं समाचरेत् ॥ ७ ॥

च दनेर्लियनेऽङ्गं वा मन्त्रवृत्तेर्विगर्हितैः ।
 कथा, वसप्यकथा, चतुर्वारेण न सन्नयेत् ॥ ७
 सर्वभूतहितो मेव, समस्तोद्देशकाङ्क्षनः ।
 ध्यानयोगरतो निखं भिक्षुर्व्याधात् परांगतिम् ॥ ८
 जन्मना यस्तु निर्विन्धो मन्वते च तदैव च ।
 चापि भिष्याधिभिषेव तं देवो ब्राह्मणं विदुः ॥ ९
 अमुचितं शरीरं प्रियं च विपर्ययः ।
 गर्भावासे च वसतिस्तस्माच्छुचेल मान्दया ॥ १०
 जगदेतच्चिरात्कन्दं न तु सारमनसकम् ।
 भोक्तव्यमिति निर्विन्धो मुच्यते नात्र संशयः ॥ ११
 प्राणायामैर्हृद्देहायान् चारणाभिश्च क्लिप्तिष्याम् ।
 प्रत्याहारैरसत्तन्त्रान् ध्यानेनानीश्वरान् गुणान् ॥ १२
 सव्याङ्गतिं सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।
 त्रिः पठेदायतप्रायः प्राणायामः सह सच्यते ॥ १३
 मनसः संयमस्तत्र शैर्हारयेति निगद्यते ।
 संहारश्चेन्द्रियाणाञ्च प्रत्याहारः प्रकीर्तितः ॥ १४
 हृदयस्थस्य योगिन देवदेवस्य दर्शनम् ।
 ध्यानं प्रोक्तं प्रवक्ष्यामि सर्वस्वादयोगतः शुभम् ॥ १५
 हृदिस्था देवताः सर्वा हृदि प्राणा प्रतिष्ठिताः ।
 हृदि ज्योतीषि भूयश्च हृदि सर्वा प्रतिष्ठिताः ॥ १६
 हृदेहसरणिं कृत्वा प्रणवश्चोत्तरारविम् ।
 ध्याननिर्मादनाभ्यामु विष्णुं पश्येद् हृदि स्थितम् ॥ १७
 हृदयवर्चनद्वयाः सूर्यः सोमो मध्ये कृताशनः ।
 तेजोमध्ये स्थितं सखं तत्त्वमध्ये स्थितोऽप्युतः ॥ १८

अथोरणोयान् मङ्गतः मङ्गीया-

नात्म स्व जन्तोर्निहितो गुह्यायाम् ।

तेजोमय पश्यति बीतभोको

धातुः प्रामादाश्चङ्चिमानमात्मनः ॥ १८

वासुदेवस्तमोऽन्धानां प्रत्यक्षो नैव जायते ।

अज्ञानघटमंवातेरिन्द्रियैर्विषयेषुभिः ॥ २०

एष वै पुरुषो विष्णुर्व्यक्ताव्यक्तः सनातनः ।

एष धाता विधाता च पुराणो निष्कलः शिवः ॥ २१

विदेहमेतं पुरुषं महान्त-

मादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ।

मन्त्रैर्विदित्वा न विभेति मूर्खो-

र्लब्धः पन्था विद्यतेऽयनाय ॥ २२

वृथिश्चापस्तथा तेजोवायुराकाशमेव च ।

पञ्चमानि विज्ञानीयन्महाभूतानि पाण्डितः ॥ २३

चक्षुर्ग्राह्ये स्पर्शनञ्च रमना घ्राणमेव च ।

बुधोऽन्द्रियाणि जानीयात् पञ्च मानि शरोरके ॥ २४

शब्दा रूपं तथा स्पर्शो रसो गन्धस्तथैव च ।

इन्द्रियस्यान् विज्ञानीयात् पञ्चैव विषयान् बुधः ॥ २५

जह्यतो पादावपम्बञ्च जिह्वा पावुस्तथैव च ।

कर्णोऽन्द्रियाणि पञ्चव नित्यं मति शरोरके ॥ २६

मनो वह्निर्वायुश्चैवात्मा व्यक्ताव्यक्तं तथैव च ।

इन्द्रियैश्चः पराणो ह चत्वारि प्रकराणि च ॥ २७

तथात्मानं तद्वानेतं पुरुषं पञ्चविंशकम् ।

तन्मु ज्ञात्वा विमुच्यन्ते ये जनाः साधुव्रतयः ॥ २८

वदन्तु परमं शुद्धमेतदक्षरमुत्तमम् ।
 अथ ब्रह्मरसस्पर्शमरूपं गन्धवर्जितम् ।
 निर्दुःखमसुखं शब्दं तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ २८
 विज्ञानसारयिष्यस्तु मनः प्रशङ्खवन्धनः ।
 सोऽध्वनः पारमाप्रोति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ३०
 बालाग्रशतशो भागः कल्पितस्तु सङ्गस्रधा ।
 तस्यापि शतशो भागः जलौवः सूक्ष्म उदाहृतः ॥ ३१
 सङ्गतः परमव्यक्तमव्यक्तात् पुरुषः परः ।
 पुरुषान्न परं कल्पितं सा काष्ठा सा परा गतिः ॥ ३२
 एषु सर्वेषु भूतेषु तिष्ठत्यदिरलः सदा ।
 दृश्यते त्वग्रया बुद्ध्या सूक्ष्मया सूक्ष्मदर्शिनः ॥ ३३
 इति शङ्खौघे धर्माशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

क्रियाज्ञानं प्रवक्ष्यामि यथावा द्विषिपूर्वकम् ।
 ऋद्धिरङ्गस्य कर्तव्यं शौचमादौ यथाविधि ॥ १
 जप्ते निमज्जा उन्मज्जा उपसृष्ट्य यथाविधि ।
 तौर्यमावाहनं कुर्यात् तत् प्रवक्ष्याम्यशेषतः ॥ २
 प्रपद्य वरुणं देवमश्वसं पतिमर्चितम् ।
 याचेत देहि मे तौर्यं सर्वपापापनुत्तमम् ॥ ३
 तौर्यमावाहयिष्यामि सर्वपापविनिवृद्धनम् ।
 सान्निध्यमस्मिंस्तोत्रे च क्रियतां मदनुग्रहात् ॥ ४

कदात् प्रपद्य वरदानं सर्वान्धसदस्याः ।
 सर्वान्धसदस्यैव प्रपद्ये प्रयतः स्मितः ॥ १
 देवमंगसदं बलिं प्रपद्याघनिसूदनम् ।
 आपः पुण्याः पवित्राश्च प्रपद्ये शरत्वं तथा ॥ २
 कद्रुबाल्मिश्रं सपथं वरुचस्वाप एव च ।
 शमयन्त्वाद्यु मे पापं मांश्च रक्षन्तु सर्वथाः ॥ ३
 शिरश्चक्षुर्धेति तिष्ठभिर्जंगतोति चतुर्धभिः ।
 शक्रादेशोति च तथा शक्य आपस्तस्यैव च ॥ ८
 इदमापः प्रवहते द्यूतश्च समुदीरयेत् ।
 एवं सन्मार्जनं कृत्वा च्छन्द आर्घ्यं देवताः ॥ ९
 अघमर्षचसूक्तं प्रपठेत् प्रयतः सदा ॥ १०
 छन्दोऽनुष्टुप् च तस्यैव च विद्येष्टाघमर्षचः ।
 देवता भाववृत्तश्च पापक्षये प्रकीर्तितः ॥ ११
 ततोऽश्वसि निमग्नः क्षाप्तिः पठेदघमर्षचम् ।
 प्रपद्याः कूर्हन्ति तथा महाव्याहृतिभिर्जलम् ॥ १२
 यथाश्वमेधः क्रतुस्तद्वत्सर्व्वसंवाचनोदगः ।
 तथाघमर्षचं सूक्तं सर्व्वपापप्रक्षालनम् ॥ १३
 अनेन विधिना ज्ञात्वा ज्ञातशान् धीत वाससा ।
 परिवर्जितवासास्तु तोष्टं नामानि सञ्चयेत् ॥ १४
 उदकाज्जाप्रदानास्तु ज्ञानयाटीं न पीडयेत् ।
 अनेन विधिना ज्ञातस्तोत्र्यं फलमश्नुते ॥ १५
 इति शङ्खोद्ये धर्मशास्त्रे अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवसोऽध्यायः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि शुभामाचमनक्रियाम् ।
 कार्यं कनिष्ठिकामूले तीर्थसुक्तं करस्य तु ॥ १
 अङ्गुष्ठमूले च तथा प्राजापत्यं प्रकीर्तितम् ।
 अङ्गुल्यग्रे स्मृतं देवं पित्रं तर्ज्जनिमूलकम् ॥ २
 प्राजापत्येन तीर्थेन त्रिः प्राश्रयीयाञ्जलं द्विजः ।
 द्विः प्रमृज्य सुखं पञ्चादङ्गिः खं मसुपस्पृशेत् ॥ ३
 हृन्नाभिः पूयते विप्रः कण्ठगाभिश्च भूमिपः ।
 तालुगाभिस्तथा वैश्यः शूद्रः स्पृष्टाभिरन्ततः ॥ ४
 अन्तर्जानुः शुचौ देशे प्राङ्मुखः सुसमाहितः ।
 चदङ्गुल्योऽपि प्रयतो दिशश्चानवलोकयन् ॥ ५
 अङ्गिः ससुहृताभिस्तु क्षीनाभिः फेनबुद्बुदैः ।
 वज्रिना चाप्यदग्धाभिरङ्गुलीभिरुपस्पृशेत् ॥ ६
 तर्ज्जिन्यङ्गुष्ठयोगेन स्पृशेन्नेचद्वयं ततः ।
 अङ्गुष्ठानामिकाभ्यान्तु श्रवणौ मसुपस्पृशेत् ॥ ७
 कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन स्पृशेत् स्कन्धद्वयं ततः ।
 सर्वासामिव योगेन नाभिञ्च हृदयं ततः ॥ ८
 संस्पृशेत् तु तथा मूर्धा यथा चाचमने विधिः ॥ ९
 त्रिः प्राश्रयीयाद् यदश्वस्तु पीतास्तेनास्य देवताः ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च भवन्तीत्यनुशुश्रुमः ॥ १०
 गङ्गा च यमुना चैव प्रीयेते परिमार्ज्जनात् ।
 नासत्यदस्त्रौ पीयेते स्पृष्टे नासापुठद्वये ॥ ११

स्मृष्टे लोचनयुग्मे च प्रीयेते शशिभास्करौ ।
 कणयुग्मे यथा स्मृष्टे प्रीयेते अनिलाननौ ॥ १२
 स्कन्धयोः स्पर्शनादस्य प्रीयन्ते सर्वदेवताः ।
 मुहुर्भु स्पर्शनादस्य प्रीतस्तु पुरुषो भवेत् ॥ १३
 विना यज्ञोपवीतेन तथा मुक्तशिक्षोऽपि वा ।
 अप्रक्षानित पादस्तु आचान्तोऽप्यशुचिर्भवेत् ॥ १४
 शस्त्रिज्ञानुरूपस्मृद्भ्य एकहस्तापितेजसैः ।
 ममनाभिस्तथाङ्घ्रिषु नैव शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ १५
 आचम्य च पुरा प्रोक्तं तीर्थसम्प्राज्जनं ततः ।
 उपस्मृष्ट ततः पश्चाद्वस्त्रेष्वर्चनं धर्मेतः ॥ १६
 अन्तश्चरमि भूतेषु गुहाया विश्रुतोमुखः ।
 त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कार आपोऽन्योतौरसोऽमृतम् ॥ १७
 आचम्य च ततः पश्चादादिग्याभिमुखो जलम् ।
 उदुत्वं जातवेदमं मन्त्रेण प्रक्षिपेत् ततः ॥ १८
 एष एव विधिः पोक्तः सन्ध्यायाश्च द्विजातिषु ।
 पूर्व्या सन्ध्या जपस्तिष्ठेदामौनः पश्चिमा तथा ॥ १९
 ततो जपेत् पवित्राणि पवित्रान् वाक् शक्तिः ।
 ऋषयो दीवेषुस्रज्वाहोर्वमायुरवाग्भुः ॥ २०
 इति शङ्करीये धर्मशास्त्रे नवमाऽध्यायः ॥ ८ ॥

दशमोऽध्यायः ।

सन्ध्वेदपवित्राणि सम्यक्स्थाप्यतः परम् ।
 तेषां जपेच्च होमैश्च पूज्यन्त मानवाः सदा ॥ १

अथमर्षं देवव्रतं शतवत्सन्तु यत् सदा ।
 कुष्माण्डः पावमान्यस्य सञ्जमावन्न एव च ॥ २
 अर्धोष्ठरूपदा चैव स्तामानि व्याहृतिस्तथा ।
 भारुण्डानि च सामानि गायत्र्या वै हृत तथा ॥ ३
 पुरुषव्रतश्च भारश्च तथा सामव्रतानि च ।
 अविज्ञ बाह्व्यस्त्वश्च वाक्सूक्तमनृतं तथा ॥ ४
 शतकद्रोमयर्व्याशिरास्त्रिसुपणा महाव्रतम् ।
 गामूक्तमश्वसूक्तश्च इन्द्रसूक्तश्च सामनी ॥ ५
 ऋग्नि पुष्पाङ्गदेहानि रथन्तरश्चाग्निव्रत वामदेव्यश्च ।
 एतानि गीतानि पुनान्त जन्तून्
 जातिस्मरत्वं लभते यदौच्छेत् ॥ ६
 इति शङ्खोपे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

एकादशोऽध्यायः ।

इति वेदपरिव्याख्याभित्तानि गम्भः सावित्री विज्ञेयते ।
 नास्त्वधर्मवेद्यात् परमं तज्जलेन व्याहृतिभिः परं काम ॥ १
 न सावित्रीः परं जप्यम् । कुशहृष्ट्यामामौनः कुशो
 त्तरोयः कुशपाणिः पादश्च खः सूर्याभिमुखो वाचसामामादाय
 देवताध्यायौ तत्कर्णं कुर्यात् । सुवर्णमणिमुक्तास्फाटिक-
 पद्मपत्र-बीजाद्याणामन्यतमेनाक्षमालां कुर्यात् । ध्यायन् वाम-
 हस्तापरि वा गणयेत् । आदौ देवतामार्घ्यं चन्दं च अरेत । ततः
 समस्तव्याहृतिकामादावन्ते च शिरसा गायत्रीं मावर्त्तयेत् ।

तथास्याः सविता ऋषिर्विश्वामित्रो गायत्रीकृतः । प्रणवाद्या
भूर्भुवः स्वर्गहर्जनस्तपः सत्यमिति व्याहृतयः । आपोऽप्योती-
रसोऽमृतं ब्रह्मभूर्भुवः स्वरोम् ॥ २

सव्याहृतिकां सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह ।

ये जपन्ति सदा तेषां न भयं विद्यते क्वचित् ॥ ३

दशजप्ता तु सा देवौ दिनपापप्रणाशिनी ।

शतं जप्ता तथा सा तु सर्वकल्मषनाशिनी ।

सहस्रं जप्ता सा नृणां पातकीभ्यः समुद्धरेत् ॥ ४

स्वर्णस्तेयो कृतघ्नश्च ब्रह्महा गुरुतल्पगः ।

सुरापश्च विशृज्येत लज्जजप्तेन सर्वदा ॥ ५

प्राणायामत्रयं कृत्वा स्नानकाले समाहितः ।

अहोरात्रकृतात् पापात् तत्क्षणादेव शुध्यति ॥ ६

सव्याहृतिकाः सप्रणवाः प्राणायामास्तु षोडशः ।

अपि भ्रूणहनं मासात् पुनन्यद्दरहः कृताः ॥ ७

हुता देवौ विशेषेण सर्वकामप्रदायिनी ।

सर्वपापक्षयकरौ वनस्थभक्तवत्सला ॥ ८

शान्तिकामस्तु जुहुयाद्वायस्त्रौमयुतैः शचिः ।

हर्तुकामोऽपमृत्युश्च घृतेन जुहुयात् तथा ॥ ९

त्र्यौकामस्तु तथा पद्मेविल्लैः काञ्चनकामतः ।

ब्रह्मवर्चसकामस्तु जुहुयात् पूर्ववत् तथा ॥ १०

घृतयुक्तैस्त्रिलिङ्गैश्च हुत्वा तु सुसमाहितः ।

गायत्र्यायुतहोमात् तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ११

पापात्मा लज्जोमेण पातकीभ्यः प्रमुच्यते ।

ब्रह्मलोकमवाप्नोति प्राप्नुयात् काममौषितम् ॥ १२

गायत्री चैव जननी गायत्री पापनाशिनौ ।
 गायत्र्यास्तु परं नास्ति दिवि चेहृष पावनम् ॥ १९
 हस्ताक्षरपदा देवो पतता नरकार्यवे ।
 तस्मात्तामभ्यसेत्तत्त्वं त्राह्मणो नियतः शुचिः ॥ २०
 गायत्रीजप्यनिरतो हृष्यकव्येषु भोजयेत् ।
 तस्मिन् न तिष्ठते पापमव्यन्दुरिव भास्करे ॥ २१
 जपेनैव तु सप्तिष्वेदृश्राह्मणा नात्र भंशयः ।
 कुर्यादन्त्यश्च वा कुर्यात्सौत्रो जः प्राण उच्यते ॥ २२
 उपाशुः स्वाच्छतगुणः साहस्रो मानसः स्मृतः ।
 मोक्षैर्जप्यं बुधः कुर्यात् सावित्रस्तु विशेषतः ॥ २३
 सावित्रीजप्यनिरतः स्वर्गमाप्नोति मानवः ।
 सावित्रीजप्यनिरतो मोक्षोपायश्च विन्दति ॥ २४
 तस्मान्न सर्वं प्रयत्नेन ज्ञातः प्रयतमानसः ।
 गायत्रीश्च जपेत्तत्त्वा सर्वपापप्रणाशिनौम् ॥ २५
 इति शङ्खीये धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

०

द्वादशोऽध्यायः ।

ज्ञातः कृतज्ञपुस्तदनु प्राङ्मुखो दिव्येन तीर्थेन देवानुदकेन
 तर्पयेत् । प्रत्यहं पुरुषसूक्तेनोदकाश्रितो नृपयात् पुण्याश्रितो नृ-
 भक्षया । अथ कृतापसव्यो दक्षिणामुखोऽन्तर्जितुः पित्रेऽथ
 पितृणां आहप्रकारमुदकं दद्यात् । पित्रे पितामहाय पिता-
 मह्यै सप्तमात् पुरुषात् पित्र्येषु याजतां नाम जानीयात् ।

पिण्डपचोद्याणां त्रयाणां दत्त्वा मातृपचोद्याणां गुरुणां सम्मन्त्रि
वान्धवानाश्च कृत्वा सुहृदां कुर्यात् । भवन्ति चात्र श्लोकाः ।

विना रौप्यसुवर्णेन विना सास्त्रतिलेन च ।

विना दर्भेन मन्त्रेण पितृणां नापतिष्ठते ॥ १

सौवर्णराजताभ्याश्च खड्गेनोदुम्बरेण वा ।

दत्तमण्डपतां याति पितृष्वन्तु तिलोदकम् ॥ २

कुर्यादहरहः यादमन्त्राद्येनोदकेन वा ।

पयोमूतफलैर्वापि पितृषा प्रीतिमावहन् ॥ ३

स्नातन्तु तर्पणं कृत्वा पितृष्वन्तु तिलाभ्याम् ।

पिण्डयज्ञमवाप्नोति प्रोचन्ति पितरस्तथा ॥ ४

इति ग्रहोद्ये धर्मशास्त्रे द्वादशाध्यायः ॥ १२ ॥

तयोद्देशोऽध्यायः ।

ब्राह्मणाश्च परीक्षेत देवे कर्माणि धर्मावित् ।

पित्रे कर्मणि सम्भासे सूक्तमार्गेऽपरीक्षणम् ॥ १

ब्राह्मणा ये विकर्माणो वेङ्गुलत्रयिकाः शठः ।

होनाङ्गः अतिरिक्ताङ्गः ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥ २

गुरुणां प्रतिवृत्ताश्च तद्याम्नस्तपातिनश्च ये ।

गुरुणां त्वाग्निश्चैव ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥ ३

अनध्यायेष्वधौयानाः श्रोत्राचारविवर्जिताः ।

शूद्राक्षरसम्पुष्टा ब्राह्मणाः पङ्क्तिदूषकाः ॥ ४

घडङ्गवेदवेत्तारो बह्वृचश्चैव सामगाः ।

त्रिषाचिकेतः पञ्चान्विर्ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥ ५

ब्रह्मदेयानुमस्ताना ब्रह्मदेयाप्रदायकाः ।
 ब्रह्मदेयापतियेष ब्राह्मणा पङ्क्तिपावनाः ॥ ६
 ऋग् यजु पारगा यश्च भ्रात्रा यश्चापि पारगः ।
 अथर्वीहिरमाऽध्वेता ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥ ७
 नित्यं योगरतो विद्वान् ममलोद्गाह्यकाश्चनः ।
 ध्यानयोगो यतिर्विद्वान् ब्राह्मणाः पङ्क्तिपावनाः ॥ ८
 हो देवे पाङ्क्त्यो त्रींश्च पित्रे ऽ चादङ्गुष्ठास्तथा ।
 भोजयेद्विद्वान् विप्रानेकैकमुन यत्र वा ॥ ९
 भोजयेदथशप्येकं ब्राह्मणं पङ्क्तिपावनम् ।
 देये कृत्वा तु नैवेद्यं पश्चादङ्गौ तु तत् क्षिपेत् ॥ १०
 उष्णिहमग्निधौ कार्यं पिण्डनिर्घ्नं यं बुधैः ।
 अभावे च तथा कार्यमग्निकार्यं यथाविधि ॥ ११
 आहं कृत्वा तु यज्ञेन त्वरा श्लोघविवर्जितः ।
 उष्णमयं हिजातिभ्यः श्रद्धया विनिवेदयेत् ॥ १२
 भोजयेद्विद्वान् विप्रान् गन्धमात्मानुलेपनैः ।
 पङ्क्तिविदात्मनो गेह्ये भोज्यं वा भक्ष्यमेव वा ।
 अनिवेद्य न भोज्यं पिण्डमूले कथञ्चन ॥ १३
 उग्रयन्मन्थनम्वानि चैत्थत्तच्चभवानि च ।
 पुण्याणि वर्ज्यनीयानि तथा पर्यंतजानि च ॥ १४
 तोयोद्गतानि देयानि रक्षान्यपि विशेषतः ।
 ऊर्ध्वासूत्रं प्रदातव्यं कार्पासमववा नवम् ॥ १५
 दद्याद्विवर्ज्येत् प्राज्ञो यद्यनाहतवस्त्रजाः ।
 छतेन दीपो दातव्यस्तिलतैलेन वा पुनः ॥ १६

धृपाथे गुणगुणं दद्यात् छत्रयुक्तं मधूतकटम् ।
 चन्दनञ्च तथा दद्याद्विष्टं यत् कुङ्कुमं शुभम् ॥ १७
 लङ्काकं शरशिवञ्च पलञ्च सूपकं तथा ।
 कुष्माण्डालानुशर्त्तुकुङ्कुमविटाराञ्च वर्जयेत् ॥ १८
 पिप्पलीं मरिचञ्चैव तथा वै पिप्पलमूलकम् ।
 कृतञ्च लवणञ्चैव वंशागन्तुं विवर्जयेत् ॥ १९
 राजमामान् मसुराञ्च प्रवालकोरदूपकान् ।
 मोहितान् कृत्वा निर्यामान् आह्वयिष्यति वर्जयेत् ॥ २०
 आम्नातनवनोमूनमूनकान् दधिदाडिमान् ।
 मकोविदार्यसतकन्दराजिन मधुना सदा ॥ २१
 शक्नून् शर्करया माह्वै दद्याच्छ्राद्धे प्रयत्नतः ।
 पायसादिभिरुत्प्रेष्य भोजयित्वा तथा हिलान् ॥ २२
 भक्त्या प्रणम्य आचान्तान् तथा वै दत्तदक्षिणान् ।
 अभिवाद्य प्रभञ्जाम्ना अन्नवर्ण्य विस्मर्येत् ॥ २३
 निमग्नितप्तु यः आदे मेष्टुनं सेवते दिजः ।
 आह्वं भुक्त्वा च दत्त्वा च दुक्तं स्यात्प्राप्तता ॥ २४
 कालशार्कं महाशक्लं मांसं वा शङ्खनख च ।
 खड्गमांसं तद्वानन्धं यमः प्रोवाच धर्मवित् ॥ २५
 इति शङ्खलोये धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

छद्मदाति मयाज्ञेयं प्रभासं पुष्करेऽपि च ।
 प्रयागे नैमिवारण्ये सर्वमानस्यमुच्यते ॥ १ ॥
 गङ्गायमुनयास्तारि तार्क्ष्यं वामरकण्ठके ।
 नर्मदायां मयातारि सर्वमानस्यमुच्यते ॥ २ ॥
 शारणस्या कुङ्कुमे भृगुतुङ्गे महात्मये ।
 ममारण्यमिक्कुपि च यत् तदस्यमुच्यते ॥ ३ ॥
 लङ्काच्छटेयं तयाराचो मन्मथश्च विप्रपत् ।
 न आहमाचरेत् प्राज्ञा लङ्कादेशे न च व्रजेत् ॥ ४ ॥
 हस्तिच्छायासूर्यसितचन्द्राहं राहुदशनं ।
 विषुवत्स्थानं चैव सर्वमानस्यमुच्यते ॥ ५ ॥
 प्रोष्ठपद्यामतीताया मवायुक्ता तयोदगोम् ।
 प्राप्य आहन्तु कर्त्तव्यं मधुना पायसेन च ॥ ६ ॥
 प्रजा पुष्टिं तथा स्वर्गमारोग्यञ्च धनं तथा ।
 नृणां प्राप्य सदा प्रीतिं प्रयच्छन्ति पितामहाः ॥ ७ ॥
 इति शङ्खनृपे धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ १४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

जनने मरणे चैव सपिण्डानां द्विजोत्तमाः ।
 शराणाञ्छुद्धिमवाप्नोति योऽम्निवेशसमन्वितः ॥ १ ॥
 सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते ।
 जनने मरणे विप्रो दद्याद्देन विप्रभ्यति ॥ २ ॥

अत्रियो दादशाहेन वैश्वः पक्षेण शुध्यति ।
 मासेन तु तथा शुद्धः शुद्धिमाप्नोति नान्तरा ॥ ३ ॥
 रात्रिभिर्भासतुष्याभिर्गर्भस्त्रावे विशुद्धति ।
 अजातदन्तबाले तु सव्यः शौचं विधीयते ॥ ४ ॥
 अक्षोरास्त्रासथा शुद्धिर्व्याले त्वक्ततच्छुद्धे ।
 तथैवानुपनीते तु ब्राह्मणच्छुध्यन्ति मानवाः ॥ ५ ॥
 सूतानां कन्यकानाम् तु तथैव शुद्धजन्तवः ।
 अन्नदुर्भास्यैः शुद्धस्तु षोडशाहत्सरात् परम् ॥ ६ ॥
 मृत्युं समवगच्छेत् मास तस्मापि वान्धवाः ।
 शुद्धिं समवगच्छन्ति नात्र कार्या विचारणा ॥ ७ ॥
 पितृवैश्वानि कन्या या रजः पश्यत्यसंस्मृता ।
 तस्यां कृताया नाशौचं कदाचिदपि शाम्यति ॥ ८ ॥
 ह्योनवर्षाद् यदा नारौ प्रसादात् प्रसवं ब्रजेत् ।
 प्रसवे मरणे तत्समशौचं नापशाम्यति ॥ ९ ॥
 समानं खल्वशौचवन्तु प्रथमे तु समापयेत् ।
 असमानं द्वितीयेन धर्मराजवचा यथा ॥ १० ॥
 देशान्तरगतः शुक्ला सत्त्वाना मरणाद्भवौ ।
 यथेष्टं दशरात्रं तावदेवाशुचिर्भवेत् ॥ ११ ॥
 अतीते दशरात्रं तु तावदेव शुचिर्भवेत् ।
 तथा संवत्सरैः प्रतीते स्नान एव विशुध्यति ॥ १२ ॥
 अनोरजेषु पुत्रेषु भार्यास्त्रन्यगतास्तु च ।
 परपूर्यास्तु च स्त्रीषु ब्राह्मणच्छुद्धिरिहेष्यते ॥ १३ ॥
 मातामहं व्यतीते तु आचार्य्यं च तथा मृते ।
 मृते कृतास्तु दत्तास्तु कन्यास्तु च ब्रह्मं तथा ॥ १४ ॥

विनष्टं राजनि तथा ज्ञाते दौष्टिद्वन्द्वे गृहे ।
 आचार्यपत्नीपुत्रेषु टिक्तेन च मातुले ॥ १५
 मातुले पतिर्णां रात्रिं शिष्यत्विभ्याम्बेषु च ।
 मन्त्रज्ञाचारिणि तथा अन्यानि तथा कृते ॥ १६
 एकान्तं विराजं वा पङ्कजात् माममेव च ।
 शुद्धं, अपिण्डवर्णानामशौचं कर्मतः कृतम् ॥ १७
 अपिण्डं त्रिंशये गृहि पङ्कजात् ब्राह्मणस्य च ।
 वर्णानां परिवर्णानां द्वादशेऽङ्गि विनिर्दिशेत् ॥ १८
 अपिण्डं ब्राह्मणा वर्णा मर्त्यं एवाविशेषतः ।
 दशरात्रेण शुद्धेयुरित्याह भगवान् यमः ॥ १९
 भृशस्त्रिपतनाशोभिमृतानामात्मजातिनाम् ।
 पतितानामशौचञ्च शस्त्रविद्युदताय ये ॥ २०
 यतो व्रतो ब्रह्मचारी स्रपकारश्च दौषितः ।
 नाशौचभाजः कथिता राजाज्ञाकारिणश्च ये ॥ २१
 यस्तु भुङ्क्त पराशौचे वर्णा सोऽप्यशुचिर्भवेत् ।
 अमुष्य शुचौ शुद्धिश्च तस्याप्युक्ता मनोविभिः ॥ २२
 पराशौचे नरा भुङ्क्ता क्षमियानौ प्रजायते ।
 भुङ्क्ताश्च स्मृतये यथा तस्य जातो प्रजायते ॥ २३
 दानं प्रतिघृष्टं क्षेमः स्वाध्यायः पितृकर्म च ।
 प्रतपिष्ठाक्रियावर्जमशौचं विनिवर्त्तते ॥ २४

इति शङ्खेये धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

षड्दशोऽध्यायः ।

स्रग्दयं भाजनं सख्यं पुनःपाकेन शुध्यति ।
 मलेभूमेः पुरोवैष्वा शौवनैः पूयशोचितैः ॥ १
 संस्पृष्टं नैव शुध्येत पुनःपाकेन स्रग्दयम् ।
 एतैरेव यदि स्पृष्टं ताम्रसौवर्णराजतम् ॥ २
 शुध्यात्त्वावर्त्तितं यथादन्यथा केवलाश्वसा ।
 अश्वोदकेन ताम्रस्य सोमस्य त्रपुषस्ताया ॥ ३
 चारेण शुद्धिः कांस्यस्य लौहस्यापि विनिर्द्दिशेत् ।
 सुक्तामणिप्रवालानां शुद्धिः प्रचालनेन तु ॥ ४
 अजानाश्चैव भाण्डानां सर्वस्याश्रमयस्य च ।
 शाकमूनफलानाञ्च विदलानां तथैव च ॥ ५
 मार्जनाद्युत्पणात्राणां पाणिना यज्ञकर्माणि ।
 उष्णाश्वसा तथा शुद्धिः मकेशानां विनिर्द्दिशेत् ॥ ६
 शय्यामनापणानाम् सूर्यस्य किरणैस्तथा ।
 शुद्धिस्तु प्रोक्षणाद्यग्ने करकेभ्यनवोस्तथा ॥ ७
 मार्जनाद्देश्मनां शुद्धिः क्षितेः शोधस्तु तत्क्षणात् ।
 सम्यार्जनेन तोयेन वामसां शुद्धिरिष्यते ॥ ८
 बह्वनां प्रोक्षणाच्छुद्धिर्धान्वादीनां विनिर्द्दिशेत् ।
 प्रोक्षणात् संहतानाञ्च काष्ठानाश्चैव तत्क्षणात् ॥ ९
 मिहार्थकानां कम्पेन शृङ्गदन्तमयस्य च ।
 गावालैः फलपात्राणामस्थूनां शृङ्गवतां तथा ॥ १०
 निर्यासानां गुडानाञ्च लवणानां तथैव च ।
 कुसुमकुसुमानाञ्च ऊर्णाकार्पासयोस्तथा ॥ ११

प्रोचयात् कथिता शङ्खिरित्याह भगवान् यमः ।
 भूमिष्ठमुदकं शङ्खं तथा शङ्खि शिलागतम् ॥ १२
 वर्षगन्धरसैर्दृष्टैर्वर्जितानां तथा भवेत् ।
 शङ्खं नदीगतं तोयं सर्वदेव सुखाकरम् ॥ १३
 शङ्खं प्रसारितं पङ्खं शङ्खाद्याश्चाटयो मुखे ।
 मुखवर्जन्तु गौः शङ्खा माज्जारखाद्यमे शङ्खिः ॥ १४
 शङ्खा भार्या शिशुर्वस्त्रमुपवीतं कमण्डलुः ।
 धाकनः कथितं शङ्खं न तच्छङ्खं परस्व च ॥ १५
 नारीणाञ्चैव वत्सानां शकुनानां शूनां मुखम् ।
 रात्रौ प्रसरणे वृषे शृगयायां खदा शङ्खिः ॥ १६
 शङ्खा भर्तुश्चतुर्थेऽङ्गि छाता नारी रजस्वला ।
 देवे कर्माणि पित्रे च पञ्चमेऽहनि शुध्यति ॥ १७
 रथ्याकर्हंमतोयेन स्त्रीवनाद्येन वाप्यथ ।
 नामिरुद्धं नरः स्पृष्टः सद्यः स्नानेन शुध्यति ॥ १८
 कृत्वा मूत्रपुरीषञ्च लेपगन्धापहं तथा ।
 छद्मतेनाभ्यसा स्नानं शृदा चैव समाचरेत् ॥ १९
 मेहने मृत्तिकाः सप्त लिङ्गे द्वे च प्रक्षौत्तिते ।
 एकस्मिन् विंशतिर्हस्ते द्वयोर्द्वेयाश्चतुर्दश ॥ २०
 तिस्रस्तु मृत्तिका देयाः कृत्वा तु नखशोधनम् ।
 तिस्रस्तु पादयोर्द्वेयाः शौचकामस्य सर्वदा ॥ २१
 शौचमेतदृष्टव्यस्यानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ।
 द्विगुणञ्च वनस्थानां यतोनां द्विगुणं तथा ॥ २२
 मृत्तिका च विनिर्दिष्टा त्रिपर्वं पूर्यते यथा ॥ २३
 इति शङ्खीये धर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ॥ १६

सप्तदशोऽध्यायः ।

नित्यं त्रिषयश्चायौ कृत्वा पर्णकुटीं वने ।
 अश्वःशायी जटाधारी पर्णमूलफलाशनः ॥ १
 श्यामं विशीतं भिक्षार्थं स्वकर्मां परिकीर्तयन् ।
 एवं कालं समाध्याय वर्षं च द्वादशे गते ॥ २
 रुक्मस्तेयौ सुरापायौ ब्रह्महा गुरुनखगः ।
 व्रतेनेकेन शुध्यन्ति महापातकिनश्च ये ॥ ३
 यागस्थं जपियं कृत्वा वैश्यं कृत्वा तु याजकम् ।
 एतदेव व्रतं कुर्यादाश्रमं विनिर्दूषकः ॥ ४
 कूटमाश्रमं तथैवोक्ता निषेपश्च प्रहृत्य च ।
 एतदेव व्रतं कुर्याच्छ्रद्धा च शरणागतम् ॥ ५
 आहिताग्निः श्रियं कृत्वा मित्रं कृत्वा तथैव च ।
 कृत्वा गृहमभिजातमेतदेव व्रतं चरेत् ॥ ६
 व्रतम्यश्च द्विजं कृत्वा पार्थिवश्चाज्जनाश्रमम् ।
 एतदेव व्रतं कुर्याद्द्विगुणश्च विशुद्धये ॥ ७
 अत्रियश्च तु पादोभं तर्प्यं वैश्यश्चातने ।
 अर्धमेव सदा कुर्यात् स्त्रीवधे पुरुषस्तथा ॥ ८
 पाटन्तु शूद्रकृत्यायामुद्यक्षागमने तथा ।
 गोवधे च तथा कुर्यात् परदारगतस्तथा ॥ ९
 पशून् कृत्वा तथा श्यामान् मांसं कुर्याद्विचक्षणः ।
 आरण्यानां वधे सैव तदर्धन्तु विधौयते ॥ १०
 कृत्वा द्विजं तथा सर्पं जलेऽप्यपि जलेऽप्यपि ।
 समरात्रं तथा कुर्याद्व्रतन्तु ब्राह्मणस्तथा ॥ ११

घनप्यास्तु शतं हत्वा मास्या दशशतं तथा ।
 ब्रह्महत्याव्रतं कुर्यात् पुण्यं सवत्सरं तथा ॥ १२
 यच्च यच्च च वर्षेभ्यः कृत्स्नच्छेदं समाचरेत् ।
 तस्य तस्य वधप्राक्तं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ १३
 अपहृत्य तु वर्षाणां भुवमेव प्रमादत ।
 प्रायश्चित्तमयं प्रोक्तं ब्राह्मणानुमतं चरेत् ॥ १४
 गोऽत्राश्वस्यापहरणे सोमना रजतस्य च ।
 जम्बापहरणे चैव कुर्यात् सवत्सरं व्रतम् ॥ १५
 तिलानां धान्यवस्त्राणां शखाशामामिषस्य च ।
 सवत्सुराहं कुर्यात् व्रतमेतत् समाहितः ॥ १६
 दण्डकाष्ठं च तक्षाणां रमानामपहारकः ।
 मांसमेकं व्रतं कुर्याद्वनानां सर्पिषा तथा ॥ १७
 लावणानां गुडानाञ्च मूलानां कुसुमस्य च ।
 मांसार्हेस्तु व्रतं कुर्यादेतदेव समाहितः ॥ १८
 लोहानां वेदनाञ्च सुव्राणां चर्मणां तथा ।
 एकरात्रं व्रतं कुर्यान्नृपदेव समाहितः ॥ १९
 भुक्त्वा पलायं लशुनं मयश्च कवकाणि च ।
 नारं मलं तथा मांसं बिड् वराहं खरं तथा ॥ २०
 गोधिरकुञ्जरोदृक् च पञ्चमर्षं तथा ।
 ऋच्यादं कुक्कुटं घास्त्रं कुर्यात् सवत्सरं व्रतम् ॥ २१
 भक्ष्याः पञ्चनखस्त्वेतं गोधाकाष्ठपशव्यक्ताः ।
 सङ्गद्य शयकश्चैव तान् हत्वा तु चरेद्रतम् ॥ २२
 हंसं मद्गुरकं काकं काकोलं खञ्जरीटकम् ।
 मत्पक्षादांश्च तथा मत्पक्षान् वनाकाशकसारिकाः ॥ २३

चक्रवार्कं पूर्वं कोकं मण्डकं मुजगं तथा ।
 मासमेतद्व्रतं कुर्यान्नात्र कार्या विचारणा ॥ १४
 राजीवान् मिहत्तुण्डांश्च शकुलांश्च तथैव च ।
 पाठोनरोहितौ भण्डौ मत्स्येषु परिकीर्तितौ ॥ १५
 जलेचराश्च जलजान् मुखपादान् सुविष्करान् ।
 रत्नपादान् जालपादान् सप्ताहं व्रतमाचरेत् ॥ १६
 नितितिरिञ्च मयूरश्च लावकश्च कपिष्कारम् ।
 घाङ्गुलिषं वत्तकञ्च भस्मानाहंयमः सदा ॥ १७
 भुक्ता चैवोभयदत्तं तथैकशफटं द्विषः ।
 तथा भुक्ता तु मासं वै मामाहं व्रतमाचरेत् ॥ १८
 स्वयं मृतं व्रतामासं माह्विषं बाजमेव च ।
 गोश्च क्षीरं विवत्माया मङ्गिण्याश्च तथा पयः ॥ १९
 सन्धिन्यमेधं भक्षित्वा पचन्तु व्रतमाचरेत्त ।
 क्षीराणि यान्धभण्डाणि तद्विकाराश्च ज्ञेः ॥ २०
 सप्तरात्रं व्रतं कुर्याद् यदेतत् परिकीर्तितम् ।
 लोहितः नृत्तनिर्य्यासान् व्रतानां प्रत्यास्ताया ॥ २१
 केवलानि तथाङ्गानि तथा पर्य्यपितृयत् ।
 शुडपकं तथा भुक्ताऽद्विरावन्तु व्रतं भवेत् ॥ २२
 दधिभक्तञ्च गुक्तेषु यच्चान्यहारुसम्भम् ॥
 शुद्धयुक्तं भक्षयित्वा तत्रां निन्द्यमिह श्रुतिः ॥ २३ ।
 यथगोधूमजं सर्वं विकाराः पयश्च यै ।
 राजवाहञ्च कुल्मश्च मेष्मं पर्य्युतिं भवेत् ॥ २४
 सजीवपक्षमांसञ्च सर्वं यत्ने नर्त्तयेत् ।
 संवत्सरं व्रतं कुर्यात् प्राश्नैत् सानतस्याया ॥ २५

शङ्ख संज्ञिता ।

शुद्रासं ज्ञाद्वाणो भुक्ता तथा रक्षावतारिणः ।
 बह्वक्ष्य चैव चौरध्वान्शरायाश्च तथा श्वियः ॥ ३६
 कर्मकारण्य वेणुय्य कारण्य पतितय्य च ।
 रुक्काकारण्य तल्लय तथा शार्ङ्ग विकण्य च ॥ ३७
 जडव्यय्य नृशमय्य वेय्यायाः कितवय्य च ।
 गणाय भूमिपालाश्चभ्रमश्चैवास्तजोविनः ॥ ३८
 श्लोककाञ्च नृत्तिकाञ्च भुक्ता मामं व्रतं चरेत् ।
 शुद्रय्य सततं भुक्ता यण्यमान् व्रतमाचरेत् ॥ ३९
 वैश्वय्य च तथा क्ताया माममेकं व्रतं चरेत् ।
 चवियय्य तथा भुक्ता द्वौ मामौ च व्रतं चरेत् ॥ ४०
 ज्ञाद्वाण्य तथा भुक्ता मासमेकं समाचरेत् ।
 ययः सुराभाजनस्थाः पीत्वा पचं व्रतो भवेत् ॥ ४१
 शुद्राच्छिष्टाशने मामं पचमेकं तथा विद्यः ।
 चवियय्य तु सप्ताहं ज्ञाद्वाण्य तथा दिनम् ॥ ४२
 यथाश्रद्धाशने विद्वान् मासमेकं व्रतो भवेत् ।
 परिविप्तिः परिवेत्ता यथा च परिविद्यते ॥ ४३
 व्रतं संवत्सरं कुर्याद्वाद्ययाजकपक्षमः ।
 शुनोष्णष्टं तथा भुक्ता मासमेकं व्रतो भवेत् ॥ ४४
 दूषितं केशकोटेच मृपिकानकुलेन च ।
 मखिकाभक्षकेनापि शिरावन्तु व्रतो भवेत् ॥ ४५
 वृथाकृश्वरमंयावपायसापूपशङ्कुचौ ।
 भुक्ता शिरावन् कुर्वीत व्रतमेतत् समाहितः ॥ ४६
 मोक्षा चैव व्रतो विप्रः शुना दृष्टव्येव च ।
 शिरावन्तु व्रतं कुर्यात् पंचश्रीदशनक्षतः ॥ ४७

पादप्रतापनं वज्रो सिद्धा वज्रौ तथाप्यधः ।
 जुगोः प्रसृज्य पादौ च दिनमेकं व्रतं चरेत् ॥ ४८
 चात्रियस्तु रणे ज्ञत्वा घृष्ठं प्राणपरायणम् ।
 संवत्सरव्रतं कुर्याच्छ्रित्वा पिप्लपादपम् ॥ ४९
 दिवा च मेषुनं कृत्वा स्नात्वा दृष्टजले तथा ।
 नन्वां परस्त्रियं दृष्ट्वा दिनमेकं व्रतौ भवेत् ॥ ५०
 सिद्धाम्नावयुचि द्रव्यं तद्वदन्नासि मानवः ।
 साममेकं व्रतं कुर्यादपक्रुध्य तथा गुरुम् ॥ ५१
 तथा विमेषजं पोत्वा पानीयं ब्राह्मणस्तथा ।
 त्रिराचन्तु व्रतं कुर्याद्दामहस्तेन वा पुनः ॥ ५२
 एकपङ्क्त्युपविष्टपु विषमं यः प्रयच्छति ।
 स च तावदसौ पञ्च प्रकुर्याद् ब्राह्मणो व्रतम् ॥ ५३
 धारयित्वा तुनाद्यैव विषमं वनिजस्तथा ।
 क्षरालवणपात्रेषु भुक्त्वा चौरं व्रतं चरेत् ॥ ५४
 विक्रोय पाणिना सद्यस्तिलानि च तयः चरेत् ॥ ५५
 वृद्धारं ब्राह्मणस्योक्त्वा वृद्धारश्च मरौयसः ।
 दिनमेकं व्रतं कुर्यात् प्रयतः सुममाहितः ॥ ५६
 प्रेतश्च प्रेतकार्याणि ज्ञत्वा वै धनकारकः ।
 वर्षाणां यद्व्रतं प्रोक्तं तद्व्रतं व्रतयचरेत् ॥ ५७
 ज्ञत्वा पापं न गृहेत गुह्यमानं हि वर्धते ।
 ज्ञा वा पापं बुधः कुर्यात् पण्डितानुमतं व्रतम् ॥ ५८
 स्त्रित्वा च स्थापदाकोर्षे बहुभ्याधस्त्रि वने ।
 न ब्राह्मणो व्रतं कुर्यात् प्राणबाधमयात् सदा ॥ ५९

मनो हि जीवती जीवं मर्त्यपापमपोहति ।
 मतेः जच्छेद्यया दानैरित्याह भगवान् यमः ॥ ६०
 शरीरं धर्ममर्त्यत्वं रक्षणीयं प्रयत्नतः ।
 शरीराश्वासते धर्मः पर्वतात् नान्नर्ल यथा ॥ ६१
 आलोक्य मर्त्यशास्त्राणि समेत्य ज्ञात्वापैः सह ।
 प्रायश्चित्तं दिजो दद्यात् स्वेच्छया न कदाचन ॥ ६२
 इति शङ्खोऽयं धर्मशास्त्रं ममदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टादशोऽध्यायः ।

व्रतं विदधन्मनः प्रकृत्यादशमन्त्रम् ।
 निमज्जा नक्त मरिति न भुञ्जीत दिनव्रतम् ॥ १
 चोरामन मदा तिष्ठेद्वा दद्यात् पयस्विनीम् ।
 अश्वमर्षणमित्येतत् कृतं मर्त्याघनाशनम् ॥ २
 ब्रह्म साय ब्रह्म प्रातस्त्यजमद्यादयाचितम् ।
 पर ब्रह्म नाश्रूयात् प्राजापत्यं चरन् व्रतम् ॥ ३
 ब्राह्मण्यं पिबेदापस्त्यजमुष्णं घृतं पिबेत् ।
 ब्राह्मण्यं पयः पोत्वा बाधुभक्तौ दिनव्रतम् ॥ ४
 तप्तकृच्छ्रं विजानीयादेतदुक्तं सदा व्रतम् ।
 द्वादशेनापवासेन पराकः परिकीर्तितः ॥ ५
 विधिनोदकमिहानि समश्रूयात् प्रयत्नतः ।
 शत्रून् हि सोदकान् मांसं कृच्छ्रं वाक्दमुच्यते ॥ ६
 विष्णैरामलकैर्वापि कपित्थैरथवा शुभैः ।
 मासेन लोकेऽतिकृच्छ्रः कथ्यते द्विचतस्रस्रैः ॥ ७

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् ।
 एकरात्रोपवासन्तु कृच्छ्रं सान्त्वनं स्मृतम् ॥ ८
 व्रतेस्तु ब्रह्मभ्यस्तैर्वासासान्तपनं स्मृतम् ।
 पादहयं तथा त्वक्का शक्नोतीं परिवासनात् ।
 उपवासान्तराभ्यासात् तुलापुरुष उच्यते ॥ ९
 गोपुरोषाशनो भूत्वा मासं नित्यं समाहितः ।
 व्रतन्तु वार्षिकं कुर्यात् सन्ध्यापापमुत्तये ॥ १०
 मासं चन्द्रकलावृत्त्या प्राश्रोयाद्दृढयन् सदा ।
 क्रासयन्तु कलाहानौ व्रतं चान्द्रायणं स्मृतम् ॥ ११
 मन्त्रं विद्वान् उपेक्ष्य लुप्तयाश्चैव शक्तिनः ।
 अयं विधिस्तु विज्ञेयः सुशोभिर्दिललात्मभिः ।
 पापात्मनस्तु पापेभ्यो नात्र कार्या निवारणा ॥ १२
 श्रद्धाशक्तमिदं शास्त्रं योऽधीते प्रयतः सुधोः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोकं गच्छीयते ॥ १३
 इति श्रद्धाशे धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः । १५

गौतमसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

वेदो धर्ममूलं तद्विदाश्च स्मृतिशीले, दृष्टो धर्माव्यतिक्रमः
साङ्गसञ्च महता, न तु दृष्टोऽर्थो वरदौर्व्रिष्यात्, तुल्यबलविरोधे
विकल्पः । उपनयनं ब्राह्मणस्त्राष्टमे नवमे, पञ्चमे वा
काव्यं, गर्भादि सङ्ख्या वर्षाणां, तद्वितोयं जन्म । तद्वयस्मात्
स आचार्यो वेदानुवचनाच्च । इकादश द्वादशयोः क्षत्रिय-
वैश्ययोः । आषोडशाद्ब्राह्मणस्यापतिता सावित्री, द्वाविंशते
राजन्मस्य, द्वाविकाया वंशस्य । मोक्षीक्यामौर्वीसौत्रयो
मेखला, क्रमेण कृष्णरूक्वस्ताजिनानि वासांसि, शाण्डौम-
शोरकृतयाः, सर्व्वेषां कार्पासश्चाविकृतम् । काषायमध्येके ।
वाचं ब्राह्मणस्य, मास्त्रिष्टहारिद्रे इतरयोः । वैष्णपालशौ
ब्राह्मणस्य दण्डावश्वत्थपेलवो शेषे, यज्ञिया वा सर्व्वेषामपीरिता
युपचक्राः सबल्कला (सशल्कला) मूर्दललः टनासाधप्रमाणाः ।
मुण्डजटिलशिखाजटाश्च । द्रव्यहस्त उष्णदोऽनिधायामेदु-
द्रव्यशुद्धिः, परिमाज्जेनप्रदाइतत्त्वनिर्णयजनानि तेजसमार्त्तिक-
टारवतान्तवाना, तेजसवदुपलमणिशंखशुक्लोनां, टारुवदस्त्रि-
भुम्यारावपनञ्च, भूमिषेलवद्रज्जुविदलचर्मणामुत्तमर्गो बाल्यन्तो-
पहतानाम् । प्राञ्जल उदङ्मुखं वा शौचमारमेत् । शुचौ
देशे आसनो दक्षिणं बाहुं जाम्बन्तरा कृत्वा यज्ञोपवीत्या
मणिवन्धनात् पाक्षौ प्रक्षाल्य वाग्यतां इदयस्तृशस्त्रिचतुर्त्वाप

चाचामेहिः प्रमुखात् पादौ, चाभ्यसेत् खानि, चोपसृष्टि-
च्छोषं खानि, मूर्धनि च दद्यात् । सुप्ता मुक्ताः सुखं पुनः ।
दन्तश्लिष्टेषु दन्तवदन्यत्र जिह्वाभिमर्षणात् । प्राक् च्युतेरित्येके ।
शुतेष्वस्त्राववद्विद्यान्निगिरन्नेव तच्छुचिः । न मुख्या विप्रश्च
उच्छिष्टं कुर्वन्ति ताचेदङ्ग निपतन्ति । लेपगन्धापकर्षणे शौच-
ममेध्यम् । तद्विद्विः पूर्वं मृदा च मूत्रपुरीषरेतोविषं सनाभ-
वहारनयोगेषु च यत्र चन्दाया विदध्यात् । पणिना सव्यमुप-
मंशङ्गाङ्गुलमधौहि भो इत्यामन्वपेत गुरुः । तत्र चक्षुर्मनः-
प्राप्तोपसर्जनं दर्भैः, प्राणायामास्त्रयः पञ्चदशमाचाः । प्राक्कने-
न्वासनञ्च ॐपूषां व्याहृतयः पञ्चसप्तान्ताः । गुरोः पादोपसंघर्षञ्च
प्रातर्ब्रह्मानुवचने च, यस्तयोरनुज्ञात उपविशेत् । प्राङ्मुखो
दक्षिणतः शिष्य उदङ्मुखो वा सावित्रीचतुर्वचनमादितो ब्रह्मच-
र्यादानं ॐकारस्याऽन्यत्रापि । अन्तरागमने पुनरुपसदनं
अनकुम्भमण्डकमाल्यारणां ब्राह्ममुपवासो विप्रवासश्च,
प्राणायाम् छतप्राशनञ्चेतरेषाम् । अमशानाभ्ययने चैव चैवम् ।

इति गीतमौघे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

प्रागुपनयनात् कामचारवादभक्तोऽप्युतोऽब्रह्मचारी यक्षोप-
पादमूत्रपुरीषो भवति ; नास्त्राचमनकल्पो विद्यतेऽन्यत्रापो-
माज्जेनप्रधावनाशोक्षणेभ्यो । न तदुपसर्शनाशीचं न त्वेवेनमग्नि-
हवनवलिहरणयोर्निषुक्ताग्नौ ब्रह्मभिर्व्याहारयेदन्यत्र स्त्रधानि-
नयनात् । उपनयनादनियमः । सत्तं ब्रह्मचर्यमन्यौभ्यन्-

भेषवरणे मत्स्यवचनमयाम्पश्यन्मम् । एके गोटीनादि । बहिः
 मन्मदांश्चातिष्ठत् पुण्यंमामांतोत्तरा भण्योतिष्ठा ख्य तपो
 दशनादाग्यत । नादित्यमोत्तेन, वज्रयेन्मधुमामरम्यस्य
 दिवास्त्राःपूनाभ्यपूनायानोपानच्छत्रकामकोध लोभम' इवाद्य
 वादनस्नानदन्तधावनहर्षदृत्यगातपरिवादभयानि गुरुदर्शनं
 कथेप्राह्णनावमक्षिकायाश्चयथादप्रसारयानि निष्ठावितर्कस-
 तविजृम्भितास्काटनानि स्त्राप्रेक्षणान्मने दैद्रुनगङ्गाया खूतं
 ज्ञानवर्षमेवामदत्तादानं हिमाम् चाध्याय्यैतत्पुत्रस्रोर्दोषित-
 सामानि शुक्ला वाच मयं नित्य ब्राह्मण । अध,यथायाया
 पुर्वीत्याया जवन्यमवेशा वाष्पाहृदरमदतः । नामगोत्रे गुरोः
 समानतो निर्दिश्येत् । अस्मिन् अयमि देवम् । शय्यामन-
 स्नानानि विहाय प्रतियवणमभिक्रमणं वचनादृष्टनाधःस्नाना-
 सनस्तिथ्यम्वा तत्संवायाम् । गुरुदर्शनं चातिष्ठत्, गच्छन्त-
 मनुव्रजेत्, कर्म विज्ञाप्याख्यायाःप्राध्याया एतः प्रयोजितयो-
 र्द्वयार्थोपदेवु चैवम् । नाच्छिष्टायनस्त्रपनप्रसाधनपादप्रक्षाल-
 नोच्छर्हनापसंप्रहृयानि । विप्रोद्यापमप्रहृयं गुरुभार्याया तत्-
 पुत्रस्य च । नैके युवतीनाम् । व्यवहारप्राप्तेन सार्व्वर्षिकं
 भेषवरणमभियस्तपतितवर्जम् । आदिमध्यान्तेषु भवच्छब्दः
 प्रयोज्या वर्षानुपूर्व्वेण । आचार्यज्ञातिगुरुस्त्वलामेऽन्यत्र ।
 तेषां पुण्यं परिहरन् निवेद्य गुरुर्वैदुष्यातां भुञ्ज्यात् । अक्षविधौ
 तद्वाय्यःपुत्रसम्राजचारिसङ्गाः । वाग्यतस्तुप्यबलातुप्यमानः
 अक्षिधार्थादकं स्येत् । शिष्यादिपरवर्धनाशक्तो रक्तुर्वैद्यविद-
 क्षाभ्या तनुभ्यामन्येन पुनं रात्रा प्राणः । हादयवर्षाष्टौकेक-
 वेदे ब्रह्मचर्यं चरेत् प्रतिहादश्वर्षेषु यज्ञशान्तं वा । विद्यान्ते

गुरुत्वं निमन्त्राः ततः कृतानुष्ठानस्य ज्ञानम् । आचार्यैः
श्रेष्ठो गुरुणा मातृत्वेके मातृत्वेके ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

तस्याश्रमविकल्पमेके व्रतते ब्रह्मचारी वृद्धस्यो भिक्षुर्ज्य-
ष्ठानस इति तेषां वृद्धस्या योनिरपजनत्वादितरेषाम् । तद्योक्तं
ब्रह्मचारिण आचार्याधोनत्वमात्रं गुरोः कर्मशेषेण जपेत् ।
गुरुं भावे तदपत्यवृत्तिस्तदवृद्धे सन्नद्धचारिण्यन्वौ वा । एवं-
वृत्तौ ब्रह्मलोकमवाप्नोति जितेन्द्रियः । उत्तरेषां चैतदविरोधौ ।
अनिशया भिक्षुर्गुरुं रता ध्वशोला वर्षासु भिक्षार्थी ग्राम-
मियात् । जघन्यमनिवृत्तं चरेत् । निवृत्ताशोर्वाक्चक्षुःकर्मा-
संयतः । कोपीनाच्छादनार्थं वामो विभ्रयात् । प्रह्वीकमेके
निर्धेजनाविप्रयुक्तम् । ओषधिवनस्पतीनामङ्गमुपाददौत । न
द्वितीयामुपहृत्तुं रात्रिं ग्रामे वसेत् । मुण्डः शिखी वा बर्जये-
ज्जोवबधम् । समा मृतेषु हिसानुषहयोरनारभ्यो । वैखानसो
वने मूलफलाशो तप शीलः श्रावणकेनास्मिन्माध्याह्न्याभ्युजो
देवपितृमनुष्यभूतर्विपुजकः सर्वातिथिः प्रतिसिद्धवर्जं भैक्षस-
ध्ययुज्योत, न फालकृष्टमधितिष्ठेद्, ग्रामस्य न प्रविशेज्जटिल-
खोराजिनवासा नातिशयं भुञ्जीत । एकाग्रं त्वाचार्याः
प्रत्यक्षविधानाद्गार्हस्थ्यं गार्हस्थ्यम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

सहस्रः सहस्रो भार्या विन्देतामन्वापूर्वा यवोयमीम ।
 असमानप्ररैर्विवाह ऊर्ध्वं सप्तमात् पितृवन्धुभ्य वीजिनश्च
 मातृवन्धुभ्यः पञ्चमात् । त्राह्यो विद्याचारित्तवन्धुश्रीनसम्यवाय
 दद्यादाच्छायाकङ्कताम् [१] । संयोगमन्त्रः पञ्चापत्ये मत्रधन्यं
 चरतामिति [२] । आर्वे गोमिष्टुनं कन्यायते दद्यात् [३] ।
 अन्तर्द्विजै दानं देवः [४] । अन्तर्द्विजै कन्या स्वयं संयोगो
 गाभ्यवेः [५] । वित्तनानतिस्नामनामासुर [६] । प्रपञ्च दाना-
 द्वाचसः [७] । असविज्ञानोपमङ्गमना पैशाच [८] । चत्वारो
 धर्म्याः प्रथमाः षडित्येकै । अनुत्तमानन्तरकान्तरद्वयान्तरसु-
 ज्ञाताः सवर्षास्त्रिंशद्विंशतिष्वेकान्तपारश्रवा । प्रतिन्नामासु
 सुतमागधायोगवचसूत्रैर्देहकचाख्यालाः । ब्राह्मणजीजनत्
 पुत्रान् वर्षेभ्य आनुपुष्येद् ब्राह्मणमुनमागधचच्छालान् तैश्च एव
 क्षत्रिया मूढैर्वसिष्ठक्षत्रियधोवरपुत्राशान्, "श्च एव वेश्या
 शूद्रकण्डकमाहिष्यैश्चवेदेहान् तैश्च एव पारश्रवयजनकरण-
 शूद्रान् शूद्रत्येकै । वर्षान्तरगमनमुत्कर्षाभ्या मसमेन पञ्चमेन
 आचार्याः । सृष्टान्तरजातानाञ्च प्रतिन्नामस्तु धर्मज्ञोनाः
 शूद्रावाञ्च असमानायाञ्च शूद्रात् प्रतिनर्हास्त्रिन्त्य पापिष्ठः ।
 पुनान्त माधवः पुत्रास्त्रिपौरुषानार्धाद्वग, देवाह्वयं, प्राजा-
 पत्यःह्वग, पूर्वान् दश वरानात्रानञ्च ब्राह्मोपुत्राः साक्षीपुत्राः ।

इति गौतमोये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

अतानुपियात् सर्वत्र वा प्रतिविहवर्जम् । देवपितृमनुष्य-
भूतर्षिपूजका नित्यस्वः प्रयायः । पितृभ्यश्चाटकदानं यथोत्साह-
मन्यदकार्यदिरग्निर्दायादिर्वा । तस्मिन् गृह्यानि देवपितृ-
मनुष्ययज्ञाः स्वाध्यायश्च । वलिकर्माग्नावग्निर्धन्वन्तरिर्विश्वेदेवाः
प्रजापतिः सृष्टिकृतिर्होमः । दिग्देवताभ्यश्च यथास्त्वं द्वारेषु
मरुद्भ्यो गृह्णेवताभ्यो प्रविशद् यज्ञाणि मध्ये यज्ञा उदक्स्थं
आकाशाद्येत्यन्तरिक्षे नक्षत्रेभ्यश्च सायम् । सृष्टिवाच्यं भिक्षा-
दानप्रश्नपूर्वन्तु ददातिषु चैव धर्मेषु समदिगुणसाहस्रानन्त्यानि
फलान्यद्वाह्यद्वाह्यगत्यात्रियवेदपारम्यैः । गुर्वर्धनिर्वेशोपधार्थ-
हृद्विचौगयस्त्वमाणाध्ययनध्वमयोगवैश्वजितेषु द्रव्यमविभागो
बहिर्वेदि भिषमाणेषु कृताश्चमितरेषु । प्रतिश्रुत्याप्यधर्म-
मनुष्ठाद्य न दद्यात् । क्रूरहृष्टभीतान्तनुष्यबालस्त्रविस्मृत-
मन्तोन्मत्तवाक्कायानृतान्यपातकानि । भोजयेत् पूर्वमतिथि-
कुमारव्याधितगर्भेणासुवामिनोस्त्रदिरान् जघन्याश्च । आचार्य-
पितृमखानान् निवेद्य वचनक्रिया ऋत्विगाचार्यश्वशुरपितृव्य-
मातुलानामुपस्थाने मधुपर्कः संवत्सरै पुनः पूजिता यज्ञ-
विद्याह्वारवाक् राज्ञश्च श्रोत्रियस्य । अश्रोत्रियस्यासन्नोदके
श्रोत्रियस्य तु पाद्यमाघ्यमवविशेषाश्च प्रकारयैत्स्वं वा रुक्मार्
विशिष्टं मध्यतोऽन्नदानमवेद्यसाधुवृत्ते विपरोते तु छणोदक-
भूमिः स्नायतन्मृतः पूज्यान्त्याशश्च शय्यामनावसथानुव्रज्यो-
पासनानि सदृक्च्येयमोः समान्यस्त्रयोऽपि ह्येने अममानद्यामी-
ऽतिथिरैकरात्रिकाऽधिवृत्तसूच्यापस्त्रायो कुशच्छानामयारोप्या-

णामनुप्रश्नोत्तरं शूद्रस्याब्राह्मणस्यानतिथिरब्राह्मणो यज्ञे संवृत-
चेत् भाजनन्तु चत्विषस्योर्द्धं ब्राह्मणभ्योऽन्यान् भृत्यैः सहानृश-
सार्धसानृशंसार्धम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ २ ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

पादोपसंग्रहणं गुरुसमवायेऽन्वहम् । अभिगम्य तु विप्रोऽथ
माढपितृदम्भुनां पूर्वजानां विद्यागुरुणां तत्तद्गुरुणाञ्च
सन्निपाति परस्य । नाम प्रोच्याहमर्यामत्यभिवादोऽज्ञसमवाये
स्त्रोऽङ्गोरोऽभिवादोऽनियमेके नाविप्रोऽथ स्त्रीणाममाढपितृव्य-
भार्याभगिनौनां नोपसंग्रहणं श्राद्धभार्याणां श्वश्र्वाश्च ।
ऋत्विक्श्वशुरपितृव्यमातुलानान्तु यवीयसां प्रत्युत्तानमनभि-
वाद्यान्तयान्यः पूर्वः पौरोऽश्रौतिकारयः शूद्रोऽप्यपत्यसमेना-
वराऽपार्यः शूद्रेण नाम चास्य वर्जयेद्ब्राह्मणजपः प्रेष्यो भो
भवान्निति वयस्यः समानेऽहनि जातो दशवर्षहृदः पौरः पक्ष्मिः
कलाभरः श्रोत्रियधारणस्त्रिभिः राजन्यो वैश्वकर्मीविद्याहीनो
दौक्षितस्य प्राक् क्रयात् । वित्तवन्त्यु कर्मजातिविद्यावयांसि
मान्यानि परवलीयांसि श्रुतस्तु सर्वेभ्यो गरौयस्तनू लतावर्षश्च
श्रुतेय । चक्रिदशमौस्थानुग्राह्यबधूस्रातकराजभ्यः पथो दानं
राजो तु श्रोत्रियाय श्रोत्रियाय ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥ ३ ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

सापनकन्यो ब्राह्मणश्चाब्राह्मणाद्विद्यापयोगोऽनुगमनं शुश्रूषा-
समाप्तेर्ब्राह्मणा गुरुयोजनाध्यापनप्रतिषेधाः सर्वेषां पूर्वः पूर्वो
गुरुस्तदन्तामे चतुर्वावस्तदन्तामे वैश्यवर्ति । तस्यापण्यं मन्थ-
रसक्तताञ्जलिग्राह्यचौमातिनानि वस्त्रनिर्णये वाससौ क्षीरश्च
मविकारं मूलफलपुष्पोपधमधुमामल्लणोदकापण्यानि पश्यन्
र्हिमासंयामं पुरुषवमाकुमारीकृतवधं नित्यं भूःसत्रोद्दिश्यवा-
लाव्यश्च ऋषभधेन्वनडहृद्यके । विनिमयस्तु रसाना रमेः
पशूनाश्च न लवणाकृताश्चयास्तिलानाश्च समेनामेन तुपल्लव्य
मम्यस्यर्धं मवधत्तुर्हतिरशक्तावशूद्राण तदप्यके प्राणसंशये तदर्थ-
मङ्गराऽभक्ष्यायमस्तु । प्राणमयये ब्राह्मणाऽपि शस्त्रमाददौत
राजान्यो वैश्यकर्मा वैश्यकर्मा ।

इति गौतमोये धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

द्वौ लोके धृतव्रतो राजा ब्राह्मणश्च बहुश्रुतस्तयो । यत्विधेभ्य
मनुष्यजातभ्यान्तं संजानां चलनतपनसपथानामाद्यत्तं लावनं
प्रसूतिरश्च गममङ्गरा धर्मैः । स एव बहुश्रुतो भवति लोकवेद-
वेदाङ्गवहाकावाक्यातिहाम पुराण-कुशलस्तदपेक्षस्तद्वत्तत्वा-
रिंशता सस्करैः मस्ततस्त्रिषु कर्मस्वभिरतः षट्सु वासासव-
धारिकेभ्यभिविनौतः षड्भिः परिहृय्यो राज्ञा बध्यश्वाबध्यश्वा-
दण्डायार्वाङ्गार्थ्यश्चापरिवाद्यश्चापरिहृय्यति । गर्भाधान-

पं, मवनमोभन्ते, जयनजातकर्म नाम करणादप्राशनचौडोपनयनं
चत्वारि वेदव्रताति स्नानं मङ्गधर्मोच्चरिणामयागः पञ्चानां
यज्ञानामनुष्ठानं देव-पितृ मनुष्य भुत ब्रह्मणामिन्द्रेवाष्टका-
पावेण्यः इत्यावष्टापकायणोच्चैत्राश्विर्जति मस पाकयज्ञमस्या
आन्व धेयमस्मि इति दशधर्मोपमावावयवत्वं चातुर्ग्याः अग्नि इष्टपयु-
वन्ध रोक्तामयाति मस दृक्चिद्विज्ञसंस्था आनष्टोमोऽत्यन्त्रियोम
उक्त्यः षोडश वाजपेयाऽतिगात्रोऽप्तार्य्याम इति मस साम-
मंस्था इत्यने चत्वारिंशत् संस्काराः । अष्टाष्टावाक्मगुणाः दद्या
मर्भूतेषु क्षातिरनभूया । गीतमनायामो मङ्गलमकार्ष्ण्यम-
स्तुज्ञात यस्मै न चत्वारिंशत् संस्कारा न वाष्टावाक्मगुणा न
म ब्राह्मणः मायुष्य मानाक्मश्च गच्छति । यस्य तु स्नानु
संस्काराणामिकदेशाऽप्यष्टावाक्मगुणा अथ म ब्राह्मणः मायुष्यं
सानाक्मश्च गच्छति त गच्छति ।

इति गीतमोये धर्मशास्त्रे अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः ।

स विधिपूर्वं स्नात्वा भार्यामभिगम्य यथोक्तान् गृह्यन्
धर्मोन् प्रयुञ्जान रमानि व्रतान्यनुकर्षेत् । स्नातको नित्यं श्रावः
शुगन्धः स्नानशोभः सति विभवे न जायमलवहासाः स्नाक
रक्तमलवदन्वष्टत वा वासो विष्टयाश्च सगुपानहौ निर्वाणाम-
शक्ता न रुद्रश्मश्रुरकक्षाचारिणमपथ युगपद्धारयेत्स्नात्माना
यिवेक्ष निष्ठमृदुतोदकेनाचामिष्य शूद्राश्रयेकपास्याचार्य्यतेन न
वायुम्निविषादित्वापो देवता गाश्च प्रतिपश्यन् वा मूत्रपुरीषा-

मिथ्याऽदृष्टेऽथैव देवताः प्रति पादौ प्रसारयेत् पञ्चलोद्गमभि-
 मूखपुरोषापाकर्षणं कुर्यात् भस्मकेयतुषकपालान्याधितिष्ठेत्
 स्नानं शृङ्खलधार्मिकैः सह सम्भाषितं सम्भाष्य पुण्यकृतो मनसा
 ध्यायेद्ब्राह्मणेन वा सह सम्भाषितः । अथेनं धेनुभक्ष्येति
 ब्रूयाद्भद्रं भद्रमिति कपालं भगलमिति मणिधनुरितौन्द्र-
 धनुः । मा धयन्ती परस्मै नाचक्षीत न चेना वारयेत् मिथुनौ-
 भूत्वा शीर्षं प्रति विलम्बेत न च तस्मिन् शयने स्नाध्यायम-
 धीयते नचापररात्रमधोत्य पुनः प्रतिसंविशेत्तत्काला नारो-
 मभिरमयेत् रजस्वलां न चेना स्निषेत् कन्यामस्मिन्मुखोपधमन-
 विष्टान्नाशद-वह्निगन्धमाख्य-धारण पापीयसावलेखनमार्यामह-
 भाजनाञ्जन्यवेक्षणकुटारप्रवेशनपाटधावनामन्दिस्थभोजन-न-
 दीबाहुतरण वृक्षविषमारोहणावरोहकप्राचव्यधस्नानानि च
 वर्जयेत् सन्दिग्धा नावमधिरोहते । सर्वत एवात्मानां गोपायेत्
 प्रातृत्य शिरोऽङ्गनि पर्यटेत् प्रातृत्य तु रात्रौ । मूत्राञ्चारे च न
 भूमावनन्तर्हाय नाराखावसथात् भस्मकरोषकटच्छायापायि-
 काभ्यस्तु उभे मूलपुराषे दिवा कुर्याद्दुग्धं, सम्ययाद्य रात्रौ
 तु दक्षिणमुखः पालाशवासनं पादुके दन्तधावनमिति वर्जयेत् ।
 सापानत्कृत्वाशनासनशयनाभिवादन-सस्त्रं रान् वर्जयेत् । न
 पूर्वाङ्गमध्यान्दिनापराङ्गानफलान् कुर्व्याददृग्गथाशक्ति धर्माद्यं
 कामेभ्यस्तु च धर्मोत्तरः आसन्नम्ना पर्यापितमोचेत न पदा-
 सनमाकर्षेत् शिञ्जादरपानिपाटवाक्चक्षुसापलानि कुर्याच्छेदन
 मेदनबिलिखनविमर्शनावस्फोटनानि नाकस्मात् कुर्यान्नापरि-
 वत्पतन्ती गच्छेत् कुलस्कुलः आसन्नयज्ञमहतो गच्छेद्दर्शनाय
 तु कामं न भक्ष्यानुत्सृजे भक्षयेत् रात्रौ प्रेषाङ्गतमुद्धृत्येह-

जितपमपिष्ठाकमधितप्रभृतीनि चातुर्वीर्याणि नाञ्जीयात् ।
सायं प्रातस्त्वन्नमभिपूजितमनिन्दन् भुञ्जीत न कदाचिद्रात्रौ नग्नः
स्वपेत् स्नायाद्वा । यच्चाल्पवन्तो ब्रह्माः सम्यग्विनीता दम्भलाभ-
मोहवियुक्ता वेदविदश्चक्षते तत् समाचरेद्योगविमार्थमौ-
षधरमधिगच्छेद्यान्यमन्यत्र देवगुरुधार्मिकेभ्यः प्रभूतैर्घोटकयव-
सकुयमाल्यापनिष्क्रमणमार्थ्यजनभूयिष्ठमनलसमृद्धं धार्मिकता-
विष्ठितं निकेतनमावसितं यतेत । प्रशस्तमङ्गल्यदेवतायतनचतु-
ष्पथादीन् प्रदक्षिणमावस्येत् । मनसा वा तत्समयमाचारमनु-
पालयेदापत्कल्पः । सत्यधर्मा आर्य्यवृत्तः शिष्टाध्यापकशौच-
शिष्टः युतिनिरतः स्यान्नित्यमहिंसो मृदुः दृढकारो दमदान-
शील एवमाचारो मातापितरौ पूर्वापरान् सखन्धान् दुरितेभ्यो
मोक्षयिष्यन् स्नातकः शस्त्रद्वन्द्वलोकांश्च च्यवते न च्यवते ।

इति गौतमौघे धर्म्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

दशमोऽध्यायः ।

हिजातीनामध्ययनमिव्या दानं वा द्वाण्यस्याधिकाः प्रवचन-
वाजनं प्रतिग्रहाः पूर्वेषु नियमस्त्वाचार्य्यज्ञातिप्रियगुरुधनविद्या-
विनिमयेषु ब्रह्मणः सम्प्रदानमन्यद् यथोक्तात् कृषिवाणिज्ये
चास्त्रयं कृते कुमोदञ्च । राज्ञोऽधिकं रत्नं सर्वभूतानां न्याय्य-
दण्डत्वं विभ्रयाद् ब्राह्मणान् श्रोत्रियान् निरुत्तमाहोषान्नाह्मणा-
नकराश्यापकुर्वाणांश्च योगश्च विजये भये विशेषेण चर्या च
रथधनुर्भ्यां संग्रामे संस्थानमनिवृत्तिश्च न दोषो हिंसायामाहवे-
ऽन्यत्र अन्यस्वारथ्यागुधजताक्षानिप्रथोर्णकैरपरः स्वोपविष्ट-

स्थानं पुनः कटु-दूतगोत्राङ्गण-वाटिभ्यः क्षत्रियवृद्धस्य मुपजीवेन
 तद्वृत्तिः श्वात जीता लभेत सांशामिकं विनं बाह्वन्तु राज्ञ
 लहारवापृथग्जयेऽन्यत् तु यवाङ्गे भाजयेद्वाजा राज्ञे बाजिदानं
 कपेकदेशममष्टमं षष्ठं वा पशुहिरण्योरप्येके पञ्चाशद्वागात्
 विशालभागः शुक्लः पण्ये भूनफनपुण्योषधमधुमासदण्डेनाना
 षष्ठं तद्वृत्तधर्मिन्वात तेषु नृ निव्ययुक्तं व्यादधिकेन वृत्तिः
 शिल्पिना माभि माप्येकेकै कर्म कुर्युरेतेनाङ्गोपजीविनो
 व्याख्याता नोचक्रोक्तव भक्त तेष्या दद्यात् पण्यं वणिग्भिर-
 र्घापचये न देयं प्रनष्टमन्नामिकमधिगम्य राज्ञे पञ्चयुविख्याप्य
 सवत्सरं राज्ञो रण्यमूर्धमधिगन्तुर्द्युर्धं राज्ञः श्रेयः स्वामी
 ऋकथकप्रमविभागपरिषदाधिमेषु ब्राह्मणव्याधिकं सव्यं
 क्षत्रियस्य विजितं निर्दिष्ट वैश्वशूद्रयोर्निध्याधिमो राजधनं न
 ब्राह्मणव्यामरूपस्वाब्राह्मणा व्याख्यात षष्ठं लभेत्तेनैके चौरह-
 तमुपजित्य यथास्थानं गमयेत् काशाहा दद्यात्स्व बालधनमा-
 ण्यवहारप्रापणात् समाह्वयेत् । वैश्यव्याधिकं क्षत्रियानकपाशु-
 पाख्यकुमोदम् । शूद्रस्य तु त्रीं वर्षे एकजातिस्तस्यापि सत्यम
 क्ताधः शौचमचमणार्थं पाणिपादप्रक्षालनमेवंके आह्वयं
 भृत्यभरणं स्वदारवृत्तिः परिचर्या च क्षत्रिया तेष्या वृत्ति निखेत
 क्षात्रियवान् वृत्रवासं कूर्वाण्युच्छिष्टाशनं शिल्पवृत्तिश्च यथावा-
 जिनो भर्त्तव्यस्तन चांशाऽपि तेन क्षात्रस्तदर्थेऽप्य निचयः
 स्वादनुज्ञाताऽप्य नमस्कारो मन्त्रः पाकयज्ञे स्वयं यजेतेत्येके ।
 सर्वे क्षात्ररात्तरं परिचर्युरार्यैर्नार्यैर्वाव्यतिष्ठेपे कर्मणः साम्य
 साम्यम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥ १७॥

एकादशोऽध्यायः ।

राज्ञः सर्वेष्वेष्ट ब्राह्मणवर्जं, माधुकारी स्यात् माधुवादी
 ग्रन्थामान्वोत्तिक्त्वास्वाभिर्विनीतः शुचिर्जितेन्द्रियो गुणवत्-
 महाशोऽपायममृतः नमः प्रजासु स्थाहितस्वामा कुर्वति । तम्-
 पर्याप्तो नमः प्रसादा उपामोरवन्द्ये ब्राह्मणभ्यस्तऽप्यनं, मन्थेरन् ।
 वर्णानाममात्रं न्यायतोऽभिरक्षेत्तन्तश्चैवान् स्वधर्मं स्वापयेद्-
 म्नाम्ना ह्यगमाममवतीति विज्ञायते । राज्ञश्च पुरो दधीत
 विश्वाभिजन-वायुप्रवय शोलेममृतं न्वाश्वत्त तपस्विनं, तत्-
 प्रसूनः कर्षाणि कुर्वति । त्र्यम्बकं हि लक्ष्म्यधनं न व्यसत इति
 च विज्ञायते । यानि च देवात्पातचित्तका प्रवृत्तान्याश्रयेत्,
 तदधीनमपि ह्येके योगक्षेमं प्रविजानते । शान्तिपुण्याहस्यस्य-
 नायुषप्रद्वनमंयुक्तान्याभ्युदयिकानि विदेहिषा मन्थवनमभिषा-
 रद्विषद्वनाधिमंयुक्तानि च शान्ताम्नो कुर्यादयथोक्तस्य त्रिजोऽन्या-
 नितस्व व्यवहारो वेदो धर्मशास्त्राष्टाङ्गान्युपबंटाः पुराणं देश-
 जातिकुलधर्मोऽस्त्रयैरविरुद्धा प्रमाण । कृषिवर्णकृषाशुपाख्य-
 कुमोदकावः स्वे स्वे वर्गे । तभ्यो दवाधिकारमर्थान् प्रत्यवद्वत्त्व
 धर्मव्यवस्थान्यायाविगमे तर्कोऽभ्युपादस्तेनाभ्युत्थं यथास्थानं
 समयेऽपिप्रतिपत्तौ त्रयोविद्यावृद्धेभ्यः प्रत्यवद्वत्त्व निष्ठां समये-
 दवाह्यन् निःशेषं भवति । ब्रह्मचर्येण मयावृत्तं देवपितृ-
 मनुष्यान् धारयतीति विज्ञायते । दण्डो दमनादिस्त्वाहस्तेना-
 दान्तान् दमयेदर्थमात्रं स्वकर्मनिष्ठाः मेत्वं कर्मफलमनुभूय
 ततः शेषेण विशिष्टदेशजातिकुलवपावुःश्रुतवृत्तवित्तसुखमिधयो

जस्य प्रतिपद्यन्ते विद्याश्च । विपरीता नश्यन्ति । तानाचार्योप-
देशोदण्डश्च पालयते तस्माद्भ्राजाचार्यावनिन्द्यावनिन्द्यौ ।

इति गौतमोद्ये धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः । ११

द्वादशोऽध्यायः ।

शूद्रो हिजातीनभिसन्ध्यायाभिऽऽत्न्य च वाग्दण्डपाकृष्या-
ध्यामङ्गं मोच्यो येनोपहन्त्यादायैस्त्र्यम्भिमगमने । लङ्घोद्धारः ।
स्वहरणश्च गोप्ता चेहधाऽधिकोऽद्याह्वाह । वेदमुपशृण्वतस्त्र-
पुजतुभ्या त्वात्रप्रतिपूरणमुदाहरणे जिह्वाच्छेदो धारणे शरीर-
भेद आसनशयनवाक्पथिषु समग्रेषु दण्डः शतम् । अत्रियो
ब्राह्मणाक्रोशे दण्डपाकृष्ये द्विगुणमध्यर्धं, वैश्यो ब्राह्मणस्तु
अत्रिये पञ्चाशत्तदर्धं, वैश्ये न शूद्रे किञ्चित् ब्राह्मणराजन्यवत्
अत्रियवैश्यवष्टापाद्यं । स्तेयकिल्बिषं शूद्रस्य द्विगुणोत्तराणो-
त्तरैर्वा प्रतिवचं विदुषोऽतिक्रमे दण्डभूयस्त्वं । फलहरितधान्य-
शाकादाने पञ्चक्रणलमस्ये । पशुपौडिते स्वामिदाय, पालन-
युक्ते तु तस्मिन् । पवि धेचोऽनाद्यते पालने त्रयस्योः । पञ्च माघा
नवि षड्रष्ट्रे खरेऽश्वमहिष्योर्दशालाविषु द्वौ द्वौ सव्यविनाशे शनं,
श्रिष्टाकरणे प्रतिषिद्धसेवायाश्च, निस्सं चेलापञ्चादूर्ध्वं स्वहरणश्च ।
गोऽन्त्यर्थे दण्डमेधान् वौरुद्धनस्ततोनाश्च पुष्याश्च स्ववदाददौत
फलानि चापरिहृतानाम् । कुसोदहृद्भिर्धर्मशा विंशतिः, पञ्च-
मायकौ मासं नातिर्सावत्सरोमेके, विरक्तानि द्वेगुणं प्रयोगश्च ।
मुक्ताधिर्न वर्धते दितृषतोऽवकृष्य च । अक्रकास्तद्विः कारिता-
कायिकाग्निष्ठाधिभोगाश्च कुसोदं । पशूपजसोमचेचशतवाग्नेषु

जातिपक्षगुणम् । जडापोगण्डधनं दशवर्षभुक्तं परैः सविधौ भोज-
नस्य त्रिदशप्रज्ञाजितराजन्यधर्मपुरुषैः । पशुभूमिस्त्रीणामनतिभोग
सहकृत्यभाजि भूयः प्रतिकुर्युः, प्रातिभाष्यवर्णवृक्षसमश्रुत-
दण्डान् पुत्रानध्याभवेयुनिष्यन्नादियाचित्तावक्रोताधेया नष्टाः
सज्जा न निन्दता न पुरुषापराधेन । स्तनः प्रकीर्णकौमौ मूषलौ
राजात्मिण्यात् कर्मोत्तमाय, पुत्रो वधमोक्षभ्यामप्राप्तनन्वी
राजा । न शाश्वरो ब्राह्मणदण्ड कर्मवियोगः, विख्यापनविवा-
सनाङ्ककरणान्यत्रुक्तौ प्राग्विहीनौ चौरसमः सविधौ मति-
पूर्वं प्रतिपद्येताव्यवधर्मपुरुषे । पुरुषगण्यपराधानुबन्धविज्ञा-
नाहण्डनियोगोऽनुज्ञा वा वेदवित् समवायवचनाद् वेदवित्
समवायवचनान् ।

इति गौतमायि धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

अथोदशोऽध्यायः ।

विप्रतिपत्तौ साक्षिणि मिथ्यासत्यव्यवस्था बह्वः स्मृ-
तिनिन्दिताः कर्मकर्मसु प्रात्ययिका राज्ञाश्च निष्प्रौढानभितर-
पाश्चान्यतस्त्रिवि श्रुता । ब्राह्मणस्वब्राह्मणवचनादनुरोधो-
ऽनिबन्धनार्थेदाममवेताः पृष्टा प्रब्रूयुरवचने च दोषिणः स्मृः स्मर्गः
सत्यवचने विपर्यये नरकः । अनिबन्धैरपि वैकृत्यं पोडाकृते
निबन्धः प्रमत्तोक्ते च साविसम्भ्यराजकर्तृषु दोषो धर्मतन्त्र-
पोडायां । यथैर्नके सत्यकर्मणा तदेवराजब्राह्मणसंसदि खाट-
ब्राह्मणानां । सुद्रपस्त्रकृते माचौ दण्ड इति, गोऽश्वपुरुषभूमिषु
दशगुणोत्तरान्, धवै वा भूमौ हरषे नरको, भूमिवदण्ड, मैथुन-

संयोगे च पशुवन्धुसर्पिषो, गीवद्वस्तद्विरणधान्यव्रज्रासु, याने-
ख्यश्चवन्ध्यावचने । याप्यो दण्डश्च साक्षी, नाश्रुतवचने दोषो
जोषनञ्चेत्तदधोऽनं, न तु पापोयसो लौकिकं । राजा प्राङ् विवाको
ब्राह्मणो वा शास्त्रवित्, प्राङ् विवाको मध्यो भवेत् । सवत्सरं
प्रतीक्षेत प्रतिभाया धेनवनडुहस्त्रीप्रजनसंयुक्तेषु । शौचमाख्यायिके
च । सर्वधर्म्येभ्यो गरीयः प्राङ् विवाके सत्यावचनं सत्यवचनम् ।

इति गौतमीये धर्माशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १० ॥

चतुर्दशोऽध्यायः ।

शावमाशौचं दशरात्रमृत्विग्दोषितव्रजचारिणां सपिण्डा-
नामेकादशरात्र । क्षत्रियस्य द्वादशरात्रं, वैश्यस्त्वार्यमासमेकं
मास शूद्रस्य । तच्चेदन्तःपुनरापतेत् तच्छेषेण शूद्धेरन्, रात्रिद्वये
द्वाभ्यां, प्रभाते तिसृभिर्गोत्राभ्यामवतानामन्वयं राजक्रोधाच्च
युद्धे प्रायोनायकशस्त्रान्निविषोदकोदुबन्धनप्रपतनेष्वेच्छता ।
पिण्डनिवृत्तिः सप्तमे पक्षमे वा जननेऽप्येवं । दातापिचोस्तस्या-
नुवर्गममाससमा रात्रिः संसने गर्भस्य । त्रयं वा श्रुत्वा चोर्द्धं
दशभ्याः पक्षिण्यसपिण्डयोनिमन्वये सहाध्यायिनि च सन्नन्न-
चारिण्येकाहं त्र्योत्रिंशे चोपसम्यक् प्रेतोपस्पर्शने । दशरात्रमा-
शौचमभिसन्धाय चेदुक्तं वैश्यशूद्रयोरात्तवौर्वापूर्वयोश्च । त्रयं
वाचार्यतत्पुत्रस्त्रीयाज्यशिल्पेषु चैवमवरचेदहर्णः पूर्वं वर्षमुप-
सृजेत् पूर्वं वावरं तत्र शावोक्तमाशौचं । पतितचण्डालसूतको-
दयवाश्वसृष्टितत्सृष्ट्युपस्पर्शने सचेत्तोदकोपस्पर्शनाच्छुद्धेच्छ-
वानुगमे च । श्वनश्च यदुपहृत्यादित्येके उदकदानं सपिण्डैः

शरदाहो शरदावकीर्णगणप्रेषागम्यागामिर्हंसुपरिवृत्तिपरि-
 वृत्तपथ्याङ्गतपथ्याधातृत्वक्तात्कदुर्वलाः कुनस्त्रिंश्यावदन्तः श्रित्ति
 दोनर्भक्तिवाजप्रेष्यप्रातिरूपकशूद्रापतिनिराकृतिक्लितासौ कु-
 मोदो बणिकशिम्योपजौविज्याबादिप्रतानृत्यगौतश्रीलान्,
 पित्रा चाकामेन विभक्तान्, शिष्यांश्चैके सगोत्राश्च । भोजयेदूर्ध्वं
 त्रिभ्यो गुणवन्तम् । मद्यःश्राद्धो शूद्रातल्पगस्तत्पुत्रीष्वे भावं
 नयति पितृ स्तन्मातृ तदहर्ब्रह्मचारी स्यात् । श्वपचवापडाक-
 पतितावेक्षणे दुष्टं तस्मात् परित्यजेत् दद्यात् तिलैर्वा किरैत्,
 पङ्क्तिपावनो वा शमयेत् । पङ्क्तिपावनाः षडङ्गविज्योऽष्टसामि-
 कस्त्रिणाधिकेताश्चमधुस्त्रिसुपर्णः पञ्चाग्निः स्नानको मन्त्र-
 ब्राह्मणविद्वन्मन्त्रो ब्रह्मदेयानुमन्दान् इति हविःषु चैवं दुर्वला-
 दोन् श्राद्ध एवेके श्राद्ध एवेके ।

इति गौतमोये धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

षोडशोऽध्यायः ।

श्रवणादि वार्षिकं प्रोष्ठपदीं वोपाकृत्याधीयौत षड्महांशैः
 पञ्चममासान् पञ्चदक्षिणायनं वा ब्रह्मचार्यैस्तुष्टलोमा । न मांसं
 भुञ्जोत हेमाञ्चो वा नियमौ नाधीयौत वायो दिवा पांशुहरे
 कर्णश्राविणि नक्तं वाचमेरीसूदङ्गगर्जातंशब्देषु च श्वशृगाल-
 गर्हभसंक्रादे लाङ्गितेन्द्रधनुनौहारेष्वध्वदग्ने वापत्तो मूर्ध्नि
 छत्ररिते निशासन्म्योदकेषु वर्षति चैके वण्णौकसन्तानमाचार्य-
 परिवेषणे ज्योतिषोश्च भौतो यानस्त्रः शयानः प्रौढपादः
 श्रमयानधामान्तमहापद्याशौचेषु पूतिगन्धान्तः श्रवदिवाकीर्ति-

शूद्रसन्निधाने सूतके चोद्गारे ऋग्यजुषश्च सामशब्दे यावदा-
कालिका निर्घातभूमिकम्पराद्बुद्धदर्शनोक्तास्तनयितृवर्षविद्युतः
प्रादुष्कृताग्निष्वनृतौ विद्युति नक्तञ्चापररात्रात् त्रिभागादि-
प्रवृत्तौ सर्वम् । उक्त्वा विद्युत्समेत्येकेषां । स्तनयितृनूरपरा-
ज्ज्ञेऽपि प्रदोषे सर्वं नक्तमर्धरात्रादहश्चेत् सज्योतिर्विषयस्ये च
रात्रिं प्रेते विप्रोष्य चान्धाऽन्येन सङ्गं सङ्कुलोपाहितवेदसमाप्ति-
च्छेद्भिर्थाङ्गमनुष्ययज्ञभाजनेष्वहोरात्रममावास्यायाञ्च द्वाहं वा
कात्तिको फाल्गुन्याषाढौ पौर्णमासौ तिस्त्रोऽष्टकास्तिरात्र-
मन्यामेके अभितो वार्षिकं सर्वे वर्षविद्युत्स्तनयितृनूसन्निपाति
प्रस्यन्दिन्यूहं भोजनाद्युत्सवे प्राधौतस्य च निगायां चतुर्मुहूर्तं
नित्यमेके नगरे मानसमप्यशुचि श्राद्धिनामाकालिकमङ्गतान्न-
श्राद्धिकसंयामे च प्रतिविद्यच्च यावत् स्मरन्ति प्रतिविद्यच्च
यावत् स्मरन्ति ।

इति गीतमौघे धर्माशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

सप्तदशोऽध्यायः ।

प्रशस्तानां स्वकर्मसु दिजातीनां ब्राह्मणो भुञ्जीत प्रति-
रुद्धोयाच्चैधोदकयवसमूल-फलमध्वभयाभ्युद्यतशय्यासनयान-
पयोदधिधानाशफरि प्रियङ्गुः सृङ्गागंशकान्यप्रनोद्यानि । सर्वेषां
पितृदेवगुरुसृष्ट्यभरणे चान्यवृत्तिष्वेवान्तरेण शूद्रात् पशुपाल-
क्षेत्रकर्षककुलसङ्गतकारपितृपरिचारका भोज्यान्ना घाणक्
चाशिल्यौ नित्यमभोज्यं केशकौटावपञ्चं रजस्सलाकृष्टशकुनि-
पदोपहतं भ्रूणप्लप्रेचितं गवोपघ्नातं भावदुष्टं शुक्लं केवलमदधि

पुनःसिद्धं पश्यतिमशाकभक्ष्यं हमास-मधुन्युत्सृष्टं पंचवर्षमि-
 शमानपदेश्यदन्तिकतलकदर्यबन्धनिकचिकित्सक सृगयुक्ता-
 न्निष्टभोजनगण-विहिषाणामपाङ्गत्वात् । प्राग्दुर्वलादहृषा-
 नाचमनोत्थानव्यपेतानि । समाममाभ्या विषमममं पूजान्त-
 रानर्ष्टितम् । मासं क्षीरमनिर्हृशायाः क्षुतकं चाजामहिष्योश्च
 नित्यमाविकमपेयमौष्ट्रमैकशफञ्च । स्थण्डिनोश्मसृग्मन्विनो
 नाश्च याश्च व्यर्पतवत्समा । पञ्चनखाश्चाश्व्यक्षशश्चाविदु-
 माधाम्बुङ्गकच्छपा । उभयतोदत्तकेशनोमेकशफकलविद्वल्-
 लवचक्रशकजमाः काककङ्कटध्रुवंना जलजा रक्तपादतुण्डा
 श्याम्यकुङ्कुटशूकरा धेन्वनडुहा, चापजटावमञ्जह्वामामानि
 किमलवयवाकुलशुननिर्यासनाङ्गित—प्रथनाश्वनिचिदाकृक्क-
 लाकटिद्रुममाध्यातनक्तश्चरा अभध्याः । भध्याः प्रतुदा
 विक्किरा जालपादा मत्स्याद्याविक्रता वध्याश्च धर्मार्थं व्याल-
 जना दृष्टदोषवाक्प्रशस्तान्धभृच्छापयुष्मन्तीतोपयुष्मन्तोत् ।

इति गीतमायै धर्मशास्त्रे ममदशाध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टोदशोऽध्यायः ।

अश्वतन्त्रा धर्मो स्तो नातिचरिद्वर्त्तारं । वाक्चक्षुःकर्ण-
 भंयता पतिरपत्यन्तिः सुहोवराद् गुरुप्रसृता नर्त्तुमतीयात् पिप्ल-
 माचक्षुपिसम्बन्धिभ्यो यानिमात्रादा । नादेवरादित्वेकं ।
 नातिद्वितीयं जनयितुरपत्यं समयादन्वात्र जीवतश्च चेत्त्रे
 परमात् तस्य द्वयोर्वा रक्षणाङ्गत्वेन नष्टे भर्त्तरि घातुषादिकं
 अपणं श्रूयमाणेऽभिगमनं प्रव्रजिते तु निवृत्तिः प्रवृत्तात् तस्य

दादशवर्षाणि ब्राह्मणस्य विद्यासम्बन्धे स्नातरि चैवं ज्यायसि
यंबौयान् कन्याशुश्रूषमेषु षडित्येके त्रीन् कुसार्थुतूनतीत्य स्त्रयं
युज्येतानिन्दितेनोत्सृज्य पित्रानलङ्कारान् प्रदानं प्राश्रुतीर-
प्रयच्छन् दोषो प्राग्वाससः प्रतिपत्तेरित्येक द्रव्यादानं
दिवाहसिद्धर्थं धर्मतन्त्रमयोगे च शूद्रादन्यत्रापि शूद्रादह-
पशोर्हनिर्कर्मणः शतगोरनाहितारणेः सहस्रगोश्च सोमपात्
रसमौच्चासुक्ता निचयायाप्यहोनकर्मस्य आचचीत राज्ञा
पृष्टस्तेन हि भर्तव्यः श्रुतशौलस्यपन्नस्यधर्मतन्त्रपौड्यायं तस्या-
कारणे दोषो दोषः ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

एकोनविंशोऽध्यायः ।

उक्तो वर्णधर्मायात्रसधर्माद्याय खल्वयं पुरुषो येन कर्मणा
लिप्यतेऽथेतदयान्ययाजनमभक्ष्यभक्षणसवद्यवदनं शिष्टव्याक्रिया
प्रतिपिदसेवनमिति च तत्र प्रायश्चित्तं कुर्यान्न कुर्यादिति
मौमांसन्ते न कुर्यादित्याहुर्न हि कर्मा क्षीयत इति कुर्यादित्य-
परे पुनः स्तोमेनेष्टा पुनः सवनमायातीति विज्ञायते ब्राह्म-
स्तोमेनेष्टा तरति सर्व्वं पाप्मानं तरति ब्रह्महत्यां योऽश्वमेधेन
यजतेऽग्निष्टताभिश्चस्वमानं याजयेदिति च । तस्य निष्कृ-
णानि जपस्तपो ह्योम उपवासो दानमुपनिषदो वेदान्ताः
सर्व्वच्छन्दःसु संहिता मधून्यघमर्पणमथर्व्वशिरोरुद्राः पुरुष-
सूक्तं राजनरौहिणे सामनौ हृहद्रथन्तरे पुरुषगतिर्महानास्त्रो
महावैराजं महादिवाकीर्त्यं ज्येष्ठसान्नामन्यतमद्विष्यवसानं

कुशाण्डानि पावमान्यः सावित्रो चेति पावनानि । पयोव्रतता
शःकभक्तता फलभक्तता प्रसूतयावको हिरण्यप्राशनं घृतप्राशनं
मोमपानमिति च मेध्यानि । सर्व्वं शिनोदयाः सर्वाः सवन्धः
पुण्या कृटास्तोत्राणि ऋषिनिवासगोष्ठपरिस्कन्ता इति देशाः ।
ब्रह्मचर्य्यं सत्यवचनं सवनेपटकोपस्थर्शनमाद्रवस्तताधःशायिता-
नाशन इति तपामि । हिरण्यं गोर्वासांश्चो भूमिस्तिन्ना
घृतमक्षमिति दयानि । संवत्सर, पण्मासाद्यत्वारक्षयो द्वावे-
कचतुर्विंशत्यहो द्वादशाक्षः षडहस्यहोऽन्तोरात्र इति कालाः ।
एतान्येवानादेशे विकल्पन क्रियेरन् एन'सु गुरुषु गुरुणि
ननुषु ननुनि कृच्छ्रातिकृच्छ्रं चान्द्रायणमिति सर्व्वप्रायश्चित्तं
सर्व्वप्रायश्चित्तम् ।

इति गीतमोये धर्मशास्त्रे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

विंशोऽध्यायः ।

अथ चतुःपष्टिषु यातनास्त्राग्नेषु दुःखान्यनुभूय तत्रेमानि
नक्षत्रानि भवन्ति । ब्रह्महार्द्रकुष्ठो, सुरापः श्यावदन्तो, गुरु-
तन्मगः पङ्गन्धः, स्पर्शहारी कुनखो, श्वित्रो वस्त्रापहारी
हिरण्यहारी दहृरौ, तत्रोऽपहारी मण्डली, खेदापहारी चघी,
तथाजोर्णवान्नापहारी, ज्ञानापहारी मूकः, प्रतिहन्ता गुरोर-
पहारी, गोघ्नो जात्यन्धः, पिशुनः पूतिनासः, पूतिवक्त्रस्तु
सूचकः, शूद्रोपाध्यायः श्रपाकास्त्रपुसौसचामरविक्रयी मद्यप,
एकशफविक्रयी मृगव्याधः, कुण्डाशो मृतकशेलिको वा नचलो
चावुदौ, नास्तिको रङ्गोवज्जीव्यमक्षमचौ गच्छरी, ब्रह्मपुरुष-

तस्कराणां देशिकः पिण्डितः बण्डो महापथिक गण्डिक-
खण्डानो पुष्कमो गोखवकौर्णो मध्यामिहो, धर्मपण्डो प्लाथै-
द्युनप्रवर्त्तकः खल्वाटपगोत्रसमयस्यभिगामौ पितृमातृभगिनौ-
स्य भगाम्यावोजितस्तथा कुञ्जकुण्डमण्डव्याधितव्यङ्गदरिद्रः स्या-
द्युपोंऽल्पबुद्धयश्चण्ड पण्डशैन्ध तस्कर परपुरुष-मेखपरकर्मकराः,
खल्वाटसक्राज्जमहोर्णाः कुरकर्मणः क्रमशः खान्वाद्योपपद्यन्ते
तन्मात् कतव्यमेवेह प्रायश्चित्तं विशुद्धैर्लक्षणैर्जायन्ते धर्मस्य
धारणादिति धर्मस्य धारणादिति ।

इति गीतमोक्षे धर्मशास्त्रं विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

एकविंशोऽध्यायः ।

न्यव्यत् पितरं राजघातकं शूद्रायाजकं वेदविप्लावकं
भ्रूणहृन् यस्यान्यावसायिभिः सह संवसेदन्यावसायिन्या वा
तस्य विद्यागुरुन् योनिमम्बन्धाच्च सन्निपात्य सर्वास्त्रदत्ता-
दीनि प्रेतकर्मणि कुर्युः पात्रस्यास्य विपर्ययस्युः । दासः
कर्मकरो बावकरादमेध्यपात्रमानौय दामो घटान् पूरयित्वा
दक्षिणामुखः पदे विपर्ययेदमनुदकं करोमिति नामशास्त्रं
सर्वंऽन्याननेरन् प्राचीनत्वौतिनो मुक्तशिखा विद्यागुरवो
योनिमम्बन्धाच्च वीरैरक्षय उपसृष्ट्य शामं प्रविशन्ति । अत
छद्मे तेन सन्धात्थ तिष्ठेदेकरात्रं जपन् सावित्रीमन्त्रानपूर्व
ज्ञानपूर्व्येत् त्रिरात्रम् । यस्तु प्रायश्चित्तेन शृण्वेत् तस्मिन्
शुद्धे शतकुम्भमयं पात्रं पुण्यतमाद्भुतात् पूरयित्वा खवन्धो
वा त इनमप उपसृष्टेयुः । यथास्मै तत्पात्रं दद्युस्तत्

सम्प्रतिगृह्य जपेच्छान्ता द्यौः शान्ता पृथिवी शान्तं शिव-
मन्तरोक्षं यो रोचनस्तस्मिन् गृह्णामौत्थेतैर्यजुभिः पावमानौभि-
स्तरत्समन्दीभिः कुष्माण्डैश्चाज्यं जुहुयाद्विरण्यं ब्राह्मणाय वा
दद्याद्ब्रह्माचार्याय । यस्य तु प्राणान्तिकं प्रार्थयित्तं स मृतः
शुध्येत् । तस्य सर्व्वखदकादीनि प्रेतकर्माणि कुर्व्युरेतदेव
शान्तुःखदकं सर्व्वेषूपपातकेषूपपातकेषु ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

द्वाविंशोऽध्यायः ।

ब्रह्महःसुराप-गुरुतल्पग-मातृपितृयोनिस्वधगस्तेनना-
स्तिक निन्दितकर्माभ्यासि-पतितात्याग्यपतितत्यागिनः पातक-
संयोजकाश्च तैश्चाब्दं समाचरन् । द्विजातिकर्मभ्यो हानिः
पतनं परत्र चासिद्धिस्तामेके नरकं । त्रीणि प्रथमान्यनिर्द्देश्यानि
मनुर्न स्त्रीष्वगुरुतल्पगः पततोत्थेके भ्रूणहनि ह्येनवर्णसेवायाञ्च
स्त्री पतति कौटसाक्ष्यं राजगामिपैशुनं गुरोरनृताभिशंसनं
महापातकसमानि । अपाङ्क्त्यानां प्राग्दुर्व्वलाहोहन्तब्रह्मो-
ज्भ्यतन्मन्त्रकटवकीर्णपतितसवित्रीकेषूपपातकं, याजनाध्य-
पनादृत्विगाचार्य्यौ पतनीयसेवायाञ्च ह्येवावन्त्यत्र हानात् पतति ।
तस्य च प्रतिग्रहीतेत्यने । न कर्हिचिन्मातापित्रोरहत्तिदायन्तु
न भजेरन् । ब्राह्मणाभिशंसने दोषस्तावान् द्विरनेनसि दुर्व्वल-
हिंसायानपि मोचने शक्तश्चेत् । अभिक्रध्वावगोरणं ब्राह्मणस्य
वर्षशतमस्तर्य्यं, निर्घाते सहस्रं, लोहितदर्शने यावत्सूतप्रस्कान्ध
पांशून् संगृह्णीयात् ।

इति गौतमिye धर्मशास्त्रे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

त्रयोविंशोऽध्यायः ।

प्रायश्चित्तमग्नी शक्तिर्व्रह्मपुत्रस्त्रिरवच्छादितस्य लक्ष्यं वा
स्याज्जन्ते शस्त्रभृताम् । खट्वाङ्गकपालपाणिर्व्या द्वादश
संवत्सरान् ब्रह्मचारौ भैजाय ग्रामं प्रविशेत् खकनीचचाणः,
पथोपक्रामेत् सन्दर्शनादार्यस्य । स्नानासनाभ्यां विहरन् सवर्णेष्-
दकोपत्यर्गीं शुध्येत् । प्राणलाभे वा तन्निमित्ते ब्राह्मणस्य
द्रव्यापचये वा त्रवरं प्रति राज्ञोऽश्वमेधावभृथे वान्ययज्ञेऽ-
प्यग्निष्टुदन्तद्योतुष्टथेद्ब्राह्मणवधे । हत्वापि आत्रेय्याच्चैवं
गर्भे चाविज्जाते वा । ब्राह्मणस्य राजन्यवधे षड्वार्षिकं
प्राक्ततं ब्रह्मचर्यं ऋषभैकसहस्राश्च गादद्यात् । वैश्ये त्रैवार्षिकं
ऋषभैकशताश्च गा दद्यात् । शूद्रे संवत्सरमृषभैकदशाश्च
या दद्यादनात्रेय्याच्चैवं गाश्च । वैश्यदन्मण्डूकनकुलकाकविवर-
चरन्मूपिकाश्च । हिंसासु चास्थिमतां सहस्रं हत्वानस्थि-
मतामनडुङ्गारे च । अपि वास्थिमतामेकैकस्मिन् किञ्चि-
द्दद्यात् । पण्डे च पलालभारः सौसमापथ, वराहे घृतघटः,
सर्पे लौहदण्डो, ब्रह्मबन्धाच्च ललनायां जीवोवैशिकेन
किञ्चित्तल्पान्नधनलाभवधेषु पृथग्वर्षाणि द्वे, परदारि त्रीणि ।
त्र्योत्रियस्य द्रव्यलाभे चोत्सर्गी यथास्थानं वा गमयेत् । प्रतिमिद्ध-
मन्त्रमंयोगे सहस्रवाक् चेदग्न्युत्सादिनिराकृत्युपपातकेषु, चैवं
स्त्री चातिचारिणी गुप्ता पिण्डन्तु लभेत । अमानुषीषु गोवर्जं
स्त्रीकृते कुष्माण्डे धृतहोमो घृतहोमः ।

इति गौतमौघे धर्मशास्त्रे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

चतुर्विंशोऽध्यायः ।

सुरापञ्च ब्राह्मणस्त्रोण्यामासिचैयुः सुरामास्ये मृतः
 ग्रथेदमत्वा पाने पयोष्टतमुदकं वायुं प्रतिव्राजं तप्तानि
 भक्ष्यन्मृतोऽस्य संस्कारः । सूत्रपुरीपरितमाच्च प्राशने
 श्वापटादृत्तराणाञ्चाङ्गस्य शस्यकुक्कुटशूकरयोश्च गन्धान्नाथे
 सुरापञ्च प्राणायामा प्रतप्राशनञ्च पूर्वञ्च दृष्टस्य (दृष्टस्य) ।
 तत्पे लोहशयने गुरुतल्पगं शयीत घूर्मिं वा ज्वलन्तीं दिग्ध-
 त्तिङ्ग वा सहषण्मुत्कृत्याञ्जलावाधाय दाक्षिणाप्रतीचीं व्रजेद-
 त्तिङ्गमा शरीरनिपाताकृत ग्रथेत । सखीसयोनिसगोत्रा-
 शिष्यभार्यासु स्त्रियायां गवि च तल्पसमोऽवकर इत्येके
 श्वभिरादायेद्वाजा निङ्गीनवर्णगमने स्त्रियं प्रकाशं पुमानं
 खाद्वैद्यद्योक्तं वा गहमेनावक्रोर्णी निष्कृतिं चतुर्ष्वपि यजते
 तस्याजिनं मूर्ध्निवालं परिधाय लाङ्गिनपत्रः सप्त गृहान् भैक्षं
 चरेत् कर्माचक्षाणः संवत्सरेण श्रुष्यत् । रेतस्कन्दने भये
 रोगे सुप्तेऽग्नीन्धनभैक्षचरणाणि सप्तरात्रं कृत्वाज्यहोमः
 साभिमन्वेर्वा रेतस्याभ्या सूर्याभ्युदिते ब्रह्मचारौ तिष्ठेदह
 रहर्भुञ्जानोऽभ्यस्तमिते च रात्रिं जपन् सावित्रोमशुचिं
 दृष्ट्वादित्यमौचिते प्राणायामं कृत्वाभोक्त्वभोजनेऽमेध्यप्राशने वा
 निष्परीषोभावस्त्रिरात्रावरमभोजनं सप्तरात्रं वा स्वयं शौचा-
 न्यपयुञ्जानः फलान्यनतिक्रामन् प्राक्पञ्चनखैश्चर्हिनी
 घृतप्राशनञ्चाक्रोशानृतहिंसासु विराजं परमन्तपः सत्यवाक्ये
 चेद्वारुणोपावमानौभिर्हिमो विवाहमैशुननिष्ठादसयोगेवदोष-

भेकेऽनृतं न तु खलु गुर्वर्थेषु यतः सप्त पुरुषानित्तथ परतथ
हन्ति मनसापि गुरोरनृतं वदन्नल्पेष्वर्थेष्वन्यावसायिनौगमने
लच्छाब्दोऽमत्या द्वादशरात्रमुदक्वागमने त्रिरात्रं त्रिरात्रम् ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

पञ्चविंशोऽध्यायः ।

रहस्यं प्रायश्चित्तमविख्यातदोषस्य चतुर्द्वयं च तरत्समन्दी-
त्यप्सु जपेदप्रतिग्राह्यं प्रतिजिघृक्षन् प्रतिगृह्य वाभोज्यं
वुभुक्षमाणः पृथिवीमावपेद्वन्तरारमण उदकोपमर्शनाच्छुद्धि-
मेके स्त्रीषु पयोव्रतो वा दशरात्रं घृतेन द्वितीयमद्भिस्तृतीयं
दिवादिष्वेकभक्तको जलक्लिन्नवासा लोमानि नखानि त्वचं
मांसं शोणितं स्नायुस्थिमज्जानमिति होम आत्मनो मुखे
मृत्योरास्ये जुहोमौत्यन्ततः । सर्वेषामेतत् प्रायश्चित्तं भ्रूणं
हत्यायाः । तथान्य उक्तो नियमोऽग्ने त्वं वारयेति महा-
व्याहृतिभिर्जुहुयात् कुष्माण्डैश्चाज्यं तद्व्रत एव वा ब्रह्महत्या-
शुरापानस्त्रेयगुरुतल्पेषु प्राणायामैः स्नातोऽघमर्षणं जपेत्
सममश्वमेधावभृथेन सावित्रीं वा सहस्रकृत्व आवर्त्तयन्
पुनोतिहैवात्मानमन्तर्जले वाघमर्षणं त्रिरावर्त्तयन् पापेभ्यो
मुच्यते मुच्यते ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

षड्विंशोऽध्यायः ।

तदाहुः कतिधावकीर्णं प्रविशतीति मरुतः प्राणेनैर्ध्रु-
वलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्धमेनाग्निमेवेतरेण सृष्ट्येति सोऽमावा-
स्यायां निश्यन्मिमुषममाधाय प्रायश्चित्ताभ्याहुतौर्जुहोति
जामावकीर्णोऽम्भरावकीर्णोऽग्निं कामकामाय स्वाहा कामाति-
मुग्धाऽम्भराभिमुग्धाऽग्निं कामकामाय स्वाहेति समिधमाधाय-
नूपर्येष्व यज्ञवाम् जलपवसाय सन्ध्यामिच्छत्वित्यतया त्रिरु-
पतिष्ठेत त्रय इमे लोका एषा लोकानामभिजित्वा अभिक्रान्त्वा
इत्येतदेवेकेषा कर्मोधिकृतयोः पूत इव स्वात् स इत्यं
जुह्यादित्यमनुमन्त्रयेदरा दर्शयति । प्रायश्चित्ताभिविशेषाद-
नाञ्जशपैशुन-प्रतिषिद्धाचारानाथ प्राशनेषु । शुद्रायाश्च रेतः
मिक्षा योनौ च दापयति कर्मण्यभिमान्यपूर्वेष्टविज्ञाभिरप
उपस्पृशेद्दार्कणाभिरन्यैर्वा पवित्रैः प्रतिषिद्धवाङ्मनसयोरपचारै
व्याहृतयः सद्भाताः पञ्च सर्वास्वपो वाचामिदहस्य आदित्यश्च
पुनातु स्वाहेति प्रातः रात्रिश्च मा वरुणश्च पुनात्विति
सायमष्टौ वा समिधमादध्याहेवकृतं स्येति हुत्वैवं सर्वस्मादेनसो
मुच्यते मुच्यते ।

इति गौतमोपे धर्मशास्त्रे षड्विंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

सप्तविंशोऽध्यायः ।

अथातः ऊच्छान् व्याख्यास्त्रामो । इविचान् प्रातराशान्
मुक्ता तिस्रो रात्रोर्नाश्रौयादद्यापरं ब्राह्मं नक्तं भुञ्जीत
अथापरं ब्राह्मं न कश्च न याचेदद्यापरं ब्राह्ममुपवसेत् तिष्ठ-

दहन्ति, रात्रावासीतं । क्षिप्रकामः सत्यं वदेदनार्यैर्न सन्भाषेत,
 रौरवयौधाजिने नित्यं प्रयुञ्जीतानुसवनमुदकोपस्पर्शनमापो-
 हिष्टेति तिसृभिः पवित्रवतोभिर्मूर्जार्येत् द्विरण्यवर्णाः शुचयः
 पावका इत्यष्टाभिः । अथोदकतर्पणं । ॐ नमो हमाय मोहमाय
 मंहमाय धुन्वते तापसाय पुनर्वसवे नमो नमो, मोक्ष्मा-
 योर्ममाय वसुविन्दाय सर्वविन्दाय नमो नमः, पाराय सुपाराध
 महापाराय पारयिष्णवे नमो नमो, रुद्राय पशुपतये महते
 देवाय तम्वकायैकचराधिपतये हवाय शर्वविशानाथोग्राय
 वाज्रणे घृणिने कपर्दिने नमो नमः, सूर्यायादित्याय नमो
 नमो, नीलग्रीवाय शितिकण्ठाय नमो नमः, कृष्णाय पिङ्गलाय
 नमो नमो, ज्येष्ठाय अष्ठाय हृदायिन्द्राय हरिकेशयोर्ध्वरेतसे
 नमो नमः, सत्याय पावकाय पावकवर्णाय कामरूपिणे नमो
 नमो, दीप्ताय दीप्तरूपिणे नमो नमस्तोष्णरूपिणे नमोनमः,
 सौम्याय सुपुरुषाय महापुरुषाय मध्यमपुरुषायोत्तमपुरुषाय
 ब्रह्मचारिणे नमो नमश्चन्द्रनलाटाय कृत्तिवाससे पिनाकहस्ताय
 नमो नम इति । एतदेवादित्योपस्थानमन्त्रा एवाज्याहुतयो ;
 द्वादशरात्रस्थान्ते चरुं अर्पयित्वेताभ्यो देवताभ्या जुहुयात्
 अग्नये स्वाहा, सामाय स्वाहाग्नौषोमाभ्यामिन्द्राग्निभ्यामिन्द्राय
 विश्वभ्या देवेभ्या ब्रह्मणे प्रजापतये अग्नये स्विष्टिकृत इति ।
 ततो ब्राह्मणतर्पणम् । एतेनैवातिकृच्छ्रा व्याख्यातो यावत् ।
 सकृदाददौत तावदश्रयादकमक्षस्तृतीयः स कृच्छ्रातिकृच्छ्रः ।
 प्रथमं चरित्वा श्रुचिः पूतः कर्मण्या भवति । द्वितीयं चरित्वा
 यत्किञ्चिदन्यमहापातकैभ्यः पापं कुरुते तस्मात् प्रमुच्यते ।
 तृतीयं चरित्वा सर्वमहादेनसा मुच्यते । अथैतास्त्रोन् कृच्छ्रान्

परित्वा सर्वेषु वेदेषु स्नाता भवति । सर्वेद्वैर्ज्ञातो भवति यच्चैवं
वेद यच्चैवं वेद ।

इति गौतमोये धर्मशास्त्रे सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

अष्टाविंशोऽध्यायः ।

अथातश्चान्द्रायणं । तस्योक्तो विधिः ; कच्छेः वपनं व्रतं चरैत्
ज्ञोभूना पौष्णमासौमुपवसिदाप्यायस्व सन्ते पर्यासि नवो नव
इति चैताभिस्तर्पणमाच्यहामाहुर्विपश्चानुमन्त्रणमुपस्थानं चन्द्र-
भमा यद्देवा देवहेतुनमिति चतसृभिराच्य जुहुयाद्देवकृतस्येति
चान्त ममिद्भिर्भूर्भुवः स्वस्तपः सत्य यशः श्रौ रूप गिरौज-
स्तेजः पुरुषा धर्मः शिवः शिव इत्येतैर्ग्रामानुमन्त्रणं । प्रतिमन्त्रं
मनसा नमः स्वाहेति वा । सर्वग्रामप्रमाणमास्थाविकारेण चरु-
भैक्षगन्धमयश्चक्षुष्यपयादधिष्टनमूलफलोटकानि हवींषि ।
उत्तराक्षर प्रशस्तानि । पौर्णमास्या पञ्चदश याजान् भुञ्जीका-
पचयेन परपचमश्नायादसावाश्यायासुषोर्षेकापचयेन पूर्वपचं
विपरातमेकपाम् । एष चान्द्रायणा मासो । मासमेतमाद्या
विपापो विपाप्मा सर्वमेनो हन्ति । द्वितीयमाद्या दश पूर्वान्
दगावरानात्मानश्चैकविंशं पङ्क्तौश्च पुनाति । संवत्सरश्चाद्या
चन्द्रमनः सत्ताकतामाप्नाति सलोकतामाप्नाति ।

इति गौतमोये धर्मशास्त्रे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

एकोनविंशोऽध्यायः ।

जड्वे पितुः पुत्रा ऋक्थं भजेरन् । निवृत्ते रजमि माद्वर्जीवति
 र्वेच्छति सर्वं वा पूर्वजस्येतरान् विभृयात् । पूर्ववदिभागे
 तु धर्मीवृद्धिः । विंशतिभागो ज्येष्ठस्य मिथुनमुभयतोदयुक्तो रथा
 गावपः । काणश्चोरकूटषण्डा मध्यमस्य । अनेकखेटविधान्यायसी
 ष्टहमनोयुक्तं चतुष्पटाच्चैकैकं यवौयसः । समञ्चेतरत् सर्वं द्वांशौ
 वा पूर्वजः स्यादेकैकमितरेषामेकैकं वा धनरूपं कास्यं पूर्वः
 पूर्वं लभेत । दशतः पशूनां नैकशफः नैकशफाना हृषभोऽधिको
 ज्येष्ठस्य । हृषभभोऽङ्गशः ज्येष्ठिनेयस्य समं वा ज्येष्ठिनेयेन
 यवौयसां । प्रतिमाद वा स्ववर्गे भागविशेषः । पितात्स्वजेत्
 पुत्रिकामनपत्येऽग्निं प्रजापतिस्ते द्वास्वदर्थमपत्यमिति संवाद्या-
 भिसर्वात्ममावात् पुत्रिकेत्येकेषां । तत्तुंशयाज्ञोपयच्छेदभ्रातृकाम् ।
 पिण्डगोदृष्टपिसरस्या ऋक्थं भजेरन्, स्त्री चानपत्यस्य । वीजं
 वा लिप्सेत देवरवत्यन्यता जातसभागम् । स्त्रीधनं दुर्हित-
 णामप्रदानासप्रतिष्ठितानाञ्च । भगिनीशुल्कं सोढार्यणाः सूहुं
 मातुः पूर्वञ्चेके । संसृष्टविभागः प्रेतानां ज्येष्ठस्य संसृष्टिनि
 प्रेते असंसृष्टो ऋक्थभाक्, विभक्तजः पित्रमेव । स्वमार्जितं
 वेद्याऽवैद्येभ्यः कामं भजेरन् । पुत्रा औरसत्वेजदत्तकृत्तिस-
 शूद्रात्पत्रापविदा ऋक्थभाजः । कानौनसहोदपौनर्भवपुत्रिका-
 पुत्रस्वयन्दत्क्रोता गोत्रभाजश्चतुर्थांशभागिनश्चौरसाद्यभावे ।
 ब्राह्मणस्य राजन्यापुत्रो ज्येष्ठा गुणसम्पन्नस्तुत्यांशभाक् ज्येष्ठा-
 शहीनमन्यत्; राजन्यावैश्यापुत्रसमवाये स यथा ब्राह्मणीपुत्रेण ।

अत्रियाचेत् शूद्रापुरोऽप्यनपत्यस्य शत्रुपुत्रेणमेत हस्तिभूत-
मन्त्रेवामविधिना । सवर्णापुरांऽप्यन्यायवृत्ता न क्षमतेकेषा ।
त्रोत्रियो ज्ञाद्वापस्मानपत्यस्य ऋकयं भजेरन, राजितरेषां । ऊङ्-
क्लोवौ भर्त्तव्यावपत्यं ऊङ्क्व भागाहं शूद्रापुरवत् । प्रतिशोमा-
सूदकयोगवेमकताशेषविभागः, स्त्रोषु च । संयुक्तास्त्रनाज्ञाने
दशवर्षैः शिष्टेवृहवर्द्धिरतुभ्यः प्रमस्तं कार्यम् । चत्वारश्चतुर्णां
पारगा वेदाना, प्रागुक्तमात्रय आश्रमिणः, पृथग्धर्मोचिदस्त्रय,
एतान् दशवरान् परिषदित्वाचक्षते । असम्भवे त्वनेवाम्त्रोत्रियो
वेदविच्छिन्ना विप्रतिपत्तौ यदाह, यतोऽयमप्रमर्षा भूताना
हिंसानुग्रहयोगेषु । धर्मिणा विशेषेण स्वर्गं लोकं धर्मविदाप्नोति
ज्ञानाभितिविश्राभ्यामिति धर्मो धर्मः ।

इति गौतमोयै धर्मशास्त्र एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

आपस्तम्बसंहिता ।

प्रथमोऽध्यायः ।

आपस्तम्बं प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तविनिर्णयम् ।
दूषितानां हितार्थाय वर्णानामनुपूर्वशः ॥ १
परेषां परिशोदेषु निवृत्तमृषिमत्तमम् ।
धिविक्तदेशं मामोनमात्मविद्यापरायणम् ॥ २
अनन्यमनसं शान्तं सत्त्वस्थं यागवित्तमम् ।
आपस्तम्बमृषिं सर्वं समेत्य मुनयोऽब्रुवन् ॥ ३
भगवन् मानवा सर्वे असन्नागे स्थिता यदा ।
चरेयुर्द्वेष्मिकार्याणां तेषां ब्रूहि विनिष्कृतिम् ॥ ४
यतोऽवश्यं गृहस्थेन गवादिपरिपालनम् ।
क्रपिकर्मादि चापतसु द्विजामन्त्रणमेव च ॥ ५
देयञ्चानाथकेऽवश्यं विपादोनाञ्च भेषजम् ।
ज्ञातानां स्तन्यपानादिकार्यञ्च परिपालनम् ॥ ६
एवं कृते कथञ्चित् श्यात् प्रमादो यद्यकामतः ।
गवादीनां ततोऽस्माकं भगवन् ब्रूहि निष्कृतिम् ॥ ७
एवमुक्तः क्षणं ध्यात्वा प्रणिपातादधोमुखः ।
दृष्ट्वा ऋषोनुवाचेदमापस्तम्बः सुनिश्चितम् ॥ ८
बालानां स्तनपानादिकार्यं दोषो न विद्यते ।
विपत्तावपि विप्राणामामन्त्रणचिकित्सने ॥ ९
गवादीनां प्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्तं रुजादिषु ।
केचिद्गृहं दाषाऽत्र देहशरणभेषजे ॥ १०

शीघ्रं नवणश्चैव स्रष्टुष्यासमाजनम् ।
 प्राणिनां प्राणवृत्त्यर्थे प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ११
 अतिरिक्तं न दातव्यं काले स्रष्टुष्यं दापयेत् ।
 अतिरिक्ते विपश्चाना कृच्छ्रमेव विधीयते ॥ १२
 ब्रह्म निरसनात् पादः पादश्रायाचित ब्रह्मम् ।
 पादः साय ब्रह्म पादः प्रागर्हन्त्य तथा ब्रह्मम् ॥ १३
 पातः साय दिनार्द्धे पादानं सायवर्जितम् ॥ १४
 पातः पाद चरेच्छूद्रः साय वैश्यस्य दापयेत् ।
 अयाचितस्तु राजस्य द्विरात्र माह्वणस्य च ॥ १५
 पादमेकं चरेद्वाघ्रं द्वौ पादौ बभ्रुने चरेत् ।
 योजने पादहीनस्य चरेत् सर्वं निपातने ॥ १६
 घण्टाभरणदोषेण गोस्तु यत्र विपद्यते ।
 चरेद्वैज्रतं तत्र भयनार्थं कृतं हि तत् ॥ १७
 दमने वा निरोधे वा मृदाति चैव योजने ।
 स्तम्भशृङ्गपाशैश्च स्तने पादानमाचरेत् ॥ १८
 पाशाणैर्लंगुडैर्वापि शस्त्रेणाग्रेण वा ब्रह्मात् ।
 निपातयन्ति ये मास्तु तेषां मर्त्ये विधीयते ॥ १९
 प्राजापत्यं चरेद्विप्रः पादोन चाऽऽयचरेत् ।
 कृच्छ्राहेस्तु चरेद्वैश्यः पाद शूद्रस्य दापयेत् ॥ २०
 द्वौ मासौ दापयेद्वत्सं द्वौ मासौ द्वौ स्तने दुहेत् ।
 द्वौ मासावेकवेलायां शेषकाले यथाकृचि ॥ २१
 उमतामहेमाभिन गोस्तु यत्र विपद्यते ।
 सशिख वपनं कृत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ २२

मन्वान् केशान् समुदृत्य श्वेदयिदङ्गुलिद्वयम् ।

गन्मवत् नाराणां गिरमो मुण्डनं स्मृतम् ॥ ३४

इत्यापस्तम्बायै धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

काङ्कद्वन्द्वगतं पृष्ठं यच्च पार्श्वद्वन्द्वं, स्मृतम् ।

मोवांलवृद्धाचरितं प्रत्यक्षादृष्टमेव च ॥ १ ॥

पार्श्वस्वरूपं जलेऽथ मोरे

द्रोण्यां जनं यच्च विनिस्तृभवेत् ।

श्वपाकचाण्डालपरिग्रहेषु

पीत्वा जनं पञ्चगव्येन शुद्धिः ॥ २ ॥

न दुष्टाः सन्ततं धाराः कातावृताश्च रक्षयः ।

। स्त्रियां ब्रह्माश्च वःलाश्च न दुष्यन्ति कदाचन ॥ ३ ॥

श्यामगव्यं च वस्त्रञ्च त्रायाण्येव कमण्डलम् ।

श्यामनः शुचिरेतानि परधामशुचौ न तु ॥ ४ ॥

अन्यन्तु खानिताः कृपास्तडागानि तथैव च ।

एषु स्नात्वा च पीत्वा च पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ५ ॥

उच्छिष्टमग्राचन्यश्च यच्च विष्टानुत्तेजनम् ।

सर्वं शुध्यति तायेन तत्तायं केन शुध्यति ॥ ६ ॥

सूर्यराश्र्मानपातेन सारुतस्पर्शनेन च ।

गवां सूत्रपुरीषेण तत्तायं तेन शुध्यति ॥ ७ ॥

अस्त्रधर्मादियुक्तान्त्तु खराश्चाङ्गापदूषितम् ।

ऊर्ध्वदुष्टकं सर्वं शाधनं परिमार्जनम् ॥ ८ ॥

कूपो मूत्रपुरीषेण स्त्रीवनेनापि दूषितः ।
 श्वशृगालखरोद्देशे क्लव्यादेश्च जुगुप्सितः ॥ ८
 उद्धृत्यैव च तत्तोयं सप्त पिण्डान् समुत्तरेत् ।
 पञ्चगव्यं मृदा पूतं कूपे तच्छोधनं स्मृतम् ॥ १०
 वापीकूपपङ्कतागानां दूषितानाञ्च शोधनम् ।
 कुम्भानां शतमुद्धृत्य पञ्चगव्यं ततः चिपेत् ॥ ११
 यश्च कूपात् पिवेत्तोयं ब्राह्मणः श्वदूषितात् ।
 कथं तत्र विशुद्धिः स्यादिति मे संशयो भवेत् ॥ १२
 अक्षिन्नेनाप्यभिन्नेन शवेन परिदूषिते ।
 पौत्वा कूपे ह्यङ्गाराच्च पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १३
 क्षिन्ने भिन्ने शवे चैव तत्रस्थं यदि तत् पिवेत् ।
 शुद्धिश्चान्द्रायणं तस्य तप्तकच्छमथापि वा ॥ १४
 इत्यापस्तम्बोऽयि धर्मशास्त्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

तृतीयोऽध्यायः ।

अन्यजातेरविज्ञातो निवसेदुयश्च वेष्टनि ।
 सम्यग् ज्ञात्वा तु कालेन द्विजाः कुर्वन्त्यनुग्रहम् ॥ १
 चान्द्रायणं पराको वा द्विजातीनां विशोधनम् ।
 प्राजापत्यन्तु शूद्रस्य शेषं तदनुसारतः ॥ २
 यैर्भुक्तं तत्र पक्वान्नं कच्छं तेषां प्रदापयेत् ।
 तेषामपि च यैर्भुक्तं कच्छपादं प्रदापयेत् ॥ ३
 कूपैकपानैर्दुष्टानां स्पर्शेन श्वदूषिणाम् ।
 तेषामेकोपवासेन पञ्चगव्येन शोधनम् ॥ ४

बालो वृद्धश्च रांगी गर्भिणी वापि पोजिता ।
 तेषां नक्तं प्रदातव्यं बालानां प्रचुरद्वयम् ॥ ५
 अशोतिर्यस्य वर्षाणि बालो वाप्यनपोद्धयः ।
 प्रायश्चित्तार्हमर्हन्ति स्त्रियो व्याधित एव च ॥ ६
 न्यूनैकादशवर्षेण पञ्चवर्षाधिकस्य च ।
 चरद्गुरुः सुहृद्वापि प्रायश्चित्तं विशोधनम् ॥ ७
 अथवा क्रियमाणेषु येषामाप्तिः प्रहश्यते ।
 शेषसम्पादनान्च्छद्भिर्घृष्टान्नं भवेद्यथा ॥ ८
 क्षुत्रा व्याधितकायानां प्रार्णा येषां विपद्यते ।
 ये न रक्षन्ति भक्तेन तेषां तत् किञ्चिदपि भवेत् ॥ ९
 पूर्णैऽपि कालानियमे न शुद्धिर्वाप्ताणैर्विना ।
 अपूर्णैश्चापि कालेषु शोधयन्ति द्विजोत्तमाः ॥ १०
 समाप्तामिति नो वाच्यं त्रिषु वर्णेषु कर्हिचित् ।
 विप्रसम्पादनं कार्यमुत्पन्ने प्राणसमये ॥ ११
 सम्पादयन्ति यदिप्राः स्नानतीर्थं फलञ्च तत् ।
 सम्यक् कर्त्तुरपायं स्नादन्नतो च फलमाप्नुयात् ॥ १२
 इत्यापस्तम्बाये धर्माशास्त्रे छतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

चाण्डालकूपभाण्डेषु योऽज्ञानात् पिवते जलम् ।
 प्रायश्चित्तं कथं तस्य वर्णं वर्णं विधीयते ॥ १
 चरेत् सान्त्वयनं विप्रः प्रात्रापत्यन्तु भूमिपः ।
 तद्वैन्तु चरद्वैश्यः पादं शूद्रेण दापयेत् ॥ २

भुक्तोच्छिष्टस्त्वनाचान्तश्चाण्डालैः श्वपचेन वा ।
 प्रमादात् स्पर्शनं गच्छेत्तत्र कुर्याद्विशोधनम् ॥ ३
 गायत्र्यष्टसहस्रन्तु द्रुपदां वा शतं जपेत् ।
 जपंस्त्रिरात्रमश्रूलं पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४
 चाण्डालेन यदा स्पृष्टो विष्णूत्रे च कृते द्विजः ।
 प्रायश्चित्तं त्रिरात्रं स्याद्भुक्तोच्छिष्टः षडाचरेत् ॥ ५
 पानमैथुनसम्पर्कं तथा मूत्रपुरीषयोः ।
 सम्पर्कं यदि गच्छेत्तु उदक्या चान्त्यजैस्तथा ॥ ६
 एतैरेव यदा स्पृष्टः प्रायश्चित्तं कथञ्चवेत् ।
 भोजने च त्रिरात्रं स्यात् पाने तु त्र्यहमेव च ॥ ७
 मैथुने पादकृच्छ्रं स्यात्तथा मूत्रपुरीषयोः ।
 दिनमेकं तथा मूत्रे पुरीषे तु दिनत्रयम् ॥ ८
 एकाहं तत्र निर्दिष्टं दन्तधावनभक्षणे ॥ ९
 वृक्षारुढे तु चाण्डाले द्विजस्तत्रैव तिष्ठति ।
 फलानि भक्षयेत्तस्य कथं शुद्धिं विनिर्दिशेत् ॥ १०
 ब्राह्मणान् समनुज्ञाप्य सवासाः स्नानमाचरेत् ।
 एकरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ११
 येन केनचिदुच्छिष्टः अमेध्यं स्पृशते द्विजः ।
 अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १२
 आपस्तम्बोये धर्मशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

वाष्पाखेन यदा स्पृष्टो हिजवर्णः कदाचन ।
 अन्नभ्युक्ष्य पिवेत्तोयं प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १
 ब्राह्मणस्तु त्विरात्रेण पञ्चगव्येन शुध्यति ।
 अन्नियस्तु त्विरात्रेण मध्मगव्येन शुध्यति ॥ २
 चतुर्थेण तु वर्षेण प्रायश्चित्तं न वै भवेत् ।
 त्रयं नास्ति तपो नास्ति होमो नैव च विद्यते ॥ ३
 पञ्चगव्यं न दातव्यं तस्मै मन्त्रविवर्जनात् ।
 ख्यापयित्वा हिजानाम् शुद्धो दानेन शुध्यति ॥ ४
 ब्राह्मणस्य यदोच्छिष्टमन्त्राख्यज्ञानतो हिजः ।
 अहोरात्रस्तु गायत्र्या जपं कृत्वा विशुध्यति ॥ ५
 उच्छिष्टं वैश्वजातोना भुङ्क्तेऽघ्नानादिजो यदि ।
 शङ्खपुष्पीपयः पौत्वा त्विरात्रेणैव शुध्यति ॥ ६
 ब्राह्मणा सह योऽग्नौ वादुच्छिष्टं वा कदाचन ।
 न तत्र दोषं मन्यन्ते नित्यमेव समौषिणः ॥ ७
 उच्छिष्टमितरस्त्रीणामग्नौ वात् पिवतेऽपि वा ।
 प्राजापत्येन शुद्धिः स्नाद्गवानङ्गिरात्रयोत् ॥ ८
 अन्त्यानां भुक्तमेषन्तु भक्षयित्वा हिजातयः ।
 चान्द्रायणं तदङ्गं ब्रह्मक्षत्रविद्यां विधिः ॥ ९
 विषमूवभक्षणे विप्रस्तमकच्छं समाचरेत् ।
 अन्नाकोच्छिष्टभोगे च प्राजापत्यविधिः स्मृतः ॥ १०

उच्छिष्टं, स्युगते विप्रो यदि कश्चिदकामन ।
 मुनः कुक्कुटशुद्धाश्च मन्त्रभाण्डं पश्येव च ॥ ११
 पलिनाधिष्ठितं यच्च यदभ्यस्य कदाचन ।
 अहोरात्रापि नो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १२
 देशेन च यदा स्मृत उच्छिष्टेन कदाचन ।
 स्नान उपश्च त्रैकार्ण्यं दिनस्यान्तं विगृह्यति ॥ १३
 विप्रो विप्रेश सस्मृत उच्छिष्टेन कदाचन ।
 स्नानाचम्य विगृह्यः स्नादापस्तम्बोऽन्नबौध्निः ॥ १४
 इत्यापस्तम्बोऽपि धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

यत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि नीलौवस्तस्य यो विधिः ।
 स्नोषा क्रौडार्थसम्भागे शयनौघे न दुष्यति ॥ १
 पालने विक्रये चैव तद्गृहेणैव पजोषने ।
 पतितस्तु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कच्छैर्विशुध्यति ॥ २
 स्नानं दानं तपो होमः स्नाध्यायः पिष्टतर्पणम्
 पञ्चयज्ञा ह्यथा तस्य नीलौवस्तस्य धारणात् ॥ ३
 नीलौवस्तं यदा वस्त्रं ब्राह्मणोऽङ्गुलि धारयेत् ।
 अहोरात्रोपितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ४
 रोमकूपेयंदा गच्छेद्भ्रूसो नीत्यास्तु कश्चित् ।
 पतितस्तु भवेद्विप्रस्त्रिभिः कच्छैर्विशुध्यति ॥ ५
 नीलोदारु यदा भिन्द्याद्ब्राह्मणस्य शरीरकम् ।
 शोधितं दृश्यते तत्र द्विजसाम्नायकं चरेत् ॥ ६

नौलीमध्ये यदा गच्छेत् प्रमादाद्ब्राह्मणः कश्चित् ।
 अहोरात्रापितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ ७
 नानोरक्तेन वस्त्रेण यदन्नमुपनौयते ।
 अभोऽन्यं तद्भिज्जातोमां भुज्जा आन्द्रायणं चरेत् ॥ ८
 भवयेद्यस्य नौलीन्तु प्रमादाद्ब्राह्मणः कश्चित् ।
 आन्द्रायणेन शुद्धिः स्नादापस्तम्बोऽत्रत्रीम्सुनिः ॥ ९
 यावत्वा वापिता नौली तावती चाशुचिर्गृहो ।
 प्रमार्णं द्वादशाब्दानि अत ऊर्ध्वं शुचिर्भवेत् ॥ १०
 इत्यापस्तम्बोऽयं वर्गशास्त्रे यथोऽध्यायः ॥ ३

सप्तमोऽध्यायः ।

ज्ञानं रजस्वलायास्तु चतुर्थेऽहनि प्रसूते ।
 वृत्ते रजसि गम्या स्तो नानिवृत्ते कथञ्चन ॥ १
 रोगेण यद्रजः स्त्रीणामन्यथेऽहि प्रवर्त्तते ।
 अशुद्धास्तु न तेनेह तासां वैकारिकं हि तत् ॥ २
 साध्याचारा न सा तावद्रजो यावत् प्रवर्त्तते ।
 वृत्ते रजसि साध्वी स्नादृष्टहर्षाणि चैन्द्रिये ॥ ३
 प्रथमेऽहनि चाण्डालौ द्वितीये ब्रह्मचातिनौ ।
 तृतीये रजकौ प्रोज्झा चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ ४
 अन्यजातिमृगपाकेन संस्पृष्टा वै रजस्वला ।
 अहानि तान्यतिक्रम्य प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ॥ ५
 त्रिरात्रमुपवासः स्नात् पञ्चगव्यं विगोघनम् ।
 निशां प्राप्य तु तां योनिं प्रजाकारश्च कारयेत् ॥ ६

षट्का ब्राह्मणो शूद्रासुदकां स्पृशते यदि ।
 अहोरात्रोविता भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १८
 पञ्च क्षत्रियां वैश्याः ब्राह्मणो वेद्रजस्वलाम् ।
 मधेलङ्गवनं कृत्वा दिनस्नाने हृतं पिबेत् ॥ २०
 स्ववर्णेषु तु नारोषा मद्याः स्नानं विधीयते ।
 एवेमव विशुद्धिः स्नादापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनिः ॥ २१
 इत्यापस्तम्बो ये धर्माशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

भक्षणं शुध्यते काश्यं सुरया यत्न लिप्यते ।
 सुराविषमूत्रघंसृष्टं शुध्यते तापलेखनैः ॥ १
 गवाग्नातानि काश्यानि शूद्रोच्छिष्टानि यानि तु ।
 दशभिः क्षारैः शुध्यन्ति श्लकाकोपहतानि च ॥ २
 शौचं सुवर्णनारोषा वायुसूर्येन्दुरग्निभिः ॥ ३
 रेतःसृष्टं श्वस्पृष्टमाविक्तन्तु प्रदुष्यति ।
 अक्षिमृदा च तस्मात्प्रं प्रक्षाल्य च विशुष्यति ॥ ४
 शुद्धमन्नमविमलं पञ्चरात्रेण जीर्यति ।
 अन्नं व्यञ्जनसंयुक्तमर्द्धमासेन जीर्यति ॥ ५
 पयस्तु दधि मासेन षण्मासेन हृतं तथा ।
 संवत्सरेण तैलन्तु कोष्ठे जीर्यति वा नवा ॥ ६
 भृक्षते ये तु शूद्राचं मासमेकं निरन्तरम् ।
 इह जन्मनि शूद्रत्वं जायन्ते ते मृताः शुनिः ॥ ७

शूद्राश्च शूद्रवर्गके शूद्रेष्वेव सहासनम् ।
 शूद्राञ्च ज्ञानागमः कश्चिज्जलन्तमपि पातयेत् ॥ ८
 आहिताग्निस्तु यो विप्रः शूद्राश्चात्र निवर्त्तते ।
 तथा तस्य प्रथम्यग्नि आकां ब्रह्म जयोऽभ्ययः ॥ ८
 शूद्राज्जेन तु क्षुत्तेन मैत्रुनं योऽधिगच्छति ।
 यस्मात् तस्य ते पुत्रा असाच्छुक्रस्य सन्धवः । १०
 शूद्राजेनोदरस्तेन यः कश्चिन्म्रियते विजः ।
 स भवेच्छुक्रो ग्राभ्यो हतः आ वाय जायते ॥ ११
 ब्राह्मणस्य सदा मुहूर्ते अजियस्य तु पर्वणि ।
 वैश्वस्य यज्ञदीपायां शूद्रस्य न कदाचन ॥ १२
 अमृतं ब्राह्मणस्यास्य अजियस्य पयः स्मृतम् ।
 वैश्वस्याप्यनवेवास्मं शूद्रस्य रुधिरं स्मृतम् ॥ १३
 वैश्वदेवेन होमेन देवताभ्यर्चनेर्होमैः ।
 अमृतं तेन विम्राज्यग्यस्तुःसामसंस्तुतम् ॥ १४
 व्यवहारानुवेषेण धर्मोऽयं अस्तवर्जितम् ।
 अजियस्य पयस्तेन भूतानां यच्च पालनम् ॥ १५
 अकर्मणा च ह्यभैरनुष्ठत्यात्मयज्ञितः ।
 अलपयज्ञातिहितेन वैश्वार्थं तेन संस्तुतम् ॥ १६
 अजानतिमिरात्मस्य मण्यपानरतस्य च ।
 रुधिरं तेन शूद्राश्च विधिमन्त्रविषर्जितम् ॥ १७
 आसमांशं मधु कृतं घानाः चीरं तथैव च ।
 शुङ्गं तक्रं समं वाक्छं निवृत्तेनापि शूद्रतः ॥ १८
 आसं मांसं शृचालानि तुम्बुकः शस्तवस्त्रिस्तः ।
 रसाः फलानि पिप्पलाकं प्रतिघाघ्रा हि सर्व्वतः ॥ १९

आपत्काले तु विप्रेण भुक्तं शूद्रमृद्धे यदि ।
 मनस्तापेण शृण्वेत द्वेपदां वा शतं जपेत् ॥ २०
 इत्यपाणिद्य शूद्रेण स्पृष्टाच्छिष्टेन कर्तुं चित् ।
 तद्विज्ञेन न भोक्तव्यमापस्तम्बोऽब्रवीन्मनिः ॥ २१
 इत्यापस्तम्बोये धर्मशास्त्रोऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः ।

भुञ्जानस्य तु विप्रस्य कंदाचित् स्रवती गुदम् ।
 छच्छिष्टस्याशुचेस्तस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ १
 पूर्वं शौचस्तु विवर्त्य ततः पश्चादुपसृजेत् ।
 अङ्गोरात्रोपितो भूत्वा पक्ष्मगव्येन शुद्ध्यति ॥ २
 अशित्वा सर्वमेवाश्रमं कृत्वा शौचमात्मनः ।
 मोक्षानुक्ता निरात्रन्तु यवान् पीत्वा विशुद्ध्यति ॥ ३
 एतद्विप्रस्येन पलमेकन्तु सर्पिषा ।
 पलानि पञ्च गोमूत्रं नातिरिक्तवदाशयेत् ॥ ४
 अलेष्टानामपेयानामभक्ष्याणाञ्च भक्षणम् ।
 रितोऽनूत्रपुरीषाणां प्रायश्चित्तं कथम्भवेत् ॥ ५
 पन्नदुस्तरवित्त्वाद्य कुशाश्वत्थपलाशकाः ।
 एतेप्रासुदकं पीत्वा यङ्गुराचेण विशुद्ध्यति ॥ ६
 ये प्रत्यवसिता विप्राः प्रव्रज्यार्त्नजलादिषु ।
 अनाशकनिवृत्ताश्च गृहस्थत्वं चिकीर्षतः ॥ ७
 चरेयुस्त्रीणि कच्छाणि त्रीणि चान्द्रायणानि वा ।
 जातकर्मदिभिः सर्वैः पुनः संस्कारभागिनः ।
 तेषां सान्तापनं कच्छं चान्द्रायणमथापि वा ॥ ८

अदेष्टितं काकावलाकचिल्लै
रमेध्यलिसच्च भवेच्छरौरम् ।
श्रोत्रे सुखे च प्रविशेच्च सम्यक्
स्र नेन स्नेपोपहतस्य शुचिः ॥ ८

जङ्घं नाभिः कर्गै सुक्ता यदङ्गमुपहन्यते ।
जङ्घं स्नानमङ्गः शीघ्रं मार्जनैव शुध्यति ॥ १०
उपानहावर्धये वा यस्य संस्पृशते सुखम् ।
मृत्तिकाशोधनं स्नानं पञ्चगव्यं विशोधनम् ॥ ११
दशाङ्गच्छते विप्रो जन्महर्तुः स्रयोगिषु ।
षड्भिस्त्रिभिरथैकेन चतुर्विदशूद्रयोनिषु ॥ १२
उपनीतं यदा त्वन्नं भोक्तारं ससुपस्थितम् ।
अपौतवत् ससुत्सृष्टं न दद्यान्नैव होमयेत् ॥ १३
अन्ने भोजनसम्पन्ने मन्त्रिकाक्षेऽदूषिते ।
अनन्तरं स्पृशेदापस्तब्धः न भस्मना स्पृशेत् ॥ १४
शुष्कमांसमयश्चान्नं शूद्रान्नं वाप्यकामतः ।
सुक्ता कच्छं चरेदिषा ज्ञानात् क्षच्छत्रयं चरेत् ॥ १५
अभुक्ते सुच्यते यस्य भुज्जनं यथापि सुच्यते ।
भाक्षः च भोजकश्चैव पङ्क्तः गच्छति दुष्कृतम् ॥ १६
यच्च भुङ्क्ते तु भुक्तं वा दुष्टं वापि विशेषतः ।
अहारात्त्रापितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुध्यति ॥ १७
उदके चोदकस्थस्तु स्थलस्थश्च स्थले शुचिः ।
पादौ स्थाप्योभयपैव आचम्योभयतः शुचिः ॥ १८
उत्तोर्योचम्य उदकादवतोर्यो उपस्पृशेत् ।
यस्य च यस्याः युक्तो वरुणेनाभिपूज्यते ॥ १९

अग्न्यागारे गवां गोष्ठे ब्राह्मणानाञ्च सर्विधी ।
 स्वाध्याये भोजने चैव पादुकानां विसर्जनम् ॥ २० ॥
 जन्मभृति-संस्कारे इमयानाम्ते च भोजनम् ।
 असपिण्डेन कर्त्तव्यं चूडाकार्ये विशेषतः ॥ २१ ॥
 याजकाश्च नवयज्ञं संयच्छे चैव भोजनम् ।
 स्त्रीणां प्रथमगर्भे च भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ २२ ॥
 ब्रह्मोदने च याज्ञे सोमस्तोत्रयने तथा ।
 अथ याज्ञे नृतयाज्ञे भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ २३ ॥
 अप्रजातपु तु नारो स्नात्वाग्नीयादेव तदमृते ।
 अथ भुञ्जीत मोहादयः पूयसं नरकं व्रजेत् ॥ २४ ॥
 अल्पेनापि हि श्रुत्वेन पिता कन्या ददाति यः ।
 रौरवे बहुवर्षाणि पुरोधं सूत्रमश्रुते ॥ २५ ॥
 सोधनानि च ये मोहादुपजोषन्ति बाम्भवाः ।
 स्वर्णं यानानि वस्त्राणि ते पापा यान्त्वधोगतिम् ॥ २६ ॥
 राजाञ्च तेज आदत्ते शूद्राञ्च दत्तवर्चसम् ।
 असंस्तान्तु यो भुङ्क्ते स भुङ्क्ते पृथिवीमलम् ॥ २७ ॥
 नृतके सूतके चैव शृङ्गौने शशिभास्करे ।
 हस्तिष्ठायास्तु यो भुङ्क्ते पापः स पुरुषो भवेत् ॥ २८ ॥
 पुनर्भूः पुनरेता च रेतोधाः कामचारिणो ।
 आसा प्रथमगर्भेषु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ २९ ॥
 खाद्यन्नञ्च पिद्यन्नञ्च ब्रह्मघ्नो गुरुतल्पगः ।
 विशेषाङ्गमेतेषां भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ३० ॥
 रजकश्रावशैलपर्वणचर्यापिजोविनाम् ।
 भुङ्क्ते ब्राह्मणस्यैव शविं चान्द्रायणेन तु ॥ ३१ ॥

अथोक्तं संप्रत्यक्षं श्रुतिं गृहेण वा द्विजः ।
 उपान्वयं वृत्तान्तिकां पञ्चमयेन गृह्यति ॥ ३२
 अथोक्तं सदाशान्तिं श्रुतिं प्रत्यक्षकारिणः ।
 भूमावस्य प्रदातव्यं यथैव श्रुतिं तथैव मः ॥ ३३
 अनुदत्तेष्वप्येव चौरव्याघ्राकुले पतिः ।
 कृत्वा मृतं पुरोपचयं दत्तव्यं कथं श्रुतिः ॥ ३४
 अथोक्तं प्रतिष्ठाप्य कृत्वा शौचं यथावत् ॥
 उत्पन्नं गृह्य पञ्चाङ्गमुपस्थाप्य ततः श्रुतिः ॥ ३५
 मूर्धाधारं द्विजः कृत्वा च कृत्वा शौचमात्मनः ।
 मोक्षोद्भासां विराजन्तु मयं पोत्वा ॥ ३६
 उदत्तं यदि गच्छेत् प्राज्ञाणां मदमोहितः ।
 आश्रयणेन श्रुतिं प्राज्ञानामाद्य भोजनैः ॥ ३७
 भुक्तोऽप्युदत्तनाचान्तराचान्तेः श्रवणेन वा ।
 अमादाद्यदि संस्पृष्टो प्राज्ञाणां ज्ञानदुर्वलः ॥ ३८
 कृत्वा चिववचं निष्कं ब्रह्मचारी भराग्रयः ।
 च विराजोयितो भूत्वा पञ्चमयेन गृह्यति ॥ ३९
 चण्डालेन तु संस्पृष्टो यथापः पिबति द्विजः ।
 अहोरात्रोयितो भूत्वा चिववचैः श्रुतिः ॥ ४०
 कायं प्रातस्त्वहोरात्रं पादं कच्छन् तं विदुः ।
 कायं प्रातस्त्वहोरात्रं दिनद्वयमयाचितम् ॥ ४१
 दिनद्वयं नाश्रुयात् कच्छन् तं विदुः ।
 आयाचितं लघुं क्षीरमायेषु तु यथावत् ॥ ४२

ऊष्णाजिनतिलयाही हृस्वस्वानाश्च विज्ञायौ ।

क्रेतनिर्यातकचेव न भूयः पुरुषो भवेत् ॥ ४७

इत्यापस्तम्बेऽपि धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥ ६

दशमोऽध्यायः ।

आवाप्तोऽप्यश्विस्तावदवावसोद्वियते जलम् ।

उद्धृतेऽप्यश्विस्तावदवावहूमिनं लिप्यते ॥ १

भूमावपि च क्षिप्तायां तावत् प्लाटयविः पुमान् ।

आसनादुत्थितस्तस्माद् यावत्क्रामते महीम् ॥ २

न यमं यममित्याहुरात्मा वै यथ उच्यते ।

आत्मा संयमितो येन १. यमं किं कारयति ॥ ३

न तयासिस्तथा तीक्ष्णं, सर्पो वा दुरधिष्ठितः ।

यथा क्रोधो हि जन्तूनां शरीरस्यो विनाशकः ॥ ४

धमा गुणो हि जन्तूनामिहःमूलं सुखमदः ।

एकं समावतां दोषो हिनोयो नापपद्यते ।

अदेनं चमया युक्तमशक्तं मन्यते जनः ॥ ५

न शक्तिशालिप्रदत्तस्य सोऽप्यो

न चैव दम्भावसद्यप्रियस्य ।

न भोजनाच्छादनतत्परस्य

एकान्तशीलस्य दृढव्रतस्य ॥ ६

मद्यो भवेत् मोतिनिर्वर्तकस्य

अध्यात्मयोगेकरतस्य सम्यक् ।

मीक्षी । मधेश्वित्यमहंसकस्य

स्त्राध्याययोगागतमेनसस्य ॥ ७

क्षोभयुक्तो यद्वयजते यज्जुहोति यदचंति ।

सर्वं हरति तत् तस्य आसक्तुश्च इवोदकम् ॥ ८

अपमानात्तपोहृष्टिः संस्मानात्तपसः क्षयः ।

अक्षितः पूजितो विप्रो दुग्धा गौरिव सौदति ॥ ९

आप्यायते यथा धितुस्तणैरमृतसम्भवैः ।

एवं जपेच्च होमैश्च पुण्यैराप्यायते द्विजः ॥ १०

आलवत् परदारांश्च परद्रव्याणि लोद्धवत् ।

आत्मवत् सर्वभूतानि यः पश्यति स पश्यति ॥ ११

एजकव्याधशैलूपवेणुचर्मापजौयिनाम् ।

यो भुङ्क्ते भक्तमतेषां प्राजापत्यं विशोधनम् ॥ १२

अगम्यागमनं कृत्वा अभचक्ष्य च भक्षणम् ।

शुद्धिं चान्द्रायणे कृत्वा अथवोक्तं यथैव च ॥ १३

अग्निहोत्रं त्यजेद्यस्तु स नरो वीरहा भवेत् ।

तस्य शुद्धिविधातव्या नान्या चान्द्रायणादृते ॥ १४

विवाहीत्पुत्रयज्ञेषु अन्तराश्रितसूतके ।

सद्यः शुद्धिं विजानीयात् पूर्वं सङ्कल्पितं चरेत् ॥ १५

देवहोत्रां विवाहेषु यज्ञेषु प्रततेषु च ।

कल्पितं सिद्धमन्त्राद्यं नाशीवं श्रुतसूतके ॥ १६

सत्यापस्तम्बीये धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

विमर्शमहिता

प्रथमोऽध्यायः ।

अथात पुंश्वनि श्रेयसाय धर्मज्ञिज्ञासा । ज्ञात्वा चातु-
तिष्ठन धार्मिक प्रयच्छतमी भवति लोके प्रेम् वा, विद्वतो
धर्मः । तदनामे शिष्टाचारः प्रमाणम् । दक्षिणेन हिमवत
उत्तरेण हिमवत्तये धर्मा ये चाचारास्ते सर्वे प्रत्येतव्या, न
न्ये, प्रतिनोमकत्वधर्मा । एतदाद्यावत्तमिच्छाचक्षते ।
गङ्गायामनयोरन्तराज्ये ' यावद्वा ज्ञानममो विश्वित तावद्-
अथ वक्ष्यमिति । अथापि भावविनो निदाने गाथासुदा-
चरन्ति ।

प्रथम मिश्रविश्वरिणी सूर्य्यखीटयन पुरा :

यावत् कर्माभिधावति तावद्वा ब्रह्मवचनम् ।

चैविश्वहृदा यं ब्रह्मधर्मं धर्मविदो जना ।

एवमेव पावने चैव स धर्मो नास्ति संशयः ॥ इति

देवधर्मज्ञातिधर्मकुलधर्मान् श्रुत्यभावादज्ञवाच्यम् ।
धर्मः अदितः सूर्याभिनिर्मुक्तः कुलखो श्वावदन्त परिवर्तिः
परिवर्तिना अष्टोदधिषु दिधिषु-पतिर्विजडा ब्रह्मज्ञ इत्येत
एनस्त्रिनः । पञ्च महापातकाभ्याचक्षते गुरुतत्त्वं सुरापानं
भ्रूयङ्गता ब्राह्मणसर्वणहर्षणं पतितसम्प्रयोगश्च ब्राह्मेण वा
यानेन वा ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

संवत्सरेण पतति पतितेन सदाचरन् ।

॥ १ ॥ अथाप्युदाहृत्य योनिरुपपन्नानामनादपि ॥

अथाप्यदाहरन्ति ।

विद्याविनाशे पुनरभ्युपैति
जाति प्रथाशे त्विह सर्व्वनाशः ।
कुलापदेशेन ह्योऽपि पुण्य-
वत्त्वात् कुलोनां स्त्रियमुदहन्ति । इति

तयो वर्णा ब्राह्मणस्य यशे वर्त्तन्, तेषां ब्राह्मणो धर्मो
वदन्त्यात् तत् राजा चानुतिष्ठेत् । राजा तु धर्म्येणानुशासनं
पठं पठं धनस्य हरेदन्त्यत्र ब्राह्मणात् । इष्टापूर्त्तस्य तु पठ-
मं भजति । इति ह ब्राह्मणा वेदमाद्यं करोति, ब्राह्मण
आपदं उदरति, तस्माद्ब्राह्मणाऽनाथाः, सामोऽस्य राजा
भवतीतो ह प्रेत्य चाभ्युदयिकमिति ह विज्ञायते ॥

इति वसिष्ठे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

अचारो वर्णा ब्राह्मणस्य विधयेऽप्युदाः । तयो वर्णा
द्विजातयो ब्राह्मणस्य विधयेऽप्युदाः । तेषां मातुर्येऽधिजननं,
द्वितीयं मौच्छिवन्धने । तत्रास्य माता मावित्रो पिता त्वाचार्य
उच्यते । वेदप्रदानात् पितृत्वाचार्यमाचक्षते ।

अथाप्यदाहरन्ति ।

इयमिह वै पुरुषस्य रेतो ब्राह्मणस्योर्द्ध्वं नामैरर्द्धाचीनं
मन्यत । तद्वदूर्द्ध्वं नामैस्तेनास्त्रानौरसो प्रजा जायते
यदपनयति यत् साधु करोति । अथ यदूर्द्ध्वाचीनं नामैस्तेना-
न्यौरसो प्रजा जायते, जनन्यां जनयति, तस्माच्छ्रोत्रियमनूचान
मऽऽतोऽप्येति न वदन्तीति

अथाप्यदाहरन्ति ।

विद्याविनाशे पुनरभ्युपैति

जाति प्रणाशे त्विह सर्वनाशः ।

कुलापदेशेन ह्योऽपि पूज्य-

स्तस्मात् कुलोनां स्त्रियमुदहन्ति । इति

तयो वर्णा ब्राह्मणस्य वशि वत्तंरन्, तेषां ब्राह्मणो धर्मो-
अद्वयत् तत् राजा चानुतिष्ठेत् । राजा तु धर्मेणानुशासन्
पठं पठं धनस्य हरेदन्यत्र ब्राह्मणात् । इष्टापूर्त्तस्य तु पठ-
मंशं भजति । इति ह ब्राह्मणां वेदमाद्यं करोति, ब्राह्मण
आपह उदरति, तस्माद्ब्राह्मणोऽनाद्यः, सामोऽस्य राजा
भवतौतौह प्रेत्य चाभ्युदयिकमिति ह विज्ञायते ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

चत्वारो वर्णा ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राः । तयो वर्णा
द्विजातयो ब्राह्मणक्षत्रियवैश्याः । तेषां मातुरग्रेऽधिजननं,
द्वितीयं मौल्लिवन्धने । तत्रास्य माता सावित्री पिता त्वाचार्य
उच्यते । वेदप्रदानात् पितेत्याचार्यामाचजते ।

अथाप्यदाहरन्ति ।

हयमिह वै पुरुषस्य रेतो ब्राह्मणस्योर्ध्वं नामेरव्याचीनं
मन्यत । तद्वयदूर्ध्वं नामेस्तेनास्थानौरसौ प्रजा जायते
यदुपनयति यत् साधु करोति । अथ यदव्याचीनं नामेस्तेना-
रसौ प्रजा जायते, जनन्यां जनयति, तस्माच्छ्रोत्रियमनूचान-
रोऽसौति न वदन्तीति

च प्रजापानन स्वधर्मोत्तरेण जीवेत् । एतान्येव त्रीणि वैश्वस्य
 कृपिवाग्निजाः शश्यान्वकुर्वीदृश । एतेषां परिचर्या मृदुश्च ।
 अनियता वृत्तिरनियतकेश धैर्याः सर्वेषां मुक्तशिक्षावर्जम् ।
 अजोषतः स्वधर्मैवान्वतरामवापोयसीं वृत्तिमातिष्ठेरन्, न
 तु कदाचित् पापोयसोम् । वैश्वजीविकामाख्याय पश्यान्
 जीवतोऽश्मलवचमपश्यं पाषाणकौवक्षौमाजिनानि च तान्त्वष्ट
 रक्तं सर्वेषु कृताश्च पुष्पमूलफलानि च गन्धरसा लदकक्षौ-
 यधीना रमः सोमश्च शर्जं विष मांसश्च क्षीरं सविकारं अपम्बपु-
 जतु सौमश ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

सद्यः पतति मासेन लाजया लवणेन च ।
 ब्राह्मेण शूद्रो भवति ब्राह्मणः क्षीरविक्रयात् ॥
 शान्यशृणुनामकथना, केयिनश्च मर्वे, चारण्या पशवो
 यथासि दृष्टिगच । धान्यानां तिलानाञ्च ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

भोजनाभ्यञ्जनाहानादयश्चान्यत् कुरुते तिलैः ।
 क्षमिभूतः भ विष्टाया पिष्टाभिः सद्य मज्जति ॥
 कामं वा स्वयं कृष्योत्पाद्य तिलान् विक्रीणीरन् अन्यत्
 धान्यविक्रयात् । रसारसेः समतो हानतो वा निमातव्या न
 त्वेष लवणं रमेष्टि न तण्डूलपक्वाश्च विद्यान्मनुष्याश्च विहिताः ।
 परिवर्त्तकेन ब्राह्मणराजन्यो वार्हृषाश्च नाद्याताम् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

समघे धान्यमुदत्तं महाघं यः प्रयच्छति ।
 स ये वार्हृषिको नाम ब्रह्मवादिषु गर्हितः ॥

च प्रजापालनं स्वधर्मस्तेन जीवेत् । एतान्येव त्रीणि वैश्यस्य
 कृषिवाणिज्यशुपाख्यकुसौदृष्य । एतेषां परिचर्या शूद्रस्य ।
 अनियता वृत्तिरनियतकेश-वेशाः सर्वेषां मुक्तशिखावर्जम् ।
 अजोवतः स्वधर्मणान्तरामपापोयसीं वृत्तिमातिष्ठेरन्, न
 तु कदाचित् पापोयसीम् । वैश्यजीविकामाख्याय पण्यं न
 जीवतोऽश्मलवणमपण्यं पाषाणकौषचौमाजिनानि च तान्तवद्
 रत्नं सर्वञ्च कृताञ्च पुष्पमूलफलानि च गन्धरसा उदकक्षौ-
 यधीनां रसः सोमश्च शस्तं विषं मांसञ्च चीरं सविकारं अपस्तु-
 जतु सीसञ्च ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

सद्यः पतति मांसेन लाक्षया लवणेन च ।

व्राडेण शूद्रोभवति ब्राह्मणः क्षोरविक्रयात् ॥

ग्राम्यप्रशूनामेकशफाः, केशिनश्च सर्वे, चारण्याः पशवो
 ययांसि दद्विणश्च । धान्यानां तिलानाहुः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

भोजनाभ्यञ्जनाहानादयद्धान्यत् कुरुते तिलैः ।

क्षमिभूतः स विष्टायां पिष्टभिः सद्य मज्जति ॥

कामं वा स्वयं कथ्योत्पाद्य तिलान् विक्रीणीरन् अन्यत्र
 धान्यविक्रयात् । रसारसेः समतो हानतो वा निमातव्या न
 त्वेव लवणं रमेस्ति सतण्डूलपक्वाञ्च विद्यान्मनुष्याश्च विहिताः ।
 परिवर्त्तकेन ब्राह्मणराजन्यौ बार्हुपान्नं नाद्याताम् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

समर्घं धान्यमुद्धृत्य महार्घं यः प्रयच्छति ।

स धै बार्हुपिको नाम ब्रह्मवादिषु गर्हितः ॥

भक्त्योऽपि तस्यो वापि यं ब्रूयन्वेदपारगाः ।
 स योऽति विज्ञेयो नैतरेण महत्स्रगः ॥
 अद्वयतामसमन्त्राणां जातिमात्रावजीविनाम् ।
 मत्स्रगः समेतानां पर्थस्त्वं नैव विद्यते ॥
 यददन्त्यन्यथा भूत्वा मूर्खा वर्धमानतदुविदः ।
 मत्पार्थं शरावा भूत्वा तदवक्त्राण्यनुगच्छति ॥
 यात्रियार्येषु देवानि हव्यवज्यानि नित्यशः ।
 अयात्रयाय दत्तानि हस्ति नायान्ति देवताः ॥
 यश्च येन गृहे मूर्खा दूरे चेन्न बहुश्रुतः ।
 बहुश्रुताय दातव्यं नास्ति मूर्खे व्यतिक्रमः ॥
 ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विद्वेदविवर्जिते ।
 ज्वलन्तगन्धिसुतुष्टयं न हि भक्षानि ह्रियते ॥
 यद्य काष्ठमया हस्तौ यद्य चर्ममयो मृगः ।
 यद्य विप्रोऽनधोयानस्त्रयस्तौ नामधारकाः ॥
 विद्वद्भोज्यानि चाद्यानि मूर्खा राहुं पु भुञ्जते ।
 तदस्य नाशमयाति महद्वा लायते भयम् ॥

अथ राजा नृपतं योऽधिगच्छेद् राजा तद्वरेण अधिगच्छे
 षष्ठ्यर्थं पदार्थः । ब्राह्मणं च दधिगच्छेत् षट्कर्मास्तु वर्तमानो
 न राजा कुरेत् । आततायिनं हत्वा नात्र ब्राह्मणमिच्छे
 किञ्चित् किञ्चित्त्वमाहुः । यद्विधास्तु आततायिनः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

अग्निदा गन्धमेव शस्त्राणि धर्मापहः ।
 क्षिप्रदारुदरुचैव घटेन आततायिनः ॥

आशतायिनमायान्तमपि वेदान्तपारंगम् ।

जिघांसन्तं जिघांसियान्न तेन ब्रह्महा भवेत् ॥

स्वाध्यायिनं कुले जातं यां हन्यादाततायिनम् ।

न तेन भ्रूणहा स स्वाध्यायस्तान्मन्यमुच्छति ॥

त्रिणाचिकेतः पञ्चाग्निस्त्रिसुपर्णवान् चतुर्भ्यां वाजमनेयो
पङ्कजविद् ब्रह्मदेयानुसन्तानम्हृदागो ज्येष्ठनामगो मन्द-
ब्राह्मणविद् यस्य धर्मानधीते यस्य च पुरुषमाहृषित्वंशः
आत्रियो विज्ञायते विद्वांसः स्नातकोच्चेति पङ्क्तिपावनाः ।

चातुर्विद्यो विकल्पो च अङ्गविद्वर्षपाठकः ॥

आश्रमस्थास्त्रयो मुख्या परिषत् स्यादश्वरा ॥

ऊपनीय तु यः क्षत्रं वेदमध्य पठेत् स आचार्यो,
यस्त्वेकदेशं स उपाध्यायो यस्य वेदाङ्गानि । आत्मदाने वर्ष-
संस्कारे वा ब्राह्मण-वैश्यौ शस्त्रमाददीयाताम् । क्षत्रियस्य तु
तन्निवन्धेव रक्षणाधिकारात् । प्राग्वोदस्वासीनः प्रस्थाय
पादौ पाणौ चामणिवन्धनात् । अङ्गठमूनस्योत्तरतो रेखा
ब्राह्म तौर्धं तेन त्रिराचामेदशब्दवत् । हिः परिमृज्यात्
खान्निभिः संस्पृशेत् सूईन्यपो निनयेत् । सव्ये च पाणौ ।
ब्रजंस्तिष्ठन् शयानः प्रणतो वा नाचामेत् । हृदयङ्गमाभिरद्भिर-
बुद्बुदाभिरफेनाभिर्ब्राह्मणः, कण्ठगाभिः क्षत्रियः शुचिः ।
वैश्योऽङ्गि प्राशिताभिस्तु, स्त्रीशूद्रौ स्पृष्टाभिरिव च । पुनहारादि
यागास्तर्पणानि स्युः । न वर्णगन्धरमदुष्टाभिः । यास्य स्युर-
शुभागमाः । न मुख्या विप्रव उच्छिष्टं कुर्वन्त्यनङ्गशिष्टाः ।
सुप्ता भुक्ता पीत्वा स्नात्वा वाचान्तः पुनराचामेत् ।

वासस्य परिधाय चोद्धो संस्पृश्य यावलोमकौ न शस्त्रंगता-

श्लो०: दन्तवहन्तवक्त्रेषु यच्चान्तर्मुख्ये भवेदावात्सल्यावशिष्टं
स्वाश्विगिरयेव तच्छुचिः ॥

परानथाचामयतः पादो या विप्रयो गताः ।

भूम्यः तास्तु ममाः प्राक्तास्ताभिर्नोच्छिष्टभाग् भवेत् ॥

प्रचरन्मध्यवह्नाख्येषु उच्छिष्टं यदि सस्यूयेत् ।

भूमौ निवेद्य यद्वह्न्यमाचान्तः प्रचरेत् पुनः ॥

यद्वह्न्योमास्य स्यात् नत्तद्वह्न्यु सस्यूयेत् ।

श्वहताश्च शृगा वन्धा वातितश्च श्वगैः पलम् ॥

कालेरनुपविशान्त स्त्रीभिराचरितश्च यत् ।

परिमङ्गाय त्वान् सव्यान् श्रुचीनाञ्च प्रजापतिः ॥

प्रसारितश्च यत् पशून् न दोषाः शोमुखानि च ।

मशकैर्मक्षिकाभिश्च तिलोनो नोपहन्ते ॥

लितिस्त्राचेव या चापो गवां प्रीतिकराश्रयाः ।

परिमङ्गाय तान् सव्यान् श्रुचीनाञ्च प्रजापतिरिति ॥

लेपगन्धापकर्षणं शौचममेध्वं लितस्त्राद्विभृदा च ।

मेजसस्ययदारवतान्तवानां भस्मपरिमाज्जनप्रदाहृतचणिके-
जनानि । तेजसवदुपलमणोनां मणिवच्छङ्कशुक्तीनां दाह-
वदस्त्रां रज्जुविदलचर्मणां चैलवच्छौचम् । गोवाकैः फलचम-
मानां गौरमर्षपकल्मेन शौमज्जानाम् । भूस्यान्तु सस्याज्जन-
प्रसवोपलेपनोलेखनेयशास्त्रानि दीपविशेषात् प्रजापत्यमुपेति ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

श्वननाहृन्नाह्वर्षाङ्गोभिराक्रमथादपि ।

अतुर्भिः शृङ्गैर्भूमिः पशूमाक्षोपलेपनात् ॥

एजसा शुध्यते नारो नदो वेगेन शुध्यति ।

भक्षणा शुध्यते कांक्षं ताम्बास्तेन च शुध्यति ॥

अद्यैस्सूत्रैः पुरौषैर्वा श्लेषपूयाशुशोषितैः ।

संस्पृष्टं नैव शुध्येत पुनः पाकेन मृषमयम् ॥

अङ्गिर्गात्राणि शुध्यन्ति मनः सत्येन शुध्यति ।

विद्यातपोभ्यां भूतात्मा बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यति ॥

अङ्गिरेव काश्चनं पूयेत् तथा रजतम् । अङ्गुलिकनिष्ठिका-
सूत्रे देवं तोर्यम् । अङ्गुल्यग्रे मानुषम् । पाणिमध्य आग्नेयम् ।
प्रदेशिन्यङ्गुष्ठयोरन्तरा पित्तम् । रीचन्त इति सायं प्रातर-
जनान्यभिपूजयेत् । स्वदितमिति पित्रेषु । सम्पन्नमित्या-
भ्युदयिकेषु ।

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे ऋतुविधिः । ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

प्रकृतिविशिष्टं चातुर्वर्ण्यं संस्कारविशेषाच्च । ब्राह्मणोऽस्य
मुख्यमामोदाहृतं राजन्यः कृतः । ऊरुतदस्य यद्वैश्यः, पद्भ्यां
शूद्रा अजायतेति । गायत्र्या कन्दसा ब्राह्मणमसृजत्, त्रिष्टुभा
राजन्यं, जगत्या वैश्यं, न केनचिच्छन्दसा शूद्रमित्यसंस्कृत्यो
विज्ञायते । त्रिष्वेव निशामः स्यात् सर्वेषां सत्यसक्तो धो
दानमहिंसा प्रजननञ्च । पितृदेवतातिथिपूजायां पशु-
हिंसात् ।

अधुपर्कं च यज्ञे च पितृदेवतकर्मणि ।

तत्रैव च पशुहिंसा आन्यथेत्यत्र बोधोक्तम् ॥

नाकृत्वा प्राणिना हिंसां मांसमुत्पद्यते कश्चित् ।

न च प्राणिवधः स्वर्ग्यस्तस्मादुद्यागे वधोऽवयवः ॥

अथापि ब्राह्मणाय राजन्याय वा अम्हागताय वा महीर्ष
वा महाजं वा पशेदेवमस्यातिष्ठ' कुर्वन्तीति । उदकक्रिया-
मगोचश्च दिवर्षात् प्रभृति स्मृत उभयं कुर्यात् । इत्यनन-
नादित्येके शरीरमात्मना सयोज्यान्वेक्षमाणा चापोऽभ्यवयन्ति ।

ततस्तत्राद्या एव सञ्चात्तराभ्यां पाणिभ्यामुदकक्रियां
कुर्वन्ति । अयुष्मा दक्षिणामुखाः । विमृष्टा वा एव दिग्
या दक्षिणा । शृङ्गान् व्रजित्वा स्वस्त्यै ब्राह्मणमन्त्रं चाचोरन् ।
अशक्तौ क्रोतात्पत्रेण वर्तन् ।

दशार्धं मरणाग्नौ च सपिण्डेषु विधीयते ।

मरणात् प्रभृति दिवसगणना । सपिण्डता सप्तपुरुषं
विज्ञायते । अप्रप्तानां स्तोत्रा लिपुरुषं त्रिदिनं विज्ञायते ।
प्रप्तानामितरे कुर्वन् । ताद्य तेषां जननेऽप्यवमेव निपुणा
शुद्धिमिच्छतां मातापितृर्बोजनिमित्तत्वात् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

नागौ च स्रुतके पुंसं संसर्गश्चैव गच्छति ।

न तस्तदाशुचि श्रद्धं यश्च पुंसि न विद्यते ॥

ब्राह्मणो दशरात्रेण पञ्चदशरात्रेण भूमिवः ।

विशतिरात्रेण वेश्म शूद्रो मासेन शुध्यति ॥

अग्नौ च यस्तु शूद्रश्च स्रुतके वापि भुक्तवान् ।

स गच्छेन्नरकं चारं तिर्यग्गयोनिषु जायते ॥

यनिर्द्वाष्टे पक्वान् नियोगाद् यस्तु भुक्तवान् ।

कस्मिभूत्वा स देहान्तं तद्विशामुपजीवति ॥

द्वादश मासान् द्वादशमासान् वा अनश्नन् भंजिता-
सधौयानः पूतो भवतीति विज्ञायते । जनद्विर्षे प्रेते गर्भ-
पतने वा सपिण्डानां त्रिराक्षमशौचं सद्यःशौचमिति गीतम् ।
देशान्तरस्थे प्रेते ऊर्ध्वं दशाहश्चैकरात्रमशौचम् । आहिताग्नि-
खेत् प्रवसन् स्त्रियते, पुनःसंस्कारं कृत्वा शववच्छौचमिति
गीतम् । शूपयतिश्मशानरजस्वलासूतिकाशुचौतुषस्पृश्य सशिरा
व्यश्वपेयादापः ।

इति वसिष्ठे धर्माशास्त्रे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४

पञ्चमोऽध्यायः ।

अस्वतन्त्रा स्त्री पुरुषप्रधाना धनग्निरुदकां च अमृतमिति
विज्ञायते ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

पिता रक्षति कौमारं भर्ता रक्षति यौवने ।

पुत्राद्य स्थविरं भावे न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ॥

तस्या भर्तुरभिचार उक्तः प्रायश्चित्तरहस्येषु ।

मासि मासि रजो ह्यासां दुष्कृतान्यपकर्षति ॥

त्रिरात्रं रजस्वलाशुचिर्भवति, सा नाञ्जयात्, नापसु स्नायात्,
अधः शयीत, दद्या न स्वप्यात्, नाग्निं स्पृशेत्, न रज्जुं प्रसृजेत्,
न दन्तान् धावयेत्, न मांसमश्नीयात्, न ग्रहान् निरीचेत्, न
हसेत्, न किञ्चिदाचरेत्, नाञ्जलिना अन्नं पिबेत्, न खर्व्वेण
न लीहितायसेन वा । विज्ञायते ह्येन्द्रस्त्रिशोर्षाणं त्राष्ट्रं
हत्वः पापना गृहीतो मन्यत इति । तं सर्वाणि भूतान्य-

अशोभन् भूषणं भूषणमिति । स स्त्रिय उपाधायन् ।
 अस्ते मे ब्रह्महत्याये द्वितीयं भागं शृङ्खोतेति गत्वैवमुवाच ।
 ता अत्रवन् किं नो भूदिति । सोऽत्रबोद्धरं हृणोष्वमिति ।
 ता अनुव्रतन्ती प्रजा विन्दामह इति, कामं मा विजानीमोऽ-
 नन्मराम इति, यथेच्छया आ-प्रसवकालात् पुरुषेण सह
 मैथुनभावेन सम्भ्रम इति चैषोऽस्माकं वरस्त्वयिन्द्रोऽज्ञाः
 प्रतिजगदुद्भूततोयं भूषणमिति । सैषा भूषणमिति मासि
 मास्याविर्भवति । तस्माद्ब्रह्मलोकं नाश्रियात् । अतएव
 भूषणमिति एवैतद्रूपं प्रतिमास्थान्ते कश्चुकमिव । तदाहुर्वेद-
 वादिनः । अस्मत्तन्मन्त्रमेषां न प्रतिपाद्य तदि स्त्रियोऽस्य
 मिति, तस्मात् तस्यास्तत्र न च मन्यन्ते आचारा याव योषित
 इति । सेयमुपधाति ।

उदकवाक्त्वासते तेषां ये च कंचिदनम्रयः ।

शृङ्खलाः श्रोत्रिणाः पापाः सर्वे ते शूद्रधर्मिनः ।

इति वामिष्ठे धर्मशास्त्रे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

आचारः परमो धर्मः सर्वेषामिति निश्चयः ।

होनाचारपरीताकाः प्रेत्य चेह विनश्यति ॥

नेन तपांसि न ब्रह्म नाग्निहोत्रं न दक्षिणम् ।

होनाचाराजितं भ्रष्टं तारयन्ति कथञ्चन ॥

आचारहीनं न पुनन्ति धेदः ।

यस्यैवौताः सह षड्भिरङ्गैः ।

कृन्दांस्थेन मृत्युकाले त्यजन्ति
 नौडं शकुन्ता इव जातपचाः ॥
 आचारहीनस्य तु ब्राह्मणस्य
 वेदाः षडङ्गा अखिलाः सपचाः ॥
 कां प्रीतिमुत्थापयितुं समर्थः
 अन्यस्य दारा इव दर्शनीयाः ॥
 नैनं कृन्दांसि वृजिनात् तारयन्ति
 मायाविनं मायया वर्त्तमानम् ।
 तद्वाचरे सम्यगधीयमाने
 पुनाति तद्वन्नत्र यथावदिष्टम् ॥
 दुराचारो हि पुरुषो लोके भवति निन्दितः ॥
 दुःखभागौ च सततं व्याधितोऽल्पायुरेव च ॥
 आचारात् फलते धर्ममाचारात् फलते धनम् ।
 आचाराच्छ्रेयमाप्नोति आचरो हन्यन्त्यक्षयम् ॥
 सर्वलक्षणहीनोऽपि यः सदाचारवान् नरः ।
 अद्विधानोऽनसूयश्च शतं वर्षाणि जीवति ॥
 आहारनिर्हारविहारयोगाः
 सुसंभूता धर्मविदा तु कार्य्याः ।
 वाग्बुद्धिवीर्याणि तपस्तथैव
 धनयुषौ गुप्ततमे च कार्य्यम् ॥
 उमे मूत्रपुरीषे ते दिवा कुर्य्यादुदयः खः ।
 रात्रौ कुर्य्याद्वक्षिणास्य एवं ह्यायुर्न रिच्यते ॥
 प्रत्यग्निं प्रतिष्ठ्यैव प्रतिगां प्रति च द्विजम् ।
 प्रति सोमोदकं सन्ध्यां प्रज्जा नृश्यति मेहतः ॥

न गद्यां मेहनं कार्यं न पथि न च भक्षानि ।
 न गोमये न वा कृष्टे नोषे चैत्रे न ग्राहये ॥
 क्रायायामन्धकारे वा रात्रावहनि वा दिजः ।
 यथासुखमुखं कुर्यात् प्राणवायुभयैषु च ॥
 उद्धृताभिरदिः कार्यं कुर्याच्च स्नानमनुद्धृताभिरपि ।
 आहरेन्मृत्तिकां विप्रः कृत्वात् सप्तिकातां तथा ॥
 अन्तर्जले देहस्य च बल्लोके मूषिकस्य च ।
 कृतशौचावशिष्टे च न पाप्माः पञ्च मृत्तिकाः ॥
 एका लिङ्गे करे तिस्र उभाभ्यां द्वे तु मृत्तिके ।
 पञ्चापाने दशैकस्मिन्नुभयोः सप्तमृत्तिकाः ॥
 एतच्छौचं सृष्टस्य द्विगुणं ब्रह्मचारिणः ।
 वानप्रस्थस्य त्रिगुणं यतीनाम् चतुर्गुणम् ॥
 श्रद्धां यावा सुनेर्भक्त वानप्रस्थस्य पाङ्कज ।
 द्वाविंशत् तु सृष्टस्य अभितं ब्रह्मचारिणः ॥
 अनङ्गान् ब्रह्मचारो च आहिताग्निश्च ते जयः ।
 भुञ्जाना एव निष्यन्ति तेषां सिद्धिरनश्वरात् ॥
 तपोदानोपहारैषु त्रैतेषु निवसेषु च ।
 इत्याध्ययनधर्म्मेषु यां मासतः स निष्कृत्यः ॥
 योगस्योपो दमो दानं सत्त्वं शौचं दया श्रुतम् ।
 विद्या विज्ञानमाश्रयमेतद्ब्राह्मणकथयम् ॥
 सर्वत्र दान्ताः श्रुतपूर्वकर्षा
 जितेन्द्रियाः प्राणिषधे निवृत्ताः ।
 प्रतिगृहे शत्रुचिताग्रहस्ता-
 स्तोत्राष्टाश्वारयितुं समर्थाः ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

न पाणिपादचपलो न नेत्रचपलो भवेत् ।
 न चाङ्गचपलो विप्र इति शिष्टस्य ग्रीवरः ॥
 पारस्य श्रानना वेदा वेदः सपरिवृंहणः ।
 तं शिष्टा ब्राह्मणा ज्ञेयाः श्रुतिप्रत्यक्षहेतवः ॥
 यत्र मन्त्रं न चासन्तं गान्धर्वं न बहुश्रुतम् ।
 न सुष्ठवं न दुर्बृक्षं वेद कश्चित् स ब्रह्मण इति ॥
 इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

सत्त्वार आश्रमा ब्रह्मचारिष्टब्धस्त्वानप्रस्थपरिव्राजकाः ।
 तेषां वेदमधीत्य वेदी वा वेदान् वा अविशौर्षब्रह्मचर्याऽपि-
 ज्ञेयमाश्रमेत् । ब्रह्मचर्याचार्यं परिचरेत् शरीरं विमोक्षात् ।
 आचार्यं प्रमीतेऽग्निं परिचरेत् विज्ञायते हि चाहवाग्निरा-
 चार्यं इति । संयतवाक् चतुर्थपञ्चाष्टमकालभोजौ भेषमा-
 चरेत् । गुर्वधीनो जटिल, शिञ्चाजटा वा गुहं गच्छन्तमनु-
 गच्छेदधीनश्चानुतिष्ठेत् शयानश्चासौन उपवसेदाङ्गताभ्याशौ
 सर्वभेक्षं निवेद्य तदनुज्ञया भुञ्जीत । खट्वाशयनदन्तप्रचालना-
 भ्यञ्जनवर्जं तिष्ठेदहनि रात्रावासीत । त्रिः कृत्वोऽभ्यु-
 पयादायः ।

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

गृहस्थो विनोतक्रीषदर्थो गुरुणानुज्ञातः स्नात्वा श्रममाना-
 र्थमसृष्टमैशुनां यवीयसीं सदृशीं भार्यां विन्देत् । पञ्चमीं
 मालवगुभ्यः सप्तमीं पितृवसुभ्यः । वैशाखमग्निमिष्यात् ।
 शीघ्रमागतमतिथिं नावकस्यात् । नास्यानश्वन् गृहे वसेत् ।

यस्य नाश्रति वामार्थी ब्राह्मणो गृहमागतः ।
 सुकृतं तस्य यत् किञ्चित् सर्वमादाय गच्छति ॥
 एकरात्रन्तु निवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः ।
 अनित्यं हि स्थितिर्गृहमात् तस्मादतिथिरुच्यते ॥
 नैकग्रामौणमतिथिं त्रिप्रं सङ्गतिकं तथा ।
 काले प्राप्ते अशाले वा नास्यानश्वन् गृहे वसेत् ॥

अश्वशौलोऽसृष्ट्यालुः अलमन्याधेयाय नानाङ्गिताग्निः
 ध्यादन्नञ्च सोमपानाय नासोमप्राजो स्यात् । उक्तः स्वाध्याये-
 प्रजनने यज्ञे च गृहेष्वभ्यागतं प्रत्युत्थानासनशयनवाक्सुप्तता-
 भिरभ्यानयेत् । यथाशक्ति चाग्नेन सर्वभूतानि ।

गृहस्थ एव यजते गृहस्थस्तप्यते तपः ।
 चतुर्णामाश्रमाणान्तु गृहस्थस्तु विशिष्यते ॥
 यथा नदीनदाः सर्वे समुद्रे यान्ति संस्थितिम् ।
 एवमाश्रमिणः सर्वे गृहस्थे यान्ति संस्थितिम् ॥
 यथा मातरमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति जन्तवः ।
 एवं गृहस्थमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति भिक्षुकाः ॥

निन्दोदकोनित्ययज्ञोपवीतोनिस्वस्त्राध्यायोपतितोन्नवर्जो ।

ऋतो गच्छन् विधिवच्च लुप्तन्

न ब्राह्मणश्चायं तं ज्ञानलोकात् । इति ॥

इति वसिष्ठ धर्मशास्त्रेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः ।

वानप्रस्था जटिलचोराजिनवामा यमश्च न प्रविशेत् ।
न कालकृष्टमधितिष्ठेत् । अकष्टं भूतफलं मश्निषीत । ऊर्ध्व-
वेताः क्षमाशयः । भूतफलभक्षेणान्धमागतमतिथिमर्हयेत् ।
दद्यादेव न पतिशृङ्खोयात् । शिष्यवत्सुदकमुपसृजेत् ।
श्रावणकैलाशिममधायाहिताग्निः स्याद् उच्यमूलकः ऊर्ध्व-
वट्स्थो मासेभ्याऽनग्निरनिकेतः । दद्याद्देवपितृमनुष्येभ्यः ।
स गच्छन् स्वर्गमागन्त्वम् ।

इति वसिष्ठे धर्मशास्त्रे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

दशमोऽध्यायः ।

परिज्जातकः सर्वभूताभयदक्षिणा दत्त्वा प्रतिष्ठेत् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

अभय सर्वभूतेभ्यो दत्त्वा चरति यो द्विजः ।

तस्यापि सर्वभूतेभ्यो न भयं जातु विद्यते ॥

अभय सर्वभूतेभ्यो दत्त्वा यद्विचरन्ति ते ।

इति ज्ञातानज्जातांश्च प्रतिशृङ्खाति यथा च ॥

सद्यसेत् सर्वकर्माणि वैदमेकं न सद्यसेत् ।

वेदसंख्यासतः शूद्रस्तन्माहेदं न संन्यसेत् ॥

एकाचरं परं ब्रह्म प्राणायामः परन्तपः ।

उपवासात् परं भैक्षं दया दानाद्विशिष्यते ॥

मुण्डोऽममत्वपरिग्रहः समागाराख्यसङ्कल्पितानि चरैर्हैवं
विधूमे सन्नमुषले एकशटोपरिवृतोऽजिनेन वा गोप्रलुनेस्तृणै
र्वीष्टितशरीरः स्थण्डिलग्राख्यनित्यावसतिं वसेत् ग्रामान्ते
देवशृङ्गे ग्रन्थागारे वृक्षसूले वा मनसा ज्ञानमधीयानः ।
अरण्यनिलो न ग्राम्यपशूनां सन्दर्शने विहरेत् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

अरण्यनित्यस्य जितेन्द्रियस्य सर्वेन्द्रियप्रोतिनिवर्त्तकस्य ।

अध्यात्मचिन्तागतमानसस्य ध्रुवा ह्यनाहतस्वरूपेन कथ्य ॥

अव्यक्तलिङ्गोऽव्यक्ताचारोऽनुन्यत उन्मत्तवेषः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

न शब्दशास्त्राभिरतस्य मोक्षो,

न चापि लोके ग्रहणे रतस्य ।

न भोजनाच्छादनतत्परस्य

न चापि रम्यावसथप्रियस्य ॥

न चोत्पातनिमित्ताभ्यां न न च त्राह्णविषयया ।

अनुशासनवादाभ्यां भिक्षां लिप्तेत कर्हिचित् ॥

अलामे न विषादौ स्यात्तामि चेव न हर्षयेत् ।

प्राणमात्रिकमात्रः स्यान्मात्रासङ्गादिनिर्गतः ॥

न क्लृप्ता नोदके सङ्गे न चैले न त्रिपुष्करे ।

व्यागारे नासने नास्ते यस्य वै मोक्षचित्तमः ॥

ब्राह्मणकुले वा यत्नमेत् तद्भुञ्जीत सायं मधुमांससर्पि-
यर्जम् । यतौन् साधून् वा गृहस्थान् सायं प्रातश्च दृष्येत् ।
ग्रामे वसेदजिह्मोऽशरणीसङ्गसुकः । न चोन्द्रियसंयोगं कुर्वीत-
केनचित्, उपेक्षकः सर्वभूतानां हिंसानुग्रहपरिहारिण । पेशुन्य-
सत्प्रराभिमानाहङ्काराश्रदानार्जवात्मस्त्व-परगर्हादम्भ-लोभ-
मोहक्रोधासूयाविवर्जनं सर्वाश्रमिणां, धर्मिष्ठो यज्ञोपवी-
त्यदककमण्डलुहस्तः शुचिर्ब्राह्मणो वृषलान्नपानवर्जी न
ह्यीयते ब्रह्मलोकात् ॥

इति धसिष्ठे धर्मशास्त्रे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

एकादशोऽध्यायः ।

षट्कर्मा गृहदेवताभ्यो बलिं हरेत् । श्रोत्रियायाञ्च
दद्यात् नक्षत्रवारिणः वानन्तरं पितृभ्यो दद्यात्, ततोऽतिथिं
भोजयेत् श्रेष्ठासमानपूर्वेण स्वगृह्याणां कुमारौवालहृषतरूपा-
प्रभृतींस्ततोऽपरान् गृह्यान्, श्वचाण्डालपतितवायसेभ्यो भूमौ
निर्वपेत् । शूद्रेभ्य उच्छिष्टं वा दद्याच्छेषं यतो भुञ्जीत,
सर्वोपयोगेन पुनःपाको यदि निरुक्ते वैश्वदेवोऽतिथिरागच्छे-
द्विशेषेणास्मा अन्नं कारयेद्विजायतेऽङ्गि वैश्वानरः प्रविशत्यतिथि-
ब्राह्मणो गृहम् । तस्मादपयानमन्यत्र वर्षाभ्यस्तां हि शान्ति-
जनाविहिरिति तं भोजयित्वापासीता सौमान्तादनुव्रजेदनु-
ज्जातादा । परपञ्च ऊर्ध्वं चतुर्थ्यां पितृभ्यो दद्यात्, पूर्वेषु-
ब्राह्मणान् सन्निपात्य यतौन् गृहस्थान् साधून् वा परिणत-
वयसोऽविकर्मस्थान् श्रोत्रियान् शिष्यान्तर्वासिनः शिष्यान्पि-
शुण्वतो भोजयेद्विलग्नशुक्लविष्टधिश्वावदन्तकुष्ठिकुनखिर्जम् ॥

अथाप्युदाहरन्ति ।

अथ चेन्नन्विदुयुक्तः शारीरैः पंक्तिदूषणैः ।
 अदूष्यन्तं यमः प्राह पत्तिपावन एव सः ॥
 आर्द्धे नोदासनौयानि उच्छिष्टान्या दिनक्षयात् ।
 खे पतन्ति हि या धारास्ताः पिवन्त्यक्ततोदकाः ॥
 उच्छिष्टेन प्रपुष्टास्ते यावन्नास्तमितो रविः ।
 क्षीरधारास्ततो यान्त्यक्षयाः सञ्चरभागिनः ॥
 प्राक्संस्कारप्रसीतानां प्रवेशनामिति श्रुतिः ।
 भागधेयं मनुः प्राह उच्छिष्टाच्छेषेण उमे ॥
 उच्छेषणं भूमिगतं विक्लरक्तोपसीदकम् ।
 अमुपेत्येष्टु विस्मृज्यः प्रजानामनायुषाम् ॥
 उभयोः शास्त्रयोर्युक्तं पितृभ्योऽन्नं निवेदितम् ॥
 तदन्तरं प्रतीक्षन्ते ह्यसुरा दुष्टचेतसः ॥
 तस्मादशून्त्यहस्तेन कुर्यादन्नमुपागतम् ।
 भोजनं वा समालभ्य तिष्ठतोच्छेषेण उमे ॥
 द्वौ दैवे पितृकृत्ये त्रोनेकैकमुभयत्र वा ।
 भोजयेत् सुसमृद्धोऽपि न प्रसज्येत विस्तरे ॥
 सत्क्रियां देशकालौ च शीघ्रं ब्राह्मण-सम्पदः ।
 पक्षैतान् विस्तरो हन्ति तस्मात् तं परिवर्जयेत् ।
 अपि वा भोजयेदेकं ब्राह्मणं वेदपारगम् ।
 शुभशीलोपसम्पन्नं सर्वालक्षणं वर्जितम् ॥
 यद्येकं भोजयेच्छास्त्रे देवं तत्र कथं भवेत् ।
 एतन् पात्रे समद्ध त्व सर्वस्य प्रकृतस्य तु ॥

देवतायतनं कृत्वा ततः आह प्रवर्त्तते ।
 प्राश्व्येदंभ्यो तदन्नं दद्यादा ब्रह्मचारिणे ॥
 यावदुक्तं भवत्यन्नं यावदन्नं वाग्यताः ।
 तावच्च पितरोऽन्नं यावन्नोक्ता हविर्गुणाः ॥
 हविर्गुणा न वक्तव्याः पितरो जावत्पिताः ।
 पित्रभिस्तर्पिते पश्चादन्नं श्रीभगं हविः ॥
 निवृत्तस्तु यदा आह देवे तन्नु समुत्सृजेत् ।
 यावन्ति पशुरोमानि तावच्चरकच्छति ॥
 ज्ञोषि आह पवित्राणि दौहित्रः कुतपस्विताः ।
 ज्ञोषि चाव प्रशसन्ति श्रीचमज्जोधमत्वराम् ॥
 दिवसस्त्राष्टमे भागे मन्दोभवति मास्करः ।
 स कालः कुतपो नाम पितृणां दक्षमजयम् ॥
 आह दत्त्वा च भुक्त्वा च श्रेष्ठं योऽधिगच्छति ।
 भवन्ति पितरस्तस्य तन्मास रेतसो भुजः ॥
 यतस्ततो जायते च दत्त्वा भुक्त्वा च पैलकम् ।
 न स विद्यामवाप्नोति त्रीणां युगेव जायते ॥
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 उपासते सुतं जातं शकुन्ता इव पिप्पलम् ॥
 सधुमासैश्च याकेषु पयसा पायसेन वा ।
 अघ्नो दास्यति आह वर्षासु च मवासु च ॥
 सन्तानवर्धनं पुत्रं हृष्यन्तं पित्रकर्मणि ।
 देवताह्वयसम्पन्नमभिनन्दन्ति पूर्वजाः ॥
 नन्दन्ति पितरस्तस्य सुहृदैरिव कर्षकाः ।
 गृहयास्यो ददात्यस्य पितरस्तोन पुत्रिणः ॥

आवण्यायहायखोद्यान्वष्टकायाञ्च पितृभ्यो दद्याद्द्रव्य-
देशब्राह्मणसन्निधाने वा कालनियमोऽवश्यम् । यो ब्राह्मणो-
ऽग्निमादधौत, दशपूर्णमांसाग्रयणेष्टिवातुर्ग्रास्यपशुसोमैश्च
यजते । नैयमिकं ह्येतदृणं संस्तृतञ्च विज्ञायते हि विभिमर्त्यै-
ऋणवान् ब्राह्मणो जायते ; यज्ञेन देवैभ्यः, प्रजाया पितृभ्यो,
ब्रह्मचर्येण ऋषिभ्यः इत्येष वा अन्तुणो यज्व यः पुत्रो ब्रह्मचर्य-
वानिति । गर्भाष्टमेषु ब्राह्मणमुपनयौत, गर्भकादशेषु राजन्यं,
गर्भद्वादशेषु वैश्यम् । पालाशो दण्डो बैल्यो वा ब्राह्मणस्य,
नैययोधः क्षत्रियस्य वा, औड, स्बरो वा वैश्यस्य । क्षणाजिन-
मुत्तरोयं ब्राह्मणस्य, रौरवं क्षत्रियस्य, गव्यं वस्त्राजिनं वैश्यस्य ।
शुक्लमाहुतं वासा ब्राह्मणस्य, माञ्जिष्ठं क्षत्रियस्य, हारिद्रं
कौशेयं वैश्यस्य, सर्वेषां वा तान्तवमरक्तम् । भवत्पूर्वा ब्राह्मणो
भिक्षां याचेत, भवन्मध्यां राजन्यो, भवदन्त्यां वैश्यश्च । आ
षोडशाद्ब्राह्मणस्यानतौतः काल, आ द्वाविंशात् क्षत्रियस्या
चतुर्विंशाद् वैश्यस्यात ऊर्ध्वं पतितसावित्रीका भवन्ति । नैनानु-
पनयेन्नाध्यापयेन्न याजयेन्नैभिर्विवाहयेयुः । पतितसावित्रीका
उद्दालकव्रतं चरेत् ।

द्वौ मासौ यावकेन वर्तयेन्मासं माचिकेणाष्टरात्रं ष्टेन
षड् रात्रमयाचितं त्रिरात्रमश्मच्चोऽष्टारात्रमेवोपवसेत् । अश्व-
सेधावभृथं गच्छेद्ब्राह्मणस्तोमेन वा यजेत् ।

इति वसिष्ठे धर्मशास्त्रे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

वादिगोऽध्यायः ।

अद्यातः स्नातकव्रतानि । स न कश्चिदयाचेतान्यस्तं
राजान्तेवमिभ्यः क्षुधापरोक्षस्तु किञ्चिदेव याचेत कृतमकृतं
वा चेत् गामत्राविकं सन्ततं हिरण्यं धान्यमन्नं वा, न
तु स्नातकः क्षुधावरीदेदित्युपदेशो । न नद्यायाम् सहसा
संविशेन्न रजस्वलायामयोग्यायाम् । न कुलं-कुलं व्यादमन्तीं
वितनां नातिक्रमेद्वीर्यन्तमादित्यं पश्येन्नादित्यं तपन्तं नास्ति;
सूत्रपुरीषे कुर्यान्न निष्ठीवेत्, परिवेष्टितशिरा भूमिमयत्रिदं-
स्तणैरन्तर्होय सूत्रपुरीषे कुर्यादुदङ्मुखयादनि नक्तं दक्षिणा-
मुखः सन्ध्यामामौतोत्तरासुदाहरन्ति ।

स्नातकानास्तु नित्यं स्यादन्तर्वासस्तथोत्तरम् ।

यज्ञोपवीते द्वे यष्टिः सोदकश्च कमण्डलुः ॥

अस्य पाणी च काष्ठे च कथितं पावकं शुचि ।

तस्मादुदकपाणिभ्यां परिमृज्यात् कमण्डलुम् ॥

पर्यग्निकरणं ह्येतन्ननुराह प्रजापतिः ।

कृत्वा चावस्यकार्याणि प्राचामेच्छौचवित्ततः ॥ इति

प्राङ्मुखोऽन्नानि भुञ्जीत, तृष्णीं साङ्गुष्ठं क्षग्रासं ग्रसेत, न
तु मुखगच्छ कुर्याद्वतुकालाभिगामौ स्यात् पर्ववर्जं स्नदारे वा ।
शौर्यमुपेयात् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

यस्तु पाणिगृह्णीताया आस्ये कुर्वीत मेथनम् ।

भवन्ति पितरस्तस्य तस्मासं रेतसो भुजः ॥

या स्यादनतिचार्येण रतिसाधर्मासंयिता ॥

किपिच पावशोऽपि जायते । अथ श्लो वा विजनिष्पन्नाः
यतिभिः सह शयन्त इति स्त्रीणामिन्द्रदत्तो वरः । उन्नतवृक्षमा-
रोहेन कूपमवरोहेनाग्निं सुखेनोपधमेनाग्निं ब्राह्मणश्चान्तरेण
अपेयान्नाभ्योर्ब्राह्मणयोरनुज्ञाप्य वा । भार्यया सह नाश्री-
यादवौर्यवदपत्यं भवतीति वाजसनेयके विज्ञायते । नेन्द्र-
धनुर्नाम्ना निर्दिशेन्मणिधनुरिति ब्रूयात् । पालाशभासनपादुके
दन्तधावनमिति वर्जयेत् । गोत्सङ्गे भक्षयेदङ्ग्री न भुञ्जीत
वैणवं दण्डं धारयेद्वृक्षकुण्डले च । न बहिर्मातां धारये-
दन्यत्र रुक्मसव्याः सभासमवायांश्च वर्जयेत् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

अप्रामाण्यञ्च वेदानामार्पणाञ्चैव दर्शनम् ।

अव्यवस्था च सर्वत्र ऐतन्नाशनमात्मनः ॥ इति

नानाहृती यज्ञं गच्छेद्, यदि व्रजेदधिष्ठितसूर्यमध्वानं न
प्रतिपद्येत, नावञ्च सांगयिकौम् । बाहुभ्यां न नदीन्तरेदुत्याया-
पररावस शैत्य न पुनः प्रतिसंविशेत् । प्राजापत्ये सुहर्त्ते
ब्राह्मणः स्वनियमाननुतिष्ठेदिति ।

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

त्रयोदशोऽध्यायः ।

अथातः स्वाध्यायश्चोपाकर्म आवस्थां पौर्णिमास्यां प्रोष्ठपद्वीं
वाग्निमुपसमाधाय कृताधानी जुहोति देवेभ्यश्छन्दोमथ्येति ।
ताह्मणान् त्वस्तिवाच दधि प्राश्य तत उपांश्च कृवीत
अर्धपञ्चमसामानर्धपञ्चानन ऊर्ध्वं शुक्लपत्रैश्चधोयोजेत् । कामस्तु

वेदाङ्गानि । तस्यानध्यायाः सध्यास्तमिते स्युस्तत्र गये
दिवाकीर्त्ये नगरेषु कामं गोमयपर्युषिते परिलिखिते वा
ज्ञानान्ते गयानस्य आदिकस्य ।

मानवश्चात्र श्लोकमुदाहरन्ति ।

फलान्यापस्तितान् भक्ष्यमयान्यच्छादिकं भवेत् ।

प्रतिगृह्याप्यनध्यायः पाण्यास्या त्राहणाः स्मृता इति ॥

धावतः, पूतिगन्धिप्रसृतेरितवृक्षमारुढस्य, नावि, सेनायाश्च,
भुक्ता, चाघंघ्राणे, वाणशब्दे, चतुर्दश्याममावास्यायामष्टम्या-
मष्टकासु, प्रसारितपादोपस्थस्योपाश्रितस्य गुरुसमीपे, मिथुन-
व्यपेतया वाससा, मिथुनव्यपेतेनानिर्मुक्ते । न ग्रामान्ते,
च्छादितस्य, मूर्त्रितस्योच्चरितस्य यजुषाश्च, सामशब्दे, वाजौर्णे,
निर्घातभूमौ च । न चन्द्र-सूर्योपरागेषु, दिङ्नादपर्वतनाद-
क्षम्यप्रवातेपूपलरुधिर-पांशुवर्षेष्वाकालिकम् । उल्काविद्युत्-
सज्ज्योतिषप्रपत्त्वाकालिकं वा । आचार्य्यं च प्रैते त्रिरात्र-
माचार्य्यं पुत्रशिष्यभार्य्यास्वहोरात्रम् । ऋत्विग्योनिस्सम्बन्धेषु
च । गुरोः पादोपसंग्रहणं कार्य्यं, ऋत्विक्खगरपिष्टव्यमातु-
नानवरवयसः प्रत्यत्यायाभिवदेद्, ये चैव पादग्राह्यास्तेषां
भार्य्या गुरोश्च मातापितरौ । यो विद्यादभिवन्दितुमहमयम्भो
इतिब्रूयाद्, यय न विद्यात् प्रत्यभिवादं नाभिवदेत् । पतितः
गिता परित्याज्यो, माता तु पुत्रे न पतति ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

उपाध्यायाद्ग्राचार्य्यं आचार्य्याणां गतं पिता ।

पितुर्द्वंगतं माता गौरवेणातिरिच्यते ॥

भार्याः पुत्राश्च शिष्याश्च संख्युष्टाः पापकर्माभिः ।

परिभाष्य परित्याज्याः पतितौ योऽन्यथा भवेत् ॥

ऋत्विगाचार्यावयाजकानध्यापकौ, हेयावन्यत्र चानाया
पतितौ नान्यत्र पतितौ भवतौत्याहुर्न्यत्र स्त्रियाः, सा हि
परगमिता, तद्विनामचक्षुणामुपेयात् ।

गुरोर्गुरौ सन्निहिते गुरुवद्वृत्तिरिष्यते ।

गुरुवद्गुरुपुत्रस्य वर्त्तितव्यमिति श्रुतिः ॥

शास्त्रं वस्त्रं तथान्नानि प्रतिग्राह्याणि ब्राह्मणस्य । विद्या
वित्तं वयः सम्बन्धः कर्म च मान्यं पूर्वं पूर्वो गरीयान् ।
स्थविरवालातुरभारिकचक्रवर्ता पत्याः समागमे परस्मै देयो,
राजस्नातकयो समागमे राज्ञा स्नातकाय देयः, सर्वैरेव वा
उच्चतमाय । दणभूमागुदकवाक्स्फुटानस्त्याः सप्त गृहे
जीव्यद्यन्ते कदाचनेति ॥

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

चतुर्दशोऽध्यायः ।

अथातो भोज्याभोज्यञ्च वर्णयिष्यामः । चिकित्सकञ्जगद्य-
पुंश्रुलौदण्डिकस्तेनाभिगस्तपण्डपतितानामभोज्य, कदर्थी चत-
वडातुर-सोमविद्वत्-तचक-रजकशौण्डिक-सूचकवाहुषकच-
र्मावकृत्तानां, शुद्धस्य, चायज्ञस्थोपयज्ञे, यक्षोपपत्तिं मन्यते यश्च
गृहीततडे तुर्थश्च वधाहं नोपहन्त्यात्, कौ वन्यमोक्षी इति
अभिरुप्येत्, गणान्नं गणिकान्नमवाप्युदाहरन्ति ।

नाशन्ति श्वपतेर्द्वा नाशन्ति वृषलोपतेः ।

भार्याजितस्य नाशन्ति यस्य चोपपतिर्गृहे ॥ इति ।

एधोदक्षपद्वत्सकुशलाजाभ्युद्यतपानावसथशफरिप्रियङ्गु-
ल्लजमधुमांसानि नैतेषां प्रतिगृह्णीयादथाशुदाहरन्ति ।
शुर्वर्षदारमुज्जिह्वोर्ध्वार्च्चिष्यन् देयतातिथौ न ।

अयंतः प्रतिगृह्णीयान् तु तृप्येत् स्वयं ततः ॥ इति ।

न मृगयोरिषुचारिणः परिवर्जमन्नं विज्ञायते ह्यगस्त्यो-
वर्षसाहस्रिके सत्रे मृगयां चकार, तस्यासंस्तु रसमयाः पुष्टि-
डाया मृगपक्षिणां प्रशस्तानामपि ह्यन्नम् । प्राजापत्यान्
शोकानुदाहरन्ति ।

उद्यतासाहतां भिक्षां पुरस्तादग्रचोदिताम् ।

भोज्यां प्राजापतिर्मेने अपि दुष्कृतकारिणः ॥

अदधानेन भोक्तव्यं चौरस्यापि विशेषतः ।

न त्वेव बहुधा तस्य या वानपहता भवेत् ॥

न तस्य पितरोऽशन्ति दश वर्षाणि पञ्च च ।

न च हव्यं वहत्यग्निर्यस्तामभ्यवमन्यते ॥

चिकित्सकस्य मृगयोः शल्यदंष्टस्य पाणिनः ।

यष्टस्य कुलटायाश्च उद्यतापि न गृह्णते ॥ इति ।

उच्छिष्टमशुरोभोज्य, स्वमुच्छिष्टमुच्छिष्टोपहतञ्च । यदश्व-
केशकौटोपहतञ्च, कामन्तु केशकौटानुद्धृत्याङ्गिः प्रोक्ष्य भस्म-
नावकोर्यं वाचा च प्रशस्तमुपयुञ्जोतापि ह्यन्नम् ।

प्राजापत्यान् शोकानुदाहरन्ति ।

त्रोणि देवाः पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पयन् ।

अष्टष्टमङ्गिनिर्णितां यच्च वाचा प्रशस्यते ॥

पञ्चदशोऽध्यायः ।

शोषितशुक्रमन्त्रः पुरुषो मातापितृनिमित्तकः । तस्य
 श्रदानविक्रयव्यापिषु मातापितरौ प्रभवतः न त्वेकं पुत्रं दद्यात्
 प्रतिशृङ्गोयादा, स हि मन्त्रानाय पूर्वपाम् । न स्त्री दद्यात्
 प्रतिशृङ्गोयादान्यत्रानुज्ञानाद्भर्तुः । पुत्रं प्रतिपद्भीषन् वन्धू-
 नाङ्गय राजानि चावेद्य निवेद्यनस्य मध्ये व्याहृतीर्हुत्वा दूरे-
 कान्यत्रसज्जिग्रष्टमेव । सन्देहे चोत्पन्ने दूरेकान्यत्रं शूद्रमिव
 न्यापयेत् । विज्ञायते ह्येकेन बहु जायत इति । तस्मिंश्चेत्
 प्रतिशृङ्गोते शौरसः पुत्र उत्पद्यते, सदुर्गममभागी स्यात् ।
 यदि नाभ्युदयिके युक्तं स्यादेदविप्रविनः मध्येन पादेन प्रहृष्ट-
 यान् दर्भान् लौहितान् वोपस्पर्शं पूर्णं पात्रमसौ निनयेन्नने-
 तारश्चास्य प्रकीर्यै केशान् ज्ञातयेन्वारमेरुपमव्यं कृत्वः ।
 शृङ्गेषु स्वेमापाद्येरजतजडं तेन सह धर्मोयुस्तदभ्यापसाः ।
 घतितानान्तु चरितव्रतानां प्रलुब्धैरः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

अन्यभ्युदयतां गच्छेत् क्रीडन्ति च हसन्ति च । यद्योत्
 पातयतांगच्छेच्छीचक्षित्वाचार्य-माहविहङ्गनारस्तत्प्रमादाद्
 यादृक् एषा प्रत्यापत्तिः पूर्णाब्दात् प्रवृत्ताहा काश्चन पात्रं
 माह्वं वा पुरयित्वापो द्विष्ठाभिरिव वङ्गं गृभिः सर्वत्र व्यति-
 दिक्ष्य प्रलुब्धोरपुत्रजनना व्याख्यातः ।

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

षोडशोऽध्यायः ।

अथ व्यवहाराः । राजमन्त्री सदःकार्याणि कुर्याद्वयो-
र्विवदमानयोरत्र पक्षान्तरं न गच्छेद् । यथासनसंपराधो ह्यन्ते
जापराधः । समः सर्वेषु भूतेषु यथासनसंपराधो ह्याद्यवर्ण-
लोर्विधानतः सम्पन्नतामाचरेत् । राजा बालानामप्राप्तव्यव-
हाराणां प्राप्तकाले तु तद्वत् ।

लिखितं साक्षिणी युक्तिः प्रमाणं त्रिविधं स्मृतम् ।
धनस्वीकरणं पूर्वं धनी धनसमाधुः स्यात् ॥ इति
मार्गक्षेत्रयोर्विसर्गं तथा परिवर्त्तनेन ऋणग्रहेष्वर्थान्तरेषु
त्रिपादमात्रम् । गृहक्षेत्रविरोधे सामन्तविरोधेऽपि लेख्य
प्रत्ययः, प्रत्यभिलेख्यविरोधे ग्रामनगरवृद्धयोः प्रत्ययः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

य एकं क्रीतमधेयमन्वाधेयं प्रतिग्रहम् ।

धज्जादुपगमोवोणैस्तया धूमशिखा ह्यमौ । इति

तल भुक्ते दशवर्षमेवोदाहरन्ति ।

आधिः सीमाधिकक्षेत्रे न निक्षेपोपनिधिः स्तियः ।

राजस्वं श्रोत्रियद्रव्यं न राजा दातुमर्हतीति ॥

तच्च सम्भोगे न गृहीतव्यम् । गृहिणां द्रव्याणि राजा

गामीनि भवन्ति, तथा राजा मन्त्रिभिः सह नागरैश्च कार्याणि
कुर्व्यादसी वा राजा श्रेयान् वसुपरिवारः स्यादगृहं परिवारं
वा राजा श्रेयानगृहपरिवारः स्यात्त गृहो गृहपरिवारः स्यात्,
परिवाराद्दोषाः प्रादुर्भवन्ति स्तेयहारविनाशनं, तस्मात् पूर्वमेव
परिवारं पृच्छेत् ।

अथ साक्षिणः ।

आत्रिथो रूपवान् शीलवान् पुण्यवान् सत्यवान् सांक्षिपंः
सर्व एव वा, स्त्रीणां तु साक्षिणः स्त्रियः कुर्यात्, हिलानां
सदृशाः द्विजाः, शूद्राणां मन्तः शूद्राश्च, अन्यानामन्याः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

प्रातिभाष्यं वृथादानसाक्षिकं सौरिकञ्च यत् ।

दण्डशुल्कावशिष्टञ्च न पुत्रो दातुमर्हतीति ॥

ब्रूहि साक्षिन् यथातत्त्वं लम्बन्ते पितरस्तु व ।

तव वाक्यमुदीर्यन्तमुत्पतन्ति पतन्ति च ॥

नग्नो मुग्धः कपालो च भिक्षाये क्षुत्पिपासितः ।

अथ शत्रुकुले गच्छेद्यस्तु साक्ष्यनृत्तं वदेत् ॥

पञ्च कन्यानृत्तं हन्ति दण्डं हन्ति गंवानृत्ते ।

शतमश्वानृत्ते हन्ति महस्रं पुरुषानृत्ते ॥

उद्वाहकास्ते रतिमन्त्रयोगे प्राणालये सर्वधनापहारे ।

त्रिरस्य चार्थं अनृत्तं वदेयुः पञ्चानृतान्याहुरपातकानि ॥

स्वजनस्य अर्थं यदिवार्थहेतोः

पक्षाग्रवेणैवं वदन्ति कार्थ्यम् ।

वैशब्दवाटं स्वकुलानपूर्वाङ्

स्वर्गस्थितांस्तानपि पातयन्ति ॥

इति क्षत्रिणे धर्मशास्त्रे षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

सप्तदशोऽध्यायः ।

ऋणदम्भिन् मन्त्रयति अमृतत्वञ्च गच्छति ।

पिना पत्रस्य ज्ञातव्यं पश्येन्न जीवतो मुखम् ॥

या मा पुनर्भवेति । कानीयः पञ्चमी, या पितृगृहेऽभ्यर्चिता
तामादुत्पादयेन्मातामहस्य पुत्री भवतीत्याहुः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

अधत्ता दृष्टिता यस्य पुत्रं विन्दति तृष्यतः ।

पुत्री मातामहस्तेन दद्यात् पिण्डं हरिश्चनमिति ॥

गूढे च गूढीतपसः यत्र हृत्यते दायादा वात्सवास्त्रातारी
महती भयादिख्याहुः । अथादायादास्तत्र महीढ एव प्रथमो
यः गर्भिणी संस्क्रियते तस्यां जातः महीढः पुत्री भवति ।
दत्तकी द्वितीयो यं मातापितरौ दद्याताम् । कीतस्तृतीय-
स्तच्छुनःशेफेन व्याख्यातं हरिश्चन्द्री च वै राजा मोऽजोगर्तं
मापवत्सै पत्रं विक्राय्य स्वयं कीतवान् । स्वयमुपागत-
श्चतुर्थस्तच्छुनःशेफेन व्याख्यातं शुनःशेफो च वै यूपे नियुक्ती
देवताभ्युदाव तस्यैव देवताः पाशं विमुमुचस्तस्मिन्
कञ्चुर्ममवाय पुत्रोऽस्त्विति तानाहुः न सम्ये दे ते सम्पादया-
मासुरेष एव यः कामयेत तस्य पुत्रोऽस्त्विति तस्यैव विष्णा-
मित्रो ज्ञातामोत् तस्य दुःखत्वमियाय । अपविष्टः पञ्चमो यं
मातापितृभ्यामवास्त प्रतिगृह्णीयात् । गूढापुत्र एव षष्ठी
भवतीत्याहुःस्त्वितंऽदायादा वात्सवाः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

यस्य पूर्वयां वर्णानां न कश्चिदायादः स्यादेते तस्यापहरन्ति ।
अथ भ्रातृणां दायाद्विभागो ह्यंशं जेष्टी हर्षवशात्तस्य चानु-
सहशमजावयो गृह्यन्ते कनिष्ठस्य काष्ठं गा यवस गृह्योपकरणाणि
च मध्यमस्य मातुः पारिवेश्य स्त्रियो विभजेरन् । यदि ब्राह्मणस्य
ब्राह्मणीचरित्र्यावैश्यासु पुत्राः, क्षुल्लंशं ब्राह्मण्याः पुत्री

५१८ इति राजन्य या पुत्रः सममिते विभजेऽन्येन तेषां
स्वयमूत्पादितः स्यात् हाशमेव कुरदन्वयास्वायमान्तरगताः
क्रौञ्चान्पतिनाञ्च भरणम् । क्रौञ्चान् न्य एतपक्षी वनमात्र
वनवाशिष्यवारसवच भुञ्ज्यान् शयःताश्च वडभ्यो मामेभ्यो
स्यन्ता आह्वय पत्य दत्त्वा विद्याकर्तृगुरुयानिमस्वभ्यान्
सखिपत्य पिता भ्राता वा निशामं दःशयेत् नपमे कौञ्चानाम-
वशा व्यभिचिता वा नियुञ्जात् स्वयमिममपि पंडितयवत्रां
नष्टेदामयाविने स्यात् प्राजापत्य मुञ्चने पाणिन यज्ञवल्क-
पचारोऽन्यत्र मस्याप्य वाक्यारुणादृष्टपारम्भाच्च यामाह्लाद-
नखानलेपनेषु प्राग्यामिनो ह्याटनियुक्तयामन्पक्ष उत्पाद-
यियतुः पुत्री भवतोद्याहुः स्याच्चैत्रयागना दृष्टः कौमन्नामि
नियोगः । प्रायश्चित्त वायुपनिषुञ्जरादित्ये कुमाःस्तृप्तुमतो
त्रिषधीण्युपामोताह त्रिभ्यो वर्षेभ्यः पतिं विन्देत् तुभ्यम् ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

पितु प्रदानात् तु यदा हि पुत्रे
कन्यावधौ यः समतीत्य दीयते ।
सा हन्ति दानारसपौत्रमाणा
कान्तातिरिक्ता गुरुदक्षिणे च ॥
प्रयच्छेदम्निका कन्यास्तुकास्तभयात् पिता ।
ऋतुमत्वा हि तिष्ठत्यां दीधः पितरश्च्छति ॥
यावच्च कन्यास्तवः सृष्टान्ति
तुभ्ये सकामामभियान्मानाम् ।
भ्रूणानि तावन्ति ज्ञानानि ताभ्याम्
मातापितृभ्यामिति धर्मवादः ॥

अद्विधां च दत्तायां श्रियेताथो वरो यदि ।

न च मन्त्रीपनीता स्यात् कुमारौ पितुरेव सा ॥

यावच्चेदाहता कन्या मन्त्रैर्यदि न संस्कृता ।

अन्यस्मै विधिवद्देया यथा कन्या तथैव सा ॥

पाणिग्रहे स्मृते बाला केवलं मन्त्रसंस्कृता ।

सा च त्वद्धतयोनिः स्यात् पुनः संस्कारमर्चतौति ॥

प्रोपितपत्नौ पञ्चवर्षा प्रवसेदुद्यद्यकामा यथा प्रेतस्य एव च
वर्त्तितव्यं सात्, एवं पञ्च ब्राह्मणौ प्रजाता, चत्वारि राजन्या
प्रजाता, त्रयो विश्या प्रजाता, द्वे शूद्रा प्रजाता, अत ऊर्ध्वं
समानोदकपिण्डजन्मविंशतीनां पूर्वः पूर्वो गरौयान् नखलु
कुन्तीने विद्यमाने परगामिनी स्यात् । यस्य पूर्वेषां षष्ठां न
कश्चिदायदः स्यात् सपिण्डाः पुत्रस्थानीया वा तस्य धनं विभजे-
रंस्तेषामलासे आचार्यान्तेवासिनौ हरेयातां, तयोरलासे राजा
हरेत्, न तु ब्राह्मणस्य राजा हरेद् ब्रह्मसन्तु विषं धीरम् ।

न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मसं विषमुच्यते ।

विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मसं पुत्रपौत्रकामिति ॥

त्रेविद्यसाधुभ्यः संप्रयच्छेदिति ।

इति वसिष्ठे धर्मशास्त्रे सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टादशोऽध्यायः ।

शूद्रेण ब्राह्मण्यासुत्पन्नघाण्डालो भवतीत्याहुः, राजन्यायां
वैश्यायामन्त्यावसायी । वैश्येण ब्राह्मण्यासुत्पन्नो रासकी
भवति इत्याहुः, राजन्यायां पुक्कशः, राजन्येन ब्राह्मण्यासुत्पन्न
सूतो भवतीत्याहुः ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

द्विचीत्पन्नास्तु ये केचित् प्रातिलोभ्यगुणाश्रिताः ।

गुणाचारपरिभ्रंशात् कर्मभिस्तान् विजानीयुरिति ॥

एकान्तरद्वन्तरत्नान्तरानुजाता ब्राह्मणचत्रियवैश्यै-
वच्छिन्ना निपादा भवन्ति । शूद्रावां पारश्रवः पारयन्नेव
जोवन्नेव शवो भवतौत्याहुः शव इति मृताख्य । एतच्छावं
यच्छूद्रस्तस्माच्छूद्रसमौपि तु नाध्येतव्यम् ।

अथापि यमगीतान् स्त्रोकानुदाहरन्ति ।

इमंशानमेतत् प्रत्यक्षं ये शूद्राः पापचारिणः ।

तस्माच्छूद्रसमौपि च नाध्येतव्यं कदाचन ॥

न शूद्राय मतिं दद्यान्नीच्छिष्टं न हविस्क्रतम ।

न चाख्योपदिशेद्धर्मं न चाख्य व्रतमादिशेत् ॥

यद्याख्योपदिशेद्धर्मं यद्याख्य व्रतमादिशेत् ।

सोऽसंहतं तनो घोरं सद्य तेन प्रपद्यत इति ॥

द्वणद्वारे कर्मिण्यस्य सम्भवेत कदाचन ।

प्राजापत्येन शुध्येत हिरण्यं गौर्वांसो दक्षिणेति ॥

नानिचित् शूद्रामुपेयात्, कण्वर्णा सा सरमा इव, न
धर्षयिति ।

इति वासिष्ठे धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ ६८ ॥

एवमेवविंशोऽध्यायः ।

धर्मो राज्ञः पालनं भूतानां तद्याहुःपानात् सिद्धिः ।
अगन्तायुगं हापालनं ते एतत् खूदसाधुर्निर्वासादगन्तव्यः

नैयमिकेषु । पुरोहिते दद्याद विज्ञायते ब्राह्मणः पुरोहितो
 राष्ट्रं दधातोति । तस्य भयमपालनादसामर्थ्याच्च । देशधर्म-
 जातिधर्मकुलधर्मान् सर्वान् वैताननुपविश्य राजा चतुरो
 वर्णान् स्रधर्मं स्थापयेत् तेष्वधर्मपरेषु दण्डन्तु देशकाल-
 धर्माधर्मवधौविद्यास्थानविशेषेर्दिशेत् । आगमादुष्टाभावात्
 पुण्यफलोपगान्यदेयानि हिंस्यात्, कर्षणकरणार्थञ्चोपहृत्या
 गार्हस्थ्यं गाञ्च मानोन्माने रक्षिते स्थातां, अधिष्ठानान्नो
 नौहारसार्थानामस्मान्न मूल्यमात्रं नैहारिकं स्थान्महामहस्थः
 स्यात्, सम्मानयेदवाहवाहनौयद्विगुणकारिणौ स्यात् प्रत्येकं
 प्रयाग्न्यः पुमान् । शतं वा राक्षसं वा तदेतप्यर्थाः स्त्रियः
 कराष्टौ मानधारमध्यमाः पादः कार्यापणस्थ निरक्तोऽन्तरो
 मानाकरः श्रोत्रियो राजपुमानथ प्रव्रजितवालह्वतरुण-
 प्रदाता प्रागामिकाः कुमार्यां मृतापत्यश्च बाहुभ्यामुत्तरं
 शतगुणं दद्यान्नदीकचवनं शैलोपमाङ्गा निष्कराः स्युस्तदुप-
 जीवितो वा दद्युः प्रतिमासमुदाहकरैस्त्वागमयेद्राजनि च प्रति
 दद्यात् । प्रासङ्गिकं तेन मातृवृत्तिर्व्याख्याता राजमहिष्याः
 पिष्टश्वमातुलांशजा पिष्टव्यान् राजा विभृयात् तद्वस्तु-
 शान्यांश्च राजपत्न्यो ग्रासाच्छादनं लभेरन् । अनिच्छन्तो वा
 प्रव्रजेरन् क्लौवीन्मत्तांश्च वापि । मानवं श्लोकमुदाहरन्ति ।

न रिक्तकार्पापणमस्ति शुल्कं

न शिल्पवृत्तौ न शिशौ न धर्मो

न भैक्षवृत्तौ न हृतावशे

न श्रोत्रिये प्रव्रजिते न यज्ञे ॥ इति

स्तेनाभिगस्तदुष्टशस्त्रधारिसहोद्व्रणसम्यन्नव्यपद्रेप्ते वेषां

हादशरात्रं चरित्वा निर्विणीत । तापैर्वापयच्छेद्दिधिपृथतिः
 कच्छातिक्कच्छां चरित्वा निर्विणीत । चरणयश्चरदस्तं वक्षामो
 वक्षाम् कच्छं हादशरात्रं चरित्वा पुनरुपनीतोऽदसा-
 चर्यात् । गुरुनक्षत्रः मध्यपथं गिन्नमुत्तम्यास्तलावाधाय
 दक्षिणामुखी गच्छेद् यत्रैव प्रतिव्रज्यात् तत्र तिष्ठेदा
 प्रत्ययान्त्रिष्कालको वा घृताक्तस्तप्तं सूर्यं परिष्वजन्पर्याप्तुं
 भवतीति विज्ञायते । आचार्यगुप्तशिष्यमार्थ्यास्तु चैवं योनिषु
 च गुरोर् सखीं गुरुनखोच्च गत्वा कच्छादं चरेत् । एतदेष
 चाण्डालपतितासभोजनेषु ततः पुनरुपनयनं वपनादोनान्तु
 निवृत्तिः ।

मानवच्छात्रं श्रीकानुदाहरन्ति ।

वपनं मेखला दण्डो भैक्षचर्या व्रतानि च ।

निवर्तन्ते द्विजातोर्नां पुनरुत्कर्तव्यमिति ॥

मद्यपाने क्लोवव्यपहारेषु चैवम् । मद्यभाण्डे स्थिता चार्पा
 यदि कश्चिद् द्विजाऽर्जयित् । पत्नीदुस्वर्गव्रजपलायानामुदक
 पोत्वा विरात्रेणैव शुध्यति । अभ्यासे सुराया अग्निवणा ता
 द्विजं पिबेत् । भ्रूणहणश्च वक्षामो शास्त्रेण कृत्वा भ्रूणह
 भवत्वविज्ञातश्च गर्भम् । आवज्ञाता हि गर्भाः पुंसो
 भवन्ति तस्मात् स्त्रियं जुहुयात् लोमानि स्रुत्वोर्जुहोमि
 लोमभिर्मृत्यं वासय इति प्रथमा त्वं स्रुत्वोर्जुहोमि त्वचा स्रुत्वं
 वासय इति द्वितीया लोहितं स्रुत्वोर्जुहोमि लोहितेन वासय
 इति तृतीया त्वचं स्रुत्वोर्जुहोमि तावति स्रुत्वं वासय इति
 चतुर्थी मासानि स्रुत्वोर्जुहोमि मासेर्मृत्यं वासय इति पञ्चमी
 मेदेन स्रुत्वोर्जुहोमि मेदसा स्रुत्वं वासय इति षष्ठीम् अथौनि

मृत्योर्जुहोमि अस्थिभिर्मृत्युं वासय इति सप्तमीं मज्जानं
मृत्योर्जुहोमि मज्जभिर्मृत्युं वासय इति अष्टमीं राजार्थं
ब्राह्मणार्थं वा संग्रामेऽभिसुखमात्मानं घातयेत् त्रिरञ्जितो
पापराक्षः पूतो भवतीति विज्ञायते । द्विरुक्तं कृतः कनौयी,
भवतीति ।

तदप्युदाहरन्ति ।

पतितं पतितं त्वक्का चौरं चौरैति वा पुनः ।

वचसा तुल्यदोषः स्यान्नित्यादिदोषतां व्रजदिति ॥

एवं राजन्तं हत्वाष्टौ वर्षाणि चरेत् षड्वैश्वं त्रौणि शूद्रं
ब्राह्मणौच्चात्रेयीं हत्वा सवनगतौ च राजन्य वैश्वौ चाचेयीं
वक्ष्यामी रजस्रलाभतुसातामात्रेय्याहुः । अत्रेती यामपत्यं
भवतीति चात्रेयो । राजन्यहिंसायां वैश्वहिंसायां शूद्रं हत्वः
संवत्सरम् । ब्राह्मणसुवर्णहरात् प्रक्षौर्यं केशान् राजानमभि-
धावेत् स्तेनोऽस्मि भोः शान्तु भवानिति तस्मै राजौदुस्वरं
शस्त्रं दध्यात् तेनात्मानं प्रमापयेत्तरणात् पूतो भवतीति
विज्ञायते । निष्कालको वा घृताक्ती गोमयाग्निना पादप्रष्टव्या-
त्मानमतिदाहयेत्तरणात् पुतो भवतीति विज्ञायते ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

पुराकालात् प्रमीतानाजानाकविधिकर्षणाम् ।

पुनारापन्नदेहानां सङ्गं भवति तच्छृणु ॥

स्तेनः कुन्खी भवति स्थितौ भवति प्रह्लाहा ।

सुरापः श्यावदन्तस्तु दुश्कर्मा गुरुतज्जगः ॥ इति

पतितैः समयोगे च ब्राह्मेण यौनेन वा तेभ्यो सकाशा-

आत्मा उपलब्धस्तामां परित्यागस्तैश्च न संवसेदुदीचीं दिश
गत्वानश्नन् संहिताध्ययनमधौयानः पूतो भवतीति विज्ञायते ।

अथाप्युदाहरन्ति ।

शरीरपातनाच्च तपसाध्यनेन च । सुच्यते पापकृत्
पापादानाच्चापि प्रमुच्यते ॥ इति विज्ञायते ।

इति वासिष्ठे धर्माशास्त्रे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

एकविंशोऽध्यायः ।

शूद्रयेद् ब्राह्मणोमभिगच्छेद्दोरणैर्वैष्टयित्वा शूद्रमग्नौ
प्रास्येद्ब्राह्मणाः शिरसि वापनं कारयित्वा सर्पिषाभ्यज्य
नग्नां खरमारोप्य महापथमनुव्राजयेत् पूता भवतीति
विज्ञायते । वैश्ययेद् ब्राह्मणोमभिगच्छेत्क्षत्रिणैर्वैष्टयित्वा
वैश्यमग्नौ प्रास्येद्ब्राह्मणाः शिरसि वापनं कारयित्वा
सर्पिषाभ्यज्य नग्ना गोरथमारोप्य महापथमनुव्राजयेत् पूता
भवतीति विज्ञायते । राजन्ययेद् ब्राह्मणोमभिगच्छेच्छर-
पत्रैर्वैष्टयित्वा राजन्यमग्नौ प्रास्येद्ब्राह्मणाः शिरोवापनं
कारयित्वा सर्पिषाभ्यज्य नग्नां रक्तखरमारोप्य महापथमनु-
व्राजयेत् । एवं वैश्ये राजन्यायां शूद्रश्च राजन्यावैश्वयोस्मिनसा
भर्तुरतिचारे चिराजं यावकं चोरं भुञ्जानाधःशयाना चिराव-
मप्सु निम्नगायाः सावित्रादृशतेन शिरोभिर्वाजुहुयात् पूता
भवतीति विज्ञायते ।

इति वासिष्ठे धर्माशास्त्रे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

मृषैव यावकाशेन कुर्याच्चान्द्रायणं व्रतम् ।
 पक्ष्मो विषमदानश्च कृत्वा कच्छे च श्रद्धति ॥ ८८
 क्वाया म्पाकपाकश्च मृत्वा सम्पादयेद् व्रतम् ।
 रथेदादित्यमश्विर्दृष्टान्मौन्द्वजमेव च ॥ ८९
 मानुषास्त्रिंश च सप्तृष्टा मानमेव विशुध्यति ।
 कृत्वाप्यध्वनं विप्रचरैर्दमिचानुवत्सरम् ॥ ९०
 कृतज्ञो ब्राह्मणश्चैव पक्ष्मसंयत्सरं व्रतौ ।
 बृहार् ब्राह्मणस्त्रीश्चा त्वह्वारन्तु मरीचसः ॥ ९१
 मृत्वाचम्य ततः शेषं प्रणिपत्य प्रसादयेत् ।
 ताडयित्वा छलेनैव कच्छे वृत्ता च वाससा ॥ ९२
 विनादे परिनिर्जित्य प्रणिपत्य प्रसादयेत् ।
 चन्द्रोदये चन्द्रोदये चन्द्रोदये चन्द्रोदये ॥ ९३
 चन्द्रोदये चन्द्रोदये चन्द्रोदये चन्द्रोदये ॥ ९४
 सुरोराज्ञोयने चैव कच्छं कुर्याद्विशोधनम् ॥ ९५
 एकदात्रं द्वादशं वा तत्पापपलापनुत्तये ।
 दैवर्षीणांमभिमुखं शीवनाज्ञोयनाकृते ॥ ९६
 उलूकादिजनुर्जित्वा टातम्यश्च द्विरष्टकम् ।
 दैवोद्यानिषु यः कुर्यात्पञ्चोदयं शक्रद्विजः ॥ ९७
 छिन्द्याच्छिन्नन्तु शुद्धाय चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ।
 देवतायतने मूषं कृत्वा द्रोहाद्विजोत्तमः ॥ ९८
 शिश्नस्योत्कृन्तनं कृत्वा चान्द्रायणमवाचरेत् ।
 देवतानामधोषाच्च वेदानाञ्चैव कृत्स्नम् ॥ ९९
 कृत्वा सम्यक्पकुर्वीत प्राजापत्यं द्विजोत्तमः ।
 तैस्तु सम्पादयन् कृत्वा मृत्वा देवान् अभ्यर्चयेत् ॥ १००

कृतचतुर्थं तत्क्षोषाद्यानतिभोग एवेऽप्रदानामधःश्रव्या
सन्निवो ब्रह्मचारिणः सर्वे न माज्यैरन्नं मांसं भक्षयेयुरा-
प्रदानात् । प्रथमस्तृतीयपञ्चमसप्तमनवमेवदुःकृतिषा वाससाञ्च
त्यागः शन्ये लम्ब्यानां दन्तजन्त्रादि मातापित्रभ्यां तूष्णीं माता
वासदेवात्तरितप्रज्जितापविष्णुना सदाःश्रोत्रं । राजाञ्च
कार्यविरोधादुद्गाह्याञ्च यः स्वाध्यायानिहृत्तवै स्वाध्याय-
निहृत्तवैम् ।

इति गौतमोषे धर्मशास्त्रे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

पञ्चदशोऽध्यायः ।

अथ आचममाचक्ष्यायां पित्रभ्यो दद्यात् । पञ्चमीप्रवृत्ति
वापरपण्यं यथायाहं सर्वस्मिन् वा द्रव्यदिग्ब्राह्मणपरिधाने
वा स्नातनियमः ; शक्तिः प्रकर्षेद्गुणसंस्कारविचित्रञ्च ।
नवावरान् भोजयेद्दुःको यथोत्साहं वा ब्राह्मणान् श्रोत्रिणान्
यामरूप यवःशौलसम्पन्नान् । पुत्रेभ्यो दानं प्रथममेवै पित्रश्च य
तेन भिन्नकर्मं कुर्यात् । पुत्राभावे सपिण्डा माहसपिण्डाः
शिव्याश्च दद्याद् दद्याद्भावे स्त्रियमाचार्यौ । तिस्रमायश्रोत्रिययोद-
कदानैर्मांसं वितरः शौचमिति, मत्स्यहरिणकृकृशङ्खैर्वराहमेव-
मासैः संवत्सराणि, गन्धर्वःपायसैर्होदमवर्षाणि, वार्हीचिसेन
मासिनं कांस्यमाकण्ठागतोदुचुङ्गमांसैर्मधुमिश्रैषाभक्ष्यम् ।
न भोजयेत् स्तेनहोवपतितनास्तिकतद्वृत्तिपौरुषावेदिवि-
श्रुपतिपुपतिस्त्री-यामशाककाजपाकोत्सृष्टास्त्रिमथप कुशरकुट-
शाचिततिहारिकानुपपत्तव्यं च कुण्डामौ शोमभिक्षयं

गौतमसंदिता ।

३८१

शेदशवर्षाणि ब्राह्मणस्य विद्याकल्पये आतारि चैवं व्याससि
यसोयान् कन्याभ्युपपद्येयु पञ्चिज्जे वे व्रीन् कुसायुतुमतीत्य क्लवं
पुम्पेतानिन्दिनेनोत्तुल्य पित्रागलङ्कारान् इदानीं प्रायतोर-
प्रयच्छन् दोषो प्राप्तास्यः प्रतिपत्तेरिज्जेस द्रव्यादानं
विवाहसिदधं धर्मतन्त्रसंयोमे च शूद्रादन्त्रापि शूद्राच-
पयोर्जनकर्मणः शतयोरवाहितान्येः सङ्गसंगोय सोमपाद्
सतमोयामुल्ला विषयायाश्चोदकर्मण्यं चापचीत राज्ञा
एतन्नेन हि मत्तयः द्युतमौलकायसचेधर्मतन्त्रयोद्धा तन्त्रा-
कारणे दोषो दोषः ।

इति गौतमीये धर्मशास्त्रेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

एकौषदिज्ञोऽध्यायः ।

उज्जो वर्षचर्मोपावसपनीयाय सत्त्वय पुङ्गवो येन कर्मोपा-
सिध्यतेऽथैतद्व्यासनासनसप्तसप्तमप्यसपयनद्वर्गं मिष्टकाशिया
प्रतिपिदसेनमिति च तत्र प्रायश्चित्तं कुर्व्याथ कुर्व्यादिति
सोमाकस्ते न कुर्व्यादित्वाहुर्न हि कर्मं प्रीयत इति कुर्व्यादिश-
परे पुनः स्तोमेनेष्टं पुनः सवनमायातौति विज्ञायते ब्राह्म-
स्तोमेनेष्टं तरति सव्यं पाचानं तरति ब्रह्मचर्या योऽश्वमेधेन
यजतेऽन्विष्टतामिश्रजमानं यावचेदिति च । सद्यं निष्कृत्य-
वानि क्षपण्यो होम उपवासो दामसुगनिषदो वैदात्याः
कर्मण्यन्त्येष्टं संजिता मधून्मयमर्षमण्यमिरोरुद्राः पुङ्गव-
यस्त्वं राजनरीक्षिणे रामनी उक्त्वृषक्ती पुङ्गवगतिर्महानास्त्रो
महावेरास्त्वं महादिवाबौर्त्वं अष्टदशान्यतमद्विष्यवमानं